

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Cilt / Volume
19

Sayı / Number
4

Aralık / December 2021

Beşerî Bilimler – İktisadi İdari Bilimler Ortak Sayısı
Humanities Sciences – Economics Administrative Sciences Joint Issue

Manisa 2021

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Manisa Celal Bayar University Journal of Social Science is
the International Peer Reviewed Journal.

Dergimiz “TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT)”, “DERGİPARK”, “EBSCO”, “Central and Eastern European Online Library”, “Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)”, “SCIPIO”, “ASOS İndeks”, “İDEAL ONLINE”, “İSAM İlahiyat Makaleleri Veritabanı”, “Türk Eğitim İndeksi”, “Akademik Türk Dergileri İndeksi ve “Arastirmax Bilimsel Yayın İndeksi” tarafından taranmaktadır.

This journal is indexed by ULAKBİM, DERGİPARK, EBSCO, CEEOL, SOBIAD, SCIPIO, TEI, ASOS, İSAM, AKADEMİK DİZİN, IDEAL ONLINE and ARASTIRMAX.

DergiPark
AKADEMİK

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Sahibi ve Baş Editörü / Owner and Editor in Chief
Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK
Yönetim Kurulu Adına, Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü
On Behalf of the Administration Board, Director of Social Sciences Institute

Editörler / Editorial Board
Doç. Dr. Ülviyye AYDIN
Doç. Dr. Anıl GACAR
Doç. Dr. Kadir ADAMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Gülenaz SELÇUK
Dr. Öğr. Üyesi Gözde ŞAKAR
Dr. Öğr. Üyesi Bilal ELBİR
Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT
Arş. Gör. Dr. Emre ÇAKAR
Arş. Gör. Medine YILDIZ
Arş. Gör. Ali GERİŞ

İletişim Adresi / Correspondence: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prof. Dr. İlhan VARANK Yerleşkesi, 45030 Manisa, TÜRKİYE.
Telefon / Phone: +902362012757 | Faks / Fax: +902362332766 | E-mail: cbusbe.dergi@gmail.com
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos> Basım Yeri / Place: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa. Kapak Tasarımı / Cover Design: Öğr. Gör. Gürol Yeraltı

©Copyright: MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.
Writers are responsible for the content of their articles.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda dört (4) sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences is a four times a year published, refereed international journal.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali EROL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin DURAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit TELCİ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Cherifa TAYENE SAHED	University of Algier-z
Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun EMECEN	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ERDEMİR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KARĞIN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALKAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa MİYNAT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nejdet HAYTA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TURAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi DURAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Serhat BAŞTAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar AYBEK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel SELİM	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ceren ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Âdem SEZER	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Buğra ÖZER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Burak KARTAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hande ŞAHİN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Necdet BİLGİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Selhan ÖZBEY	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökhan BİÇER	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARSLAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Saim PARLADIR	Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Mahmut SÖNMEZ	University of Texas San Antonio
Dr. Timo Müller	University of Augsburg

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Göktuğ AKKAYA	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hanife Yasemin MUMCU	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Nur ERKIZAN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet NARLI	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Melih ÖZÇALIK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nilgün KUTAY	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Adil ÇORUK	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Ayfer SAYIN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Burak Miraç GÖNÜLTAŞ	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk LEVENT	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Ferhat KARABULUT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Gamze Yıldız ŞEREN	Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan YALÇINKAYA	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Halil İbrahim M. HASESKİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hamit ÖZEN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Melek Gülşah ŞAHİN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Necip ARMAN	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray DEMİREL ARICI	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Sefer UÇAK	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan CURA	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Nuri DİCLE	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nazmi ÜSTE	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alparslan UĞUR	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu İBİŞİ	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aynur İNCEKIRIK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esat ŞANLI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan AKSU	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KUMLU	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kübra ELMALI	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yasin KAYA	Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ESKİCİ	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Naciye Tuba YILMAZ SOYDAN	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Olcay TİRE	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Temel TOPAL	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasin KARADENİZ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zübeyde YARAŞ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Mehmet SANDAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Taibe KULAKSIZ	Sağlık Bilimleri Üniversitesi

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Başlık / Title	Yazar / Author	Sayfa / Pages
Özbek Türkçesinde Edilgen Yapıların Görünümü	Yasin Karadeniz	1-16
Dijital Okuryazarlık ve Teknoloji Okuryazarlığı: Karşılaştırmalı Bir İnceleme	Yavuz Silik, Fatih Aydın	17-34
Öğretim Elemanlarının Sınıf Yönetimi Becerileri ve Öğretmen Adaylarının Motivasyonu	Remzi Yıldırım	35-51
Oyun Kuramı Muhasebe Denetiminde Kullanılabilir Mi?	Anıl Gacar	52-62
The Effects of Russia's Great Power Eminence and Sovereign State Perception on the Balkans	Murat Yorulmaz	63-78
Ekonomik Suçlar, Gelir ve İşsizliğin Mekânsal İlişkisi: 2014 Türkiye İncelemesi	Süleyman Emre Özcan, Feride Özge Şirin	79-100
Çok Boyutlu Yoksulluk ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye ve Bazı Ülkeler İçin Sistem GMM Analizi (2010-2018)	Jiyan Kılıç, Bedriye Tunçsiper	101-114
İzmir'de Bir Kadın Eğitimci: Vedide Baha Pars'ın Süreli Yayınlarındaki Yazıları	Şerife Çağın	115-134
Ölçek Geliştirme Açımlayıcı Faktör Analizi, Karar Ağacı ve Yapay Sinir Ağları Sonuçlarının Karşılaştırılması	Sinan M. Bekmezci, Nuri Doğan	135-154
Küreselleşme, Ekonomik Kalkınma ve Kamu Kesiminin Demokratikleşme Seviyesi Üzerine Etkisi	Mustafa Güder, Mehmet Metin Dam	155-176
Eğitim Yöneticilerinin Küreselleşme Bağlamında Okullardaki Eğitim Teknolojileri ve Uygulamaları Hakkındaki Görüşleri	İsmail Erol, Semih Çayak	177-197
Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları ve Yabancı Eğitim Uzmanlarının Eğitimdeki Etkileri (1923-1960)	Nurhayat Çelebi, Erdi Kazancı	198-218
Çocukluktaki Aile İçi Şiddet Öyküsü ile Flört Şiddeti Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Veda Bilican Gökkaya, Meral Öztürk	219-240
PISA 2018'de Okuduğunu Anlama Başarısını Yordayan Değişkenlerin Veri Madenciliği İle Belirlenmesi	Yusuf Kasap, Nuri Doğan, Cem Koçak	241-258
Zamyatin'in "Biz" (Mıy) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme	Emine Cengiz	259-274
Türkiye'de Sigortacılığın Son Yıllardaki Gelişim Eğiliminin Değerlendirilmesi: 2016-2019 Yılları Arası Dönem İçin Sigortacılık Sektörüne Yönelik Bir Etkinlik	Selim Duramaz	275-292
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölümü Mezunu Öğrencilerinin Ekonomiye Katkılarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma	Hatice Nur Germir, Hakan Atlı	293-320
Kariyer Psikolojik Danışmanlığına Yönelik Tutumda Kendini Damgalamanın Aracı Rolü	Aida Köse, Furkan Kirazcı, Yaşar Barut, Ayşenur Büyükgöze-Kavas	321-334
Yaşlılara Yönelik Sosyal Harcamalar: Türkiye ve AB Karşılaştırması	Dilek Akbaş Akdoğan	335-361
Kripto Paraların Yatırım Amaçlı Kullanımı: Riskler ve Getiriler	Semra Öncü, Doğuş Ektik	362-395

Özbek Türkçesinde Edilgen Yapıların Görünümü

Yasin Karadeniz^{a, b}

Özet

Tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde edilgenlik yapısı için *- l* ve *- n* ekleri kullanılmaktadır. Dolayısıyla Özbek Türkçesinde de edilgenlik *- l* ve *- n* ekleriyle sağlanmaktadır. Ancak tarihî Türk lehçelerinden günümüzdeki çağdaş Türk lehçelerine kadar bu ekler olmadan yani etken görünümde edilgen yapılar da kullanılmıştır. Bu yapılar Türk dilinde herhangi bir gramer anlamı veya kategorisi taşımamakla birlikte bazı durumlarda görülebilmektedir. Dildeki en az çaba kanunu ya da gereksiz ek tekrarlarından kaçınma gibi çeşitli sebeplerle gramer özelliklerinde eksiltmeye gidilebilmektedir. Bazı dilbilim kaynaklarında sıfır morfem olarak adlandırılan eksiz bu kullanım alanı, söz diziminde kullanılmaktadır. Bu tür kullanımlara edilgenlik eki olmayan sıfat fiilli yapılar örnek olabilir. Özbek Türkçesinde de bu kullanım alanının çeşitli örnekleri tespit edilmiştir.

Bu çalışmada Özbek Türkçesinde edilgen yapıların nasıl kurulduğu belirtilecek, sonrasında edilgen yapıların kullanımı ekli ve eksiz olmak üzere iki kategoride incelenecektir. Ayrıca diğer Türk lehçelerinden çeşitli örneklerle karşılaştırma yapılamaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Özbek Türkçesi
Edilgenlik
Edilgen yapı
Sıfat fiil

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 07.01.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.855717

Appearance Of Passive Structures In Uzbek

Abstract

The *- l* and *- n* suffixes are used for the passivity structure in historical and contemporary Turkic dialects. Therefore, passivity in also Uzbek is provided by *- l* and *- n* suffixes. But, passive structures have also been used from historical Turkish dialects to contemporary Turkic dialects without these suffixes, in other words, active appearance. Although these structures do not have any grammatical meaning or category in the Turkish language, they can be seen in some cases. Can be reduced grammatical features for various reasons, such as the law of least effort in the language or avoiding unnecessary suffixes. This area of usage, which is called zero morpheme in some linguistic sources, is used in syntax. Relative clause constructions without passivity suffix can be examples of such uses. Various examples of this area of use have also been identified in Uzbek.

In this study, it will be stated how passive structures are established in Uzbek, and then the use of passive structures will be examined in two categories as attached and without attachment. In addition, comparisons will be made with various examples from other Turkic dialects.

Keywords

Uzbek
Passivity
Passive structure
Adjective verb

About Article

Received: 07.01.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.855717

^a İletişim yazarı: ykaradeniz57@gmail.com

^b Arş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-0604-1271.

Giriş

Diller kullanılmaya başlandığı dönemden günümüze kadar ihtiyaçlara göre kendini güncellemiş ve daha karmaşık bir hâle gelmiştir. Dillerin en eski dönemlerinde yani en basit hâllerinin kullanıldığı dönemlerde, daha basit yapıların kullanılmış olması gayet doğaldır (Karabulut, 2010, s. 367). Türk dilinin bilinen ilk yazılı metinlerinde edilgen biçimbirimlerin/eklerin kullanımının az olması, dilin basit hâli ile açıklanabilir. Ancak Türk dilinin gelişimiyle birlikte edilgen biçimbirimlerin kullanım sıklığının artmasına rağmen biçimbirimsiz yani etken görünümdeki edilgen yapıların da kullanılmaya devam edilmesi dilin basit hâliyle açıklanamaz. Özellikle bu örneklerde sıfat fiil eklerinin sıklıkla kullanılıyor olması da dikkat çeken başka bir noktadır.

Edilgen yapılar, esas itibariyle fiillere getirilen edilgen biçimbirimlerle oluşan ve bu yönüyle fiil çatısını ilgilendiren bir konudur. Bu nedenle Türkiye Türkçesi ve/veya Türk dili üzerine yapılan gramer çalışmalarda genellikle fiil çatısı bölümünde değerlendirilen edilgen yapılar bazı çalışmalarda ise yapım ekleri kategorisinde değerlendirilmektedir. Mesela, Zeynep Korkmaz “Çatıları Bakımından Fiiller” başlığı altında fiilleri etken ve edilgen çatılı olmak üzere iki ana başlık altında incelemiştir (2003, s. 538). Tahir Nejat Gencan ve Tuncer Gülensoy ise fiillerin özne ve nesneyle oluşturdukları kuruluşlara çatı denilmesini savunmaktadırlar (1978, s. 171; 2000, s. 404).

Muharrem Ergin ise “Fiilden Fiil Yapım Ekleri” başlığı altında edilgenliği ek bazında değerlendirmiş ve cümleye kattığı anlamı ek temelinde değerlendirmiştir (Ergin 1992, s. 202-207). Tahsin Banguoğlu ise edilgenliği, fiillerin görünüş biçimleriyle açıklamış ve edilgenliği çatı bakımından değerlendirmiştir (Banguoğlu, 1995, s. 410).

Edilgen yapılar, doğrudan cümlenin özne alıp almamasına bakılarak tespit edilmemektedir. Yani edilgen çatıdaki bir yapı “*Memur yetkililerce başka bir göreve gönderildi.*” örneğinde olduğu gibi özne alabileceği gibi “*Doğru söze kızılmaz.*” örneğindeki gibi öznesiz de kurulabilmektedir. Türk dilinde edilgen çatılar morfolojik yapılar olduğu için fiilin edilgen biçimbirim alıp almadığına bakılarak tespit edilmektedir. Türk dilinde bu yapıların yanı sıra bazı istisnai durumlar da bulunmaktadır. Etken biçimbirimli edilgenlikler bunun en iyi örneğidir.

Türk dilinde edilgen yapıların oluşumu için cümlenin yüklemine edilgen biçimbirimleri alması gerekmektedir. Yani edilgen yapılar etken yapılardan türetilmektedir (Karabulut, 2011, s. 152). Ancak sıfat fiilli yapılarda bu gereklilik ortadan kalkmaktadır. Türk dilinin tespit edilebilen yazılı ilk döneminden günümüze kadar sıfat fiil eki almış yapılarda edilgenliği ifade etmek için edilgen biçimbirimlerin kullanılmasının şart olmadığı görülmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında, sıfat fiilli yapıların Türkçeye bazı kullanım alanları açtığı ya da bazı kuralları ihlal etme fırsatı sağladığı söylenebilir. Bunlara bir örnek olarak şu gösterilebilir. Edilgenlik ekleri Türkçede derin yapıdaki gerçek öznenin yüzey yapıya taşınmasına izin vermemektedir (Üstünova, 2007, s. 744). Bu nedenle edilgen çatıda gerçek özne cümlede yer almamakta, işten etkilenen nesne sözde özne konumuyla öznenin yerini almaktadır (Banguoğlu, 2008, s. 526; Korkmaz, 2017, s. 139). İşte sıfat fiilli yapılar, Türk dilinde derin yapıdaki öznenin yüzey yapıya taşınması imkânını vermektedir. Ayrıca derin yapıda öznenin yaptığı işin yüzey yapıda edilgen olabilmesini sağlamakta ve bu dönüşüm yaşanırken edilgen biçimbirimlerin kullanılmasına gerek duyulmamaktadır. Bu kullanımın örnekleri Köktürk kitabelerinden günümüzdeki çağdaş Türk lehçelerine kadar görülmektedir. Ancak burada tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri arasında karşılaştırmalı bir çalışma yapılmayacaktır. Anlatılan

konunun daha iyi anlaşılması ve bütünsel yaklaşımı göstermesi için, Türk dilinin tarihî seyri içerisinde kullanım biçimlerine göre edilgen yapıların örnekleri verilecek ve Özbek Türkçesindeki kullanım biçimleri gösterilmeye çalışılacaktır.

Ancak edilgen çatıların yani edilgen biçimbirimli fiillerin az kullanılması, edilgen yapıların kullanılmadığı ya da az tercih edildiği sonucunu çıkarmamızı sağlamaz. Çünkü Köktürk Kitabelerinde etken morfolojide edilgenliklerin yani etken biçimbirimli edilgen yapıların kullanıldığı bilinmektedir. Bu kullanımlar Köktürkçeden günümüzdeki çağdaş Türk lehçelerine kadar varlığını sürdürmüştür ve sürdürmeye de devam etmektedir. Bu çalışmada da Özbek Türkçesinde edilgen yapıların nasıl kullanıldığı tartışılacak, Türk dilinin tarihî seyri içerisinde nasıl kullanımlar olduğu ve Özbek Türkçesinde bu kullanımların ne şekilde devam ettiği gösterilmeye çalışılacaktır.

1. Edilgen Morfolojili Yapılar

a. Edilgen Biçimbirimli Yapılar

Türk dilinin eski kaynaklarında edilgenleştirici biçimbirim olarak *-l*, *-n* yapım ekleri kullanılmıştır. Ancak o dönemin metinleri incelendiğinde edilgen biçimbirimler yardımıyla oluşturulmuş edilgen çatılı fiillerin kullanım sıklığının az olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türk dilinde edilgen biçimbirimlerin tam olarak gelişmediği söylenebilir (Gabain, 1988, s. 59). Bu görüşü Türk dilinde edilgen çatıların tarihî gelişimini inceleyen Mevlüt Erdem, Türk dilinin eski dönemlerinde etken çatıların daha yoğun olduğunu ancak edilgen yapıların daha az olduğu tespitiyle desteklemektedir (Erdem, 2007, s. 199-210). Eski Türkçe döneminde edilgen biçimbirimlerin az kullanılmasının yanı sıra etken biçimbirimli edilgen ifadelerin varlığı, edilgen biçimbirimlerin Türk dilinde kullanımının çok da eski olmadığının bir göstergesi olabilir. Etken biçimbirimli edilgen ifadeler sonraki bölümlerde daha ayrıntılı anlatılacağı için burada daha fazla bilgi verilmeyecektir. Türk dilinin sonraki dönemlerinde edilgen yapıların gelişimiyle birlikte, edilgen biçimbirimli fiillerin kullanım sıklığı ve oranı artmıştır. Türklerin hâkimiyet kurduğu alanların ve ilişki kurduğu devletlerin artmasıyla birlikte Türk dilin gelişim seyri ve kullanım biçimleri yeni bir boyut kazanmıştır. Yeni milletlerle ilişkiler ister istemez o devletlerin dilinin Türk dilini etkilemesine neden olmuş, Türk dilinde yeni kullanım biçimleri ve yeni adlandırmalar kullanılmaya başlanmıştır. Mesela Türk dilinin en önemli sözlük ve gramer hazinesi olan *Divânu Lugati't-Türk* adlı eserinde Kâşgarlı Mahmud, edilgen çatılı yapılar için Arapça bir ifade olan "*meçhullük*" kavramını kullanmıştır. Aynı zamanda Kâşgarlı Mahmud eserinde etken çatıdaki fiillerin edilgenlik ekleriyle edilgen çatıya dönüştürüldüğünü bazı örneklerle açıklama yoluna gitmiştir: *bitik bitildi* "kitap yazıldı" (DLT, 266), *tawar satıldı* "mal satıldı" (DLT, 267), *er tokımdı* "adam dövüldü" (DLT, 275) *teri telindi* "deri yırtıldı" (DLT, 341) *böz tokuldu* "bez dokundu" (DLT, 269). Tarihî Türk lehçelerinde ve diğer çağdaş Türk lehçelerinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de fiillerin edilgen biçimi, etken çatıdaki fiile eklenen *-l*, *-n* ekleriyle oluşturulmaktadır.

Özbek Türkçesi gramer kitaplarında edilgenlik ve edilgen fiiller "*majhul*, *majhul fe'l*, *majhul nisbat*, *majhul nisbatdagi fe'l*" şeklinde ifade edilmektedir (Gürsoy-Naskali, 1997, s. 37; Hamroyev, 2008, s. 66; To'xliyev vd. 2006, s. 123; Yıldırım, 2012, s. 146; Öztürk, 2005, s. 30-31). Bu türdeki fiillerde özne kullanılmadığı için hareketi, eylemi, işi yapan belli değildir.

Mukofot **ber-i-l-di**. (To'xliyev vd. 2006, s. 123). "Mükâfat verildi."

Kitob **o'qi-l-di** (Hamroyev, 2008, s. 66). "Kitap okundu."

Tog' daryosiday shovillab o'tayotgani **bil-i-n-di**. (Erk, 15). "Dağ nehri gibi aktığı biliniyordu."

Yukarıda örnek cümlelerde fiillerin edilgen biçimbirimleri koyu renkte gösterilmiştir. Bu cümlelerde görüldüğü gibi Özbek Türkçesinde fiillerin edilgen şekillerinin oluşumunda *-(i)l*, *-(i)n* ekleri kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Özbek Türkçesinde de Türk dilinin genel kuralları işletilmektedir. Konu çatı açısından incelendiğinde, etken çatılı cümle, edilgen çatılı hâle dönüştürüldüğünde özne geri plana itilmekte ya da cümleden eksiltilerek nesne ön plana getirilmektedir. Özbek Türkçesinde edilgen çatıya dönüştürülen fiillerin geçişli ya da geçişsiz olmasının önünde bir engel yoktur. Yani geçişli fiiller edilgen yapılabılırken geçişsiz fiiller de edilgen çatıdaki yeni yapılar oluşturabilmektedir. Konuyu Türkiye Türkçesinden bir örnek ile gösterecek olursak;

Derste bütün soruları *cevap-la-dık*.

Şeklindeki etken-geçişli cümle edilgen yapılmak istendiğinde özne düşürülmekte ve fiil edilgen biçimbirime dönüştürülerek fiildeki iş, hareket, eylemin kim tarafından yapıldığı belirsiz hâle getirilmektedir.

Derste bütün sorular **cevap-la-n-dı**.

Bu biçimdeki yapılarda gerçek özne yoktur. Nesne, sözde özne konumunda kullanılmaktadır. Türk dilinde genelinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de edilgen yapılar bu şekilde yapılmaktadır. Ancak Özbek Türkçesinde bu biçimbirimler kullanılmadan da fiillerin edilgen biçimleri ifade edilebilmektedir. Bu kullanım biçimleri özellikle sıfat fiilli yapılarda karşımıza çıkmaktadır.

Ichkaridan hazin kuy **eshit-i-l-di**. (To'xliyev vd. 2006, s. 112) "İçeriden hüznü bir melodi duyuldu."

Buradaki örnek cümlede *eshit-* fiilinin edilgen biçimbirimi almasıyla birlikte cümlenin en önemli iki unsurundan birisi olan öznenin eksikliği giderilmek için derin yapıda nesne konumundaki "*hazin kuy*" yüzeyde sözde özne görevine getirilmiştir. Yine aynı şekilde aşağıdaki cümlelerde derin yapının nesnesi yüzeyde fiilin edilgen çatıya dönmesiyle birlikte özne görevini üstlenmiştir.

O'quvchilarga jadval chizilgan qog'ozlar **ber-i-l-adi** (Kambarova, 2015, s. 19) "Öğrencilere tablo çizilmiş kâğıtlar verilecek."

Qurultoyda turkiy xalqlarning yozuvlarini lotinlash-tir-il-gan alifbolarga ko'cirish taklifi **ma'qulla-n-adi**. (Jamolxonov, 2005, s. 120). "Kurultayda Türk halklarının yazılarını latinleştirilmiş alfabelere çevirme teklifi kabul edilecek."

b. Edilgen Yapılarda Sıfat Fiil Ekinin Kullanımı

Etken çatılı fiillere *-l ve -n* eklerinin getirilmesiyle oluşan edilgen yapılar, Türk dilinin tarihî seyri içinde günümüze kadar kullanılagelmiştir. Günümüzde diğer çağdaş Türk lehçelerinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de aynı edilgen biçimbirimlerle edilgen yapılar oluşturulmaktadır. Özbek Türkçesinin edilgenlik ekleri olan *-l ve -n*, Türk dilinin tarihî seyri içerisinde Eski Uygur Türkçesinden Çağatay Türkçesine kadar kullanım alanını artırarak gelmiş ve günümüzde de çağdaş Türk lehçelerinde de genel olarak kullanılmaktadır (Duru, 2008, s. 97-125).

Ancak sıfat fiil ekleriyle birlikte edilgen çatılı fiillerin oluşturdukları yapılar, Türk dilinin yazılı ilk örneklerinde kullanılmamış ya da çok nadir kullanılmıştır (Duru, 2008, s. 91; Karabulut, 2011, s. 141). Karahanlı Türkçesi dönemine gelindiğinde sıfat fiil ekleriyle birlikte edilgen çatıdaki fiillerin oluşturduğu yapılar daha sık kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinin mirasının büyük bir bölümünü günümüzde kullanmaya devam eden Özbek Türkçesinde de edilgen yapılarda sıfat fiil ekleri çok sık kullanılmaktadır. Günümüzde çağdaş Türk lehçelerinde kullanım alanı bakımından işlek olan *-gan* sıfat fiil eki, Özbek Türkçesinde edilgen yapıların oluşumunda da aktif bir şekilde kullanılmaktadır.

Özbek Türkçesinde edilgen çatılı yapılar etken çatıdaki fiillere sadece edilgen biçimbirimlerin getirilmesiyle yapıldığı gibi sıfat fiil ekiyle birlikte kalıplaşan edilgen biçimbirimli yapılar da kullanılmaktadır. Özellikle bu yapılar birleşik cümlelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu kullanım biçimlerini daha iyi ifade edebilmek için edilgen biçimbirimlerin semantiği kadar sıfat fiil ekleriyle birlikte kurulan birleşik cümle yapılarının incelenmesi gerekmektedir. Bunun için de cümlelerin derin ve yüzey yapıdaki kullanımlarını incelenmelidir.

Mahorat bilan **yarat-i-l-gan** iyhom kishini hayratga soladi (Kambarova, 2015, s. 27) “Ustalıkla yaratılan evham insanı şaşırtır.”

Buradaki örnek cümle, tek bir yargı ifade ediyormuş gibi görünse de aslında derinde iki farklı yargının yani iki cümlenin yüzeyde sıfat fiil ekinin yardımıyla birleşmiş ve yüzeyde *hayratga sol-* fiilinin ana cümlenin yüklemi görevini üstlenmiş halinden ibarettir. Konumuzu daha iyi anlatabilmek adına yüzey yapıda birleşmiş cümlenin öncelikle derindeki görünümünü ortaya koymalıyız.

1a) (U) *iyhomni mahorat bilan yaratı.*

1b) *Iyhom mahorat bilan yaratilgan.*

2) *Iyhom kishini hayratga soladi.*

Özbek Türkçesinde edilgen çatıdaki fiiller, etken fiillere edilgen biçimbirimlerin getirilmesiyle oluşmaktadır. Bu nedenle birleşik cümlenin derindeki görünümünü ifade edebilmek adına öncelikle derin yapıdaki cümlenin daha önceki hâli yani *1a* örneğinde görüldüğü gibi önceki derin yapısı olan etken hâlini, sonrasında ise *1b* örneğindeki edilgen şeklini vermek daha doğru olacaktır. Cümlelere daha yakından bakılacak olursa *1a* örneğindeki etken çatılı fiile *-l* edilgen biçimbirimini eklemek için özne düşürülmüş ve derin yapıdaki nesne yüzeyde özne konumuna getirilmiştir. Sonrasında *1b* cümlesi sıfat fiil ekinin yardımıyla yüzeydeki en son hâlini alarak birleşik cümlenin yan cümlesini oluşturmuştur. Sıfat fiil ekiyle oluşan yan cümle edilgen iken yüzeydeki ana/temel cümlenin fiili etken olabileceği gibi birleşik cümlenin hem yardımcı fiili hem de ana fiili edilgen olabilir.

Otabek **kut-i-l-magan** bu savoldan ajablendi (Qodiriy, 2016, s. 12). “Atabek beklenmedik bu soru karşısında şaşırdı.”

Otasi **qama-l-gan** kuni aytgan so'zlari... (Yoqubov, 2005, s. 79) “Babasının tutuklandığı gün söylediği sözleri...”

Bu forma ba'zan nutq momentidan ilgari **bajar-i-l-gan** harakati bildiradi. (Tursunov vd., 1975, s. 202). “Bu biçim bazen konuşma anından önce gerçekleştirilen bir eylemi ifade eder.”

Uning gaplaridan ko'ngli **ko'tar-i-l-gan** Abdurahmonov domla “Onun sözlerinden rahatsız olan Abdurahman damla.”

Xususan **ber-i-l-gan** holat ravishlari. “Özellikle verilen durum zarfları”

O’quv mashg’ulotlariga **ajrat-i-l-gan** vaqtning asosiy qismini amaliy ishlar egallashi lozim. (To’xliyev vd. 2006, s. 116) “Ders çalışmaları için ayrılan sürenin esas kısmını pratik işlere ayırması lazım.”

Biz ko’ningda **yoz-i-l-ganlarni** barala o’qib turibmiz (KK, 153). “Biz gönlünde yazılanları apaçık okuyoruz.”

Ber-i-l-gan fe’llarning qaysi nisbatga qarashli ekanligini toping (To’xliyev vd. 2006, s. 123). “Verilen fiillerin hangi çatıya bağlı olduğunu bulun.”

Buradaki örnek cümlelerden görüleceği gibi Özbek Türkçesinde edilgen biçimbirimlerle daha çok “-gan” sıfat fiil eki kalıplaşarak birleşik yapılar oluşturmaktadır. Bunda -gan sıfat fiil ekinin Özbek Türkçesinde kullanım alanının genişlemesi ve en yoğun kullanılan sıfat fiil eki olması etkili olmuştur (Karadeniz, 2019, s. 89-106). Birleşik yapılarda her iki yargı da edilgen biçimbirim alabildiği gibi sadece yardımcı cümlenin fiili de biçimbirim almaktadır.

c. Edilgen Yapılarda Eskicil Unsurlar

Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden olan Orhun Yazıtlarında cümle kurgusu daha çok etken çatıdadır. Bunun yanı sıra dünya dillerinin ilk yazılı metinleri üzerinde çalışmalar yapan dilbilimciler de özne ve yüklemdeki eski metinlerde en önemli iki unsur olduğunu vurgulamaktadır. Günümüzde Afrika, Amerika ve Avustralya’da yaşayan kabilelerin dillerine bakıldığında da etken çatılı yapıların daha ön planda olduğu görülmektedir (Pinker, 1995). Konuya Türk dili bağlamında bakıldığında Orhun Yazıtlarında etken çatılı cümlelerin daha sık kullanılması, yazılış amacıyla yani bir hitabet örneği olmasıyla açıklanabilir. Ancak dünya dillerinin tarihiyle birlikte düşünüldüğünde dillerin etken çatı üzerine oluşması ve edilgen çatılı kullanımların dilin sonraki dönemdeki gelişmesiyle de açıklanabilir. Bu açıdan Türk dilinin ilk yazılı örneklerinde edilgen biçimdeki yapıların az kullanılmış olması dilin tarihî seyri içindeki gelişimiyle ilgili olabilir.

Türk dilinin tarihî seyri içinde edilgen yapıların oluşumu incelendiğinde bazı son çekim edatlarının (özellikle *tarafından* edatı) ya da hâl eklerinin edilgen yapıların belirginleşmesinde önemli bir rolü üstlendiği görülmektedir. Türk dilinin tarihî dönemlerinden itibaren bazı hâl ekleri, özellikle yönelme, ayrılma ve eşitlik hâli ekleri, edilgen yapılarda aktif rol almaktadır. Bu durum, günümüzde çağdaş Türk lehçelerinin büyük bir bölümünde görülmektedir. Mesela Sibiryaya (Kuzey-Doğu) grubu Türk lehçelerinde yönelme hâl eki, özneyi belirginleştirmede kullanılan önemli bir ektir (Baasanjav, 2006, s. 237).

Andreev ismindag’i Skobel maorif rahbari **tomonidan** majburiy **yop-i-l-di**. “Andreev ismindeki Skobel eğitim başkanı tarafından zorla kapatıldı.”

O’zim 4 oycha davom ettirgandan keyin, uyaz nachalnigi (Medinskiy) **tomonidan** tintuv bo’lub, **yop-i-l-di**. “Ben 4 ay boyunca devam ettirdikten sonra Medinskiy tarafından aranıp kapatıldı.”

Samarqanddagi soldatlar **tomonidan** ozod **qil-i-n-ishi** kabi voqealar aks etgan. (Fıtrat, 1993) “Semerkant’taki askerler tarafından serbest bırakıldığına dair raporlar varmış.”

Görüldüğü gibi buradaki örneklerde “*tomonidan*” son çekim edatı ile cümledeki edilgen yapılar öbek yapı oluşturmuş ve edilgenlik ifadesi daha belirgin hâle gelmiştir.

Hâl ekini almış nesnenin özne konumuna yükseltildiği edilgen yapılar, tarihî metinlerden çağdaş Türk lehçelerine miras kalan bir kullanım örneğidir. Özbek Türkçesi metinlerinde de

bu tipteki kullanımlar çok sık olmamakla birlikte varlığını sürdürmektedir. Özbek Türkçesinde bazı örneklerde ise hâl ekiyle birlikte çekimlenen edilgen yapılarda hâl eki vasıtasıyla, sebebiyle, olarak anlamını katmaktadır. Aşağıdaki cümlelerde bulunma ya da ayrılma hâli eliyle birlikte çekimlenen edilgen yapılar cümleye vasıtasıyla, sebebiyle, olarak anlamlarını katmıştır:

Mirzo Ulug'bek uyqusizlik-**dan qisilgan** ko'zlari yonib, o'g'li Abdul'aziga qaradi (UX, 78). "Mirza Uluğbey uykusuzluktan yanan gözlerini kısarak Abdulaziz'e baktı."

Elbek lirik shoir sifati-**da** ham **tani-l-gan** edi (Elbek, 1999, s. 10) "Elbek aynı zamanda lirik şair olarak biliniyordu."

Marmar bo'laklarini asosiy massadan ajratib olish **qo'l-da bajar-il-adi**. "Mermer parçalarının ana kütlede ayrılması işi elle yapılacak."

Buradaki örnek cümlede ayrılma hâli ekiyle birlikte edilgen yapılar cümleye hammadde, kaynak vasıtasıyla anlamlarını katmıştır.

Oltin-**dan to'q-ul-g'on** tor bir qafasda (Elbek, 1999, s. 23) "Altından yapılmış küçük bir kafeste."

Boshlarida echki terisi-**dan tik-il-gan** uchlik kuloh, qo'llarida **isiriq tut-il-gan** kachkul... (UX, 34) "Başlarında keçi derisinden dikilmiş üçlü şapka, ellerinde tütsülenmiş bir keşkül..."

Ilm ishining turkchasi-**dan undir-il-gan** so'zlar shulardir. (Fitrat, 1993) "Türkçe bilim dilinden alınan kelimeler bunlardır."

ç. Edilgen Yapılarda Çatı Nöbetleşmesi: Dönüştürülme

Türk dilinde genel olarak edilgen çatı ile dönüştürme çatıdaki fiiller aynı biçimbirimlerle (-l, -n) türetildiği için zaman zaman edilgen ve dönüştürme çatıdaki yapılar birbirine karıştırılmaktadır. Oysa dönüştürme çatıdaki yapılarda eylemi gerçekleştiren özne, doğrudan yaptığı işten etkilenmektedir. Yani eylemin etkisi bir şekilde özneye geri dönmektedir. Türk dilinde edilgen çatı ile dönüştürme çatıdaki yapıları kesin olarak birbirinden ayırabilecek morfolojik bir kuruluş yoktur. Bu nedenle burada semantik konusu devreye girmektedir. Dolayısıyla, morfolojik olarak aynı biçimbirimlerle kurulmuş edilgen ya da dönüştürme yapıları ayırmak için kurulan cümlelerin anlam boyutuna bakılmalı, fiil-özne ilişkisi gözden geçirilmelidir. Dönüştürme çatıdaki yapılarda gerçek öznenin yaptığı iş, kendisine dönmektedir. Bu yapıları bir örnek cümle üzerinden anlatmaya çalışalım;

Ali yıkandı.

Bu cümlede gerçek özne konumundaki "Ali", hem derin hem de yüzey yapıda aynı konumda ise

Ali birisi tarafından yıkandı.

şeklinde bir anlam ifade etmesi düşünülemez. Çünkü derin yapıdaki özne yüzey yapıda da özne konumundadır ve herhangi bir boşluk olmadığı için ikinci örnekteki ifade yanlıştır. Derin yapıdaki bir cümlenin yüzeyde herhangi bir anlam değişimi olmadığını anlamak için yapıların diğer cümlelerle semantik bağlantısı incelenmelidir. Birinci örnekteki cümle tek başına düşünüldüğünde özne eylemi kendisi mi yaptı yoksa derin yapıdaki nesne boşluğu doldurmak için özne konumuna mı yükseltildi net değildir. Bunu kesinleştirmek için yapı semantik açıdan da incelemeye alınmalıdır.

Elma yıkandı.

Buradaki örnekte ise derin yapıdaki nesne iken yüzey yapıda özne konumuna yükselmiş bir yapı vardır.

Bu yapılardaki cümlelerde özne, nesne görevini de yürütmektedir. Türk dili üzerine araştırma yapan hemen hemen herkesin dönüşlü çatıyla ilgili görüşü, yapılan işin özneye geri dönmesi noktasında ortaktır. Mesela Zeynep Korkmaz dönüşlü çatıları “işin kendin kendine yapıldığı ya da öznenin yaptığı işin kendine dönmesi” şeklinde açıklamıştır (2003, s. 550). Dönüşlü çatıdaki yapılar tarihî Türk lehçelerinden günümüzde çağdaş Türk lehçelerine kadar kullanılagelmiştir. Günümüzde diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de kullanımını sürdürmektedir. Dönüşlü çatılar Özbek Türkçesinde “o'zlik nisbati” şeklinde ifade edilen çatıdaki fiillerdir. Bu fiiller iş-hareketin sahibine döndüğünü ifade etmektedir: *bezandi* “süslendi”, *quvondi* “sevindi”, *berildi* “verildi”, *sudroidi* “sürüklendi” (To'xliyev vd. 2006, s. 123). Özbek Türkçesinde meçhul ve dönüşlü çatıdaki fiiller aynı eklerle yapılır. İki yapıyı birbirinden ayırabilmek için semantik konusu devreye girmektedir. Kullanıldıkları cümlenin anlamına göre fiillerin dönüşlülük ya da meçhullük ifade ettiğini anlayabiliriz. Aşağıdaki örneklerde her iki cümlenin öznesi de yaptıkları işten doğrudan etkilenmekte, eylemin etkisi özneye geri dönmektedir. Dolayısıyla dönüşlü çatıdaki yapıya örnek teşkil etmektedir.

U nihoyatda sipo va ozoda **kiy-i-ng-an** edi. “O son derece mütevazı ve temiz giyinmişti.”

Falonchi yozuvchi falon yili falon shaharda **tug'-i-l-di...** “Falanca yazar, falanca yıl falan şehirde doğdu...”

2. Biçimbirimsiz Edilgen İfadeler

Türk dilinde edilgen yapıların nasıl kullanıldığına bakılırsa, art zamanlı ve eş zamanlı dilbilimi incelemelerinde olduğu gibi Türk dilinin temelini etkenliğin oluşturduğu görülmektedir. Özellikle yargı bildiren cümlelerin en temel iki unsur üzere kurulduğu görülmektedir. Bunlar bir eylem, hareket, iş ve bu eylemi, hareketi, işi yapan öznenen oluşmaktadır. Özne cümlede doğrudan yer alabileceği gibi gizli özne şeklinde de kullanılabilir. Türk dilinin ilk yazılı belgeleri kabul edilen Köktürk Kitabelerinde kurulmuş cümleler incelendiğinde etken çatılı kullanımların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Kitabelerin bu yapısının birinci ağızdan bir hitabet ürünü olmasıyla ya da Türk dilinde edilgen çatılı yapıların sonraki dönemlerde kullanıma girmiş olmasıyla açıklanabilir. Dünya dilleri üzerine araştırmalar yapan ve Türk dilinin tarihî gelişimi üzerine araştırmalar yapan Türkologların görüşleri de bu doğrultudadır (Kornfilt, 1991, s. 18-20).

Türk dilinde fonem ve morfem olarak kullanılmayan ancak söz diziminde karşılığı olan biçimbirimsiz bir başka deyişle sıfır morfem denilen eksiz gramer kategorileri bulunmaktadır. Mustafa Öner “Nominatif ve Sıfır Morfem” adlı çalışmasında Türk dilinde özellikle yalnız hâlde sıfır morfem kullanıldığını belirtmiştir (2013, s. 160-162). Türk dilinde edilgenlik ekleri olarak *-l* ve *-n* kullanılmaktadır. Ancak bu ekler kullanılmadan yani sıfır morfem gramer kategorisi içinde değerlendirilebilecek kullanımların tarihî Türk lehçelerinden çağdaş Türk lehçelerine kadar örnekleri bulunmaktadır (Atay, 2019, s. 458). Bu örnekler Türk dilinin tarihî seyrine göre şu şekilde gösterilebilir.

Köktürk kitabelerinden şu şekilde bir örnek verilebilir;

Ança **kazganmış** itmiş ilimiz törümüz erti (I D 22, Orkun, 1987, s. 38). “Böyle **kazanılmış**, tanzim edilmiş ülkemiz, töremiz var idi.”

Buradaki örnekte *kazgan-* ve *it-* fiilleri biçimbirimsiz edilgenliği ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

Eski Uygur Türkçesi döneminde *-er*, *-ğu*, *-uk* gibi çeşitli sıfat fiil ekleri bazı durumlarda etken görünümde ama anlam olarak edilgenliği ifade eden yapılarda kullanılmıştır: **kutğargu** tınlığı tapdukda kodmatın kamağun kutkartıgız (ETŞ 7/ 131-132). “Kurtarılacak mahkûmları bulunca hiçbirini bırakmadan hepsini kurtardınız.”

Kılmayuk ayıg kılınçlarıg ikileyü tağı kılmaz men (Suv. 138/ 3). “Kılınmamış kötü amelleri bir daha tekrar etmem.” (Eraslan, 1999, s. 125).

Sever oğuluñ ermez mü men? (Eraslan, 2012, s. 362). “Sevilen oğlun değil miyim?”

Etken görünümdeki edilgen yapıların kullanımına Karahanlı döneminde de devam edildiğini ve bu kullanımların önceki dönemlere göre biraz daha sıklaştığı görülmektedir.

Törütgen barınga **törütmiş** tanuk

Törümiş iki bir tanukı anuk (KB 15) “Yaratıcı varlığına yaratılmış olanlar şahittir; yaratılan (türeyen) iki, birin hazır şahididir.” (Arat, 1991, s. 13).

Bu örnekte *törü-* fiilinin etken yapıda kullanıldığını ve Türkiye Türkçesine aktarıldığında edilgen bir ifadenin ortaya çıktığı görülmektedir.

Yine Atabetü'l-Hakayık'ta

Āyā şahım erdemlerin sanağan

sanar mu ediz kum uşak taş sanı (AH 59,60) “Ey şahımın erdemlerini sayan kimse sahradaki kum ve ufak taşlar sayılır mı?” (Arat, 2006, s. 84) örneğinde *-ar* sıfat fiil eki ile edilgenliğin ifade edildiği görülmektedir.

Harezmi Türkçesi dönemi eserlerinden Kısasü'l-Enbiya'da *-gan* sıfat fiil ekinini biçimbirimsiz edilgenliğin ifade edildiği örnekler mevcuttur.

Yana bazı rivāyetde bu **aygan** mällarnıñ tégme biri Yüsufnıñ on ağırınça muqarrer boldı (KE, 75v-8). “Yine bazı rivayette söylenen malların her biri Yusuf'un on ağırlığınca belirlendi.” (Ata, 2019, s. 148).

Bir başka örnekte de aynı şekilde biçimbirimsiz edilgenlik ifade edilmektedir:

Ve lîkin Ādemdin burunraq yaratğanlar bar üçün andın başlasak fāyidesi artuqraq bolğay (KE, 3r-1,2). (Ata, 2019, s. 37).

Örneklerde görüldüğü üzere Türk dilinin yazılı ilk metinlerinden 14. yüzyıldaki Harezmi Türkçesine kadar geçen dönemde dönemin özelliklerini yansıtan birçok eserde biçimbirimsiz edilgen yapıların kullanılmış olması belirli bir dönemle izah edilemeyeceği gibi bu yapılarda farklı fiillerin kullanılmış olması, biçimbirimsiz edilgen ifadelerin bazı fiillerle sınırlandırılmayacağını da göstermektedir.

15. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar kullanılan Çağatay Türkçesi, tarihî Türk lehçelerinin özelliklerinin çağdaş Türk lehçelerine aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Çağatay Türkçesinin ana mirasçısı olması hasebiyle, bugünkü Özbek Türkçesinde Çağatay Türkçesinde sıklıkla kullanılmış olan etken biçimbirimli edilgen ifadeler görülebilmektedir.

Çağatay Türkçesi döneminde *-mİş* sıfat fiil eki yerini daha çok *-gAn* ekine bırakmıştır. Çağatay Türkçesi döneminde *-gAn* sıfat fiil ekiyle etken görünümlü edilgen yapıların daha çok kullanıldığı görülmektedir. Bu konuda Eckmann; fail ismi veya devam eden tamamlanmış fiil hareketini ifade eden *-gAn* eki, geçişli hem aktif hem de pasif anlama geldiğini söyleyerek bu yapılara dikkat çekmiştir (Eckmann, 2003, s. 100).

Çağatay Türkçesinin uzun bir süre Türkistan coğrafyasının ortak yazı dili olduğu göz önünde bulundurulduğunda diğer çağdaş Türk lehçelerinde de *-gAn* sıfat fiil ekinin biçimbirimsiz edilgen yapılarda kullanılması açıklanabilir. Çünkü az önce de dile getirildiği gibi Çağatay Türkçesi döneminde *-gAn* sıfat fiil ekinin kullanım alanı genişlemiş *-mİş* ekinin yerini de almaya başlamıştır. Mesela Kırgız Türkçesinde bu biçimdeki kullanımlar tespit edilmiştir.

Bürkütü tıtp **ketken** añçanın katını sensiñbi? (Turgunbayev, 2004, s. 11). “Kartal tarafından tırmalanmış avcının karısı sen misin?”

Aynı şekilde Çuvaş Türkçesinde de edilgen biçimbirimler *-l* ve *-n* olduğu hâlde bu biçimbirimler kullanılmadan edilgenliğin ifade edildiği örnekler vardır.

Şiterni iyir Şitmil pit turtni.

“Yedirilen aygır yetmiş pud çekmiş.”

İr akni vırlıh saya kaytmas (Yılmaz, 2002, s. 102-103).

“Erken ekilen tohum boşa gitmez.”

Çuvaş Türkçesindeki bu örneklerde *-ni* geçmiş zamanı ifade eden sıfat fiil ekiyle edilgenlik ifade edilmiştir.

Yine Başkurt Türkçesinde de çeşitli ses değişimine uğramış sıfat fiil ekiyle edilgen biçimbirimsiz kullanım tespit edilmiştir.

Uqıyhi kitap “Okunası kitap.”

Kitähi yul “Gidilesi yol.” (Yazıcı Ersoy, 2007s. 793)

Karaçay Türkçesinde de *-gAn* sıfat fiil ekiyle biçimbirimsiz edilgenliğin ifade edildiği örnekler mevcuttur.

Toyğan cerden tuvğan cer igidi. “Doyulan yerden doğulan yer daha iyidir.”

Aynı şekilde Yeni Uygur Türkçesinde biçimbirimsiz edilgen yapıların kullanımında *-gAn* sıfat fiil ekinin yanı sıra *-gU* ve *-GıU* sıfat fiil eklerinin de kullanıldığı görülmektedir.

Körgeñ çüş. “Görülen rüya.”

Térilgu yer. “Ekilecek yer.”

Yetkisü menzil “Ulaşılacak menzil.”

Balilik tan peyti **körgeñ** çüş kebi

Bek enik kalidu insan yadida (Ercilasun, 2005, s. 202).

“Çocukluk tan vakti **görülen** düş gibi pek açık kalıyor insan zihninde.”

Kıpçak ve Karluk grubu Türk lehçelerinde olduğu gibi Altay Türkçesinde de *-gAn* ve *-Ar* sıfat fiil eklerinin biçimbirimsiz edilgen yapıların ifade edilmesinde kullanıldığı görülmektedir.

Atqan oqtıy uçup iydi. “Atılan ok gibi uçup gitti.”

Aytqan sös atqan oq. “Söylenen söz atılan ok gibidir.”

Hakas Türkçesinde de *-gAn* sıfat fiil ekinin bazı ses değişimleriyle *-cañ*, *-han* şekilleri biçimbirimsiz edilgenliğin ifadesinde kullanılmaktadır.

Athan uh aylanmacañ. “Atılan ok dönmez.”

Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Görüldüğü gibi Kıpçak, Karluk ve Altay grubu Türk lehçelerinde Özbek Türkçesinde olduğu gibi bazı sıfat fiil ekleriyle özellikle de *-gAn* sıfat fiil ekiyle biçimbirimsiz edilgenliğin yani edilgenlik ekleri kullanılmadan sıfır morfem kategorisinde edilgenliğin ifade edildiği görülmektedir. Bunların hepsinin ortak noktası ise sıfat fiil ekinin de kullanılmasıyla birlikte biçimbirimsiz edilgenliğin ortaya çıkmasıdır. Aynı şekilde Oğuz grubu Türk lehçelerinde de bu türde kullanımlar olduğu bilinmektedir. Mesela Azerbaycan Türkçesindeki kullanımlar örnek verilebilir.

Sözläär söz. “Söylenecek söz.” (Kara, 2011, s. 130).

Geçdik köpri “geçilmiş köprü” (Buran-Alkaya, 2013, s. 143)

Aynı şekilde Türkmen Türkçesinde de yine sıfat fiil ile edilgenliğin ifade edildiği kullanımlar mevcuttur.

Onuñ Gencim beg, Mömin beg, Adı beg **diyen** ogulları vardı (Kara, 2011, s. 129).

“Onun Gencim beğ, Mömin beğ, Adı beğ **denen** oğulları vardı.

Burada diyen kelimesinde *de-* fiiline eklenen sıfat fiil eki ile “diyen” biçiminde Kıpçak ve Karluk grubu Türk lehçelerinde olduğu gibi “denen, denilen” anlamında kullanılmıştır. Örneklerden tespit edilebildiğine göre Eski Türkçe dönemindeki *-gma*, *-gu* sıfat fiil ekinin zayıflamasıyla birlikte ileriki dönemlerde özellikle Kıpçak ve Karluk grubu Türk lehçelerinde *-gAn* sıfat fiil eki edilgenleştirme özelliğini yürütmeye devam etmiştir. Bunun yanı sıra *-Ar* eki de anlam bakımından edilgenleştirme görevindedir. Batı grubu Türk lehçelerinde ise *-An* eki en sık karşılaştığımız edilgenleştirici görevindedir.

Bu örneklerden de görülebildiği gibi tarihî Türk lehçelerinden çağdaş Türk lehçelerine kadar çeşitli değişimler olmakla birlikte biçimbirimsiz edilgenlikler yeri geldikçe etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Özbek Türkçesinde de bu yapıların etkin bir şekilde kullanıldığı verilen örneklerden hareketle söylenebilir. Peki, Türk dilinde *-l* ve *-n* edilgen biçimbirimleri olduğu ve Özbek Türkçesinde de bu ekler kullanıldığı halde neden bazı durumlarda bu biçimbirimler kullanılmadan edilgenliğin ifade edilmesi yolu seçilmiştir? Bu konuyu açıklamadan önce Özbek Türkçesinde biçimbirimsiz ya da sıfır morfem kategorisinde edilgenliğin nasıl ifade edildiğini çeşitli örnekler vasıtasıyla gösterelim.

Borgan yer. “Gidilen yer”

Yozgan kitob “Yazılan/yazılmış kitap”

Aytar söz. “Söylenen söz.”

Ko’rgan chush “Görülen rüya”

Bu örneklerde görüldüğü üzere Özbek Türkçesinde biçimbirimsiz edilgenliğin ifade edilmesinde çeşitli sıfat fiil ekleri özellikle de *-gan* sıfat fiil eki kullanılmaktadır. Özbek Türkçesinde özne konumundaki ögenin silinmesiyle bu tür kullanımların ortaya çıktığı

görülmektedir. Özbek Türkçesinde bu türdeki kullanımların sayısı bir hayli fazladır. Özellikle *-gan* sıfat fiil eki, edilgen biçimbirimsiz yapılarda öne çıkmaktadır.

Birinchi ona tili kursi **degan** maqola ham chiqqan (Fıtrat, 1993). “Birinci ana dili dersi denilen makale de çıkmış.”

Yusupsizlik **degan** hollar turkcha sarfda sira yo’qdur (Fıtrat, 1993). “Kuralsızlık denilen durumlar Türkçe morfolojide asla yoktur.”

Yozgan jumlarini bosh hatdan o’hib, yana bir necha yerini tuzatdi. (Fıtrat, 1993). “Yazdığı/ yazılan cümleleri başlığından itibaren okuyup yine birkaç yerini düzeltti.”

Özbek Türkçesinde *de-* fiili etken yapıda kullanıldığı gibi bazı örneklerde biçimbirimsiz edilgenliği de ifade etmektedir. *de-* fiilinin bu şekildeki kullanımı Özbek Türkçesinin yanı sıra diğer çağdaş Türk lehçelerinde ve tarihî Türk lehçelerinde görülmektedir.

Tursumbetov **degan** qirg’izni polkda hamma bilar edi (Qahhor, 1988, s. 14). “Tursumbetov denilen Kırgız’ı alaydaki herkes tanıyordu.”

Buradaki örnekte *de-* fiiliyle birlikte *-gan* sıfat fiil eki eksiz edilgen yapıda kullanılmıştır. Çalışmamızın başında Türk dilinde biçimbirimsiz yapıların kullanımını ifade ederken bu kullanımların bazı fiillerle sınırlandırılmadığını söylemiştik. Ancak *de-* fiili örneğinde olduğu gibi çok az örneği olmakla birlikte tarihî Türk lehçelerinden günümüzdeki çağdaş Türk lehçelerine kadar bazı fiillerin biçimbirimsiz edilgenlik ifadesinde daha sık kullanıldığı söylenebilir.

Bola otasi **yozgan** kitobni olib keldi. “Çocuk, babası tarafından yazılan kitabı getirdi.”

Özbek Türkçesinde bazı örneklerde derin yapının öznesinin yüzey yapıda kullanıldığı hâlde edilgenliğin ifade edilmesinde de kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımlarda derin yapıdaki eylem, yüzey yapıda sıfat fiil ile bir tamlama oluştururken hâl ekleri kullanılmamıştır. Bu nedenle bu cümle “babası tarafından yazılan kitabı” şeklinde Türkiye Türkçesine aktarıldığı gibi “babasının yazdığı kitabı” şeklinde de aktarılabilir. Burada *-gan* sıfat fiil ekinin bir özelliği de ortaya çıkmaktadır. Özbek Türkçesinde *-gan* sıfat fiil eki genellikle üzerine bir tamlama eki kabul etmemektedir. Bu nedenle derin yapıdaki eylem yüzey yapıya taşındığında etken mi edilgen mi olduğu net olarak anlaşılammaktadır. Cümle Türkiye Türkçesine aktarılırken edilgenliğin ifade edilebilmesi için ya *-Dik* sıfat fiil ekinin pasiflik ifadesinden faydalanılmakta ya da *tarafından* edatıyla edilgenlik pekiştirilmektedir.

Borar yerdan kechikma, **bormas** yerga ichikma “Gidilen yere gecikme, gidilmeyen yere girme”

Ba’zan esa da’atan **qaraganda** bir-biri bilan moslashmagan va hatto bir-birini birmuncha inkor etuvchi fikrlar ham izhor etilib kelinmoqda (Doniyorov vd., 1976, s. 75) “Bazen ise aniden bakıldığında birbiriyle uymayan ve hatta birbirini çoğu zaman inkâr eden fikirler de ifade edilmektedir.”

Shunday qilib, ma’lum bir fikrni **bildirgan** so’zlar birikmasi gapni tashkil qiladi (Yoqubov vd., 1975, s. 4). “Bu nedenle, belirli bir fikrin ifade edildiği kelimeler topluluğu cümleyi oluşturur.”

Harakatning shu so’z **bildirgan** son-mikdorda bajarilganini bildiradi (Yoqubov vd., 1975, s. 4). “Eylemin bu kelime ile belirtilen miktarda/belirtildiği kadarıyla gerçekleştirildiğini gösterir.”

Özbek Türkçesinde *-(i)l* ve *-(i)n* edilgen biçimbirim olarak kullanılmaktadır. Etken çatıdaki bir fiil, edilgen yapılmak istendiğinde diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi bu biçimbirimler yardımıyla yapılmaktadır. Yani genel olarak Türk dilinin edilgenlik kategorisi, Özbek Türkçesinde de işletilmektedir. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi edilgen biçimbirimsiz de edilgenlik ifade edilmektedir. Bu durum Türk dilinin tarihî dönemlerdeki edilgen yapıyı henüz tam olarak kullanma olgunluğunda olmadığı eskicil yapıların izi olabilir. Bununla birlikte Türk dilinde edilgen biçimbirimlerin derin yapıdaki öznenin yüzeye taşınmasına izin vermemesi de olabilir. Burada Yönetim ve Bağlama Kuramı özellikleri dikkate alınmalıdır. Türk dilinde derin yapıdaki cümlelerin yüzeye taşınmasında sıfat fiilli yapılar etkin rol almaktadır. Dolayısıyla Özbek Türkçesinde incelenen bu örneklerde ve hem tarihî hem de diğer çağdaş Türk lehçelerinde biçimbirimsiz edilgen yapıların oluşumunda sıfat fiil ekleri sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Çünkü birleşik fiil yapılarında derin yapıdaki iki ayrı cümlenin yüzeyde birleşmesinde sıfat fiil ekleri bağlayıcı rolünü üstlenmektedir. Özbek Türkçesinde derin yapıdaki özne yüzeye kısa bir sürede taşındığı için derin yapının fiilli sıfat fiil ekini almış ancak edilgen biçimbirimleri almamıştır. Çünkü yüzeyde derin yapının öznesinin izi olabilmesi için biçimbirimsiz olmak zorundadır. İşte Özbek Türkçesinde biçimbirimsiz edilgen yapıları oluşumu genel olarak bu şekilde teşekkül etmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak tarihî Türk lehçelerinden çağdaş Türk lehçelerine kadar biçimbirimsiz edilgen yapıların oluşumunda *-l* ve *-n* biçimbirimlerinin kullanılmıştır. Bugün Özbek Türkçesinde de yine bu biçimbirimler edilgen yapıların oluşumunda kullanılmaktadır. Aynı zamanda dönüşlü çatıdaki fiillerin oluşumunda aynı biçimbirimlerin kullanılıyor olması bazen karışıklığa sebep olmaktadır. Böyle durumlarda fiil semantik açıdan incelenmeli ve cümlenin anlamına bakılmalıdır. Yapılan incelemelerde Özbek Türkçesinde edilgen yapıların birleşik cümlenin yan cümlesi olması durumunda *-gan* sıfat fiil ekiyle birlikte edilgen yapının ana cümleye bağlandığı tespit edilmiştir. Özbek Türkçesinde ayrıca biçimbirimsiz edilgen ifadeler kullanımı da bir hayli yaygındır. Özbek Türkçesinde biçimbirimsiz edilgen yapılarda *-gan* sıfat fiil eki daha sık kullanılmıştır. Bu sıklıkta Çağatay Türkçesinde *-gan* sıfat fiil ekinin *-miş* ve *-Dik* ekinin de yerini almaya başlamış olması ve zamanla kullanım alanının genişlemiş olması etkili olmuştur. Özellikle *-Dik* sıfat fiil ekinin pasiflik ifadesini *-gan* sıfat fiil ekinin üstlenmiş olması edilgen yapılarda *-gan* ekinin kullanım sıklığını arttırmıştır. Tabii ki Özbek Türkçesinin, günümüzde Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde olması da bunda etkili olmuştur. Yine Özbek Türkçesinde edilgen biçimbirimsiz yapılarda sıfat fiil ekinin kullanılması da bir diğer dikkat çekici özelliktir. Çünkü derin yapıdaki cümlenin yüzeye taşınmasında sıfat fiil ekleri büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Türk dilinin geneline bakıldığında bu durum daha iyi anlaşılmaktadır. Yüzeydeki birleşik yapılarda sıfat fiil ekleri bağlama görevini üstlenmiştir. Derin yapıdaki etken fiilin yüzeye taşınabilmesi edilgen biçimbirimsiz olmalıdır. Çünkü Türk dilinde edilgenlik biçimbirimler bu taşınmaya izin vermemektedir. Bu taşınma sırasında ilk taşınan öge özne olduğu kabul edilirse taşınan fiil de etken biçimbirimde olmak zorundadır.

Kısaltmalar

AH	Atabetü'l-Hakayık
DLT	Dîvânu Lugati't-Türk
ETŞ	Eski Türk Şiiri
KE	Kıyasü'l-Enbiya
KK	Kecha va Kunduz
UX	Ulug'bek Xazinası

Kaynakça

- Arat, R. R. (2006). *Edib Ahmed b. Mahmud Yüknekî, Atebetü'l-Hakāyık*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R.R. (1991). *Kutadgu Bilig: I Metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Rabğuzi Kıyasü'l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları) Giriş-Merin-Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atay, A. (2019). "Türkçede Eksiz Edilgenlik (Pasiflik) İfadesi". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7, s. 456-465.
- Baasanjav, T. (2006). *Türkiye Türkçesi ile Halha Moğolcasında Çatı*. (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Banguoğlu, T. (2008). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Buran, A., Alkaya, E. (2013). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cho'lpon (1993). *Kecha va Kunduz*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot ve san'at nashriyoti.
- Doniyorov, X., (1976). *Eski O'zbek Adabiy Tili va Qipchoq Dialektleri*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazigir Ajinoyoz Nomidagi Nukus Davlat Pedagogika Instituti.
- Duru, M. Ö. (2008). *Türk Dilinde Edilgen Çatı*. (Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Eckmann, J. (2003). *Çağatayca El Kitabı*. Çev. Günay Karaağaç, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elbek (1999). *Tanlangan Asarlar. Ishq Savdosi*. Toshkent: Sharq Nashriyot-Matbaa Kontserni Bosh Nashriyoti.
- Eraslan, K. (1999). "Türkçede İsim-Fiiller", *Türk Gramerinin Sorunları-II*, Ankara: TDK Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2005). *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2015). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdem, M. (2007). Historical development of passives in Turkish. L. Karoly (Ed.), *Turcology in Turkey Selected papers*. (s. 199-210). Macaristan: Szeged.

- Fıtrat (1993). *Fitna San'ati "Tilimiz"*. Haz. H. Boltaboyev, Toshkent: Fan Nashriyoti.
- Gürsoy-Naskali, E. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hamroyev, M.A. (2008). *Ona Tili*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.
- Jamolxonov, H. (2005). *Hozirgi O'zbek Adabiy Tili*. Toshkent: Talqin Nashriyoti.
- Kambarova, S. (2015). Maktubatlarda Shaxsiyat Tarbiyasi. *Til va Adabiyot Ta'limi, O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligining Ilmiy-Metodik Jurnalı, 1, s. 42-44.*
- Kara, M. (2011). *Türkmen Türkçesi Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karadeniz, Y: (2019). *Özbek Türkçesinde ve Yeni Uygur Türkçesinde Sıfat Fiilli Yapılar: Karşılaştırmalı Dilbilimsel Bir Analiz*. (Doktora tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Karabulut, F. (2010). "Türk Dilinde Edilgen Biçimbirimsiz Etken Yapı Tipolojisi" *Turkish Studies, 5/4, s. 359-400.*
- Karabulut, F. (2011). *Türk Dilinde ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi Dilbilimsel Bir İnceleme*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kornfilt, J. (1991). *A Case for Emerging Functional Categories", Syntax and Semantic Perspectives on Phrase Structure: Heads and Licensing*. San Diego-New York: Academic Press.
- Orkun, H. N. (1987) *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öner, M. (2013). "Nominatif hem nul morfema – Nominatif ve Sıfır Morfem", *Soxranenie i razvitie rodnix yazikov v usloviyax mongonatsional "nogo gosudarstva: Problemi i perspektivi (V. Mejdunarodnaya naučno-praktičeskaya konferantsiya)*, Kazan: Kazan Federal Üniversitesi, s. 160-162.
- Öztürk, R. (2005). *Özbek Türkçesi El Kitabı*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Pinker, S. (1995). *The Language Instinct: How to Creates Mind Language*. New Yor: Harper Permal.
- Qahhor, A. (1988). *Oltin Yulduz (Qissa)*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot ve san'at nashriyoti.
- Qodiriy, A. (2016). *O'tgan Kunlar*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
- Qodirov, P. (1969). *Erk (Qissa)*. Erişim adresi: www.ziyouz.com kutubxonasi
- To'xliyev, B., Shamsiyeva, M., Ziyodova, T. (2006). *O'zbek Tili O'qitish Metodikasi*. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi Nashriyoti.
- Turgunbayev, C. (2004). *Kırgız Türkçesinde Sıfat-Fiil Ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tursunov, U., Muxtorov, C., Rahmatullayev, Ş. (1975). *Hozirgi O'zbek Adabiy Tili*. Toshkent: O'qituvchi Nashriyoti.
- Üstünova, K. (2007). "Yalın Durum Karmaşası" *Turkish Studies, II/4, s. 736-748.*
- Yazıcı Ersoy, H. (2007). Başkurt Türkçesi. A. B. Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. (s. 749-810). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Yıldırım, H. (2012). *Özbek Türkçesi (Dilbilgisi-Alıştırmalar-Konuşma-Metinler)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yılmaz, E. (2002). *Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yoqubov, G. A. Shoabdurahmanov, Sh., Hacıyev, A.P. (1975). *O'zbek Tili Grammatikasi II Tom Morfologiya*. Toshknet: O'zbekistan SSR Fen Nashriyoti.
- Yoqubov, O. (1994). *Ulug'bek Xazinası*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot ve san'at nashriyoti.
- Yoqubov O. (2005). *Adolat Manzili*. Tanlangan Asarlar 1. Jild. Toshkent: "Sharq" Nashriyot-Matbaa Aktsiyadorlik Kompaniyasi Bosh Taxririyesi.

Dijital Okuryazarlık ve Teknoloji Okuryazarlığı: Karşılaştırmalı Bir İnceleme^a

Yavuz Silik^{b, c}, Fatih Aydın^d

Özet

Bu çalışmanın amacı, dijital ve teknoloji okuryazarlığına yönelik tanımlamaların tarihsel süreç içerisindeki değişimini karşılaştırmak, dijital ve teknoloji okuryazarı bireyler için tanımlanan özellikleri benzerlikler ve farklılıklar açısından incelemek ve bu okuryazarlıkların kapsamı bağlamında benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve doküman incelemesi yapılmıştır. Dokümanlara ulaşabilmek için taramada "teknoloji okuryazarlığı" ve "dijital okuryazarlık" kavramlarının yanında araştırmalarda anahtar kelime olarak sunulan "sayısal okuryazarlık", "bilgisayar okuryazarlığı" ve "bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığı" kavramları da kullanılmıştır. Sonuçta 86 makaleye ve 3 kitaba ulaşılmıştır. Detaylı analizden önce kaynaklar incelenmiş ve kapsamlı incelenmesi gereken 35 çalışma belirlenmiştir. Sonuçta, tarihsel süreç açısından gerek birbirlerinin yerine kullanımı gerekse alt boyutları bağlamında dijital ve teknoloji okuryazarlığı konusunda kavram kargaşası olduğu görülmüştür. İkincisi bu okuryazar bireyler için tanımlanan özelliklerin benzerliği kadar farklılıklarının da olduğu görülmüştür. Son olarak teknoloji ve dijital kavramları bağlamında bu okuryazarlıkların iç içe geçtiği ve bu anlamda kesin hatlarla ayrılmasının tam anlamıyla mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Dijital okuryazarlık
Teknoloji okuryazarlığı
Sayısal okuryazarlık
Bilgi ve iletişim teknolojileri
okuryazarlığı.

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.04.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.907788

Digital Literacy and Technological Literacy: A Comparative Examination

Abstract

The aim of this study is to compare the changes in the definitions of digital and technological literacy in the historical process, to examine the characteristics defined for digital and technologically literate individuals in terms of similarities and differences, and to reveal the similarities and differences of these literacies in the context of their scope. The qualitative research method was adopted and document analysis was conducted. In addition to the concepts of "technological literacy" and "digital literacy"; the concepts "computer literacy" and "information and communication technologies literacy" are presented as keywords. As a result, 35 studies that need to be examined were determined. First, there is confusion in terms of digital and technological literacy by being used interchangeably. Second, the characteristics described for these literate individuals have differences as well as similarities. Finally, digital and technological literacy are intertwined and it is not possible to separate them with certain lines.

Keywords

Digital literacy
Technological literacy
Computer literacy
Information and
communication technology
literacy

About Article

Received: 01.04.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.907788

^a Bu çalışma 13. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi kongresinde özeti yayımlanmış sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

^b İletişim Yazarı: yavuz.silik@gmail.com

^c Öğretmen, Iğdır İmam Hatip Ortaokulu, ORCID ID: 0000-0002-6346-1248

^d Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0003-0453-5734

Giriş

Yaşadığımız bilgi çağı içerisinde teknoloji sürekli ve geri dönülmez bir değişim ve dönüşüm içerisinde. Özellikle dijital teknolojilerin günlük hayatımızdaki kullanımının büyük bir hız kazanması ve hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olması ile birlikte öğrenme, zaman geçirme, iletişim kurma ve çalışma yöntemlerimize kadar birçok alanda büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Teknolojinin bu hızlı değişimi ve dönüşümü neticesinde bireylerin kazanması gereken beceriler de geçtiğimiz yüzyıla kıyasla büyük bir değişime uğramıştır (Ala-Mutka, 2008; Bakır, 2016; Dede, 2010). Techataweewan ve Prasertsin'in (2018) belirttiği gibi dijital okuryazarlık becerilerinin benimsenmesi, dijital öğrenme ortamı için temel bir sorundur. Bu değişen becerilerle birlikte 20. yüzyılın ortalarında tanımlanan geleneksel okuryazarlığın algısında bir kayma yaşanarak, yerine alternatif ve güncel okuryazarlık kavramları gelmiştir (Condy vd., 2012). Önceleri geleneksel okuryazarlık kavramının tanımı ve yaygın eğitim sistemlerinin temel amacı, öğrencileri kendi ana dillerinde okuma ve yazma becerisiyle donatmak iken; bu amaç 20. yüzyılın ortalarında sorgulanmaya başlamıştır (Kurt vd., 2014). 1960 ve 1970'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin teknolojik yeterlilik açısından "geride kalma" korkusu ile teknolojinin hızlı büyüme ve gelişme kat etmesiyle birlikte bilgisayar okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, bilgi okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığı gibi içerisinde teknoloji ve okuma-yazma becerileri başta olmak üzere çeşitli bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gibi yeterliklerin esas alındığı birçok kavram ortaya çıkmıştır (Leaning, 2019). Bunlardan bazıları tarih içerisinde kısa ömürlü olup, kısa sürede güncelliğini yitirirken bazıları ise günümüze kadar varlığını sürdürüp güncelliğini korumaya devam etmektedir. Güncelliğini koruyan bu kavramlardan ikisi teknoloji okuryazarlığı ve dijital okuryazarlık kavramlarıdır.

Teknoloji okuryazarlığı, son on yıldan bu yana insanın bilişsel ve psikomotor becerilerini içeren bir katalizör olarak görülmektedir (Crowe, 2006). Teknoloji okuryazarlığına yönelik anlayış, bir kişinin bir teknoloji uygulamasını kullanma becerilerinden ibaret değildir. Teknoloji okuryazarlığı, teknolojinin herhangi bir problemin çözümünde kullanılacak bir araç haline nasıl gelebileceğini düşünmenin bir yoludur (Herman, Maknun, Barliana ve Mardiana, 2018). En genel tanımıyla teknoloji okuryazarlığı, teknolojiyi kullanma, yönetme, değerlendirme ve anlama olarak tanımlanmaktadır (International Technology Education Association [ITEA], 2000). Dijital okuryazarlığın tanımlanmasında ise birçok belirsizlikler yer almaktadır (Bawden, 2008; Eshet-Alkalai, 2004; Norton ve Wiburg, 1998). Ayrıca uzmanlar (ör; Alkali ve Amichai-Hamburger, 2004; Bawden, 2008; Ng, 2012; Kazakoff, 2015) tarafından önerilen birçok dijital okuryazarlık bileşeni bulunmaktadır (Perdana, Yani, Jumadi ve Rosana, 2019). Örneğin Eshet-Alkalai (2004), dijital okuryazarlığı, aşağıdakileri içeren beş farklı okuryazarlığın bir derlemesi olarak tanımlayan kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Bunlar, foto-görsel okuryazarlık, yeniden üretim okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı, branşlaşmış okuryazarlık ve sosyo-duygusal okuryazarlıktır. Genel olarak dijital okuryazarlık ise aşağıdaki şu özelliklerle tanımlanabilir (Bakır, 2016; Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018):

- a. Farklı dijital teknolojilerin bireylerin hem öğrenmelerini hem de kişisel gelişimlerini sağlayacak şekilde etkin, güvenli ve eleştirel bir şekilde kullanılması,
- b. İhtiyaç duyulan bilginin fark edilmesi, tanımlanması, bu bilginin değerlendirilmesi ve kaydedilmesi,

- c. Mevcut bir bilgiden yeni ve özgün bilgi veya bilgiler elde edilmesi ve bu bilgilerin sunulması,
- d. Güvenlik, ahlak ve yasal boyutlar çerçevesinde internet üzerinden ortak ağlara katılım sağlanarak iletişim kurulması, ticaret veya alışveriş gerçekleştirilmesidir.

Hem dijital okuryazarlık hem de teknoloji okuryazarlığı kavramlarının tarihsel süreçte gerek tanım boyutunda gerek ise kavramsal açıdan kesişimleri önemli noktalar bulunmaktadır. Bu kavramların ne kadar örtüştükleri ve bu iki kavram arasında ne gibi farklılıklarının olduğunun araştırılması bu açıdan önem arz etmektedir. Dolayısıyla dijital ve teknoloji okuryazarlığı kavramlarının aynı şeyi ifade edip etmediği ve farklı yeterlikleri kapsayıp kapsamadığı önemli bir soru işareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede çalışmada;

1. Dijital okuryazarlığa ve teknoloji okuryazarlığına yönelik tanımlamaların tarihsel süreç içerisindeki değişimini karşılaştırmak,
2. Dijital ve teknoloji okuryazarı bireyler için tanımlanan özellikleri benzerlikler ve farklılıklar açısından incelemek ve
3. Teknoloji ve dijital okuryazarlıklarının kapsamaları bağlamında benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaktır.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir ve bu çerçevede doküman incelemesi (Patton, 2002; Corbin ve Strauss, 2008) yapılmıştır. Corbin ve Strauss (2008) doküman analizini sistematik bir prosedür olarak belirtmektedirler ve temel olarak şu üç süreci içerdiğini ifade etmektedirler. Bunlar; gözden geçirme (yüzeysel inceleme), okuma (kapsamlı inceleme) ve yorumlama sürecidir. Onlara göre bu yinelemeli bir süreçtir ve bu süreç içerik analizi ve tematik analiz unsurlarını birleştirir. Fereday ve Muir-Cochrane (2006) ise tematik analizin verilerde ortaya çıkan bir form olduğunu ve bu temaların analiz kategorileri haline geldiğini ortaya koymuşlardır.

Verilerin Toplanması

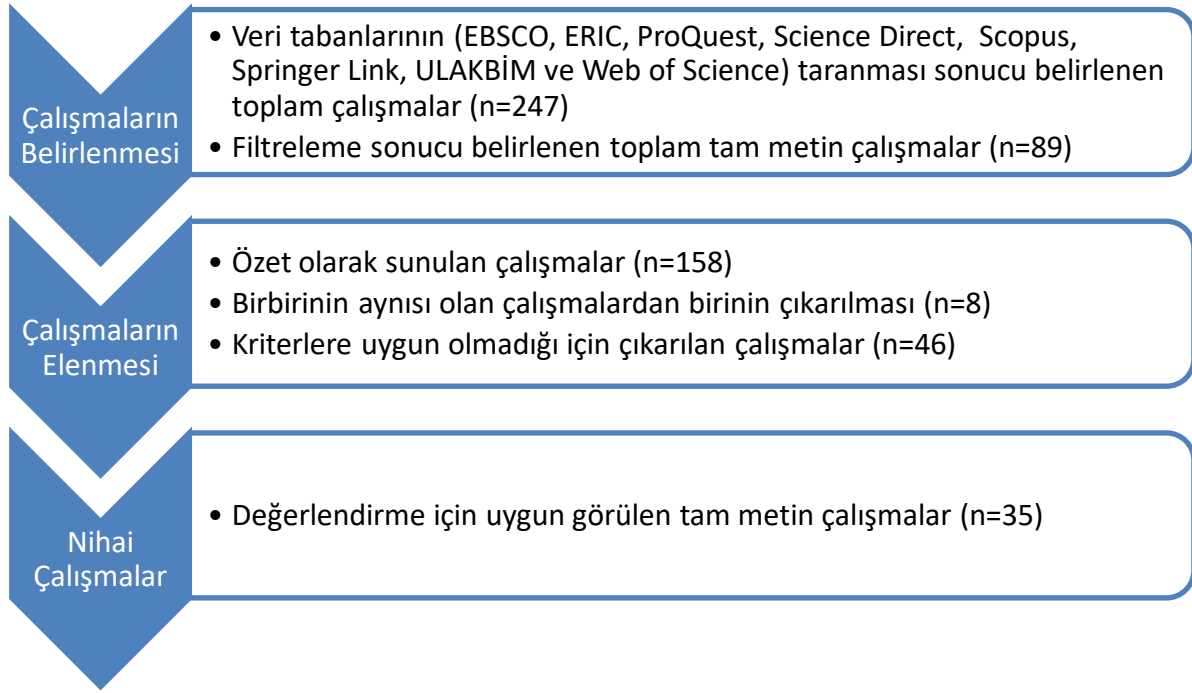
Dokümanlara ulaşabilmek adına çalışmanın yapıldığı Batı Karadeniz’de yer alan bir üniversiteye ait kütüphanenin abone olduğu veri tabanlarını tarama özelliğine sahip bir arayüzden faydalanılmıştır. Bu arayüz EBSCO, ERIC, ProQuest, Science Direct, Scopus, Springer Link, ULAKBİM ve Web of Science veri tabanlarını tek seferde tarayabilme imkânı sunmaktadır. Tarama çerçevesinin tanımlanması için temel kriterler üzerinden işlem yürütülmüştür. Buna göre öncelikle ilgili arayüz kullanılarak 1970 – 2020 yılları arasındaki dokümanlardan tarama yapılmıştır. İlgili arayüz kullanılarak yapılan tarama sonucunda 1970 tarihinden önce yapılmış bir çalışmaya rastanmamıştır. Bu nedenle 1970 yılı en eski tarih olarak belirtilmiştir. Tarama işlemi 2020 yılının temmuz ayı sonunda gerçekleştirildiğinden en son tarih olarak ta 2020 yılı olarak ifade edilmiştir. Taramalar araştırmacılar tarafından aynı arayüz üzerinden birlikte gerçekleştirilmiştir. Bu taramada “teknoloji okuryazarlığı” ve “dijital okuryazarlık” kavramlarına ek olarak bu kavramlar ile ilgili araştırmalarda anahtar kelime olarak sunulan “sayısal okuryazarlık”, “bilgisayar okuryazarlığı” ve “bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığı” kavramları da Türkçe ve İngilizce olarak her iki dilde de kullanılmıştır. Taramada ulaşılabilir tam metin çalışmalar filtrelenmiştir. Tarama sonucunda

doğrudan ilgili konuda yazılmış, Amerika (25), Türkiye (19), İsrail (9), İngiltere (7), Kanada (7), İskoçya (5), Avustralya (4), Çin (3), İrlanda (2), Güney Afrika (2), Endonezya (2), İspanya (1), Polonya (1), Tayland (1), Norveç (1) ülkeleri kaynaklı toplam 86 tam metin makaleye ve 3 kitaba ulaşılmıştır. Dokümanların detaylı analizi yapılmadan önce Corbin ve Strauss (2008) tarafından belirtildiği şekliyle öncelikle ulaşılan kaynaklar yüzeysel olarak incelenmiştir. Bu yüzeysel inceleme detaylı incelemeyi gerektiren çalışmaları belirlemek için gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte dahil edilen ve hariç tutulan ölçütler tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Dâhil edilen ve hariç tutulan ölçütler

Ölçütler	Dahil edilen	Hariç tutulan
Tarih	1970-2020 arası kayıtlar	1970 öncesi ve 2020 (Temmuz) sonrası kayıtlar
Dil	Türkçe ve İngilizce yayımlanmış kayıtlar	Diğer dillerde yayımlanmış kayıtlar
Tam Metin	Tam metin kayıtlar	Özet olarak sunulan kayıtlar
Kapsam	Doğrudan bu okuryazarlıklar üzerine çalışılmış kayıtlar Bu okuryazarlıklar üzerine net bir tanım sunan kayıtlar	Bu okuryazarlıkların bir konunun değişkeni olarak çalışıldığı kayıtlar Bu okuryazarlıklarla ilgili bir tanım sunmayan kayıtlar Belli spesifik bir gruba odaklanılarak çerçevesi oluşturulan kayıtlar

Tablo 1’de yer alan tarih, dil ve tam metin ölçütleri, çalışmalara ilk ulaşım sürecinde ilgili arayüzün özelliği kullanılarak dikkate alınmıştır. Sonrasında kapsamı bağlamında çalışmalar incelenmiştir. Buna göre ilk olarak ilgili çalışmanın kapsamlı bir şekilde ilgili okuryazarlıkların tanımını içerip içermediğine bakılmıştır. İlgili çalışmada okuryazarlıklar bir konunun değişkeni olarak ele alındıysa (örneğin, katılımcı seçimi bağlamında teknoloji ya da dijital okuryazarı bireylerin belirlenmesi) incelemeye dahil edilmemiştir. İkincisi, doğrudan bu okuryazarlıklar üzerine bir çerçeve çizen (örneğin, durum tespiti, katılımcıların bu konulardaki becerileri ve yetenekleri gibi) diğer bir ifade ile çalışmanın amacını oluşturan çalışmalar incelemeye dahil edilmişlerdir. Ancak bu süreçte belli bir gruba odaklanılarak hazırlanan çalışmalar hariç tutulmuştur. Bu ölçütler çerçevesinde araştırmanın amaçlarına cevap verecek nitelikte olduğu görülen ve detaylı incelemeyi gerektiren Türkiye (12), Amerika (5), İngiltere (4), İsrail (3), Kanada (2), İskoçya (1), Avustralya (1), Çin (1), İrlanda (1), Güney Afrika (1), İspanya (1) ülke kaynaklı 32 makale araştırmacılar tarafından belirlenmiştir. Makaleler haricinde ulaşılan Amerika kaynaklı 3 kitap da yukarıda belirtilen dahil edilme ölçütlerini taşıdığından incelemeye alınmıştır. Bu süreçle ilişkin genel bir bakış Şekil 1’deki akış diyagramında sunulmuştur.

Şekil 1. Veri toplama sürecine ilişkin akış diyagramı

Verilerin Analizi

Çalışmada belirtilen her bir amaç bir tema olarak dikkate alınmıştır. İlgili çalışmaların analizleri ayrı ayrı her tema altında araştırmacılar tarafından birarada betimsel analizle yapılmıştır. Araştırmacılar bu tür birçok benzer çalışmalarda yer almış ve analiz süreçlerine dahil olmuşlardır. Bu haliyle yeterli uzmanlığa sahip oldukları değerlendirilebilir. -Betimsel analiz yapılırken ilgili temayı karşılayan bölümler “dijital okuryazarlık” ve “teknoloji okuryazarlığı” kodlamalarıyla tanımlanmıştır. Böylece betimsel analiz sayesinde bulgular, bu kavramların makalelerde doğrudan yer aldığı haliyle belirlenmiştir. Analiz süreci, veriler ile yorumlar arasında devamlı gidip gelinerek yinelemeli bir süreç olarak (Aspers ve Corte, 2019) gerçekleştirilmiştir. Bu yinelemeli süreçte aynı bulgulara ulaşılmıştır ve dolayısıyla araştırmacılar arasında görüş birliği olacak şekilde analizler tamamlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Çalışmanın iç geçerliği, ilgili alanda çalışmaları bulunan iki uzmanın gerek veri toplama yolları gerekse bulgular üzerine görüşleri alınarak sağlanmıştır (Merriam, 1998). Çalışmanın güvenilirliği ise tekrarlı olarak aynı bulgulara ulaşılması ile sağlanmıştır. Çünkü Yin (2018) tarafından da ifade edildiği üzere çalışmanın güvenilirliği, bu çalışmanın işlemlerinin açıkça tanımlanmış olması ve aynı sonuçlarla tekrarlanabileceğinin gösterilmesidir. Bununla birlikte Guba ve Lincoln (1982) geçerlik ve güvenilirlik terimlerine naturalistik paradigma bağlamında dört terim önermektedirler. Bunlar, inanılabilirlik, aktarılabirlik, güvenilebilirlik ve onaylanabilirliktir. Çalışmada inanılabilirliği sağlamanın yollarına Holloway ve Wheeler (1996) uzun süreli etkileşim ve uzman incelemesini örnek göstermektedir (Başkale, 2016). Bu çalışmada da inanılabilirliği sağlamak için analiz sürecinde de belirtildiği üzere uzmanlarla birlikte ilgili çalışmalarla uzun süreli yinelemeli bir süreç izlenmiştir. Böylece çalışmalara tam anlamıyla vakıf olunmuştur. Aktarılabirlik için, ulaşılan çalışmaların incelemeye dahil

edilme ve incelemeden hariç tutulma ölçütleri net bir şekilde ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmanın amacına yönelik elde edilen sonuçlar ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur (Başkale, 2016). Güvenilebilirlik, araştırma sürecinin ayrıntılı ve açık bir şekilde sunulmuş ve tekrarlanabilir olmasını gerektirir (Arastaman, Öztürk Fidan ve Fidan, 2018). Bu çalışmada da tüm süreç ayrıntıları ile sunulmuştur ve özellikle analiz kısmında belirtilen yinelemeli çalışma ile ulaşılan benzer bulgular güvenilebilirliğin sağlandığını göstermektedir. Çalışmanın onaylanabilirliği ise önyarguların azaltılarak objektifliğin artırılmasını gerektirir (Başkale, 2016). Bu çalışmada da onaylanabilirliği sağlamak adına bulgular, araştırmacıların yorumlarıyla değil, doğrudan ilgili çalışmalarda yer alan tanımlamaların sunumuyla gerçekleştirilmiştir.

Sınırlılıklar

Çalışmamızda veri tabanlarını tek seferde tarayabilme özelliğine sahip bir arayüzün kullanılması ve Web of Science, Scopus, Science Direct gibi önemli veri tabanlarına ulaşılabilir olunması verilere ulaşmanın güçlü bir yanı olarak değerlendirilebilir. Ancak bununla birlikte bazı sınırlılıklar göz önüne alınabilir. İlk olarak bu çalışma kullanılan bu arayüzle sınırlıdır. Bu arayüzle yapılan tarama ile veri tabanları üzerinde ayrı olarak yapılan taramalarda aynı sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu nedele ilgili veri tabanları ayrı ayrı taranmamıştır. Bir diğeri ise, bu arayüzle yapılan taramada en eski 1970 yılına ulaşılabilirdiğinden incelemeler bu tarihe kadarki çalışmalarla sınırlı kalmıştır. Ayrıca taramalar belirtilen anahtar kelimelerle sınırlıdır ve araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar taramayı 2020 yılının temmuz ayının sonunda ilgili anahtar kelimeleri kullanarak gerçekleştirdiğinden ulaşılan kayıtlar bu anahtar kelimelerle ve bu tarihe kadar ulaşılan çalışmalarla sınırlıdır. Bunun yanında çalışmanın tam metin makaleler üzerinden yürütülmesi dolayısıyla tam metnine ulaşamayan çalışmaların kapsam dışı bırakılması bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak bu çalışma ulaşılabilir tam metin makalelerle sınırlıdır. Diğer yandan çalışmada, ulaşılabilir tam metin makaleler üzerinden analizler gerçekleştirildiğinden elde edilen bulgular ve karşılaştırmalar da bu makalelerle sınırlıdır. Çünkü analizi yapılan tam metin makalelerde uygulamaya ve araştırmaya yönelik içerikler (dijital ve teknoloji okuryazarı bireylerin özellikleri gibi) yer almaktadır ve dolayısıyla kendi metodolojik çalışmalarının sonuçlarını sunmaktadırlar. Son olarak incelenen çalışmalar yukarıda belirtilen eleme ölçütleriyle sınırlıdır. Böylece çalışmada belli bir bağlam oluşturulması hedeflenmiştir.

Bulgular

Tarihsel Süreçte Dijital ve Teknoloji Okuryazarlığına Yönelik Tanımlamalar

Dijital okuryazarlık ve teknoloji okuryazarlığına ait çalışmalar her ne kadar son 10-15 yıl içerisinde büyük hız kazansa da bu iki kavram 20. yüzyılda ortaya çıkan kavramlardır. Teknoloji okuryazarlığı ilk olarak 1920'li yıllarda ABD'de teknoloji eğitiminin temelini oluşturan endüstriyel eğitim ve görsel-işitsel eğitim ile ortaya çıkmıştır (Petrina, 2003). Teknoloji okuryazarlığının da habercisi olan endüstriyel eğitim, ülkenin işçi sınıfını ve yeni endüstriyel teknolojilere yönelik gereksinimleri karşılamak için öğrenme ortamı içerisine dâhil edilmiştir. Amaç, o günlerde çoğunlukla erkek olmak üzere işçi sınıfı çocuklara sanayileşmenin etkileri karşısında ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve değerleri sağlamaktır (Petrina, 2003).

1980'lerin ortalarına gelindiğinde ise eğitim teknolojileri, ilgi alanlarının görsel işitsel eğitim ve endüstriyel eğitimden "bilgisayar okuryazarlığı" eğitimine dönüşmesiyle teknoloji eğitimcileri haline gelmiştir (Leaning, 2019). Bu dönemde "bilgisayar okuryazarlığı", dijital okuryazarlığın başlangıcı olarak kabul edilen (Buckingham, 2008) ve aynı zamanda teknoloji okuryazarlığı ile aynı anlamı teşkil eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Dijital okuryazarlığın 1997 yılında yayımlanan Paul Gilster'ın "Digital Literacy" kitabında ifade edilmesinden önce 1980'li yıllarda "bilgisayar okuryazarlığı" şeklinde ortaya çıktığı burada görülmektedir. Bilgisayar okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır ve bilgisayarları kullanması için bir kişide olması gereken bilgi ve yetenek şeklinde tanımlanmaktadır (Mc-Millan, 1996; National Research Council Committee, 1999). Gilster (1997) ise dijital okuryazarlık kavramını, bilgisayarlar aracılığıyla sunulduğunda çok çeşitli kaynaklardan gelen birden çok formatta bilgiyi anlama ve kullanma yeteneği olarak tanımlamaktadır. 80'li yıllarda ise bilgisayar okuryazarlığı için temel bilgisayar işlemleri ve programlama üzerinde durulmuştur (Petrina, 2003). Öte yandan teknoloji okuryazarlığı 90'lı yıllarda "geniş bir perspektiften her vatandaşın teknolojinin doğası, davranışı, gücü ve sonuçları hakkında bir dereceye kadar bilgi sahibi olması (ITEA, 1996, s. 1)" şeklinde tanımlanmıştır.

Teknoloji okuryazarlığının, bilgi ve iletişim teknolojisi okuryazarlığına ait tanım ile eş anlamlı olarak kullanıldığı ve teknolojiyi kullanarak bilgi toplama, organize etme, analiz etme ve raporlama becerisi şeklinde tanımlandığı çalışmalara da rastlanılmaktadır (Leu ve Kinzer, 2000). Güneş ve Bahçivan (2017) ise çalışmasında, dijital okuryazarlığa alternatif kavram olarak bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığını kullanmıştır. Burada ifade edilen dijital okuryazarlık, öğretimi iyileştirmek adına teknoloji kullanımını, teknolojiye ve onun uygulamalarına yönelik pozitif tutumu, teknolojik araçlara karşı aşına olmayı, yeterli düzeyde teknik, bilişsel ve sosyo-duyuşsal becerileri içermektedir. Nitekim dijital okuryazarlık 2000'li yıllarda Eshet-Alkalai (2004) tarafından "Dijital teknolojinin hızlı ve sürekli gelişiminin ışığında, bireylerin, dijital ortamlarda görevleri yerine getirmek ve sorunları çözmek için artan çeşitlilikte teknik, bilişsel ve sosyolojik becerileri kullanmaları (s.93)" olarak tanımlanmıştır. Dijital okuryazarlığına ve teknoloji okuryazarlığına yönelik tanımlamaların tarihsel süreç içerisindeki değişimini gösteren karşılaştırma Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Dijital okuryazarlığına ve teknoloji okuryazarlığına yönelik tanımlamaların tarihsel süreç içerisindeki değişiminin karşılaştırılması

Tarih Aralığı	Teknoloji Okuryazarlığı	Dijital Okuryazarlık
1920-1980 yılları arası	Endüstriyel eğitim ve görsel işitsel eğitim (Petrina, 2003)	-
80'li yıllar	Bilgisayar okuryazarlığı (Buckingham, 2008; Childers, 2003; Mc-Millan, 1996; National Research Council Committee, 1999)	Bilgisayar okuryazarlığı (Buckingham, 2008)
90'lı yıllar	Teknoloji Okuryazarlığı (Technology for All Americans [TfAAP], 1996)	Dijital Okuryazarlık (1997 yılı ve sonrası) (Gilster, 1997)

2000'li yıllar	Teknoloji Okuryazarlığı, Bilgi ve iletişim teknolojisi okuryazarlığı (Leu ve Kinzer, 2000)	Dijital Okuryazarlık, Bilgi ve iletişim teknolojisi okuryazarlığı (Güneş ve Bahçivan, 2017)
----------------	--	---

Tablo 2'de, dijital okuryazarlık ve teknoloji okuryazarlığına yönelik tanımlamaların tarihsel süreç içerisindeki değişimi karşılaştırıldığında; teknoloji okuryazarlığının 1920-1980 yılları arasında endüstriyel eğitim ve görsel işitsel eğitim bağlamında kullanılırken 2000'li yıllarda bilgi ve iletişim teknolojisi okuryazarlığı olarak ifade edildiği görülmektedir. Yine 80'li yıllarda bilgisayarların gelişimi ile ortaya çıkan bilgisayar okuryazarlığının da, ilk kez 90'lı yıllarda dijital okuryazarlık olarak değiştiği 2000'li yıllarda da bilgi ve iletişim teknolojisi okuryazarlığı olarak ifade edildiği görülmektedir.

Dijital ve Teknoloji Okuryazarı Bireyler için Tanımlanan Özellikler

Bu bölümde dijital ve teknoloji okuryazarı bireylerin benzer ve farklı özellikleri ayrı ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

Dijital ve Teknoloji Okuryazarı Bireylerin Benzer Özellikleri

Çalışmalarda dijital ve teknoloji okuryazarı bireylerin benzer özellikleri şu şekilde ifade edilmektedir. Teknoloji ve dijital okuryazarı bireyler, teknolojiye merak duyan, teknolojiye kolay uyum sağlayan aynı zamanda teknolojiyi etkili ve verimli bir şekilde kullanan bireylerdir (Ng, 2012; Üstündağ, Güneş ve Bahçivan, 2017; Yıldız, Kahyaoğlu ve Kaya, 2012). Her iki okuryazar da teknolojiyi etkili ve verimli bir şekilde kullanabilen, eleştirel ve analitik düşünebilen, etkin değerlendirme yapabilen ve problem çözme becerilerini kullanabilen bireylerdir (Akkoyunlu ve Soylu, 2010).

Bennett, Wells ve Rank (2009) tarafından belirtildiği gibi teknoloji okuryazarı mükemmel bir problem çözücüdür, bilgiyi yayımlayabilir ve üretebilir ve yaratıcı araçların verimli bir kullanıcısıdır. Yine Media Awareness Network (2010) tarafından da belirtildiği gibi dijital okuryazarlık içerisinde çeşitli dijital ortam yazılım uygulamalarını ve donanım aygıtlarını kullanma becerisi ve bilgisi, dijital medya içeriğini ve uygulamalarını eleştirel olarak anlama becerisi ve dijital teknoloji ile yaratma bilgi ve kapasitesi yer almaktadır.

Teknoloji okuryazarlığı, özellikle eğitim dünyasında insan teknolojisini/yenilikçiliğini etkin bir şekilde kullanma çabası içinde bilim, eleştirel düşünme becerileri ve karar verme yönlerinden oluşan bir yetenek olarak yorumlanabilir (Herman, Maknun, Barliana ve Mardiana, 2018). Teknoloji okuryazarı olan bir kişi, teknolojik bilgileri kavrama ve verilen görevleri başarıyla tamamlama potansiyeline sahiptir. Elde edilen teknolojik bilgilerin sürekli bir kullanıcısı, düzenli bilgi arayan, analizci, değerlendirici ve etkili bir iletişimcidir. Teknoloji okuryazarı bir kişi bilgiye erişme, onu yönetme, kullanma, analiz etme ve değerlendirme becerisine sahiptir (Pearson ve Young, 2002). Benzer şekilde dijital okuryazarlık ta, eleştirel düşünme becerileri, yaratıcılık, bilgiyi oluşturma ve değerlendirme, dijital medyayı etkin bir şekilde kullanma gibi çeşitli unsurlara sahiptir ve öğrencilerin dijital yazımının bir sonucu olarak geliştirilebilir (Al-Qallaf ve Al-Mutairi, 2016). Dijital ve teknoloji okuryazarı bireylerin benzer özellikleri Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Dijital ve teknoloji okuryazarı bireylerin benzer özellikleri

Teknolojiye merak duyarlar (Ng, 2012; Üstündağ, Güneş ve Bahçivan, 2017; Yıldız, Kahyaoğlu ve Kaya, 2012).
Teknolojiye kolay bir şekilde uyum sağlarlar (Ng, 2012; Üstündağ, Güneş ve Bahçivan, 2017)
Teknolojiyi etkili ve verimli bir şekilde kullanırlar (Akkoyunlu ve Soylu, 2010; Al-Qallaf ve Al-Mutairi, 2016; Media Awareness Network, 2010)
Eleştirel ve analitik düşünme becerisine sahiptirler (Al-Qallaf ve Al-Mutairi, 2016; Herman, Maknun, Barliana ve Mardiana, 2018; Pearson ve Young, 2002)
Bilgiye erişme, onu yönetme, kullanma, analiz etme ve değerlendirme becerisine sahiptirler (Al-Qallaf ve Al-Mutairi, 2016; Pearson ve Young, 2002).
Problem çözme becerileri gelişmiştir (Akkoyunlu ve Soylu, 2010; Bennett, Wells ve Rank, 2009)

Tablo 3'e bakılarak dijital ve teknoloji okuryazarı bireylerin özellikleri benzerlik açısından incelendiğinde; dijital ve teknoloji okuryazarı bireyler, farklı dijital teknolojilere merak duyup, bu teknolojilere kolay bir şekilde uyum sağlayan, farklı dijital teknolojileri etkili ve verimli bir şekilde kullanan, eleştirel, analiz ve problem çözme becerileri gibi üst bilişsel becerilere sahip, dijital teknolojileri kullanarak bu teknolojiler ile bilgi edinme, edindikleri bu bilgiyi yönetme, kullanma, analiz etme ve değerlendirme becerisine sahip bireylerdir.

Dijital ve Teknoloji Okuryazarı Bireylerin Farklı Özellikleri

Dijital okuryazarı ve teknoloji okuryazarı bireylerin benzerlikleri kadar farklılıklarının da bulunduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki, teknoloji okuryazarı bireyler teknolojinin temel kavramlarını bilmekle beraber teknolojinin doğasını ve teknolojinin bireyle, toplumla ve çevrele ilişkisini de iyi bir şekilde bilen kişiler olarak tanımlanmaktadır (Bacanak, Karamustafaoğlu ve Köse, 2003; ITEA, 2000; TfAAP, 1996). Dijital okuryazarı bireyler ise yukarıda belirtilen bu yeterliklerden daha çok dijital araçlar üzerinden doğru bilgi edinme sürecini gerçekleştiren, internet üzerinden gerek iletişim kurmada gerekse ticaret konusunda ahlak kurallarını ve yasaları bilen ayrıca bu konuda sorumluluklarını yerine getiren bireyler olarak belirtilmektedir (Bakır, 2016; MEB, 2018). Öğrenme için dijital okuryazarlık, teknolojinin nasıl kullanılacağını bilmekten daha fazlasıdır, aynı zamanda doğru bilgi yönetimi ve eleştirel düşünme becerilerinin yanı sıra uygun çevrimiçi davranışa sahip olmaktır (Tang ve Chaw, 2016).

Teknoloji okuryazarı bireylerin dijital okuryazarı bireylerden farklılık gösterdiği başka bir önemli nokta daha vardır. Teknoloji okuryazarlığı (bilim/temel teknolojik yetkinlik) açısından değerlendirildiğinde öğrencilerin, insanların istek ve ihtiyaçlarını karşılama noktasında bilgi ve yöntemleri uygulaması, insan eliyle doğada meydana gelen değişimleri ve bu değişimler karşısında sorumluluklarını kavraması beklenmektedir. Dijital okuryazarlık (dijital yetkinlik) açısından ise öğrencilerin, bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin, güvenli ve eleştirel bir şekilde kullanarak bilgiye erişmesi ve onu değerlendirmesi, bilgiyi kaydetmesi, yeni ve özgün bir bilgi üretmesi ve sunması, bunun dışında internet üzerinde ortak ağlara katılım sağlaması ve iletişim kurması, güvenli bir şekilde internet üzerinde alışveriş gerçekleştirebilmesi

beklenmektedir (MEB, 2018). Dijital ve teknoloji okuryazarı bireylerin farklı özelliklerine yönelik karşılaştırma ise Tablo 4’te sunulmaktadır.

Tablo 4. Dijital ve teknoloji okuryazarı bireylerin farklı özellikleri

Teknoloji Okuryazarı Bireyler	Dijital Okuryazarı Bireyler
Teknoloji ile ilgili temel kavramları ile birlikte teknolojinin doğasını bilirler ve fen-teknoloji-toplum-çevre (FTTÇ) ilişkisini iyi bir şekilde anlarlar ve sorumluluklarını yerine getirirler (Bacanak, Karamustafaoğlu ve Köse, 2003; ITEA, 2000; TfAAP, 1996).	Teknoloji ile ilgili temel kavramları bilirler (MEB, 2018).
Farklı dijital araçları etkili bir şekilde kullanırlar (ITEA, 2000).	Farklı dijital araçları etkili bir şekilde kullanırken yasal, etik ve ahlaki çerçevede kullanımına daha çok dikkat ederler (Acar, 2015; Bakır, 2016; MEB, 2018; Tang ve Chaw, 2016).

Tablo 4’e bakılarak dijital ve teknoloji okuryazarı bireyler için tanımlanan farklı özellikler incelendiğinde; teknoloji okuryazarı bireyler, teknolojinin doğası hakkında bilgi sahibi ve FTTÇ (fen-teknoloji-toplum-çevre) kavramları arasında ilişki kurabilirken; dijital okuryazar bireyler farklı dijital araçları kullanırken yasal, etik ve ahlaki kullanıma daha çok dikkat eden bireylerdir.

Okuryazarlıkların Kapsamları Bağlamında Benzerlikleri ve Farklılıkları

Bu bölümde de yine okuryazarlıkların kapsamları bağlamında benzerlikleri ve farklılıkları ayrı ayrı başlıklar halinde sunulmuştur.

Kapsamları Bağlamında Okuryazarlıkların Benzerlikleri

Dijital ile teknoloji okuryazarlığı, aralarında net bir ayrımın olmadığı ve birbiri ile etkileşim içerisinde olan iki kavramdır. Kurt vd. (2014) dijital okuryazarlık, teknoloji okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve bilgi okuryazarlığı gibi okuryazarlık alanlarının her birinin birbiri ile etkileşim içerisinde olduğunu ve bu okuryazarlıklar arasında kesin bir ayrımın bulunmadığını ifade ederek dijital ve teknoloji okuryazarlığı kavramlarının birbiri ile iç içe kavramlar olduğunu belirtmektedir. Bu açıklamaya benzer şekilde Ribble ve Bailey (2007) dijital okuryazarlığı, dijital teknolojileri nasıl ve ne zaman kullanacağını bilme yeteneği şeklinde tanımlamaktadır. Ribble, Bailey ve Ross (2004) “Teknolojiyi ne zaman ve ne şekilde kullanmalıyız?” sorusunun cevabını bulmak için teknoloji okuryazarı olmanın önemli olduğunu belirterek bu iki kavramın birbiri ile ne kadar iç içe bir kavram olduğunu göstermektedir (Bakır, 2016).

Hem dijital okuryazarlık hem de teknoloji okuryazarlığı 21. yüzyıl hayatta kalma becerilerindedir (Eshet-Alkalai, 2004; Martin, 2005; The North Central Regional Educational

Laboratory [NCREL], 2003). Martin (2005) dijital okuryazarlık kazanılmadan insanların ne toplum yaşamına katılabileceğini ne de 21. yüzyılda yaşamak için gerekli olan bilgi ve beceriyi elde edebileceğini ifade etmiştir. NCREL (2003) ise içinde bulunulan dijital çağda, öğrencilerin yaşamak, öğrenmek ve başarılı bir şekilde çalışabilmeleri için teknoloji okuryazarı olmaları gerektiğini açıklamaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde her iki okuryazarlıkta da tek boyutluluktan çok boyutluluğa doğru bir geçiş söz konusudur. 1980'li yıllarda her iki okuryazarlık da bilgisayar kullanma becerisini ifade ederken 90'lı yıllardan itibaren teknoloji okuryazarlığının kapsamı, farklı teknoloji araçlarının Fen, Teknoloji, Mühendislik, Matematik, Sosyal ve Beşeri Bilimler, Dilbilgisi vb. disiplinler arası ilişkiyi sağlayacak şekilde genişlemiştir (ITEA, 2000). Dijital okuryazarlık ise bilgisayar dâhil farklı dijital teknolojilerin kullanılarak doğru bilgiye ulaşma, düzenleme, geliştirme, değerlendirme, yeni bir bilgi elde etme ve sunma boyutunda genişleme sağlamıştır (Hamutoğlu vd., 2017; Timur, Timur ve Akkoyunlu, 2014). Bununla birlikte her iki okuryazarlık da ilgili olunan teknolojiye dair bilgi, beceri ve tutum gerektirmektedir (Buckingham, 2008; Ng, 2012; Wang, 2003). Kapsamları bağlamında dijital ve teknoloji okuryazarlıklarının benzerlikleri Tablo 5'de sunulmaktadır.

Tablo 5. Kapsamları Bağlamında Dijital ve Teknoloji Okuryazarlıklarının Benzerlikleri

Dijital ve teknoloji okuryazarlığı kavramları, birbiri ile kesin ayrımı olmayan içiçe kavramlardır (Bakır, 2016; Kurt vd., 2014).
21. yüzyıl hayatta kalma becerileri arasındadırlar (Eshet-Alkalai, 2004; Martin, 2005; NCREL, 2003).
Tarihsel açıdan her iki okuryazarlıkta da tek boyutluluktan çok boyutluluğa doğru bir geçiş vardır (Hamutoğlu vd., 2017; ITEA, 2000; Timur, Timur ve Akkoyunlu, 2014).
İlgili teknolojiye dair bilgi, beceri ve tutum gerektirirler (Buckingham, 2008; Ng, 2012; Wang, 2003).

Tablo 5'e göre kapsamları bağlamında dijital ve teknoloji okuryazarlıklarının benzerlikleri incelendiğinde; iki okuryazarlık da birbiri ile etkileşim halinde olan, ilgili teknolojiye dair bilgi, beceri ve tutum gerektiren ve 21. yüzyıl için kazanılması gereken kavramlardır. Tarihsel açıdan bu iki kavram incelendiğinde ise iki kavramda da tek boyutluluktan çok boyutluluğa geçiş söz konusudur.

Kapsamları Bağlamında Okuryazarlıkların Farklılıkları

Teknoloji ve dijital okuryazarlığı ele alındığı boyutlar açısından incelenecek olursa, teknoloji okuryazarlığı genel olarak bilgi, eleştirel düşünme ve karar verme ve yetenekler boyutunda (Knieová vd., 2016; Shackelford, 2007; Yiğit, 2011) ele alınırken, dijital okuryazarlık bilişsel, teknik (psikomotor) ve sosyo-duyuşsal boyutlar açısından (Eshet, 2002; Ng, 2012) ele alınmaktadır. Bu boyutlar içerisinde yer alan yeterlikler açısından bu iki okuryazarlık kıyaslandığında ise teknoloji okuryazarlığında teknolojiye dair tasarım, tasarlanmış dünya süreci yer alırken (Bacanak, Karamustafaoğlu ve Köse, 2003) dijital okuryazarlıkta tasarım süreci yer almamaktadır. Dijital okuryazarlıkta ise dijital araçların yasal, etik ve ahlaki

çerçevede kullanımı daha çok dikkate alınırken (Acar, 2015) teknoloji okuryazarlığında bu faktörler dikkate alınmamaktadır.

Özellikle 2000’li yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarda bu okuryazarlıklarla ilgili farklı konumlandırmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda gerek teknoloji okuryazarlığının dijital okuryazarlığın bir alt boyutu gerekse dijital okuryazarlığın teknoloji okuryazarlığının bir alt boyutu olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Aynı zamanda teknoloji okuryazarlığının dijital okuryazarlığa alternatif bir kavram olarak kullanıldığı çalışmalara da rastlanmaktadır. Örneğin Kıyıcı (2008), dijital okuryazarlığın tek bir okuryazarlık çeşidi olmadığını bunun yanında teknoloji okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve bilgi okuryazarlığı gibi alt boyutlardan oluştuğunu belirtmiştir. NCREL (2003) çalışmasında benzer şekilde, teknoloji okuryazarlığının dijital okuryazarlığın bir alt boyutu olduğunu ifade etmiştir. Çoklar ve Şahin (2014) ise çalışmasında bunun tam tersini iddia ederek bilgi okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ve internet okuryazarlığı gibi birçok okuryazarlığın “teknoloji okuryazarlığı” adı altında değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Güneş ve Bahçivan (2017) ise daha da farklı bir görüş ortaya koyarak, dijital okuryazarlığa alternatif kavramlar olarak bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve teknoloji okuryazarlığı kavramlarının kullanıldığını ifade etmiştir. Kapsamları bağlamında bakıldığında bu okuryazarlıkların farklılıklarını Tablo 6’daki gibi sunmak mümkündür.

Tablo 6. Kapsamları bağlamında okuryazarlıkların farklılıkları

Teknoloji Okuryazarlığı	Dijital Okuryazarlık
Genel olarak bilgi, eleştirel düşünme ve karar verme ve yetenekler boyutunda ele alınmaktadır (Knieová vd., 2016; Shackelford, 2007; Yiğit, 2011).	Bilişsel, teknik (psikomotor) ve sosyo-duyuşsal boyutlar açısından (Eshet, 2002; Ng, 2012) ele alınmaktadır.
Teknolojiye dair tasarım, tasarlanmış dünya süreci yer almaktadır (Bacanak, Karamustafaoğlu ve Köse, 2003).	Tasarım süreci yer almamaktadır.
Dijital araçların yasal, etik ve ahlaki çerçevede kullanımı fazla dikkate alınmamaktadır.	Dijital araçların yasal, etik ve ahlaki çerçevede kullanımı daha çok dikkate alınmaktadır (Acar, 2015).

Tablo 6’ya göre teknoloji ve dijital okuryazarlıklarının farklılıkları incelendiğinde; teknoloji okuryazarlığında farklı olarak tasarım süreci yer alırken; dijital okuryazarlıkta ise yasal, etik ve ahlaki açıdan dijital araç kullanımına daha çok dikkat edilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Dijital okuryazarlık ve teknoloji okuryazarlığı özellikle son yıllarda gelişen ve birçok alana dahil olan dijital teknolojiler ile daha fazla gündeme gelmektedir. Ancak bu çalışmada da görüleceği üzere bu okuryazarlıkların kapsamı onyıllar öncesine (Petrina, 2003; Buckingham,

2008) kadar dayanmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada dijital ve teknoloji okuryazarlığı tarihsel süreci içerisinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu karşılaştırmada da görülmektedir ki dijital ve teknoloji okuryazarlığı kendi içerisinde benzerliklere sahip olduğu kadar farklılıkları da içermektedir. Bu çerçevede ilk noktayı dijital ve teknoloji okuryazarlığına yönelik tanımlamalarda görmekteyiz. Şöyle ki, teknoloji okuryazarlığı endüstriyel eğitim ve görsel işitsel eğitimle birlikte dijital okuryazarlığa göre daha eski bir kavram olsa da özellikle bilgisayarlaşma ile birlikte bu kavramların benzer tanımlamalar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin bu kavramların 1980'li yıllarda bilgisayar okuryazarlığı (Buckingham, 2008), 1990'lı ve 2000'li yıllarda ise bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığı (Leu ve Kinzer, 2000; Güneş ve Bahçivan, 2017) şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bu durum, tarihsel süreç içerisinde bu okuryazarlıklardan hangisinin diğerinin alt boyutu olduğuna ya da bunların eş değer kavramlar olup olmadıklarına dair belirsizliklerin devam ettiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Hatta son yıllarda teknolojilerdeki hızlı ilerlemelere bağlı olarak bu okuryazarlıklara ilişkin seviyelendirmelerin yapılması da bu belirsizliklerin daha da artılabileceğinin bir göstergesi olarak dikkate alınabilir. Bu bağlamda literatür incelendiğinde Martin ve Grudziecki'nin (2006) yapmış oldukları çalışmada dijital okuryazarlığın üç seviyesinden bahsedildiği görülmektedir. Bunlardan birinci seviye dijital yetkinlik, ikinci seviye dijital kullanım ve üçüncü seviye ise dijital dönüşümdür. Dijital yetkinlik, temel becerilerden analitik seviyeye kadar hem alt hem de üst düzey düşünme becerilerini içerir. Dijital kullanım, dijital yetkinliğin alana özgü uygulamalarıyla ilgilidir ve dijital kullanım, yaratıcılığı kullanarak ilgili alanları dönüştürdüğünde dijital dönüşüm gerçekleşir.

Dijital ve teknoloji okuryazarlıklarının benzerlik ve farklılıklarına yönelik ikinci noktayı bu okuryazarlığa sahip bireylerin özelliklerinde görmekteyiz. Benzerlikler çerçevesinde değerlendirildiğinde benzerliğin ilgili teknolojileri kullanma becerisi çerçevesinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Buna göre teknolojileri kullanma becerisinin etkin ve verimli kullanma, problemi çözebilme, değerlendirebilme ve karar verebilme gibi becerileri (Pearson ve Young, 2002; Bennett vd., 2009; Akkoyunlu ve Soylu, 2010; Yıldız, Kahyaoğlu ve Kaya, 2012; Al-Qallaf ve Al-Mutairi, 2016; Güneş ve Bahçivan, 2017) kapsadığı görülmektedir. Bu benzerliğin her iki okuryazarlık açısından bakıldığında araç gereç kullanımına yönelik bir gereksinimi barındırmasından kaynaklandığı değerlendirilebilir. Farklılıklar çerçevesinde değerlendirildiğinde ise teknoloji okuryazarı bireyler için belirlenen özelliklerin dijital okuryazarı bireyler için belirlenen özelliklere göre daha geniş bir bakış açısıyla dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki teknoloji okuryazarlığında teknolojinin doğası, teknolojinin toplumla, bireyle ve çevreyle etkileşimi gibi (TfAAP, 1996; ITEA, 2000; Bacanak, Karamustafaoglu ve Köse, 2003) daha geniş bir ilişki vurgulanırken dijital okuryazarlıkta daha çok dijital araçlar üzerinden ilgili süreçlerin gerçekleştirilmesi ve sorumlulukların yerine getirilmesi (Bakır, 2016; Tang ve Chaw, 2016; MEB, 2018) ya da dijital araçların yasal, etik ve ahlaki çerçevede kullanımı (Acar, 2015) vurgulanmaktadır. Bu sonuç, her iki okuryazarlık için yapılan tanımlamalardaki benzerlik ve farklılıkların bireylerin özellikleri için yapılan tanımlamalara da aynı şekilde yansındığını göstermektedir.

Dijital okuryazarlık ve teknoloji okuryazarlığının benzerlik ve farklılıklarına yönelik son noktayı bu okuryazarlıkların kapsamı bağlamında görmekteyiz. Dijital ve teknoloji okuryazarlığındaki benzerliğin özellikle son yıllarda bilgisayar okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı gibi alanlar nedeniyle karmaşık bir şekilde iç içe geçmesinden (Bakır, 2016; Kurt vd., 2014; Ribble, Bailey ve Ross, 2004) kaynaklandığı

değerlendirilebilir. Bunun en önemli göstergesi olarak ta artık dijital okuryazarlığın kazanılmadan toplum yaşamına katılabilmenin ve 21. yüzyılda yaşamak için gerekli olan bilgi ve beceriyi elde etmenin mümkün olamayacağı (Martin, 2005) ve benzer şekilde günümüz dijital çağında, öğrencilerin yaşamak, öğrenmek ve başarılı bir şekilde çalışabilmeleri için teknoloji okuryazarı olmaları gereksinimi (NCREL, 2003) gösterilebilir. Dijital ve teknoloji okuryazarlığındaki farklılık açısından ise en çok dikkati çeken noktanın tasarım ve tasarlanmış dünya anlayışının olduğu görülmektedir. Teknoloji okuryazarlığında dijital okuryazarlıktan farklı olarak tasarım süreci daha ön planda tutulmaktadır (Bacanak, Karamustafaoğlu ve Köse, 2003). Diğer bir nokta ise bu okuryazarlıkların özellikle son yıllardaki çalışmalarda birbirinin alt boyutları olarak konumlandırılmasıdır (Kıyıcı, 2008).

Sonuç olarak değerlendirildiğinde, ortaya çıkan en önemli nokta kuşkusuz her iki okuryazarlığın artık çok boyutlu hale geldiğidir. Özellikle bu okuryazarlıklar üzerine yapılan çalışmalarla bu durumun daha da genişleyeceği öngörülebilir. Diğer bir önemli nokta ise teknoloji içeren bu tür okuryazarlıkların (medya okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı vb.) kendi içlerinde benzerlik ve farklılıklara sahip olabileceğini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla gerek dijital ve teknoloji okuryazarlığı olsun gerekse teknolojiyi içeren ilgili okuryazarlıklar olsun bunların olabildiğince bütüncül bir çerçevede incelenmesi ve değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Böylece ortak paydalar üzerinde birleşilebilecektir ve bu durum konunun eğitimini de kolaylaştırarak kavramların daha anlamlandırılabilir bir düzeye erişmesini sağlayacaktır. Ayrıca bu okuryazarlıkların gelecekte nasıl bir gelişme göstereceğini ve hangi noktalarda birleşip hangi noktalarda ayrılacağını öngörebilmek mümkün olabilecektir.

Bu çalışma yukarıda da belirtildiği üzere bazı sınırlıklara sahiptir. Bunlardan ikisi belli zaman aralığı ve belli anahtar kelimeler çerçevesinde çalışmanın şekillendiğidir. Dolayısıyla bu çok boyutlu durumu niteleyen özellikler bu sınırlılıklar çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Benzer şekilde sınırlılıklarda da belirtildiği üzere bu çalışmada incelenen kaynaklar kendi metodolojik çalışmalarının sonuçlarını sunduklarından ortaya çıkan boyutların bağlamı da bu çerçevede sınırlı kalmaktadır.

Öneriler

Bu çalışma, sunduğu sonuçlar itibarıyla ileride yapılabilecek çalışmalar için bazı önerilere sahiptir. Şöyle ki, öncelikle bu okuryazarlıkların basit bir değişken olarak görülmemesi gerektiği dolayısıyla lineer bir bakış açısıyla değilde çoklu bir bakış açısıyla çalışmalarda yer bulmaları gerektiği bir gerçektir. Böyle birbirleriyle bağlantılı konular olduğu düşünüldüğünde de artık ilgili çalışmalarda bu boyutların daha da önem kazanması gerektiği açıkça ortadadır. Özellikle dijital dönüşümün hızla gerçekleştiği günümüzde bu dönüşümün olası sonuçlarını görebilmeye çalışmak, dijital ve teknoloji okuryazarlığını ortak bir bağlamda değerlendirmekten geçtiğini söylemek anlamlı olacaktır. Bu bağlamda, ileride yapılacak ilgili çalışmalarda bu iki kavramın bir arada değerlendirilmesi ile çalışma sonuçlarında daha anlamlı çıktılar görülebileceğini söyleyebilmek mümkündür. Diğer bir açıdan bakıldığında bu çalışma karşılaştırmalı bir sunumu içermektedir ve böylece benzerlikler ve farklılıklar ortaya koymaktadır. Bu sonuç özel meta analizler için fırsatlar barındırmaktadır. Örneğin teknoloji içerğine sahip okuryazarlıklar üzerinde yapılacak meta analizlerle birbirinden bağımsız birden çok çalışmanın sonuçlarını birleştirme ve elde edilen araştırma bulgularının istatistiksel

analizini yapma imkanı doğacaktır. Son olarak bu çalışmanın sunduğu bulgulardan ve sonuçlardan esinlenerek öğrenme araçlarının geliştirildiği ve değerlendirildiği araştırmalar önerilebilir. Örneğin dijital ve teknoloji okuryazarı bireylerin benzer ve farklı özelliklerini dikkate alınarak hazırlanabilecek somut ve dijital materyaller, e-öğrenme araçları ve içerik geliştirme üzerine çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Acar, Ç. (2015). *Anne ve babaların ilkökul ortaokul ve lise öğrencisi çocukları ile kendilerinin dijital okuryazarlıklarına ilişkin görüşleri*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Akkoyunlu, B., & Yılmaz Soylu, M. (2010). Öğretmenlerin sayısal yetkinlikleri üzerine bir çalışma. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), 748-768.
- Ala-Mutka, K. (2011). *Mapping digital competence: Towards a conceptual understanding*. Institute for prospective technological studies, Retrieved August 10, 2018 from http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC67075_TN.pdf.
- Al-Qallaf, C. L., & Al-Mutairi, A. S. R. (2016). Digital literacy and digital content support learning. *The Electronic Library*. <https://doi.org/10.1108/el-05-2015-0076>
- Arastaman, G., Öztürk Fidan, İ., & Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenirlik: kuramsal bir inceleme. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.
- Aspers, P., & Corte, U. (2019). What is qualitative in qualitative research. *Qualitative Sociology*, 42(2), 139–160. <https://doi.org/10.1007/s11133-019-9413-7>
- Bacanak, A., Karamustafaoğlu, O., & Köse, S. (2003). Yeni bir bakış: eğitimde teknoloji okuryazarlığı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (14), 191-196.
- Bakır, E. (2016). *Sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık seviyelerinin dijital vatandaşlık alt boyutlarına göre incelenmesi*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28
- Bawden, D. (2008). Origins and concepts of digital literacy. In C. Lankshear, M. Knobel (Eds.), *Digital literacies: Concepts, policies and practices* (pp.17- 32). New York: Peter Lang.
- Bennett, W. L., Wells, C., & Rank, A. (2009). Young citizens and civic learning: Two paradigms of citizenship in the digital age. *Citizenship Studies*, 13(5), 105-120. <https://doi.org/10.1080/13621020902731116>
- Buckingham, D. (2008). Defining digital literacy: What do young people need to know about digital media? In C. Lankshear, M. Knobel (Eds.), *Digital literacies: Concepts, policies and practices* (pp.73-87). New York: Peter Lang.
- Childers, S. (2003). Computer literacy: Necessity or buzzword? *Information Technology and Libraries*, 22(3), 100–104.

- Çoklar, A. N., & Şahin, Y. L. (2014). Öğrencilerin gözüyle teknoloji okuryazarlığı: Nedir, neredeyiz, aile ve çocuklar için neler yapmalı? *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 5(2), 27-34.
- Condy, J., Chigona, A., Gachago, D., & Ivala, E. (2012). Pre-service students' perceptions and experiences of digital storytelling in diverse classrooms. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 11(3), 278-285.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (3rd Ed.)*. Thousand Oaks, Ca: Sage.
- Crowe, A. R. (2006). Technology, citizenship, and the social studies classroom: Education for democracy in a technological age. *International Journal of Social Education*, 21(1), 111-121.
- Dede, C. (2010). Comparing frameworks for 21st century skills. In J. Bellanca, R. Brandt (Eds.), *21st century skills: Rethinking how students learn* (pp.51-76). America.
- Eshet, Y. (2002). Digital literacy: A new terminology framework and its application to the design of meaningful technology-based learning environments. In P. Kommers, G. Richards (Eds.), *Proceedings of world conference on educational multimedia, hypermedia and telecommunications* pp (493-498). Chesapeake, VA: AACE.
- Eshet-Alkalai, Y. (2004). Digital literacy: A conceptual framework for survival skills in the digital era. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*, 13(1), 93-106.
- Fereday, J., & Muir-Cochrane, E. (2006). Demonstrating rigor using thematic analysis: A hybrid approach of inductive and deductive coding and theme development. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), 80-92.
- Gilster, P. (1997). *Digital literacy*. New York: Wiley.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology Journal*, 30 (4), 233-252.
- Güneş, E., & Bahçivan, E. (2017). A mixed research-based model for pre-service science teachers' digital literacy: Responses to "which beliefs" and "how and why they interact" questions. *Computers & Education*, 118, 96-106.
- Hamutoğlu, N. B., Güngören, Ö. C., Kaya Uyanık, G., & Gür Erdoğan, D. (2017). Dijital okuryazarlık ölçeği: Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(1), 408- 429.
- Herman, N. D. Maknun, J. Barliana, M. S., & Mardiana, R. (2018). Technology literacy level of vocational high school students. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 299, 519-522.
- ITEA (International Technology Education Association) (2000). *Standards for technological literacy: Content for the study of technology*. Reston, VA: Author.
- Kıyıcı, M. (2008). *Öğretmen adaylarının sayısal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir.
- Knieová, V., Janovec, J., Kroufek R., & Chytrý V. (2016). Affective dimension of technological literacy. L. G. Chova, A. L. Martínez & I. C. Torres (Eds.). *9th Annual International Conference of Education, Research and Innovation*, (pp. 590-596). Iated Academy, Seville, Spain.

- Kurt, A. A., Orhan, D., Yaman, F., Solak, M. Ş., & Türkan, F. (2014). Bilgi ve iletişim teknolojileri ışığında Türkiye’de yapılan okuryazarlık çalışmalarındaki eğilim. *Eğitim Teknolojileri Araştırma Dergisi*, 5 (2), 1-21.
- Leaning, M. (2019). An approach to digital literacy through the integration of media and information literacy. *Media and Communication*, 7 (2), 4-13.
- Leu, D. J., & Kinzer, C. K. (2000). The convergence of literacy instruction with networked technologies for information and communication. *Reading Research Quarterly*, 35(1), 108-127.
- Martin, A. (2005). DigEuLit – A European framework for digital literacy: A progress report. *Journal of e-Literacy*, 2(2),130-136.
- Martin, A., & Grudziecki, J. (2006). DigEuLit: Concepts and tools for digital literacy development. *Innovation in Teaching and Learning in Information and Computer Sciences*, 5(4), 249-267.
- Mc-Millan, S. (1996). Literacy and computer literacy: Definitions and comparisons. *Computer & Education*, 27(3), 161-170.
- Media Awareness Network. (2010). *Digital literacy in Canada: From inclusion to transformation. A submission to the digital economy strategy consultation*, Retrieved February 2, 2018, from http://www.mediaawareness.ca/english/corporate/media_kit/digital_literacy_paper_pdf/digitalliteracypaper.pdf
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7. ve 8. sınıflar)*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- National Research Council Committee on Information Technological Literacy (1999). *Being fluent with information technology*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Ng, W. (2012). Can we teach digital natives digital literacy? *Computers & Education*, 59(3), 1065–1078.
- Norton, P., & Wiburg, K. M. (1998). *Teaching with technology*. New York: Harcourt Brace.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. London: Sage Publication.
- Petrina, S. (2003). The educational technology is technology education manifesto. *Journal of Technology Education*, 15(1), 64-74.
- Perdana, R., Yani, R., Jumadi, J., & Rosana, D. (2019). Assessing students’ digital literacy skill in senior high school Yogyakarta. *JPI*, 8(2), doi: 10.23887/jpi-undiksha.v8i2.17168
- Pearson, G., & Young, A. T. (2002). *Technically speaking: Why all Americans need to know more about technology*. Washington: National Academies Press.
- Ribble, M. S., & Bailey, G. D. (2007). Digital citizenship in schools. Eugene: *International Society for Technology in Education*.
- Ribble, M. S., Bailey, G. D., & Ross, T. W. (2004). Digital citizenship: Addressing appropriate technology behavior. *Learning & Leading with Technology*, 32(1), 6-11.

- Shackelford, R. (2007). *Technological literacy: A new basic for inclusion in the university's core curriculum*. University College Cork, Ireland.
- Tang, C. M., & Chaw, L. Y. (2016). Digital literacy: A prerequisite for effective learning in a blended learning environment? *The Electronic Journal of e-Learning*, 14 (1), 54-65. Retrieved from <http://www.ejel.org/main.html>
- Techataweewan, W., & Prasertsin, U. (2018). Development of digital literacy indicators for Thai undergraduate students using mixed-method research. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 39, 215-221.
- TFAAP (Technology for All Americans Project) (1996). *Technology for all Americans: A rationale and structure for the study of technology*. International Technology Association, Reston, VA.
- NCREL (The North Central Regional Educational Laboratory) (2003). *Engauge 21st century skills: Literacy in the digital age*. Retrieved July 2, 2018, from <http://pict.sdsu.edu/engauge21st.pdf>.
- Timur, B., Timur, S., & Akkoyunlu, B. (2014). Öğretmen adaylarının sayısal yetkinlik düzeylerinin belirlenmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 41-59.
- Üstündağ, M. T., Güneş, E., & Bahçivan, E. (2017). Turkish adaptation of digital literacy scale and investigating pre-service science teachers' digital literacy. *Journal of Education and Future*, 12, 19-29.
- Wang, K. F. S. (2003). *The development of benchmarks and the selection of appropriate methods to assess technological literacy portion of the natural science and living technology curriculum as required by the 2000 national curriculum guidelines of the Republic of China (Taiwan)*, The Ohio State University, (Unpublished Doctoral Thesis), Ohio.
- Yıldız, Ç., Kahyaoğlu, M., & Kaya, F. M. (2012). Siirt ilindeki ortaöğretim öğrencilerinin sayısal okuryazarlık düzeylerinin cinsiyet, sınıf ve öğrenim gördüğü lise türüne göre farklılaşmasının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 81-95.
- Yiğit, E. Ö. (2011). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının teknoloji okuryazarlığı düzeylerinin ve teknoloji ile bütünleştirilmiş sosyal bilgiler öğretimine yönelik görüşlerinin belirlenmesi*. Marmara üniversitesi eğitim bilimleri enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods (Sixth Edition)*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Öğretim Elemanlarının Sınıf Yönetimi Becerileri ve Öğretmen Adaylarının Motivasyonu

Remzi Yıldırım^{a, b}

Özet

Bu çalışma ile eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının motivasyonu ile öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır ve öğretim elemanlarının sınıf yönetim biçimleri ile yetişkin motivasyonu arasında bir ilişkinin olup olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada örneklem olarak MCBÜ Eğitim Fakültesinde 2020 – 2021 eğitim öğretim yılında öğrenim gören 1877 öğretmen adayının 538'ine ulaşılmıştır. Veriler "Sınıf Yönetimi" ve "Yetişkin Motivasyonu" ölçekleri kullanılarak online olarak toplanmıştır. Verilerin SPSS 23 programıyla analizinde betimsel istatistiklere, cinsiyete ve bölüme göre anlamlı fark olup olmadığına ve öğretim elemanlarının sınıf yönetim biçimleriyle öğretmen adaylarının motivasyonu arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Öğretmen adaylarının cinsiyetine göre öğretim elemanlarının sınıf yönetim biçimlerinde ve yetişkin motivasyonunda anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileri noktasında ise fen bilgisi öğretmenliği ile diğer bölümler arasında anlamlı fark görülmüştür. Öğretim elemanlarının sınıf yönetim biçimleriyle ve öğretmen adaylarının motivasyonları arasında orta düzeye yakın bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Sınıf Yönetimi Becerileri
Yetişkin Motivasyonu
Öğretmen Adayları
Öğretim Elemanları

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.06.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958442

Class Management Skills of Teaching Staff and Motivation of Pre-service Teachers

Abstract

In this study, it was aimed to evaluate the relationship between the motivation of pre-service teachers studying in education faculties and the classroom management skills of teaching staff, and it was tried to reveal whether there is a relationship between the classroom management styles of teaching staff and adult motivation. As the sample of the study 538 of the 1877 pre-service teachers studying at MCBU Faculty of Education in the 2020 – 2021 academic year were reached. The data were collected online by using the "Classroom Management" and "Adult Motivation" scales. In the analysis of the data with the SPSS 23 programme, descriptive statistics, the significant difference according to gender and department, and the relationship between the classroom management styles of teaching staff and the motivation of pre-service teachers were examined. According to the gender variable, it was seen that there was no significant difference in the classroom management styles of the teaching staff and in the adult motivation. A significant difference was observed between the science education department and other departments in terms of the classroom management skills of the teaching staff. Near to mid-level correlation was found between the classroom management styles of the teaching staff and the motivations of the pre-service teachers.

Keywords

Classroom Management Skills
Adult Motivation
Pre-service Teachers
Teaching Staff

About Article

Received: 28.06.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958442

^a İletişim Yazarı: yildirimremzi@hotmail.com

^b Öğretim Görevlisi Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, ORCID numarası: 0000-0002-6918-5416

Giriş

Öğrenme – öğretme hizmetlerinin niteliğini doğrudan etkileyen sınıf yönetimi için öğrenmeye yönelik uygun ortamlar oluşturma, hizmeti alan taraflar açısından çalışma engellerini giderme, beklenen davranışların sergilenmesini sağlama, süreç içerisinde eşgüdümü gerçekleştirme, kaynak ve zaman yönetimini etkili kullanma, motivasyon ve hazır bulunurluk düzeyini artırma gibi durumların ön planda olduğu söylenebilir. Martin ve Yin'e (1997, s. 4) göre disiplin kavramından farklı bir anlam taşıyan sınıf yönetimi; öğrenme sürecinde alınan eğitim hizmetlerine ilgi duyulmasını sağlamak ve bu ilgi neticesinde eğitim alanların sarf ettiği çabayı arttırmak şeklindedir. Öğrenmede öğretmen rehberliğinin ön planda olduğu günümüz anlayışlarına uygun olarak öğretmenlerden beklenen; sınıf yönetimi stratejilerini etkin bir biçimde uygulamaları (Henson ve Chambers, 2005, 4) ve öğrencileri belirlenen akademik başarıya ulaştıracak süreçleri izlemeleridir (Evertson ve Neal, 2006, s. 1) denilebilir. Öğrenme ortamında sosyal ve kültürel faktörlerin etkililiği önem taşımakla (Aldridge ve Fraser, 2000, s. 103) birlikte, bu durumun sınıf yönetim biçimlerine yansıtılması nitelik ve etkililik açısından önemli görülmektedir. Etkili bir eğitim ortamı sağlamak için eğitim ortamını etkileyen fiziksel ve psikolojik dinamiklerin önemsenmesi gerekmektedir (Aydın, 2012, s. 35). Eğitim alanlar için aktif öğrenme ortamları oluşturularak destek olunması (Arslan, 2009, s. 145), günümüz eğitim anlayışına uygun nitelikte sınıflar düzenleyerek sınıf ortamlarını düşünmeyi öğretmek için daha elverişli hale getirmek ve düşünme eğitimini arttırmak mümkündür (Doğanay ve Sarı, 2012, s. 24). Bu bağlamda oluşturulan sınıf ortamları içerisinde uygulanacak sınıf yönetim biçimleriyle, eğitim öğretim sürecinde eleştirel bakış açısı geliştirmek, objektif düşünebilen ve sorumluluklarını bilen bireyler yetiştirmek mümkün olabilecek (Şişman, Güleş ve Dönmez, 2010, s. 168) ve yürütülen sınıf yönetimi süreçlerinde eğitim hizmeti alan bireylerin gelişim dönemlerinin gözetilmesiyle öğrenme ortamının gelişimine katkı sağlanabilecektir.

Eğitim süreciyle ilgili örgün, yaygın ve algın biçimindeki boyutların yaşam boyu eğitim çerçevesinde ele alınması gerektiğini belirten Duman (2003, s. 22 – 23), örgün eğitimin ilköğretimden üniversiteye kadar özel konular ve belirlenmiş kademeler içerisinde yapılandırılmış bir öğretim olduğunu belirtmiştir. Örgün eğitim, belirli yaş grubundaki ve aynı düzeydeki bireyler için amaca göre oluşturulmuş müfredatlar çerçevesinde okul çatısı altında yapılan düzenli eğitimidir (Bayrak, 2008, s. 162). Örgün eğitim; sistematik olarak organize edilmiş, bir takım kanun ve kurallara göre yapılandırılmış olarak yönetilen ve hedef, içerik, yöntem bakımından belli bir müfredat sunan bir eğitim modelinin karşılığıdır (Dib, 1988, s. 1). Örgün eğitimin özellikleri; hiyerarşik bir düzen, devam zorunluluğu, kabul şartları, standartlaştırılmış müfredat, önkoşul ve sertifikalar biçimindedir (Belle, 1982, s. 163). Ne ve nasıl sorularına yönelik kararın öğrenen tarafından verilmediği örgün eğitim (Mocker ve Spear, 1982, s. 2) bireylerin yaşam boyu öğrenme çabaları içinde önemli bir yere sahiptir ve örgün eğitim öğrenen açısından kasıtlı olarak gerçekleştirilir (Colardyn ve Bjornavold, 2004, s. 71). Örgün eğitim süreci içerisinde ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim biçiminde kademeler mevcuttur ve her bir kademeye mensup olan öğrencilerin gelişim dönemleri birbiriyle farklı yapıdadır. Ültanır ve Ültanır (2005, s. 5) aileden bağımsızlık, kimlik oluşumu ve yeni bir hayata başlangıç olarak bilinen yükseköğretim çağının bireyler için yetişkin eğitiminin başlangıcı olarak görülebileceğini ve yüksek öğretim kurumları aracılığıyla alınan hizmet öncesi eğitimlerin önemli olduğunu vurgulamıştır. Yükseköğretim hizmeti alan bireylerin yetişkin olarak kabul edilmesi ve yetişkin eğitimiyle ilgili nedenlere bakıldığında bu nedenlerden birisinin de örgün eğitimle ilgili nedenler olduğunun görülüyor olması (Okçabol, 2006, s. 18 – 19; Kurt, 2008, s. 29 – 30; Ünlühisarçıklı, 2013, s. 88 – 89) yükseköğretim

sürecini yetişkin eğitimi ile yakından ilişkili hale getirmektedir. Her bir bireyin doğumdan ölüme kadar sürekli gelişim ve değişim içerisinde olduğu düşünüldüğünde, eğitim hizmetlerini verenlerin görev yaptıkları eğitim kademelerinde bu gelişim ve değişime yönelik verdikleri eğitim hizmetini düzenliyor olması ayrı bir anlama sahiptir. Eğitim – öğretim sürecinin hedeflerine ulaşma ve başarı sağlama noktasında eğitim – öğretim hizmetini veren bireylerin gerçekleştirdikleri sınıf yönetim biçimlerinin önemli etkisinin söz konusu olmasıyla birlikte, sürecin amacına ulaşmasında hizmeti alan bireylerin kendi gelişim dönemleri çerçevesinde motivasyonlarını etkileyen yetişkin eğitimiyle ilgili birtakım unsurların eğitim verenler tarafından gözetiliyor olması önemlidir denilebilir.

Eğitim süreci içerisinde amaçların gerçekleştirilmesine önemli katkı sağlayan öğrenen motivasyonu Hoy ve Miskel'e (2010, s. 157) göre bireyin harekete geçmesinde ve eylemi devam ettirmesinde önemli bir role sahiptir ve öğrenen motivasyonunun sağlanmasında geçerli olan hususlardan birisi de öğrenenlerin içinde bulunduğu gelişim dönemlerini bilmek ve bu durumu dikkate almaktır. Motivasyonun oluşmasında deneyimler, ihtiyaçlar ve hedefler rol oynamaktadır. Motivasyonun oluşmasında rol oynayan içsel ve dışsal faktörler (Kılıç ve Yılmaz, 2019, s. 79) için kapsam ve süreç kuramlarının geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Her bir gelişim dönemi için dikkat edilmesi gereken farklı durumlar vardır ve diğer gelişim dönemlerinde olduğu gibi yükseköğretim alan bireyler için de motivasyon sağlanmasında birtakım içsel ve dışsal faktörler olduğu söylenebilir. Yükseköğretime devam eden bireylerin genç yetişkin olması ve devam ettikleri programların örgün eğitim kapsamında yürütülüyor olması, ilgili eğitim hizmetini veren öğretmenlerin bu durumu göz önünde bulundurup bulundurmadıkları sorusunu akla getirmektedir. Bu bağlamda genç yetişkin olarak yükseköğretime devam eden bireylerin aldıkları eğitim hizmetleri sürecinde karşılaştıkları sınıf yönetim biçimleriyle yetişkin motivasyonu arasında bir ilişkinin olup olmadığını belirleme ihtiyacı çalışmanın problem durumunu oluşturmuş ve bu çalışma kapsamında problem durumu ve alt problemler şu şekilde oluşturulmuştur:

Öğretim elemanlarının sınıf yönetimi becerileri, öğretmen adaylarının motivasyonunu etkilemekte midir?

1. Öğretmen adaylarının; öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerine yönelik algıları ve yetişkin motivasyonuna yönelik değerlendirmeleri kapsamında ortaya çıkan betimsel istatistikler nedir?
2. Öğretmen adaylarının; öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerine yönelik algıları ve yetişkin motivasyonuna yönelik değerlendirmeleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmen adaylarının; öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerine yönelik algıları ve yetişkin motivasyonuna yönelik değerlendirmeleri bölümlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Öğretmen adaylarının; öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerine yönelik algıları ve yetişkin motivasyonuna yönelik değerlendirmeleri arasında bir ilişki var mıdır?

Problem durumu ve alt problemleri çerçevesinde bu çalışma ile; eğitim fakültelerinde görev yapan öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerini öğretmen adaylarının algısıyla değerlendirmek, öğretmen adaylarının ders süreçleriyle ilgili yetişkin motivasyonunun kendi

değerlendirmeleri ile ne düzeyde olduğunu tespit etmek ve öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileri ile öğretmen adaylarının motivasyonları arasında bir ilişki olup olmadığına bakmak amaçlanmış olup, elde edilen bulgulara dayalı olarak öğretim elemanlarının sınıf yönetim biçimleri kapsamında öğretmen adaylarının motivasyonlarına sağladığı katkı belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma ile eğitim yönetimi alanının teorik yönü ve uygulama boyutu için yükseköğretim süreci ve yetişkin eğitimi bağlamında bilimsel katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Bu bölümde çalışmanın modeli, evren ve örneklem durumu, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin analizi ilgili alt başlıklar kapsamında açıklanmıştır.

Araştırma Modeli

Öğretim elemanlarının sınıf yönetim biçimleri ve öğretmen adaylarının motivasyonları arasındaki ilişkinin değerlendirildiği bu çalışmada nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Pozitif bir bakış açısı olan nicel araştırma yöntemleriyle araştırılan konu araştırmacıdan bağımsız ve nesnel bir biçimde gözlemlenebilmekte, ölçülebilmekte ve analiz edilebilmektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013). Nicel araştırma yöntemleri tarama ve deneme modelleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Şimşek'e (2012) göre tarama modelleri gerçekliği olduğu biçimde göstermektedir ve bu tip çalışmalar evrenin bütünü veya evreni temsil eden örneklem aracılığı ile yürütülmektedir (Karasar, 2012). Bu bağlamda çalışma nicel araştırma yöntemleri kapsamında tarama modeline göre gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Çalışma evreni olarak Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi belirlenmiş ve ilgili kurumda 2020 – 2021 eğitim öğretim yılında 1877 öğretmen adayının öğrenim gördüğü tespit edilmiştir. Şahin'in (2012) belirttiği biçimde %5 hata payı ve %95 güven düzeyine göre hesaplama yapılmış ve erişilmesi gereken örneklem büyüklüğü 350 katılımcı olarak kabul edilmiştir. Örneklem büyüklüğüne dair yapılan hesaplamalar çerçevesinde kabul edilen 350 katılımcı sayısının üzerinde katılımcıya çalışma süreci içerisinde erişme imkânı olmuş ve geçerli veri sunarak katkı sağlayan katılımcı sayısı 538 olarak gerçekleşmiştir. Örneklem oluşturulmasında önce bölüm ve cinsiyete göre tabakalı örneklem, ardından basit olasılıklı (rastgele) örnekleme yöntemi (Karasar, 2012) kullanılmıştır. Çalışmaya ait evren örneklem durumu Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Evren – Örneklem

Bölüm	Evren			Örneklem		
	Kadın (N)	Erkek (N)	Toplam (N)	Kadın (n)	Erkek (n)	Toplam (n)
Fen Bilgisi Öğretmenliği	201	99	300	61	16	77
İlk. Öğr. Mat. Öğrt.	127	65	192	47	18	65
PDR	190	110	300	108	52	160
Sınıf Öğretmenliği	260	105	365	28	8	36
Sosyal Bil. Öğretmenliği	212	113	325	69	31	100
Türkçe Öğretmenliği	220	175	395	69	31	100
Toplam	1210	667	1877	382	156	538

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu. Çalışmada katılımcılara ait demografik özellikleri tespit etmek ve analizler esnasında ihtiyaç duyulan bağımsız değişken değerlerine ulaşabilmek adına katılımcılara ait cinsiyet ve bölüm bilgileri veri toplama aracının ilk bölümü içerisinde yer alan kişisel bilgi formu aracılığı ile toplanmıştır.

Sınıf Yönetimi Ölçeği. Özcan ve Gülözer (2016, s. 1136) tarafından nihai hali 18 madde ve 3 boyut olarak geliştirilen ölçeğin açımlayıcı faktör analizi için 394 katılımcı ve doğrulayıcı faktör analizi için 130 katılımcı katkı sağlamıştır. Sınıf yönetimi ölçeğinin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı ölçeğin insan yönetimi boyutu için .93, ders yönetimi boyutu için .64, davranış yönetimi boyutu için .67 ve ölçeğin geneli için .85 şeklinde olup, ölçeğin oldukça güvenilir bir yapıda olduğu söylenebilir.

Yetişkin Motivasyon Ölçeği. Ateş ve İhtiyaroğlu (2018, s. 614) tarafından nihai hali 21 madde ve 2 boyut olarak geliştirilen ölçeğin açımlayıcı faktör analizi için 345 katılımcı ve doğrulayıcı faktör analizi için 173 katılımcı katkı sağlamıştır. Yetişkin motivasyon ölçeğinin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı ölçeğin içsel motivasyon boyutu için .92, dışsal motivasyon boyutu için .82 ve ölçeğin geneli için .94 şeklinde olup, ölçeğin oldukça güvenilir bir yapıda olduğu söylenebilir.

Veri Toplama Süreci

Çalışmaya ait veriler öncelikle ilgili ölçekleri geliştiren bilim insanlarından eposta yoluyla onay alınarak ardından da uygulamanın yapılacağı ilgili fakülteden ve ilgili üniversitenin etik kurulundan (Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 07.01.2021 tarih ve 2021/01 sayılı toplantısı, 18 sayılı kararı) onay alınarak belirtilen evren – örneklem çerçevesinde online olarak toplanmıştır. Çalışma için elde edilen verilerden 17 tanesinin çeşitli teknik nedenlerle eksik olduğu tespit edilmiş ve geçersiz verilerin iptal edilmesinin ardından Tablo 1’de açıklandığı biçimde veri toplama süreci 538 katılımcının katkı sağlaması ile neticelendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 23 Paket Programı aracılığı ile analiz edilmiştir. Betimsel istatistiklere en düşük değerler (minimum), en yüksek değerler (maximum), aritmetik ortalama değerleri ($\bar{x}$) ve standart sapma değerleri (ss) aracılığı ile ulaşılmıştır. Ardından toplanan verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine anlamlılık düzeyi ($p=.05$) dikkate alınarak Kolmogorov-Smirnov testi ve Shapiro-Wilk testi aracılığı ile bakılmış, verilerin her bir boyut ve veri setinin tamamı için normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Veriler normal dağılım göstermediğinden cinsiyete göre anlamlı bir fark olup olmadığına bakılırken non parametrik testlerden Mann Whitney U analizi kullanılmıştır. Aynı biçimde verilerin normal dağılım göstermemesinden ötürü bölümlere göre anlamlı bir fark olup olmadığına bakılırken yine non parametrik testlerden Kruskal Wallis Analizi kullanılmıştır. Kruskal Wallis Analizi sonucunda öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerinin bütünü ve alt boyutları kapsamında bölümlere göre anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek üzere Kruskal Wallis Analizi sonrası uygulanan post hoc testlerden Dunn Analizi uygulanarak farkın hangi gruplar arasında olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Son olarak normal dağılım göstermemiş olan veri seti içerisinde öğretim elemanlarının sınıf yönetimi becerileri ile yetişkin motivasyonu arasındaki ilişkiye Spearman

Sıra Farkları Korelasyon Analizi ile aracılığı ile bakılmış, elde edilen tüm bulgular tablolar aracılığı ile raporlaştırılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde çalışmaya ait alt problemler çerçevesinde yapılan sıralamaya uygun olarak elde edilen bulgular sunulmuştur.

Çalışmanın Birinci Alt Problemine Yönelik Elde Edilen Bulgular

Çalışmanın birinci alt problemi “Öğretmen adaylarının; öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerine yönelik algıları ve yetişkin motivasyonuna yönelik değerlendirmeleri kapsamında ortaya çıkan betimsel istatistikler nedir?” şeklinde olup, ölçeklerde yer alan alt boyutlara ve ölçeklerin tamamına yönelik veri seti aracılığı ile elde edilen bulgular Tablo 2 ve Tablo 3’te gösterildiği biçimdedir.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Öğretim Elemanlarının Sınıf Yönetim Becerilerine Yönelik Algılarını Gösteren Betimsel İstatistikler

Ölçülen Durum	n	Minimum	Maximum	$\bar{x}$	ss
İnsan Yönetimi Boyutu	538	14,00	45,00	36.13	5.86
Ders Yönetimi Boyutu	538	3,00	15,00	8.89	2.51
Davranış Yönetimi Boyutu	538	6,00	30,00	17.17	4.64
Sınıf Yönetimi Becerileri	538	33,00	89,00	62.20	9.99

Öğretmen adaylarının öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerine yönelik algılarıyla ilgili aritmetik ortalama puanları 62.20 (sık sık) olarak gerçekleşmiştir. Sınıf yönetim becerilerine ait alt boyutlar kapsamında bu durum; *insan yönetimi boyutu* için 36.13 (sık sık), *ders yönetimi boyutu* için 8.89 (bazen), *davranış yönetimi boyutu* için 17.17 (bazen) olarak gerçekleşmiştir.

İnsan yönetimi boyutu içerisinde; “Derste uymamız gereken kuralları kendilerine göre koyarlar” biçimindeki maddenin 3.25 (bazen) aritmetik ortalama puanla en düşük düzeyde kaldığı, “Olumsuz davranan öğrenciler olduğunda tüm sınıfı cezalandırırlar” biçimindeki maddenin 4.51 (her zaman) aritmetik ortalama puanla en üst düzeyde olduğu görülmüştür.

Ders yönetimi boyutu içerisinde; “Derste çeşitli araç – gereç kullanarak dikkatimizi çekerler” biçimindeki maddenin 2.80 (bazen) aritmetik ortalama puanla en düşük düzeyde kaldığı, “Derste çeşitli yöntem teknikler kullanırlar” biçimindeki maddenin 3.18 (bazen) aritmetik ortalama puanla en üst düzeyde olduğu görülmüştür.

Davranış yönetimi boyutu içerisinde; “Sınıf ortamını (oturuş düzeni, araç gereç hazırlama vs.) konuya göre düzenlerler” biçimindeki maddenin 2.33 (nadiren) aritmetik ortalama puanla en düşük düzeyde kaldığı, “Jest ve mimiklerini kullanarak dikkatimizi çekmeye çalışırlar” biçimindeki maddenin 3.43 (sık sık) aritmetik ortalama puanla en üst düzeyde olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Yetişkin Motivasyonuna Yönelik Değerlendirmelerini Gösteren Betimsel İstatistikler

Ölçülen Durum	n	Minimum	Maximum	$\bar{x}$	ss
İçsel Motivasyon Boyutu	538	25,00	65,00	45.40	7.08
Dışsal Motivasyon Boyutu	538	14,00	38,00	26.11	3.47
Yetişkin Motivasyonu	538	47,00	95,00	71.52	8.91

Öğretmen adaylarının *yetişkin motivasyonuna* yönelik değerlendirmeleriyle ilgili aritmetik ortalama puanları 71.52 (sık sık) olarak gerçekleşmiştir. Yetişkin motivasyonuna ait alt boyutlar kapsamında bu durum; *içsel motivasyon boyutu* için 45.40 (sık sık), *dışsal motivasyon boyutu* için 26.11 (sık sık) olarak gerçekleşmiştir.

İçsel motivasyon boyutu içerisinde; “İlginç konuları araştırmaktan zevk alırım” biçimindeki maddenin 2.55 (nadiren) aritmetik ortalama puanla en düşük düzeyde kaldığı, “Kararlarımdaya ilgilerim daha çok etkilidir” biçimindeki maddenin 4.15 (sık sık) aritmetik ortalama puanla en üst düzeyde olduğu görülmüştür.

Dışsal motivasyon boyutu içerisinde; “Çevremdekilerin takdirini kazanmak benim için önemlidir” biçimindeki maddenin 2.37 (nadiren) aritmetik ortalama puanla en düşük düzeyde kaldığı, “Çevremdekileri hayal kırıklığına uğratmamaya özen gösteririm” biçimindeki maddenin 4.01 (sık sık) aritmetik ortalama puanla en üst düzeyde olduğu görülmüştür.

Çalışmanın İkinci Alt Problemine Yönelik Elde Edilen Bulgular

Çalışmanın ikinci alt problemi “Öğretmen adaylarının; öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerine yönelik algıları ve yetişkin motivasyonuna yönelik değerlendirmeleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” biçiminde olup, ölçeklerde yer alan alt boyutlara ve ölçeklerin tamamına yönelik veri seti aracılığı ile elde edilen bulgular Tablo 4 ve Tablo 5’te gösterildiği biçimdedir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Öğretim Elemanlarının Sınıf Yönetim Becerilerine Yönelik Algılarının Cinsiyete Göre Anlamlı Farklılığını Gösteren Mann Whitney U Analizi

Ölçülen Durum	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
İnsan Yönetimi Boyutu	Kadın	382	277.65	106063.50	26681.50	.057
	Erkek	156	249.54	38927.50		
Ders Yönetimi Boyutu	Kadın	382	259.42	99098.00	25945.00	.018
	Erkek	156	294.19	45893.00		
Davranış Yönetimi Boyutu	Kadın	382	266.82	101924.50	28771.50	.530
	Erkek	156	276.07	43066.50		
Sınıf Yönetimi Becerileri	Kadın	382	270.64	103384.50	29360.50	.790
	Erkek	156	266.71	41606.50		

Tablo 4'te görüldüğü gibi öğretmen adaylarının öğretim elemanlarının sınıf yönetimi becerilerine yönelik algılarını belirlemek üzere uygulanan ölçeğin bütününden aldıkları puanlar [$\chi^2(2) = .79, p > .05$] cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemiştir. Öğretmen adaylarının ilgili ölçeğin insan yönetimi boyutundan aldıkları puanlar [$\chi^2(2) = .057, p > .05$] ve davranış yönetimi boyutundan aldıkları puanlar [$\chi^2(2) = .53, p > .05$] cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemiştir. Öğretmen adaylarının ders yönetimi boyutundan aldıkları puanlar [$\chi^2(2) = .018, p < .05$] cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermiş, gruplar arası sıra ortalaması bazında fark erkek öğretmen adaylar lehine düşük düzeyde [$U = 25945.000, p = 0.018, z = -2.374, r = -0.10$] gerçekleşmiştir. Bu bağlamda öğretim elemanlarının sınıf yönetimi becerileri kapsamında ders yönetimine ilişkin tutumları erkek öğretmen adayları üzerinde kadın öğretmen adaylarına nazaran biraz daha fazla etki bırakmıştır denilebilir.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Yetişkin Motivasyonuna Yönelik Değerlendirmelerinin Cinsiyete Göre Anlamlı Farklılığını Gösteren Mann Whitney U Analizi

Ölçülen Durum	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
İçsel Motivasyon Boyutu	Kadın	382	274.95	105032.50	27712.50	.202
	Erkek	156	256.14	39958.50		
Dışsal Motivasyon Boyutu	Kadın	382	276.75	105717.00	27028.00	.089
	Erkek	156	251.76	39274.00		
Yetişkin Motivasyonu	Kadın	382	277.00	105815.50	26929.50	.080
	Erkek	156	251.13	39175.50		

Tablo 5'te görüldüğü gibi öğretmen adaylarının yetişkin motivasyonuna yönelik değerlendirmelerini belirlemek üzere uygulanan ölçeğin bütününden aldıkları puanlar [$\chi^2(2) = .08, p > .05$] cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemiştir. Öğretmen adaylarının ilgili ölçeğin içsel motivasyon boyutundan aldıkları puanlar [$\chi^2(2) = .20, p > .05$] ve dışsal motivasyon boyutundan aldıkları puanlar [$\chi^2(2) = .08, p > .05$] cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemiştir.

Çalışmanın Üçüncü Alt Problemine Yönelik Elde Edilen Bulgular

Çalışmanın üçüncü alt problemi "Öğretmen adaylarının; öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerine yönelik algıları ve yetişkin motivasyonuna yönelik değerlendirmeleri bölümlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?" biçiminde olup, ölçeklerde yer alan alt boyutlara ve ölçeklerin tamamına yönelik veri seti aracılığı ile elde edilen bulgular Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8'de gösterildiği biçimdedir.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Öğretim Elemanlarının Sınıf Yönetim Becerilerine Yönelik Algılarının Bölümlerine Göre Anlamlı Farklılığını Gösteren Kruskal Wallis Analizi

Ölçülen Durum	Bölüm	n	Sıra Ortalaması	X ²	sd	p
İnsan Yönetimi Boyutu	Fen	77	193.86	32.878	5	.000
	İlköğretim Mat.	65	274.13			
	PDR	160	308.64			
	Sınıf	36	310.06			
	Sosyal	100	248.08			
Ders Yönetimi Boyutu	Türkçe	100	268.93	12.211	5	.032
	Fen	77	230.36			
	İlköğretim Mat.	65	309.75			
	PDR	160	283.86			
	Sınıf	36	279.75			
Davranış Yönetimi Boyutu	Sosyal	100	253.54	13.927	5	.016
	Türkçe	100	262.77			
	Fen	77	230.18			
	İlköğretim Mat.	65	305.41			
	PDR	160	278.88			
Sınıf Yönetimi Becerileri	Sınıf	36	308.28	29.323	5	.000
	Sosyal	100	272.52			
	Türkçe	100	244.46			
	Fen	77	201.90			
	İlköğretim Mat.	65	299.07			
	PDR	160	301.24			
	Sınıf	36	315.97			
	Sosyal	100	251.46			
	Türkçe	100	252.86			

Tablo 6'ya göre öğretmen adaylarının öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerinin bütününe yönelik algıları bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık göstermiştir [$X^2=29.323$, $sd=5$, $p<.05$]. Bu durum alt boyutlar olan insan yönetimi boyutu [$X^2=32.878$, $sd=5$, $p<.05$], ders yönetimi boyutu [$X^2=12.211$, $sd=5$, $p<.05$] ve davranış yönetimi boyutu [$X^2=13.927$, $sd=5$, $p<.05$] için de tekrar etmiş ve alt boyutlarda da bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Öğretim elemanlarının sınıf yönetimi becerilerinin bütününe yönelik ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak üzere Dunn Analizi uygulanmış, elde edilen bulgular Tablo 7 aracılığı ile gösterilmiştir.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Sınıf Yönetim Becerileri Ölçeğinin Bütünü Kapsamında Aldıkları Puanların Bölüm Çoklu Karşılaştırması – Fark Gruplarını Gösteren Dunn Analizi

Farkın Olduğu Gruplar	p
Fen Bilgisi Öğretmenliği – İlköğretim Matematik Öğretmenliği	.003
Fen Bilgisi Öğretmenliği – PDR	.000
Fen Bilgisi Öğretmenliği – Sınıf Öğretmenliği	.004

Tablo 7’de görüldüğü biçimde ve Dunn Analizi sonuçları kapsamında öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileri ölçeğinin bütününe yönelik öğretmen adaylarının yanıtlarına ait madde ortalama sıraları Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümü ile İlköğretim Matematik Öğretmenliği, PDR ve Sınıf Öğretmenliği Bölümleri arasında $p < .05$ düzeyinde anlamlı farklılık göstermiştir. Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümüne ait madde ortalama sıralarının daha düşük düzeyde kalmasıyla fark diğer gruplar lehine gerçekleşmiştir.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Yetişkin Motivasyonuna Yönelik Değerlendirmelerinin Bölümlerine Göre Anlamlı Farklılığını Gösteren Kruskal Wallis Analizi

Ölçülen Durum	Bölüm	n	Sıra Ortalaması	X ²	sd	p
İçsel Motivasyon Boyutu	Fen	77	272,33	6.972	5	.223
	İlköğretim Mat.	65	283,72			
	PDR	160	253,99			
	Sınıf	36	313,49			
	Sosyal	100	253,13			
Dışsal Motivasyon Boyutu	Türkçe	100	283,44	2.258	5	.812
	Fen	77	267,60			
	İlköğretim Mat.	65	259,34			
	PDR	160	262,63			
	Sınıf	36	298,79			
Yetişkin Motivasyonu	Sosyal	100	268,75	6.845	5	.232
	Türkçe	100	278,77			
	Fen	77	270,49			
	İlköğretim Mat.	65	279,40			
	PDR	160	253,10			
Sınıf	36	315,00				
Sosyal	100	256,54				
Türkçe	100	285,12				

Tablo 8'e göre öğretmen adaylarının yetişkin motivasyonunun bütününe yönelik değerlendirmeleri bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemiştir [$X^2=6.845$, $sd=5$, $p<.05$]. Bu durum alt boyutlar olan içsel motivasyon boyutu [$X^2=6.972$, $sd=5$, $p<.05$], dışsal motivasyon boyutu [$X^2=2.258$, $sd=5$, $p<.05$] için de tekrar etmiş ve alt boyutlarda da bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık ortaya çıkmamıştır.

Çalışmanın Dördüncü Alt Problemine Yönelik Elde Edilen Bulgular

Çalışmanın dördüncü alt problemi "Öğretmen adaylarının; öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerine yönelik algıları ve yetişkin motivasyonuna yönelik değerlendirmeleri arasında bir ilişki var mıdır?" biçiminde olup, ölçeklerde yer alan alt boyutlara ve ölçeklerin tamamına yönelik veri seti aracılığı ile elde edilen bulgular Tablo 9'da gösterildiği biçimdedir.

Tablo 9. Öğretim Elemanlarının Sınıf Yönetim Becerileri ve Yetişkin Motivasyonu Arasındaki İlişkiyi Gösteren Sperman Sıra Farkları Korelasyon Analizi

Ölçülen Durum	n	r_s	p
Sınıf Yönetimi (insan yönetimi) – Yetişkin Motivasyonu (içsel)	538	.084	.051
Sınıf Yönetimi (insan yönetimi) – Yetişkin Motivasyonu (dışsal)	538	-.010	.814
Sınıf Yönetimi (insan yönetimi) – Yetişkin Motivasyonu	538	.057	.186
Sınıf Yönetimi (ders yönetimi) – Yetişkin Motivasyonu (içsel)	538	.222	.000
Sınıf Yönetimi (ders yönetimi) – Yetişkin Motivasyonu (dışsal)	538	.134	.002
Sınıf Yönetimi (ders yönetimi) – Yetişkin Motivasyonu	538	.232	.000
Sınıf Yönetimi (davranış yönetimi) – Yetişkin Motivasyonu (içsel)	538	.251	.000
Sınıf Yönetimi (davranış yönetimi) – Yetişkin Motivasyonu (dışsal)	538	.158	.000
Sınıf Yönetimi (davranış yönetimi) – Yetişkin Motivasyonu	538	.263	.000
Sınıf Yönetimi – Yetişkin Motivasyonu (içsel)	538	.221	.000
Sınıf Yönetimi – Yetişkin Motivasyonu (dışsal)	538	.084	.053
Sınıf Yönetimi – Yetişkin Motivasyonu	538	.207	.000

Tablo 9'a görüldüğü biçimde öğretmen adaylarının verdikleri yanıtlar çerçevesinde öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileri ile yetişkin motivasyonu arasında orta düzeye yakın bir ilişki [$r_s=.21$, $p<.05$] olduğu söylenebilir. Bu ilişki; sınıf yönetim becerilerine ait ders yönetimi boyutuyla yetişkin motivasyonuna ait içsel motivasyon boyutu arasında [$r_s=.22$, $p<.05$], sınıf yönetim becerilerine ait ders yönetimi boyutuyla yetişkin motivasyonuna ait dışsal motivasyon boyutu arasında [$r_s=.13$, $p<.05$], sınıf yönetim becerilerine ait ders yönetimi boyutuyla yetişkin motivasyonunun bütünü arasında [$r_s=.23$, $p<.05$], sınıf yönetim becerilerine ait davranış yönetimi boyutuyla yetişkin motivasyonuna ait içsel motivasyon boyutu arasında [$r_s=.25$, $p<.05$], sınıf yönetim becerilerine ait davranış yönetimi boyutuyla yetişkin motivasyonuna ait dışsal motivasyon boyutu arasında [$r_s=.16$, $p<.05$], sınıf yönetim becerilerine ait davranış yönetimi boyutuyla yetişkin motivasyonunun bütünü arasında [$r_s=.26$, $p<.05$] ve sınıf yönetim becerilerinin bütünüyle yetişkin motivasyonuna içsel motivasyon alt boyutu arasında [$r_s=.22$, $p<.05$] görülmüştür. En yüksek ilişki sınıf yönetimi becerileri davranış yönetimi ile yetişkin motivasyonunun bütünü arasında görülürken en

düşük ilişki sınıf yönetimi becerileri ders yönetimi boyutu ile yetişkin motivasyonu dışsal motivasyon boyutu arasında görülmüştür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Öğretim elemanlarının sınıf yönetimi becerileri ile öğretmen adaylarının motivasyonu arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışma neticesinde öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileri ile öğretmen adaylarının motivasyonu arasında orta düzeye yakın bir ilişki olduğu görülmüştür. Çalışma yoluyla elde edilen bulgular sonucu ulaşılan betimsel istatistiklere dayalı olarak öğretmen adaylarının öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerine yönelik algıları ve kendi motivasyonlarına yönelik değerlendirmeleri orta düzeyde çıkmıştır. Çalışmanın tartışma, sonuç ve öneriler olarak anılan bu son bölümünde elde edilen bu bulguları eğitim ortamı, öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileri ve yetişkin motivasyonu biçiminde üç boyut içerisinde tartışmak mümkündür.

Konuya doğrudan öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileri ile ilişkili olarak değinmeden önce, her eğitim ortamının kendine has barındırması gereken birtakım özellikler olması noktasında eğitim ortamıyla ilgili olarak ele almak mümkündür. Eğitim süreçlerinin etkililiğinde en önemli unsurlardan birisi elbette öğretim elemanlarının sahip olduğu sınıf yönetim becerileridir. Ancak arzu edilen sınıf yönetim becerilerinin ortaya çıkabilmesi için ilgili öğrenme ortamının yürütülen programın amacına ve öğrenim gören bireylerin içinde bulunduğu döneme uygun bir yapıda düzenlenmiş olması önemlidir. Öğrenme ortamlarının düzenlenmesine yönelik çeşitli ölçütler olmakla birlikte bunlardan en önde geleni ilgili üst yönetimlerin hayata geçireceği uygun yasal düzenlemelerdir. Yükseköğretim çağındaki bireylerin birer genç yetişkin olduğu düşünüldüğünde alınan hizmet öncesi teorik eğitimlerin oluşturulacak daha fazla uygulama yapma imkanlarıyla pekiştirilmesi akademik gelişimleri adına önemli kazanımlar sağlayacaktır. MEB Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü öğretmenlik mesleği genel yeterliliklerine yönelik yürüttüğü çalışmada öğretmenlerin sahip olması gerek üç ana yeterliliği mesleki bilgi, mesleki beceri, tutum ve değerler olarak belirlemiş ve bu yeterliliklerin kazanımında önemli katkı sağlayan hizmet öncesi eğitimlerle ilgili birtakım düzenlemelere ihtiyaç olduğunun altını çizmiştir (MEB, 2017, s. 8 – 10). YÖK ise bu durumu öğretmen yetiştirme sürecinde öğretmen adaylarına daha fazla uygulama yapma fırsatı tanıyacak birtakım düzenlemeler yapma noktasında vurgulamıştır. Sogunro (2015, s. 34) yükseköğretimde yetişkin eğitimiyle ilgili motive eden faktörleri yükseköğretim düzeyinde ele almış ve motive eden faktörleri sekiz başlıkta sıralamıştır ki bunlardan bir tanesi de elverişli öğrenme ortamının olması şeklindedir. Bu bağlamda eğitim fakültelerinde hizmet öncesi eğitim alan öğretmen adaylarının birer genç yetişkin olduğu göz önünde bulundurularak aldıkları eğitimlere yönelik daha fazla uygulama yapma şanslarının olması ve yaptıkları uygulamalar sonucunda edindikleri deneyimleri, aldıkları teorik dersler içerisinde ilgili öğretim elemanları ile değerlendirebilmeleri, yürütülen eğitim sürecine ve öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerine yansıtacak ve öğretmen adaylarının akademik gelişimlerini olumlu bir biçimde etkileyecektir denilebilir.

Öğrenme ortamının çeşitli açılardan en uygun biçimde düzenlenmesinin yanı sıra önemli noktalardan birisi de ilgili öğretim elemanlarının en uygun sınıf yönetim becerilerine sahip olması ve sahip olunan bu beceriler neticesinde yürütülen sınıf yönetim süreçleri içerisinde öğrenen motivasyonunun artmasıdır. Yetişkin eğitimiyle ilgili erken dönemlere bakıldığında günümüz eğitim anlayışlarına rehber olabilecek biçimde önemli olan üç noktanın; öğrenenin haz duyması, öğrenenin merkezde olması ve öğrenene akılcı ve sempatik rehberlik yapılması

(Yeaxlee, 1920, ss. 32 – 33) olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra yetişkin eğitimiyle ilgili öğretmenin öğretim araç ve gereçlerini seçerken mevcut öğrenen gereksinim ve özelliklerini gözetmesi (Bilir, 2013, s. 245) önemlidir. Bu seçimlerin yapılmasında hedef, yöntem, öğrenen özellikleri, öğretmenin tutum ve becerileri, ortam, ekonomiklik gibi birtakım faktörler etki edebilmektedir ki (Kurt, 2008, s. 229 – 231) tüm bunları öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileri kapsamında ele almak mümkündür. Çalışma bulgularına dayalı olarak öğretmen adaylarının algıları doğrultusunda elde edilen betimsel istatistiklere bakıldığında ilgili öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileriyle ilgili bu gibi noktalarda çok da yüksek olmayan puanlar alarak, ders sürecine yönelik olarak işletilen kuralların belirlenmesinde, ilgili araç – gereçlerin seçiminde, sınıf ortamının konuya göre düzenlenmesinde zayıf kaldıkları gözlemlenmiştir. Bu durumun Lindeman'ın (1926, ss. 6 – 10) yetişkin eğitimiyle ilgili olarak altını çizdiği ve günümüzde de geçerli olduğunu söyleyebileceğimiz dört temadan olan eğitimin yaşam olduğu ve öğrenen deneyimlerinin kullanılması başlıklarıyla örtüşmediği söylenebilir. Ayrıca öğrenenlerin derslerde aktif olmasını sağlayacak etkinliklere düşük düzeyde yer veriliyor oluşu da elde edilen bulgular sonucu ulaşılan sonuçlardan birisidir. Oysaki Akçay (2012, s. 7), yaptığı çalışmada Mezirow'un dönüşümsel öğrenme kuramına dayanarak deneyimlerin eğitim süreci içerisinde anlam kazanması gerektiğini vurgulamış ve bunu sağlamada deneyimin merkezde olmasının, akılcı konuşma yapmanın ve eleştirel yansıtmayı kullanabilmenin altını çizmiştir. Dolayısıyla yetişkin eğitimi sürecinde yaşanacak değişim, kazanımların hayata geçirilebilme ve uygulanabilme oranıyla bağlantılı olup, öğrenenin öğretim sürecinde aktif katılımı önemlidir denilebilir. Ayrıca yetişkin eğitimi bağlamında yetişkin öğrenen dikkatinin canlı tutulması ve kazanımların hafızalara kazınabilmesi adına öğretim elemanlarının derslerinde kullandıkları sınıf yönetim becerileri içerisinde katılımcıların dikkatini çekecek, katılımcıların beğeni ve takdirini sağlayacak etkinliklere yer vermesi beklenmektedir. Bu noktada da öğretmen adaylarının öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerilerine yönelik algıları istenilen düzeyde çıkmamıştır. Yetişkin eğitimi ayrı bir uzmanlık gerektiren bir süreç olmakla birlikte çalışma ile elde edilen sonuçlar Ültanır ve Ültanır'ın (2005, s. 21) belirttiği gibi ülkemizde yetişkin eğitimcisi yetiştiren bir kurumun olmamasıyla ve Kurt'un (2008, s. 207) değindiği gibi yetişkin eğitiminde nitelikli personel sıkıntısı çekiliyor oluşuyla ilişkilendirilebilir.

Yetişkin eğitimcisi olmak üzere sahip olunması gereken birtakım özelliklerden bazıları Duman (2006, ss. 261 – 263), Kurt (2008, s. 210) ve Okçabol'un (2006, ss. 90 – 91) verdiği bilgiler ışığında şöyle derlenebilir ve bu çalışma kapsamında değerlendirilen öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileri bu bilgiler ışığında gözden geçirilebilir.

1. Yetişkin eğitimcisi olarak bilgiye sahip olmak, kendini yenilemek ve sahip olunan bilgiyi en uygun biçimde aktarabilmek.
2. Yetişkin eğitiminin içeriğini ve karmaşıklığını görebilmek.
3. Yetişkin yaşantısına saygı duymak, değer vermek.
4. Yetişkin özelliklerini gözetmek ve öğrenme şartlarını oluştururken dikkate almak.
5. Yetişkinlerin öğrenebileceğine güvenmek ve yeterliliklerinin farkında olmak.
6. Yetişkin eğitimcisi olarak kendini açık ve anlaşılır ifade etmek.
7. Yetişkin eğitimcisi olarak öğrenene sadece bilgi aktarmak değil, değişim gerçekleştirebilmek.

Öğretim elemanlarının bir bütün olarak sınıf yönetim becerileri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermezken sadece ders yönetimi boyutunda erkek öğretmen adaylarının algıları çok önemli olmayan bir oranda kadın öğretmen adayları algılarına göre daha olumlu bir sonuç göstermiştir. Bunun yanı sıra öğretim elemanlarının bir bütün olarak sınıf yönetim becerileri ve her bir alt boyutu fen bilgisi öğretmenliği bölümünde diğer bölümlere göre daha düşük düzeyde kalarak anlamlı farklılık göstermiştir. Ancak bu durumun derinlemesine tartışılabilmesi için ilgili bölüm özelinde diğer başka çalışmaların yürütülüp elde edilen bulgulara göre söz konusu farklılığın yorumlanabilmesi söz konusudur denilebilir.

Konu yetişkin motivasyonu bakımından tartışılmak istendiğinde öncelikle bir eğitim öğretim ortamında motivasyona sahip olan öğrenenlerle olmayanlar arasında hedeflere ve kazanımlara ulaşmak bakımından bariz fark olduğunu söylemek gerekir. Öğretmen adaylarının hizmet öncesi aldığı eğitim ve kazandığı deneyimler gelecekte sahip olacakları mesleki süreçleri için oldukça önemli görülmeyle birlikte özellikle hizmet öncesi oluşturulan etkili öğrenme ortamlarının motivasyon, başarı ve öz – yeterlilik üzerinde önemli katkısı olmaktadır (Aşçı ve Topal, 2019, s. 7). Çalışma bulgularına göre öğretmen adaylarının cinsiyetine ve öğrenim gördükleri bölümlere göre yetişkin motivasyonu noktasında anlamlı bir farklılık görülmediği sonucuna ulaşılmıştır. Çocuklara öğretme bilim ve sanatı olan pedagoji (Ayhan, 1989, s. 529) ve yetişkin eğitim sürecinde esas alınan andragoji (Akin, 2014, s. 289) kapsamında çocukların daha çok dış motivasyon etkenleri (ebeveynler, öğretmenler, dereceler vs.) ile motive edilmesi söz konusu iken yetişkin öğrenenlerin daha çok iç motivasyona etki eden (iş sahibi olmak, maaş artışı gibi durumlardan öte benlik saygısı, tanınma, daha kaliteli yaşam, daha fazla özgüven, kendini gerçekleştirme gibi) etmenlerle motive olması söz konusudur (Slotnick, Pelton, Fuller ve Tabor, 1993, s. 7). Ancak çalışmada elde edilen bulgular yoluyla ulaşılan çalışma sonuçlarına göre öğretmen adaylarının yetişkin motivasyonuna yönelik değerlendirmelerinde içsel ve dışsal motivasyon bağlamında oldukça yakın bir durumun görülmesi söz konusu olmuştur. Elbette sonuçların bu şekilde çıkmasında rol oynayan en önemli faktörlerden birisi öğretmen adaylarının genç yetişkin olarak anılan yetişkinlik dönemine ait ilk aşamada olmalarından kaynaklanıyor oluşudur. Bir yandan yeni bir hayata başlangıç yapmak üzere atılan adımlar, bir yandan hali hazırda örgün eğitim içerisinde bulunuyor olmanın gereği olarak kendilerine göre yetişkin olan öğretim elemanlarına yönelik duyulan güven, beklenti ve yönlendirme her iki motivasyon durumunu dengelemiş ve öğretmen adayları üzerinde içsel motivasyon kadar dışsal motivasyonu da etkili hale getirmiştir. Ancak çalışma ile esas üzerinde durulan konu olan öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileriyle yetişkin motivasyonu arasında güçlü bir ilişki de görülemediği, beklenen şekilde öğretmen adayları üzerinde içsel ve dışsal motivasyon etkisi yakın çıkmış ama öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileri ile öğretmen adayları üzerinde etkili olan dışsal motivasyon unsurları arasında zayıf bir ilişki gözlemlenmiştir. Yine de ölçülen ilişkiler arasında diğerlerine göre gözlemlenen en yüksek ilişkinin öğretim elemanlarının sınıf yönetim becerileri kapsamında sergiledikleri davranış yönetimine dair tutumlarıyla yetişkin motivasyonunun bütünü arasında olduğunu sonuç olarak söylemek mümkün olmuştur. Çalışma neticesinde elde edilen sonuçlara göre birer genç yetişkin olan öğretmen adaylarına yönelik yürütülen eğitim süreçlerinde şu önerilerin faydalı olabileceği düşünülmektedir:

1. Öğretmen adaylarının hizmet öncesi aldıkları eğitim süreçlerinde daha fazla deneyim edinebilmeleri için ders içeriklerine yönelik daha fazla uygulama yapma fırsatı yakalayabilecekleri programlara geçilmesi,
2. Öğretmen adaylarının yürütecekleri uygulamalı eğitimler neticesinde elde edilen ürün ve çıktıları hizmet verdikleri eğitim kurumları paydaşlarının erişebileceği biçimde çeşitli etkinliklerle tanıtılabilmelerine olanak verilmesi ve bu tip etkinliklerin kendi öğrenim süreçlerindeki başarı durumlarına somut olarak yansıtılabilmeleri,
3. Uygulamalı derslerin dönütlerini etkin bir biçimde değerlendirebilmek için ve öğretim elemanlarının daha etkin bir biçimde rehberlik yapabilmelerini sağlamak adına branşlarına göre öğretmen adaylarının küçük gruplar halinde ilgili öğretim elemanlarının uzmanlık alanları dikkate alınarak çalışma yapabilmelerine fırsat tanınması,
4. Öğretim elemanlarına yönelik olarak yetişkin eğitimi noktasında ihtiyaç hissedilebilecek bazı konular kapsamında çeşitli türden eğitimlerin, seminerlerin veya farkındalık oluşturacak birtakım etkinliklerin sunulması,
5. Öğretmen adaylarının gelecekle ilgili kaygılarını giderecek, kendi öz yeterliliklerine olan inançlarını arttıracak ve sahip oldukları bilgi ve beceriyi fark etmelerini sağlayacak biçimde birtakım çalışmaların yapılması, kariyer planlarına yönelik yeni bakış açılarının kazandırılması ve karşılaşılabilecekleri fırsatlar hakkında deneyimlerin paylaşılması ve bu yönde bilgilendirmelerin yapılması yararlı olabilecektir.

Bu konu çerçevesinde farklı örneklem bazında benzer çalışmaların yapılması ile farklı bulgu ve sonuçlara ulaşılabilmesi mümkün görülmemektedir ve bu anlamda ilgili araştırmacıların bu konuya dair elde edeceği farklı sonuçlar konuya daha derin bir bakış açısı kazandırabilecektir. Bu anlamda araştırmacılar için konunun farklı katılımcılar ile ele alınması önerilebilir.

Sonuç olarak bu çalışmanın verdiği bilgiler ışığında mevcut yükseköğretim sistemi içerisinde hali hazırda oldukça geniş imkanların ve yeterli kadrolar oluşundan yola çıkılarak sistemin arzu edilen çıktıları daha etkili bir biçimde verebilmesi için sürecin yetişkin eğitimi uzmanlarının da katkılarıyla ele alınarak gözden geçirilmesi, sistemin bir bütün olarak girdi, süreç ve çıktı boyutunda oldukça önemli değişimler ve kazanımlar meydana getirebilecektir denilebilir.

Kaynakça

- Akçay, R., C. (2012). Dönüşümsel öğrenme kuramı ve yetişkin eğitiminde dönüşüm. *Millî Eğitim (Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 196, 5 – 20. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/442214>
- Akın, G. (2014). Andragoji kavramı ve andragoji ile pedagoji arasındaki fark. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 47 (1), 279 – 300. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001327
- Aldridge, J., M. ve Fraser, B., J. (2000). A cross – cultural study of classroom learning environments in Australia and Taiwan. *Learning Environments Research*, 3 (2), 101 – 134. <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1026599727439>

- Arslan, A. (2009). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı ve Türkçe öğretimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1), 143 – 154. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32151>
- Aşçı, M. ve Topal, T. (2019). Prospective teachers' self – efficacy perceptions of teaching as a profession. *International Technology and Education Journal*, 3 (2), 1 – 8. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/itej/issue/52719/695892>
- Ateş, Ö. T. ve İhtiyaroğlu, N. (2019). Yetişkin Motivasyon Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27 (2), 611 – 620. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2612>
- Aydın, A. (2012). *Sınıf Yönetimi* (12. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Ayhan, S. (1989). Androgoji: yetişkinlerde öğrenme konusunda yeni bir teknoloji. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 529 – 546. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001405
- Bayrak, C. (2008). Türk eğitim sisteminin yapısı ve işleyişi. Gültekin, M. (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş* (1. Baskı) içinde (155 – 177). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Belle, T., J. (1982). Formal, nonformal and informal education: a holistic perspective on lifelong learning. *International Review of Education*, 28 (2), 159 – 175. <http://www.jstor.org/stable/3443930>
- Bilir, M. (2013). Yetişkin eğitiminde yöntem, teknik ve araçlar. Yıldız, A. ve Uysal, M. (Ed.), *Yetişkin Eğitimi Kuramdan Uygulamaya* (2. Baskı) içinde (229 – 253). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (14. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Colardyn, D. ve Bjornavold, J. (2004). Validation of formal, non – formal and informal learning: policy and practices in EU member states. *European Journal of Education*, 39 (1), 69 – 89. http://www.competences.info/ibak/root/img/pool/docs/open/bjornavold_colardyn_exam ple_en.pdf
- Dib, C., Z. (1988). Formal, non – formal and informal education: concepts / applicability. *Cooperative Networks in Physics Education – Conference Proceedings 173*, 300 – 315. New York: American Institute of Physics. <http://www.techne-dib.com.br/downloads/6.pdf>
- Doğanay, A. ve Sarı, M. (2012). Yapılandırmacı öğrenme ortamı özelliklerinin düşünme dostu sınıf özelliklerini yordama düzeyi. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (1), 21 – 36. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/50730>
- Duman, A. (2003). Bazı eğitim bilimi kavramlarına ilişkin genel bir değerlendirme. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 16 – 28. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/217147>
- Duman, A. (2006). *Yetişkinler Eğitimi* (2. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Evertson, C. M. ve Neal, K. W. (2006). Looking into learning – centered classrooms: implications for classroom management. Working Paper. *National Education Association Research Department*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED495820.pdf>
- Henson, R. K. ve Chambers, S. M. (2002). Personality type as a predictor of teaching efficacy and classroom control in emergency certification. *Teachers. Education*, 124 (2), 261 – 8. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED468156.pdf>
- Hoy, W., K. ve Miskel, C., G. (2012). *Eğitim Yönetimi: Teori, Araştırma ve Uygulama* (Çev. Ed. Turan, S.). Ankara: Nobel Yayınevi. (Özgün çalışma 2004, 7. Baskı).
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (24. Baskı) içinde (79). Ankara: Nobel Yayınevi.

- Kılıç, Y. ve Yılmaz, E. (2019). İçsel, dışsal ve yönetsel faktörler bağlamında öğretmen motivasyon ölçeği'nin geliştirilmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 77 – 91. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/705689>
- Kurt, İ. (2008). *Yetişkin Eğitimi* (1. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Lindeman, E., C. (1926). *The Meaning of Adult Education* (World Public Library Ed.). New York: New Republic, Inc. <http://worldpubliclibrary.org/>
- Martin, N. K. ve Yin, Z. (1997). Attitudes and beliefs regarding classroom management style: Differences between male & female teachers. Paper presented at the annual meeting of the *Southwest Educational Research Association*, Austin. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 404 738). <https://eric.ed.gov/?id=ED404738>
- MEB (2017). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri*. Ankara: MEB Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü. http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YRETMENLYK_MESLEY_Y_GENEL_YETERLYKLERY.pdf
- Mocker, D., W. ve Spear, G., E (1982). Lifelong learning: formal, nonformal, informal, and self – directed. *Information Series No. 241*. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED220723.pdf>
- Okçabol, R. (2006). *Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)* (3. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Özcan, G. ve Gülözer, K. (2017). Sınıf yönetimi ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25 (3), 1133 – 1146. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/313408>
- Şahin, B. (2012). Metodoloji. Tanrıoğen, A. (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (3. Baskı) içinde (109 – 130). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şimşek, A. (2012). Araştırma modelleri. Şimşek, A. (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (1. Baskı) içinde (80 – 107). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şişman, M., Güleş, H. ve Dönmez, A. (2010). Demokratik bir okul kültürü için yeterlilikler çerçevesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 167 – 182. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202420>
- Slotnick, H. B., Pelton, M. H., Fuller, M. L., & Tabor, L. (1993). *Adult learners on campus*. London: Psychology Press.
- Sogunro, O. A. (2015). Motivating factors for adult learners in higher education. *International Journal of Higher Education*, 4(1), 22 – 37. <http://dx.doi.org/10.5430/ijhe.v4n1p22>
- Ültanır, E. ve Ültanır, G. (2005). Estonya, İngiltere ve Türkiye’de yetişkinler eğitiminde profesyonel standartlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 1 – 23. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/161022>
- Ünlühisarcıklı, Ö. (2013). Yetişkin eğitimi gerektiren nedenler. Yıldız, A. ve Uysal, M. (Ed.), *Yetişkin Eğitimi Kuramdan Uygulamaya* (2. Baskı) içinde (85 – 104). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Yeaxlee, B., A. (1920). *An Educated Nation* (World Public Library Ed.). London: Oxford University Press. <http://worldpubliclibrary.org/>

Oyun Kuramı Muhasebe Denetiminde Kullanılabilir Mi?^a

Anıl Gacar^{b,c}

Özet

Oyun kuramı, ekonomik karar alıcıların faydasının yalnızca kendi davranışlarına değil; başkalarının da davranışlarına bağlı olduğunu ortaya koyan bir teori olarak değerlendirilebilir. Oyun kuramı, özellikle istatistik, biyoloji, mühendislik, bilgisayar bilimleri ve birçok teknik alanda kullanılabilen bir yaklaşımdır. Ancak oyun kuramı konusundaki gelişmeler, bu kuramın başta ekonomi (iktisat) olmak üzere, işletmecilik fonksiyonları (halka ilişkiler, insan kaynakları, finans, muhasebe vb.) gibi sosyal bilim alanlarında kullanımını olanaklı hale getirmektedir. Bu çalışmada, oyun kuramının muhasebe alanında kullanılabilirliği konusuna değinilmektedir. Muhasebe ile birlikte karar alıcılara bilgi sunulmakta olup oyun kuramı, karar verme süreçlerinde başvurulabilecek bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, muhasebe konuları içerisinde değerlendirilebilecek kâr yönetimi, maliyet dağıtım, bağımsız denetim ve vekalet kuramı gibi konularda oyun kuramı uygulamalarının yer veren akademik çalışmaların olduğu görülmektedir. Çalışmada, oyun kuramının muhasebe denetiminde kullanımına yönelik bir senaryo analizi yardımıyla oyun kuramının muhasebe alanında da kullanılabileceği görüşü ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Oyun Kuramı
Karar Alma
Denetim

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.06.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958450

Can Game Theory be Used in Auditing?

Abstract

Game theory can be thought of as a theory that shows that the benefit of economic decision-makers depends not only on their own behavior, but also on the behavior of others. Game theory is an approach that can be used especially in statistics, biology, engineering, computer science, and many technical fields. But developments in game theory have led to the fact that this theory is mainly economics, business functions (public relations, human resources, finance, accounting, etc.) makes it possible to use it in the field of Social Sciences. In this study, the use of game theory in the field of accounting is addressed. Information is presented to decision-makers, and game theory emerges as a concept that can be applied in decision-making processes in accounting. In this sense, it is seen that there are academic studies that include game theory applications on issues such as profit management, cost distribution, independent audit and power of attorney theory that can be evaluated in accounting issues. In the study, it was attempted to put forward the view that game theory can also be used in the field of accounting with the help of scenario analysis for the use of Game Theory in the accounting field.

Keywords

Game Theory
Decision Making
Denetim

About Article

Received: 28.06.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958450

^a Bu çalışma, 12-13 Mart 2021 tarihleri arasında düzenlenen 3. Uluslararası İzmir İktisat Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

^b İletişim yazarı: anil.gacar@cbu.edu.tr

^c Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0002-4571-3886

Giriş

Oyun kuramı, 1990'lı yıllardan itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Oyun kuramı özellikle, ekonomi (iktisat) bilimi açısından geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu kavram, 2001 yılı yapımı olan "Akıl Oyunları" filminin Türkiye'de de gösterime girmesiyle ilgi çekmeye başlamıştır (Sancak, 2008: 1). Oyun kuramı, iki veya daha fazla oyuncu arasındaki etkileşimi modelleyen ve rasyonel bireyler arasında belirsizlik ve asimetrik bilgi ile nedeniyle oluşan bir çatışmanın sonucunu tahmin eden bir yaklaşım olarak ifade edilebilir (Priantinah ve Taman, <https://studylib.net>, 24.01.2021).

Denetim, muhasebe süreci sonunda hazırlanan finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluğu konusunda makul bir güvence sağlayan bir faaliyettir. Bununla birlikte finansal tablolarda yer alan değerlerin gerçeğe uygun olmaması, hatalı ya da hileli işlem olmak üzere iki farklı şekilde ortaya çıkabilmektedir. Hatalı işlemin hileli işlemden farkı, hatalı işlemde kasıt unsurunun olmamasıdır. Başka bir deyişle denetim firmasının finansal tablolardaki değerleri bilerek olduğundan farklı göstermesi hileli; verilerin toplanması ya da işlenmesindeki yanlış yorumlamalar da hatalı işlem olarak değerlendirilebilir. Hem hatalı hem de hileli işlemlerin önlenmesi gerekirken kaçınılması gereken en önemli unsurun hileli finansal raporlama olduğu kabul edilebilir (Anastasopoulos ve Asteriou, 2014: 51).

Denetçiler, özellikle de iç denetçiler bir işletmede üst, orta ve alt düzey çalışanların tümüyle iletişim halinde olmaktadır. Denetçilerin işletmedeki tüm çalışanlarla olan ilişki her zaman iyi olmayabilir. Bu nedenle, kişilerarası davranışların daha iyi anlaşılması, görünür çatışmaların azaltılmasında çok yardımcı olacaktır. Aslında, denetçi ve denetlenen işletmenin birbirlerinin eylemlerini algılama ve bunlara cevap verme şekli, denetim stratejisinin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Oyun kuramı, stratejik planlamayı denetime dahil edecek bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir (Chau, 1996: 21).

Bu çalışmada ilk olarak oyun kuramı kavramı, oyun kuramının tarihsel gelişimi ve kullanıldığı alanları hakkında bilgiler sunulmaktadır. Oyun kuramının muhasebe denetimi alanında kullanımına yönelik literatür araştırmasının ardından bu alanda yer alan bir örnek olaya yer verilmektedir.

Oyun Kuramı

Belirsizlik koşullarında karar vermek ve buna bağlı olarak uzun vadeli (stratejik) kararlar almak, farklı bilim alanındaki bilim insanlarının ilgisini çekmiş ve dolayısıyla yapılan akademik çalışmalar, oyun kuramının gelişmesine katkı sağlamıştır (Gächter, 2004: 486). Bu konuda yapılan çalışmalar, matematikçiler tarafından başlatılmış olmakla birlikte şans ve şans oyunlarında kazanma olasılıklarının belirlenmesine dayanmaktadır. Matematikçiler tarafından başlatılan bu çalışmalar, son dönemlerde ekonomi, biyoloji, siyaset bilimi, sosyal bilimler, yapay zekâ ve makine öğrenmesi gibi birçok alanda sürdürülmektedir (Genç ve Kadah, 2018: 422). Dolayısıyla, oyun kuramı bağlamında birçok alanda matematiksel modellemelerin kullanıldığı kabul edilebilir.

Oyun kuramı, birbiriyle etkileşimli oyuncular tarafından alınan stratejik kararları analiz etmek ve buradaki davranışları modellemek için kullanılan matematiksel bir yaklaşım olarak tanımlanabilir (Camerer, 2003). Burada bahsedilen oyun kavramı, işbirliği ve kurallara uygunluk (adalet) kavramları ile ilgilidir (Thaler, 2015). Oyun kuramının temeli, oyuncuların kendi çıkarlarını düşünmek suretiyle aldıkları kararın olumlu ya da olumsuz sonuçlarını

matematiksel modellerle ortaya konulmasına yöneliktir. Bu bağlamda taraflar, aldıkları her bir kararda, diğer oyuncunun kararını da göz önünde bulundurarak bir strateji izlemektedir (Mandelbrot, 2002).

Oyun kuramı, iki veya daha fazla kişi / kurum (oyuncular) arasında birinin hareketinin sonucunun, yalnızca kendi hareketine değil, diğer oyuncuların da hareketlerine bağlı olduğu durumları analiz etmek için kullanılan bir teknik olarak ifade edilebilir (Carmichael, 2005: 3). Oyuncuların aldıkları kararlarının birbirine bağımlı olmasına stratejik bağımlılık; bu tür durumlara da stratejik oyun ya da yalnızca oyun denilmektedir (Yalçıntaş, 2015: 250). Oyun kuramı, en az iki oyuncu arasındaki karar verme sürecine ilgili olarak rekabetçi karşılıklı bağımlılık durumlarını karakterize eden unsurların incelenmesiyle ilgilenmektedir (www.elsyn.gr, 22.05.2021).

Oyun kuramının bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkmasının 17. Yüzyılda olasılık çalışmalarına dayandığı kabul edilebilir (Hykšová 2004). Oyun mantığıyla düşünme biçiminin sosyal bilimler alanındaki ekonomi bilimlerine yansımaları ise 19. yüzyılda yapılan çalışmalarla başlamıştır (Arrow, 2003). Oyun kuramı, sosyal bilimler açısından geliştirilmiş matematiksel modelleme tekniğidir (Giocoli, 2003). Bu bağlamda, insan ve toplumu anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan bir dalı olarak sosyal bilimlerin, oyun kuramı gibi matematiksel modellerin kullanıldığı bir yaklaşım ile sürekli değişim içerisinde olduğu kabul edilebilir.

Oyun Kuramının Unsurları

Oyun kuramı ile ilgili ilk çalışmaların 18. yy. başlarında Fransız matematikçiler Antoine Cournot ve Joseph Bertrand tarafından yapıldığı; ancak konu ile ilgili gelişmelerin 20. yy. ortalarında görülmeye başladığı ifade edilebilir. Bu gelişmeler, 1928'de John von Neumann'ın çalışması ve 1944'te Oskar Morgenstern'in "Oyun Kuramı ve Ekonomik Davranışlar" adlı çalışmaya ortaya konulmaktadır. Bununla birlikte John Nash, Reinhold Sten ve John Harsanyi isimli bilim insanları tarafından oyun kuramına yönelik çalışmalar da oyun kuramıyla ilgilidir. (www.elsyn.gr, 22.05.2021).

Oyun kuramıyla ilgili olarak üç unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar, oyuncular, stratejiler ve ödemeler olarak belirtilebilir (Keskin, 2009: 7). Bu temel unsurlara yönelik açıklamalar şöyledir:

Oyuncular

Bir oyuncu, herhangi bir oyun içerisinde çeşitli stratejiler arasından seçim yapmak suretiyle faydasını en fazla elde edecek şekilde karar alan birey olarak tanımlanabilir. Bir oyuncunun kararı diğer oyuncuyu etkileyeceği için burada stratejik karar alma durumundadırlar (Kaymakçı, 2003: 10). Oyuncular birey olabileceği gibi firma, ülke, kurum, ordu vb. olabilir. Oyun kuramında oyuncuların sayısının sınırlı (en az iki) veya sınırsız sayıda olması gerekmektedir. Bununla birlikte, oyundaki tüm oyuncuların kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkaracak ölçüde akılcı (rasyonel) olması gerektiği kabul edilmektedir (Keskin, 2009: 7).

Stratejiler

Strateji, bir oyun boyunca ortaya çıkabilecek tüm olaylar için oyuncuların kararlarını içeren bir sistem olarak tanımlanabilir (Altan, 1998: 6). Morris (1994)'e göre stratejinin üç koşulu bulunmaktadır. Bunlar, tamlık, kesinlik ve alternatif seçimlerden oluşmasıdır. Strateji kavramı, saf ve karma olmak üzere iki grupta incelenebilir. Bir oyuncunun net bir şekilde

belirleyebileceği stratejiye saf strateji adı verilirken; saf stratejilerin belirli olasılıklarla birleştirilmiş haline de karma strateji adı verilmektedir (Varian, 1993: 473).

Örneğin, seyahat etmek isteyen bir birey, otobüs ya da otomobille arasında tercih yapmak istemektedir. Oyuncu yazı-tura atarak 0.5 olasılıkla otobüs; 0.5 olasılıkla da otomobil seçeneklerinden birisini seçebilir. Bu durum, oyuncu açısından saf stratejidir. Saf strateji oyuncunun kazancını en büyükleyecek tek bir stratejiye bağlı kalmasıdır. Yani oynadığı tüm oyunlarda yüzde yüz otomobil seçmesi, karma strateji oyunların %50'sinde otobüsü, %50'sinde otomobili seçmek şeklinde stratejileri arasında dağılımlı bir olasılık kullanmasıdır. (Kaymakçı, 2004: 14).

Ödemeler veya Kazanç

Herhangi bir oyunun sonucu, oyundaki oyuncuların hangi stratejileri seçtiğine bağlı olarak değişebilmektedir. Bir oyundaki her bir oyuncu, kendi stratejilerini belli kurallar çerçevesinde seçtikleri anda, oyunun sonunda bu stratejilerin oyunculara yüklediği kazanç ya da kayıp bulunmaktadır. Buradaki kayıp ya da kazancın sayısal olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Ancak bazı durumlarda; mutlu olmak, tatmin edilmek, saygınlık kazanmak ya da bunların tersi gibi nitel (kalitatif, öznel) bazlı ödemeler de söz konusu olabilir. Bu şekilde kalitatif ödemeli oyunlarla olabilmek için gerekli olan temel esas, bu ödemeleri nicel (sayısal) hale getirmektir. Nitel bazlı ödemeler, nicel olan ödemeler ile değiştirilmesi sürekli bir şekilde yapılabilir (Morris, 1994). Kısaca, nitel bazlı ödemelerin nicel olanlarla değişimi sürekli mümkün olabilmektedir.

Diğer istatistiksel modellerden farklı olarak oyun kuramı, insanların rekabetçi bir oyun ortamındaki etkileşimlerini öngörmekte ve çeşitli koşullar altında bir dizi mantıksal strateji bulmaya çalışmaktadır. Oyun kuramı, yönetim bilimi ve ekonomi ile yönetim ve maliyet muhasebesi alanlarında kullanım alanı bulabilmektedir (Chau, 2002: 21).

Literatür Özeti

İşletmeler, sahip oldukları finansal bilgiler, finansal tablolar aracılığıyla birçok çıkar grubunun (kredi veren kuruluşlar, yatırımcı, yönetici, devlet, sivil toplum kuruluşları, çalışanlar vb.) kullanımına sunmaktadır. Çıkar grupları da elde ettikleri bu finansal bilgiler ile ekonomik kararlar almaktadır. Ancak, karar alıcıların isabetli karar vermelerinin temel koşulu, işletmelerin finansal tabloları aracılığıyla yayınladıkları bilgilerin gerçek ve güvenilir olmasına bağlıdır. İşletmelerin finansal tablolarının gerçek verilere dayalı olup olmadığı; başka bir anlatımla genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre düzenlenip düzenlenmediği konusunda görüş bildirecek olan unsur, bağımsız denetimdir.

Bağımsız denetim faaliyetini yerine getirecek olan denetçi işletme, denetlenen (müşteri) işletmeyle denetim sözleşmesi hazırlamaktadır. Hazırlanan bu denetim sözleşmesinde denetim faaliyetinin süresi ve bu hizmet karşılığındaki ücret belirlemektedir. Sözleşme yapılmasının ardından denetim faaliyeti başlamakta ve bunun ardından müşteri işletmenin finansal tablolarının Uluslararası Muhasebe Standartlarına ve yasal düzenlemelere uygun olup olmadığı hakkında görüşü beyan edilmektedir. Denetçi işletme, elde ettikleri bulgulara göre olumlu, olumsuz, şartlı görüş bildirebilmekte ya da görüş bildirmekten kaçınma yoluna gidebilmektedir (Acar vd, 2013: 2).

Denetim faaliyeti sonucunda verilen görüş, her zaman doğru olmayabilir. Denetim işletmesinin yanlış görüş bildirme olasılığına denetim riski adı verilmektedir. Denetim riskinin yüksek olduğu durumlarda denetimin maliyeti yüksek; riskin düşük olduğu durumlarda maliyet düşüktür. Kısaca, denetim riski yüksek olan işletmeler, denetim işletmesine daha yüksek ücret ödeyebilmektedir.

Oyun kuramı denetim alanında, denetçilerin ve yöneticilerin diğer oyuncular tarafından alınan kararları dikkate aldıktan sonra kendi kararlarını nasıl verdiklerini açıklamak ve analiz etmek için kullanılabilir (www.elsyn.gr, 22.05.2021). Denetim riski, hiçbir zaman sıfırlanamaz. Oyun teorisi ve muhasebe arasındaki ilişki bağlamında literatürde, sıfırlanamayacak olan risk karşısında, denetim maliyetlerinin en aza indirilmesiyle ilgili olarak denetleyen ve müşteri işletme arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik çalışmalar yer almaktadır (Acar vd. 2013: 2). Aşağıda, muhasebe denetimiyle ilgili oyun teorisi kapsamında yer alan çalışmalar özetlenmeye çalışılmıştır:

Dassiou ve Glycopantis (2019), denetim davranışı ile ilgili bir çok ampirik çalışmanın denetçinin ünü ve büyüklüğüne bağlı olduğunu belirtmektedir. Çalışmada kurulan modele göre bir denetçinin denetim faaliyeti sırasında karşılaştığı rüşvet, prim ve para cezaları içeren hile tespit oyunu bulunmaktadır. Elde edilen sonuca göre primlerin büyüklüğünden etkilenen denetçinin ünü, müşteri işletme tarafından hileli olmayan bir davranış oluşturmak için kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, kurulan modelin beklenen sonucu doğruladığı görülmektedir.

Saei vd. (2018), oyun kuramı yaklaşımını kullanarak denetçi ve yöneticilerin çıkarlarını maksimize etmede optimal stratejinin belirlenmesine yönelik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Burada yöneticinin çıkarı kar yönetimi; denetçinin çıkarı ise denetim faaliyetinin kalitesidir. Çalışmada 116 işletme üzerine bir anket gerçekleştirilmiş olup çalışma bulguları, yüksek denetim kalitesi ve kar yönetimi stratejisinde "Nash Dengesi" olarak bilinen oyun kuramının varlığını ortaya koymaktadır.

Abdelaziz vd. (2016) çalışmalarında genel olarak, muhasebe çalışmalarının muhasebe verilerinin istatistiksel özelliklerini ve bunların karar verme üzerindeki etkilerini analiz etmeye odaklandığını belirtmektedir. Buna göre çalışmalarında, farklı karar vericilerin stratejik etkileşimini dikkate alan alternatif bir yaklaşım, muhasebe verilerinin "oyun-teorik görünümü" kullanılarak geliştirilmiştir. Yazarlar, oyun teorisini açıklayan ve bu teoriyi denetim alanında uygulayan ana çalışmaları gözden geçiren temel bir ortam sunmaktadır. Bu çalışma, uzman olmayan okuyucunun denetim sürecinde stratejik etkileşimin önemini anlamasına yardımcı olabilecek nitelikte değerlendirilebilir.

Anastasopoulos ve Asteriou (2014), klasik oyun kuramı formülasyonlarının (oyuncuların dengeye nasıl ulaştığı, ulaşın dengenin sabit olup olmaması ve denetçinin görev süresinin denetim kalitesi üzerindeki uzun vadeli davranışının ne olduğu) başarısız olması nedeniyle, denetim teorisi üzerine alternatif bir formülasyon ortaya koyan bir çalışma gerçekleştirmiştir.

Hatherly vd. (2006), denetimi, düzenleyici bir makam tarafından uygulanan bir ceza rejimi çerçevesinde denetçi ve denetlenen kurum tarafından oynanan ortak bir oyun olarak modellemektedir. Çalışmada, düzenleyici tarafından belirlenen cezalar ile denetçi ve denetlenen kurumun ortaklaşa kararlaştırılan stratejisi arasındaki ilişkiyi araştırmakta ve ceza rejiminin, yüksek çaba seviyeleri gibi belirli bir stratejik sonucu teşvik etmek için nasıl kullanılabileceği tartışılmaktadır.

Wilks and Zimbelman (2004), finansal raporlamada hilenin bulunması ve önlenmesiyle ilgili olarak denetçilere yardımcı olabilecek bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Stratejik hile ayarına odaklanan bu çalışma, denetçilerin stratejik akıl yürütmesini kolaylaştıracak düzenlemeler önermektedir. Bununla birlikte çalışmada, hile riskinin değerlendirilmesi, denetim planlaması ve denetim planı uygulaması olmak üzere üç kritik denetim görevi önerilmektedir.

Çavuşoğlu ve Raghunatan (2004), stratejik kullanıcılarla karşı karşıya kalındığında denetim yazılımı yapılandırma sorununu tespit etmede karar verme ve oyun kuramı yaklaşımlarını karşılaştırmıştır. Çalışmada, denetim yazılımı yapılandırma sorununu tespit etmede oyun kuramının karar verme yaklaşımına göre daha başarılı sonuçlar verdiği ortaya konmuştur. Aynı zamanda çalışmada, karar teorisi ve oyun teorisi altındaki yapılandırmalar yeterince yakınsa, firmalar aynı anda hareket eden bir oyunda oyun teorisi yaklaşımına kıyasla karar teorisi yaklaşımı altında aynı veya daha düşük maliyete maruz kaldığı belirtilmektedir.

Coate vd. (2004), finansal tabloların “korkak tavuk” ya da “refah oyunu”ndan biri ile analiz edildiğinde; refah oyununun tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Korkak tavuk oyunu stratejisi, denetçinin herhangi bir ayrıntılı inceleme yapmadan görüş bildirmesi; denetlenen işletme açısından ise hileye başvurmamak şeklinde ifade edilmektedir. Ohta (2002), denetim risklerini oyun teorisi ile azaltmaya çalışan bir çalışma gerçekleştirmiştir.

Migdalas (2002), 1980’li yıllardan itibaren oyun kuramının ekonomi, endüstriyel organizasyon, işletme stratejisi, muhasebe, finans ve pazarlama alanlarındaki sorunlara yönelik bir çözüm olarak uygulanabildiğini belirtmektedir. Çalışmada, oyun kuramının finans ve yönetim muhasebesi alanlarda nasıl kullanılabileceğine yönelik bilgiler sunulmaktadır.

Chau (1996), oyun kuramının denetçilere olan faydalarını analiz ettiği çalışmasında, denetime özgü çelişkili davranışlar bulunduğunu; oyun kuramının da denetimdeki bu davranışları tanımlamak için elverişli olduğunu belirtmektedir. Çünkü denetim firması, müşteri işletmeden bilgi almaktadır. Sonuç olarak çalışmada, finansal bilginin güvenilirliğini sorgulamada denetçinin daha fazla ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir.

Matsumara ve Tucker (1992), yönetici ve denetçi arasındaki stratejik etkileşime ve özellikle yöneticinin bir sahtekarlık yapma (ya da yapmama) ikilemine yönelik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda, denetim standartlarının gerekliliği, iç kontrol yapısının kalitesi, denetim ücreti gibi değişkenlerin hilelerin tespit edilmesindeki etkinliğini araştırma konusu yapmışlardır.

Fellingham ve Newman (1985), denetlenen işletmenin iç kontrol sisteminde yüksek veya düşük çaba kullanma arasında karar verdiği ve denetçinin de iç kontrolü araştırmak için yüksek veya düşük çaba kullanma arasında karar verdiği bir örneğe odaklanmaktadır. Kanodia (2014), denetçinin işe alımı ve ters seçim varlığında denetim faaliyetinin ücreti konusundaki literatür üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir.

LeMarie (1984), sigorta şirketlerindeki maliyet dağıtımında oyun kuramının kullanımına yönelik bir uygulamayı içeren çalışmasında, sigorta şirketleri açısından maliyet dağıtımının, muhasebenin en zor konularından biri olduğunu belirtmektedir. Yazar bu çalışmada, sigorta şirketlerinde maliyet dağıtımını sorununu çözmek için oyun kuramından yararlanarak dört muhasebe yöntemini incelemiştir. Çalışma sonucunda, özellikleri dolayısıyla oransal esaslama yönteminin kullanılması önerilmektedir.

Çalışmada, muhasebe denetimi ve oyun teorisi ilişkisinin uygulamalı olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, hipotetik bir denetim faaliyeti üzerinden, denetleyen ve denetlenen işletmelerin stratejik kararları, oyun kuramı bağlamında senaryolaraştırılarak incelenmektedir. Senaryo, “dikkatlerin nedensel prosesler ve karar noktaları üzerine odaklanması amacı ile meydana getirilen ve birbirini izleyen kuramsal olaylar” şeklinde tanımlanabilir (Altuğ, 2002: 182). Senaryo analizi, geleceği şekillendiren dinamiklerin belirlenmesi ve gruplandırılması yoluyla gelecekteki olası seçeneklerin ve bu seçeneklere hangi yollarla ulaşılabileceğinin belirlenmesidir. Senaryolar geleceği tahmin etmenin ötesinde, gelecekte değişimin sürükleyici güçlerinin, farklı olasılıklar kapsamında nelere yol açabileceğini göstermektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 2). Senaryo analizi, stratejik yönetim araçlarından biri olup gelecekte neler olabileceğinin öngörülmesinde kullanılabilir (Aktan, 1999). Senaryo analizinin oluşturulmasında Kukreja (2015)’nin yaptığı çalışmadan yararlanılmıştır.

Senaryo

Aşağıdaki tabloda, hesap denetimine ilişkin bir oyun teorisi senaryolarştırılmıştır:

Tablo 1: Hesap Denetimi Oyununda Kazanç Değerleri

Denetim Oyunu		Muhasebeci	
		Hile Var	Hile Yok
Denetleyen İşletme	Denetimin Varlığı	-9	5
	Denetimin Yokluğu	9	5
		-9	8

Yukarıdaki tabloda;

- İki oyuncu: Denetleyen işletme ve muhasebeci
- Denetleyen işletme: Bir denetim faaliyeti gerçekleştirebilir ya da gerçekleştiremez.
- Muhasebeci: Hesaplarda hile yapabilir ya da yapamaz.
- Kazanç: Her bir oyuncunun faydasını yansıtan tamsayıları göstermektedir. Sol altta yer alan tamsayılar denetleyen işletme için sağ üstte yer alan tamsayılar da hesap işlemini gerçekleştiren muhasebecinin faydasını ifade etmektedir.

Tablo 1’de kazanç değerleri toplamının her zaman sıfır olmadığı görülmektedir. Kazanç toplamının her zaman sıfır olması beklenmemekle birlikte; gerçeğin modellenmesi açısından sıfır toplamı oyunun varlığı oyuncuların kazançlarına bağlı olarak değişebilmektedir. Şu şekilde bir örnek vermek gerekirse; denetim faaliyetini gerçekleştiren işletme, denetlediği işletmeyle ilgili bir hile tespit ederse bu yöndeki çabaları ödendiği için bir kazanç elde etmektedir. Muhasebe hilesinin tespitine bağlı olarak muhasebeci de yakalanarak bu durumdan aynı oranda bir kazanç elde edebilmektedir (işten çıkarılma, vergi cezasına maruz kalma vb.). Tablo 1’de her iki oyuncunun (denetleyen ve denetlenen) kârı en çoklayan durumun denetimin ve hilenin yokluğu (8,5) olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu durumda her iki oyuncu da hiçbir çaba ve maliyet üstlenmeden çıkarlarını

ençoklayabilmektedir. Bunun ardından kârı ençoklayan diğer durumun ise denetimin varlığı durumunda hilenin olmaması olduğu (3,5) olduğu belirtilebilir.

Benzer şekilde, denetim yapan işletmenin denetim faaliyetini yapmaması ya da eksik yapması durumunda denetleyen işleme bir kazanç elde edecektir; çünkü denetçi daha az faaliyette bulunduğu için tasarruf etmiştir. Aynı zamanda muhasebecinin de hileli işlem yapmaması; başka bir deyişle işini yapması durumunda muhasebeci de bu durumdan yüksek kazanç elde edebilecektir. Kısaca, yüksek denetim faaliyeti-hile tespitinin varlığı ya da düşük denetim faaliyeti-hile tespitinin yokluğu gibi iki farklı durum oyun teorisi kapsamında değerlendirilebilmektedir.

Senaryoya göre yalnızca bir denetleyen işletme ve buna karşılık incelenmesi gereken 100 hesap bulunmaktadır. Bu durumda, öncelikle hangi hesapların kontrol edilmesi gerektiği oldukça önemli bir konudur. Denetleyen işletme ilk aşamada, rastgele örneklem seçimiyle hangi hesabın öncelikli olarak kontrol edileceğine karar verebilir. Rastgele örneklem seçimiyle hangi hesapların öncelikli olarak kontrol edileceğinin belirlenmesi oldukça adil bir durumdur. Buna karşılık, tamamen rastgele örneklem seçimi yanında hesapların seçiminde daha farklı yöntemlerin seçilmesi; denetçinin elde edeceği denetim ücretinin artmasına; başka bir deyişle kazancının artmasına neden olabilecektir. Ancak, denetleyen işletme ve muhasebecinin her ikisinin de amacı faydalarını ençoklamaktır; bu bağlamda bu tip kararların (hangi hesabın öncelikli kontrol edileceği gibi) birlikte verilmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte birçok olayda muhasebeciler, denetçilerin eylemlerine ilişkin aynı gözlem geçmişine sahiptir. Daha sonra muhasebeciler, eylemlerinin ne olması gerektiğine karar vermek için aynı gözlem geçmişine sahip olma durumunu kullanabilmektedir. Bu, eşzamanlı olmayan bir hareket oyunudur. Muhasebeciler, denetçinin eylemlerini gözlemleyebilir ve denetçilerin eylemlerine göre hile yapıp yapmamaya karar verebilir. Muhasebeciler, denetçilerin eylemlerine ilişkin tarihsel veriler yardımıyla, denetçilerin rastgele tahmin seçimine yönelik bir olasılık tahmininde bulunabilirler. Ancak, muhasebecinin hile yapma durumuyla ilgili olarak denetim yapan işletmenin hangi hesapları öncelikli olarak kontrol edeceği kesin olarak bilinemeyeceği için hile yapılmaması konusunda caydırıcılık bulunabilmektedir. Hile yapılmaması için Stackelberg dengesi hesaplanarak en uygun rastgele/karma strateji belirlenebilir. Stackelberg modeli, herhangi bir oyunda, bir oyuncunun kararının ardından diğer oyuncunun buna göre karar vermesi olarak ifade edilebilir (Valeriu, 2018). Dolayısıyla, muhasebeci hesaplarda hile yapıp yapmamaya, denetleyen işletmenin eylemlerine göre karar verebilecektir.

Oyun kuramı modeli, eylemlerinizi görebilen ve sonra kendi eylemlerine karar veren uyarlanabilir bir rakibin (en az ikinci oyuncunun varlığı) olduğu her durumda kullanılabilir. Buradaki önemli nokta, zaman zaman bazı kaynak kısıtlamalarına gidilmesinin gerekliliğidir. Kısacası, oyun kuramında hiçbir şey tam olarak kontrol altına alınamaz. Kazancın en üst noktaya çıkarılabilmesi için oyun kuramı şu denetim ya da kontroller için kullanılabilir: Bunlar,

- Hastane kayıtları,
- Park sayaçları,
- Vergi denetimleri,

- Sınav sorularının belirlenmesi (tüm sınav soruları yayımlanmış olsa bile sınavda hangi soruların geleceği kesin olarak bilinmemektedir)
- Ödevlerin notlandırılması,
- İşletmeler için yüksek düzeyde stratejiler belirlenmesi ve
- Altyapının olası saldırılardan korunması güvenlik kaynaklarının nasıl dağıtılacağına planlanabilmesi şeklinde sıralanabilir.

Sonuç ve Öneriler

Oyun kuramı, karar verme tekniklerinden biri olarak son dönemde birçok alanda kullanılmaktadır. Bu alanların biri de muhasebe denetimidir. Muhasebe denetiminde amaç, denetlenen işletmenin finansal tablolarının genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine hazırlanıp hazırlanmadığının belirlenmesidir. Yapılan denetim faaliyeti sonucunda, denetleyen işletme tarafından finansal tablolar hakkında olumlu, olumsuz ya da şartlı görüş bildirilebileceği gibi görüş bildirmekten kaçınma durumu da söz konusu olabilmektedir. Finansal karar alıcılar, denetim sonucu açıklanan görüşe güvenmek istemektedir.

Denetim faaliyeti, denetleyen ve denetlenen işletme arasında yapılan bir sözleşme ile başlamaktadır. Yapılan sözleşmede, denetleyen işletmenin alacağı ücret ve denetimin kapsayacağı süre bilgisi yer almakta; bu anlamda bir taraf için gelir, diğer taraf için ise maliyet oluşmaktadır (Acar vd., 2013: 16). Denetlenen işletme denetim maliyetini düşürmek; denetleyen işletme ise bu faaliyeti süresi içinde bitirmek istemektedir.

Denetleyen işletme tarafından, doğru denetim görüşünün oluşturulamaması durumu denetim riski olarak ifade edilmektedir. Müşteri işletmeyle ilgili daha fazla denetim kanıtı toplanması yoluyla denetim riski düşürülebilmektedir. Denetim riskinin yüksek olması, denetim kanıtlarının sayısını arttırmakta; başka bir deyişle denetimde harcanan zamanı arttırabilmektedir. Bu durum da doğrudan denetim maliyetinin yükselmesine neden olacaktır. Denetleyen işletme tarafından denetimde harcanan zamanın artmaması; diğer taraftan da denetim maliyetinin yükselmemesi her iki kesim için de tercih edilen bir durumdur. Oyun kuramı yardımıyla hem denetimde harcanacak zaman; hem de denetim maliyetinin düşürülmesi yoluna gidilebilecek olup bu durum, her iki kesim açısından da en uygun ve akılcı karar olabilecektir.

Bu çalışma sonucunda, bir senaryo analizi yardımıyla muhasebe denetiminde oyun kuramının uygulanabileceği görülmektedir. Yapılan literatür çalışmasında da oyun kuramının muhasebe denetiminde uygulanabileceği ortaya konulmaktadır. Daha sonraki çalışmalarda, muhasebenin risk yönetimi, iç denetim, maliyet muhasebesi gibi alanlarında oyun kuramının uygulanabilirliğine yönelik analizlerin yapılabilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Abdelaziz, F. B. vd. (2016). Auditing and Game Theory: A Survey. In: Al-Shammari M., Masri H. (eds) Multiple Criteria Decision Making in Finance, Insurance and Investment. Multiple Criteria Decision Making. Springer, Cham.
- Acar, D. vd. (2013). Bağımsız Denetim Maliyetinin İşbirlikçi Oyun Modeli Yaklaşımıyla Minimizasyonu. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi. 9 (18).
- Aktan, C.C. (1999). 2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri: Stratejik Yönetim. İstanbul. Simge Ofis
- Anastasopoulos, N. P; Asteriou, D. (2014). Applications of Game Theory And Evolutionary Game Theory in Auditing. International Journal of Mathematics, Game Theory, and Algebra; Hauppauge. 23(1). 51-64
- Arrow, K. J. (2003). "Introductory remarks on the history of game theory." Games and Economic Behavior 45 (1). 15-18.
- Altan, S. (1998). Oyun Teorisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- Altuğ, B. (2002). Stratejik Planlamada Senaryo Teknikleri ve Yeni Yaklaşımlar. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi. 181-194
- Camerer, C. (2003). Behavioral game theory. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Carmichael, F. 2005. A Guide to Game Theory. Essex: Pearson Education Limited.
- Chau, C. T. (1996). Game theory and strategic auditing: Part I—Introduction. Managerial Auditing Journal, 11, 21–25.
- Coate, C. J. vd. (2002). Financial statement audits, a game of chicken. Journal Of Business Ethics, 41, 1-11.
- Çavuşoğlu, H. ve Raghunathan, D. (2004). Configuration of Detection Software: A Comparison of Decision and Game Theory Approaches. Decision Analysis 1(3):131-148
- Dassiou, X. ve Glycopantis, D. (2019). The importance of reputation in the auditing of companies: A game theory analysis. 19(1). London, UK: City, University of London.
- Fellingham, J.-C., & Newman, D.-P. (1985). Strategic considerations in auditing. The Accounting Review, 60, 634–650.
- Gächter, S. (2004). Behavioral game theory. Blackwell handbook of judgment and decision making, 485-503
- Genç, S. Y. ve Kadah, H. (2018). Oyun Kuramı ve Nash'in Denge Stratejisi. İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 14, 419-440
- Giocoli, N. (2003). Fixing the point: the contribution of early game theory to the toolbox of modern economics, Journal of Economic Methodology 10 (1), 1-39.
- Hatherly, D. vd. (2006). Game Theory and the Auditor's Penalty Regime. Journal of Business Finance & Accounting 23(1):29 - 45
- Hykšová, M. (2004). Several Milestones in the History of Game Theory, VII. Österreichisches Symposium zur Geschichte der Mathematik, Wien

- Kanodia, C. (2014). Game theory models in accounting. In K. Chatterjee & W. Samuelson (Eds.), *Game theory and business applications (International series in operations research & management science, Vol. 194)*. New York: Springer
- Kaymakçı, Ö. B. (2003). *Oyun Kuramı ve Piyasalarda Denge Analizi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- Keskin, H.İ. (2009). *Oyun Kuramının Ekonomide Uygulanması*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana
- Kukreja, N. (2015). Is there any application of "Game Theory" in accounting? <https://www.quora.com/Is-there-any-application-of-Game-Theory-in-accounting> (20.11.2020)
- LeMarie, J. (1984). An Application of the Game Theory: Cost Allocation. *ASTIN Bulletin*, 14(1), 61-81
- Mandelbrot, J. (2002). *Oyun Kuramı Türkiye'ye Ne Kazandırır?* <https://turk-internet.com/oyun-kuramı-turkiye-ye-ne-kazandirir/> (24.12.2020)
- Matsumara, E.M. ve Tucker, R.R. (1992). Fraud detection: A theoretical foundation. *The Accounting Review*, 67, 753-782.
- Migdalas, A. (2002). Applications of game theory in finance and managerial accounting. *Operational Research*, 2(2), 209-241
- Morris, Peter, (1994). *Introduction to Game Theory*, New York, Springer-Verlag.
- Ohta, Y. (2002). *The forensic-type phase: A game-theoretic analysis of fraud detection in auditing*. Doctor of Philosophy. State University of New York, Buffalo U.S.A. November 22.
- Priantinah, D. ve Taman, A. *Application of Game Theory in Accounting*, <https://studylib.net/> (24.01.2021).
- Saei, M.J. vd. (2018). Strategic Game Manager - Auditor: Evidence of Game Theory. *Accounting and Auditing Review*, 25(4), 497-518.
- Sancak, Y. (2008). *Borsa İşlemlerinde Oyun Kuramı Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Thaler, R. (2015). *Misbehaving: The making of behavioral economics*. New York: W. W. Norton & Company.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). *Stratejik Planlama için Analiz ve Yöntemler Rehberi*. http://www.sp.gov.tr/upload/xSpKutuphane/files/I0zj6+Stratejik_Planlama_Icin_Analiz_ve_Yontemler_Rehberi.pdf (Erişim Tarihi: 22.05.2021)
- Valeriu, U. (2018). *Pareto-Nash-Stackelberg Game and Control Theory: Intelligent Paradigms and Applications*. Springer
- Varian, H. R. (1993). *Intermediate Microeconomics: A Modern Approach*. Third Edition. W. W. Norton & Company New York London.
- Wilks, T. J. ve Zimbelman, M.F. (2004). Using Game Theory and Strategic Reasoning Concepts to Prevent and Detect Fraud. *Accounting Horizon*. 18(3). 173-184
- Yalçıntaş, M. (2015). Ekonomik Karar Almada Adalet ve Oyun Kuramı. *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*. 103, 247-274
- https://www.elsyn.gr/sites/default/files/Game_theory_and_audit.pdf (Erişim Tarihi: 22.05.2021)

The Effects of Russia's Great Power Eminence and Sovereign State Perception on the Balkans

Murat Yorulmaz^{a, b}

Abstract

At the end of the 20th century, all states over the world faced crucial changes and transformations in the perspective of the perception of sovereign state position and great power eminence. The position of sovereignty for a state means the struggle for its citizens' rights, economic welfares and its fair governance. But, in spite of these changes and transformations, Russian leaders and policymakers have tried to maintain Russia's position as a sovereign state and great power in the international system in the mind of the 19th century's absolutist approach. Concurrently, these attitudes and behaviours of the leaders and policymakers have comprised a basis for Russia-the West conflict including China as a third party today. Russia puts forward absolutist regimes as its preference in the perception of its 21st century's sovereign state and great power with its foreign policy applications and discourses. In this context, the aim of the article is to analyse Russia's foreign and security policies in the Balkans by underlining its assertive great power and absolutist regime approaches.

Keywords

Russia
The Balkans
Sovereign State
Great Power

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.06.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958578

Rusya'nın Büyük Güç ve Egemen Devlet Algısının Balkanlar Üzerine Etkileri

Özet

Devletler, 20. yüzyılın sonlarında uluslararası sistemde egemen devlet ve büyük güç algısı açısından önemli değişim ve dönüşüm yaşamışlardır. Devlet için egemenlik durumu vatandaşların haklarının korunması, ekonomik refahlarının artırılması ve kendisinin adil yönetimi anlamını taşımaktadır. Ancak söz konusu değişim ve dönüşüme rağmen Rus liderler ve karar alıcılar, Rusya'nın egemen devlet pozisyonunu ve büyük güç algısını uluslararası sistemde 19. yüzyılın mutlakiyetçi yaklaşımı ile korumaya çalışmaktadırlar. Rus liderlerin ve karar alıcıların bu davranışları ve tutumları aynı zamanda Çin'in de üçüncü taraf olarak yer aldığı Rusya-Batı çatışmasına temel oluşturmaktadır. Rusya, 21. yüzyıl egemen devlet ve büyük güç algısında mutlakiyetçi anlayışı tercih ettiğini dış politika söylemleri ve uygulamaları ile ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Rusya'nın Balkanlara yönelik dış ve güvenlik politikalarını egemen devlet ve büyük güç algısı çerçevesinde analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler

Rusya
Balkanlar
Egemen Devlet
Büyük Güç

About Article

Received: 28.06.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958578

^a muratyorulmaz2288@hotmail.com

^b Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Havsa MYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü, 000-0002-3664-0451

Introduction

The end of the 20th century presented a meaning change for "sovereign state" and "great power" concepts in the international system. The meaning of the concepts grew away from military power understanding and started to focus on states' ability, mentality and power on the protection of their citizens' human rights and economic welfare, and on the sustainability of fair governance. All states in the international system realized the changings and transformations in these concepts and gained a new perspective on sovereign statehood and being great power. But, this development created a conflict between Russia and the West in the context of their leadership and authority perceptions in the international system. The conflict has still feeded into the 21st century's international order. Russia has choosen the 19th century's absolutist approach about sovereignty and great power eminence while the West has focused on liberalism, fair governance and human rights. Russia has tried to maintain military power perception on the mind of sovereignty and great power status but it is clear that there is an international status hierarchy as a part of the global hegemony. In spite of Russia's arbiter role in the global hegemony, it has not hinder the changings as in the Cold War. From the beginning of the Cold War, the Western great powers promoted liberalism economically and politically, and the Soviet Union could not intervene in the Western assaults and the emergence of global liberalism. The concepts such as democracy, fair governance, human rights and free market standard started to gain an importance. Moreover, the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) lead to inaugurate global liberalism.

Russia has still tried not to admit the new meaning and content of great power status and sovereignty since 1996. The post-Soviet leaders have struggled for constructing and covering great power status and sovereignty perception in the context of military capabilities. They have tried to restrain the softening and flexibility of sovereignty provided by liberal humane and economic values. "Russian observers emphasize the destabilizing effects of these changes, and they are especially concerned about the eroding power and authority of nation-states, which they still regard as the ultimate guarantor of stability and order, both domestically and internationally" (Krickovic and Weber, 2018: 296-297). "There has been a common belief among Russian leaders, scholars and experts that there is a need for a multipolar order and 21st century 'Great Power Concert' to manage the complexities of today's world" (Lukyanov, 2014). The main emphasis is that there must be a hard Westphalian understanding and notion of sovereignty, great powers must be free in their internal affairs and share their powers to each other. On the other hand, Russia has constructed monolithic and vast security and state-building instruments to promote and support sovereignty and great power eminence in its internal structure. Statist patriotism has also been raised in Russia by the governance in a historical background perspective. "All efforts supporting Russia's great power eminence and internal sovereignty are based on Russia's old European values and far from the new, inherent, humanistic and independent values of the West" (Makarychev, 2018). In contrast, Russia has still tried to preserve its great power eminence and sovereign statehood in military power and armed intervencion understanding and usage. Although the security order and international system after the post-Cold War underline sovereign nations, democracy and individualist values, Russia justifies its absorbtion of Crimea and armed intervention in Ukraine as the must of great power eminence and sovereign-statehood. Moreover, this approach's imprints have clearly seen on Russia's security perception and policy. Russian leaders and officials have

tried to construct a security policy focused on economic, political and institutional structure in the context of its great power eminence and sovereignty approach. The main aim is to make Russia strong again domestically and internationally. These main themes have been placed in Russia's 2009 and 2015 National Security Strategies. Russia has implemented this security strategy since the beginning of the Cold War. In fact, the core of the security policy has not changed apart from the tools up to the present. The main issue is to maintain great power eminence and sovereignty sagely and dominantly. One of the regions affected by Russia's security policy oriented in its great power and sovereign-statehood eminences is the Balkans.

The Balkans have been in the agenda of Russian foreign policy since the war between Ottoman Empire and Tsarist Russia (1877-1878). Moreover, Russia paid more attention to the Balkans in the periods of the Soviet Communist regime and the eruption of the Second World War. Especially, Soviet military forces struggled for the establishment of Communist regimes in the countries on the Balkan Peninsula (Southeastern Europe) after the Second World War. Ultimately, communist regimes took place in many countries in the Balkans throughout the Cold War. In general, Russia became successive in constructing communist regimes except for Turkey and Greece. Turkey as alliance of the United States succeeded to keep away from the spreading effect of communism. In any case, both countries took part in the North Atlantic Treaty Organization (NATO) in 1952. Hardly, the adventure of the USSR's communism started to thow by Yugoslavia's and Albania's leaving the Soviet bloc.

Some Balkan countries (Albania and Bulgaria) took part in the Soviet bloc and Warsaw Pact until 1991. The end of the Cold War and the breaking up of the USSR as a milestone led to emerge a change for the relations between Russia and the Balkans. In this context, it is possible to say that Russian foreign policy has focused on the Balkans. Besides, Russia has revised its national security strategies by considering its foreign policy, great power eminence and sovereignty. This article aims to explain and discuss how Russia's great power eminence and security politics affect its behaviours and attitudes related to the Balkans. The article first sheds light on the importance and dynamics of Russia's great power eminence perception and sovereign statehood in the context of its 21st century and post-Cold War security understanding. Then, it focused on analyzing Russia's national security strategies and foreign policy their effects on the Balkans.

The Dynamics of Russia's Great Power Eminence and Sovereign Statehood: The Nexus with Security Notion

The collapse of the USSR enforced Russia concede its superpower eminence. "This event embarrassed Russian leadership who then retooled Russia's instruments of national power and redefined how Russia engaged globally" (Gallagher, 2020). Russia endeavoured during the 1990's economically, politically and militarily in its internal structure and international system. Russia tried to regain its superpower eminence as in the Cold War against the United States as the sole superpower in the world. "In the early 2000's Russia began to get back on its feet showing early aspirations of returning to great power status as evidenced by systematically retooling and bolstering its instruments of national power (diplomacy, information, military or economic)" (Gallagher, 2020). Moreover, Russia's annexation Crimea in 2014 led to reexplain the contemporary security environment. But, 2020 showed a new and

unanticipated problem to the contemporary security environment named as COVID-19 by courtesy of other countries' unpreparedness.

Gallegher (2020) and Neumann (2008) state that if a sovereign state is perceived as having the capacity and specialist to employ its political, economic and military strengths and influences on a global scale, it is identified as 'Great Power'. As it is known, Russia was disconcerted by the breaking down of the USSR and this event was perceived as the sterling geopolitical disaster of the 20th century. Looking back, Russia's great power eminence has derived from its past. "From early contacts between Muscovy and the Holy Roman Empire through the rapid increase in contact during and following Peter the Great's reign and finally during the Soviet period, Russia has tried to be recognized by the leading European powers as their equal" (Neumann, 2008: 128).

In the early 1990s, both Russian politicians and citizens never admitted European politicians' views on Russia as a small-power. Russia must be a great power or it will face with the end in the world history. In those years, the general view was that if Russia does not gain power again, it will live as an Asiatic state. In general, "the quest for recognition as a great power has been both the result of Russia's geographic expansion and its driver" (Gurganus and Rumer, 2019). Geographic expansion emphasizes the centre of Russia's claims to recognition as a great power. Besides, great power eminence constitutes the centre for Russia's security perception and a responsibility for its strategies and approaches in high-valued subjects such as the controls of nuclear arms, NATO's expansion and wars in Syria and Ukraine. Great power eminence has an effect as a catalytic for Russia's national identity. Great power eminence means a sovereign state internally and a great power externally in the context of Russia's 'in-out' politics. In Russia's national security logic, great power eminence stands at the midpoint of Russian political life. The eminence mentioned is strengthened by social power and potency. Great power and sovereign state eminences need more over the political entities and duties in the international system for international peace and security. To gain a certain eminence and a rightful identity necessitate social standards in the perspective of international and national societies. Because of this reason, status conflicts include states, societies and leaders.

The USSR in the late 1970s till the 1990s was perceived as a failing state. Besides, Putin's Russia was viewed as failing one. "The Soviet polity and society that languished during the second half of the Brezhnev regime and the successor interregnum of Andropov and Chernenko were characterized as in the period *zastoya* by perestroika-period officials and observers" (Willerton et al., 2005: 224). In other words, the officials in Gorbachev period were aware of a deepening state legitimacy crisis and a potential state failure in spite of the logic for perestroika. As a result, "*embedded autonomy* which is precisely the mirror image of the incoherent despotism of the predatory state, is the key to the developmental state's effectiveness" (Evans, 1995: 50). It is also clear that the state could not meet the societal demands. The same developments, reflections and views also took place in the first step of Putin's Russia. "When Putin was put in charge of the Russian government, he faced an equally daunting task of regenerating a failing state caught in difficult economic and political conditions" (Willerton et al., 2005: 225). On the other hand, "The Yeltsin regime had overseen Russia's transformation from a command economy and authoritarian political system to a

fledgling democratic polity with a regulated market, but the forces of corruption and decentralization overwhelmed much of the country's economic and political reality" (Willerton et al., 2005: 225). In spite of all efforts by Russian elites since 1980s for Russia's reigning status hierarchy, Russia was not perceived as a great power in the context of international security. Besides, Russia was exposed to criticisms on sovereign statehood.

The claims on sovereign statehood focus on the social standards that Russia presents and are related to satisfaction level internationally. All Russian leaders and elites have tried to change its eminence since post-Cold War for its 21st century projection in international system and security. For the majority of Russian leaders and elites, eminence and security are interrelated to each other and undistinguishable. Putin emphasizes the relation between eminence and security in his manifesto. "One of Putin's main points in his manifesto was that throughout history, the Russian state lost its status when its people were divided, when Russians lost sight of the common values that united them and distinguished them from all others" (Hill and Gaddy, 2013: 36). Putin has also put forward that Russians have held the rights and freedoms on personal expression, travelling abroad and free market since the collapse of communism. He has also mentioned that there are universal values but they are not Russian and enough to assure Russia's survival. Putin has mainly highlighted Russia's own values as "patriotism, collectivism, solidarity, *derzhavnost'*—the belief that Russia is destined always to be a great power (*derzhava*) exerting its influence abroad—and the untranslatable *gosudarstvennichestvo*" (Hill and Gaddy, 2013: 36). In short, the main elements for Russia's secure in the 21st century are great power eminence, sovereignty and economical progression. This necessitates following security by eminence-politics. In this context, Russian society's subordination to the state is the major factor for Russia's sovereignty as a state. It can also be said that the understanding of sovereignty an democracy of the West and Russia are different of each other. While the West focuses on promoting liberalism, democracy and civil society, Russia has prioritised the 'state' by ignoring society, individuals or social forces.

For Russia, to be a sovereign state and great power requires economical progression based on industrial and high-tech economy. Putin, in his first speech as a prime minister, declared that Russia needs an urgent transformation aconomically and investments for high-tech economy to be a great power in international order. Besides, it was emphasized that Russia needs engaging global economy and finacial systems. Economical progression will provide Russia to sustaining and reinforcing sovereign statehood and great power eminence. For this purpose, Putin has tried to keep economic liberals in eminent positions (Laruelle, 2017). In the logic of Russia's leadership, as a sovereign globalization concept mainly takes place and Russia has a restricted interdependence in the context of global economy. On the contrary, Europe and other many regions need Russian oil and gas, so Russia tries to use their dependence as an advantage aconomically and politically.

By high oil prices and domestic production, Russia had vigorous growth and its economy had grown rapidly from 1998 oil price crisis till 2011 (Popova et al., 2017: 15-16). Ultimately, Russia was the sixth economy in the world (Rasoulinezhad, 2016: 73-75). The growth of economy provided Russians to reviving and remembering their country's international eminence. Also, Russian society gained a chance to envisage the great power eminence of Russia and Putin's administration gained trust to employ its great power eminence with force as in Georgia,

Ukraine and Syria. As a result, Putin has tried to change the general perception which only focuses on great power eminence and sovereignty provided by military power on the contrary to previous leaders and Russian policy elites. He has emphasized the necessity of economic transformation through high domestic production with high-tech and the capacity of competition (Aris and Tkachev, 2019).

For both Russia and Soviet state, great power eminence and sovereignty are the main elements in the perspective of state's survival and future projection. In this context, there is a mutual relation between national security and the perception of great power eminence and sovereignty. The perception of great power and sovereignty provides Russia to struggling against foreign support for internal protests and other great power's interventions. Especially, the eminence is the main tool for consolidating Russians and keeping internal distress. Reconstructing sovereign statehood position is the main road for leaders to national security strategy. Putin, in his 1999 Millennium speech, emphasized the importance and necessity of traditional statism for the country's survival and citizens (Aridici, 2014). He has also tried to develop state-centered nationalism in the basis of sovereign democracy in the country over the past decade. The traditional approach of nationalism and statism has provided Russia to constructing easily the perception of great power eminence and sovereignty as a state in the context of loyalty to the state (Hill, 2016). In general, it has supported populism, ethnocentric nationalism and mistrust of states in the West to substitute the liberalising global elites in the context of its absolutist approach of sovereign statehood.

In the structure of Russia's statism approach, non-state actors, human rights and democracy proponents, and non-governmental organizations are generally perceived as potential threats in the axis of sovereign statehood in the country, great power eminence in the international system and the sovereign-state system (Kasymov, 2012: 60-61; Barham-Marsh, 2018). Russia has also felt democratic protests and activism worldwide as a threat. To offset the dangers or whether the threats, Russia, as in the past, has employed its armed forces and tried to increase its military capacity because it believes that great power eminence and sovereignty depend on military tools only.

Concordantly, Russia set forth some assaults and intervention on the behalf of its great power eminence and sovereign statehood. At first, Russia used armed force during the Kosovo crisis as a response to the West's intervention for reminding its great power eminence (Antonenko, 2007: 5-6; Levitin, 2010: 134-138). In Russia's this assault, one of the main aims was to prove its historical, protective and dominative role on the Slavs and southeastern Europe in general by taking its hinterland mind into consideration and the second one was at the attempt of Chechens' independence for the exhibition of Russia's sovereign statehood (Brudenell, 2008: 32-34; Baranovsky, 2008: 115-118).

As mentioned, Russia has tried to take advantage of many internal and external developments for propounding its great power eminence and sovereign statehood, and it has reflected all those struggles in its security strategy and military modernization. Russia's this approach has clearly been realized in its counterterrorism after 9/11 and muslim terrorists towards Russia in the axis of its security strategy and using armed force. In brief, the lack of perception of Russia's great power eminence and sovereignty has led Russia to using armed force since the

post-Cold War and to improve and revise its military power and security strategy. Besides, Russia has still assumed the Balkans, Central Asia and Caucasus as its hinterland, and it has extended its security zone up to these regions in the context of its national security strategy. The Balkans as one of the regions has eventfully taken place in Russian foreign policy and security strategy (Antonenko, 2007: 7-8).

Russia's Influence on the Balkans within the Scope of Foreign and Security Policies

For Russia, the Balkans have mattered and took part in Russian foreign policy since the 1870s (the defeat of Ottoman Empire). At the time of WWI and WWII, Russia never blow cold for the Balkans and tried to empower the ties through the Comintern. After WWII, the Soviet Communist regime took place in Yugoslavia, Bulgaria, Romania, Albania and the Soviet Union gained power in the region. In the early 1950s, both the Soviet bloc and Warsaw Pact started to crack through Yugoslavia's leaving at first. The end of the Cold War and the breaking up of the Soviet Union led to alter Russia's position in the Balkans and led Russia to revising its Balkans policy within the scope of its foreign and security policies.

As in the past, Russia has today struggled for holding its historic, cultural and religious ties with the Balkans. Therefore, Russia progressively asseverates itself in the region by trying to decelerate the Balkans' integration to Euro-Atlantic and keeping away from the region countries from the Western democracy approach. Moscow has focused on cultural ties and commercial integration with the Balkans. In this context, the Kremlin has particularly deepened the "economic and trade relations in many sectors such as energy, banking, real estate and communication technology for increasing the dependence of the region countries" (Stronski and Himes, 2019). "Russian influence operations foster people-to-people connections, with the goal of creating Russian-friendly local constituencies and levers of influence that could allow Moscow to inhibit further integration into Western economic, political, or security structures" (Stronski and Himes, 2019).

For the Kremlin, the Balkans has geostrategic location because the region constitutes a triangle and bridge among the Black Sea, the Mediterranean Sea and the Middle East. Russia has tried to use the region as a tool for restraining EU or NATO enlargement. "The Kremlin's influence campaign in the Balkans also helps steer Western focus away from more disturbing actions elsewhere—Russia's military buildup in the Sea of Azov and subsequent aggression in the Kerch Strait, the worsening war conditions in eastern Ukraine, South Ossetia's moving boundary line, and Moscow's subtle influence operations targeting post-Velvet Revolution Armenia" (Stronski and Himes, 2019). In the region, Russia has struggled for a competition with the West, NATO, China, Turkey, and even Persian Gulf states. For the competition and inflence, Russia has not produced more except for energy to the region in consideration of the competitors' different tools and approaches. It is clearly seen that Russia needs more tools for holding the miscellaneous ties with the Balkans. On the other hand, using hard power occasionally, such as in the annexation of Crimea and war in eastern Ukraine led to undermine Russia's soft power efforts. But, today Russia has not renounced from the Balkans no matter as in the past. In this regard, Russia has constructed its foreign and security policies in the axis of its great power eminence and sovereign statehood.

Russia has an uneven foreign policy historically. After the breaking up of the Soviet Union, Russia took part in the international system as an independent state again in December 1991. "Ideas about democracy, the market, self-determination, and integration with the Western capitalist system eventually crystallized during the peak of polarized confrontation in 1990-91 as concepts most clearly antithetical to the Soviet ancien regime." (Mcfaul, 1999). When Yeltsin was elected as the president of Russia in June 1991, he and his government declared to advocate liberal ideas as pro-Western idealists. In other words, they highlighted the loyalty of Western values and integration. "His foreign policy is fundamentally flawed in that, rather than being based on concrete national interests, it is basically a negative reaction to the former Soviet Union's foreign policy based on the personal whims of the President and his Foreign Minister and a desire to break with the former Soviet Union's allies and friends and befriend its enemies" (El-Doufani, 1999: 106).

In spite of liberal ideals and the approach of the integration into the West, Russia tried to maintain the great power eminence and sovereign statehood in domestic and foreign policies. Although economic oligarches, business lobbies and people demanded to accelerate the integration into the West, Russia focused on avoiding submissiveness to the West in the perspective of great power eminence and maintaining its absolutist structure.

In brief, Russian foreign policy was dominated by pro-Western idealists after the breaking up of the Soviet Union. In this context, Andrei Kozyrev was a pioneer for promoting Russian integration into the West and engaging Western assistance for Russia's economic and political transformation internally. But, liberal ideals were broken by the parliamentary election in 1995. The Communist Party of the Russian Federation won the election and Yeltsin enstated Yevgeny Primakov as the foreign minister. By courtesy of Primakov and NATO expansion, Russian foreign policy took part in a major challenge during this period. Besides, 1998 financial crisis caused a structural change as the transformation of the foreign policy from pro-Western pragmatism to anti-Western pragmatism.

In terms of national security in Yeltsin period, Russia failed to construct an effectual system to organize and incorporate national security policy. It is clear that special interest groups, oligarches and bureaucratic actors had an effectice role on decisionmaking of national security and foreign policies. Moreover, the institutional weaknesses caused confusion and incoherence internally. At his first, perios, Yeltsin was not able construct a long-lasting institutionalized structure for national security policy. The "lack of clear institutional lines of authority and overarching mechanisms to coordinate defense policy meant that defense policy often became a contest among rival factions who sought to appeal directly to Yeltsin over the heads of other bureaucratic actors" (Larrabee and Karasik, 1997).

It is possible to say that Yeltsin tried to construct a framework for Russia's national security and foreign policies institutionally through many legal documents by taking its great power eminence and sovereign statehood internally and externally into consideration. One of them was 'the Foreign Policy Concept of the Russian Federation' which explained the priorities of Russian foreign policy after the Cold War in international system. The document foxused on the reestablishment of bilateral relations with the Balkan countries such as Albenia, Bulgaria and Romania. The second one was 'the Basic Propositions of the Military Doctrine of the

Russian Federation' which mostly laid out Russia's approaches to the military conflicts in the Balkans. Yeltsin affirmed the draft of 'National Security Concept' that explained Russia's interests in the context of its national security and foreign policies through the developing multipolar world. The draft document also emphasized the geopolitical and geostrategic importance of the Balkans in terms of Russia's national security and foreign policies. Again, Russia highlighted its great power eminence and sovereign statehood in this document. In brief, Russia tried to get under control the Balkans for its national interest in its great power eminence and sovereign statehood through its national security and foreign policies, and its historical ties derived from the Soviet Union.

Vladimir Putin as Yeltsin's succeeding took the chair of the Russian Federation Prime Minister in 1999. Then, he was the president of the Russian Federation on 26 March 2000. He has still in power for 21 years. "Nonetheless, it is clear that the Putin era is drawing to a close and an attempt to make sense of what has (and has not) been achieved over the last 20 years is not only useful, but necessary in view of the inevitable changes that await Russia in the future" (Trenin, 2019). Although Russian foreign policy during Putin's era can be interpreted and evaluated in different perspectives, it is clearly seen that Putin has two main aims as protecting Russia's unity and restoring and pursuing Russia's great power eminence in the international system. In Putin's era, the vertical shape of power has been formed in an imperious structure. "The political regime that replaced the chaos of the 1990s has been unable to mature into a full-fledged state: it predominantly services the needs of a narrow elite, who are exploiting the country's resources for their personal and collective aims" (Trenin, 2019). The inheritance of foreign policy in Putin's era is comprehensive, diverse and assertive. All these characteristics have led Russian foreign policy maintaining and pursuing to its changing structure. "Back in 2000 Putin was actively calling for Russian membership in NATO; in 2001, attempting to become the United States' most important ally, he gave orders to provide any assistance and support to American troops in Afghanistan; building a Greater Europe that would stretch from Lisbon to Vladivostok, Putin not only gave a speech in the Bundestag in German in which he proclaimed Russia's European choice, but emphatically encouraged the exchange of capital assets for the creation of a common economic space" (Trenin, 2019).

Putin's foreign policy, for sure, has successes and failures as in general. The successes can be summarized about as below:

- *Restoring Russia's sovereign statehood.* The fast increase of oil prices in the 2000s caused Russia's economic growth and leaving external financial dependence.
- *Constructing a national energy policy.* In the context of energy security, the reforms in Russian armed forces provided the Kremlin preserving and promoting the country's national interests and defense.
- *Reclaiming itself as a great power.* Russia, in a military and political concept, redefined itself as a great power in the international system by declaring its political, military and economic power and its defending capacity ignoring outside help.
- *Constructing expanding relations from EU to Southeast Asia.* Putin has tried to develop the relations from West to East. Moscow has especially focused on expanding its position in the east of the country. For this purpose, Russia has tried

to construct close relations with India, Japan and ASEAN countries including strategic partner China. Besides, bilateral and multilateral relations as part of the Shanghai Cooperation Organization, BRICS and RIC have led Russia to keeping and pursuing balance with the more vigorous and improved countries.

- *Presenting the dynamic balance of Russian foreign policy.* Moscow showed its foreign policy's dynamic balance with the operations in Syria. Here Russia tried to reveal its unique position and the capacity for maintaining effective relations with the forces and the countries in the region.

On the other hand, the failures are as below:

- Unable to implement the nationalization of the elite. Russian elite has still far away from the national interests.
- Putin's managerial team has mostly dealt with materialistic values and they have not employed to the duties state service themselves.
- The lack of perception and cooperation on a Greater Eurasia.
- A roller coaster in the cooperation with EU.
- The stable obsession on NATO expansion.
- The lack of economic integration with CIS, BRICS and ASEAN countries.

In brief, it is not possible to say that Putin's ambitions have failed to stand the test of time yet. Russia, of course, has looked with favour on the multipolar world idea. The main aim is to construct a geopolitical and geoeconomic balance in the international system. On the other hand, Putin's efforts to changing current global order have occasionally damaged to Russia's image domestically and externally. Moreover, in spite of Putin's statements that Russia will not allow to a confrontation with the U.S., two countries have approximately been in a confrontation for 7 years. It is clearly seen that Russia should analyse and revise its foreign policy periodically.

The national security under Putin has differed from Yeltsin's. There are two main reasons for this difference. "First, the composition of Putin's domestic, political, and economic coalition is unlike that of Yeltsin's, and, secondly, that Putin is dealing with an economy driven by rising energy prices. Putin is now in a position to defy the oligarches' control over the country. The strength of the economy lies in capitalizing on advanced technologies and exporting competitive sectors of the defense industries" (Crabtree, 2000). On the other hand, Russia's these interests have been neglected in criticising Russia's international role by the West. Since 2000, Putin has struggled for national security against the threats that are analyzed by taking Russia's national values, interests, and goals into consideration.

Putin's national security policy is based on the purpose of returning to the Russian Federation the status of world power. At first, Putin tried to transform the 'idea of Russia' in the 2000s. "The new National Security Strategy brings discussion to its logical conclusion by offering a definition of Russia's 'traditional spiritual values' and suggesting that these values are specifically *Russian* and formulated in contrast to Western humanitarian values" (Pynnöniemi, 2018: 243). It is clearly seen that the definitions of 'national interest' and 'threats to national security' are the key terms in the strategy documents of 2009 and 2015. Besides, the strategy 2015 includes two new terms – 'independence' and 'state integrity' – in the definition of

'national security'. "The four key terms of this definition — namely, sovereignty, independence, and the state and territorial integrity (целостность) are separate yet inextricably linked terms" (Pynnöniemi, 2018: 246). The Kremlin has also highlighted the concept of sovereignty as the base for Russia's strategic mind. Here real sovereignty means that the country is not dependent on other countries by its alliances or political, military, economic and technological interdependencies. The Kremlin again emphasizes Russia's great power eminence and sovereign statehood. "According to the strategy documents, the Kremlin has stated the main tasks for assuring the Russia Federation's national security by taking Russia's great power status and sovereign statehood into consideration as followed" (Arms Control Association):

- to promptly detect and identify external and internal threats to national security;
- to take short- and long-term action to avert and remove internal and external threats;
- to ensure the sovereignty and territorial integrity of the Russian Federation and the security of its border lands;
- to improve the economy and pursue an independent and socially-oriented economic policy;
- to overcome the Russian Federation's scientific and technological dependence on external sources;
- to ensure citizens' personal security and constitutional rights and freedoms in Russia;
- to improve the system of state power in the Russian Federation, the system of federal relations and local self-government and legislation; to create harmonious relations between communities, and to strengthen law and order and preserve socio-political stability in society;
- to ensure unwavering compliance with Russian Federation legislation by all citizens and officials, state bodies, political parties and public and religious organizations;
- to ensure Russia's cooperation, especially with the world's leading countries, on equal and mutually advantageous terms;
- to increase the state's military potential and maintaining it at a sufficient level;
- to strengthening the regime of nonproliferation of mass destruction weapons and their delivery vehicles;
- to take effective action to identify, avert and intercept intelligence and subversive activities by foreign states against the Russian Federation;
- to fundamentally improve the country's ecological situation.
- It is an important priority of state policy to ensure national interests and uphold the country's economic interests.

It is clear that Russia as in the past has still preserved its great power eminence perception and sovereign statehood in the construction of its foreign and national security policies. Besides, it seen that the Kremlin will not give up these approaches in the future in the context of multipolar world and the changing international system.

The Balkans in Russian Foreign and Security Policies

Russia in the Balkans has indispensable, deep and historical ties. Russia's foreign policy has experienced many vital changes since the 1990s. The reasons of these changes have mostly derived from external factors. The Balkans moved away from the periphery of Russia's foreign military, political and economic interests. Russia tried to close to EU and the U.S. in that period. In some way, Russia shelved the Balkans for a while. In the first half of the 2000s, Russia had a pragmatic cooperation with EU and took place in the Balkans through economic diplomacy. In those years, Russia had a perception based on that the Balkans had not only economic ties but also political and cultural ties as in the past by emphasizing the Soviet Union. However, the increase of the contradictions between Russia and EU in the second half of the 2000s led Russia and EU to moving military and political issues into the foreground (RIAC). At a stroke, the Balkans such as Baltics, Central Europe and Southeast Europe turned to a conflict area of interests.

As it's known, Russia revised its foreign policy and reevaluated its reconciliation with the West in the 1990s. The major factor was the Yugoslav crisis in this process. One of the most important steps in this process was the recognition of the new republics by Russia. Russia supported the sovereign statehood of the new republics. "By freezing its economic, political and cultural connections with the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, Russia attended the implementation of Resolution No. 757 of the UN security Council" (RIAC). In spite of the reconciliations with the West, Russia had controversial decisions with the West about the sanctions against Yugoslavia through its new foreign policy. The other important step of Russia was its participation in the Dayton and Paris Peace agreements. It can be inferred from the process that Russia has eagerly supported "the stability and territorial integrity of Bosnia and Herzegovina for over 30 years" (RIAC). However, Russia yewied above the Atlantic. The main reason was "the crisis around the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and NATO's bombings" (RIAC). So, Russia suffered from the international and unilateral approaches.

Russia's foreign policy focused on the perception of EU as a prosperous integration union during the first half of the 2000s. Russia kept itself out of the handling of regional security issues except for Kosovo and Bosnia and Herzegovina cooperations. As a result of Russia's putting ephasis on economic diplomacy, LUKOIL firstly placed in many regions of the Balkans in 1998-2007 and the number of Russian investors increased rapidly in the Balkans in 2004-2006. The other Russian companies such as Zarubezhneft, Gazprom and Sberbank occupied an important position in the region.

Russia tried to take part in the Balkans through economic and infrastructure projects by the early 2010s. The main aim was to enlarge and empower economic presence in the region. But, Russia failed to transform its economic presence to political influence against the expansion of the EU. On the other hand, Russia went against the roots and dynamics of its foreign and national security policies. Moscow reflected unilateral approach (economic dimension) to the Balkans within this period. In fact, this one-way approach has contradicted to Russia's great power eminence and sovereign statehood. In other words, the perception of Russia in the Balkans has mostly dealt with economic perspective by being far away from political, cultural, security and technological dimensions. Thus, Russia failed to create a 'great power' perception in the Balkans.

There was a conjectural encounter between Russia and the West in the Balkans by means of stultifying of the South Stream project. "Since February 2014, Brussels has been inclined to view the Balkans as a foothold for potential aggression on the part of Russia, an area of mediated confrontation, an objective geographic buffer that protects Europe against the Russian threat" (RIAC). The combative behaviours and attitudes of Brussels have led to Russian companies' operations to coming to a stop and created political crisis in the Balkans. The struggles of the West's strategical deployment in the Balkans has increased Russia's 'Balkans' desires in not only economic but also political, security, cultural and technological perspectives. Russia has employed its new strategy of the Balkans through the lessons from the developments since 2018 in the context of its renewed foreign and security policies. There are some key factors influencing Russia's foreign and security policies in the Balkans. The key factors for foreign policy are: - the EU's objective difficulties in the Balkans, - traditional symphatheticism of the Orthodox people in the Balkans to Russia, - the increase of Russia's political successes such as the military operations in Syria, the role in the creation of Euasian Economic Union and the role in constructing special tools for connection with Turkey, Iran, China, the BRICS and CIS countries. Besides, NATO's enlargement and military deployments of the U.S. in Albania and Greece have taken place in the main key factors for Russia's security policy.

From past to present, Russia has tried to exist for maintaining its influence in the Balkans through different approaches and argumentums. The important one was its natural gas supplier role in the Balkans. But, that prospect exiled since 2014. By virtue of Russia's annexation of Crimea in the early 2014, the transit route of Russian natural gas along southern Ukraine decreased (Pirani, 2018: 4). Besides, Bulgaria's explanation on taking part in 'South Stream' project caused a disappointment for Russia and its plans about energy shipments to the Balkans. On the other hand, Russia has realized that even if 'South Stream' and 'Turkish Stream' pipelines come on line, the capacity of the two lines are not enough as its line in southern Ukraine. It is likely foreseen that most of the Balkans will probably need Russian natural gas in spite of the lack of the two stream projects' capacity.

To maintain the influence in the Balkans, Russia has tried to make cooperations multilaterally. In this proces, Turkey has an important role but, as one of the allies of NATO, Turkey present a remittent approach in the relations with Russia as in Syria civil war and F-35 programme. Besides, Russia has an uneven relation with Greece as in the dispute between the Greek and Macadonian governments over Macedonia's name and Greece's ties with NATO and the EU.

In brief, Russia's foreign and security policies in the Balkans have produced miscellaneous results. Russia's struggles for maintaining influence in the Balkans in the context of its great power eminence and sovereign statehood have led an axis shift for Russia in the region. Besides, the mixed structure of the Balkans in economic, political, cultural, religious and historical perspectives has prevented Russia conducting stabile foreign and security policies. On the other hand, the essence of NATO, the EU and U.S. and external factors are the majors one negatively on this issue. However, Russia has struggled for maintaining its influence in the Balkans in spite of these negative factors. Russia's stubborn struggles for pursuing its influence in the Balkans in the context of its great power eminence and sovereign statehood have led the Balkans to taking part in a rivalry place and an uncertain future.

Conclusion

The Balkans has an important role in Russia's foreign and security policies since the 16th century. The region acted as the best way to reach the warm seas of the Mediterranean. Moreover, Russia took part in the Balkans ideologically through the socialist regimes in the region. In spite of Albania's and Yugoslavia's splitting with the Kremlin, the influence of the Soviet Union in the Balkans would remain till the end of the Cold War. However, Moscow's influence start to decline with the breaking up of the Soviet Union. Despite all Russia tried to maintain its great power eminence in the Balkans throughout the 1990s against 'Pax Americana' period started with the wars in Former Yugoslavia. Russia synchronously struggled for the long-termed problems derived from awkward structure of the Soviet Union. The start of the next millennium will present a chance to Russia for regaining its lost effects in the region.

Russia acidly prologuized to the millennium through Vladimir Putin. It handled to get over many internal and external problems. "Consolidation of Kremlin's power under Putin and economic advance of the 2000s and 2010s helped with the export of oil and gas, heightened Russia's foreign ambitions" (Muhasilović, 2020: 196). Putin's successes reflected to the Balkans as well in the perspective of energy powerhouse. Russia tried to construct political, economic, cultural, technological, etc. ties in the Balkans apart from its natural gas monopoly role in the region. Thus, it is possible to say that Russia has regained its lost influence. However, Russia's influence was shattered by its annexation of Crimea in 2014. With the start of the crisis in Ukraine Russia revised its foreign and security policies in the context of its great power eminence and sovereign statehood. In this period, one of the main aims of Russia was to construct an anti-NATO campaign and anti-EU sensibilities by taking these organizations' interventions to the Balkans. Russia's strategy has mostly formed through its reliance to the Orthodox-Slavic populations in the region and this strategy has still gone on today with other tools. Today, Putin's Russia as in the past has maintained to perceive the Balkans as its hinterland&backyard and tried to take part in the region with not only its energy powerhouse role but also economic, political, cultural, religious, ethnical, technological, etc. argumentums in the context of its great power eminence and sovereign statehood. Russia seems that it will never renounce to disassociate from the Balkans. In brief, The effects of Russia's great power eminence, sovereign statehood, foreign and security policies have adversely pursued to create a tidal position for the Balkans. On the other hand, the Balkans maintains its dilemma position between the West and Russia.

References

- Antonenko, O. (2007). Russia and The Deadlock over Kosovo. *Ifri Russia/NIS Center*. Retrieved from https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifri_kosovo_antonenko_ang_july2007.pdf.
- Aridici, N. (2014). How Vladimir Putin has changed the meaning of 'Russian'. *The Conversation*, 9 April. Retrieved from <https://theconversation.com/how-vladimir-putin-has-changed-the-meaning-of-russian-24928>.
- Aris, B. & Tkachev, I. (2019). Long Read: 20 Years of Russia's Economy Under Putin, in Numbers. *The Moscow Times*, 19 August. Retrieved from <https://www.themoscowtimes.com/2019/08/19/long-read-russias-economy-under-putin-in-numbers-a66924>.

-
- Arms Control Association, Russia's National Security Concept. Retrieved from <https://www.armscontrol.org/act/2000-01/features/russias-national-security-concept>.
- Baranovsky, V. (2008). The Kosovo factor in Russia's foreign policy. *Italian Journal of International Affairs*, 35(2), 113-130.
- Barham-Marsh, B. (2018). Russia's privatised military: a move away from Statism?. *Global Risk Insight*, 22 March. Retrieved from <https://globalriskinsights.com/2018/03/russias-privatised-military-move-away-statism/>.
- Brudenell, A. M. (2008). Russia's Role in the Kosovo Conflict of 1999. *The RUSI Journal*, 153(1), 30-34.
- Crabtree, L. (2000). National Security and Foreign Policy Under Putin. *Wilson Center*. Retrieved from <https://www.wilsoncenter.org/publication/national-security-and-foreign-policy-under-putin>.
- El-Doufani, M. M. (1999). Yeltsin's Foreign Policy - A Third-World Critique. *The World Today*, 49(6), 105-108.
- Gallagher, S. E. (2020). Assessing Russia's Pursuit of Great Power. *Real Clear Defence*, 2 June. Retrieved from https://www.realcleardefense.com/articles/2020/06/02/assessing_russias_pursuit_of_great_power_115341.html.
- Gurganus, J. & Rumer, E. (2019). Russia's Global Ambitions in Perspective. *Carnegie Endowment for International Peace*, 20 February. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/2019/02/20/russia-s-global-ambitions-in-perspective-pub-78067>.
- Hill, F. (2016). Putin and the Kremlin are experts at reading the popular mood. And they were watching America. *Brookings*, 11 November. Retrieved from <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/11/11/putin-and-the-kremlin-are-experts-at-reading-the-popular-mood-and-they-were-watching-america/>.
- Hill, F. & Gaddy, C. G. (2013). *Mr. Putin Operative in the Kremlin*. Washington, D.C.: The Brookings Institution Press.
- Kasymov, S. (2012). Statism in Russia: The implications for US-Russian relations. *Journal of Eurasian Studies*, 3, 58-68.
- Krickovic, A. & Weber, Y. (2018). What can Russia teach us about change? Status-seeking as a catalyst for transformation in international politics. *International Studies Review*, 20(2), 292-300.
- Larrabee, F. S. & Karasik, T. W. (1997). Foreign and Security Policy Decisionmaking Under Yeltsin. *RAND*, Retrieved from https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR831.html.
- Laruelle, M. (2017). Kremlin's ideological ecosystems: equilibrium and competition. *PONARS policy memos*, 14 November. Retrieved from <https://www.ponarseurasia.org/new-policy-memo-the-kremlin-s-ideological-ecosystems-equilibrium-and-competition-m-laruelle/>.
- Levitin, O. (2010). Inside Moscow's Kosovo muddle. *Global Politics and Strategy*, 42(1), 130-140.

- Lukyanov, F. (2014). What the World Needs is '19th Century Behavior. *Russia in Global Affairs*, 22 March. Retrieved from <http://eng.globalaffairs.ru/redcol/What-the-world-needs-is-19th-century-behavior-16513>.
- Makarychev, A. (2018). Europe in crisis: "old," "new," or incomplete?. *PONARS policy memos*, 9 March. Retrieved from <https://www.ponarseurasia.org/europe-in-crisis-old-new-or-incomplete/>.
- Mcfaul, M. (1999). What are Russian foreign policy objectives?. *Carnegie*, 1 May. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/1999/05/01/what-are-russian-foreign-policy-objectives-pub-424>.
- Muhasilović, J. (2020). Rival Power: Russia's Influence in Southeast Europe. Book Review, Dimitar Bechev, *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, 3(5), 195-206.
- Neumann, I. B. (2008). Russia as a great power, 1815–2007. *Journal of International Relations and Development*, 11, 128-151.
- Pirani, S. (2018). The Decline and Fall of the Russia–Ukraine Gas Trade. *Russian Analytical Digest*, No.221, 1-6. Retrieved from <https://www.research-collection.ethz.ch/bitstream/handle/20.500.11850/269440/RAD221.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
- Popova, L., Jabalameli, F. & Rasoulinezhad, E. (2017). Oil Price Shocks and Russia's Economic Growth: The Impacts and Policies for Overcoming Them. *Journal of World Sociopolitical Studies*, 1(1), 1-31.
- Pynnöniemi, K. (2018). Russia's National Security Strategy: Analysis of Conceptual Evolution. *The Journal of Slavic Military Studies*, 31(2), 240-256.
- Rasoulinezhad, E. (2016). Investigation of sanctions and oil price effects on the Iran-Russia trade by using the gravity model. *Vestnik St Petersburg University*, 5(2), 68-84.
- RIAC (Russian International Affairs Council). Retrieved from <https://russiancouncil.ru/en/russia-balkans#1>.
- Stronski, P. & Himes, A. (2019). Russia's Game in the Balkans." *Carnegie*, 06 February. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235>.
- Trenin, D. (2019). 20 Years of Vladimir Putin: How Russian Foreign Policy Has Changed. *Carnegie*, 28 August. Retrieved from <https://carnegie.ru/2019/08/28/20-years-of-vladimir-putin-how-russian-foreign-policy-has-changed-pub-79742>.
- Willerton, J. P., Beznosov, M. & Carrier, M. (2005). Addressing the challenges of Russia's 'failing state': the legacy of Gorbachev and the promise of Putin. *Demokratisatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 13(2), 219-239.

Ekonomik Suçlar, Gelir ve İşsizliğin Mekânsal İlişkisi: 2014 Türkiye İncelemesi^a

Süleyman Emre Özcan^{b, c}, Feride Özge Şirin^d

Özet

Suç, kanun koyucu tarafından topluma zararlı kabul edilen eylem ve davranışlardır. Suçu ortaya çıkaran psikolojik, sosyolojik, ekonomik vb. faktörlerin yanında, mekânsal faktörler de önem arz etmektedir. Coğrafyanın temel yasası gereği, her şey başka her şeyle alakalıdır. Ancak yakın şeyler, uzak şeylere göre daha fazla ilişkilidir. Buradan hareketle, bu çalışmada kişi başına gelir ve işsizlik oranları ile ekonomik suçlar arasındaki mekânsal etkileşimler, açıklayıcı mekânsal veri analizi yardımıyla (ESDA, Exploratory Spatial Data Analysis) incelenmektedir. Sonuçlar, kaçakçılık suçu ile Gaziantep, Hakkâri ve Iğdır illeri için anlamlı mekânsal ilişkileri işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Ekonomik suçlar
Mekansal analiz
ESDA
LISA

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.06.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958654

The Spatial Interactions between Economic Crimes, per capita Income and Unemployment: 2014 Turkey Case

Abstract

Crimes are actions and behaviors deemed harmful to society by the legislator. Beside the psychological, sociological, economic factors that reveal the crime also spatial factors are important. According to the basic law of geography, everything is related to everything else. But close things are more related than distant things. Thus, this study examines the spatial interactions between per capita income and unemployment rates and economic crimes via the Explanatory Spatial Data Analysis (ESDA). The results indicate significant spatial relationships in respect to the crime of smuggling for Gaziantep, Hakkâri and Iğdır provinces.

Keywords

Economic crimes
Spatial analysis
ESDA
LISA

About Article

Received: 28.06.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958654

^a Türkiye’de Suç Ekonomisinin Mekânsal Analizi” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

^b Süleyman Emre ÖZCAN, suleyman.ozcan@cbu.edu.tr

^c Doçent Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-5535-2279>

^d Bilim Uzmanı, <https://orcid.org/0000-0002-6100-158X>

Giriş

Suç, hemen her bilimin inceleme konusu olmuş bir eylemdir. En temel haliyle insanı inceleyen iktisat bilimi, önceleri suç eyleminin nedenlerini mutsuzluk, faydacılık ve sapkınlık ile açıklamaktaydı. Sonrasında yapılan çalışmalar ile suçu açıklayan modeller; mantıklı ve akılcı bireylerin ekonomik refahlarını artırmak için yaptıkları bir eylem olarak rasyonel davranışa doğru evrilmiştir. Günümüzde de suça ilişkin iktisat literatürü, bulunan yeni test teknikleri ve disiplinler arası çalışmalar ile sürekli gelişmektedir. Bu çalışmada da 90'lı yıllarda geliştirilmiş olan mekânsal analizler kullanılmış ve suç faaliyeti ile mekânsal ilişkilerin varlığı incelenmiştir.

Suç ve Suç Ekonomisi

Suç, ahlak düzenini bozan ve bu yüzden de devletin mazur göremeyeceği eylemlerdir. Suçun; tüm farklı bakışları içeren ve her ince ayrıntıyı kapsayan bir tanım pek mümkün olmadığından, en basit haliyle ceza hukukunu ihlal eden, tespit edildiği takdirde cezai yaptırım olan davranışlar olarak da ifade edilebilir (Emsley, 2005: 2). Suç, insanlığın varlığı ile yaşıt bir eylemdir. Âdem ile Havva'nın yasak elmaya el uzatması ile başlamıştır ve onların çocukları yeryüzünde nefes aldığı sürece de devam edecektir.

Bireyleri suça teşvik eden birçok etken ve bu etkenler ile ilgili birçok tartışma vardır. Nedeni ne olursa olsun, suç davranışı, içinde yaşanan toplum için önemli bir yük oluşturur. Suç, yüksek parasal maliyetlerinin yanında, hayat kalitemizi azaltıcı, ruh sağlığımızı bozucu ve fiziksel güvenliğimizi tehdit edici ciddi sosyal sorunlar da yaratmaktadır (Murray and McGuffog, 2001: 309). Karl Marx; suçlunun sadece suç değil, ceza hukuku ve ceza hukuku üzerine dersler veren profesörü de ortaya çıkardığını ifade ederek suçun maliyetlerine dikkat çekmiştir (Emsley, 2005: 1).

Bireylerin neden suç işledikleri; başta sosyoloji, psikoloji, antropoloji, kriminoloji, kamu yönetimi, hukuk ve ekonomi olmak üzere birçok alanda incelenmektedir. Aslında, suç eyleminin mümkün olduğunca açıklanabilmesi için birçok bilim dalının birlikte çalışması, en uygun seçenektir. Özellikle, yeryüzündeki hemen her şeyin ekonomik bir açıklaması olduğunu iddia eden iktisat bilimi de bu çalışmalarda olmak zorundadır.

Buna rağmen; iktisadın, suçların neden işlendiğine ilişkin araştırmaları diğer bilimlere göre daha yenidir. Yazında ilk olarak Adam Smith, 1763 yılındaki Adalet, Polis, Gelir ve Silahlar Konferansında, suçlar ve ekonomik koşullar arasındaki ilişkiyi ele almıştır. 1767'de Beccaria – Bonesana, suçların umutsuzluk, yoksulluk içindeki mutsuz insanlarca işlendiğini öne sürmüştür (Pyle, 1983: 4-5).

Jeremy Bentham, 1789 tarihli çalışması ile “faydacılık” prensibi altında Beccaria – Bonesana'nın fikirlerini ileriye götürmektedir. Hedonistik hesaplama adını verdiği prensip ile bireylerin, davranışları sonucunda elde edecekleri faydayı ve muhtemel cezaları değerlendirerek suç eylemine karar verdiğini öne sürmektedir (Dolu, 2009: 101-102). Bonger; 1916 tarihli kitabında, suç ve ekonomik koşullar arasındaki ilişkiye yönelik istatistiki çalışmaları değerlendirmiş, işçi sınıfının ekonomik koşullarındaki değişimler ve servet dağılımındaki eşitsizliklerin, suç düzeyindeki değişimlerle ilişkili olduğunu saptamıştır (Pyle, 1983, 5).

Adam Smith, Bentham, Beccaria – Bonesana ve Bonger, suç davranışını ceza-caydırıcılık kapsamında ele almışlardır. Ekonomi biliminin daha kapsamlı bir şekilde suçu açıklamaya

çalışması, diğer bir deyişle suç ekonomisi, Gary Becker (1968) ve Isaac Ehrlich'in (1973) çalışmaları ile gelişmiştir.

Chicago okuluna mensup Becker, piyasaların ve fiyatların toplumun işleyiş biçiminin temelini oluşturduğundan hareketle, suç davranışının ilk sistematik açıklamalarını yapmıştır. Becker öncesindeki literatürde, suç işleyenlerin düzensiz motivasyonlara sahip, sapkın bireyler oldukları düşünülmekteydi (Entorf ve Spengler, 2000: 75). Lakin Becker; suçluların, diğer insanlar gibi mantıklı, akılcı ve hesap yapan insanlar olduklarını ifade etmiştir. Suçluların amaçları, ekonomik refahlarını en üst düzeye çıkarmaktır (Kishtainy, 2018: 210-211).

Suç ekonomisi kuramında suç, "iş" gibi belirli bir zaman alan ve gelir getiren bir faaliyettir. Dolayısıyla yasa dışı faaliyetler ile yasal faaliyetler birbirinin ikamesidir. Modellerde, fayda maksimizasyonu peşindeki bireylerin, rasyonel tercihlere sahip olduğu kabul edilmektedir. Suç ekonomisi literatürünün ilk modelleri, tek dönemli bireysel tercihleri kapsamaktadır. Daha çok fayda peşindeki bireyler, bekledikleri faydaya göre yasal ya da yasa dışı davranışlardan birini seçeceklerdir. Bireyin yasadışı bir faaliyete katılımı; yasal faaliyetlere kıyasla yasadışı faaliyetten beklenen getiri, yasadışı faaliyet yüzünden yakalanma riski, alacağı cezanın büyüklüğü ve yasal faaliyetlerdeki fırsatlara bağlıdır (Witte ve Witt, 2000: 3-5). Geleneksel olarak ifade edilen bu modellerde, fakir ve gelir düzeyi düşük olan bireylerin daha çok suç işlediği öne sürülmektedir.

Geleneksel modeller; Becker (1968), Ehrlich (1973), Witte (1980), Schmidt ve Witte (1984) tarafından geliştirilmiş ve yeni çalışmalar Beklenen Fayda Modelleri olarak adlandırılmıştır. Becker (1968) ceza sisteminin caydırıcı etkisini karşılaştırmalı statik bir modelde incelemiş, suçu rasyonel bir bireyin oynadığı kumar olarak öngörmüştür. Becker'ın modelini geliştiren Ehrlich; (1973) bireylerin, suçun beklenen brüt getirisi, doğrudan ve dolaylı fırsat maliyetleri, yakalanma olasılığı ve yakalanma durumundaki cezası gibi faktörleri değerlendirerek, suçun beklenen net faydasını hesapladığını öne sürmektedir. Bireyin suç işleyebilmesi için beklenen net faydasının pozitif olması gerekmektedir.

Witte (1980) ise yasal ve yasal olmayan faaliyetler arasındaki zaman tahsisini doğrudan fayda fonksiyonu içerisine yerleştirmiş ve yakalanma ihtimali ile ceza şiddetinin suç üzerinde negatif etkisi olduğunu ifade etmiştir. Schmidt ve Witte (1984), bireylerin öncelikle marjinal getirisi sıfır olana kadar yasal faaliyetlere zaman ayıracıklarını kabul eder. Bu noktadan sonra ise kalan zamanlarını yasal olmayan faaliyetlere ayıracaklardır.

Suç davranışına ekonomik yaklaşımlar; kendilerinden önce, suçun sebeplerini fiziksel, psikolojik ve sosyal özelliklere bağlayan görüşlerin yerine, rasyonel tercihleri yerleştirmişlerdir. Suç, kişinin çevresine ve çevresindeki gelişen olaylara verdikleri tepkiler sonucunda oluşmaktadır. Suçtan elde edilecek kar ve cezadan kaynaklanacak acı, kişiyi motive eden etkenlerdir (Hekim ve Gül: 2011, 127).

Suç ekonomisinin temel modellerinin üzerinden yarım yüz yıl geçmiş olsa da modeller hala önemini korumaktadır. Uygulamalı literatür, yeni değişkenleri de modellerine ekleyerek, temel modellerin üzerinde gelişmeye devam etmektedir.

Suçlu açıklamaya çalışırken üzerinde durulması gereken diğer önemli faktörlerin; ekonomik ve sosyolojik yapı ile yaşanan coğrafya olduğunu söylemek mümkündür. Suç öğrenilen bir davranış olduğundan, bireylerin toplumla olan sosyal bağları zayıfladığında suçlar da artmaktadır. Bu yüzden suçun sosyolojik olarak incelenmesi önemlidir. Ayrıca, bireylerin

yaşadıkları ortamın davranışlarını biçimlendirmedeki önemli etkileri de suçun mekânsal açıdan incelenmesini gerektirir.

Suç ve Ekonomik Yapı

Suç ve ekonomik yapı arasındaki ilişkiyi açıklayan modeller iki yaklaşım altında toplanmaktadır. Motivasyon teorisi yaklaşımı, kötü ekonomik koşulların bireyleri suça motive ettiğini ileri sürmektedir. Bireylerin daha iyi hayat şartlarına ulaşabilme ya da mevcut yaşam standartlarını koruyabilmelerinin mümkün olmaması durumunda, suç ortaya çıkmaktadır. Durgunluk dönemlerinde bireylerin gelirlerinin azalması ve işsizliğin artması, beraberinde suçları da artırmaktadır. Fırsat teorisi ise motivasyon teorisinin aksine, kötü ekonomik koşullar durumunda suçların azaldığını öne sürmektedir. Teoriye göre durgunluk dönemlerinde işsiz kalan bireylerin genelde evlerinde olmaları, suçları azaltmaktadır (Britt, 1994: 100).

Suç ve ekonomik yapı ilişkisini inceleyen çalışmalar; işsizlik, ücretler, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluk gibi makroekonomik değişkenleri modellerine dahil etmektedirler. Ancak, söz konusu değişkenleri suçla ilişkilendirmenin, tüm insanların benzer koşullara aynı şekilde tepki verdiğini varsaymak anlamına geleceğini de unutmamak gereklidir (Tsushima: 1996, 500).

Suç ve işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, işgücü piyasasının durumunu, ücretleri ve genellikle mala karşı işlenen suçları dikkate almaktadır. Becker (1968) ve Ehrlich (1973), işgücü piyasasındaki fırsatların kıt olmasının bireyleri yasa dışı faaliyetlere yönlendirdiğini ifade etmektedir. Cantor ve Land (1985) motivasyon ve fırsat teorisi kapsamında hem negatif hem de pozitif etkilerin varlığından bahsetmektedir. Chiricos (1987) işsizliğin suç üzerinde pozitif etkisi olmasına rağmen, bu etkinin küçük olduğunu ve çalışmalar arasında tutarsızlıklar bulunduğunu belirtmektedir. Levitt (2001) suç ve işsizlik arasındaki ilişki pozitif de olsa analizlerde toplulaştırılmış verilerin kullanılmaması gereğini ifade etmektedir. Reilly ve Witt (1996) Birleşik Krallık, Cerro ve Meloni (2000) Arjantin, Raphael ve Winter-Ebmer (2001) Amerika, Carmichael ve Ward (2001) İngiltere ve Galler, Edmark (2005) İsveç, Ata (2011) Türkiye ve Hargaden (2016) İrlanda özelindeki çalışmaları, suç ve işsizlik arasındaki pozitif ilişkiye işaret etmektedir.

İşsizlik, bireylerin sadece ekonomik fırsatlardan mahrum kalmasına yol açmakla kalmaz, aynı zamanda sosyal ilişkilerden ve onu topluma bağlayan değerlerden de uzaklaşmasını sağlar. Bu şekilde dışlanan birey, kendisini sosyal olarak başarısız ve ikinci sınıf vatandaş olarak hissedecektir. Bu durum ise suç işlemek için bir teşvik unsuru olacaktır (Tsushima, 1996: 502-504). Literatürde benzer sonuçlara ulaşan birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak sınırlılıklar gereği burada zikredilmeyecektir.

Diğer yandan, Freeman (1982) suçun işsizliğe neden olduğunu ifade ederken, Grogger (1998) ve Fagan ve Freeman (1999) gibi işi olan bireylerin suç işlediğini savunan çalışmalar da bulunmaktadır. Hojman (2002), işsizliğin suçu açıklamayacağını ifade ederken, Machin ve Meghir (2004), işsizlik ve suç arasında anlamlı bir ilişki olmadığını, ancak, iş gücü koşullarındaki kötüleşmenin suçları artıracığını tespit etmiştir.

Bir bütün olarak ele alındığında; ekonomik koşulların suç üzerindeki etkisini incelemek için toplulaştırılmış verileri kullanan literatür, karışık bir tablo sunmaktadır. Çalışmaların sonuçlarının, çalışılan dönemin süresine, incelenen nüfusa, dikkate alınan ücret veya işsizlik oranına ve analiz edilen suçun türüne duyarlı olduğunu söylenebilir (Chalfin ve McCrary:

2017, 33). Ancak, suç ve işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, suçun nedenleri konusunda görüş ayrılıkları içinde olsalar bile, ulaşılan yaygın kanı, ilişkinin pozitif olduğu yönündedir.

Bununla birlikte, suçun işlenebilmesi için bir işe sahip olmayı gerektiren suçlar da vardır. Rüşvet, dolandırıcılık, zimmete para geçirme gibi beyaz yakalı olarak ifade edilen suçların işlenebilmesi için suçlunun yasal bir işte istihdam edilmiş olması gereklidir. Bu bakımdan, bazıları için bir işe sahip olmak, hukuk dışına çıkmayı engelleyici olurken, bazıları için ise suç işlemek için yeni imkanlar da sağlayabilmektedir (Kızmaz, 2003: 285).

Suç ve ekonomik yapı ilişkisinde incelenen diğer bir değişken ücretlerdir. Bireylerin elde ettikleri ücret gelirlerinin düşüklüğü ve ücret seviyelerindeki değişimler suça teşvik edebilecek başka bir etkidir. Çalışmalar, ücret gelirinin yetersizliğinin bireyleri suça teşvik ettiğini ortaya koymaktadır. Düşük ücret geliri, yakalanmanın fırsat maliyetinin düşük olmasına yol açmakta ve potansiyel kayıpları azaltmaktadır. Grogger (1998), Lochner (2004), Burdett ve Diğerleri (2004), ücretlerin suç için önemli bir belirleyici olduğunu ampirik çalışmalarında ifade etmişlerdir. Yapılan çalışmalardan çıkarılan genel kanı, ücretler ile suçun negatif ilişkili olduğudur.

Suç ile ilişkilendirilen diğer değişkenler gelir düzeyi ve gelir eşitsizliğidir. Fleisher (1966) suç ile gelir arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk çalışmalardan biridir. Fleisher, düşük gelirin suç işleme eğilimini artırdığını ifade eder. Ona göre gelir düzeyleri düşük olan bireyler için suçun fırsat maliyeti de düşük olacaktır. Ayrıca, yüksek gelire sahip bireyler de potansiyel olarak suçun mağdurları olacaklardır. Potansiyel kurbanların gelir düzeyleri yükseldikçe, özellikle mala karşı işlenen suçlar da beraberinde artacaktır. Buna göre; ortalama gelir, iki yönde ve birbirine eşit olmayan etkiler yapacaktır. Ehrlich (1973), gelir düzeyi ve dağılımının suç üzerindeki etkilerini dikkate alarak Becker'ın analizini geliştirmiştir. Suçun karşılığı, öncelikle potansiyel suç mağdurlarınca sağlanan fırsatlara bağlıdır. Daha yüksek ortalama aile gelirleri, daha yüksek mülkiyet suçları ile ilişkilidir. Buannano (2003), düşük gelirli bireylerin, gelirlerinin daha da düşmesinin suçu artırdığını saptamıştır. İmrohoroğlu vd. (2006) yakalanma olasılığı ve gelir eşitsizliğinin, suçu belirleyen önemli faktörler olduğunu ifade ederken, Dahlberg ve Gustavsson (2008), gelir eşitsizliğindeki artışın toplam suçlarda artışa yol açtığını belirtmektedir. Baharom ve Habibullah (2008) ve Brosnan (2018) ise kişi başına gelir ile suç arasında pozitif ve önemli bir ilişki olduğunu ifade eden birçok çalışma içinden iki örnektir. Suçu gelir ile açıklamaya çalışan çalışmalar, gelir düzeyi veya dağılımını açıklayıcı olarak kullanmışlardır. Genel kanı, gelir dağılımındaki bozuklukların ve gelir düzeyinin düşüklüğünün bireyleri suça teşvik ettiği yönündedir.

Suç Ekonomisi ve Ekonomik Suçlar

Suç ekonomisi, ekonomik suç olarak kabul edilen eylemler sonucunda kazanılan gelir ile ortaya çıkan mal ve parasal akımlardan oluşur. Yasalara göre suç olan faaliyetlerden gelir elde edilmesi, bu gelirlerin işletilmesi ve gelirlerin harcamalar yolu ile ekonomiye geçişi, suç ekonomisi olarak ifade edilir. Suç ekonomisi kapsamındaki suçları; ihaleye fesat karıştırma, beyaz yaka suçları, bilişim suçları, vergi suçları, kaçakçılık, yolsuzluk (rüşvet, zimmet, irtikap, dolandırıcılık) ve kara para aklama olmak üzere yedi ana başlık altında incelemek mümkündür (Özcan ve Sevim, 2018: 18).

Ekonomik suçlar ise kayıt altına alınmayan, kamu otoritesinin kontrolü dışında olan ve kamu düzenini korumak için çıkarılmış olan kanunlara karşı olduğu için cezalandırılan fiillerdir

(Beşe, 2006, 470). Ayrıca, ekonomik faaliyetlerin düzenli işleyişi şeklindeki genel ekonomik yararı ve bu hukuksal yararı koruma altına alan hukuk kurallarını ihlal eden eylemler olarak da ifade edilmektedir (Şentürk ve Kasap, 2013: 149).

Ekonomik suçlar şiddete dayanmayan ve beyaz yakalı olarak adlandırılan suçlardır. Beyaz yakalı suç, ilk olarak 1939 yılında Edwin H. Sutherland tarafından gündeme getirilerek; “saygınlık ve yüksek statü sahibi birisi tarafından mesleğini icra süresince işlenmiş suçlar” olarak tanımlanmıştır (Croall, 2001: 3). Beyaz yaka kavramı, istihdamın kafa ve kol emeğine göre olmasına dayanmaktadır ve ayrıca gelir, sağlık ve eğitim başarısı gibi toplumsal göstergelere de bağlıdır. Beyaz yakalı suçlar, işletme sahipleri ve kamu yetkililerinin bile farkında olmadığı suçlardır (Beşe, 2006: 471). Günümüzde, beyaz yaka suçları Sutherland’ın tanımından oldukça farklılaşmıştır. Beyaz yaka suçlarını, farklı sosyo-ekonomik sınıflardaki bireylerin de işleyebileceği kabul edilmektedir. Herhangi bir sosyal statüye sahip bireylerin mesleklerini icra ederken işledikleri diğer mesleki suçlar da bu kapsamda düşünülmektedir (Beşe, 2006: 473).

1980’li yıllara kadar suç olarak tanımlanmayan beyaz yaka suçlarının kökleri, endüstri toplumunun sosyal çatışmalarına uzanmaktadır. Toplumdaki egemen elit sınıflar ile daha kötü durumdaki sınıflar arasında gelir dağılımındaki adaletsizliğe bağlı olarak bir güç ve çıkar çatışması bulunmaktadır. Bu çatışmalar da yasal olmayan faaliyetleri ortaya çıkarmaktadır (Beşe, 2006: 469).

Ekonomik suçlar, sanığın mesleğinden kaynaklanan güven duygusunun, hile ve diğer yollarla hukuka aykırı kullanılmasıyla oluşur (Dursun, 2005: 215). Ekonomik suçun oluşması için gerekli kriterler; kişinin ceza ile tehdit edilen bir davranışta bulunması, bu davranışın bir mesleğin icrası sırasında sonuçlanması, güven ve yetkinin kötüye kullanılması gerekmektedir (Şentürk ve Kasap, 2013: 149).

Ekonomik suçlar, ekonomik düzeni zarara uğratmakta ya da zarar tehlikesine sokmaktadır. Bu tür suçlarda mağdur sayısı çoktur. Söz konusu ekonomik düzene tabi olan herkesin zarar görmesine yol açabilirler. Ekonomik suçlar organize bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Ekonomik faaliyetlerin gün geçtikçe karmaşıklaşması ile suçlar da daha karmaşık ve organize olarak karşımıza çıkmaktadır (Şentürk ve Kasap, 2013: 150).

Ekonomik suçlar olarak, kaçakçılık, dolandırıcılık ve sahtecilik sıralaması yapılırsa da hangi suçların ekonomik suç olarak sayılacağı tartışmalıdır. Bu çalışmada, ekonomik suçlar olarak kaçakçılık, rüşvet, zimmet, sahtecilik ve dolandırıcılık suçları dikkate alınacaktır.

Kaçakçılık, bir ülkeye girişi yasaklanmış veya gümrükten geçirilmemiş malların saklı bir şekilde ülkeye getirilmesi, bir şeyin illegal yöntemlerle ticaretinin yapılması ve bu şekilde kazanç sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Uyuşturucu, akaryakıt, silah, sigara, tarihi eser gibi cansız varlıkların kaçırılmasının yanında, insan, soyu tükenmekte olan hayvan, bitki, gen ve organ gibi canlıların da kaçakçılığı yapılmaktadır. Yüksek miktarlarda haksız kazanç elde etme güdüsü ile yapılan kaçakçılık, toplumdaki fertler arasındaki fırsat ve rekabet eşitliğine zarar vermekte ve sosyal adalet dengesini de bozmaktadır (Kahya, 2016: 161-163).

Rüşvet, dünyada birçok çeşidi olan ve tarihin her döneminde, her medeniyet ve toplumda karşılaşılan bir suçtur. Bir yolsuzluk türü olan rüşvet, veren kişiye adil olmayan avantajlar sağlayan bir eylemdir. Rüşvet, kişisel çıkarlar için yetki ve görevlerin kötüye kullanılmasıdır. Memur konumunda olan bir kişinin, görevi gereği yapması gereken bir işi yerine getirmek ya da yapmaması gereken bir işi yapması için maddi çıkar elde etmesidir. Bu tanım kişinin işi

gereği bulunduğu statüyü ve yetkilerini, menfaat karşılığı kötüye kullanmasını ifade etmektedir (Aydın, 2006: 489).

Zimmet, tarafının birinin memur olması dolayısıyla tek taraflı bir yolsuzluk türüdür. Zimmet, memur olan ya da memur sayılan kamu görevlilerinin, kamusal kaynakları yasa dışı yollarla kendi namlarına ya da diğer kişiler için kullanması, harcaması ya da mülk olarak edinmesidir (Aydın ve Yılmaz, 2007: 48).

Sahtecilik, genel olarak başkasını aldatmak için kullanılan her türlü hile ve yöntemlerdir. Ayrıca; kamunun doğruluğuna inanıp, güven duyduğu bir belgenin gerçek dışı düzenlenmesi, eklemeler yapılması ya da tamamının veya bir kısmının değiştirilmesi olarak da tanımlanabilir. Sahtecilik; parada, resmî belgede, özel belgede, kıymetli damgada, mühürde yapılmakla birlikte genelde para ve belgede görülmektedir (Tekin, 2014: 904).

Dolandırıcılık, mali kazanç elde etme amacıyla yasal yolları çiğneyerek başkalarını aldatmaktır. Söz konusu suç, özel nedenlerle ya da bir kişi – gruba kazanç – çıkar sağlamak için devlet görevlileri tarafından görevlerini kötüye kullanmak yoluyla yapılmış ise suçun adı yolsuzluk olmaktadır (İlbiz, 2006: 274). Dolandırıcılık suçunda, bir kişi hile ile yanıltılarak, kendisi ya da başkası zararına bir işlem yapmaktadır. Dolandırıcılık ile bir tarafın mal varlığında-çıkarlarında azalma olurken, suçu işleyen tarafın varlığında-çıkarlarında bir artış söz konusu olmaktadır. Kolay yoldan daha çok gelir elde etme güdüsünün hâkim olduğu dolandırıcılık suçu, günümüzde gelişen teknoloji ve dijitalleşme ile daha da kolay işlenir hale gelmektedir. Ayrıca, dolandırıcılık suçuna maruz kalan kişilerin, kendileri ile alay edilmesi ya da saygınlıklarını yitirmeleri korkusuyla suça maruz kaldıklarını gizlemeleri, suçun tespitini ve önleyici uygulamaları zorlaştırmaktadır.

Suç ve Mekân İlişkisi

Suç, topluma zarar verdiği ya da tehlikeli olduğu kanun koyucu tarafından kabul edilen ve belirtilen eylem, davranış, tavır ve harekettir. Herhangi bir suçun; yasa, suçlu, mağdur ve yer olmak dört boyutu söz konusudur (Temurçin ve Yakar, 2013: 404). Suç, oluş nedeni, kim tarafından işlendiği, mağdur ettiği kişi/kişiler, işlendiği mekân, zaman ve işleme yöntemine bağlı olarak birtakım özelliklere sahiptir. Sosyal, ekonomik, biyolojik, psikolojik faktörler vb. suçun nedenlerini belirlerken, işlendiği yer ise mekânsal faktörleri ön plana çıkarmaktadır (Karakaş, 2005: 58).

Coğrafi olarak birbirine yakın konumda olan gözlemler, birbirlerine benzer olma eğilimi sergilerler. Bu da birbirine yakın konumda olan verilerin bağımlılığını ifade eder. Waldo Tobler (1970: 236) bu durumu coğrafyanın temel yasası yardımıyla “Her şey başka her şeyle ilişkilidir. Fakat yakın şeyler, uzak şeylere göre daha fazla ilişkilidir” şeklinde ifade etmiştir. Bir değişkenin aldığı değere benzer değerler, birbirine yakın olan konumlarda da görülebilir ve bunlar mekânsal bir küme oluştururlar. Örneğin, gelir düzeyi düşük olan bir bölgenin yakınındaki bölgelerde de gelir oranı düşük çıkabilir. Ya da suç oranlarının yüksek olduğu bir bölgenin yakınındaki bölgelerde de suç oranları yüksek olabilir. Bölgeler arasındaki geçişkenlik, bölgelerin birbirini taklit etmesine yol açmakta ve bu şekilde mekânsal bir bağımlılık ortaya çıkmaktadır (Anselin ve Hudak, 1992). Buradan hareketle, bu çalışmada kişi başına gelir düzeyi ve işsizlik ile ekonomik suçların mekânsal ilişkisi analiz edilmektedir. Gelir düzeyinin ve işsizlik oranlarının benzer olduğu bölgelerde suç oranlarının da benzer olması beklenmektedir.

Veri ve Yöntem

Becker (1968) ile başlayan suç literatürü, suçun ekonomik modellerini test ederken il ya da ulusal düzeyli veriler kullanmıştır. Suçun ekonomik modelini ortaya koyabilmek için bireysel veriler kullanılması önemli olsa da bu şekildeki verileri elde etmenin zorluğu yüzünden toplulaştırılmış veriler kullanılmaktadır (Cornwell ve Trumbull, 1994: 360).

Bu çalışmada Türkiye’de ekonomik suçlar ile kişi başına gelir ve işsizlik arasındaki mekânsal ilişkiyi ortaya koyabilmek için il bazlı veriler kullanılmıştır. 2014 yılına ait olan veriler, Türkiye İstatistik Kurumundan alınmıştır. Ekonomik suçlar olarak; kaçakçılık, rüşvet, zimmet, sahtecilik ve dolandırıcılık suçlarından cezaevine giren hükümlü sayıları dikkate alınmıştır. Kişi başına düşen milli gelir ve işsizlik verileri, oran değişken olduğu için ekonomik suçlar değişkeni de her bir ilin adrese dayalı nüfus kayıt verileri yardımıyla nüfusa bölünerek kişi başına düşen ekonomik suçlar olarak oluşturulmuştur.

Ancak, kaydedilebilmiş suçların, gerçekte işlenmiş suçların zayıf bir göstergesi olduğunu hatırlamak önemlidir. Yapılan çalışmalar, gerçek suç sayısının rapor edilen veya kaydedilen sayının çok üzerinde olabileceğini göstermektedir. Bu durum ise yapılacak tüm analizlerin sınırlılığını ifade etmektedir (Pyle,1983: 2).

Bölgeler arasındaki mekânsal etkileşimler ESDA (Exploratory Spatial Data Analysis), açıklayıcı mekânsal veri analizi yardımıyla incelenmektedir. ESDA; mekânsal dağılımları açıklamak ve görselleştirilmek, mekânsal aykırılıkları ya da tipik olmayan konumları tanımlamak, mekânsal ortaklıkların, kümelerin ya da sıcak noktaların modelini keşfetmek ve mekânsal rejimlerin ya da mekânsal farklılıkların diğer biçimlerini göstermek için kullanılan bir tekniktir (Dall’erba, 2003: 9).

Bir değişkene ait benzer değerler, genellikle ona yakın konumlarda gözlemlenir ve bu durum mekânsal bir kümelenme meydana getirir. Bu şekildeki değer benzerliklerinin bölgesel benzerlikler ile örtüşmesi, mekânsal bağımlılık ya da mekânsal otokorelasyon olarak tanımlanabilmektedir. Mekânsal otokorelasyon, bir değişkenin komşu gözlemlerle arasındaki kovaryans veya korelasyon ile ilgilidir. Bir tesadüfi değişkenin yüksek ya da düşük değerlerinin uzayda kümelenme eğilimi olduğunda pozitif, çok sayıda benzemeyen değerlerle komşuları tarafından çevrildiği durumda ise negatif mekânsal otokorelasyon söz konusudur. Mekânsal otokorelasyon olmaması, gözlem değerleri arasında mekânsal ilişki olmadığını ifade edecektir (Anselin, 2005).

Mekânsal otokorelasyonun ölçümü için, mekânsal veriler üzerindeki komşuluk etkisi ilişkisini gösteren mekânsal ağırlık matrisinin oluşturulması gerekmektedir. Matrislerin kullanılmasının nedeni, birbirine yakın bölgelerde incelenen olayın, birbirine uzak olan bölgelerden daha fazla etkileşim halinde olduğunu göstermektir. Mekânsal ağırlık matrisi, uzaklığa ve sınırdaşığa bağlı olarak iki farklı şekilde oluşturulabilir. Uzaklığa bağlı ağırlık matrisinde konumlar arası uzaklık, sınırdaşlık matrisinde ise konumlar arasındaki benzerlik veya ortak sınır paylaşımı dikkate alınır (Aral ve Aytaç: 2018,5). Bu çalışmadaki ağırlık matrisi, sınırdaşığa bağlı vezir komşuluğu olarak hesaplanmıştır. Vezir komşuluğu, ortak sınırlar ve köşelerin dahil edildiği ve ortak herhangi bir yerden komşu olmayı ifade etmektedir.

Çalışmada, mekânsal otokorelasyonun ölçümü için en yaygın kullanılan yöntemlerden biri olan Moran’ın I istatistiği kullanılmaktadır. Moran’ın I istatistiği (-1, 1) aralığında değerler almakta ve istatistiğin değeri 1’e yaklaştıkça pozitif mekânsal otokorelasyonun gücü de artmaktadır.

Mekânsal otokorelasyon ölçümü, analizin kapsamına göre küresel ya da yerel ölçekte yapılabilmektedir. Küresel ölçekte, ağırlık matrisinin tüm elemanları mekânsal otokorelasyon değerlendirmesine katılmaktayken, yerel ölçekte ağırlık matrisindeki tüm değerler dikkate alınmamaktadır. Yerel mekânsal otokorelasyon (Local Indicator of Spatial Association – LISA) her bir konum için anlamlı mekânsal kümelenmelerin veya aykırılıkların varlığını veya yokluğunu ortaya koymaktadır. Dört bölgeli Moran Serpme Diyagramı ile birbirini etkileyen anlamlı bölgesel kümeleri (yüksek – yüksek veya düşük – düşük) veya mekânsal aykırılıkları (yüksek – düşük veya düşük – yüksek) belirlemektedir (Çelebioğlu ve Dall’Erba, 2010: 393).

Bu çalışmada da GeoDA paket programı yardımıyla açıklayıcı mekânsal veri analizi (ESDA) yapılmış, ağırlık matrisi ve yer komşuluğuna göre hesaplanmış ve mekânsal otokorelasyon yerel ölçekte (LISA) değerlendirilmiştir.

Çalışmanın yöntemine ilişkin uygulama literatürüne örnek olarak izleyen çalışmaları vermek mümkündür. Messner ve Diğerleri (1999), St. Louis metropol alanındaki 78 ilçedeki cinayetlerin dağılımını iki farklı zaman periyodunda incelemek için ESDA ve LISA kullanmışlardır. Bulgular, cinayetlerin tesadüfi olmayan bir şekilde dağıldığını ve pozitif mekânsal otokorelasyonun varlığını ortaya koymaktadır. De Almeida ve Diğerleri (2003), Brezilya’da Minas ve Gerais eyaletlerindeki 750 belediye için mekânsal suç örüntüsünü incelemektedir. ESDA aracılığıyla çıkarılan dağılım modeli, pozitif mekânsal otokorelasyonu, yani rastgele olmayan mekânsal bir dağılımı göstermektedir. Cracolici ve Uberti (2008) İtalya’da, sosyo-ekonomik değişkenlerin farklı suç türleri üzerindeki etkilerini, Becker – Ehrlich Modeline dayanarak ESDA yardımıyla açıklamaya çalışmışlardır. Farklı ağırlık matrisleri ile yapılan analizlerin sonuçları, sosyo-ekonomik değişkenlerin suç üzerinde etkileri olduğunu, ancak etkilerin kişiye karşı suçlara ya da mala karşı işlenen suçlara bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Zakaria ve Rahman (2015) Malezya Yarımadası’ndaki suç vakalarının mekânsal kümelenmesini, Andersen (2015), Kanada’nın Vancouver ve British Columbia eyaletlerinde yerel suç kümelerini ve ilişkili değişkenleri tahmin etmek için LISA analizi kullanmışlardır.

Ayrıca bu çalışmaya temel teşkil eden Özcan ve Sevim’in (2018) çalışmaları da ESDA analizinin coğrafi görselleştirmeler yönetimi kullanarak, Türkiye özelinde suç ekonomisinin mekânsal dağılımını görselleştiren bir çalışmadır.

Breau ve Diğerleri (2018), Kanada şehirlerindeki gelir eşitsizliklerinin, Zakaria ve Diğerleri (2019), Malezya’daki yoksulluğun mekânsal kümelenmesini, Hai-Li ve Diğerleri (2014) Guizhou, Lian ve Diğerleri (2009) ise Pekin – Tianjen – Hebei eyaletindeki ekonomik farklılaşmanın mekânsal boyutlarını, Silveria-Neto ve Azzoni (2006), Brezilya eyaletlerinin 1985-2001 döneminde kişi başına düşen gelirin artması için konumun önemini, Correa-Quezada ve Diğerleri (2018) ise Ekvator’da bir “yoksulluk tuzağı” senaryosu kapsamında seçilmiş bölgeleri LISA ile analiz etmişlerdir.

Analiz

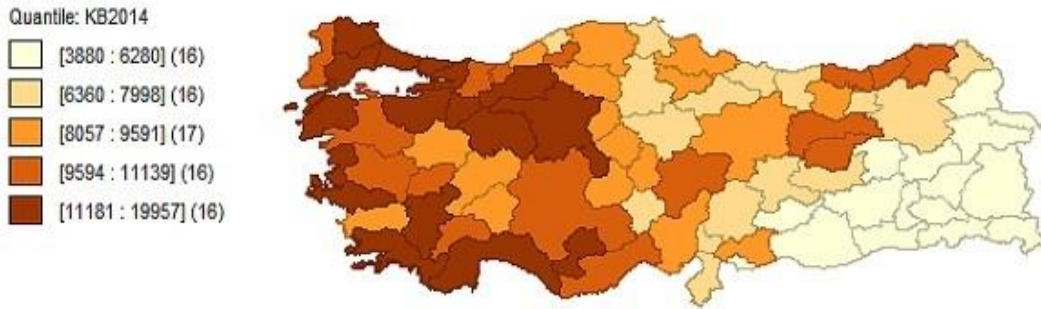
Analizde kullanılacak il bazlı değişkenler; KBG kişi başına milli gelir, ISZ işsizlik oranları, DOL dolandırıcılık, SAH sahtecilik, ZIM zimmet, RUS rüşvet ve KAC ise kaçakçılıktan cezai işlem görenlerin sayısı olarak belirlenmiştir. Aşağıda Tablo 1’de ilgili değişkenlerin mekânsal otokorelasyon katsayıları görülmektedir

Tablo 1. Mekânsal Otokorelasyon Katsayıları

Değişken	Moran's I	P Değeri	Değişken	Moran's I	P Değeri
KBG	0,6721	0,001	SAH	0,5371	0,001
ISZ	0,5978	0,001	ZIM	0,1551	0,007
DOL	0,4857	0,001	RUS	0,021	0,271
UYU	0,2821	0,001	KAC	0,2679	0,001

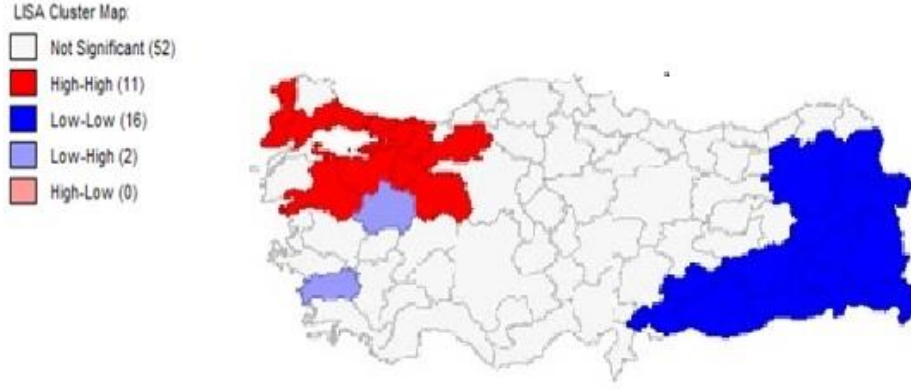
Tablodan da izlenebileceği üzere rüşvet (RUS) suçu değişkeni istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu yüzden analizden çıkarılmıştır. İstatistiki olarak anlamlı olan diğer değişkenler için Moran's I değerinin pozitif olması, pozitif mekânsal otokorelasyonun varlığı anlamına gelmektedir. İlgili değer 1'e yaklaşması ise mekânsal otokorelasyonun belirginleştiğinin bir göstergesidir.

Analizin amacı, belirtilen ekonomik suçlar ile kişi başına gelir düzeyi ve işsizlik arasındaki mekânsal ilişkinin ortaya konmasıdır. Kişi başına gelirin düşük ve işsizlik oranlarının yüksek olduğu bölgelerde, ekonomik suçların da yüksek olması beklenmektedir. Bu durumu test edebilmek için, kişi başına gelir (KBG) ve işsizlik oranları (ISZ) değişkenlerinin mekânsal dağılımları incelenecek ve LISA analizi yürütülecektir.

Harita 1. KBG değişkeninin mekânsal dağılımı

Bir numaralı dağılım haritasından görüleceği üzere, Türkiye'nin Doğusu ve Batısı arasında kişi başına gelir açısından keskin bir ayrım söz konusudur. Kişi başına gelirin Türkiye'nin Batı bölgesinde yüksek değerler aldığı görülmektedir. Dağılım haritasına göre Doğu Anadolu bölgesi ve güneyi, kişi başına gelirin en düşük olduğu bölgedir. Doğal olarak bu bölgede işsizliğin ve ekonomik suçların yüksek olması beklenebilir.

Harita 2: KBG değişkeni için LISA analizi

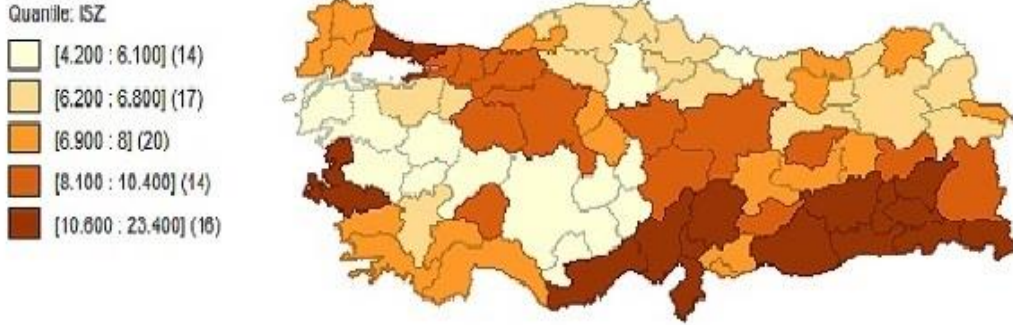
Harita 2'ye göre kişi başına gelirin, Türkiye'nin doğu bölgelerinde belirgin bir şekilde DD (Düşük-Düşük) ve batı kısmında ise YY (Yüksek-Yüksek) şeklinde mekânsal olarak kümelendiği görülmektedir. DD kümeleneceği; komşuluk ilişkilerinin, ilgili değişkene göre azalma eğilimi oluşturduğunu ve komşuluk ilişkileri ile birbirini etkileyerek anlamlı bir mekânsal küme oluşturduğunu ifade etmektedir. YY kümeleneceğinde ise ilgili değişkene göre artma eğilimi söz konusudur.

Tablo 2. Kişi Başına Düşen Milli Gelirin LISA Analizine Göre Dağılımı

YY Yüksek-Yüksek	DD Düşük-Düşük	DY Düşük-Yüksek	YD Yüksek-Düşük
Balıkesir	Adıyaman	Aydın	
Bilecik	Ağrı	Kütahya	
Bolu	Batman		
Bursa	Bitlis		
Edirne	Diyarbakır		
Eskişehir	Erzurum		
İstanbul	Gaziantep		
Kocaeli	Hakkâri		
Sakarya	Iğdır		
Tekirdağ	Kars		
Yalova	Mardin		
	Muş		
	Şanlıurfa		
	Siirt		
	Şırnak		
	Van		

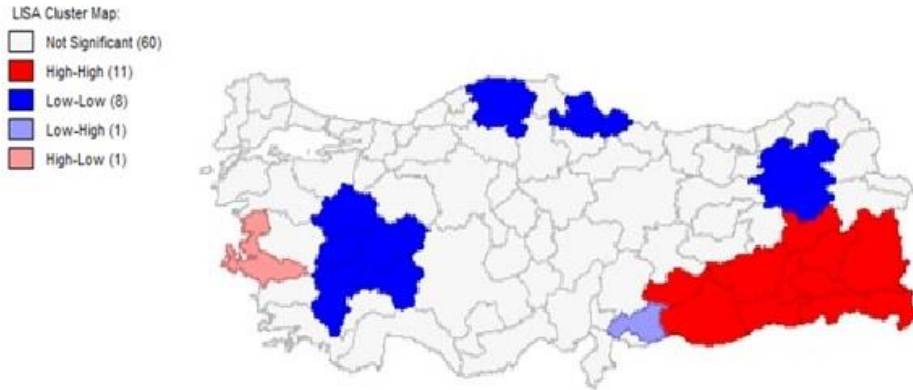
DY (Düşük-Yüksek) kümeleneceği; incelenen değişkene göre bölge ya da bölgelerin almış olduğu değerin düşük olduğu, ancak söz konusu değişkene göre yüksek değerli bölge ya da bölgelerle komşuluk ilişkisinin bulunduğu ifade eder. Bu yüzden DY kümeleneceği mekânsal bir ayrırlığı ifade eder. Yüksek-Düşük YD kümeleneceği de aynı şekilde mekânsal ayrırlığı ifade ederken, incelenen değişkene göre bölgenin değerinin yüksek olmasına rağmen, düşük değerli bölgelerle komşuluk ilişkisine işaret eder.

Buna göre, Tablo 2’den de izlenebileceği üzere, Doğu bölgesinde adı geçen iller, düşük kişi başına gelir düzeyinde bir kümelenme oluştururken, Batı bölgesinde ise mekânsal kümelenme yüksek kişi başına gelir düzeyinde gözlenmektedir. Buradan yola çıkılarak, kişi başına gelirin DD olarak kümelendiği illerde, ekonomik suçların da YY olarak kümeleneceğini beklemek mantıklı olacaktır.

Harita 3. ISZ değişkeninin mekânsal dağılımı

Üç numaralı dağılım haritası, işsizliğin özellikle Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde mekânsal olarak yoğunlaştığını göstermektedir. İşsizlik oranlarında, kişi başına gelir değişkeninde olduğu kadar keskin bir ikilik göze çarpmasa da Güneydoğuda yoğunlaşmanın yüksek olduğu açıktır. Buradan hareketle, tıpkı kişi başına gelir değişkeninde olduğu gibi yoğunlaşmanın yüksek olduğu yerlerde ekonomik suçların da nispi olarak yüksek olmasını beklemek mantıklıdır.

Harita 4. ISZ değişkeni için LISA analizi

Harita 4, işsizlik oranı değişkenine (ISZ) göre Türkiye'nin Doğu bölgelerinde YY mekânsal kümelenmesine işaret etmektedir. Tablodan isimleri izlenebilecek on bir il, kişi başına gelir değişkenine göre de YY mekânsal kümelenmesine girmektedir. Beklenti, işsizlik oranına göre YY ve kişi başına gelire göre DD olan mekânsal kümelenmenin bulunduğu bölgelerde ekonomik suçların da YY olarak kümeleneceğini göstermektedir. Aşağıda Tablo 3'te işsizlik oranı değişkeninin LISA analizine göre il bazlı dağılımları görülmektedir.

Tablo 3. İşsizlik Oranının LISA Analizine Göre İl Dağılımı

YY Yüksek-Yüksek	DD Düşük-Düşük	DY Düşük-Yüksek	YD Yüksek-Düşük
Adıyaman	Afyon	Gaziantep	İzmir
Batman	Denizli		
Bitlis	Erzurum		
Diyarbakır	Isparta		
Hakkâri	Kastamonu		
Mardin	Kütahya		
Muş	Samsun		
Şanlıurfa	Uşak		
Siirt			
Şırnak			
Van			

LISA Cluster Map:
 Not Significant (54)
 High-High (12)
 Low-Low (13)
 Low-High (0)
 High-Low (2)

Harita 5. Dolandırıcılık suçunun LISA analizi

Dolandırıcılık suçunun LISA analizi sonuçlarına bakıldığında, belirgin bir şekilde Türkiye'nin Batı bölgelerinde YY mekânsal kümelenmesi olduğu görülmektedir. Harita 5'te bu durum açıkça izlenebilir. Kümelenmenin bu şekilde oluşu, beklenti ile uyumlu değildir. Yani, kişi başına düşen gelirin düşük olduğu DD ve işsizlik oranlarının yüksek olduğu YY kümelenmeleri ile dolandırıcılığın mekânsal bir benzerliği yoktur. Bu da dolandırıcılık suçu ile işsizlik ve kişi başına gelirin mekânsal bir ilişkisinin olmadığı anlamına gelmektedir. Tablo 4 dolandırıcılık suçunun LISA analizi sonuçlarının illere göre dağılımını göstermektedir.

Tablo 4. Dolandırıcılık Suçunun LISA Analizine Göre İl Dağılımı

YY Yüksek-Yüksek	DD Düşük-Düşük	DY Düşük-Yüksek	YD Yüksek-Düşük
Afyon	Artvin		Ağrı
Aydın	Batman		Erzincan
Balıkesir	Bitlis		
Burdur	Diyarbakır		
Denizli	Erzurum		
Isparta	Hakkâri		
İzmir	Mardin		
Konya	Muş		
Kütahya	Rize		
Manisa	Siirt		
Muğla	Şırnak		
Uşak	Trabzon		
	Van		

Harita 6, sahtecilik suçunun LISA analizini vermektedir. Görüleceği üzere, YY mekânsal kümelenmesinin olduğu bölgede yer alan iller Türkiye'nin Batısında yer alırken, DD mekânsal kümelenmesinin yer aldığı iller ise tam tersine Türkiye'nin Doğusunda yer almaktadır.

Harita 6. Sahtecilik suçunun LISA analizi

Sahtecilik suçunun LISA analizi de dolandırıcılık suçunda olduğu gibi, kişi başına düşen gelirin düşük olduğu DD ve işsizlik oranlarının yüksek olduğu YY kümelenmeleri ile mekânsal bir benzerlik olmadığını göstermektedir. Buradan hareketle, sahtecilik suçunun da işsizlik ve kişi başına gelir ile mekânsal bir ilişkisinin olmadığını söylemek mümkündür. Sahtecilik suçunun LISA analizine göre mekansal dağılımı, il isimlerine göre Tablo 5'te raporlanmaktadır.

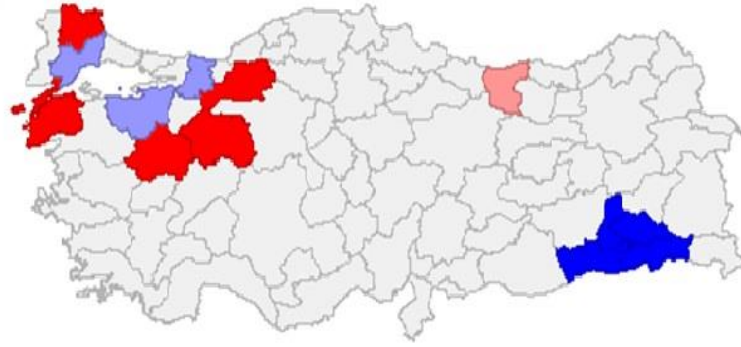

Tablo 5. Sahtecilik Suçunun LISA Analizine Göre İl Dağılımı

YY Yüksek-Yüksek	DD Düşük-Düşük	DY Düşük-Yüksek	YD Yüksek-Düşük
Afyon	Ağrı		Elazığ
Antalya	Ardahan		
Aydın	Batman		
Balıkesir	Bayburt		
Burdur	Bingöl		
Bursa	Bitlis		
Denizli	Diyarbakır		
Edirne	Erzincan		
İçel	Erzurum		
Karaman	Giresun		
Konya	Gümüşhane		
Kütahya	Hakkâri		
Manisa	Mardin		
Muğla	Muş		
Niğde	Rize		
Tekirdağ	Siirt		
Uşak	Şırnak		
	Trabzon		
	Van		

LISA Cluster Map:

- Not Significant (68)
- High-High (5)
- Low-Low (4)
- Low-High (3)
- High-Low (1)

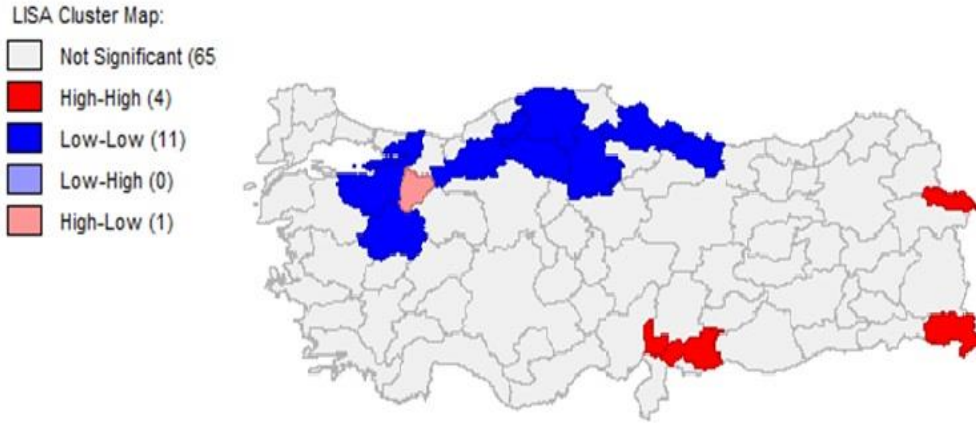
Harita 7. Zimmete geçirme suçunun LISA analizi

Harita 7 ve Tablo 6, zimmete geçirme suçunun LISA analiz sonuçlarını göstermektedir. Zimmete geçirme suçu için de sahtecilik ve dolandırıcılık suçunda olduğu gibi mekânsal benzerlik bulunmamaktadır. Zimmete geçirme suçu da kişi başına gelir ve işsizlik ile mekânsal ilişkiye sahip değildir.

Tablo 6. Zimmete Geçirme Suçunun LISA Analizine Göre İl Dağılımı

YY Yüksek-Yüksek	DD Düşük-Düşük	DY Düşük-Yüksek	YD Yüksek-Düşük
Bolu	Batman	Bursa	Giresun
Çanakkale	Mardin	Sakarya	
Eskişehir	Siirt	Tekirdağ	
Kırklareli	Şırnak		
Kütahya			

Harita 8, kaçakçılık suçunun LISA sonuçlarını göstermektedir. Harita incelendiğinde YY bölgesinde yer alan Gaziantep, Osmaniye, Iğdır ve Hakkâri illerinin, kişi başına düşen gelir değişkenine göre DD ve işsizlik değişkenine göre YY kümesinde yer aldığı görülecektir. Bu durum kaçakçılık suçu ile kişi başına gelir ve işsizlik değişkenleri arasında mekânsal bir ilişki olduğunu göstermektedir. Mekânsal ilişkinin kaçakçılık değişkeni için saptanmış olması ve ilişkinin sınır ticaretinin ve kaçakçılığın yapıldığı iller için saptanmış olması, analizin tutarlılığı açısından önem arz etmektedir.

Harita 8. Kaçakçılık suçunun LISA analizi

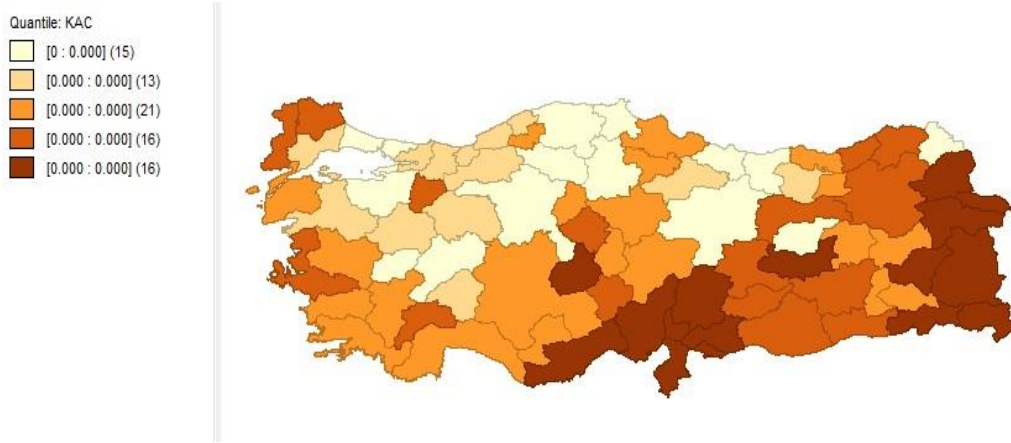
Aşağıda Tablo 7'de kaçakçılık suçu LISA analiz sonuçlarının illere göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 7. Kaçakçılık Suçunun LISA Analizine Göre İl Dağılımı

YY Yüksek-Yüksek	DD Düşük-Düşük	DY Düşük-Yüksek	YD Yüksek-Düşük
Gaziantep	Bolu		Bilecik
Hakkâri	Bursa		
Iğdır	Çankırı		
Osmaniye	Çorum		
	Karabük		
	Kastamonu		
	Kocaeli		
	Kütahya		
	Ordu		
	Samsun		
	Yalova		

Nihai olarak, Harita 9'daki kaçakçılık suçunun mekânsal dağılımı incelendiğinde, kaçakçılığın açık bir şekilde Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu bölgesinde ve özellikle sınır illerinde yoğunlaşmış olduğu görülecektir.

Harita 9. Kaçakçılık suçunun mekânsal dağılımı

Sonuç

İnsanoğlunun varlığı ile yaşıt olan suç, hiçbir şekilde mazur görülemeyecek bir eylemdir. Gerekçesi ne olursa olsun suç, toplumlar için maddi ve manevi bir yüküdür. Bireyi suça iten faktörler hemen her bilim dalının inceleme alanındadır. İktisat bilimi, suç eylemini incelemeye 18.yy. sonlarında başlamış ve kendilerinden önce suçun sebeplerini fiziksel, psikolojik ve sosyal özelliklere bağlayan görüşlerin yerine, rasyonel tercihleri yerleştirmişlerdir. Söz konusu modeller hala geçerliliğini korumakla beraber, uygulamalı literatür yeni teknik ve bakışlarla birlikte gelişmeye devam etmektedir.

1990'lı yıllarda gelişen mekânsal teknikler, değişkenlerin mekânsal ilişkilerini analiz etmektedir. Suç eylemi de mekânsal boyutu olan bir eylemdir. Coğrafi olarak birbirine yakın olan gözlemlerin birbirine benzeme eğilimi vardır. Coğrafyanın temel yasası da "yakın şeylerin uzak şeylere göre daha fazla ilişkili" olduğunu ifade etmektedir. Bir değişkenin aldığı değerlere benzer değerler, birbirine yakın olan konumlarda da görülebilmektedir. Bölgeler arasındaki geçişkenlik, bölgelerin birbirine benzemesine ve mekânsal bir bağımlılığa yol açmaktadır. Bu hareket noktasından yola çıkan bu çalışmada ise ekonomik suçlar ile kişi başına gelir ve işsizliğin mekânsal ilişkileri incelenmiştir. Analizler öncesindeki beklenti, gelir düzeyinin ve işsizlik oranlarının yüksek olduğu bölgelerde, suç oranlarının da benzer şekilde yüksek olmasıdır.

Dağılım haritaları incelendiğinde; Doğu Anadolu bölgesindeki Kilis, Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Bingöl, Muş, Kars, Ağrı, Iğdır, Bitlis, Batman, Siirt, Şırnak, Van ve Hakkâri en düşük kişi başına gelir düzeyine sahip olduğu görülmektedir. İşsizlik oranları değişkenine göre ise Güneydoğu Anadolu'da Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Bitlis, Siirt, Şırnak, Hakkâri, Güneyde ise Kahramanmaraş, Osmaniye, Hatay, Mersin ve Adana yüksek değerler almaktadır. Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Bitlis, Siirt, Şırnak, Hakkâri olmak üzere sekiz il, yüksek oranda işsizlik ve düşük kişi başına gelirin birlikte yaşandığı illerdir.

Kişi başına geliri değişkeninin LISA sonuçları, Doğu Anadolu'da düşük-düşük ve Batı Anadolu'da ise yüksek-yüksek mekânsal kümelenmeye işaret etmektedir. Yani Doğu Anadolu'da birbirine komşu olan illerdeki düşük kişi başına gelir değerleri birbirini etkilemektedir. İşsizlik değişkeninin LISA sonuçları da oldukça benzerdir ve Doğu Anadolu'da yüksek-yüksek mekânsal kümelemeyi göstermektedir. LISA sonuçlarına göre Adıyaman, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Muş, Şanlıurfa, Siirt ve Şırnak, her iki mekânsal kümelenmede yer alan ortak illerdir.

Sonraki adımda, kişi başına gelir düzeyi ve işsizlik oranları ile ekonomik suçlar arasındaki mekânsal ilişkilerin tespiti için yürütülen LISA analizi sonuçları, kaçakçılık suçu haricinde beklenildiği şekilde değildir. Dolandırıcılık, sahtecilik ve zimmete geçirme suçları ile söz konusu değişkenler arasında mekânsal bir ilişki saptanamamıştır. Ancak; kaçakçılık ve kişi başına gelir düzeyi ile Iğdır ve işsizlik oranları ile Gaziantep, Iğdır, Hakkâri illeri için istatistiksel olarak anlamlı mekânsal ilişkiler söz konusudur. Söz konusu değişkenler ile kaçakçılık suçunun mekânsal ilişkilerinin saptandığı illerin sınır illeri olması, analizin sonucuna katkı yapar niteliktedir. Gaziantep, Iğdır ve Hakkâri illerinde gelir düzeyini artırıcı ve işsizliği azaltıcı önlemlerin alınması, kaçakçılık suçunun azaltılmasına olanak sağlayabileceği gibi, etrafındaki bölgelere de pozitif dışsallık sağlayacaktır.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Yüksek Lisans programında, Feride Özge SEVİM tarafından yazılan "Türkiye'de Suç Ekonomisinin Mekansal Analizi" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Kaynakça

- Anselin, Luc and Sheri Hudak (1992), "Spatial Data Analysis with GIS: An Introduction to Application in the Social Sciences", *University of California National Center for Geographic Information and Analysis*, Technical Report 92-10
- Andersen, Martin A. (2015), "Predicting Local Crime Clusters Using (Multinomial) Logistic Regression", *Cityscape: A Journal of Policy Development and Research*, Volume 17, Number, 249-262
- Anselin, Luc, (2005), "Interactive Techniques and Exploratory Spatial Data Analysis", Editors: Paul A. Longley, Michael. F. Goodchild, David. J. Maguire and David. W. Rhind içinde, *Geographical Information Systems: Principles, Techniques, Management and Applications*, 2nd. Ed. New York: Wiley.
- Aral, Neşe ve Mustafa Aytaç (2018), "Türkiye'de İşsizliğin Mekânsal Analizi", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 13, Sayı 49, 1-20 DOI: 10.14783/maruoneri.vi.364680
- Ata, Ahmet Yılmaz (2011), "Ücretler, İşsizlik ve Suç Arasındaki İlişki: Yatay Kesit Analizi", *Çalışma ve Toplum*, Cilt 4(31).
- Aydın, Süleyman (2006), "Tüm Yönleriyle Rüşvet", *Yolsuzluk, Nedenleri, Etkileri, Çözüm Yolları*, Editör Süleyman Aydın, Turhan Kitabevi, Ankara. 487-533

- Aydın, Süleyman ve Yakup Yılmaz (2007). *Yolsuzluk ve Mali Suçlar*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Baharom, Anisah and Muzafar Shah, Habibullah (2008), "Is Crime Conintegrated with Income and Unemployment? A Panel Data Analysis on Selected European Countries", *MPRA Papers*, 11927.
- Becker, Gary, Stanley (1968), "Crime and Punishment: An Economic Approach" *Journal of Political Economy*, 76 (2), 169-217.
- Breau, Sébastien, Michael Shin and Nick Burkhart (2018), "Pulling apart: New Perspectives on the Spatial Dimensions of Neighbourhood Income Disparities in Canadian Cities," *Journal of Geographical Systems*, Springer, vol. 20(1), 1-25.
- Britt, Chester, L. (1994), "Crime and Unemployment Among Youths in The United States, 1958 – 1990: A Time Series Analysis", *The American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 53, No.1, 99-109
- Beşe, Ertan (2006). *Beyaz Yaka Suçları: Kavramsal ve Kriminolojik Yaklaşım, Yolsuzluk, Nedenleri, Etkileri, Çözüm Yolları*, Editör: Süleyman Aydın, Turhan Kitabevi, Ankara. 469-484
- Brosnan, Stephen (2018), "The Socioeconomic Determinants of Crime in Ireland from 2003-2012", *The Economic and Social Review*, Vol. 49, No. 2, 127-143
- Buannano, Paolo (2003), "The Socioeconomic Determinants of Crime. A Review of the Literature", *University of Milano-Bicocca, Department of Economics Working Paper Series*, 63.
- Burdett, Kenneth, Ricardo Lagos and Randall Wright (2004), "An On-the-Job Search Model of Crime, Inequality, and Unemployment," *International Economic Review*, Vol.45, 677–702.
- Carmichael, Fiona and Robert Ward (2001), "Male Unemployment and Crime in England and Wales", *Economic Letters*, 73, 111-115
- Cantor, David and Land, Kenneth C. (1985), "Unemployment and Crime Rates in the Post-World War II United States: A Theoretical and Empirical Analysis" *American Sociological Review*, 50(3), 317. doi:10.2307/2095542
- Cerro, Ana María and Osvaldo Meloni, (2000), "Determinants of the crime rate in Argentina during the '90s," *Estudios de Economía*, Vol. 27, 297-311
- Chalfin, Aaron and Justin McCrary (2017), "Criminal Deterrence A Review of the Literature", *Journal of Economic Literature*, 55 (1), 5-48
- Chiricos, Theodor, G. (1987), "Rates of Crime and Unemployment: An Analysis of Aggregate Research Evidence", *Social Problems*, Vol. 34, No.2, 187-212
- Cornwell, Christopher and William N. Trumbull (1994), "Estimating the Economic Model of Crime with Panel Data", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 76, No. 2, 360-366
- Correa-Quezada R, García-Vélez DF, Del Río-Rama MC, Álvarez-García J. Poverty Traps in the Municipalities of Ecuador: Empirical Evidence. *Sustainability*. 2018; 10(11):4316.
- Cracolici, Maria Francesca and Teodora Erika, Uberti (2008), "Geographical distribution of crime in Italian provinces: A spatial econometric analysis", FEEM Working Paper No. 11.2008 <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1105082>

- Croall, Hazel (2001), "Understanding White Collar Crime", Crime and Justice, Series Editor Mike Maguire, Open University Press, 2001.
- Çelebioğlu, Fatih and Sandy Dall'Erba (2010), Spatial Disparities Across The Regions of Turkey: An Exploratory Spatial Data Analysis, *The Annals of Regional Science*, volume 45, 379-400. DOI: 10.1007/s00168-009-0313-8
- Dall'Erba, Sandy (2003), Distribution of Regional Income and Regional Funds in Europe 1989-1999: An Exploratory Spatial Data Analysis. MPRA Paper No. 1378.
- Dahlberg, Matz and Magnus, Gustavsson. (2008), "Inequality and Crime: Separating the Effects of Permanent and Transitory Income", *Oxford Bulletin of Economics & Statistics*, 70(2), 129-153
- De Almeida, Eduardo Simões, Eduardo Amaral Haddad and Geoffrey John Dennis Hewings (2003), "The Spatial Pattern of Crime in Minas Gerais: An Exploratory Analysis", The University of Sao-Paolo Regional and Urban Economics Lab TD Nereus, 22-2003.
- Hai-li, W., Tian-feng, Y., Xiao-dong, H., & Xiao-bin, Q. (2014), Analysis of Regional Economic Disparities in Guizhou Province Based on ESDA-GIS. SHS Web of Conferences, ICMETM 2014 International Conference on Modern Economic Technology and Management Volume 7.
- Dolu, Osman (2009), "Rasyonel Bir Tercih Olarak Suç: Klasik Okul Düşüncelerinin Suçu Açıklama ve Önleme Kapasitesinin Değerlendirilmesi", *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 11 (4), 89-120
- Dursun, Hasan (2005), "Ekonomik Suçlar ve Türkiye'deki Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 58.
- Edmark, Karin (2005), "Unemployment and Crime: Is There a Connection?", *Scandinavian Journal of Economics*, 100(2), pp.353-373 DOI: 10.1111/j.1467-9442.2005.00412.x
- Ehrlich, Isaac (1973), "Participation in Illegitimate Activities: A Theoretical and Empirical Investigation", *The Journal of Political Economy*, 81(3), 521-565
- Emsley, Clive (2005), *Crime and Society in England 1750 - 1900*. Pearson, Great Britain.
- Entorf, Horst and Hannes Spengler (2000), "Socioeconomic and Demographic Factors of Crime in Germany", *International Review of Law and Economics*, Vol. 20, 75-106
- Fagan, Jeffrey and Richard B. Freeman (1999), "Crime and Work", *Crime and Justice*, Vol. 25, 225-290.
- Fleisher, Belton M. (1966), The Effects of Income on Delinquency", *American Economic Review*, 56 (1/2), 118-137
- Freeman, Richard, B. (1982), "Crime and The Labour Market", *National Bureau of Economic Research*, Working Paper No.1031.
- Grogger, Jeff (1998), "Market Wages and Youth Crime", *Journal of Labor Economics*, Vol. 16, No. 4, 756-791
- Hargaden, Enda Patrick (2016), "Crime and Unemployment in Ireland, 2003-2016", Online: http://www.hargaden.com/enda/hargaden_crime.pdf (ulaşım tarihi 09/05/2020)

- Hekim, Hakan ve Zakir Gül (2011), "Suç Ve Suçla Mücadelenin Ekonomik Analizi", *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt:13 (2), 123-146
- Hojman, David E. (2002), "Explaining Crime in Buenos Aires: The Roles of Inequality, Unemployment, and Structural Change", *Bulletin of Latin American Research*, Vol.21 No.1, 121-128
- İlbiz, Ethem (2006), "Avrupa Birliğinde Dolandırıcılık ve Yolsuzluk", *Yolsuzluk, Nedenleri, Etkileri, Çözüm Yolları*, Editör Süleyman Aydın, Turhan Kitabevi, Ankara, 273-291
- İmrohoroğlu, Ayse, Antonio Merlo, and Peter Rupert (2006). "Understanding the Determinants of Crime", *Journal of Economics and Finance*, Volume 30, 270-284
- Kahya, Yavuz, (2016), "Suç Teorileri Işığında Türkiye'de Kaçakçılık Olgusu: Toplumsal Nedenleri, Boyutları ve Algısı", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:3, 159-178
- Karakaş, Erdal (2005), "Uygulamalı Coğrafyada Suç Haritaları I: Veri Kaynakları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 57-69.
- Kızmaz, Zahir (2003), "Ekonomik Yapı ve Suç: Bazı Araştırma Bulguları Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 279-304
- Kishtainy, Niall (2018), *Ekonominin Kısa Tarihi*. Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Levitt, Steven D. (2001), "Alternative Strategies for Identifying the Link Between Unemployment and Crime", *Journal of Quantitative Criminology*, Vol. 17, No. 4, 377-390
- Lian, J., Gong, H., Li, X., Sun, Y., Zhao, W., & Zhu, L. (2009), The Analysis of Economic Spatial Characteristics of Beijing-Tianjin-Hebei Metropolitan Region Based On GIS. 2009 17th International Conference on Geoinformatics, 1-5.
- Lochner, Lance, C. (2004), "Education, Work and Crime: A Human Capital Approach," *International Economic Review*, Vol. 45, 811-843.
- Machin, Stephen and Costas Meghir (2004), "Crime and Economic Incentives", *The Institute for Fiscal Studies*, Wp 00/17.
- Messner, S.F., Anselin, L., Baller, R.D. (1999), "The Spatial Patterning of County Homicide Rates: An Application of Exploratory Spatial Data Analysis", *Journal of Quantitative Criminology* 15, 423-450 <https://doi.org/10.1023/A:1007544208712>
- Murray Alan, T., Ingrid McGuffog, John S. Western and Patrick Mullins (2001), "Exploratory Spatial Data Analysis Techniques for Examining Urban Crime", *British Journal of Criminology*, March 41, 309-329 DOI: 10.1093/bjc/41.2.309
- Özcan, Süleyman, E. ve Feride Özge Sevim (2018), "Türkiye'de Suç Ekonomisinin Mekânsal Dağılımı", *International Congress on Turkish Geography Social Sciences Research III*, September 03-05, Almaty, Kazakhstan.
- Pyle, David, J. (1983), *The Economics of Crime and Law Enforcement*. McMillian Press, London.
- Raphael, Steven and Rudolf Winter-Ebmer (2001). "Identifying The Effect of Unemployment on Crime", *Journal of Law and Economics*, Vol 44(1), 259-283

- Reilly, Brian, and Robert Witt (1996), "Crime, Deterrence, and Unemployment in England and Wales: An Empirical Analysis" *Bulletin of Economic Research*, 48(2), 137-59
- Schmidt, Peter and Witte, Ann. D. (1984), *An Economic Analysis of Crime and Justice Theory, Methods and Applications*. Orlando: Academic Press.
- Silveira-Neto, Raul and Carlos Roberto Azzoni (2006), "Location and regional income disparity dynamics: The Brazilian case", *Papers in Regional Science*, Volume 85 Number 4. DOI:10.1111/j.1435-5957.2006.00099.x
- Şentürk, Fatih, ve Murat Kasap (2013), "Beyaz Yaka Suçları ve Finansal Yolsuzluklar", *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2. ss.143-167
- Tekin, Nurullah (2014), "Resmi Belgede Sahtecilik Suçunda Bazı Özel Durumlar", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl 5, Sayı 19, 903-941
- Temurçin, Kadir ve Mustafa Yakar (2013), "Türkiye Kırsalında Suçlar ve Suçların Türlerine Göre Dağılışı (1997)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 28. ss.403-431
- Tobler, Waldo, R. (1970), "A Computer Movie Simulating Urban Growth in the Detroit Region", *Economic Geography*, Vol. 46, 234-240
- Tsushima, Masahiro (1996), "Economic Structure and Crime: The Case of Japan", *Journal of Socio-Economics*, Vol. 25, No.4, 497-515.
- Witt, Ann Dryden and Robert Witt (2000), "Crime Causation:Economic Theories", *Preprint, 2000-July-19, Encyclopedia of Crime and Justice*.
- Witte, Ann Dryden (1980), "Estimating the Economic Model of Crime with Individual Data" *Quarterly Journal of Economics* 94 (1), 57-84.
- Zakaria, Syerrina and Nuzlinda, Abdul Rahman (2015), "Analyzing The Violent Crime Patterns In Peninsular Malaysia: Exploratory Spatial Data Analysis (ESDA) Approach", *Jurnal Teknologi (Sciences & Engineering)* 72:1, 131-136
- Zakaria, Syerrina, Nuzlinda, Abdul Rahman and Nuredayu Zaini (2019), "Spatial Analysis on Distribution Patterns of Poverty Incidences in Peninsular Malaysia", *AIP Conference Proceedings* 2184:1, 050027, <https://doi.org/10.1063/1.5136415>

Çok Boyutlu Yoksulluk ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye ve Bazı Ülkeler İçin Sistem GMM Analizi (2010-2018)^a

Jiyan Kılıç^{b, c}, Bedriye Tunçsiper^d

Özet

Birleşmiş Milletler (BM) ve Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme Girişimi (OPHI) iş birliği ile her yıl yayımlanan raporda yer alan Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE), birçok gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çok boyutlu yoksulluğun uluslararası bir ölçütüdür. ÇBYE, her ülkenin kendi içinde sahip olduğu koşullara göre uyarlanabilen ve temel olarak sağlık, eğitim ve yaşam koşulları boyutlarını barındıran fakat farklı boyutları da destekleyen bir yoksulluk ölçüsüdür. Bu çalışmada; 2010-2018 yılları arasında, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nden talep edilen, 'Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması' mikro veri setleri kullanılarak, Türkiye için Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi tasarlanmıştır. Bahsi geçen endeks hesaplaması, Alkire-Foster yöntemi (2011) kullanılarak oluşturulmuştur. Ayrıca, Türkiye ile BM ve OPHI'nin yayınladığı raporda yer alan bazı ülkelerin çok boyutlu yoksulluk endeksleri kullanılarak, çok boyutlu yoksulluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için Sistem GMM Tahmincisi ile test edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Çok Boyutlu Yoksulluk
Ekonomik Büyüme
Alkire-Foster Yöntemi
Sistem GMM Tahmincisi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.06.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958758

The Relationship between Multidimensional Poverty and Economic Growth: System GMM Analysis for Turkey and Some Countries (2010-2018)

Abstract

The Global Multidimensional Poverty Index (MPI), included in the annual report published by the United Nations (UN) and the Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI), is an international measure of multidimensional poverty that covers many developing countries. The MPI is a measure of poverty that can be adapted to the conditions of each country and basically includes the dimensions of health, education and living conditions, but also supports different dimensions. In this study; between the years 2010-2018, requested from Turkey Statistical Institute (TSI) 'Income and Living Conditions Survey' using micro data sets, Multidimensional Poverty Index is designed for Turkey. The aforementioned index calculation was created using the Alkire-Foster method (2011). Additionally, some countries covered in the report issued by the UN and OPHI with Turkey using multidimensional poverty index, it is aimed to be tested with System GMM Estimator to reveal the relationship between multidimensional poverty and economic growth.

Keywords

Multidimensional Poverty
Economic Growth
Alkire-Foster Method
System GMM Estimator

About Article

Received: 28.06.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos. 958758

^a Bu çalışma, 9-11 Nisan tarihlerinde Türkiye Ekonomi Kurumu tarafından gerçekleştirilen 7. Uluslararası Ekonomi Kongresi'nde (IceTea 2021) sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

^b İletişim Yazarı: jkilic@gmail.com

^c Doktora Öğrencisi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İzmir / Türkiye ve ORCID: 0000-0002-9904-8420

^d Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Teorisi Anabilim Dalı, İzmir / Türkiye ve ORCID: 0000-0001-6063-218X,

Giriş

Yoksulluk, kişinin temel gereksinimlere erişememe durumudur. Bunlar; yiyecek, içme suyu, barınma, sağlık ve temel eğitim gibi gereksinimlere sahip olamamak şeklinde sayılabilir. Günümüzde hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkelerde, özellikle gelir dağılımındaki eşitsizliğin artmasıyla da yoksulluk ile mücadele devam etmektedir. Fakat gelişmemiş ülkeler için ise bu durum günlük yaşamın bir parçası olmaktadır.

Çok boyutlu yoksulluk, kişinin gelir haricinde meydana gelen endeks bileşenlerinin oluşturduğu boyut ve göstergelerden yoksun olma durumudur. Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) 2020 raporuna göre, 1.3 milyar kişinin yaşadığı 107 gelişmekte olan ülkede nüfusun % 22' sinin çok boyutlu yoksul olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan çok boyutlu yoksulluk değerleri endeks kapsamında hesaplanması ve ülke ekonomilerinde yarattığı etkiler bakımından elde edilen sonuçların değerlendirilmesi son derece önemlidir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde ÇBYE hakkında genel olarak bilgi verilerek, ekonomik büyüme ile olan ilişkisi açıklanmıştır. Akabinde, ÇBYE hesaplamasında kullanılan Alkire-Foster yöntemi örnek bir çalışma ile detaylandırılmış ve Türkiye için hesaplanması planlanan ÇBYE boyut ve göstergeleri ikinci bölümde belirtilmiştir. Konu ile alakalı literatür taraması üçüncü bölümde yer verilmiştir. Çalışmaya ait veri, yöntem ve analiz sonuçları dördüncü bölümde açıklanmıştır. Son bölümde ise araştırma bulguları çerçevesinde değerlendirmeler ve politika önerilerinde bulunulmuştur.

Çok Boyutlu Yoksulluk ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'na (UNDP) ait Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri' nin (SKH) ilk amacı küresel çapta yoksulluğu ortadan kaldırmaktır. Bu kapsamda Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi; BM ve OPHI tarafından ortak bir şekilde gerçekleştirdikleri ve bu hedef doğrultusunda büyük katkı sağladığı çok boyutlu yoksulluğun uluslararası bir ölçüsüdür. Dolayısıyla ÇBYE; kimlerin ne kadar ve ne yoğunlukta yoksul olduğunu tespit etmek bakımından önem arz etmektedir. ÇBYE 2020 yılı raporuna göre, bu endeks 100'den fazla gelişmekte olan ülkeyi kapsayan bir endekstir.

ÇBYE kişilerin temel olarak sağlık, yaşam koşulları ve eğitim boyutlarından yoksun olma, bu imkanlara sahip olamama durumlarını inceler ve tespit eder. Endeks, bünyesinde mikro veri setlerini barındırmaktadır. Dolayısıyla, ülkelerin sahip olduğu çeşitli hane halkı anketleri doğrultusunda elde edilen bilgileri kapsamaktadır. OPHI' nin ÇBYE 3 boyut ve 10 göstergeden meydana gelmektedir. ÇBYE' ne göre bireyler, bu 3 boyutun üçte biri veya daha fazlasından yoksun olmaları durumunda çok boyutlu yoksul olarak kabul edilmektedir.

Her ülke sahip olduğu ekonomik şartlar ve yapısı gereği boyut ve göstergeleri normatif olarak belirleyebilmektedir. Diğer bir deyişle her ülke kendine özgü bir ÇBYE tasarlayabilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye için ÇBYE tasarımı da bu çalışmanın ilk amacını oluşturmaktadır.

Yoksulluğun, ülkelerin sahip olduğu birçok makro ekonomik göstergeler üzerinde etkisi olduğu bilindiği gibi bu çalışmanın diğer amacı doğrultusunda sadece ekonomik büyüme ile ilişkisi üzerinde durulacaktır. Ülkelere ait ÇBYE 'nin yüksek bir skora sahip olması, söz konusu ülkenin mevcut ekonomik durumu açısından ciddi ve olumsuz bir tablonun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Çünkü yoksulluk ile mücadelede alınacak tedbirler ülke GSYH'nı azaltacaktır. Bu bakımdan, çok boyutlu yoksulluğun hesaplanması neticesinde, ortaya çıkan

yoksunluk durumları dikkate alındığında, ülke kaynaklarının verimli kullanımı ve bu kaynakların nereye kullanılması gerektiğinin tespit edilmesi açısından son derece önemlidir. Kaynak aktarımının doğru tespit edilmesi, kaynakların israf edilmesi önlenerek hem ekonomik büyümeye katkı sağlayacak hem de etkinliğin optimal bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Bu bakımdan yoksulluğun özellikle ekonomik büyüme üzerindeki etkisi önem teşkil etmektedir.

Alkire – Foster Yöntemi

Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nin hesaplanmasında kullanılan yöntem, Alkire ve Foster (Alkire ve Foster, 2011a) tarafından ortaya atılan AF Yöntemi' dir. AF Yöntemi; Foster, Greer ve Thorbecke (1984) tarafından öne sürülen tek boyutlu yoksulluk endeksinin ölçümünde kullanılan yöntemin devamı ve geliştirilmiş halidir. Bu yöntem, aksiyomlara dayalı çok boyutlu yoksulluk ölçütüdür. Aksiyomatik yöntemler belirleme seviyesinde sansürlenmiş kazanımlar yaklaşımı ve toplulaştırılmış kazanımlar yaklaşımı (Alkire, Robles ve Seth, 2015) olarak iki durumda incelenmektedir. Bu çerçevede AF Yöntemi; sansürlenmiş kazanımlar yaklaşım yöntemleri içinde en sık kullanılan sayma yaklaşımı kullanılarak yoksulluk ölçütü geliştiren bir yöntemdir (Karadağ, 2015, s.102-103).

Çalışmanın bu bölümünde, Alkire-Foster Yöntemi'ni (Alkire ve Foster, 2011b) daha detaylı anlatabilmek amacıyla bu çalışmanın yazarı tarafından belirlenen örnek üzerinden açıklanarak, çok boyutlu yoksulluk endeksinin nasıl hesaplandığı üzerinde durulmuştur.

Aşağıdaki Tablo 1'de X matrisinin toplam dört boyuttan oluştuğu ve dört kişiye ait bilgiler olduğu varsayılmaktadır. Her bir boyut eşit olarak ağırlıklandırılmıştır. Matrise ait boyut ve göstergeler ise şu şekildedir:

- Kişinin 1 günlük dolar cinsinden kazanım durumunu veren gelir boyutu,
- Kişinin tamamlamış olduğu eğitim yılını gösteren eğitim boyutu,
- Kişinin kendi sağlığını 1'den 5'e kadar (1: kötü, 5: Çok iyi) değerlendirdiği sağlık boyutu
- Kişinin çalışıp çalışmadığını gösteren istihdam boyutu

Tablo 1. Boyutlar

	Gelir B.	Eğitim B.	Sağlık B.	İstihdam B.	
	13.1	14	5	1	1. Kişi
X =	18.2	7	3	0	2. Kişi
	11.5	5	1	0	3. Kişi
	21	11	4	1	4. Kişi
z =	13	12	3	1	Yoksunluk Matrisi

Z matrisi yoksunluk sınır matrisidir. Her bir boyutun aldığı değer, eğer yoksunluk sınırının altında kalırsa kişi o boyuttan yoksun olmaktadır ve "1" değerini almaktadır. Bu sınıra eşit veya sınırın üstünde bir değere sahip olur ise kişi o boyuttan yoksun olmamaktadır ve "0" değerini alır. Normatif olarak belirlenen yoksunluk sınırları; gelir, eğitim, sağlık ve istihdam boyutlarına göre sırasıyla 13, 12, 3 ve 1 olarak belirlenmiştir. O halde; gelir boyutu için, 13 doların altında kalan kişiler gelir boyutundan yoksun olarak belirlenip, 1 değerini alırken, 13 dolara eşit ve üstünde kalan kişiler gelir boyutundan yoksun değil olarak tespit edilip, "0" değerini alır. X matrisi incelendiğinde sadece 3. kişi gelir yoksunudur. Eğitim boyutu incelendiğinde ise alınan eğitim yılı 12 senenin altında kalan kişiler eğitim boyutundan yoksun olarak tespit edilip 1 değerini alırken, 12 sene ve 12 senenin üstünde eğitim gören kişiler eğitim boyutundan yoksun değil olarak belirlenip, "0" değerini almaktadır. X matrisi incelendiğinde 2, 3 ve 4. kişiler eğitim yoksunudur. Sağlık boyutu ele alındığında, kişinin kendi sağlık durumunu ifade etmek amacıyla verdiği puan 3'ün altında kalıyor ise kişi sağlık boyutundan yoksun olarak tespit edilip 1 değerini alır ve 3'e eşit veya 3'ün üstünde puana sahip olan kişiler ise sağlık boyutundan yoksun değil olarak ifade edilip "0" değerini almaktadır. X matrisi incelendiğinde sadece 3. kişi sağlık yoksunudur. Son olarak istihdam boyutu değerlendirildiğinde, bu göstergede "0" değeri kişinin çalışmadığını ifade etmektedir. X matrisinde kişi 0 değerini alarak, 1 yoksunluk sınırının altında kaldığından istihdam boyutundan yoksun kabul edilip, 1 değerini almaktadır. Kişinin çalışması durumunda ise "0" değeri verilerek istihdam boyutundan yoksun olmadığı tespit edilir. X matrisi incelendiğinde 2. ve 3. kişilerin istihdam yoksunu olduğu görülmektedir. Bu tespitler neticesinde aşağıdaki Tablo 2' de Ağırlıklı Yoksunluk Matrisi (g^0) şu şekilde belirlenir:

Tablo 2. Ağırlık Yoksunluk Matrisi

	0	0	0	0	0
	0	1	0	1	2
$g^0 = g^0 =$	1	1	1	1	$c = 4$
	0	1	0	0	1

Boyutlar eşit olarak ağırlıklandırıldığı için yoksunluk matrisi (g^0) ile ağırlık yoksunluk matrisi (g^0) birbirine eşittir. Belirlenen yoksunluk sınırlarına (z) eşit ve üstünde çıkması durumunda kişinin o boyuttan yoksun olmadığı sonucuna ulaşıldı. Sınırın altında kalan değerlerde kişi, o boyuttan yoksun olarak tespit edildi. İkili kesme yaklaşımı olarak da adlandırılan yöntem ile satır değerleri toplanarak her bir kişi için toplam yoksunluk skorlarını gösteren c vektörü oluşturuldu. C vektörüne bakılarak, ikinci bir tip yoksulluk kısıtı (sınırı) belirlenir ve bu yoksulluk kısıtı k ile ifade edilir. Böylece, yoksulluk sınırı altında kimlerin fakir olduğu sorusuna yanıt bulunur. O halde, c vektöründen elde edilen yoksulluk kısıtı 2 (c vektörünün içindeki değer toplamının toplam kişi sayısına oranı) olduğuna karar verilerek, 2 ve 2'nin üstünde değere sahip olan kişiler yoksul olarak kabul edilir. Örnekte yer alan değerlere göre

ise 2. ve 3. kişilerin yoksul olduğu tespit edildi. 2'nin altında kalan 1. ve 4. kişiler ise yoksulluk sınırının dışında kaldığına karar verilir.

Aşağıdaki Tablo 3' te görüldüğü üzere c vektöründe tespit edilen yoksullara göre belirlenen sansürlenmiş yoksunluk matrisine geçiş şu şekilde ifade edilir:

Tablo 3. Sansürlenmiş (Ağırlıklı) Yoksunluk Matrisi, (k=2)

	0	0	0	0	0
	0	1	0	1	2
$g^0(2) =$	1	1	1	1	$c(2) = 4$
	0	0	0	0	0

Dördüncü kişinin eğitim boyutundan yoksun olmasına rağmen, yoksulluk kesintisi (k=2) altında yoksul olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumu dikkate alarak; yoksul olmayan kişilerin maruz kaldığı yoksunlukları sıfırlamak amacıyla bir başka ifade ile bu kişileri sansürlemek amacıyla sansürlenmiş (ağırlıklı) matrisler elde edilir. Yoksulluk kısıtının 2 olduğu durumda sansürlü (ağırlıklı) yoksunluk matrisi $g^0(2)$ olarak oluşturuldu. Daha sonra yine satırlar toplanarak $c(2)$ vektörü elde edilmektedir.

ÇBYE' nin elde edilmesinde kullanılacak olan ilk ölçek "İnsan Sayısı Oranı" olarak ifade edilmektedir ve H ile gösterilen bu bileşen;

$$H = \frac{\text{Çok boyutlu fakir sayısı (c(2)vektöründeki kişi sayısı)}}{\text{Toplam Kişi Sayısı}} = \frac{2}{4} = \frac{1}{2} = 0.5$$

Elde edilen H' ye göre her iki kişiden biri yoksuldur. ÇBYE' nin hesaplanmasında kullanılan ikinci ölçek bileşeni ise A ile ifade edilen "Yoksulluk Yoğunluğu" katsayısıdır. Yoksullar arasındaki yoksulluk payları hakkında bilgi sahibi olmamıza olanak sağlar. Yoksullar arasındaki yoksunluk payının ortalaması şeklinde de düşünülebilir.

Yoksullar arasındaki yoksunluk payı $c(k)/d$ olarak bulunur. "d" matriste yer alan boyut sayısıdır. O halde;

$$2. \text{ kişi için; } c(2)/d = (2/4) = (1/2)$$

$$3. \text{ kişi için; } c(2)/d = (4/4) = 1$$

olarak bulunur.

$$A = \frac{(1/2) + 1}{2} = \frac{3}{2} * \frac{1}{2} = 3 / 4 = 0.75$$

Bu şekilde Yoksulluk Yoğunluğu katsayısı elde edilir. Yoksulluk Yoğunluğunun hesaplanmasında sansürlenmiş matris ($g^0(2)$) dikkate alınır. Elde edilen A katsayısına göre yoksullar tüm yoksunlukların % 75'ine maruz kalmaktadırlar.

O halde, Sansürlenmiş Ağırlıklı Yoksunluk Matrisi ($g^{-0} (2)$)'nin ortalaması alınarak Düzeltilmiş Yoksunluk Oranı M_0 elde edilir.

$$M_0 = \frac{\text{Yoksulların mahrum kaldığı ağırlıklı toplam boyut sayısı}}{\text{Herkesin tüm boyutlardan yoksun olması durumundaki toplam yoksunluk sayısı}}$$

ya da

$$M_0 = H * A = (0.5) * (0.75) = 0.375 \quad \text{şeklinde hesaplanır.}$$

OPHI ve BM' in her yıl yayımladığı raporda yer alan ve çalışmada kullanılacak olan diğer ülkelere ait ÇBYE gösterge ve boyutları aşağıdaki Tablo 4' de gösterilmiştir.

Tablo 4. UNDP ve OPHI' nin ÇBYE Boyutları ve Göstergeleri

Boyut	Gösterge
SAĞLIK (1/3)	Yetersiz beslenme
	18 yaş altı çocuk ölüm sayısı
YAŞAM KOŞULLARI (1/3)	Elektriğe erişim
	Oturulan konutun sahip olduğu zemin ve yapı özellikleri
	Evin sanitasyon donanımı
	Hanenin aşağıdaki varlıklardan birden fazlasına sahip olma durumu: radyo, TV, telefon, bilgisayar, hayvan arabası, bisiklet, motosiklet veya buzdolabı, araba veya kamyon
	Temiz içme suyuna erişim
	Oturulan konutta yemek pişirmek amacıyla kullanılan temel yakıt türü
EĞİTİM (1/3)	Bitirilen okul yılının en az 6 yıl olma durumu
	8.sınıfına kadar alması gereken eğitimi tamamlayamamış çocuğun olma durumu

Kaynak: Alkire, Kanagaratnam ve Suppa, (2020)

OPHI' nin yayınladığı raporlarda Türkiye'nin yer almamasından dolayı Türkiye için bir Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi tasarlamak, bu araştırmanın ilk amacını oluşturmaktadır. Bu bölümün başında bahsedilen AF Yöntemi kullanılarak, 2010-2018 yılları için tasarlanan ÇBYE' nin boyut ve göstergeleri ise aşağıdaki Tablo 5' te yer verilmiştir.

Tablo 5. Türkiye İçin Tasarlanan ÇBYE 'nin Boyutları ve Göstergeleri

Boyut	Gösterge	Yoksunluk Eşiği
SAĞLIK (1/3)	İstenildiği veya ihtiyaç duyulduğu zaman İKİ GÜNDE BİR ET, TAVUK YA DA BALIK İÇEREN YEMEK YİYİP YİYEMEME durumu (Vejetaryenler için eşdeğer yiyecekler)	Yiyememe:1
	Ferdin son 12 ay içinde, tıbbi muayene veya tedavi ihtiyacı olduğu halde doktora başvuramama durumu	Hayırsa: 1
YAŞAM KOŞULLARI (1/3)	Ev / bina içinde TUVALET'in mevcut olma durumu	Hayırsa: 1
	Oturulan konutta sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçeveleri gibi bir problemin mevcut olma durumu	Evetse:1
	Ev / bina içinde BANYO veya DUŞ alma yerinin mevcut olma durumu	Hayırsa: 1
	Hane halkının CEP TELEFONU'na sahip olma durumu	En az 1 tanesi bile yoksa: 1
	Hane halkının RENKLİ TELEVİZYON'a sahip olma durumu	
	Hane halkının BİLGİSAYAR'a sahip olma durumu	
	Hane halkının OTOMATİK ÇAMAŞIR MAKİNASI'na sahip olma durumu	
	Hane halkının BUZDOLABI'na sahip olma durumu	
Hane halkının BULAŞIK MAKİNASI'na sahip olma durumu		
Hane halkının OTOMOBİL'e (iş amaçlılar hariç) sahip olma durumu		
Oturulan konutta BORULU SU SİSTEMİ'nin mevcut olma durumu	Hayırsa: 1	
Oturulan konutta, konutun izolasyonundan dolayı ısınma sorunu olup olmadığı	Evetse: 1	
EĞİTİM (1/3)	En son bitirilen okul	İlkokul altıysa: 1
	Okur yazarlık durumu	Okur-Yazar Değilse: 1

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 5' te verilen göstergeler ve boyutlar çerçevesinde elde edilen sonuçlar her gösterge için belirlenen yoksunluk eşiği doğrultusunda kimlerin yoksul olduğuna karar verilmiştir. Bu çalışmada ise Türkiye için 2010-2018 yılları için TÜİK 'ten talep edilen, 'Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması' mikro veri setleri kullanılmıştır. Yapılacak olan analizde kullanılmak üzere Türkiye'nin Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi AF Yöntemi ile hesaplanmıştır.

Literatür Çalışmaları

Aşağıda belirtilen çalışmalar dikkate alındığında hem bazı ülkelerin kendileri için tasarlamış olduğu ÇBYE çalışmalarına hem de çok boyutlu yoksulluğun etkilerinin incelendiği araştırmalara yer verilmiştir.

Santos, Dabus ve Delbianco (2019) çalışmalarında, 110 ülke için 1999-2014 yılları arasında ekonomik büyüme ve yoksulluk ilişkisini iki farklı yöntemle göre ortaya koymayı amaçlamıştır. Yapılan Birinci Fark Tahmini Model sonuçlarına göre ekonomik büyümenin çok boyutlu yoksulluğu azalttığı belirlenmiştir. Fakat, bu etkinin bire bir ilişki içermesinin zayıf olduğu ve büyümenin gelir yoksulluğu üzerindeki etkisinden daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer yöntem olan Enine Kesit Modeline göre ulaşılan bulgular neticesinde yüksek ihracat seviyesine sahip ülkelerin, sanayi ve hizmetlerin yüksek paylarının ve yüksek seviyedeki yolsuzluk kontrolünün daha düşük çok boyutlu yoksulluğa sahip oldukları tespit edilmiştir.

Li ve diğerlerinin (2019), Çin için ilçe düzeyindeki nüfus sayımlarına dayanarak, 2000-2010 yılları arasında çok boyutlu yoksulluk endeksinin oluşumu için temel bileşenler analizi yapılmıştır. Çok boyutlu yoksulluğun Çin mekânsal ve zamansal olarak dağılımı, bir harita yardımı ile analiz edilmiştir. Çok boyutlu yoksulluğun ele alınan yıllar arasında nispeten azaldığı tespit edildiği ama bölgesel eşitsizliklerin devam ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Öztornacı (2019)'nın doktora tez çalışmasında gerçekleştirmiş olduğu 2006-2016 yılları arasında toplam 4 boyut ve 17 gösterge ile Türkiye'nin ÇBYE değerleri hesaplanmıştır. Bu boyutlar; ekonomik durum ve varlıklar boyutu 7 gösterge, konut boyutu 5 gösterge, sağlık boyutu 3 gösterge ve istihdam boyutu 2 göstergeden oluşmaktadır. Türkiye'de çok boyutlu kırsal yoksulluk üzerinde etkili olan politikaların çok boyutlu yoksulluk üzerindeki etkileri 3 farklı ekonometrik yaklaşım ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre özel sosyal yardımların çok boyutlu yoksulluk üzerinde 3 yöntemle göre de negatif ve istatistiksel olarak anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Devlet yardımlarının etkisi ise yöntemlere göre farklılık göstermiştir. Elde edilen bulgular neticesinde, Türkiye'de çok boyutlu yoksulluk üzerinde en etkili değişkenler hane halkı büyüklüğü ve tarım sektöründe çalışmak olarak belirlenmiştir.

Abay ve Sezgin (2018) araştırmalarında; seçilmiş 8 AB üyesi ülke ve Türkiye için 2006-2015 yılları arasında eğitim, çalışan nüfus oranı, satın alma gücü paritesine göre milli gelir, enflasyon oranı ve net ücretin yoksulluk üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Panel veri yöntemlerinden sabit etkiler modeli, tesadüfi etkiler modeli, havuzlanmış regresyon ve genelleştirilmiş momentler metodu ile test edilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre milli gelirin bütün modellerde ve eğitim değişkeninin ise sabit etkiler modeli haricindeki modellerde yoksulluğu azaltıcı yönde etki ettiği sonucuna varılmıştır. Enflasyon ve çalışan nüfus oranının ise yoksulluk üzerinde bir etkisi olmadığı belirlenmiştir.

Angulo ve diğerlerinin (2016) yaptıkları çalışmada, Alkire ve Foster metodolojisinden yararlanarak, 5 boyuttan oluşan (hane halkının eğitimi, çocukluk ve gençlik koşulları, sağlık, istihdam ve ev hizmetlerinde erişim ve yaşam koşulları) Kolombiya Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi tasarlamayı amaçlamışlardır. Elde edilen sonuçlara göre Kolombiya'da çok yönlülüğün hem kentsel hem de kırsal yoksulluk alanlarında 1997-2010 yılları arasında azaldığını ancak dengesizliklerin devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Karadağ ve Saraçoğlu (2015) çalışmalarında Türkiye için 2006-2012 yıllarını kapsayan iki farklı çok boyutlu yoksulluk ölçütü hesaplamışlardır. Elde edilen sonuçlar Türkiye ile Avrupa

Birliği ülkeleri ile kıyaslanmıştır. Ulaşılan bulgular dahilinde Türkiye her ne kadar yoksulluk düzeyi bakımından AB ortalamasının altında kalmış olsa da 2012 yılına doğru ilerlediğinde önemli derecede düşüş gözlenmiştir.

Uğur (2015), TÜİK tarafından yayımlanan 2010 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'nın mikro-kesit verilerinden yararlanarak Türkiye'nin sadece 2010 yılı ÇBYE değerlerini hesaplamıştır. Yöntem olarak Alkire-Foster metodolojisinden yararlanılmıştır. Oluşturulan endeks içinde, eğitim ve sağlık boyutunda 2 gösterge, ekonomik durum ve varlıklar boyutunda 6 gösterge ve konut ve yaşam standardı boyutunda ise 6 gösterge olmak üzere toplamda 3 boyut ve 14 gösterge içermektedir. Ayrıca, bölgeler ve kent-kır ayrımı bakımından çok boyutlu yoksulluk değerleri ölçülmüştür.

Karadağ (2015) doktora tezi çalışmasında 2006-2012 yılları arasında Türkiye'ye özgü, temel tüketim boyutunda 4 gösterge, eğitim boyutunda 2 gösterge, sağlık boyutunda 3 gösterge, çalışma durumu boyutunda 3 gösterge ve konut koşulları boyutunda 4 gösterge ile Türkiye için, ÇBYE oluşturmuştur. Endeks hesaplamada Alkire-Foster (2011a) yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar parasal yoksulluk göstergeleri ile karşılaştırılarak farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Karaca ve Gökçek (2014), TR ile AB'ye aday olan geçiş ekonomilerinin insani gelişme ve çok boyutlu yoksulluk gibi sosyal ve ekonomik göstergelerle durumlarını karşılaştırmayı hedeflemişlerdir. TR'nin en yüksek çok boyutlu yoksulluk endeksine sahip ülke olduğu tespit edilmiştir.

Acar ve Başlevent (2014) Türkiye için ÇBYE oluşturmayı amaçlamışlardır. Tasarladıkları endeks 4 boyut ve toplam 15 göstergeden meydana gelmektedir. Bahsi geçen boyut ve gösterge dağılımları ise şu şekildedir: yaşam standardı boyutunda 7 gösterge, sağlık boyutunda 2 gösterge, konut boyutunda 4 gösterge ve işgücü piyasası durumu boyutunda 2 gösterge yer almaktadır. Türkiye için hesaplanan ÇBYE 2007-2010 yıllarını kapsamakta olup, çalışmada eğitim boyutuna yer verilmemiştir.

Veri, Yöntem ve Analiz

BM ve OPHI' nin yayımladığı raporda yer alan bazı ülkeler ile yazar tarafından hesaplanan Türkiye için Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi kullanılarak, çok boyutlu yoksulluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda; çalışmada 61 ülke için yıllık veriler kullanılmış olup incelenen dönem aralığı 2010-2018 yıllarıdır.

Çalışmanın Türkiye'ye ait veri seti TÜİK' ten talep edilen 2010 – 2018 yılları arasındaki "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması" mikro veri setinden elde edilmiştir. Bahsi geçen diğer ülkeler ele alınırken zaman kısıtı altında en çok veri setine ulaşılan 60 ülke tercih edilmiştir. Bu ülkeler; Bangladeş, Belize, Benin, Bolivya, Burkina Faso, Burundi, Kamboçya, Kamerun, Kolombiya, Kongo-DR, Fildişi Sahili, Dominik Cumhuriyeti, Mısır, Etiyopya, Gambiya, Gana, Gine, Guyana, Haiti, Honduras, Hindistan, Endonezya, Irak, Ürdün, Kenya, Lao, Lesotho, Liberya, Madagaskar, Malavi, Mali, Moritanya, Meksika, Moldova, Moğolistan, Karadağ, Mozambik, Namibya, Nepal, Nikaragua, Nijer, Nijerya, Pakistan, Peru, Filipinler, Ruanda, Sao Tome ve Principe, Senegal, Sierra Leone, Surinam, Tacikistan, Tanzanya, Tayland, Togo, Trinidad ve Tobago, Ukrayna, Özbekistan, Vietnam, Zambiya ve Zimbabve'dir. Bunun yanında oluşturulacak olan panel veri seti; OPHI tarafından yayımlanan raporlarda 2012 yılına ait veri

setinin olmamasından dolayı analiz dengesiz panel olarak gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen tüm ülkelere ait ekonomik büyüme rakamları ise GSYİH büyümesi (yıllık %) olarak ele alınmıştır ve veriler Dünya Bankası'ndan temin edilmiştir. Analizde GSYH büyümesi "gdp" olarak sembolize edilirken, ülkelere ait Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ise "mpi" olarak gösterilmiştir.

AF Yöntemi ile belirlenen ÇBYE ve ekonomik büyüme ilişkisini ortaya koymak amacıyla, Dinamik Panel Veri Model tahmin yöntemlerinden olan Sistem Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi (Sistem GMM) ile analizin gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Bahsi geçen analiz, Stata-14 ekonometrik analiz paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Sistem Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi (Sistem GMM)

Modelde T(zaman) boyutu küçük olduğunda, bağımlı değişkenin gecikmeleri varsa, bağımlı değişkene ait gecikme parametresi FE (Fixed Effect-Sabit Etki) ve RE (Random Effect-Rassal Etki) ile tahmin edilmek istenildiğinde sapmalı sonuçlar elde edilir. Literatürde bu sapma; "Nickell sapması" Nickell (1981) olarak söz edilmektedir. Bu durumda; parametreler sapmalı ve tutarsız sonuçlar verir. T boyutu arttıkça Nickell sapması da ortadan kalkar. Dolayısıyla; FE ve RE tahmincileri yerine Dinamik Panel Veri Model tahminlerinden olan GMM tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir. Genel olarak dinamik panel veri modeli şu şekilde ifade edilebilir:

$$Gdp_{it} = \alpha Gdp_{i,t-1} + \beta Mpi_{it} + \mu_i + \mu_{it}$$

Gecikme parametresinin, T'nin küçük olduğu durumlarda tahmin edilememesi problemini çözmek amacıyla Birinci Farklar (Difference) ve Sistem GMM tahmincisi olmak üzere 2 çeşit GMM önerilmektedir. Farklara dayanarak yapılan GMM, Birinci Farklar GMM olarak adlandırılmaktadır. Arellano ve Bond, Birinci Farklar tahmincisi üzerinden araç değişken tanımlayarak bu modeli kurarken, Blundell ve Bond (1998) ise bir adım daha ileriye giderek düzeyde, farkı alınmamış denkleme de araç değişken ekleyerek Sistem GMM tahmincisini geliştirmiştir. Elde edilen GMM tahminci sonuçları incelenirken iki önemli kritere dikkat edilmelidir. Bu iki test kurulan GMM modelin geçerliliğini doğrular. Bu testler; Arellano-Bond ve Araç Değişkenlerin Geçerliliği Testidir.

Arellano-Bond Testi:

AR(1) ve AR(2) otokorelasyon testleridir. GMM tahmincisinin etkin olması için ikinci mertebeden otokorelasyonun olmaması gerekmektedir. Bu yüzden bu testin yapılması son derece önem arz etmektedir. Birinci mertebe otokorelasyonun olmaması çok sık aranmaz ve birinci mertebe otokorelasyonun negatif olması beklenirken, ikinci mertebeden otokorelasyonun kesinlikle olmaması gerekmektedir.

a. AR (1) Testi için: H_0 : Otokorelasyon yoktur.

H_1 : Otokorelasyon vardır.

Hipotezleri kurulur ve " olasılık değeri < 0,05 " olması istenir. (H_0 : reddedilir, H_1 : kabul edilir)

b. AR (2) Testi için: H_0 : Otokorelasyon yoktur.

H_1 : Otokorelasyon vardır.

Hipotezleri kurulur ve "olasılık değeri >0.05 " olması istenir. (H_0 : kabul edilir, H_1 : reddedilir)

Araç Değişkenlerin Geçerliliği Testi:

Araç değişkenlerin geçerli olup olmadığına, Hansen ve Sargan testleri sonucunda karar verilir. Sargan testi yardımıyla, aşırı tanımlama kısıtlamalarının yani araç değişkenlerin geçerliliği test edilmektedir. Her iki test içinde hipotezler aynı olup "olasılık değeri >0.05 " olması istenir (H_0 : kabul edilir, H_1 : reddedilir). Aksi durumda modelin kurulumu için araç değişkenler yetersiz kalacaktır.

H_0 : Araç değişkenler geçerlidir. Aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir.

H_1 : Araç değişkenler geçerli değildir. Aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerli değildir.

Çalışılan veri setinin $T=9$ ve $N=61$ ($T < N$) olması ve dengesiz panel veri setine sahip olunmasından dolayı farkları alınarak yapılan Birinci Fark GMM tahmincisi, gözlem sayısının azalmasına neden olacaktır. Bu nedenle dengesiz panel ve T 'nin küçük, N 'nin büyük olduğu veri setine olanak tanıyan Arellano ve Bover/Blundell ve Bond birinci farklar yerine ileri ortogonal sapmaları önerdiği Sistem GMM tahmincisi ile aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir (Tatoğlu, 2018, s.152):

Tablo 6: Arellano ve Bover/Blundell ve Bond'un İki Aşamalı Sistem GMM Tahmin Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Katsayılar	Düzeltilmiş Standart Hatalar	Olasılık Değeri
Ln_Gdp _{i,t-1} Katsayısı:	.4771062	.1123107	4.25 (0.000) *
Ln_Mpi	-.2341819	.0527383	-4.44 (0.000) *
Arellano-Bond Testi: AR(1)			-3.30 (0.001) *
Arellano-Bond Testi: AR(2)			-2.08 (0.037) *
Sargan Testi			25.83 (0.001) *
Hansen Testi			10.96 (0.140)
Fark Hansen GMM		Chi2 (6)	10.69 (0.098)
(Düzeyde araç değişkenler için)		Chi2 (1)	0.26 (0.608)
Fark Hansen GMM		Chi2 (6)	7.90 (0.246)
iv(lnmpi)		Chi2 (1)	3.06 (0.080)
Araç Değişken Sayısı: 9		Grup Sayısı: 61	

Not: (*) %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Yukarıdaki Tablo 6' da dirençli standart hataları tespit etmek amacıyla Windmeijer (2005)'in küçük örnek düzeltmesi kullanılarak elde edilen Arellano ve Bover/Blundell ve Bond'un İki Aşamalı Sistem GMM tahmin sonuçlarına yer verilmektedir. Bağımlı değişken olarak kabul edilen gdp katsayısının 1 gecikmeli değeri modele dahil edildiği görülmektedir. Hem gdp'nin bir gecikmeli değeri hem de mpi değişkenine ait z olasılık değerleri ($p > z$) 0.05 anlamlılık seviyesinden küçük olarak tespit edilmiştir ve anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Windmeijer'in dirençli standart hataları ile hesaplanan z test istatistiğine göre, gecikmeli değişken ve çok boyutlu yoksulluk endeksindeki değişim, gdp'deki değişmeyi açıklamakta anlamlıdır. GMM'in etkinliği araç değişken sayısı bakımından değerlendirildiğinde, araç değişken sayısı, grup sayısını aşmamıştır. Modelde 9 tane araç değişken kullanılmıştır.

GMM tahmincisinde Arellano - Bond Test sonuçlarına bakıldığında birinci mertebeden otokorelasyonun negatiflik durumu tespit edilmiştir fakat %5 anlamlılık düzeyinde 1.mertebe otokorelasyonun varlığı söz konusudur. AR (2) test sonuçları incelendiğinde ise z olasılık değeri (0.037) 0,05'ten küçük çıkmış fakat 0,01 anlamlılık seviyesinden büyük olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla, 0,05 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilirken, 0,01 anlamlılık seviyesinde H_1 hipotezi reddedilmiştir.

Sargan ve Hansen test sonuçlarına göre modele dahil edilen araç değişkenlerin sayısının yeterli durumu tespit edilir. Sargan test sonuçlarına göre olasılık değeri 0,05'ten küçük çıkararak sağlam olmayan araç değişken sonuçları elde edilmiştir. Öte yandan Hansen test sonuçları incelendiğinde Chi2 olasılık değeri (0.140), 0,05'ten büyük çıkmıştır ve H_1 hipotezi reddedilmiştir. Modelde araç değişkenler aşırı olarak belirlenmiştir ve geçerliliğini devam ettirmektedir. Son olarak; araç değişkenlerin dışsalılık durumu Fark Hansen Test sonuçları ile karar verilir. Elde edilen test sonuçları incelendiğinde, her iki moment koşulu içinde Chi2 olasılık değerleri, 0,05'ten büyük çıkmıştır ve H_0 hipotezi kabul edilerek araç değişkenlerin dışsal olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Bu çalışma, çok boyutlu yoksulluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla yapılmıştır. Ele alınan 61 ülke için ekonomik büyüme ve Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi değişkenleri 2010-2018 yılları arasında incelenmiştir. Türkiye için ÇBYE değerleri veri eksikliği nedeniyle, OPHI tarafından hesaplanmadığı için bu çalışmada yeni bir 3 boyutlu ÇBYE tasarlanmıştır. Türkiye için hesaplanan ÇBYE verilerini de dikkate alarak, bahsi geçen diğer ülkeler ile panel analiz gerçekleştirilmiştir. Modelin, veri eksikliği ve zaman kısıtından dolayı dengesiz panel olarak kurulmasına karar verilmiştir. Böylelikle, dinamik panel veri modeli kurulmuştur ve sistem GMM tahmincisi ile test edilmiştir. Tahminciye ait sonuçlar incelendiğinde, birinci mertbe otokorelasyonun negatiflik durumu tespit edilmiştir. ikinci mertbe otokorelasyon bulgularının değerlendirilmesi bakımından Arellano-Bond Testi uygulanmıştır ve 0,01 anlamlılık seviyesinde otokorelasyonun olmadığı tespit edilmiştir. Modelde kullanılan araç değişkenlerin geçerli ve aşırı belirlenmiş olma durumunu test eden Hansen test sonuçlarına göre de araç değişkenlerin dışsal olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde çok boyutlu yoksulluk ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, çok boyutlu yoksulluğun azaltılmasının ekonomik büyüme üzerinde yarattığı olumlu katkı düşüncesini de

desteklemektedir. Dolayısıyla ekonomik büyüme için yoksulluk ile mücadele önemli bir rol oynamaktadır. ÇBYE kapsamında hesaplanan göstergeler ve boyutlar dikkate alındığında, yoksulluğu azaltmak için alınacak önlemler ve politikaların etkinliği, kaynak israfına yol açmadan kaynakların verimli kullanılmasına olanak sağlayacaktır. Ülkelerin sahip olduğu yoksunluk boyutları çerçevesinde spesifik yatırımların ve desteklemelerin gerçekleşmesine fırsat vermektedir. Bu bakımdan her ülke sahip olduğu yoksunluk boyutları çerçevesinde detaylı tespitler yapmalı ve öngörülebilir kararlar almalıdır. Böylelikle hem kaynak tahsisinin nereye yapıldığı hem de nasıl etkiler sağladığının takibi ve tespiti bakımından da kolaylık sağlayacaktır.

Dünya ekonomisinin içinde bulunduğu COVID-19 salgınının yarattığı pandemi ortamı yoksullukla mücadele eden birçok ülkeyi normalden daha fazla zor duruma sokmuştur. Halı hazırda zaten sağlık yoksunluğu çeken yoksulların, bu süreç boyunca yaşadıkları problemler daha ağır bir şekilde hissedilmiştir. Daha da ötesi, pandemi boyunca insanların var olan işlerini de kaybetmeleri gibi birçok ekonomik sıkıntıyla karşı karşıya kalmaları, kişilerin dolaylı olarak diğer boyutlardaki yoksunluk durumlarını da tetikleyecektir. Bu kapsamda bu çalışmanın zaman kısıtından dolayı pandemi sürecinin etkisi ele alınamamıştır. Fakat ileride yapılacak olan araştırmaların, elde edilecek veriler doğrultusunda çok boyutlu yoksulluk ve ekonomik büyüme kapsamında pandemi sürecinin etkileri, değerlendirilmesi ve araştırma sonuçlarının tespitleri bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abay, Ç. & Sezgin, S. (2018). Türkiye ve Bazı AB Ülkelerinde Yoksulluk ve Gelir Dağılımı. *Journal of Life Economics*, Cilt: 5, Sayı: 4, s. 97-110.
- Acar, A. & Başlevent, C. (2014). Examinatin of The Transition of Households Into And Out of Poverty in Turkey. *Betam Working Paper Series*, 15.
- Alkire, S. & Foster, J. E. (2011b). Understandings And Misunderstandings of Multidimensional Poverty Measurement. *Journal of Economic Inequality*, 9(2), 289-314.
- Alkire, S. & Foster, J. E. (2011a). Counting And Multidimensional Poverty Measurement. *Journal of Public Economics*, vol. 95(7-8), ss: 476-487.
- Alkire, S. & Robles, G. (2015). Multidimensional Poverty Index 2015: Brief Methodological Note And Results. *Oxford Poverty and Human Development Initiative*, University of Oxford, Briefing 31, (2015 ÇBYE verileri).
- Alkire, S. & Santos, M.E. (2010). Acute Multidimensional Poverty: A New Index For Developing Countries. *OPHI Working Paper 38*. (2010 ÇBYE verileri)
- Alkire, S., A. Conconi, & S. Seth (2014). Multidimensional Poverty Index 2014: Brief Methodological Note And Results. *Oxford Poverty and Human Development Initiative*, Oxford University. ophi.qeh.ox.ac.uk (2014 ÇBYE verileri).
- Alkire, S., A. Conconi, & J.M. Roche (2013). Multidimensional Poverty Index 2013: Brief Methodological Note And Results. *Oxford Poverty and Human Development Initiative*, Oxford University. ophi.qeh.ox.ac.uk (2013 ÇBYE verileri)
- Alkire, S., & Robles, G. (2016). Multidimensional Poverty Index Winter 2016: Brief Methodological Note And Results. *Oxford Poverty and Human Development Initiative*, University of Oxford, OPHI Briefing 44. (2016 ÇBYE verileri).
- Alkire, S., & Robles, G. (2017). Multidimensional Poverty Index Summer 2017: Brief Methodological Note And Results. *Oxford Poverty and Human Development Initiative*, University of Oxford, OPHI Methodological Notes 45. (2017 ÇBYE verileri).

- Alkire, S., Conconi, A., Robles, G. & Seth, S. (2015). Multidimensional Poverty Index, Winter 2014/2015: Brief Methodological Note And Results. *OPHI Briefing 27*, University of Oxford, Ocak, (2015 ÇBYE verileri).
- Alkire, S., Jindra, C., Robles, G. & Vaz, A. (2016). Multidimensional Poverty Index 2016: Brief Methodological Note And Results. *Oxford Poverty and Human Development Initiative*, University of Oxford, OPHI Briefing 42. (2016 ÇBYE verileri).
- Alkire, S., Kanagaratnam, U. & Suppa, N. (2018). The Global Multidimensional Poverty Index (MPI): 2018 Revision. *OPHI MPI Methodological Notes 46*, Oxford Poverty and Human Development Initiative, University of Oxford. (2018 ÇBYE verileri).
- Alkire, S., Kanagaratnam, U. & Suppa, N. (2020). The Global Multidimensional Poverty Index (MPI) 2020. *OPHI MPI Methodological Note 49*, Oxford Poverty and Human Development Initiative, University of Oxford.
- Alkire, S., Roche, J.M. Santos, M.E. & Seth, S. (2011). Multidimensional Poverty Index 2011: Brief Methodological Note. *The Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI)*, Oxford Department of International Development Queen Elizabeth House, University of Oxford, 4 Kasım, (2011 ÇBYE verileri).
- Angulo, R., Diaz, Y. & Pardo, R. (2016). The Colombian Multidimensional Poverty Index: Measuring Poverty In A Public Policy Context. *Soc Indic Res* 127, s. 1–38, DOI 10.1007/s11205-015-0964-z
- Blundell, R. & Bond, S. (1998). Initial Conditions And Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics*, 87, s. 115–143.
- Foster, J. E., Greer, J. & Thorbecke, E. (1984). A Class Of Decomposable Poverty Indices. *Econometrica*, February, 52(3), ss:(761-66) DOI: 10.2307/1913475
- Karaca, N. G. & Gökçek, B. (2014). Türkiye ve Geçiş Ekonomilerinde Çok Boyutlu Yoksulluk ve İnsani Gelişme. *International Conference On Eurasian Economies*.
- Karadağ, M. A. (2015). *Tek Boyutlu ve Çok Boyutlu Yoksulluk Ölçümleri: Türkiye Uygulaması*. (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi).
- Karadağ, M. A. & Saraçoğlu, B. (2015). Çok Boyutlu Yoksulluk Analizi: Türkiye-AB Karşılaştırması. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 48, Sayı 4, Aralık, s.129-159.
- Li, G., Cai, Z., Liu, J., Liu, X., Su, S., Huang, X. & Li, B. (2019). Multidimensional Poverty in Rural China: Indicators, Spatiotemporal Patterns And Applications. *Springer, Social Indicators Research* 144, s. 1099–1134, <https://doi.org/10.1007/s11205-019-02072-5>
- Nickell, S. (1981). Biases in Dynamic Models With Fixed Effects. *Ekonometrik*, Cilt 49, No.6 (Kasım 1981) , s. 1417-1426.
- Öztorunacı, B. (2019). *Türkiye’de Çok Boyutlu Kırsal Yoksulluk ve Belirleyenleri*. (Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Santos, M. E., Dabus, C. & Delbianco, F. (2019). Growth And Poverty Revisited From A Multidimensional Perspective. *The Journal of Development Studies*, 55:2, s. 260-277, DOI: 10.1080/00220388.2017.1393520
- Tatoğlu, F.Y. (2018). *İleri Panel Veri Analizi-Stata Uygulamalı*. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 3.Baskı, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*. Mikro veri seti, (2010-2018)
- Uğur, M.S. (2015). Yoksulluğun Çok Boyutluluğu ve Türkiye İçin Çok Boyutlu Bir Yoksulluk Ölçümü. *EY International Congress on Economics II*, "Growth, Inequality and Poverty".
- Windmeijer, F. (2005). A Finite Sample Correction For The Variance of Linear Efficient Two-Step GMM Estimators. *Journal of Econometrics*, 2005, vol. 126, Sayı 1, s. 25-51.
- World Bank. *World Development Indicators*. Washington DC, Erişim Tarihi: 17/02/2021, <https://data.worldbank.org/>

İzmir’de Bir Kadın Eğitimci: Vedide Baha Pars’ın Süreli Yayınlardaki Yazıları^a

Şerife Çağın^{b, c}

Özet

Vedide Baha Pars, Atatürk ve İnönü dönemlerinde İzmir’de birçok öğrenci yetiştirmiş, idari görevlerde bulunmuş eğitimci yazarlarımızdandır. Atatürk’ün yakın arkadaşlarından, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kurucularından ve önemli eğitimcilerden olan Hakkı Baha Pars’ın kızıdır. İzmir Kız Lisesi Müdürü olduğu dönemde İzmir Halkevi Başkanlığı’na da seçilir ve İzmir Halkevi’nin yayın organı olan *Fikirler* dergisini, 1947-1950 yılları arasında çıkarır. 1952’de, Türkiye’de bir yükseköğretim kurumunu idare eden ilk kadın müdür olarak Gazi Eğitim Enstitüsü müdürlüğüne atanır. Eğitim tarihimiz için önemli gördüğümüz Vedide Baha’nın çalışmamızın konusunu teşkil edecek olan süreli yayınlardaki eğitim üzerine kaleme aldığı bilimsel mahiyetteki yazıları hakkında hemen hemen hiç inceleme yapılmamıştır. Genel olarak çocuk eğitimi başta olmak üzere ortaokullarda ünitelerin hazırlanması, ders plânı, dersin öğretilmesi, proje usulü, başarı ve başarısızlık, etkili okuma ve yabancı dil öğrenme usulleri, çocuklarda ahlaki davranışların kazandırılması, ergenlik, yetişkinlerin çocuklarla iletişimi, halkevleri, demokrasi, Cumhuriyet ve Atatürk, güzel sanatlar gibi pek çok konuda yazı kaleme almıştır. O, eğitimi sosyolojik ve psikolojik farklılıkları, milli değerleri dikkate alarak edebiyat, felsefe ve güzel sanatlardan fen bilimlerine kadar geniş bir yelpaze içinde belli alanlarla sınırlı kalmadan etraflı bir şekilde ele almıştır.

Anahtar Kelimeler

Vedide Baha Pars
İzmir Kız Lisesi Müdürü
Fikirler dergisi
Çocuk eğitimi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.06.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958863

A Woman Educationist in İzmir: Articles of Vedide Baha Pars in Periodical Publishings

Abstract

Vedide Baha Pars is one of our educationist writers who educated many students and had administrative duties in İzmir during periods of Atatürk and İnönü. She’s the daughter of an important educationist Hakkı Baha Pars who was a close friend of Atatürk and one of the founders of İttihat ve Terakki Cemiyeti. While she has been the principal of İzmir Girls’ High School, she was also elected as president of İzmir Halkevi (İzmir Community Center) and published this establishment’s periodical *Fikirler* between 1947-1950. In 1952 she became the first female principal in a higher educational institution when she was assigned to be the principal of Gazi Educational Institution. Although Vedide Baha is important for our history of education, there are almost no studies about her scientific articles focused on education. Topics she wrote about are child education, preparation of units in secondary schools, lesson plan, teaching a lesson, project method, success and failure, effective reading and methods for learning a foreign language, moral behavior development in children, adolescence, adults’ communication with children, community centers, Republic and Atatürk, democracy and arts. She discussed education thoroughly by considering social and psychological differences and national values, in a wide range of subjects such as literature, philosophy, arts and physical sciences without being limited in a certain field.

Keywords

Vedide Baha Pars
Principle of İzmir Girls’ High
School
Fikirler magazine
Child education

About Article

Received: 28.06.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958863

^a Bu çalışma *İzmirli Eğitimci Bir Cumhuriyet Aydını Vedide Baha Pars* adlı, SLP-2018-20428 numaralı Ege Üniversitesi, BAP projesinden alınarak genişletilmiştir. Gazete ve dergilerden tespit ettiğim yazıların bir araya getirilmesinde yardımlarını gördüğüm öğrencilerim Yunus Emre Ayhan ve Selmi Durak’a teşekkür ederim.

^b scagin@hotmail.com

^c Doç. Dr., Ege Üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0001-8406-3962

Giriş

Vedide Baha Pars (Selanik 29 Ekim 1907-Ankara 24 Temmuz 1958) Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim politikalarının şekillenmesi ve uygulamaya geçirilmesinde aktif rol alan kadın eğitimcilerimizdendir. Mustafa Kemal Atatürk’ün yakın arkadaşlarından, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kurucularından ve önemli eğitimcilerden olan Hakkı Baha Pars’ın (Huyugüzel, 2000, s. 169-174) kızıdır. Birinci TBMM’nin önde gelen milletvekillerinden olan Muhittin Baha Pars amcasıdır. Bir diğer amcası Mehmet Baha Pars operet besteleyen ilk Türk bestecimizdir. Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk müzik dergilerinden olan *Âlem-i Musikiyi* yayımlamıştır. Verilen bilgilere göre, ailenin bilinen en eski ve tanınmış atası Emir Sultan’la akraba olan, 16. Yüzyılda yaşamış Pars Sultan adlı Bursalı bir beydir.¹

Vedide Baha, babasının askerî rüştiye öğretmenliği dolayısıyla bulunduğu Selanik’te 29 Ekim 1907’de doğmuştur. Kuva-yi Milliye reisi olan Hakkı Baha’nın görevinden dolayı Bursa’da başlayan ilk tahsilini Burdur, Kayseri ve Ankara’da tamamlayabilmiş, ilkokulu bitirdikten sonra kaydettirildiği Bursa Darülmuaallimîni’nde okurken uzaktan akrabası ve öğretmeni olan Halide Edip Adivar’ın tavsiyesiyle bir sınavdan geçmek suretiyle İstanbul’da Arnavutköy Amerikan Kız Koleji’ne kabul edilmiştir. Kolejde bulunduğu sırada bir ara hastalanmış, bu arada *Polianna*’yı iki cilt halinde çevirmiştir. Yine bu yıllarda Amis le Fleuvre’den *Ali’nin Düğmesi* adlı bir çocuk kitabını İngilizceden adapte etmiştir. Kolejden başarıyla mezun olduktan sonra 1928-1930 yılları arasında pedagoji ve psikoloji öğrenimi görmesi için Amerika’ya Chicago Üniversitesi’ne gönderilir. Memlekete dönünce Amerika’da başka bir üniversitede aynı alanda öğrenim gören, 1936’da *Okul ve Ulus* adlı bir meslek dergisini birlikte çıkaracakları Ali Kemal Karadayı ile evlenir. Aydın ismini verdikleri bir oğulları olur. On yıl kadar süren bir evlilikten sonra eşinden ayrılan Vedide Baha bir daha evlenmez ve kendini mesleğine ve öğrencilerine adar.

1930’da İzmir Kız Öğretmen Okulu’nda psikoloji ve eğitim öğretmeni olarak göreve başlar. 1941’de İzmir Kız Lisesi Müdürlüğü’ne atanır. Aynı zamanda İzmir Halkevi Başkanlığı’na da seçilir ve Halkevi’nin yayın organı olan *Fikirler* dergisini 1947-1950 yılları arasında çıkarır. 1931’de görevli olarak Fransa ve İsviçre’ye, 1948’de İngiliz Kültür Heyetinin davetlisi olarak İngiltere’ye, 1951’de Fullbright Smithnumdt mükâfatını kazanarak inceleme yapmak üzere Amerika’ya seyahat etmiştir. Bu süre içerisinde İzmir Kadınlar Birliği, İzmir Yardım Sevenler Derneği, Çocuk Esirgeme Kurumu, Öğretmenler Kurumu, Öğretmenler Derneği gibi kuruluşların da aktif bir üyesidir. 1950’de İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü müdür muavinliğine getirilir. 1952’de, Türkiye’de bir yükseköğretim kurumunu idare eden ilk kadın müdür olarak Gazi Eğitim Enstitüsü müdürlüğüne atanır. Aynı zamanda Enstitü’de meslek dersleri vermektedir. Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü sırasında Öğretmenler Fedarasyonu Başkanlığı yapar. Kadınlar Birliği, Meslek Kadınları Kulübü, Çocuk Haklarını Müdafaa Cemiyeti’nde görev alır. Ayrıca Ankara Radyosu’nda çocuk eğitimi üzerine konuşmalar yapar. 1957’de Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü’nden ayrılır ve meslek dersleri öğretmeni olarak Enstitü’deki görevine devam eder. 1958’de Seylan’da toplanan Dünya Öğretmenler Konfederasyonu’na Türkiye temsilcisi olarak katılır. Yine aynı yıl Kıbrıs Türklerinin davetlisi olarak Kıbrıs’a gider ve çeşitli konferanslar verir. 27 Temmuz 1958’de Roma’da toplanacak Öğretmenler Kongresi’ne Türkiye’yi temsilen katılacaktır, fakat ömrü vefa etmez. Feci bir trafik kazası sonucu 24 Temmuz 1958’de hayatını kaybeder.

Vedide Baha Pars’ın eğitimle ilgili kitapları, çocuk kitapları ve Abdülkadir Karahan’la hazırladığı *Hakkı Baha Pars* kitabı dışında gazete ve dergilerde kalmış yazıları ve radyo

konuşmalarından bir kısmı, ilk cildini Ayşe Akıncı'nın, ikinci cildini ise Cahit Pars'ın derlediği *Örnek Hayatlar-Vedide Baha Pars Hayatı Makaleleri Konuşmaları* başlıklı kitapta yer almaktadır.² Eğitim tarihimizde önemli rolü olduğunu düşündüğümüz Vedide Baha'nın özellikle liderlik vasfı, hitabet gücü, öğretmenlik ve idarecilikte gösterdiği başarılar ve fedakârlıklar üzerine yaşadığı dönemde ve ölümü üzerine pek çok yazı kaleme alınmasına rağmen bunlar büyük ölçüde gazete ve dergilerde kalmış, bir nevi unutulup gitmiştir.³ Aynı şekilde eğitim tarihimiz için önemli gördüğümüz, çalışmamızın konusunu teşkil edecek olan süreli yayınlardaki eğitim üzerine kaleme aldığı bilimsel mahiyetteki yazıları hakkında da hemen hemen hiç inceleme yapılmamıştır.

Tespitlerimize göre Vedide Baha'nın yazı faaliyetini 1922'den itibaren takip edebiliyoruz. *Fikirler* dergisinde 1930-1950 yılları arasında, *Anadolu* gazetesinde 1937-1948 yılları arasında yoğun bir yazı faaliyetiyle karşılaşyoruz. 1936'da Hakkı Baha, kardeşi Cahit Baha ve eşi Ali Kemal Karadayı ile birlikte çıkardıkları *Okul ve Ulus* dergisinde de eğitime dair yazıları ve çocuk piyesleri yayımlanmıştır. Bunların dışında *Hâkimiyet-i Milliye*, *Gürbüz Türk Çocuğu*, *Halk Bilgisi* mecmuası, *Yeni Asır*, *Ödemiş* gazetesi, *Uludağ*, *Tedrisat*, *Eğitim Hareketleri*, *Ağaç*, *İlk Öğretim*, *Birlik*, *Eğitimde Rehber*, *Akis* olmak üzere dergi ve gazetelerde yazılarını takip edebilmekteyiz.

Vedide Baha Pars'ın süreli yayınlarda tespit edebildiğimiz ilk eseri henüz on beş yaşındayken Bursa'nın işgali üzerine 9 Temmuz 1922'de *Hâkimiyet-i Milliye*'de Vedide Baha imzasıyla yayımlanan "Sevgili Bursamıza" başlıklı dört kıtalık şiirdir. Bu şiir Milli Mücadele'de Bursa'da milli direnişin önemli isimlerinden olan amcası Muhiddin Baha'nın "Bursa'nın Sukûtu" başlıklı yazısının hemen devamında yer almaktadır. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nden mezun olduğu yıl, tahminen eğitimi için Amerika'ya gitmeden kısa süre önce Mayıs 1928'de *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinde "Çocuklarda Sinir Hastalıkları I: Gayr-ı Tabii Korkular" (Nr. 19, s. 8-9) ve "Çocuklarda Sinir Hastalıkları II: Konuşmakta Zorluk Çeken Çocuklar Niçin Kekeme Olurlar" (Nr. 20, s. 20-22) başlıklı çeviri iki yazısı yayımlanır. Bu yazılarda çocuklarda normal olmayan korkular ve sinirli çocuklarda kekemelik, kusurlu telaffuz üzerinde durulmaktadır. Yine 1928'de Halk Bilgisi Derneği tarafından tek cilt olarak 189 sayfa çıkarılan *Halk Bilgisi* mecmuasında *Ana Britanika*'da yer alan "folklor" maddesini "Halk Bilgisi" başlığıyla (s. 42-46) tercüme etmiştir.

Vedide Baha, yazılarında genel olarak çocuk eğitimi başta olmak üzere ortaokullarda ünitelerin hazırlanması, ders plânı, dersin öğretilmesi, proje usulü, başarı ve başarısızlık, etkili okuma ve yabancı dil öğrenme usulleri, çocuklarda ahlakî davranışların kazandırılması, ergenlik, yetişkinlerin çocuklarla iletişimi, halkevleri, demokrasi, Cumhuriyet ve Atatürk, güzel sanatlar gibi pek çok konuda yazı kaleme almıştır. Amerika'da yeni eğitim cereyanlarını yakından takip eden Pars, zengin pedagojik bilgisiyle psikoloji bilgisini birleştirdiği yazılarında, yeni eğitim sisteminin iyi tatbik edilmesi suretiyle cemiyet hayatının yükseleceğine inanır ve hararetle psikolojiye dayanan bir eğitim metodunu savunur. Yazıların bir kısmı da İzmir Halkevi, İzmir Kadınlar Birliği, İzmir Yardım Sevenler Derneği, Çocuk Esirgeme Kurumu, Öğretmenler Derneği, Ankara Türk Kadınlar Birliği gibi sosyal kurumlarda düzenlenen konser, sergi, konferans, tiyatro faaliyetleri hakkında bilgi veren; sosyal meseleler, milli günler, mezuniyet törenleri için yaptığı konuşmalarla Ankara radyosunda çocuk eğitimiyle ilgili yaptığı konuşmalardan oluşmaktadır. Biz burada özellikle, kaleme alındığı dönemlerde yeni bilgiler ihtiva ettiğini düşündüğümüz eğitim ağırlıklı yazıları bazı başlıklar altında değerlendirmeye çalıştık.

Ünite-Ünitenin Önemi

Eğitimci, yazar, siyaset adamı olan Hıfzurrâhman Raşid Öymen, çıkardığı *Eğitim Hareketleri* dergisinde “Vedide Baha Pars’ın Ardından” başlıklı bir yazı kaleme alır (Öymen, 1958, s.5-8). Bu yazıda Vedide Baha’nın 1926 yılının yeni program hareketlerini, kendi bulduğu tercümesiyle “Cüz’ü tam=Ünite” usulü başlığı altında yazılarla değerlendirdiğini belirtir. Öymen’e göre bu tabir “toplu tedris”in daha isabetli tarifini veren bir ifadedir. Vedide Baha’yı Cumhuriyet’in ilk yıllarında yenilikçi, aktif metotlarla isimlerini duyuran eğitimciler arasında anar:⁴

“Yeni programların ilk adı geçtiği sıralarda 1925’te neşrettiğim *Mektepçiliğin Kabesinde* adlı eserimde bu toplu tedris tarzını, Viyana’daki tatbikatını gördükten sonra ve daha açık Türkçesi ile “toplu bütün ders” olarak tanıtmaya çalışıyordum. Aktif metotlar da daha o zaman rahmetli Ali Haydar Taner tarafından “emek mektebi”, İhsan Sungu hocamızın “proje usulü”, proje metodu, Sadrettin Celâl tarafından “fa’al okul”, benim tarafımdan “iş okulu”, Baltacıoğlu tarafından “içtimaî mektep” deyimleriyle ortaya atılmıştı. Bu hareketlere İzmir çevresinden katılan arkadaşlar arasında genç bir bayan öğretmen olarak Vedide Baha Pars vardı. Bu ilk manevi yakınlaşmanın üzerinden uzun yıllar geçmişti. Ve bu arada Vedide Baha, Amerika’ya bu yeni eğitim cereyanlarını yakından takip etmek ve tahsilini geliştirmek maksadıyla gitmişti.”

Vedide Baha, Hıfzurrâhman Raşid Öymen’in sözünü ettiği “Tedrisatta Ünit -yani Cüz’ü tam-Usulü” başlıklı seri yazılarında Şikago Üniversitesi hocalarından Henry C. Morrison’ın nezareti altında yazdığı tezlerden, Morrison’un konferanslarından ve sınıfta verdiği notlardan, ayrıca *Orta Mekteplerde Usul-i Tedris* kitabından faydalandığını belirtmektedir.⁵ Bu yazılarda öncelikle ünitelerle ders vermenin sebepleri üzerinde durularak örneklerle bu konuya açıklık getirilir. Öğretmenle bilim insanının, ders kitabıyla okuma kitaplarının ayrılmadığı bir dönemden sonra eğitim şekline önem verilmeye, mekteplerde müfredat programları genişlemeye başlayınca bilginin aktarılma usulleri değişmiştir. Karmaşık meselelerin anlaşılması için bilgi, mantıklı bir şekilde toplanıp tasnif edilmeye başlanmış ve bu suretle kitaplar oluşturulmuştur. Eski ders kitaplarında yanlış bir şekilde çocukların da tıpkı büyükler gibi akıl yürüttüğü, büyüklerin ilgilendikleri şeylere ilgi duydukları düşünülür. Bu dönemde seçkin tabakanın çocukları mekteplere devam eder ve ortalamadan yüksek bir kabiliyete sahip öğrenciler çok çaba sarf ederek ve çok da fire vererek tahsilden gelişigüzel bir şekilde yararlanırlar. Ortalamanın altında çocukların da mekteplere gitmeye başladığı mecburi eğitimle birlikte ortaya konan psikolojik çalışmalar; çocuklarla büyüklerin muhakemeleri, dimağları ve ilgi alanları arasında bariz farklar olduğunu göstermiştir. Buna bağlı olarak ders kitaplarının hazırlanması eğitimde büyük bir mesele olarak görülmeğe başlanır. Geleneksel eğitim metodunda, öğretilen bilginin hayata geçirilememesi, çocuğun nefsi ve çevresi ile ilgili olmaması Vedide Baha’nın en çok eleştirdiği hususlardır. Öğretmen kendi sahasında çocuğu çevreye alıştıracak birtakım bilgileri ünite şeklinde oluşturarak öğretmelidir. Çocuğun her günkü hayatından pek çok misaller bularak, çocuğu bu meseleler karşısında düşündürmeye ve problem çözmeye alıştırmalıdır. Amaç, çocuğa verilecek eğitimle onda iyi davranışa karşı bir ilgi, bir tavır geliştirmek olmalıdır.

Bunların dışında Vedide Baha, “tabii ve içtimaî ilimler”de, “edebiyat”ta ve “siret”te olmak üzere üç ünite üzerinde durur. Bugünkü ve yarınki muhitine alıştırmak için çocuğun, içinde yaşadığı dünya hakkında bilgisinin arttırılması ve bu şekilde tabiata hâkim olmasının sağlanması vurgulanır. Buna göre ünitenin bünyesinde üç unsur olmalıdır:

- a. Ünitenin öğretilmesini ve testi kolaylaştıran UNSURLAR,
- b. Ünitenin öğrenilmesini kolaylaştıracak ve çocuğu düşündürmeye mecbur edecek REHBER KÂĞITLARI,
- c. Ünitenin öğrenilip öğrenilmediğini anlamak için TEST MATERYALLERİ.

Ünitelerin birtakım unsurlara ayrılması, dersin anlaşılmasını ve test uygulamasını kolaylaştıracaktır. Unsurlar okutulduktan sonra çocukların öğrenip öğrenmediklerini anlamak için birtakım testler uygulanır. Rehber kâğıtlarının her biri çocuğu bir noktada aydınlatmalı ve çocuk zorlanmadan, etraflıca düşünmeye teşvik edilmelidir.

Pars, yazısının “Edebiyatta Ünit” başlıklı ikinci bölümünde amacın, yüksek bir kültür muhitine alıştırmak suretiyle çocuğun içgüdülerini ve kültürel eğilimlerini yükseltmek ve anlık hazlar yerine sürekli mutluluk yolları açmak olduğunu belirtir. Edebiyat ile çocuk sağlıklı mutluluk yollarını öğrenecek ve içinde bulunduğu sosyal hayata uyum sağlayacaktır. Hikâye, şiir, roman, makale gibi ünitelerde çocuğa yaşına uygun şaheserler okutulursa iyiyi sevmesi mümkün olabilir. Burada şart olan çocuğun bol bol okumasını temin etmek ve bu şekilde çocuğu iyi edebiyattan zevk alır hale getirmektir. Çocuklara verilecek olan kitaplarda aranacak en önemli husus eserlerin hakikate uygun olması, kahramanlık örnekleri ve ahlakî prensipler içermesidir.

Amaca ne dereceye kadar varıldığını anlamak için öğretmen çocuğa testler vermelidir. Çocukta bu hislerin oluşup oluşmadığı iki yolla anlaşılabilir:

- a. Yeni usul imtihan tarzı
- b. Aksülamel tarzı

Yeni usul imtihan tarzından amaç, mesela iyi ve kötü şiir kıtalarını bir araya koyarak, öğrencinin kötüden iyiyi ayırt etmesini sağlamaktır. Eğer çocuk her seferinde kötüden iyiyi ayırt edebiliyorsa söz konusu ünite öğrenilmiş sayılır. İkincisinde ise iyiyi sevmek alışkanlığının oluşup oluşmadığını anlamak için çocuğun genel tepkileri araştırılmalıdır. Bir mecburiyet altında bulunmadıkları zaman, eğlence için okudukları kitaplar genelde iyi eserlerse çocuk iyiyi sevmek alışkanlığını kazanmış demektir. Bu, çocuğa sezdirilmeden yapılmalı, okul haricinde okudukları kitap isimleri istenmelidir. Eğer bu alışkanlığı kazanmamış ise, bir taraftan telkin ederek, diğer taraftan ailenin yardımıyla çocuğa bol bol iyi kitaplar vermelidir.

Üçüncü başlık olan “Siret’te Ünit” kısmında ise ahenkli bir şekilde yaşayabilmek için herkesin itaat etmesi gereken kuralların benimsetilmesi üzerinde durulur. Pars, ilkel ve geri kalmış milletlerin sosyal hayatları araştırıldığında iç ve dış olmak üzere iki tür uyumsuzluk görüldüğünü belirtir. İç uyum, özellikle bireyi ilgilendirir. Mesela çaba sarf etmek alışkanlığı kazanmış kişi nefsi arzularını engelleyebilir. Dış uyumsuzluk ise cemiyetle ilgilidir. Uyumlu bir surette yaşamak aşkı, vahşilerin ilkel hayatlarında değil, asırların tecrübelerini geçirmiş çağdaş medenî cemiyetlerde açığa çıkmıştır. Gelişmiş toplumlarda ferdin itaatini gerekli kılan, insanlar arasında bir düzen oluşturmaya hizmet edecek kanunlar koymaya lüzum görülmüştür. Burada mesele güzel ahlâkın çocuklara nasıl öğretilceğidir. Bu hususa bir tek öğretmen değil bütün öğretim ve eğitim unsurları katılmalıdır.

“Önemli bir konu etrafında birbirine bağlı faaliyetlerden ibaret” olan ünitenin faydaları üzerinde durduğu bir başka yazısında ünite fikrinin birbiriyle ilgisiz ders öğretme usulüne

karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıktığını belirtir (Pars, 1951, s.9-11).⁶ Ünite öğrenciler arasında ferdî farklara yer verme, iş birliği yapma, geri kalanlara yardım etme ve bütün öğrenciyi aktif kılma imkânları sağlar. Ferdî faaliyetler ile grup faaliyetleri arasında bir denge kurarak işleri düzenlemeyi mümkün kılar. Bir kursu ünitelere ayırmak, öncelikle öğretmenin, hakikatte birbiriyle ilgisi olup da ilmî tasnif yüzünden ayrı ayrı okutulmakta olan çeşitli bilgileri bir arada görmesine, her bilginin esas amaca ne şekilde hizmet edebileceğini düşünmesine, her konunun belirli hedefini tasarlarken değerleri tartmasına yardım eder. Sınıfı insan ihtiyaçlarını göz önünde tutarak ve hayatın sürekli problemlerini çözmek için çalışan canlı bir hayat laboratuvarı haline koyarak ders bellenen kuru ve soğuk bir yer olmaktan kurtarmak için öğretmene imkânlar verir.

Pars, hayata uygulanamayan ders öğrenme şekline karşı ünite metodu üzerinde ısrarla durur. Öğrenilecek bilgi çocuğun hayatında bir anlam ifade etmeli ve öğrendiği zaman şahsiyetinde bir değişiklik yaratmalıdır. Ünite planının hazırlanmasında ilk iş çocuğun çevresinde, bilimlerde, sanatlarda veya tavır ve hareketlerde karşılaştığı belli başlı genel ana problemleri tespit etmek olmalıdır. Bu problemlerin tespitinden sonra uygulama kısmı da aşamalarıyla “Araştırma safhası”, “Dersin verilmesi”, “Dersin hazmedilmesi”, “Dersin tanzim edilmesi”, “Müzakere” başlıkları altında verilir. Araştırma safhasında öğretmenden, çocuğun edinmiş olduğu bilgilerle verilmesi amaçlanan bilgi arasında bir bağlantı kurması beklenir. İyi planlanmış bir ünite; öğrencinin bilgiyi elde etmesi, düzenlemesi ve kullanması için inşa etmek, çizmek, oymak, yapıştırmak, boyamak, okumak, ezberlemek, yazmak gibi pek çok faaliyetler vardır. Bu faaliyetlerin çoğaltılmasıyla öğrencilerdeki ferdî farklara imkân verilmiş olur.

Pars, ünitenin önemi üzerinde durduğu bu yazılarda konuların güçlük sırasıyla ele alınması, öğrencinin okul dışı faaliyetleriyle bağlantı kurulması, ünitenin çocukların seviyelerine göre takdimi ve esaslı, insanî, milli davalarla ilişkilendirilmesi gibi faktörler üzerinde de durur. Ona göre, bütün bu teknikler zekânın rehberliğine muhtaçtır ve ancak tekniği iyi kavramış, imkânlarını, tehlikelerini görebilecek öğretmenlerin elinde olumlu neticelere varılacaktır.

Öğretmenin Rolü-Bilginin Hayatla İlişkilendirilmesi

Bilginin üniteler hâlinde tasnif edilmesi gibi ders plânı ve öğretmenin rolü de bir o kadar önemlidir. Pars, yıllık ünite ve günlük plan üzerinde durduğu “Dersin Planlanması” yazısında, öğretmenin tek bir ders kitabına bağlanıp kalmasını doğru bulmaz ve yardımcı kitapların önemine dikkat çeker (1951, s.19-21). Öğretmenlerin derslerdeki ağırlığı üzerinde durur. Öğretmen, müfredat programlarında tespit edilmiş olan mevzulara körü körüne bağlanmadan, istenilen üniteleri aylara göre tasarlamalı, fakat mahalli şartları, öğrenci kapasitesini hesaba katarak bazı ünitelerde değişikliklere gidebilmelidir. Her seviyedeki çocuğu düşünerek bir yıllık plan yapmalı ve özel kabiliyete sahip çocukların kendi seviyelerine uygun kitaplardan faydalanmalarını sağlamalıdır. Eskiden bilgiye lüzumundan fazla yer verilirken, bugünün öğretmeni sınıfındaki her çocuğun sosyal ve kişisel gelişimini de düşünmek zorundadır. Artık amaç olmaktan çıkmış olan öğretim; günümüzde geniş anlayışlar, alışkanlıklar, beceriler ve duyuların oluşmasında vasıtaadır.

Pars, ders planının nasıl uygulanacağına dair örnekler de getirir (1951, s.21-25). Ortaokul birinci sınıfta bir fen dersi planı üzerinde durur. Konu çiçeklerin üreme organlarıdır. İkinci örnek ortaokul sınıf II fizik ders planıdır ve konu hava basıncıdır. Üçüncü örnek ise ortaokul

sınıf II'de uygulanan bir fen dersi planıdır ve konu çiçeklerinden faydalanılan bitkilerden papatyadır. Benzer şekilde "Birinci Sınıfta Evimiz ve Ailemiz Ünitesi" başlıklı yazı, teorik olan bilginin çocukların dünyasında nasıl pratikleştiğini göstermesi açısından önemlidir (Pars, 1936, s.4-6). Küçük İnci'nin okula bezden bebeğini getirip ara sıra ona bakması sınıfta münakaşaya yol açar ve sonunda bazı kararlar alınır. Sınıfa bebek getirilecek, fakat ayrı bir yere konacaktır. Yalnız bebeklerin açıkta kalmamaları için bir bebek evi yapılması kararlaştırılır. İş planı hazırlanır, çocuklardan biri evindeki şeker kasasını, diğeri aletleri, bir kısmı da eşyaları getirmeye gönüllü olur. Yemek odası, mutfak, salon, yatak odası eşyası, evin bahçesi için gerekli eşyalar getirilecektir. Aynı anda konuşmamak için, bir kişi konuşurken diğerlerinin dinlemesi gibi kararlar da alınır. Bu iş için günde bir saatlik bir zaman ayrılır ve çocuklar program yaparak zamanın nasıl kullanılacağını da öğrenmiş olurlar. Bir iş bölümü yapılır, boş olanlar da yardım etmeye koşar. On beş gün içinde ev için listelenen eşyalar yapılmış olur, fakat pek çok eşya artmıştır. Öğretmen, çocukların emek vererek hazırladıkları bu eşyaları değerlendirmek için bir eşya dükkânı açma fikri önerir. Bir kısmı terzi dükkânı açarken, bir kısmı tabak, tencere ve mutfak eşyası satmak için bir başka dükkân açar. Yirmi gün süren bir çalışmadan sonra bir şehir kurma fikri oluşur ve fırın, kasap, manav, şekerçi gibi dükkânlar açılır. Öğretmen bir çocuğun dikkatini çekmek için sınıfa birkaç resimli kitap getirir. Bunlardan hareketle çocuk bir kitap yapmaya karar verir. Diğer çocuklar ona yardım etmek ister. Sonunda şu başlıklardan oluşan otuz altı sayfalık bir kitap ortaya çıkar:

- a. İçindekiler,
- b. Bütün dükkânların renkli kalemlerle yapılmış resimleri,
- c. Mecmualardan kesilmiş resimler,
- d. Yapılan eşyalara dair sözler, hikâyeler,
- e. Boyama kuralları,
- f. Kullanılan aletlere dair önemli bilgiler,
- g. Küçük bir çocuğun fotoğraf makinesiyle alınan sınıf ve grup resimleri.

Bu çalışmalarla çocuk daha geniş bir çevreye uyum sağlamış olur. Ayrıca çocuklar, zamanı ve materyalleri kullanmada nasıl ekonomik olunacağını, kendi eşyalarından sorumlu olmayı, tavsiyede bulunmayı ve tavsiyeleri kabul etmeyi de öğrenir.

Öğrenme üzerine Henry Morrison'un not ve fikirlerinden istifade edilerek kaleme alınan bir seri yazıda ünitelerin kavranıp kavranmadığının, ancak kişinin tepkilerinde meydana gelen değişikliklerle anlaşılacağı üzerinde durulur (Pars, 1936, s.125-127; 1936, s.172-175). Çocuğun öğrenip öğrenmediğine bakılması gerekir, yoksa yüzde kaç öğrendiği bir şey ifade etmez. Eğer çocuk hakikaten öğrendiyse, bilgi onun kendi malı olduysa çocukta değişiklik olması gerekir. O zaman hiçbir hazırlığa gerek kalmadan çocuk test edilebilir. Okullardaki not sisteminin çocuğun öğrenmesine değil de yaptığı vazifeleri tespit etmeye dayandığını söyleyen Pars, sistemi eleştirir.

Pars coğrafi bilgilerin nasıl öğretileceği konusunda da iki yazı kaleme alır. "Coğrafi Bilgilerin Tanzim ve İfadesi" başlıklı yazıda "grafik ifade tarzı" ve "sözle ifade ve özetler" (Pars, 1936, s.110-114), coğrafi meselelerin zekice anlaşılması ve kolaylıkla hatırlanmasına yardım edecek iki ifade tarzı olarak verilir. Coğrafyada haritalar, planlar ve diyagramların yanında mekânın karakteristik özelliklerini belirlemede ve bunların insan hayatı ve faaliyetleri üzerindeki

tesirlerini incelemede sözle ve özet şeklindeki ifade şekillerine de ihtiyaç duyulur. Öğretmen iyice kısaltılmış bilgiyi bir ders saatinde vermemelidir. Çocuk, zaman içerisinde öğretmenin tavsiyesiyle bilgiyi kendisi düzenlemelidir. Böylece yavaş yavaş bütün memleket bir bütün halinde sistematize edilmiş olur. Başlangıçta özetler sınıfta hep beraber ve öğretmenin yardımıyla oluşturulduğu halde sonraları her öğrenci kendi özetini yapabilir. Bu örnekte de görüldüğü gibi Pars, günümüzde de kabul gören fakat uygulama safhasında tam anlamıyla başarıya ulaşamadığımız öğretmen ve öğrencinin aktif olduğu eğitim modelini savunmaktadır.

Bu yazının devamı niteliğinde olan “Coğrafi Bilgilerin Tanzim ve İfadesi II” yazısında resim ile somutlaştırma, temsil ile ifade, eliş ile ifadenin önemi üzerinde durulur (Pars, 1936, s.178-182). Soyut fikirler muhakkak somut hakikatle temasa getirilmeli ve somut hakikatlerden soyut olana geçilmelidir.

Pars, eğitimde projenin önemi, mahiyeti üzerinde de durur (1931, s.14-19). Proje kelimesi ve usulünün evvela mimari, tıp, hukuk alanlarında ve Amerika’da orta mekteplerin ziraat derslerinde kullanılmaya başlandığını söyleyerek tarihçesini anlatır. Charters, G. O. McMurry, Kilpatrick isimli eğitimcilerin proje tarifleri üzerinde durulduktan sonra bunların birleştikleri önemli bir husus vurgulanır. Üçü de projenin hayatla ilgili olmasını ve bir meseleyi içermesini işaret etmektedir. Bu isimlerin yanında Wilson ve Parker’in proje anlayışlarını da özetler. Projenin bir problemi içermesi hususunda duran Wilson’a göre en iyi proje el ile yapılandır. El ile yapılamayan tarih ve coğrafyayla ilgili projelerde temsiller yapılabileceğini söyler. Parker ise projede teorik meselelerin aksine pratik meselelerin önemine dikkat çeker. Vedide Baha Pars projeyi sadece pratik sahayla sınırlandırmak istemeyerek Kilpatrick gibi geniş düşünenlerin bakışını beğenir.

Görüldüğü gibi Pars öğrenciyi aktif kılan, öğrencisinin kapasitesini ferdî farklılıklarını hesaba katan modern bir öğretmen tipi üzerinde durur. Öğretmen karmaşık, teorik meseleleri tasnif etmek, somutlaştırarak hayatla ilişkilendirmek suretiyle çocuğu gerçek hayata hazırlayacaktır. Öğretmen ve çocuğu, hatta aile ve çevreyi hesaba katan bu eğitim sisteminde çocuğun birey olarak yetişmesi kadar cemiyet hayatına katılması da önemlidir.

Başarı ve Başarısızlığın Sebepleri-Ferdî Farklılıkların Önemi

Çocukların zihnî kabiliyetleri ve ilgi alanlarındaki farklılıklara sık sık dikkat çeken Vedide Baha, her çocuğun bir şekilde topluma kazandırılabilmesine inanır. “Her Öğrenci Sınıf Geçmeli” başlıklı yazısında, şahsiyeti vücuda getiren zihnî kabiliyet, bedensel ve duygusal alışkanlıklar bakımından çocuklar ve büyüklerin birbirlerinden farklı olduklarına işaret ederek herkesten aynı tarzda gelişme beklemenin yanlış olduğunu belirtir (Pars, 1937). Sistematik tahsile devam edemeyecek çocuklara başarısızlık damgası vurmak yerine onlara da toplumda yapabilecekleri işlere göre yol göstermek gerekir. Bu şekilde kültür bütçesine de boşu boşuna yük binmemiş olur. Cemiyet ve okulun bilgi ve maharet dışında,

- a. Sıhhatli vatandaşlar yetiştirmek,
- b. Sosyal bağların anlaşılmasını ve uygulanmasını sağlamak,
- c. Şahsî yönelimleri keşfetmek ve geliştirmek,
- d. Eleştirel bakış kazandırmak,

- e. Değerli faaliyetlere karşı ilgi uyandırmak,
- f. Boş zamanları faydalı bir şekilde geçirmek alışkanlığı sağlamak,
- g. Zihin sağlığı kazandırmak

şeklinde başka amaçları da vardır. Sınıfta parlak çocukların yanında aynı tempoda yürüyemeyen büyük bir grubun da daima mevcut olduğu unutulmamalı ve çocukların ihtiyaçlarına göre cevap verilmelidir. “Okul çocuk için değil, çocuk okul içindir” fikrini eleştiren Vedide Baha, bütün öğrencilerden benzer sonucu bekleyerek dâhileri ve durgunları aynı kazanda kaynatmaya, aynı ölçülerle ölçmeye hakkımız olmadığını belirtir.

İddia edildiği gibi çocukların aptal, tembel ve haylaz oldukları için değil, birey olarak ilgilenilmediği için başarısız olduklarını savunur. “Sınıfta Kalmanın Sebepleri” yazısında, başarısızlığın sebeplerini irdeler (Pars, 1937). Normalin altında bulunan, fakat normale yakın olan çocuklar özel bir dikkatle sınıflarını geçebileceklerdir. İdiot ve embesil denilen grubun oranının sanıldığı kadar yüksek olmadığını, kontrol altında tutulabilecek bu çocukların ilkökul dördüncü sınıftan yukarı çıkma imkânlarının olmadığını belirtir. İstatistiklere göre aptal çocuklar da zannedildiği kadar çok değildir. İlkokulda zihnen geri olan çocuklar elendiği için ortaokulda idiot ve embesil denilebilecek çocuk azdır. “Tembellik”in ancak birkaç yüz kişide görülen bir hastalık, “haylazlık”ın ise sebep değil vaka olduğunu belirten Vedide Baha’ya göre kalabalık sınıflarda öğretmen için çocuklar “A:B:C.”den başka bir şey değildir:

Yine çocukları tanımayı esas alan başka bir yazısında kendilerini ders anlatmak ve ödev vermekle yükümlü addeden öğretmenler ve çocuğu tanımaktan uzak eğitim sistemi eleştirilir. Buna karşılık gruplamaya gitme, ferdi esas alan çalışmalara yönelme, test şeklinde sık sık kısa yazılı yoklama yaparak problem teşkil eden öğrenciler üzerinde durma gibi usuller tavsiye edilir (Pars, 1937).

“Ortaokullarda Başarısızlık I” başlıklı yazıda ortaokullardaki başarısızlığın sebeplerini belirleyip bu sebeplerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan uygulamalı bir çalışma üzerinde durulur. Geleneksel okul ile yeni okul anlayışını karşılaştırarak Avrupa ve Amerika başta olmak üzere bütün medeni dünyada yeni okul anlayışının benimsendiğini vurgular. Eski okula göre amaç, bilgili adam yetiştirmektir. Müfredatlar ve kitaplar oldukça yüklüdür. Bunları öğrencilere verebilmek için de sınıfta kullanılan en önemli vasıta “otorite” veya “not”tur. Sadece üstün zekâlara hitap eden, arkada kalanların döküldüğü, amacın ders öğretmek olduğu bu eğitim sistemi Pars’a göre yetersiz ve sakıncalıdır (1952, s.6-11).

“Eğitim ve Öğretim Meseleleri: Ortaokullarda Başarısızlık II” başlıklı yazıda, müfredatlar, kitaplar ve derslerin öğrencilerin ruh seviyelerine uygun olup olmaması; müfredatların başarısızlık ve intibaksızlıklarda oynadığı rol; lise ve ortaokullar ile eğitim komisyonlarının amaç ve prensiplerindeki tezat gibi öğrenci başarısı ve başarısızlığında etken olan faktörler tartışılır (1952, s.8-13). Pars, demokratik cemiyetlerde okulun istisnalar değil kitleler için olduğunu vurgulayarak zekâ, dikkat, bellek, hayal gücü, beden yapısı, arzular, sosyal hayat, aile farklılıklarına dikkat çeker. Tam olarak bireyi esas alan bir öğretim yapmak mümkün olmasa da bu anlayışla sınıf şartlarının yumuşatılmasının iyi bir tedbir olacağını düşünür ve örnek olarak İngiltere ve Amerika’daki eğitim sistemini gösterir.

Ders anlatmak ve ödev vermektan öteye gidemeyen, öğrenciyi tanımaktan uzak olan öğretmenlerin eleştirildiği bu yazılarda çocukların ihtiyaçlarının, kapasitelerinin göz önünde

bulundurulmaması başarısızlığı beraberinde getirmektedir. Psikolojik ve sosyolojik esasları ön plâna çıkararak her çocuktan kapasitesi nispetinde netice bekleyen bir eğitim sistemi önerir ki böyle bir sistemde her çocuk toplum içinde yerini bulabilecektir.

Müfredatın Çok Katımlı Olması

Pars aynı zamanda lise ve ortaokullar ile eğitim komisyonları arasında görüş ayrılığına, müfredatların hazırlanması ve uygulanmasına yönelik eleştirilerde de bulunur. Müfredatların oluşturulması meselesini ele aldığı bir yazıda Türkiye Cumhuriyeti’nin başlıca sosyal ve ekonomik amaçlarının, cemiyetimizin realitedeki şartlarının göz önünde bulundurulması gerektiğini savunur. Öğretmenler, veliler ve öğrencilerin görüşleri alınmalı, başka memleketlerle mukayese yoluna gidilmeli, komisyonlarda görev alacak kişilerin öğretmen ve idarecilerden seçilmesi, ilk, orta ve lise sınıflarının müfredatları arasında boşluklar olmaması için birlikte hareket edilmesi gerekmektedir. Öğretilen şeyden ziyade öğrenme ve düşünme yollarının bilinmesini önemseyen Pars, tepeden inme bir müfredatı değil öğrenci, aile, öğretmen ve idareci odaklı çok katımlı bir müfredatı önemser. Müfredatın iyi bir araç olabilmesi için onu kullanacak olanlar tarafından samimi olarak kabul edilmesi gerekir. Öğretmenlerin mesleki olan bütün konularda görüşleri alınmalı, hükümlerine önem verilmelidir. İdareciler komisyonlarda aktif olmalı, fakat idarî otoritelerini kullanmamalıdır (Pars, 1952, s.55-63).

Pars’a göre yeni bir program uygulamaya konulmadan önce okullarda bütün vasıtalar önceden temin edilmelidir. Uygulanan programla eğitimin amaçlarına ne derece ulaşıp ulaşılmadığını anlamak için değerlendirme metotlarını tespit etmek lazımdır. Yeni müfredatın iyi bir şekilde uygulanabilmesi, yeni metotların ve vasıtaların kullanılabilmesi için bir program tasarlanmalıdır. Uzun yıllar müdürlük yapmış olan Vedide Baha Pars bu komisyonlarda çalışacak öğretmenlerin yeni anlayışa ve prensiplere inananlar arasından seçilmeleri gerektiğini vurgular.

Etkili Okuma

Vedide Baha’nın önem verdiği hususlar arasında çocuklarda ana dili öğretimi, okuma alışkanlığı ve okuma zevki kazandırılması da önemli yer tutmaktadır. İlkokul çağındaki çocuklardan yetişkinlere kadar gerek okul ortamında gerekse hayatta okumaya dair makaleler yazmış, konuşmalar yapmıştır. “Okuma Psikolojisi: Anlamayı Arttırma Meselesi” başlıklı yazısında cümle usulü ile çocukların sevecekleri hikâyecikler hâlinde, özellikle sesli şekilde, çocuğa hitap eden okuma kartları kullanılarak, okumaya başlamadan önce parçayla ilgili açıklamalar yapmak suretiyle alıştırmalar önerir. Anlamayı arttırmak için takip edilen bazı programlar hakkında bilgi verir, okumada anlama güçlüklerinin sebepleri üzerinde durur (Pars, 1936, s.14-17). Vedide Baha bu tür çalışmalarında Pittsburgh Üniversitesi ve Şikago Üniversitesi profesörlerine atıf yaparak onların uygulamalı çalışmalar sonucunda ortaya koydukları bilimsel verilerden faydalanır.

“Okumada Sürati Arttırma Meselesi” başlıklı yazıda (Pars, 1936, s.43-46) doğru ve çabuk okuma ile ilgili bazı yöntemler üzerinde durur. Göz hareketlerini terbiye etmek için bazı tavsiyelerde bulunur. Birinci sınıfta mutlaka cümle usulünün kullanılması; okunacak parçanın çocukları alakadar etmesi, o parça üzerinde sualler oluşturulması; bilinmeyen kelimelerin

cümle içinde manalarının buldurulması; yavaş okuyan çocuklara karton alıştırma yapılandırılması; seviyelerine uygun okumalarla anlamının kolaylaştırılması; yapılacak olan şeylerin tahtaya yazılması; okutulan parçaların temsillerinin yaptırılması bu tavsiyelerden bazılarıdır.

“Okumada Grup Usulü” başlıklı yazısında (1936, s.86-89) verim almanın güçleştiği kalabalık sınıflar için grup usulünü öneren Pars, iyi kullanıldığı takdirde bu yöntemin öğretmen için çok faydalı bir araç olduğunu belirtir.

Bu usulde maksat, az zaman içinde aynı oda içinde grupları faaliyete geçirerek bazen kendi aralarında bazen de diğer gruplarla bir araya gelmek suretiyle okuma anlama pratikleri yaptırmaktır.

Okuma zevkiyle ilgili “Okuma Zevk ve İhtiyacı”, “Okuma Zevkinin Verilmesinde Bazı Teknik Kaideler” başlıklı iki yazısı mevcuttur. İlk yazısında, harf inkılabının yol açtığı değişiklikler üzerinde duran Pars’a göre Türk dilinin fonetiğine uymayan bu sistemi değiştirmek, esaslı bir hareket olmuştur (1945, s.5-7). Harf inkılabının yapıldığı sene 53 kitap basılmış, 1933’te kitap sayısı 779’u bulmuş, 1945’te mevcut 27729 olmuştur. 1934 yılında 185 dergi basılmakta iken 1944’te savaşın doğurduğu bütün güçlüklerle rağmen 252 dergi yayımlanmıştır. 1934’te 126 günlük gazete mevcut iken 1944’te 149 günlük gazete mevcuttur. Memlekete makinenin girmesi, matbaacılığın ilerlemesi, telgrafın ve demiryollarının daha geniş sahalarla yayılması, bu artışta rol oynamakla birlikte asıl büyük etken, okur-yazar oranının artmasıdır. Pars, yakın zamana kadar Avrupa’da Latince ve Yunanca, bizde de Arapça ve Farsçanın özellikle ortaokullarda dil öğretiminin esasını teşkil ettiğini söyleyerek ana dilin ancak son otuz kırk sene içinde layık olduğu yeri almaya başladığını belirtir. Ana diliyle yazılmış metinleri iyi okuyabilmek, başka türlü elde edilmesi imkânsız olan bilgi kaynakları verdiği gibi, insanın vatandaş olarak yüklenmiş bulunduğu sorumlulukları, hak ve vaziyetleri tanımak için de önemlidir.

Okuma zevkinin verilmesinde rol oynayan bazı teknik kaideleri anlattığı diğer yazısında ise Pars, ilkokuldan itibaren harfi değil, kelime ve cümleyi kavratmanın önemine dikkat çekerek daha büyük sınıflarda sadece bir okuma kitabıyla seneyi geçirmek yerine, seviyeye göre faydalı olan kitapların listesini hazırlayıp çocuklara okuma alışkanlığı ve zevkinin kazandırılmasını önerir (1945, s.5-7). İlkokul, çocuğa okuma sanatını kavratırken, ortaokul bu sanatın çeşitli kolları olduğunu öğretmelidir.

Ayrıca okumaktan zevk alabilmemiz için yaşımıza, alakalarımıza fikir ve duygu seviyemize, cinsiyetimize, hatta zemin ve zamana göre eserlerin seçilmesi de önemlidir. Pars gençlerde okumaya ilgi uyandırabilmek için bütün bunların hesaba katılmasını belirtir ve buna dair örnekler verir.

Kitap okumanın faydaları üzerinde durduğu bir başka yazısında hafif, basit ve yeni kitaplar yerine dünya edebiyatında şöhret yapmış eski eserleri, klasikleri okumak gerektiğini vurgular. Klasik eserleri okuyan bir insan için en son çıkan eserleri okumakta hiçbir mahzur yoktur, çünkü o sathi tehlikelere kapılmayacaktır. Fakat klasik eserleri okumamış kişiler için yeni eserler aldatici olmakta ve yalnızca heyecan verici bir mahiyet taşımaktadır (Pars, 1958).

Yabancı Dil Öğretimi

Vedide Baha’nın yazılarında dikkatimizi çeken bir husus gerek bizim kültürümüzde gerekse Batı kültüründe yer alan kelimelere ve terminolojiye hâkim olmasıdır. Eski, yeni olmasına bakmaksızın terimleri uygun ve doğru olarak kullanmayı esas almıştır diyebiliriz. Makalelerinde olsun konuşma metinlerinde olsun dili verdiği örnekleri muhatabına göre çeşitlendiren Vedide Baha yabancı dil öğretimine de dikkat çekmiştir. Öyle ki kendisi de çocuk denecek yaştan itibaren başarılı çevirilere imza atmıştır.

“Yabancı Dili Okutma Psikolojisi” yazısında Pars, ortaokul öğrencilerine uygulanan dolaylı ve doğrudan olmak üzere yabancı dil öğretme metotları üzerinde durur. Öğrenciye gramer kurallarının öğretildiği ve sonraki aşamada edebî parçaların tercüme ettirildiği ilk usulde öğrencinin büyük bir çaba sarf ettiği, ana diliyle okurken gözlerin satırlar üzerinde büyük aralarla genişlediği halde yabancı dilde bu araların sıklaşmakla beraber durakladığı vurgulanır. Bu metotla yabancı dil öğrenen gence tahlil edilmek üzere klasik parçalar verilir ve onların ne kadar güzel oldukları ve güzelliklerin nerede buldukları gösterilerek metinden zevk almaları istenir. Eğer eser iyi anlaşılmamış ise bu yöntemin psikolojik bakımdan çok sakıncalı olduğu söylenir (Pars, 1936, s.2-5).

Doğrudan yöntemde ise tabî ve psikolojik olmak üzere iki usulden bahsedilir. Tabî yöntemde öğretmenler ilk başta okuma-yazmayı dikkate almazlar. Grameri de son evreye bırakırlar. Bunların yerine eşyaya, resimlere ve hareketlere öncelik verirler. Ders saatlerinde öğrenilen yabancı dilin kullanılmasını mecburi kılarlar. Yetişkinler ve ergenler de küçük çocukların ana dillerini öğrendikleri usullerle yabancı dili öğrenebilirler.

Psikolojik usul ise, tabî usulün gelişmiş şekli olarak görülür. Kelimelerin hayaller vasıtasıyla anlam kazandığı ilkesinin çocuklarda ve yetişkinlerde farklı olduğu üzerinde durulur. Çocuklarda hayaller fazla canlı olmasına karşın yetişkinlerde sönük ve müphemdir. Yabancı dil öğretiminde kelimelerin hayallere dayandırılmasının pek fayda sağlamayacağı düşünülür. Kelimelere mana vermek hususunda tepki ve çağrışımların daha önemli olduğu iddia edilir: “Lisan öğrenirken insan pasif bir halde değildir. Her kelimeyi bir aksül’amel yapar. Ve bu aksül’ameller o kelimenin manasını verir”. Tabî usulden farklı olarak psikolojik usulde büyükler ve çocukların öğrenme yolları bakımından aynı olmadığı düşünülür.

Ahlâkî Davranışların Kazandırılması-Büyüklerin Çocuk ve Gençlerle İlişkileri

Teorik bilgiyi aktif bir eğitimci ve idareci olarak uygulama imkânı bulan ve sürekli öğrenci, öğretmen, idare, aile ve çevre gibi faktörlere dikkat çeken Pars, yazılarında ahlâkî davranışların çocuklara nasıl kazandırılacağı, ergen çocuk davranışları, çocuk-yetişkin ilişkisi gibi meseleleri de ele alır. “Çocukta Ahlakî Meyiller ve İnkişafı” başlıklı yazısında insanın, özellikle çocuğun karakterinin oluşumunda rol oynayan şartlar ve vaziyetler üzerinde durarak ahlâkî davranışların çocuğa nasıl kazandırılacağı ve onun karakterinin bir parçası haline nasıl geleceğini etraflıca anlatır (Pars, 1962, s. 31-44). Bazı güçlükleri yenmek için yalnız ahlâk kurallarıyla hareket etmek, ceza ve ödülü vasıta olarak kullanmak çözüm değildir. Çocuğun genel sağlık durumu, gıdası, uykusu, elbisesi, sinir sisteminin nasıl çalıştığı, aile durumu gibi hususlar incelenmeli, ahlâkî terbiye hayatın diğer kısımlarından ayrılarak tek başına ele alınmamalıdır. Pars probleme şu üç başlık altında açıklık getirmeye çalışır:

- a. Çocukta fena olan şeylere karşı tiksinti uyandırmak ve iyiyi sevmek,
- b. İnsan hayatını açıklayacak bilgi vermek,

c. İyi prensiplerin devamlı bir şekilde uygulanması için çocuğa yardımda bulunmak.

Eski usul eğitimin kabul ettiği ahlâkın dışarıdan verilebileceği fikrini eleştirir. Çocuğun eğilimlerini tanımının ve ona zıt hareket etmemenin önemli olduğunu belirtir.

Ahlakî gelişime etki eden, çocukta var olan, fakat gem vurulması gereken birtakım arzu kaynakları üzerinde durulur:

a. Kuvvet arzusu. Sigara içen bir çocuk, içmekte devam ettiği takdirde atletizmde başarılı olamayacağına inanırsa sigarayı bırakabilir.

b. Kazanmak arzusu.

c. Kahramanlık arzusu. Çocuk büyüdükçe kıymetli kahramanların hikâyeleri verilerek üstün insanların tesiri altına sokulmalıdır. Ayrıca, çocuğun kendi şahsiyetinin şekil almasında tesiri olacak şahısları seçebilmesi için, anne-baba mümkün oldukça eve kıymetli dostlar davet etmelidir.

d. Arkadaşla, grupta yaşamak arzusu. Birbirlerine kötü şeyler telkin eden bir grup çocuğu birbirinden ayırmak yerine grup ruhuna müracaat ederek birbirlerini ıslah etmek için çocukları teşvik etmek daha etkilidir.

e. Meşhur ve bağımsız olmak arzusu.

f. Önderlik arzusu. Okul işlerinde veya kollarda herkesin sırası geldikçe başkanlık etmesine fırsat vermek gerekir. Bu şekilde mahcup çocuklar öz güven kazanırlar, atılgan olurlar; dışa dönük, saldırgan olanlar da bu eğilimlerini olumlu bir şekilde tatmin ederler.

g. Zorlukları yenmek arzusu. Çocukların sevmedikleri şeyleri oyun şekline sokarak seve seve yapmalarını sağlamanın yanı sıra zorluklarla yüz yüze mücadele ederek yenilmemek için çalışmalarını da teşvik edilmelidir.

h. Adalet arzusu. Okul idaresine öğrencinin katılımı sağlanmalıdır.

1. Cömertlik. Çocuklar küçük yaştan itibaren kendilerinden daha az varlıklı olanları düşünmek ve himaye etmeye alıştırmalıdır. Bu içten gelen eğilimlerin gelişmesinde dıştan yapılabilecek yardımlar üzerinde de duran Pars, çocuğa uygulama için imkân ve fırsat verilmesine dikkat çeker.

Disiplinin çok sıkı olduğu evlerde ebeveynin kontrolü kalktığı zaman çocukların delice saldırır gibi hareket ettiklerini, hürriyeti kullanmaya alışmış olmayanların hürriyete sahip oldukları zaman kullanmasını bilemeyeceklerini söyleyerek kendi kendini idare etme alışkanlığının önemini vurgular. Çocuklara yapılacak bütün telkinlerin somut olması önemlidir. “Evde iyi bir vatandaş gibi hareket et” yerine “Evde annene yardım et, kardeşinin derslerine yardım et” demek daha faydalı olur. Olumsuz telkinler yerine olumlu telkinler de çocuk eğitiminde önemlidir. Koşmaması gereken bir çocuğa “Koşma!” diyeceğimiz yerde “yavaş yürü”, “hiddetlenince kimseyi dövme” yerine “hiddetlenince derin bir nefes al”, yalancılıktan doğacak kötülükleri sayıp dökmek yerine doğru söyleyen insanların ne kadar cesur ve güvenilir olduklarını söylemek daha uygundur. Ayrıca telkinlerin olumlu niteliklere sahip, sevilen sayılan kişilerden gelmesi de önemlidir. Doğrudan telkinlerin yerine dolaylı telkinlere de dikkat çekilir.

Acele edip çocuklardan seviyelerinin üstünde bir şey beklemenin yanlışlığı vurgulanarak çocuğun geçirmekte olduğu gelişim devresinin tamamıyla hakkının verilmesi gerektiği belirtilir.

Pars “Cemiyet ve Gençlik” başlıklı yazısında eğitim tarihinde ihmal edildiğini belirttiği ergenlik dönemi üzerinde durur. İnsanın hayatında altı yedi sene süren bu devrenin başlangıcı ve sonu ani değildir. Tedricen geçişler görülür. Irk, coğrafi muhit, ferdi farklardan doğan pek çok istisnalar olmakla birlikte genel olarak 12-15 yaş arası ergenlik dönemini oluşturmaktadır. Fiziksel değişikliklerle birlikte psikolojik değişikliklerin de görüldüğü bu devre, eğitim ve öğretimde dikkate alınmalıdır. Okul, öğretmen, ders programları, aile ve cemiyetin bu değişiklikleri göz önünde bulundurmadan çocuğa yüklenmesini yanlış bulan Pars, müfredatın çocuğun gelişimindeki değişikliklere göre şekillenmesine dikkat çeker (1947, s.1-4).

Ankara’da Türk Kadınlar Birliği’nin lokalinde gerçekleştirdiği “disiplin” konulu bir konuşmasında çocukluktan çıkamayan gençlerin problemleri üzerinde durur. Bizde bugün dayacağı ve cezayı esas alan eski bir terbiye sistemi ile “bırakınız çocuk istediğini yapsın” fikrinde olan yanlış anlaşılmalı modern terbiye sistemi çarpışmaktadır. Bunun için psikoloji biliminden istifade etmek gerektiğini, psikolojinin bizi “hür olmak” ihtiyacı ile “disiplin ihtiyacı” olmak üzere iki büyük ihtiyaçtan haberdar ettiğini belirtir (Pars, 1957, s.25-26).

“Büyükler ve Çocuklar”, “Gençler ve Yaşlılar” başlıklı yazılarda büyüklerin çocuklara karşı yanlış tutumları, çocukları tanımadan aldıkları kararlar, ölçsüz sevgileri eleştirilir (Pars, 1948, s.1-3; 1948, s.1-3, 40). Anne-babanın evlatları karşısında sempatilerinin yokluğu; evlatlarını yetiştirmek, kendilerinden faydalandırmak için en tabii sevgi ve saygı köprüsünü kuramamaları, otorite kurmaya kalkmaları pek çok öğretilerde de görülen özelliklerdir.

“Heyecanları Kontrol Etmek Hususunda Çocuğa Nasıl Yardım Edebiliriz” yazısında çocukların annelerine, babalarına ve özellikle aralarında menfaat ilişkisi bulunan kardeşlerine sevgi ve nefretlerinin “ambivalen” (kararsız, karışık) olduğunu, yani aynı zamanda hem sevip hem de nefret ettiklerini belirtir: “Birden ziyade çocuk olan evlerde iyi idare edildiği takdirde çocuklar arasında husumet ve nefret yok denilebilecek kadar azdır. Lakin evde beş altı sene ‘krallık’ etmiş bir çocuk, kendisinden sonra gelen kardeşi yüzünden tahtından indirilirse huysuzluk, kıskançlık, kekemelik, hatta kardeşine kıyarcasına fenalık etmek gibi sinirlilik asarı gösterir (Pars, 1939, s.3-4).” Çocuklar arasında bir ayrılık ve tercih gösterilmeyecek olursa bu meselenin az çok başarıyla çözümlenebileceğini belirten Pars’a göre çocukların birbiriyle mukayese edilmemesi ailede hiç değişmeyecek kesin bir kural olmalıdır.

Eğitimde Güzel Sanatlar ve Musikinin Önemi

Vedide Baha müfredat veya çocuk eğitimiyle ilgili yazılarında güzel sanatlara, spora yeterince önem verilmemesinden sık sık şikâyet eder. Tiyatroya karşı da meraklıdır. Nitekim İzmir Halkevi, onun başında bulunduğu dönemde konser ve tiyatro faaliyetleriyle en hareketli dönemini yaşamıştır diyebiliriz. *Okul ve Ulus* dergisinde ve *Anadolu* gazetesinde çocuklara yönelik piyesler de kaleme almıştır. Ölümü üzerine tiyatro araştırmacısı Melahat Özgü’nün kaleme aldığı yazıda (Özgü, 1958, s. 11) paylaştığı bir anekdot, Vedide Baha’nın eğitimin önemli bir parçası olarak gördüğü güzel sanatlara olan ilgisini göstermektedir.

Bu anlamda *Anadolu* gazetesinde “Musiki ve Biz” başlıklı seri yazısı dikkat çekicidir.⁷ Ünlü düşünür ve müzikologların sözlerinden hareketle musikinin hayatımızda ve şahsiyetimizde oynadığı rolü vurgular (Pars, 1938).

İlmin her şeye yetmediğine dikkat çeken Pars, Darwin’den örnek verir. Darwin de musiki zevkini kaybetmenin zihnî ve hissî hayatımıza, moral karakterimize kötü bir etkisi olacağını söylemiştir. Musikinin yaptığı şey bizi belirli olandan kurtarmak, benliğimizi harekete geçirmek, bizi derinleştirmek ve genişletmektir. Vedide Baha’nın önemli eleştirilerinden biri de, musikiyi resim ve beden gibi önem verilmeyen derslerden sayan mektep programlarına yöneliktir. Maalesef cemiyet hayatımızda musiki eğitimin üvey evladı gibi görülmektedir.

Pars, bir defasında Şikago’da bir parkta, bir kere de Louvre’un bahçesinde alelade bir kalabalığın hep birden şarkı söylediğini duyar. İçlerinden biri orkestra şefliği yapmaktadır. Hiçbir aletsiz, kâh halk şarkısı kâh milli bir marş kâh meşhur bir dans müziği söylenir ve şuradan buradan toplanan kalabalık arasında adeta bir bağ, bir tanışıklık, bir sempati uyanır. Bu gözlemlerinden hareketle musikinin insanlar arasındaki birleştirici fonksiyonuna işaret eder ve her ferдин hayatında derin bir rol oynaması gerektiğini belirtir. Çocukları yaşlarına uygun olmayan musiki eğitime tabi tutmanın yanlışlığı üzerinde de durur.

Kadın Meselesi

Vedide Baha, kadın kuruluşlarında özellikle kadınlara, annelere yönelik pek çok etkinlik düzenleyip konuşmalar yapan aktif bir kadındır. Dünyada ve ülkemizde kadın hakları, kadının sosyal hayattaki durumuyla ilgili yazılar kaleme almıştır. “Kadın Hakları I: Dünyada”, “Bizde Kadın Hakları” yazılarında Batı’da kadın haklarının ne suretle elde edildiği anlatıldıktan sonra bizdeki durum Avrupa ve Amerika ile karşılaştırılmış ve alınabilecek tedbirler üzerinde durulmuştur (Pars, 1956, s.16-20; 1956, s.3-4). 18. yüzyılda buhar makinesinin keşfedilmesi ve endüstri inkılâbı üst sınıf kadınlarıyla birlikte fabrikada çalışan kadınların durumunu da etkilemiştir. İşçi kadınları iş şartlarının ıslahı ve seçme seçilme hakkı için mücadele ederken rahat bir hayat süren kadınlar hayatlarını dolduracak yeni çevreler, yeni umutlar elde etmek için mücadele vermişlerdir. Bu hakları evvela Anglo-Sakson kadınlar İngiltere ve Amerika’da kanunlar çıkarttırarak ve yıllarca uğraşarak elde etmişlerdir. Bu yazıda eğitim, siyaset ve kadın hareketlerindeki mücadeleleriyle tarihe geçmiş bazı kadınların, muhtemelen Pars’ın seçtiği görselleri yer almaktadır. Seçilen görselin altında kişilerin kimliğini veren şu notlar vardır: “Md. Rinka: Danimarka Maarif Nazırı”, “Ellen Key: ‘Çocuk Asrı’ Eserinin Müellifi”, “Madam Stael: Pedagoji Tarihinde Adı Geçen İnkılapçı Muharrirlerden”, “Louise Michel: Sosyal Davalar Mücadelelerinin Kahramanlarından”, “Sofya Kovalevskaya: Tanınmış Matematikçi”.

Bizde ise Atatürk döneminde, özellikle 1926-1934 yılları arasında kadınlarla ilgili önemli yasal düzenlemelerin yapıldığı hatırlatılarak, 1934’ten sonra siyasette kadının rolü eleştirel bir gözle değerlendirilir. İlk devrede on beş kadın milletvekili seçildiği halde bu sayı yavaş yavaş azalmıştır. 1956’ya gelindiğinde dört kadın milletvekilinin bulunduğu, siyasî partilerin, inkılâpların ruhuna sadık kalarak listelerinde ancak sembolik manada bazı kadın adaylar gösterdiklerine dikkat çekilerek bundan sonra kadınların ve kadın cemiyetlerinin işbirliği halinde çalışmalarının önemli olduğu belirtilir. Pars, dünkü milletvekili kadınla bugünkü milletvekili kadın arasında önemli bir farka da temas eder: “Dün, Mecliste Türk kadınının mevcudiyetini temsil etmek için beğenilerek oraya getirilen ve kendisinden ağır işler

beklenilmeyen, el üstünde tutulan kadın yerine bugün, dişini tırnağına takıp içeride dışarıda bütün kuvvetini harcayarak sosyal hayatta ve devlet işlerinde büyük payı olacak kadın mebus tipi belirmektedir.” Kadının siyasette kendi çabasıyla bir yerlere gelmesini önemli bir aşama olarak görürken ilk büyük adımı “en tecrübesiz devrelerimizde kadınlığın ebedî dostu büyük Atatürk ile birlikte attık” diyerek ataya vefa duygusunu da belirtir.

Vedide Baha Pars, daha evvel 1937’de kaleme aldığı “Sosyal Yardım” köşesinde “Tek İnsan Kuvveti” başlıklı yazısında Amerikalı toplumsal reformcu, barış yanlısı ve kadın hakları savunucusu Jane Adams’ı örnek bir karakter olarak tanıtır (1937, s.5-6). Adams’ın Şikago kentinin yoksul kesiminde zor koşulları düzeltmek maksadıyla kurduğu ve “Hull House” adını verdiği mekânın nasıl toplumsal yardım merkezi hâline geldiğinin hikâyesi belli ki Pars’ı çok etkilemiştir.

Yardım Severler Haftası münasebetiyle kaleme aldığı “İngiltere’de Kadın” yazısında (Akıncı, 1962, s. 78-83) İngiltere’de kadın ve erkeğin toplum hayatı içerisinde birbirini tamamlayacak şekilde çalıştıklarını belirterek kadının sosyal hayattaki statüsü üzerinde durur. İş hayatında gösterdikleri mücadelenin yanında İngiliz kadınlarının danslara, futbol maçlarına, tiyatro kulüplerine katıldıklarını, zihin sağlığını korumak için gündelik işlerinin dışında kendilerine hobiler icat ettiklerini belirtir. Her İngiliz kadınının fakir de olsa, bütçesinden eğlencesi ve yardımları için para ayırmayı ihmal etmediğine işaret ederek sözü İzmir Yardım Sevenler Derneği’ne getirir. Vedide Baha, yardım derneklerinin kurulması, faal olarak çalışması ve şehrin hayatında bir değer olabilmesi için tam bir aktivist olarak çalışmıştır.

Demokrasi

Demokrasi, eğitimle ilgili pek çok yazısında Vedide Baha’nın en çok vurguladığı değerlerden biridir. Okullarda demokratik yönetimi, demokratik sınıf ortamını, aile ve toplum hayatında demokratik ilişkileri önemser ve vazgeçilmez olarak görür. Bunun yanında demokrasi üzerine yazılar da kaleme almıştır. “Demokrasi ve Vatandaş” ile “Demokrasinin Ruhu” başlıklı yazılarda⁸ kuvvetli bir demokrasi anlayışı için okullara düşen sorumluluğu beş maddede toplar:

- a. Medenî alışkanlıklar vermek,
- b. Toplumsal problemlere inkılâpçı bir gözle bakmasını öğrenmek,
- c. Toplumsal amaçlara ulaşmak için metotla çalışmak,
- d. Modern toplumsal hayatın problemleri hakkında esas bilgiye sahip olmak,
- e. Toplumsal ilişkilerde ilim kafasıyla hüküm verebilmek (Pars, 1949, s.1-3; 1950, s.1-3; 1950, s.1-4).

Otokratik yönetimle demokratik yönetimi karşılaştıran Pars, ilk yazısında tenkidin zayıf olmasına, yeni bir usul ileri sürmenin güçlüğüne, verilen işlerin sorgulanmadan yerine getirilmesine karşılık ikinci yazısında işleri yapanlarla uzaktan idare edenlerin aynı ölçüde tenkit hakkına sahip olmasına, gayeye ulaşmak için fertlerin yeni metotlar bulmaya teşvik edilmesine, kişilerin yaptıkları işin önemini kavramasına dikkat çeker. Otokratik idarelerde amaç, fertleri şefin emrine göre tek bir kol ile işleyen makine gibi hareket ettirmektir. Demokraside ise hürriyet ve imkânlar verilerek ferdin zekâsını kullanmasına imkân tanınır.

Halkevleri

1947-1950 yılları arasında İzmir Halkevinde görev yapmış ve *Fikirler* dergisini bu yıllar arasında düzenli olarak çıkarmış olan Vedide Baha Pars, halkevlerine dair yazılar da kaleme almıştır. İzmir Halkevi bir bakıma onun düşüncelerini uygulama imkânı bulduğu, toplumla daha yakından iletişim kurduğu önemli bir merkez haline gelmiştir. Bu dönemde aynı zamanda İzmir Kız Lisesi müdürüdür. Halkevlerinin on dördüncü yıldönümü münasebetiyle 1946'da kaleme aldığı bir yazısında halkevlerinin bir taraftan Türk insanının öz değerlerine dönerken diğer taraftan dünya kültürüyle entegre olma politikasından övgüyle bahseder (Pars, 1946, s.3-5). Son on dört yılda 437 halkevi ve 2688 halk odasının açılmış olduğuna dikkat çekerek İzmir halkevinin son bir yıllık çalışmasını şöyle özetler:

“İzmir halkevimizin bir yıllık çalışması esnasında 12 konser, 16 temsil, 18 konferans verilmiş, 7 düğün, 9 tören, 19 kongre ve toplantı yapılmış, 7 resim, mimari ve sanat sergisi, bir kitap sergisi ve bir de Türk el emekleri sergisi açılmıştır. Bir yıl içinde müzik çalışmalarına 1331, modern usulle fişlenmiş kütüphaneye 7942, yabancı dil kurslarına 310, hasta muayenesine 1669, cezaevindeki kurslara 106, arıcılık kursuna 111 kişi iştirak etmiştir. Kadriye, Pınarbaşı ve Seydiköyde üç okuma odası, Asansör, Dolaplı kuyu ve Kahramanlar'da üç çocuk bakımevi halkevimiz tarafından idare edilmektedir. Yeni binada yapılan spor tesisleri bitmiş ve kullanılmağa başlanmıştır.”

“Biz de söyleyelim mi?” başlıklı yazıda, halkevinin başına ilk geldiğinde “C.H.P. açık konuşmamıza engel olur”, “Halkevi partinin organıdır. Demokratlar gelmez.” gibi canını sıkıcı sözler işitse de geçen bir yıl içinde düzenledikleri müsamere, konser ve toplantılarda 400 kişilik salonun daima dolduğunu belirtir (Pars, 1947, s.1-3). Bunları yeterli görmeyen Vedide Baha'nın en büyük arzusu ise halkevini civar köylerin uğrağı, şehrin sosyal yardımında belkemiği, bütün halkın düşünmek, konuşmak, eğlenmek, okumak-yazmak, kısaca yaşamak için her akşam büyük bir istekle koştuğu bir yer haline getirmektir. Bunun için aşılması gereken engelleri şöyle sıralar:

- Önce tam bir effieience ile işleyen, halkı çeken bir büro,
- Her gün hiç olmazsa beş altı saatini verebilecek, bilgili, seven ve inanan bir başkan,
- Dokuz kolun idare heyetini teşkil eden aynı vasıfta kırk beş kişi,
- Daha geniş gelir kaynakları,
- Politika ile kültür işlerinin nasıl olursa olsun karıştırılmaması.

“Halkevleri Açılırken” başlıklı yazısında Pars, halkevlerinin kültürel sahada, özellikle güzel sanatlara ve spora ilgi uyandırmak ve insanlar arasındaki dayanışmayı, sosyal yardımlaşmayı arttırmak, boş zamanları değerlendirmek bakımından önemli bir işleve sahip olduğunu vurgular ve halkevlerine katılımı arttırmak ister (1948, s.1-6).

Halkevlerinin on sekizinci yıldönümü münasebetiyle kaleme aldığı yazıda ise on sekiz yıl önce dil-edebiyat, sosyal yardım, güzel sanatlar, tarih ve müze, temsil, kurslar, spor, kütüphane ve köycülük alanlarında işe başladığı zaman yegâne kültür kaynakları olan halkevlerinin; kulüplerin, tiyatroların, konservatuarların, hayır cemiyetlerinin yerini tuttuğunu belirtir. Pars'a göre halkevleri halen gençler arasında, halk için alt basamaklarda, arka plânda kalan rolünü oynamaya devam etmektedir (1950, s.1-2).

Sonuç

Amerika’da öğrendiği eğitim sistemini, Cumhuriyetin ilk yıllarında tahsil için farklı ülkelere gönderilen dönemin diğer eğitimcileriyle birlikte Türkiye şartlarında uygulamaya çalışırken Vedide Baha’nın ufkunun genişliği açıkça görülmektedir. O, eğitimi tek başına değil sosyolojik, psikolojik farklılıkları, milli değerleri dikkate alarak edebiyat, felsefe ve güzel sanatlardan fen bilimlerine kadar geniş bir yelpaze içinde belli alanlarla sınırlı kalmadan etraflı bir şekilde ele almıştır. Vedide Baha’nın, gerek makalelerinde gerekse konuşma metinlerinde en karmaşık mevzuları somut örneklerle rahat anlaşılır bir şekilde izah etmesi dikkat çekicidir. Batılı mekteplerde eğitim hayatını sürdürmesine rağmen Milli Mücadele’de aktif rol almış, aynı zamanda dinî yönü kuvvetli, kültürlü bir ailede yetişmiş olmasının da etkisiyle milli değerleri daima ön planda tutmuş, ideal, aynı zamanda lider bir eğitimci profili çizmektedir. Vedide Baha, pek çok yazısında çocuğun kendi kendisinden sorumlu olarak şuurla hareket etmeye alıştırılması üzerinde durur. Kendi kendisinden sorumlu olan çocuk yavaş yavaş sorumluluk yüklenecek, böylece cemiyet için, memleket için çalışmasını da öğrenecektir. Ünite, ders plânı, müfredat, sınıfta uygulanan testlerle ilgili yazılarında öğrenilecek bilginin çocuğun hayatında bir anlam ifade etmesini ve öğrendiği zaman şahsiyetinde bir değişiklik yaratmasını sürekli vurgular. Ele aldığımız yazılardan anlaşılıyor ki çocuk psikolojisi, çocuğun ferdi farklılıkları, kapasitesi, çocuğu ailesiyle ve onun arkasındaki cemiyetle birlikte düşünmek, toplum içinde her seviyedeki zekânın yerini bulması bir ülkenin eğitim politikasında üzerinde durulması gereken önemli meselelerdir.

Kaynakça

- Akıncı, A. (1962). *Örnek Hayatlar: Vedide Baha Pars Hayatı Makaleleri Konuşmaları I*. İstanbul: Amerikan Bord Neşriyat.
- Alpan, N. (1959). “Vedide Baha Pars”. *Birlik*, Nr. 5-6, s. 17-18.
- Binbaşıoğlu, C. (2014). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bozkurt, C. (2015). “Milli Mücadele Döneminde Muhittin Baha Pars”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Nr. 56, s. 11-32.
- Huyugüzel, Ö. F. (2000). *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Oran, N. (1958). “4/IX/1958’de İzmir’de Yapılan Anma Töreninde Nesrin Oran’ın Konuşması”. *İlk Öğretim*, Nr. 441, s. 7-9.
- Öymen, H. R. (1958). “Vedide Baha Pars’ın Ardından”. *Eğitim Hareketleri*, Nr. 45, s. 5-8.
- Öz, M. F. (1987). “Vedide Baha Pars”. *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri* (Editör: Hüsnü Cırtlı-Bahir Sorguç). Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu.
- Özgü, M. (1958). “Vedide Baha Pars’ın Ardından”. *İlk Öğretim*, Nr. 441, s. 11.
- Pars, C. (1962). *Örnek Hayatlar: Vedide Baha Pars Hayatı Makaleleri Konuşmaları II*. İstanbul: Amerikan Bord Neşriyat.
- Pars, V. B. (1930). “Tedrisatta Ünit -yani Cüz’ü tam- Usulü”. *Fikirler*, Nr. 61, s. 25-32; Nr. 62, s. 11-16; Nr. 63, s. 6-10.
- Pars, V. B. (1931). “Proje Usulü”. *Fikirler*, Nr. 70, s. 14-19.

- Pars, V. B. (1936). "Birinci Sınıfta Evimiz ve Ailemiz Ünitesi". *Fikirler*, Nr. 139, s. 4-6.
- Pars, V. B. (1936). "Coğrafi Bilgilerin Tanzim ve İfadesi". *Okul ve Ulus*, Nr. 4, s. 110-114.
- Pars, V. B. (1936). "Coğrafi Bilgilerin Tanzim ve İfadesi II". *Okul ve Ulus*, Nr. 6, s. 178-182.
- Pars, V. B. (1936). "Okuma Psikolojisi: Anlamayı Arttırma Meselesi". *Okul ve Ulus*, Nr. 1, s. 14-17.
- Pars, V. B. (1936). "Yabancı Dili Okutma Psikolojisi". *Fikirler*, Nr. 132, s. 2-5.
- Pars, V. B. (1936). "Okumada Grup Usulü". *Okul ve Ulus*, Nr. 3, s. 86-89.
- Pars, V. B. (1936). "Okumada Sürati Arttırma Meselesi". *Okul ve Ulus*, Nr. 2, s. 43-46.
- Pars, V. B. (1936). "'Öğrenme' ve 'Ders Öğrenme' I". *Okul ve Ulus*, Nr. 4, s. 125-127.
- Pars, V. B. (1936). "'Öğrenme' ve 'Ders Öğrenme' II". *Okul ve Ulus*, Nr. 6, s. 172-175.
- Pars, V. B. (1937). "Öğretmen Sayfası: Sınıfta Kalmanın Sebepleri". *Anadolu*.
- Pars, V. B. (1937). "Tek İnsan Kuvveti". *Fikirler*, Nr. 150, s. 5-6.
- Pars, V. B. (1937). "Çocukları Tanyalım". *Anadolu*.
- Pars, V. B. (1937). "Her Öğrenci Sınıf Geçmeli". *Anadolu*.
- Pars, V. B. (1938). "Musiki ve Biz". *Anadolu*.
- Pars, V. B. (1939). "Heyecanları Kontrol Etmek Hususunda Çocuğa Nasıl Yardım Edebiliriz". *Fikirler*, Nr. 195, s. 3-4.
- Pars, V. B. (1945). "Okuma Zevk ve İhtiyacı". *Fikirler*, Nr. 300-301, s. 5-7.
- Pars, V. B. (1945). "Okuma Zevkinin Verilmesinde Bazı Teknik Kaideler". *Fikirler*, Nr. 302-303, s. 5-7.
- Pars, V. B. (1946). "Halkevlerinin On Dördüncü Yıldönümü". *Fikirler*, Nr. 308-309, s. 3-5.
- Pars, V. B. (1947). "Biz de Söyleyelim mi?". *Fikirler*, Nr. 6, s. 1-3.
- Pars, V. B. (1947). "Cemiyet ve Gençlik". *Fikirler*, Nr. 330, s. 1-4.
- Pars, V. B. (1948). "Büyükler ve Çocuklar". *Fikirler*, Nr. 10, s. 1-3.
- Pars, V. B. (1948). "Gençler ve Yaşlılar". *Fikirler*, Nr. 12, s. 1-3, 40.
- Pars, V. B. (1948). "Halkevleri Açılırken". *Fikirler*, Nr. 8, s. 1-6.
- Pars, V. B. (1949). "Demokrasi ve Vatandaş". *Fikirler*, Nr. 21, s. 1-3.
- Pars, V. B. (1950). "Halkevlerinin 18.inci Yıldönümünde". *Fikirler*, Nr. 33, s. 1-2.
- Pars, V. B. (1950). "Demokrasinin Ruhu". *Fikirler*, Nr. 35, s. 1-3; *Fikirler*, Nr. 36, s. 1-4.
- Pars, V. B. (1951). "Ünite Plânı". *Tedrisat*, Nr. 2, s. 9-11.
- Pars, V. B. (1951). "Ünite Planı". *Tedrisat*, Nr. 4, s. 21-25.
- Pars, V. B. (1951). "Dersin Planlanması". *Tedrisat*, Nr. 1, s. 19-21.
- Pars, V. B. (1952). "Eğitim ve Öğretim Meseleleri: Ortaokullarda Başarısızlık II". *Tedrisat*, Nr. 12, s. 8-13.
- Pars, V. B. (1952). "Ortaokullarda Başarısızlık I". *Tedrisat*, Nr. 11, s. 6-11.
- Pars, V. B. (1952). "Okullarda Başarısızlık". *Tedrisat*, Nr. 13, s. 55-63.

- Pars, V. B. (1956). “Bizde Kadın Hakları”. *Eğitim Hareketleri*, Nr. 22, s. 3-4.
- Pars, V. B. (1956). “Kadın Hakları I: Dünyada”. *Eğitim Hareketleri*, Nr. 17, s. 16-20.
- Pars, V. B. (1957). “Kadın-Terbiye: Disiplin”. Ankara Türk Kadınlar Birliği Lokali, s. 25-26.
- Pars, V. B. (1958). “Kadın-Sosyal Hayat: En İyi Arkadaş”. *Akis*, Nr. 218.

Açıklamalar

1. Vedide Baha Pars’ın ailesi ve hayat hikâyesiyle ilgili faydalandığımız kaynaklar için bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Ankara 2000, s. 587-590; Celil Bozkurt, “Milli Mücadele Döneminde Muhittin Baha Pars”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Nr. 56, Bahar 2015, s. 11-32; Ayşe Akıncı, *Örnek Hayatlar: Vedide Baha Pars Hayatı Makaleleri Konuşmaları I*, Amerikan Bord Neşriyat, İstanbul, 1962; Cahit Pars, *Örnek Hayatlar: Vedide Baha Pars Hayatı Makaleleri Konuşmaları II*, Amerikan Bord Neşriyat, İstanbul, 1962; M. Feyzi Öz, “Vedide Baha Pars”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri* (Editör: Hüsnü Cırtlı-Bahir Sorguç), Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara 1987, s. 411-431; Nesrin Oran, “4/IX/1958’de İzmir’de Yapılan Anma Töreninde Nesrin Oran’ın Konuşması”, *İlk Öğretim*, Nr. 441, 1 Ekim 1958, s. 7-9.
2. Vedide Baha Pars’ın çeviri ve telif kitapları şunlardır: *Polianna* (Eleanor Perte’dan çev.), Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1927; *Ali’nin Düşmesi* (Amis le Fleuvre’den adapte), Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1928; *Yeni Yazı İle Mektup Numuneleri*, İstanbul 1928; *Yeni Güzel Mektuplar*, 3. Baskı, İstanbul 1931; *Yavuz Kahraman*, Maarif Kitap Evi, 1932; *Yer Altında Sesler*, Maarif Kitap Evi, İstanbul 1932; *Yere Gömülen Kadın*, Maarif Kitap Evi, İstanbul 1932; *Hakkı Baha Pars 1879-1942* (Abdülkadir Karahan’la birlikte), İzmir 1943; *Orta Dereceli Okullarda Genel Öğretim Metodu ve Uygulama* (Raleigh Schorling’den çev.), İstanbul 1953; *Sınıfta Test Nasıl Yapılır?* (Ellis Weitzman ve Walter J. Mc. Namara’dan çev.), İstanbul 1953; *İlkokullarda Genel Öğretim Metodu ve Uygulama* (Raleigh Schorling ve G. Max Wingo’dan çev.), İstanbul 1953; *Okuma Psikolojisi ve İlkokuma Öğretimi* (Cahit Baha Pars’la birlikte), İstanbul 1954; *Eğitim Psikolojisi* (Hüsnü Cırtlı ve Mithat Enç’le birlikte), İstanbul 1955.
3. Prof. Dr. Ö. Faruk Huyugüzel’in *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)* başlıklı geniş incelemeler sonucu ortaya koyduğu kitabı, Vedide Baha Pars’la birlikte ondan önce İzmir fikir ve sanat hayatında rol oynamış başka kadın yazarların biyografilerine yer vermesi bakımından önemlidir. Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırmaları Merkezi tarafından yürütücülüğünü yaptığım BAP projeleriyle İzmir’in Öncü Kadın Yazarları üzerine ayrıntılı çalışmalar devam etmektedir. Değerli hocam Ö. Faruk Huyugüzel’e bu çalışmalara vesile olduğu ve rehberlik yaptığı için teşekkür ederim.
4. Eğitimci yazar Necip Alpan, Vedide Baha Pars’ın ölümü üzerine kaleme aldığı yazıda aktif eğitim metotlarının ve objektif yoklama ve değerlendirme usullerinin yurda girişinde Vedide Baha Pars’ın emeklerinin çok büyük olduğunu belirtir (“Vedide Baha Pars”, *Birlik*, Nr. 5-6, 1959, s. 17-18). Cavit Binbaşoğlu da *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi* kitabında 1950’den sonra, öğretmen yetiştiren okulların programlarında yapılan değişikliklerde Vedide Baha’nın önemine dikkat çeker ve Eğitim Psikolojisi dersinin 1953’te Beşinci Milli Eğitim Şurası’nda onun çabaları ile programlara girdiğini belirtir (*Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 2014, s. 592).
5. Bahsi geçen seri yazılar için bkz. *Fikirler*, 15 Ekim 1930, Nr. 61, s. 25-32; 15 Kasım 1930, Nr. 62, s. 11-16; 15 Aralık 1930, Nr. 63, s. 6-10.
6. Pars, bu makalede Raleigh Schorling’in *Student Teacher* (1940) ve H. C. Morrison’un *The Practice of Teaching in the Secondary Schools* (1926) kitaplarından istifade ettiğini belirtmektedir.
7. “Musiki ve Biz” başlıklı yazı serisi *Anadolu* gazetesinin 16, 17, 20, 22 Mart 1938 tarihli sayılarında çıkmıştır.
8. Pars, “Demokrasinin Ruhu” başlığıyla iki yazı kaleme almıştır. Bu yazılar için bkz. *Fikirler*, Nr. 35, Mayıs 1950, s. 1-3; *Fikirler*, Nr. 36, Haziran 1950, s. 1-4.

Ölçek Geliştirmede Açımlayıcı Faktör Analizi, Karar Ağacı ve Yapay Sinir Ağları Sonuçlarının Karşılaştırılması^a

Sinan M. Bekmezci^{b, c}, Nuri Doğan^d

Özet

Bu çalışmada test geliştirmede madde seçimi ve yapı geçerliği kanıtlarının ortaya konulmasında açımlayıcı faktör analizi, yapay sinir ağları ve karar ağaçlarının sonuçlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında, daha önceden yapılan bir çalışmada kullanılan "İstatistik Tutum Ölçeği" ön formu lisans, lisansüstü ve mezun statüsündeki bireylere uygulanarak veri toplanmıştır. Elde edilen verilere açımlayıcı faktör analizi ve veri madenciliği kapsamında kullanılabilen karar regresyon ağacı analizi ile kendini düzenleyen haritalama analizleri yapılmıştır. Analizler yapıldıktan sonra farklı yöntemlerde boyut sayılarının ve maddelerin boyutlara dağılımının değişebildiği görülmüştür. Farklı yöntemlerle seçilen maddelerden oluşturulmuş testlere uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen uyum indeksleri karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda polikorik korelasyona dayalı gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi ve kendini düzenleyen haritalama analizi ile seçilen maddelerden oluşan yapının geçerli olduğu ve karar ağacı yönteminin yapı geçerliği analizlerinde kullanışsız olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Ölçek Geliştirme
Açımlayıcı Faktör Analizi
Yapay Sinir Ağları
Karar Ağaçları
Doğrulayıcı Faktör Analizi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.06.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958873

Comparison of Exploratory Factor Analysis, Decision Tree and Artificial Neural Network Results in Scale Development

Abstract

In this study, it was aimed to compare the results of exploratory factor analysis, artificial neural networks and decision trees in test development in terms of item selection and construct validity evidence. Within the scope of the research, data were collected by applying the "Statistical Attitude Scale" preform used in a previous study to individuals with undergraduate, graduate and alumni status. Decision regression tree analyses and self-organizing maps analyses, which can be used within the scope of data mining with exploratory factor analysis, were performed on the obtained data. After the analyses, it was seen that the number of dimensions and the distribution of the items to the dimensions could change in different methods. According to the comparison of fit indices obtained from confirmatory factor analysis, it was seen that the structure consisting of the items selected by exploratory factor analysis based on polychoric correlation and self-organizing mapping analysis was valid and the decision tree method was impractical in construct validity analyses.

Keywords

Scale Development
Exploratory Factor Analysis
Artificial Neural Networks
Decision Trees
Confirmatory Factor Analysis

About Article

Received: 28.06.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958873

^a Çalışma "Psikometrik Özelliklerin Belirlenmesinde Veri Madenciliği, Yapay Sinir Ağları ve Faktör Analizi Sonuçlarının Karşılaştırılması" adlı tezin bir parçasıdır.

^b sbekmezci@outlook.com

^c Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000 0001 5190 1894

^d Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000 0001 6274 2016

Giriş

Bireyin duyuşsal veya bilişsel alandaki herhangi bir niteliğe ait tutumlarını, öz-yeterliklerini, başarı düzeylerini vb. tespit etme amaçlı ölçme araçları bilimsel araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Bu araçlardan elde edilen sonuçların geçerlik ve güvenilirlik dahil bir takım standartları karşılaması gerekmektedir. Ölçme araçlarının sağlaması gereken en önemli standart, geçerlik olarak ifade edilebilir.

Geçerlik ile ilgili geçmişten günümüze ulaşan bir çok tanımlama bulunmaktadır. Genel geçer kabul gören tanımlardan birinde geçerlik bir testin ölçülmesi istenilen özelliği başka özelliklerle karıştırmadan ölçebilme derecesi olarak ele alınmıştır (Ebel ve Frisbie, 1991; Murphy ve Davidshofer, 1998). Amerikan Psikologlar Derneği'nin 1954 yılında yaptığı ve günümüzde de kullanılan geçerlik sınıflaması yordama, zamandaş, kapsam ve yapı geçerliği olmak üzere dört türden oluşmaktadır (Cronbach ve Meehl, 1955; Murphy ve Davidshofer, 2001). Yapı geçerliğinin ise likert tipi ölçeklerde ortaya konulması son derece önem taşımaktadır. Bireyde var olduğu kabul edilen ve doğrudan gözlenemeyen özellikler psikolojik yapılar olarak ele alınmaktadır (Cronbach ve Meehl, 1955). Ölçme aracının geliştirilmesi sürecinde yapının somut ve gözlenebilir nitelik kazanması ise yapı geçerliliğinin belirlenmesi sürecinde gerçekleşmektedir (Murphy ve Davidshofer, 2001). Test geliştirme sürecinde yapı geçerliği maddeye ait ayırt edicilik vb. niteliklerin yanında, maddeler arası doğrusal olmayan ilişkiler, örneklem büyüklüğü gibi etkenlerden etkilenebilmektedir. Bu gibi nedenlerden etkilenmeden yapı geçerliğini en anlamlı şekilde ortaya koyabilmek için farklı analiz yöntemleri gerekebilmektedir. Teste ve maddeye ilişkin istatistiksel sonuçları ortaya koymak ve yorumlamak için klasik test kuramı ve madde tepki kuramı başta olmak üzere farklı kuramlar temel alınarak çeşitli analizler ve değerlendirmeler yapılabilmektedir. Farklı kuramlar temel alınarak yapılan bu analizlerde kuramın kendisinden veya analizlerin varsayımlarından kaynaklanan avantajlar ve dezavantajlar bulunmaktadır. Bu dezavantajların neden olduğu sınırlılıkların oluşmasında testin türü, veri dağılımındaki normallik bozulmaları, maddeler arası doğrusal olmayan ilişkiler, söz konusu psikolojik yapının tek bir boyuttan oluşmaması, testin uygulandığı örneklemin küçük olması, testte bulunan madde farklılıkları gibi durumlar etkili olabilmektedir.

Bu sınırlılıklardan etkilenmeden ölçme aracı geliştirilebilmek için farklı analiz yöntemlerinin karşılaştırıldığı çalışmalar yapılmaktadır. Şimşek (2006), yüksek lisans tez çalışmasında çok değişkenli istatistiksel tekniklerden kümeleme, çok boyutlu ölçekleme, doğrulayıcı ve açıklayıcı faktör analizi ile elde edilen yapı geçerliği kanıtlarını karşılaştırmıştır ve sonuçlara göre kümeleme analizinin açıklayıcı faktör analizine göre daha duyarlı ve uyumlu olduğu, çok boyutlu ölçeklemede ise çok farklı sonuçlara ulaşıldığı ve uyum görülmediği gözlenmiştir. "İstatistik Tutum Ölçeği İçin Uygulanan Faktör Analizi ve Aşamalı Kümeleme Analizi Sonuçlarının Karşılaştırılması" isimli çalışmalarında Doğan ve Başokçu (2010); ölçek geliştirme sürecinde boyut sayısını ve boyutlara düşen maddeleri belirlemede kullanılabilen faktör analizi ve aşamalı kümeleme analizini karşılaştırmış ve sonuçta döndürülmüş faktör analiziyle elde edilen yapı ile aşamalı kümeleme analiziyle elde edilen yapıya ilişkin doğrulayıcı faktör analiz sonuçlarının büyük benzerlik gösterdiğini belirtmişlerdir. Krishnan ve Idris (2018), "Bir Ölçme Aracının Kalitesini Artırmak için Kısmi Puan Modeli'nin Kullanımı" çalışmasında, örtük özelliği ölçme sürecinde bireylerin ve testteki maddelerin birlikte iyi işleyip işlemediklerini kısmi puan modelini kullanarak belirlemeye çalışmışlardır. Karlin ve Karlin (2018), Rasch modelinin kullanımını açıklamak ve birkaç maddesi aynı olan

iki farklı sınavın geçerliğini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada, Rasch modelinin testlerin geçerliği ortaya koymada olduğu kadar öğrencilerin değerlendirilmesine de öncelik sağladığını belirtmişlerdir. Wei, Liu ve Jia (2014) ise öğrencilerin bilim modellerini anlama düzeylerini ölçme amacıyla KTK ile geliştirilen ölçme aracını KTK'nın sınırlılıklarını düşünerek, Rasch modeli ile incelemişlerdir ve aracın güvenilirliği ve geçerliği için kanıt sunmanın yanında aracın iyileştirilebilmesi için bazı yönere vurgu yapmışlardır. Yapılan çalışmalarda madde istatistiklerinin hesaplanmasında, madde seçiminde ve geçerliğe yönelik değerlendirmeler yapabilmek için faktör analizi, kümeleme analizi, diskriminant analizi gibi yöntemlerin karşılaştırılması ve bunlara ek olarak MTK'ya dayalı modellerin ele alındığı görülmektedir.

Bununla beraber teknolojinin özellikle bilgisayar ve bilişim teknolojilerinin son yıllarda büyük bir gelişim içerisine girmesi ekonomi, mühendislik, istatistik ve tıp gibi alanların yanında eğitimde de oldukça büyük gruptan çok sayıda değişken (akademik, duyuşsal vb.) ile ilgili büyük miktarlarda veri toplama ve depolama imkânını ortaya çıkarmıştır. Yüksek kütleli bu verilerin arasında gizli örüntüler ve beklenmeyen ilişkiler söz konusu olabilmektedir. Elde edilen yüksek miktarlardaki bu verilerden anlamlı sonuçlar çıkarmak, gizil ilişkileri ortaya koymak için normalde kullanılan kümeleme analizi, temel bileşenler analizi, açımlayıcı faktör analizi vb. analizlere ek olarak daha esnek varsayımları olan analizler seçmek araştırmacıların daha iyi sınıflama ve kestirimlerde bulunmasını sağlayabilmektedir. Bu ilişkileri ortaya koymak için kullanılan analizlerden bazıları veri madenciliği kapsamında kullanılan ve makine öğrenmesine dayanan analizlerdir. Bu nedenle test geliştirme sürecinde testin psikometrik özelliklerinin istenen seviyeye ulaşması için gerekli olan maddelerin seçiminde veri madenciliği kapsamındaki analizlerden yararlanılan çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalara bilgisayarda bireye uyarlanmış test (CAT) uygulamalarında bireye yöneltilen maddeleri seçmek için kullanılan "karar regresyon ağaçları" ile yapılan çalışmalar örnek olarak verilebilir (Özgür ve Doğanay, 2020; Michel, Baumstarck, Loundou, Ghattas ve Auquier, 2018; Ueno ve Songmuang, 2010). Bunun yanında likert tipi ölçeklerin boyut yapısını ve madde özelliklerini ortaya koymada yapay sinir ağları analizlerinin kullanılmasına yönelik çalışmalara da Kiang ve Kumar (2001), Kuo, Ho ve Hu (2002), Tezbaşaran (2016), Eriş Hasırcı'nın (2019) çalışmaları örnek olarak verilebilir. Literatürdeki araştırmalarda veri madenciliği kapsamındaki analizlerin psikometrik özellikleri belirleme ve madde seçiminde kullanılmasına yönelik yeterince araştırma olmadığı görülebilmektedir. Bu çalışmaların artırılmasının; test geliştirme çalışmalarında kullanılarak testte kullanılan boyutların daha iyi ortaya konması, madde seçimi, daha iyi sınıflamalar yapılması, soru sayısının azaltılarak zaman vb. açılardan kullanışlılığı artırmanın eğitim alanında yapılacak ölçüm işlemlerine fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında, eğitimde test geliştirme sürecinde testin yapı geçerliğini ortaya koymaya yönelik uygulanan açımlayıcı faktör analizine alternatif olarak yapay sinir ağları (kendini düzenleyen haritalama) ve karar ağaçları (sınıflama ve regresyon ağacı) analizlerinin kullanışlılığının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki problemlere yanıt aranmaktadır.

Araştırma Problemi

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA), Yapay Sinir Ağları tekniklerinden Kendini Düzenleyen Harita (KDH) ve Karar Ağacı modellerinden Sınıflandırma ve Regresyon Ağacı (SRA) ile seçilen maddelerden oluşturulmuş testlerin psikometrik özellikleri nasıldır?

Alt Problemler

1. AFA ile seçilen maddelerden oluşan testin psikometrik özellikleri nasıldır?
2. KDH ile seçilen maddelerden oluşan testin psikometrik özellikleri nasıldır?
3. SRA ile seçilen maddelerden oluşan testin psikometrik özellikleri nasıldır?
4. AFA, KDH ve SRA ile elde edilen maddelerden oluşan testlerin DFA sonuçları nasıldır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, kendini düzenleyen haritalama ve karar regresyon ağaçlarının yapı geçerliği kanıtı toplamak için kullanılıp kullanılmayacağını, birbirleriyle farklarını, benzerliklerini ortaya çıkarmayı amaçlanmaktadır. Bu araştırma farklı tekniklerden elde edilecek ölçek yapılarının ortaya konulması açısından betimsel (Grove, Burns, & Gray, 2012), farklı tekniklerden elde edilen ölçek yapılarına ait doğrulayıcı faktör analizi uyum indekslerinin karşılaştırılması açısından ilişkisel bir araştırmadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, ve Demirel. 2017).

Katılımcılar

Çalışmanın amacı farklı tekniklerle madde seçme sonuçlarının testin psikometrik sonuçlarına etkisini araştırmak olduğundan ve pandemi koşullarına rağmen yeterli büyüklükte olduğu düşünülen 808 katılımcıya online uygulama yapılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklere göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Frekans Dağılımı

Cinsiyete Göre	N
Kadın	597
Erkek	211
İstatistik Dersi Alma Durumu	N
Evet	551
Hayır	257
Akademik alanınız	N
Sayısal	289
Eşit Ağırlık	347
Sözel	149
Dil	23

Buna göre üniversitede öğrenim gören ya da üniversiteden mezun olmuş 808 birey, gönüllü olarak katılımcı olmuşlardır. İstatistik Tutum Ölçeğinin uygulandığı grubun %74'ü kadın, %26'sı erkektir. Katılımcıların %68'i daha önce bir istatistik dersi aldığını, %32'si ise istatistik dersi almadığını belirtmiştir. Katılımcıların "Akademik alanınızı aşağıdakilerden hangisi daha iyi tanımlar?" sorusuna %36'sının sayısal, %43'ünün eşit ağırlık, %18'inin sözel, %3'ünün dil cevabı verdiği görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak 'İstatistik Tutum Ölçeği' ön formu uygulanmıştır. İstatistiğe yönelik tutum düzeyini belirlemek amaçlı hazırlanan bu testte 40 madde bulunmaktadır ve bu maddelerden 20 tanesi olumsuz olduğundan bu maddelerde ters puanlama yapılmıştır. Ölçek ön formu ve ölçekteki maddelere ait betimsel istatistikler Ek.1'de yer almaktadır. Ölçek içerisindeki maddelerden 9 ile 40. maddeler birbirinin aynısı, 1 ve 31. maddeler ise birbirinin tam tersidir. Bu maddeler yanıtlayıcıların samimi yanıt verip vermediklerini kontrol etmek amaçlı kullanılmıştır ve maddelerle ilgili yapılan işlemler bulgular kısmında açıklanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Hacettepe Üniversitesi etik komisyonundan gerekli izin alındıktan sonra veriler 2020 yılı Güz döneminde toplanmıştır. Veri toplama işlemi bu tarihlerde ulusal ve uluslararası Covid-19 salgını olması nedeniyle ölçek ön formunun katılımcılara online olarak (google drive aracılığıyla) ulaştırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Veri toplama işlemi gerçekleştirildikten sonra ilk olarak "İstatistik Tutum Ölçeği" içerisindeki olumsuz maddeler tersten puanlanarak, yüksek puanların olumlu tutumu, düşük puanların olumsuz tutumu ifade etmesi sağlanmıştır. Bu adımdan sonra verilerin analizinde AFA, KDH, SRA ve DFA kullanılmıştır.

Araştırmanın birinci alt problemi doğrultusunda ölçeğin faktör yapısını ortaya koymak ve boyutluluk üzerine bulguları ortaya koyabilmek için polikorik korelasyon matrisine ve temel eksenler kestirimine dayanan AFA yapılmıştır. AFA sonucunda boyut sayısını belirlemek için paralel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. AFA çerçevesinde madde faktör yükü, açıklanan varyans oranı ve boyutluluk yakınsama indeksi incelenerek ölçeğin psikometrik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemi için KDH analizi yapılarak ölçeğin nasıl bir boyut yapısına sahip olduğu ve maddelerin nasıl bir dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Analiz yapay sinir ağı uygulamaları yapılabilen ve KDH paket uygulaması bulunduran Matlab programında yapılmıştır. KDH "n" nöron sayısı olmak üzere, nxn boyutunda, altıgen şeklinde görseller üretir. KDH bu nöronların her birinin bir boyutu ifade ettiği ve hangi maddelerin hangi boyutlarda yer aldığına dair görseller sunarak çalışmaktadır. Denetimsiz bir öğrenme modeli ile çalışan KDH her "n" değeri için eldeki veri üzerinden "nxn" olmak üzere farklı modeller ve farklı boyutlandırmalar üretebilir. Ayrıca KDH sinir ağı farklı eğitim sayılarında birbirinden farklı gruplandırmalar yapabilmektedir. Bu çalışmada da ölçeğin kuramsal alt yapısı göz önünde bulundurularak 2x2, 3x3, 4x4 şeklinde nöron değerleri denenmiş; KDH'nin sunduğu boyutlar, maddelerin boyutlara dağılımı da göz önünde bulundurularak 3x3 nöron haritalı modelin ideal olduğu belirlenmiş ve bulgular 3x3 nöronlu model üzerinden sunulmuştur.

Üçüncü alt problemde bireylerin ölçekten aldığı toplam puanların bağımlı değişken olarak ele alındığı, maddelerin ise bağımsız değişkenler olarak ele alındığı SRA analizi yapılmıştır.

Dördüncü alt problemde ise AFA, KDH ve SRA teknikleriyle elde edilen boyut sayısı ve madde dağılımları ile DFA yapılarak ortaya konulan her bir yapının uyum ve hata indeksleri karşılaştırılmıştır. DFA sürecinde kestirimler en çok olabilirlik yöntemi kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular

Analizler gerçekleştirilmeden önce ölçekteki kontrol maddeleri olan 1-31 ve 9 – 40 madde ikilileri arasındaki korelasyona bakılmıştır. Birinci ve otuz birinci madde arasındaki Pearson korelasyonuna bakıldığında “.610”, dokuzuncu ve kırkinci maddeler arasındaki Pearson korelasyonuna bakıldığında “ .723” gibi yüzde 1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve örneklem büyüklüğüne bağlı olarak yüksek denilebilecek bir ilişki bulunmuştur. Alt problemlere ilişkin analizlerde kontrol maddeleri olan 31 ve 40. maddeler çıkarılmıştır.

Açıklayıcı faktör analizine ilişkin bulgular

Veri setine polikorik korelasyon değerlerine göre açıklayıcı faktör analizi uygulandıktan sonra elde edilen KMO-Bartlett Küresellik Testi Sonuçları, Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2’de verilen KMO-Bartlett Küresellik testi sonuçları verinin AFA’ya uygun olduğunu göstermiştir ve bu doğrultuda AFA’ya devam edilmiştir.

Tablo 2. KMO-Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		.978
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	27891.0
	Df	703
	Sig	.000

Ağırlıklandırılmamış en küçük kareler (ULS) faktör çıkarma tekniğine göre elde edilen öz-değerler ve açıklanan varyans yüzdeleri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Özdeğerler ve Açıklanan Varyans Yüzdeleri

Faktör	Öz değerler	Varyans Yüzdesi	Birikimli Varyans Yüzdesi
1	22.26430	0.58590	0.58590
2	3.56160	0.09373	0.67963
3	1.62018	0.04264	0.72227
4	0.91090	0.02397	

Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk'e (2012) göre faktör sayısına karar verilirken dikkate alınması gereken hususlardan biri varyans katkısına ilişkin yüzdelerdir ve bu yüzdelerin birinci yüzde değerinden sonra oldukça azalması durumunda faktör sayısı bir olarak belirlenebilir. Tablo 3'deki öz değerler incelenirse açıklanan varyansa birinci faktörün yüzde 58'lik bir katkısı varken ikinci öz değerlerin görece oldukça düşük bir katkısı olduğu görülmektedir. Bu sonuca dayanarak tek boyutlu bir yapı gözlemlendiği söylenebilir.

Tablo 4'de verilen faktör yükleri incelendiğinde 16. madde hariç tüm maddelerin birinci faktöre 0.50 ve üzerinde yük verdiğini, 34 ve 38. maddeler dışındaki maddelerin ikinci ve üçüncü boyutlara ilişkin yük değerlerinin birinci faktöre ilişkin yük değerlerinden daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Döndürülmemiş Faktör Yükleri Matrisi

Madde	F1	F2	F3	Ortak Varyans	Madde	F1	F2	F3	Ortak Varyans
m1	0.839	-0.227	-0.084	0.763	m20	0.840	0.232	-0.106	0.771
m2	0.819	-0.238	-0.087	0.736	m21	0.843	0.140	-0.098	0.740
m3	0.525	0.402	0.110	0.449	m22	0.766	-0.360	-0.094	0.726
m4	0.757	0.229	-0.010	0.626	m23	0.789	-0.388	-0.083	0.780
m5	0.862	-0.221	-0.020	0.792	m24	0.831	-0.190	0.035	0.727
m6	0.774	-0.344	-0.088	0.726	m25	0.841	-0.332	-0.053	0.820
m7	0.715	0.375	0.071	0.656	m26	0.776	-0.426	-0.060	0.786
m8	0.768	0.240	-0.201	0.688	m27	0.775	0.292	0.052	0.689
m9	0.739	0.276	-0.218	0.669	m28	0.728	0.305	-0.149	0.646
m10	0.760	0.260	-0.247	0.706	m29	0.831	0.204	-0.040	0.735

Ölçek Geliştirmede Açıklayıcı Faktör Analizi, Karar Ağacı ve Yapay Sinir Ağları Sonuçlarının Karşılaştırılması

m11	0.770	-0.417	-0.032	0.767	m30	0.750	-0.269	0.008	0.635
m12	0.837	-0.133	0.064	0.723	m32	0.862	0.287	-0.012	0.826
m13	0.843	0.300	-0.016	0.801	m33	0.762	0.339	0.139	0.714
m14	0.812	0.304	0.052	0.755	m34	0.514	0.018	0.621	0.650
m15	0.538	0.351	0.036	0.414	m35	0.783	0.377	-0.013	0.755
m16	0.302	0.326	0.083	0.204	m36	0.630	-0.170	0.444	0.623
m17	0.769	-0.317	0.005	0.691	m37	0.803	-0.389	0.005	0.796
m18	0.868	-0.186	0.008	0.788	m38	0.514	-0.042	0.629	0.662
m19	0.863	0.210	-0.011	0.789	m39	0.741	-0.372	-0.026	0.688

Tablo 3 ve Tablo 4 dikkate alınarak tek boyutluluk kararını doğrulamak için paralel analiz sonuçlarından yararlanılmıştır. Tek boyut sınırlaması altında yapılan AFA sonuçlarına göre elde edilen faktör yükleri ve ortak varyanslar Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Tek Faktör Sınırlamasına Göre Elde Edilen Faktör Yükleri

Madde	F1	Ortak Varyans	Madde	F1	Ortak Varyans
m1	.868	.754	m20	.843	.710
m2	.846	.715	m21	.841	.707
m3	.538	.289	m22	.798	.638
m4	.749	.561	m23	.822	.675
m5	.882	.778	m24	.830	.690
m6	.804	.647	m25	.865	.749
m7	.728	.530	m26	.821	.673
m8	.779	.607	m27	.789	.623
m9	.759	.576	m28	.738	.544
m10	.780	.609	m29	.838	.702
m11	.808	.654	m30	.760	.578
m12	.846	.716	m32	.885	.783

m13	.854	.730	m33	.780	.608
m14	.830	.689	m34	.514	.264
m15	.544	.295	m35	.806	.650
m16	.303	.092	m36	.630	.397
m17	.787	.620	m37	.824	.679
m18	.872	.760	m38	.518	.268
m19	.869	.754	m39	.770	.593

Ek olarak AFA analiz sonucunda elde edilen tek boyutluluğa yakınsama indeksleri incelenmiştir. Öncelikle .95'ten büyük olması gereken tek boyutluluk uyum indeksinin (UniCo) .971, .85'ten büyük olması gereken açıklanmış ortak varyans indeksinin (ECV) .866, .30'dan küçük olması gereken madde artık mutlak yüklerinin ortalaması indeksinin (MIREAL) değeri .284 çıkmıştır. Bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde testin tek boyutlu olduğu yorumu yapılabilir.

Tek boyut için hesaplanan güvenilirlik değerleri Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Mc Donald's ve Cronbach's Güvenirlik Değerleri

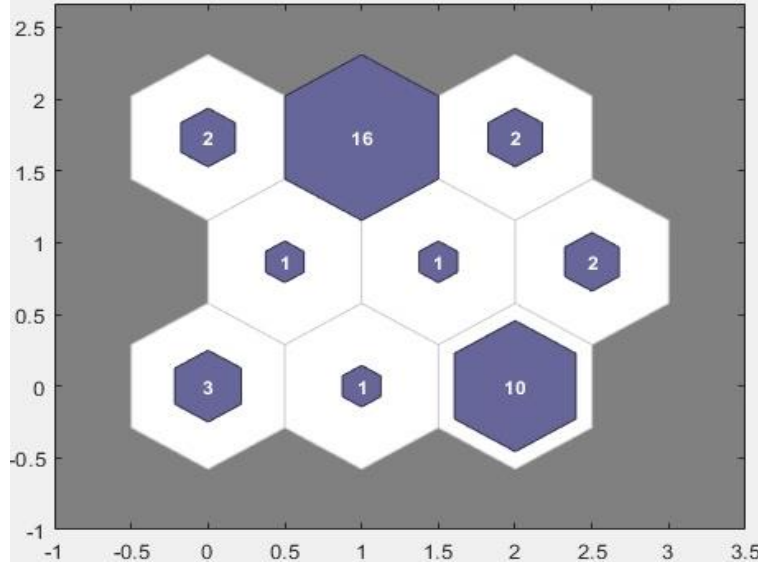
Güvenirlik	
McDonald's Omega	.979889
Standartlaştırılmış Cronbach's Alpha	.979814

Tablo 6'da da görüldüğü gibi McDonald'ın Omega ve Cronbach'ın Standartlaştırılmış Alfa güvenilirlik katsayıları yeterli yüksekliktedir.

Tablo 5 incelendiğinde testteki tüm maddelerin birinci faktöre ilişkin öz-değerlerinin oldukça yüksek olduğu ve tek boyut kararını desteklediği söylenebilir. Diğer yandan Tablo 5'e göre ortak varyans değerleri .500'ün altında olan 3, 15, 16, 34, 36, 38. maddeler çıkarılırsa tek boyutluluğu korunmuş 32 maddelik bir ölçek elde edilebileceği söylenebilir.

Kendini düzenleyen haritalama analizine ilişkin bulgular

Şekil 1'de 3x3'lük modelde her bir nöron bir boyutu temsil etmektedir ve hangi boyutta kaç madde olduğu görülmektedir. Nöron numaralandırmaları sol alttaki nöron 1. Nöron, sağ en üstteki nöron da 9. Nöron olacak şekilde yapılmaktadır.

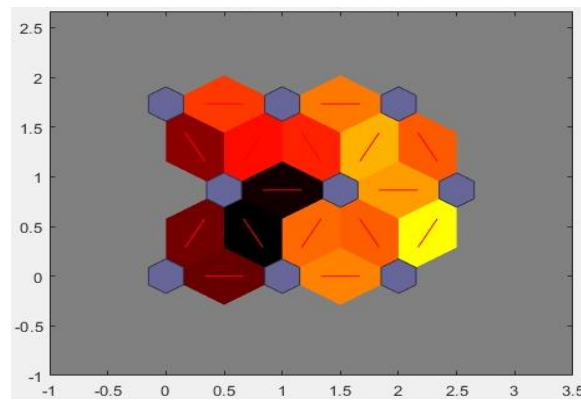

Şekil 1. KDH analizine ilişkin madde nöron dağılımı grafiği

Buna göre 1 numaralı nöronda üç madde, 2 numaralı nöronda bir madde, 3 numaralı nöronda on madde, 4 ve 5 numaralı nöronlarda birer madde, 6 ve 7 numaralı nöronlarda iki madde, 8 numaralı nöronda on altı madde ve son olarak 9 numaralı nöronda iki madde bulunmaktadır. Bir nöronun içinin tamamen renkli olması o nöronun doyduğunu göstermektedir. Bu durumda 8. Nöronun tamamen doyduğu 3. Nöronun ise doyum noktasına yakın olduğu söylenebilir. Bu durumda ölçeğin teorik altyapısı ve maddeler de göz önünde bulundurularak 1 veya 2 boyutlu bir yapı ortaya koyulabilir.

KDH yöntemi, maddeleri nöronlarda gruplandırırken çok fazla eğitilmediği takdirde nöronları boş bırakmama yönünde bir eğilim göstermektedir. Şekil 1'deki grafik incelendiğinde, maddelerin temel olarak 2 boyutta toplandığı, diğer maddelerinde tekli-ikili-üçlü şekillerde nöronlara dağıldığı gözlenmektedir. Şekil 1'deki grafik incelendiğinde, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 9 numaralı nöronların doyuma ulaşmadığı görülmektedir.

Ölçeğin teorik altyapısı ve Şekil 2'deki nöronlar arası "Komşu Ağırlık Mesafeleri" incelenerek yakın boyutlardaki (nöronlar) maddeler birlikte ele alınabilir. Açıkta koyu renge doğru boyutların arasındaki mesafenin arttığı söylenebilir.

Şekil 2. KDH analizine ilişkin komşuluk grafiği

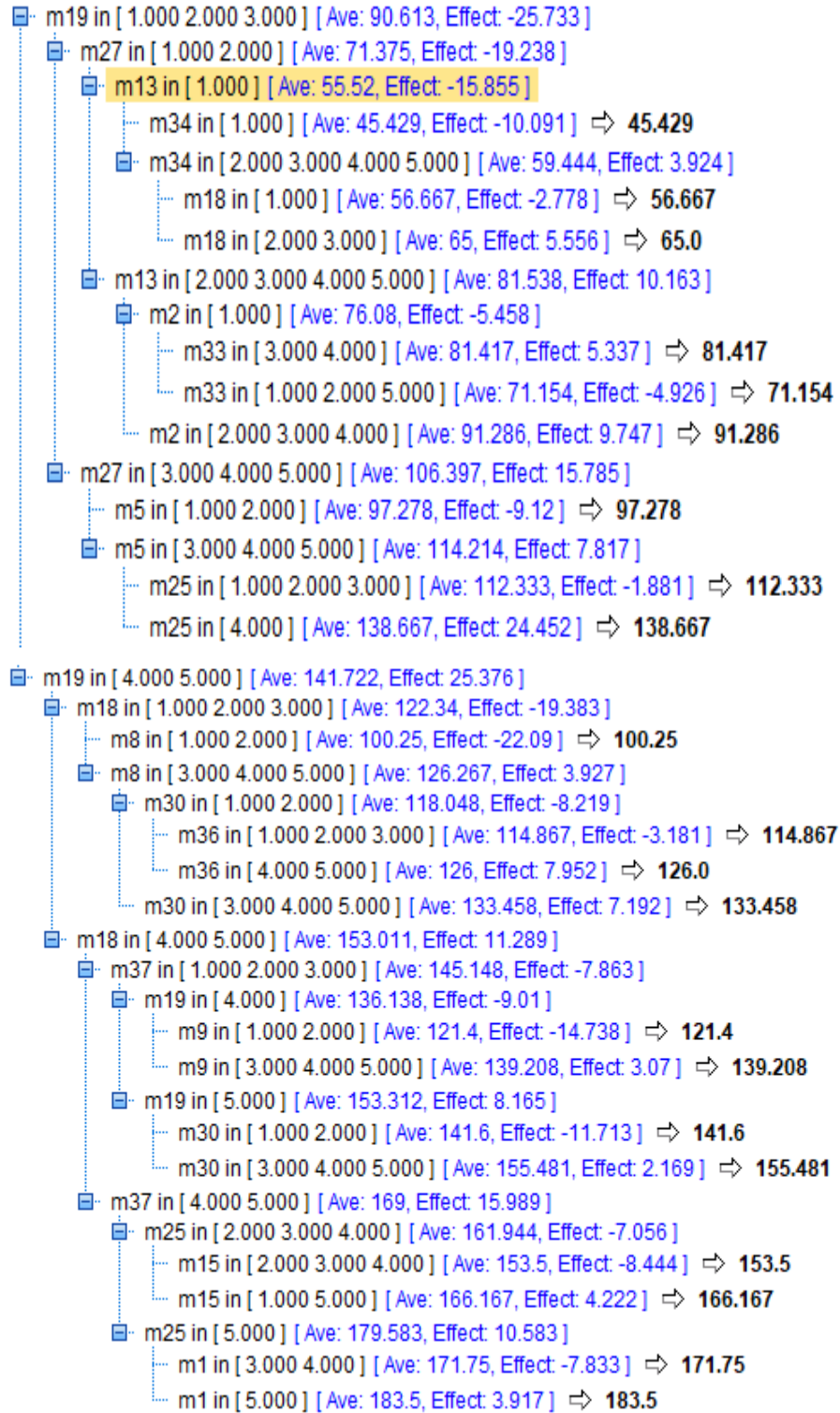
Tablo 8’de karar ağacı analizi neticesinde bağımsız değişkenlere ilişkin elde edilen tahmin edici önemler verilmektedir.

Tablo 8. Karar Ağacı Tahmin Edici Önem Düzeyleri

Önem Değerleri							
Madde	Önem Düzeyi	Madde	Önem Düzeyi	Madde	Önem Düzeyi	Madde	Önem Düzeyi
m1	.01	m11	.02	m21	-	m32	-
m2	.04	m12	.02	m22	.02	m33	.01
m3	-	m13	.07	m23	.02	m34	.03
m4	.02	m14	.02	m24	.02	m35	.02
m5	.05	m15	.01	m25	.01	m36	.03
m6	.02	m16	-	m26	.02	m37	0
m7	.02	m17	.02	m27	.15	m38	.02
m8	.03	m18	0	m28	.02	m39	-
m9	.01	m19	.11	m29	.02		
m10	.02	m20	-	m30	-		

Önem düzeyleri göreceli bir değerlemedir ve değişkenlere verilen değerlerin toplamı bir (1) olacak şekilde bir değerlendirme söz konusudur. Tabloya bakıldığında maddeler içerisinde en yüksek önemlilik değerine .15 ile m27 daha sonra .11 ile m19 olduğu görülmektedir. Onları .07 değeri ile m13, .05 değeri ile m5, .04 değeri ile m2, .03 değeri ile m8 – m34 – m36, .02 değeri ile m4 – m6 – m7 – m10 – m11 – m12 – m14 – m17 – m22 – m23 – m24 – m26 – m28 – m29 – m35 – m38, .01 değeri ile m1 – m9 – m15 – m25 – m33 numaralı maddeler takip etmektedir. Bunun yanında m18 ve m37’ye 0 değeri verilirken m3 – m16 – m20 – m21 – m30 – m32 ve m39’ a herhangi bir değer verilmemiştir.

Şekil 4’de karar ağacı görülmektedir.

Şekil 4. Karar Ağacı

Şekil 4’e göre regresyon ağacında m1, m2, m5, m8, m9, m13, m15, m18, m19, m25, m27, m30, m33, m34, m36, m37 numaralı maddelere yer verilmektedir.

AFA, KDH ve SRA ile elde edilen maddelerden oluşan testlerin DFA sonuçları

Kullanılan yöntemlerle farklı maddeler seçilerek oluşturulan ölçek yapılarından hangilerinin kabul edilebilir olduğunu tespit etmek için DFA' dan yararlanılmıştır. DFA sonucunda elde edilen uyum ve hata indeksleri Tablo 9' da verilmiştir.

Tablo 9. Farklı Yöntemlerden Elde Edilen DFA Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	Açıklayıcı Faktör Analizi	Kendini Düzenleyen Haritalama		Karar Regresyon Ağacı	
	Polikorik korelasyon değerlerine göre tek boyut 32 madde	Tek boyut 16 madde	İki boyut 26 madde	Önem düzeyine göre seçilen maddeler tek boyut 29 madde	Ağaçtaki maddeler tek boyut 16 madde
RMSEA	.10	.12	.08	.20	.18
NFI		.97	.98	.94	.93
NNFI	.98	.97	.98	.94	.93
CFI	.98	.97	.98	.94	.94
GFI	1	.83	.84	.47	.70
AGFI	1	.78	.81	.39	.61

Uyum indeksleri içerisinde ki-kare/sd indeksine yer verilmemektedir. Çünkü ki-kare/sd örneklem büyüklüğüne duyarlı bir indekstir (Abell, Springer, Kamata, 2009) bu nedenle kurulan hiçbir modelde uygulama örnekleminin büyüklüğünden dolayı kullanışlı olmamıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yapılan AFA sonucu elde edilen bulgulara göre ölçek yapısı ilk etapta üç faktörlü bir yapı göstermiştir fakat Tablo 4' te görüldüğü üzere üç madde haricinde bütün maddeler ilk faktöre yüksek yük değerleri vermiştir. Burada Tablo 4 ile ölçek maddeleri birlikte incelendiğinde olumlu maddelerin tamamen birinci faktöre yüksek yük değerleri verdiği olumsuz ifadeler olarak yazılan maddelerin ikinci bir faktöre de yük verme eğilimi gösterdiği belirlenmiştir. Üçüncü faktöre ise teorik olarak tutum yapısıyla ilgisi olmayabilecek maddelerin yük verdiği görülmüştür. Sonuç olarak birinci ve ikinci faktöre yük veren maddelerin olumlu ve olumsuz maddeler olarak ayrıldığı ama yine de tutum yapısını ölçmeye yönelik maddeler olduğu görülmüştür. Buradan yola çıkılarak tek faktörle sınırlandırılarak gerçekleştirilen paralel analiz sonucunda elde edilen uyum indeksleri ve faktör yükleri ölçeğin tek boyut olarak ele alınabileceğini göstermektedir.

KDH analizinden elde edilen sonuçlarda ise maddelerin çoğunluk olarak iki nörona toplanma eğilimi gösterdiği fakat bu nöronlardan birinin doyuma ulaştığı görülürken diğerinin ulaşmadığı görülmektedir. KDH' de de AFA' daki gibi iki boyuta ayrılmada olumlu ifadeler ile olumsuz ifadelerden oluşan maddelerin ayrıldığı görülmüştür. KDH' de ağ her eğitimden sonra farklı çıktı değerleri üretebilmektedir ve Şekil 3 incelenirse bu eğitim çıktısında olumsuz ifadelerden oluşan maddeler doymun bir faktör oluştururken olumlu ifadelerden oluşan maddeler doymamış ikinci bir faktör oluşturmuştur. Fakat ağ daha fazla

eğitilirse AFA' ya benzer sonuçlar vermesi olasıdır. Bu noktada KDH analizinden elde edilen tek boyut 16 maddeli veya iki boyut 26 maddeli yapı ile ölçeğin nihai haline karar verilebilir.

SRA tekniğinde; maddeler bağımsız değişken toplam puan bağımlı değişken olarak ele alındığında ağaç yapısına dahil edilen maddeler ile önem değeri verilen maddeler farklılaşmaktadır. Bu nedenle ölçeğin nihai haline karar verilirken önem değeri ve ağaç yapısındaki maddelere göre iki farklı form oluşturulmuştur. Önem değeri ve ağaç yapısına göre seçilen maddelerden oluşan iki form ile AFA ve KDH tekniklerine göre seçilen maddeler ile oluşan formlar arasında herhangi bir benzerlik görülmemiştir. SRA analizi sonucunda diğer teknikler de göz önüne alınarak tek boyutlu bir yapı oluşturulmuştur. Bunun nedeni karar ağacının madde önem değerini belirlerken yada ağaç yapısını oluştururken maddelerin boyut dağılımlarına yönelik bir sonuç vermemesidir

AFA, KDH ve SRA'ya göre seçilen maddeler ile farklı boyut sayısında ve farklı madde sayısında ölçek formlarına DFA uygulanmıştır. Örneklem sayısının büyüklüğünden dolayı kare/serbestlik derecesi uyum indeksi anlamlı sonuç vermemiştir. Bu nedenle karşılaştırmalar diğer indeksler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Farklı ölçek yapılarına uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları incelendiğinde KDH analizinden elde edilen tek ve iki boyutlu ölçek yapıları ile, polikorik korelasyon değerlerine dayalı tek boyutlu ölçek yapısının uyum indekslerinin yüksek olduğu görülebilmektedir. Karar ağacı analizinde hem önem değerlerine göre hem de ağaç yapısında yer verilen maddeler ile oluşturulan ölçek formunun doğrulayıcı faktör analizi sonucundaki uyum indeksleri değerlerinin diğer analizlere göre daha düşük olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak karar ağacının madde önem değerini belirlerken ya da ağaç yapısını oluştururken maddelerin boyut dağılımlarına yönelik bir sonuç vermemesi düşünülebilir. Bu yönüyle SRA'nın yapı geçerliği analizlerinde ve ölçek geliştirmede madde seçiminde kullanışlı bir analiz olmadığı düşünülmektedir. Ölçeğin AFA sonucunda elde edilen tek boyutlu 32 maddeli yapısının GFI ve AGFI değerlerinin diğerlerinden daha yüksek olmasının doğrulayıcı faktör analizinin polikorik korelasyon değerleri ile gerçekleştirilmesi olduğu düşünülmektedir. KDH analizinden elde edilen tek boyut 16 madde ve iki boyut 26 maddeli ölçek yapısının uyum değerlerinin de çok yüksek ve birbirine yakın olması KDH'nin AFA'ya iyi bir alternatif olabileceği söylenebilir. Bu da özellikle Tezbaşaran (2016) ve Eriş Hasırcı'nın (2019) KDH'nin AFA'ya iyi bir alternatif olabileceği ile Kiang ve Kumar'ın (2001) KDH'nin, çarpık dağılımlı verilerde yapı ortaya koymada iyi bir performans gösterdiği sonuçları ile benzerlik taşımaktadır.

Kaynakça

- Abell, N., Springer, D. W., Kamata, A., (2009). *Developing and validating rapid assesment instruments*. Oxford University Press, Inc..
- Grove, S. K., Burns, N., & Gray, J. R. (2012). *The practice of nursing research: Appraisal, synthesis, and generation of evidence*. 7th ed. St.Louis, MO: Elsevier.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: spss ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi
- Cronbach, L. J. & Meehl, P. E. (1955). Construct validity in psychological tests. *Psychological Bulletin*, 52, 281–302.
- Doğan, N. ve Başokçu, T. (2014). istatistik tutum ölçeği için uygulanan faktör analizi ve aşamalı kümeleme analizi sonuçlarının karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 1 (2), 65-71.
- Ebel, R. L. & Frisbie, D.A. (1991) *Essentials of educational measurement*. New Jersey: Prentice–Hall International, Inc.
- Eriş Hasırcı, H. M. (2019). *Öz düzenlemeli haritalar yöntemi ile elde edilen yapı geçerliği kanıtlarının faktör analizi ve kümeleme analizi ile karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karlin, O., & Karlin S. (2018). Making better tests with the rasch measurement model. *InSight: A Journal of Scholarly Teaching*. 13, 76-100.
- Kiang, M. Y., & Kumar, A. (2001). An evaluation of self-organizing map networks as a robust alternative to factor analysis in data mining applications. *Information Systems Research*, 12(2), 177-194
- Krishnan, S. & Idris, N. (2018). Using partial credit model to improve the quality of an instrument. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 7, 4, 313-316.
- Kuo, R. J. Ho, L. M. Hu, C. M. (2002). Integration of self-organizing feature map and Kmeans algorithm for market segmentation. *Computers & Operations Research*, Volume 29, Issue 11, Pages 1475-1493
- Murphy, K.R. & Davidshofer, C. O. (1998). *Psychological testing: Principles and applications*. New Jersey: Prentice - Hall International, Inc
- Murphy, K.R. & Davidshofer, C.O. (2001). *Psychological testing principles and applications*(5th.ed.). New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Michel P., Baumstarck K., Loundou A., Ghattas B., Auquier P. & Boyer L.(2018). Computerized adaptive testing with decision regression trees: an alternative to item response theory for quality of life measurements in multiple sclerosis. *Patient Prefer Adher*.12;1043:1053.
- Özgür, E. G. ve Doğanay Erdoğan, B. (2020). Bilgisayar uyarlamalı test (BUT) uygulamalarında regresyon ağacı yaklaşımı: Regresyon karar ağaçları ile psikometrik model kullanan standart BUT algoritmasının yapay bir veri üzerinde değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 161-167. DOI: <https://www.doi.org/10.46971/ausbid.741777>

- ŖimŖek, D. (2006). *Kümeleme analizi, çok boyutlu ölçekleme, doğrulayıcı ve açıklayıcı faktör analizi ile elde edilen yapı geçerliği kanıtlarının karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi.Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara
- Tezbaşaran, E. (2016). *Temel bileşenler analizi ve yapay sinir ağı modellerinin ölçek geliştirme sürecinde kullanılabilirliğinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Mersin.
- Ueno, M. & Songmuang P. (2010). *Computerized adaptive testing based on decision tree*. 2010 IEEE 10th International Conference on Advanced Learning Technologies (ICALT); July 5–7, 2010; Sousse, Tunisia.
- Wei, S., Liu, X. & Jia, Y., (2014). Using rasch measurement to validate the instrument of students' understanding of models in science (SUMS). *International Journal of Science and Mathematics*, 12, 1067.

EKLER

Ek 1. İstatistik Tutum Ölçeği

		Ortalama	S. Sapma	Çarpıklık	Çarpıklık için S. Hata	Basıklık	Basıklık için S. Hata
M1	İstatistik, en sevdiğim derstir.	2.4913	1.17804	.301	.086	-.813	.172
M2	İstatistik çalışmak beni dinlendirir.	2.3478	1.20165	.505	.086	-.748	.172
M3	İstatistikle ilgilenen kişiler mutsuz olur.	4.1609	1.03177	-1.133	.086	.729	.172
M4	İstatistik sıkıcıdır.	3.6176	1.28418	-.618	.086	-.666	.172
M5	İstatistikle uğraşmak beni eğlendirir.	2.8502	1.28420	.038	.086	-1.074	.172
M6	Boş zamanlarımda istatistik çalışmaktan zevk alırım.	2.2005	1.14690	.576	.086	-.639	.172
M7	İstatistik insanın yaşama sevincini azaltıyor.	3.8800	1.25120	-.936	.086	-.162	.172
M8	İstatistik problemi çözmek bana yorucu gelir.	3.1757	1.32605	-.223	.086	-1.079	.172
M9	İstatistik derslerinden korkarım.	3.3725	1.32971	-.376	.086	-.997	.172
M10	İstatistik derslerinde zorlanırım.	3.1176	1.24249	-.166	.086	-.942	.172
M11	İstatistik, derslerin en güzelidir.	2.2277	1.12980	.567	.086	-.580	.172
M12	İstatistik dersine isteyerek katılırım.	3.1002	1.31660	-.146	.086	-1.061	.172
M13	İstatistikten hiç hoşlanmam.	3.7005	1.33094	-.739	.086	-.636	.172
M14	Programda istatistik derslerinin sayısı azaltılırsa mutlu olurum.	3.4752	1.33558	-.530	.086	-.849	.172
M15	İleride, istatistikle ilişkisi en az olan bir meslek seçmek isterim.	3.4418	1.34379	-.430	.086	-.974	.172
M16	İstatistik insanın çelişkili düşünmesine neden olur.	3.5359	1.22092	-.401	.086	-.805	.172
M17	İstatistik konusunda her şey ilgimi çeker.	2.5099	1.12200	.316	.086	-.718	.172

M18	İstatistik dersine isteyerek çalışırım.	2.9257	1.24135	.001	.086	-1.001	.172
M19	Mümkün olsa, istatistik yerine başka bir ders alırım.	3.2611	1.42020	-.330	.086	-1.157	.172
M20	İstatistik ödevlerini yaparken sıkılırım.	3.2859	1.30434	-.386	.086	-.915	.172
M21	İstatistik derslerine mecbur olduğum için çalışıyorum.	3.1498	1.37911	-.180	.086	-1.176	.172
M22	Boş zamanlarımda istatistik problemleri çözmek bana zevk verir.	2.3453	1.16680	.461	.086	-.762	.172
M23	İstatistik benim için vazgeçilmez bir derstir.	2.1225	1.11032	.699	.086	-.350	.172
M24	İstatistik derslerinde kendimi rahat hissedirim.	2.7327	1.22158	.133	.086	-.965	.172
M25	Diğer derslere göre, istatistiğe daha büyük bir zevkle çalışırım.	2.3614	1.21661	.507	.086	-.750	.172
M26	Bana göre, İstatistik en çekici derstir.	2.1312	1.13854	.731	.086	-.360	.172
M27	Okuldaki istatistik dersleri azaltılırsa sevinirim.	3.4394	1.32043	-.458	.086	-.882	.172
M28	İstatistik dersinden çekinirim.	3.3515	1.28579	-.375	.086	-.911	.172
M29	İstatistik dersine, sadece sınıf geçmek için çalışıyorum.	3.2599	1.36944	-.287	.086	-1.113	.172
M30	İstatistikle ilgili yayınlar ilgimi çeker.	2.5483	1.18129	.266	.086	-.856	.172
M31	İstatistik dersini hiç sevmem.	3.5891	1.37583	-.596	.086	-.901	.172
M32	İstatistik derslerine katılmak içimden gelmez.	3.5074	1.35055	-.544	.086	-.870	.172
M33	İstatistik önemli gördüğüm konuların en sonucusudur.	3.7995	1.20897	-.804	.086	-.208	.172
M34	İstatistiğin hayatta önemli olduğuna inanıyorum.	3.8428	1.15847	-.894	.086	.090	.172
M35	İstatistik dersi beni huzursuz eder.	3.6324	1.26815	-.648	.086	-.607	.172

Ölçek Geliştirmede Açıklayıcı Faktör Analizi, Karar Ağacı ve Yapay Sinir Ağları Sonuçlarının Karşılaştırılması

M36	İstatistik insanın kendine güvenini artırır./silinebilir	3.2983	1.21592	-.287	.086	-.769	.172
M37	Dersler arasında en çok istatistikten hoşlanırım.	2.2463	1.11872	.542	.086	-.599	.172
M38	İstatistik insanı bilimsel düşünmeye yöneltir.	3.9109	1.07327	-.937	.086	.394	.172
M39	Sürekli istatistik çalışsam bıkmam.	2.1832	1.16373	.637	.086	-.556	.172
M40	İstatistik derslerinden korkarım.	3.4975	1.28570	-.517	.086	-.756	.172

Küreselleşme, Ekonomik Kalkınma ve Kamu Kesiminin Demokratikleşme Seviyesi Üzerine Etkisi

Mustafa Güder ^{a,b}, Mehmet Metin Dam ^c

Özet

Bu çalışmada, Yeni Sanayileşen Ülkeler (Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Meksika, Filipinler, Güney Afrika, Tayland, Türkiye) için küreselleşme, ekonomik kalkınma ve ekonomideki kamu kesimi büyüklüğünün demokratikleşme seviyesi üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemiyle 2003-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak test edilmiştir. Değişken olarak Freedom House Endeksi, KOF Endeksi, kişi başına düşen milli gelir ve kamu kesimi toplam nihai tüketim harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payı kullanılmıştır. Serilerin durağanlığı, ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS panel birim kök testiyle sınanmıştır. Ayrıca, çalışmada Driscoll-Kraay Model Tahmini yaklaşımı kullanılmış ve nedensellik ilişkisi Dumitrescu ve Hurlin (2012) testiyle tahmin edilmiştir. Panel veri analizi sonuçlarına göre demokratikleşme seviyesi üzerinde; küreselleşmenin negatif, ekonomik kalkınma ve kamu kesimi büyüklüğünün ise pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik kalkınmadan kamu kesimi büyüklüğüne doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Demokratikleşme
Küreselleşme
Ekonomik Kalkınma
Kamu Kesimi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.06.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958906

The Effect of Globalization, Economic Development and the Public Sector on the Level of Democratization

Abstract

In this study, the effect of globalization, economic development and the size of the public sector in the economy on the level of democratization for the Newly Industrialized Countries (Brazil, China, India, Indonesia, Malaysia, Mexico, Philippines, South Africa, Thailand, Turkey) was tested with panel data analysis method using the 2003-2017 period annual data. Freedom House Index, KOF Index, per capita national income and share of the public sector total final consumption expenditures in the gross domestic product were used as variables. The stationarity of the series was tested with the CIPS panel unit root test, one of the second generation unit root tests, developed by Pesaran (2007). In addition, the Driscoll-Kraay Model Estimation approach was used in the study and the causality relationship was estimated by Dumitrescu and Hurlin (2012) test. According to panel data analysis results, it has been determined that globalization has a negative effect, whereas the size of the public sector in the economy and economic development has a positive effect above the level of democratization. It has also been concluded that there is a one-way causality relationship from economic development to the size of the public sector.

Keywords

Democratization
Globalization
Economic Development
Public Sector

About Article

Received: 28.06.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958906

^a mustafa.guder@adu.edu.tr

^b Araştırma Görevlisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Aydın İktisat Fakültesi, 0000-0001-7056-2365

^c Doçent Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İBBF, 0000-0003-3980-7982

Giriş

“Dünya Ekonomik Durumu ve Beklentileri” adlı 2019 Birleşmiş Milletler raporunda ülkeler iktisadi açıdan; gelişmiş ekonomiler (Developed economies), geçiş ekonomileri (Economies in transition) ve gelişmekte olan ekonomiler (Developing economies) olarak üç grupta sınıflandırılmaktadır (United Nations, 2019: s.167). Ancak bu sınıflandırmada aynı grupta yer alan ülkeler arasında; özgürlük, demokrasi ve sosyal gelişmişlik bakımından birçok farklılık bulunmaktadır. Söz konusu faktörlere atfedilen farklı önem seviyelerine göre alternatif sınıflandırmalar da yapılabilmektedir. Özellikle, Birleşmiş Milletler’in sınıflandırmasında gelişmekte olan ülkeler olarak kategorize edilen ülkelere yönelik birçok teorik yaklaşımın farklı sınıflandırmaları mevcuttur. “Az Gelişmiş Ülkeler”, “Geri Kalmış Ülkeler” ve “Çevre Ülkeler” bunlardan bazılarıdır. Bu sınıflandırmaların tümünde; Ortadoğu, Afrika, Güney Asya ve Latin Amerika gibi benzer coğrafi bölgelerden ülkeler yer almaktadır (Er, 1997: s.294).

Gelişmekte olan ülkeler; kırılgan ekonomilere sahip olmaları, gelişmiş ülkelere nazaran sosyal gerginliklere, askeri ve politik çatışmalara daha çok sahne olmaları bakımından demokratikleşme konusunda tartışmalı bir grubu oluşturmaktadır. Söz konusu ülkelerdeki demokrasi ve özgürlük seviyeleri genellikle gelişmiş ülkelere göre daha düşüktür. Bu farklılığın hem ekonomik ve politik hem de ulusal ve ulus-aşırı olarak ayrıştırılabilecek birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin açıkça ortaya konabilmesi için gelişmekte olan ülkelere yönelik yapılacak çalışmalar büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, ekonomik kalkınma ve devletin ekonomideki büyüklüğü gibi iki ulusal etkenin yanı sıra ulus-aşırı bir etken olan küreselleşmenin demokratikleşme seviyesi üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Çalışmada ülke grubu olarak; kalkınma ekonomisi literatüründe gelişmekte olan ülkeler sınıflandırması altındaki daha spesifik bir grubu oluşturan “Yeni Sanayileşen Ülkeler” ele alınmaktadır. Bu ülke grubunun tercih edilmesinde küreselleşme sürecinin önemli bir payı bulunmaktadır. Zira gelişmekte olan ülkeler, finansal serbestleşmenin de getirileri sayesinde 1990’lar sonrası küreselleşme sürecinin en önemli kazananları olarak değerlendirilmiştir. Ancak son dönemde bu ülkelerin küreselleşmeden olumsuz etkilenmeye başladığına dair görüşler literatürde sıkça yer almaya başlamıştır. Bu gelişmelere koşut olarak, özellikle gelişmekte olan Asya ülkelerinin Batı merkezli uluslararası ekonomik sistem ile olan ilişkilerinin gelecekte nasıl şekilleneceği tartışması öne çıkmaktadır. Zira Batı sistemine alternatif olarak giderek sayıları artan Asya merkezli finansal kurumlar ve farklı coğrafyalarda genişleyen Çin etkisi, uluslararası sistemde önemli değişikliklerin yaşanabileceğine dair görüşleri beraberinde getirmektedir.

Öte yandan, Çin’in ne liberal kapitalizme ne de ithal ikameciliğe tam anlamıyla benzemeyen yeni bir otoriter devlet kapitalizmi modeli uyguladığına ve buna mukabil hem uluslararası yatırımları dışlamayan hem de sınırsız bir serbestleşmeyi kabul etmeyen bir küreselleşme (seçici/selektif küreselleşme) yaklaşımı benimsediğine dair görüşler söz konusudur (Kutlay ve Öniş, 2020: s.44). Çin’deki bu politikaların başta Asya ülkeleri olmak üzere diğer gelişmekte olan ülkelere yeni bir yol olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği henüz bilinmemektedir. Yine de küreselleşme ve devletin ekonomideki büyüklüğü gibi değişkenlerin bu ülkelerin demokratik yapıları üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi, gelecek için tahminlerde bulunmaya katkı sağlayabilir. Bu nedenlerle, çalışmada Asya ülkelerinin çoğunlukta olduğu ancak dünyanın farklı bölgelerinden gelişmekte olan ekonomileri de kapsayan yeni sanayileşen ülkeler grubu tercih edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı; yeni sanayileşen ülkelerde küreselleşme, ekonomik kalkınma ve kamu kesimi büyüklüğünün demokratikleşme üzerine etkisi panel veri analizi yöntemiyle 2003-2017 dönemi yıllık veriler kullanılarak analiz etmektir. Beş bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümde giriş, ikinci bölümde teorik çerçeve, üçüncü bölümünde literatür özeti, dördüncü bölümde ekonometrik analiz ve son bölümde ise sonuç yer almaktadır.

Teorik Çerçeve

Çalışmada yer alan bağımsız değişkenlerden ilki, küreselleşme düzeyidir. Küreselleşme kısaca, küresel ölçekteki toplumsal karşılıklı bağımlılıkları ve mübadeleleri oluşturan, artıran, yaygınlaştıran ve yoğunlaştıran sosyal süreçlerin çok boyutlu kümesi olarak tanımlanabilir. Çok boyutlu olması nedeniyle küreselleşmenin etkileri ülkelerin özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir (Steger, 2013: s.31-32). Birçok bakımdan olumlu ve olumsuz etkileri bir arada bulunması nedeniyle günümüzde küreselleşmeye yönelik farklı yaklaşımlardan söz edilebilmektedir. Bunlar temelde “aşırı küreselleşmeciler” (hyperglobalist), “kuşkucular” yani küreselleşme karşıtları (skeptical) ve “dönüşümcüler” (transformationalist) olarak 3 grupta sınıflandırılmaktadır (Held, McGrew, Goldblatt & Perraton, 1999: s.3-10).

Küreselleşmeyi destekleyen görüşler; demokrasi, insan hakları, özgürlük ve doğanın korunması gibi değerlerin küreselleşme sayesinde evrensel hale geldiğini savunmaktadır (Kıvılcım, 2013: s.226). Diğer taraftan küreselleşme karşıtları ise küreselleşmenin kültürler, uygarlıklar veya bölgeler arasında yeni çatışmaları beraberinde getireceğini; evrensel değerler üzerine kurulu küresel bir uygarlıktan ziyade radikalizmin ve saldırgan milliyetçiliğin yükselmesine sebep olacağını öngörmektedir (Bozkurt, 2020: s.12). Bu bakımdan küresel entegrasyonun ülkelerin demokratikleşme seviyeleri üzerinde farklı etkiler ortaya çıkacağını öngören görüşlerin bulunduğu ifade edilebilir.

Çalışmadaki diğer bir bağımsız değişken olan ekonomik kalkınmanın toplumsal kutuplaşma ve politik radikalizm gibi çatışmacı olguları azaltması ve böylece ülkelerin demokratikleşme seviyeleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olması beklenmektedir. Son olarak devletin ekonomideki ağırlığının demokrasi üzerindeki etkisinin ise liberal ve korumacı ekonomik yaklaşımlara göre farklı sonuçlar ortaya çıkaracağı tahmin edilmektedir. Liberal bakış açısına göre ekonomide devlet faaliyetlerinin artmasının bir yandan özel sektöre yönelik bir dışlama etkisini beraberinde getirmesi sonucu ekonomik özgürlüğün azalacağı; öte yandan artan ekonomik faaliyetleri sayesinde devletin daha güçlü bir otorite olarak politik özgürlüğü kısıtlayacağı öngörülmektedir. Korumacı ekonomik yaklaşımlara göre ise ekonomide artan devlet ağırlığının; sanayileşme ve kalkınmayı artıracığı ve böylece ulusal refah ve özgürlükler üzerinde olumlu bir etkide bulunacağı beklenmektedir.

Bu çalışmada kalkınma ekonomisinde gelişmekte olan ülkeler sınıflandırmasının bir alt grubu olarak yer alan “Yeni Sanayileşen Ülkeler” grubu ele alınmaktadır. Yeni sanayileşen ülkelerin sınıflandırılması konusunda iktisatçılar ve siyaset bilimciler arasında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Ancak genel anlamda bir ülkenin yeni sanayileşen olarak sınıflandırılabilmesi için gayri safi yurtiçi hasılasındaki kayda değer oranda büyüme, kişi başına düşen gelir ve yaşam standardındaki artışlar temel kriterler olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra düşük yolsuzluk seviyesi ve siyasal istikrar gibi sosyo-politik faktörler de bu sınıflandırmaya dahil edilebilmektedir (Majaski, t.y.). Bazı iktisatçıların sınıflandırmalarında ise iki temel ölçüt öne çıkmaktadır: Bunlardan ilki, söz

konusu ülkenin ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemiş olması ve imalat sanayinin gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payının en az yüzde 20-25 düzeyine ulaşmasıdır (Weiss, 1988). Baz alınan kriterlerdeki çeşitlilik nedeniyle yeni sanayileşen olarak sınıflandırılan ülkelerin sayısı, dönemsel olarak farklılık arz etmektedir. Örneğin, ilk olarak; 1970'lerden 1980'lerin sonuna kadar Hong Kong, Güney Kore, Singapur ve Tayvan bu grupta yer almıştır. Ardından, 2000'lere doğru ise Çin, Brezilya, Hindistan, Meksika, Güney Afrika, Türkiye, Malezya, Filipinler ve Tayland yeni sanayileşen ülkeler olarak sınıflandırılmaya başlanmıştır (Majaski, t.y.).

Zaman içinde ülke sayısındaki değişimler ve sınıflandırma kriterlerindeki çeşitlilik nedeniyle literatürde farklı ülke kümelerinin yeni sanayileşen olarak değerlendirildiği çalışmaların olduğu görülmektedir. Örneğin: Zhang, Liu ve Bae (2017), Ghazali ve Ali (2019), Kılıç (2020) ile Shahzad, Doğan, Sinha ve Fareed (2020) çalışmalarında Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Meksika, Filipinler, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye'yi içeren toplam 10 ülkeyi yeni sanayileşen ülkeler sınıfına dahil etmiştir. Hossain (2011) ise bu ülkelerden Endonezya hariç 9 ülkeyi baz almıştır. Diğer taraftan Destek (2016); Brezilya, Hindistan, Türkiye, Güney Afrika, Meksika ve Malezya olmak üzere toplam 6 ülkeyi yeni sanayileşen kategorisinde ele almıştır. Zeren ve Koç (2014) ise çalışmalarına; IMF'nin tanımlamasını baz alarak Hindistan, Malezya, Meksika, Güney Afrika, Filipinler, Tayland ve Türkiye'yi içerecek şekilde 7 ülkeyi dahil etmişlerdir. Bu çalışmada, daha yakın tarihli çalışmalarda olduğu gibi 10 ülkeyi kapsayan bir sınıflandırma tercih edilmiştir.

Literatür Özeti

Mevcut demokratikleşme literatürü oldukça geniştir. Bu alandaki çalışmalar, genellikle bağımsız değişken olarak ele alınan demokrasinin ekonomik küreselleşme üzerindeki etkilerinin sınanması üzerinedir. Garrett (2000), demokratikleşmenin ekonomik küreselleşmeyi artırdığına dair önermelerin daimi bir geçerliliği olmadığını, demokratikleşmenin karakterini oluşturan gruplara göre değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak genel anlamda dışa açıklık karşıtı bir görüşü temsil etmiyorsa demokratikleşmenin küreselleşmeyi artıracığına vurgu yapmaktadır. Dutt ve Mitra (2002) da benzer şekilde, demokrasilerin baskıcı otoritelere göre ekonomik küreselleşmeyi artırma konusunda daha etkili olacağını öne sürmektedir. Quinn (2003), geniş bir tarihsel perspektifte bakıldığında demokratikleşmenin finansal küreselleşme üzerindeki olumlu etkisinin Birinci Dünya Savaşı sonrası süreçte oluşmaya başladığı, önceki süreçte ise negatif bir etkisinin söz konusu olduğu sonucuna varmaktadır. Milner ve Kubota (2005), politik alandaki demokratikleşmenin hükümetleri ticari engeller uygulamaktan alıkoyacağını öne sürerek; bu argümanı 1970-1999 döneminde özellikle emek zengini gelişmekte olan ülkelerde ampirik olarak desteklemektedirler. Bu bakımdan demokratikleşmenin küreselleşmeyi teşvik ettiğini tespit etmektedirler. Benzer şekilde O'Rourke ve Taylor (2006) da emek faktörü açısından zengin olan ülkelerde demokratikleşme sürecinde işçiler için ticaretin faydalarının görünür hale geleceğini ve bu durumun söz konusu ülkelerde daha liberal ve ekonomik anlamda küreselleşmeyi destekleyecek politikaların uygulanmasının önünü açacağını savunmaktadır. Brune'e göre de politik özgürleşme ve demokrasi, gelişmekte olan ülkeleri finansal serbestleşme ve dolaylı olarak küreselleşme konusunda teşvik etmektedir (Brune, Garrett, Guisinger & Sorens, 2001).

Son dönemlerde demokratikleşme ve küreselleşme arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalarda nedenselliğin yönü küreselleşmenin demokrasi üzerindeki etkisini sınavacak şekilde

değişmeye başlamıştır. Ekonomik küreselleşme ve ticari açıklığın daha fazla demokrasiyi ve ekonomik kalkınmayı teşvik edeceğini öne süren yaklaşımların sayısı giderek artmaktadır (bkz. Held, 1995; Falk, 1999; Hardt ve Negri, 2001; Boix ve Garicano, 2001; Adsera ve Boix, 2002; Boix, 2003; Erdağ ve Peker, 2014; Doğan, 2005; Acemoğlu ve Robinson, 2016). Literatürde bu yaklaşımları destekleyen birçok ampirik çalışma bulunmaktadır. Örneğin: Rudra (2005), 1927-1997 dönemi için 59 gelişmekte olan ülke verisini kapsayan çalışmasında, ihracattaki artışın ve küresel sisteme entegrasyonun demokratik gelişmelere zemin hazırlayacağını savunmaktadır. Aynı şekilde Doces (2006) de ihracattaki artışın demokratikleşme seviyesini artıracığını desteklemektedir. Tarihsel boyutu daha geniş olan üç çalışmada ise; Eichengreen ve Leblang (2007), küreselleşmenin İkinci Dünya Savaşı sonrası demokratikleşmeyi önemli düzeyde artıran başat olgulardan biri olduğunu; López-Córdova ve Meissner (2005), finansal açıklığın demokrasi üzerindeki olumlu etkisinin 1895'ten itibaren açıkça görüldüğünü; Boix (2011) ise 19. yüzyılın başından 20. yüzyılın sonuna kadarki dönemde ekonomik büyüme ve kalkınmanın demokratikleşmeyi önemli derecede olumlu etkilediğini ifade etmektedir.

Literatürde küreselleşmenin demokratikleşmeyi olumlu yönde etkilediğine dair görüşe kuşkulu yaklaşanlar da bulunmaktadır (bkz. Barnett ve Cavanagh, 1995; Hirst ve Thompson, 1998; Gray, 1999; Şahin, 2006). Bazı çalışmalar, bu yaklaşımları farklı açılardan ampirik olarak desteklemektedir. Örneğin: Decker ve Lim'in (2009), 1948-1999 dönemini kapsayan çalışmalarında uluslararası ticaretteki artışın genel anlamda demokratikleşme üzerinde olumlu bir etkisinin bulunduğu kabul edilirken; bu etkinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre değişiklik gösterdiği belirtilmektedir. Benzer şekilde Milner ve Mukharjee (2009) de gelişmekte olan ülkelerde ekonomik küreselleşmenin demokrasiyi artırıcı etkisinin zayıf olduğu sonucuna varmaktadır. Kollias ve Paleologou (2016) 1970-2011 dönemi için, De Macedo, Pereira, Martins, ve Jalles (2013) ise 1970-2005 dönemi için küreselleşmenin çeşitli gelir gruplarındaki ülkelerin demokratikleşme seviyeleri üzerindeki etkisinin farklılık arz ettiğini ancak genel anlamda olumlu bir etkinin söz konusu olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bunların yanı sıra Li ve Reuveny (2003) ile Rigobon ve Rodrik (2005), ticari açıklığın demokratikleşme üzerinde olumsuz etkileri olduğu sonucuna varmaktadır. Daha dar kapsamlı bir çalışmada (Acaravcı ve Erdoğan, 2015) ise Türkiye için dışa açıklık düzeyindeki artışın uzun dönemde demokratikleşmeyi azalttığı belirtilmektedir.

Robinson (2006) ile Acemoglu, Johnson, Robinson & Yared (2008), demokrasi ve kişi başına düşen gelir arasında güçlü bir nedensellik ilişkisinin söz konusu olduğunu ancak ekonomik kalkınmayı demokrasinin temel belirleyicisi olarak değerlendiren hakim görüşün aksine bu ilişkinin demokrasiden gelire doğru olduğunu öne sürmektedir. Buna koşut olarak, demokrasinin ekonomik kalkınmayı artırdığı doğrulanırken; kalkınmanın demokrasi üzerinde etkili olduğuna dair yeterince bulguya rastlanmadığı belirtilmektedir.

Bu çalışmada bağımsız değişken olarak kullanılan ekonomideki kamu kesimi büyüklüğünü demokratikleşme gibi ekonomi dışı faktörlerle ilişkilendiren ampirik çalışmalar literatürde oldukça sınırlıdır. Kamu kesimi büyüklüğünün dahil edildiği çalışmalarda genellikle bu değişkenin ekonomik büyüme ile olan ilişkisine odaklanılmaktadır. Ancak kamu kesimi büyüklüğü ile demokratikleşme arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan bir çalışmada (Zortuk ve Beşer, 2014), geçiş ekonomilerinde dışa açıklık ve demokratik yapıdan kamu kesimi büyüklüğüne doğru pozitif yönde bir nedensellik tespit edilmiştir.

Ekonometrik Analiz

Veri Seti

Bu çalışma; Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Meksika, Filipinler, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye'yi içeren yeni sanayileşen ülkeleri kapsamaktadır. Çalışmada bu ülkelere ilişkin 2003-2017 yılları arasındaki veriler, EViews 9 ve Stata 15.0 programları kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak demokratikleşme endeksi; bağımsız değişken olarak ise küreselleşme endeksi, kişi başına düşen milli gelir ve kamu kesimi nihai tüketim harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı alınmıştır.

Çalışmada demokratikleşme değişkeni olarak alınan Freedom House Endeksi; puanlar, derecelendirmeler ve mevcut durum olmak üzere üç temel unsur baz alınarak oluşturulmakta ve 195 ülke ile 14 bölgeyi kapsamaktadır. Endeks oluşturulurken her ülke veya bölge için 10 siyasi hak ve 15 sivil özgürlük göstergesi kullanılmakta; siyasi haklar için en yüksek 40, sivil özgürlükler için ise en yüksek 60 puan verilmektedir. Böylece her ülke veya bölge için 0 ile 100 arasında bir puan belirlenmektedir. Siyasi haklar; seçim süreci, politik çoğulculuk-politik katılım ve hükümet işlevleri olmak üzere 3 alt başlığa ayrılmaktadır. Sivil özgürlükler ise; ifade ve inanç özgürlüğü, dernek kurma hakkı ve örgütsel haklar, hukukun üstünlüğü ve son olarak kişisel özerklik ve bireysel hakları kapsayan dört alt kategoriden oluşmaktadır. Bu kategorilere göre elde edilen puanlar, 1,0-7,0 arası bir değere indirgenerek ülke ve bölgelere özgürlük dereceleri verilmektedir. Bunlar; özgür (1,0 ile 2,5), kısmen özgür (3,0 ile 2,5) ve özgür değil (5.5 ile 7.0) olarak değerlendirilmektedir (Freedom House, 2020). Bu çalışmada tüm kategoriler için ülkelerin toplam puanları kullanılmıştır.

Küreselleşme sürecinin ekonomik, kültürel, hukuki, sosyolojik, politik vb. boyutlarının olması, ülkelerin küreselleşme düzeylerinin ölçülmesinde de çok kapsamlı bir araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle literatürde küreselleşmenin farklı bileşenlerini içeren çeşitli endeksler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: 2001 KFP (A.T. Kearney/Foreign Policy Globalization Index) Küreselleşme Endeksi; 2002 KOF (KOF Swiss Economic Institute Globalization Index) Küreselleşme Endeksi, 2004 CSGR (The Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation) Küreselleşme Endeksi, 2008 MGI (The Maastricht Globalisation Index), 2010 NGI (New Globalization Index)'dir (Topuz, 2016: s.787). Aşağıdaki Tablo 1'de bu endekslerin kapsadıkları konu başlıkları yer almaktadır.

Tablo 1. Küreselleşme Endekslerinin Kapsamı

Endeks	Dönem	Ekonomik Küreselleşme		Sosyal Küreselleşme		Politik Küreselleşme	
		Ülke Sayısı	Değişken Sayısı	Portföy Yatırımları	Bilgi ve İletişim	Uluslararası Kuruluşlara Üyelik	Ülkelerdeki Konsolosluklar
KFP	1971-2007	72	12	✓	✓	✓	✓

KOF	1970-2011	207	23	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
CSGR	1982-2004	62	16	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
MGI	2000-2012	117	11	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
NGI	1995-2005	70	21	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Not: Endekse dahil olan göstergeler “✓” ile gösterilmiş, dahil olmayanlar ise boş bırakılmıştır.

Kaynak: (Hayaloğlu, Kalaycı, & Artan, 2015: s.123).

NGI ve KOF; küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik yönlerini temsil etmek üzere seçilen alt kriterleri en fazla sayıda endekslerdir. Ancak; dönem, ülke ve değişken sayısı göz önüne alındığında küreselleşme endeksleri arasında en kapsamlısının KOF endeksi olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışmada ülkelerin küreselleşme seviyesini temsilen KOF İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü'nün KOF endeksi kullanılmıştır (KOF Globalisation Index, 2020).

Ekonometrik analizde kullanılacak bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Veri Seti

Değişken	Sembol	Açıklama	Birim	Kaynak	Referans Alınan Çalışmalar
Demokratikleşme	FRE	Freedom House Endeksi	Oran	Freedom House	(Papaioannou ve Siourounis, 2008; Bayar ve Alakbarov, 2016; Polterovich ve Popov, 2005; Hayaloğlu vd., 2015; Kollias ve Paleologou, 2016) (Topuz, 2016; Macedo vd., 2013; Gurgul ve Lach, 2014; Villaverde ve Maza, 2011; Olimpia ve Stela, 2017) (Uddin, 2015; Verter ve Osakwe, 2015; Doces, 2006; Eren ve Çütcü, 2018; Linden ve Ray, 2017) (Landau, 1983; Alesina ve Wacziarg, 1998; Fölster ve Henrekson, 2001; Loizides ve
Küreselleşme Düzeyi	KOF	KOF Endeksi	Oran	KOF İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü	
Ekonomik Kalkınma	GDP	Kişi Başına Düşen Milli Gelir	Logaritmik	Dünya Bankası	
Kamu Kesimi Büyüklüğü	GOV	Kamu Kesimi Toplam Nihai Tüketim Harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İçindeki	Oran	Dünya Bankası	

Model

Bu çalışmadaki beklenti; küreselleşme, ekonomik kalkınma ve ekonomik kalkınmanın demokratikleşmeyi pozitif yönde etkileyeceği yönündedir. Ekonomideki kamu kesimi büyüklüğünün ise özel sektörü dışlama etkisi nedeniyle ekonomik teşebbüs özgürlüğünü sınırlayacağı ve dolayısıyla demokratikleşmeyi negatif yönde etkileyeceği beklenmektedir. Bu bağlamda küresel entegrasyon, ekonomik kalkınma ve kamu kesimi büyüklüğünün demokratikleşme seviyesi üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek adına aşağıda yer alan model tahmin edilmiştir.

$$FRE_{it} = \beta_0 + \beta_1 KOF_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 GOV_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Denklem 1'deki modelde i ; çalışmanın yatay kesit birimlerini (ülkeleri), t ise zaman boyutunu ifade etmektedir.

Yöntem ve Ampirik Bulgular

Bu çalışmada yeni sanayileşen ülkelerde küreselleşme, ekonomik kalkınma ve ekonomideki kamu kesimi büyüklüğünün demokratikleşme üzerine etkisi 2003-2017 dönemi yıllık veriler kullanılarak panel veri analizi yöntemi ile araştırılmıştır.

Panel veri modelleri parametrelerin birim ve/veya zamana göre değer almasına bağlı olarak sınıflandırılabilir. Hem sabit hem de eğim katsayılarının sabit olduğu panel veri modeli Denklem 2'de verilmiştir.

$$Y_{it} = \alpha + X'_{it}\beta + u_{it} \quad (2)$$

denklemindeki Y bağımlı değişkeni, α sabit terimi, X' bağımsız değişkeni, β bağımsız değişkenin katsayısını ve u hata terimini göstermektedir. Burada hata terimi (u_{it}) zaman etkileri ve bireysel etkiler yönünden bileşenlerine ayrıştırılması temeline dayanır. Hata terimi çözümlenirse:

$$u_{it} = u_i + \lambda_t + \vartheta_{it} \quad (3)$$

denklemin elde edilmektedir. Bu son eşitliğe *hata bileşenleri modeli* denir. Eşitlikte yer alan u_i bireysel etkileri, λ_t ise zaman etkilerini ifade etmektedir. Burada u_{it} ; λ_t ve $\vartheta_{it} \sim IID(0, \sigma^2)$ hata terimlerinin ortalamasının 0, varyansının sabit olduğu ve normal dağıldığı varsayılmaktadır (Gujarati, 1999; Baltagi, 2001).

Panel veri analizinde seriler arasındaki ilişkiyi analiz etmede öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi yapılır. Bu testte bireysel ve zaman etkilerinin türü tanımlanır. Modelde yer alan değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin var olup olmadığı içsellik sınaması ile tespit edilir. Son aşamada ise model tahmin edilip; söz konusu modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının varlığı incelenir (Dam ve Yıldız, 2016: s.229).

Bu çalışmada ilk olarak, yatay kesit bağımlılığını sınamak için Frees (1995) testi uygulanmıştır. Ardından serilerin durağanlığı için Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS panel birim kök testi, değişen varyans için Levene (1960), Brown ve Forsythe (1974) testi, otokorelasyon için Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982)'in Durbin-Watson testi uygulanmıştır. Tahmin yönteminin belirlenmesi için Breusch-Pagan LM testi ve Hausman

(1978) testi yapılmıştır. Seriler arasındaki ilişki Driscoll ve Kraay (1998) standart hatalar yöntemi ile tahmin edilmiş ve son olarak seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi ile sınanmıştır. Çalışmada modele alınan verilere ilişkin özet istatistikler Tablo 3'te belirtilmiştir.

Tablo 3. Yeni Sanayileşen Ülkelerde Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi

	FRE	KOF	GDP	GOV
Ortalama	60.960	66.002	4.955	13.685
Medyan	65.000	65.056	4.759	13.068
Maksimum	88.000	81.408	7.711	20.799
Minimum	13.000	52.192	3.850	8.110
Standart Hata	19.585	6.118	0.892	3.632
FRE	1.000			
KOF	-0.251	1.000		
GDP	0.083	-0.117	1.000	
GOV	0.048	0.062	-0.489	1.000
Gözlem	150	150	150	150

Tablo 3'te, değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Çalışmaya dahil edilen değişkenlere ait ortalama, medyan, maksimum, minimum, standart sapma, korelasyon katsayıları ve diğer tanımlayıcı istatistikler bu tabloda gösterilmiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına bakıldığında ise FRE değişkeni ile KOF değişkeni arasında negatif yönlü korelasyon olduğunu göstermektedir. FRE ile GDP arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu; FRE ile GOV arasında pozitif yönlü fakat zayıf bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı varken, bu durum dikkate alınmadan analiz yapılması elde edilecek sonuçları önemli ölçüde sapmalı yapacaktır (Pesaran, 2021). Bu nedenle analize başlamadan önce, serilerde ve eş-bütünleşme denkleminde yatay kesit bağımlılığının varlığının test edilmesi gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığının yapılacak birim kök ve eş-bütünleşme testleri seçilirken göz önünde bulundurulmaması; yapılan analizin sonuçlarını sapmalı ve tutarsız hale getirebilecektir (Altıntaş ve Mercan, 2015).

Çalışmada seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı Frees (1995) testi ile analiz edilmiştir. Frees testi rank korelasyon katsayılarının kareleri toplamına dayanmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2020: s.247-248). Frees test istatistiği:

$$FRE = N(R_{AVE}^2 - (T - 1)^{-1}) \quad (4)$$

şeklinde ifade edilmektedir. Denklem 4'teki N ülkeleri, T serilerin zaman boyutunu ve R_{AVE}^2 ortalama determinant katsayısını göstermektedir. Denklemde yer alan R_{AVE}^2 değeri:

$$R_{AVE}^2 = \left[\frac{2}{N(N-1)} \right]^2 \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \check{r}_{ij}^2 \frac{2}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \check{r}_{ij}^2 \quad (5)$$

biçiminde elde edilmektedir. Burada $\frac{2}{N(N-1)}$ ve $\left[\frac{2}{N(N-1)} \right]^2$ arasındaki fark küçük olduğu için bunun yerine $\frac{2}{N(N-1)}$ kullanılabilir. Frees test istatistiğinde asimptotik Q dağılımında N sonsuz ve T sabit olduğu varsayılır. Burada eğer R_{AVE}^2 değeri $(T-1)^{-1} + \frac{Q_q}{N}$ değerinden büyük ise boş hipotez reddedilir. Burada Q_q ; Q dağılımındaki kantili ifade etmektedir. Frees test istatistiğinde Q dağılım için kritik değerler,

$$Q = a(T) \left(X_{1,T-1}^2 - (T-1) \right) + b(T) \left(X_{2, \frac{T(T-3)}{2}}^2 - T(T-3)/2 \right) \quad (6)$$

Denklem 6'dan hareketle hesaplanmaktadır. Serbestlik dereceleri; $X_{1,T-1}^2$; $(T-1)$ ve $X_{2, \frac{T(T-3)}{2}}^2$; $\left[\frac{T(T-3)}{2} \right]$ olan ve χ^2 dağılımına uygun bağımsız rassal değişkenlerdir. Ayrıca $a(T)$ ve $b(T)$ değerleri;

$$a(T) = 4(T+2)/(5(T-1)^2(T+1)) \quad (7)$$

ve

$$b(T) = 2(5T+6)/(5T(T-1)(T+1)) \quad (8)$$

eşitlikleri yardımıyla hesaplanmaktadır. $R_{AVE}^2 > (T-1)^2 + \frac{Q_q}{N}$ olduğu durumda H_0 hipotezi reddedilir. Q_q ; Q dağılımının q. kantilidir. Bu sebeple Q dağılımı, χ^2 dağılımı iki rassal değişkenin toplamına eşittir ve bunun değeri ise T'ye bağlıdır. Asimptotik nitelikleri bakımında Frees testi, Pesaran'ın CD testiyle aynıdır.

Bu teste ilişkin sonuçlar Tablo 4'te belirtilmiştir.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Test	Yeni Sanayileşen Ülkeler
Frees	1.515***

Not: *** %1 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir. Bu testte elde edilen test istatistiği, kritik değerler (%10; 0.719, %5; 0.2262 ve %1; 0.3351) ile mukayese edilir.

Tablo 4'teki sonuçlara göre Frees test istatistiği sonucu verilen kritik değerlerden büyük olduğu için "Yatay kesit bağımlılığı yoktur" biçiminde yokluk hipotezi reddedilmektedir. Bu durumda %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığı olduğuna karar verilmiştir. Yatay kesit bağımlılığı sorununun varlığı durumunda birinci kuşak birim kök testlerinin güvenilir olmadığı ikinci kuşak birim kök testlerinin daha uygun olduğu kabul edilmektedir. Bu sebeple, ikinci kuşak panel birim kök testlerinden olan Pesaran (2007)'in panel birim kök testleri uygulanmıştır.

Panel Birim Kök Testi

Analize konu olan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı saptandığı için analizde sapmalı tahminlerden kaçınmak adına, ikinci kuşak panel birim kök testleri kullanılmıştır. Literatürde bu testlerden en çok kullanılan CIPS (Cross-Sectionally Im, Pesaran and Shin) ve CADF (Cross-Sectionally Augmented Dickey Fuller) panel birim kök testleridir. Bu çalışmada Pesaran'ın (2007) kesit açısından genişletmiş olduğu CIPS panel birim kök testi

kullanılmıştır. Im, Pesaran ve Shin (2003) çalışmasına dayanan bu testte her bir seri için iki varsayım kullanılmıştır. Bu varsayımlar doğrultusunda temel denklem şu şekildedir:

$$\Delta y_{it} = (1 - \phi_i)\mu_i + \phi_i y_{i,t-1} + u_{it}; \quad t = 1, 2, \dots, T; \quad i = 1, 2, \dots, N \quad (9)$$

Hata terimi ise $u_{it} = Y_i f_t + \varepsilon_{it}$ biçiminde yazılır. f_t ; gözlenemeyen ortak unsur ifade etmekte olup her zaman durağan olduğu varsayılmaktadır. $\varepsilon_{i,t}$ ise seriye özgü bir unsur niteliğindedir ve bağımsız bir şekilde dağılmaktadır. Modeldeki yatay kesit bağımlılığı, gözlenemeyen ortak unsurun varlığından kaynaklanmaktadır. Modelin temel denklemi şu şekildedir:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + Y_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (10)$$

Denklem 10'da Pesaran'ın (2007) çalışmasından hareketle dinamik liner heterojen panel veri modeli $\alpha_i = (1 - \phi_i)\mu_i, \beta_i = -((1 - \phi_i))$ ve $\Delta y_{it} = y_{it} - y_{i,t-1}$ şeklinde yazılır. $\lambda_i \neq 0$ ve $N \rightarrow \infty$ durumunda, ortak unsurun $\hat{y}_t$ ve $\hat{y}_t$ 'nin gecikmeli değerleri ($\hat{y}_{t-1}, \hat{y}_{t-2}, \dots$) ile yaklaşılabileceği vurgulanmaktadır. Modeldeki her yatay kesitin u_{it} 'deki olası otokorelasyonu göz ardı etmemek için ortak unsur $\hat{y}_t$ ve $\Delta \hat{y}_t$ 'nin gecikmeli değerleri ($\Delta \hat{y}_{t-1}, \Delta \hat{y}_{t-2}, \dots$) ile yaklaşılabılır (Pesaran, 2007: s.268).

CADF testinin H_0 ve alternatif hipotezleri şu şekildedir:

$H_0: b_i = 0, i = 1, 2, 3, N$ (Birim kök yoktur) ve

$H_1: b_i < 0, i = 1, 2, 3, N_1, b_i = 0, i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N$ (Birim kök vardır) şeklindedir.

CADF panel birim kök testinde b_i katsayılarına ait t değerleri bulunur. Bu t değerleri Pesaran'ın (2007) çalışmasındaki tablo değerleriyle karşılaştırılır. Hesaplanan CADF test istatistik değerleri kritik tablo değerlerinden mutlak değer olarak büyük olması durumunda temel hipotez (seride birim kök yoktur) reddedilmekte ve panelin geneli için alternatif hipotez (seride birim kök vardır) kabul edilmektedir. Pesaran'a göre CADF panel birim kök testi $N > T$ ve $T > N$ olduğu her iki durumda da geçerlidir (Pesaran, 2007: 269).

CIPS panel birim kök testindeki t istatistik değerleri Denklem 11'deki formülle elde edilmektedir (Pesaran, 2007: s.269). Pesaran (2007), tüm serilerin aritmetik ortalamalarını hesaplayarak CIPS istatistiğini şu şekilde elde etmektedir:

$$CIPS^*(N, T) = \overline{CADF}^* = \frac{\sum_{i=1}^N CADF_{if}^*}{N} \quad (11)$$

Panel birim kök testi sonucunda CIPS istatistiği ve kritik değerler Tablo 5'te verilmiştir

Tablo 5. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	CIPS		Kritik Değer		
	Düzyey	Δ	10%	5%	1%
FRE	-2.325*	-2.800***	-2.22	-2.37	-2.66
KOF	-1.930	-3.989***	-2.22	-2.37	-2.66
GDP	-1.575	-2.332*	-2.22	-2.37	-2.66
GOV	-2.470**	-3.026***	-2.22	-2.37	-2.66

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Gecikme değeri ise 3'tür.

Tablo 5'teki panel birim kök testi sonuçlarına bakıldığında, serilerin genel olarak birinci farkı alındıktan sonra durağan hale geldikleri yani I(1) oldukları görülmektedir.

Breusch–Pagan LM Testi

Çalışmadaki modele uygun tahminci seçiminde, bireysel ve zaman etkilerinin belirlenmesi için LM testi uygulanmıştır. LM testinde üç farklı model tahmin edilmektedir. Bu modellerde; bireysel etkilerin (LM₁), zaman etkilerinin (LM₂) ve hem bireysel hem zaman etkilerin (LM) rassallığı test edilmektedir.

LM₁ testinde; bireysel etkiler yoktur şeklindeki $H_0: \sigma_\mu^2 = 0$ hipotezi, LM₁ test istatistiği ile sınanmaktadır. LM₁ istatistiği, Denklem 12'de görüldüğü gibi hesaplanmaktadır.

$$LM_1 = \frac{N.T}{2.(T-1)} \left[\frac{\sum_{i=1}^N (\sum_{t=1}^T \hat{u}_{it})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{u}_{it}^2} - 1 \right]^2 \quad (12)$$

Denklem 12'de N; yatay kesit boyutunu, T; zaman boyutunu, $\hat{u}$; hata terimlerinin tahminlerini ifade etmektedir. Breusch–Pagan LM testi ile bulunan olasılık değeri, 0.05'ten küçük olduğunda, H₀ reddedilir ve bireysel etkilerin rassal olduğu sonucuna ulaşılır.

LM₂ testinde $H_0: \sigma_\lambda^2 = 0$ (zaman etkileri yoktur) hipotezi, LM₂ istatistiği ile sınanmaktadır. LM₂ istatistiği, Denklem 13'de yer alan formül yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$LM_2 = \frac{N.T}{2.(N-1)} \left[\frac{\sum_{t=1}^T (\sum_{n=1}^N \hat{u}_{it})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{u}_{it}^2} - 1 \right]^2 \quad (13)$$

Bu formülde N; yatay kesit sayısını, T; zaman boyutunu, $\hat{u}$; hata terimlerinin tahminini ifade etmektedir. Bu test ile elde edilen olasılık değerinin, 0.05'ten küçük olduğu durumda H₀ reddedilmekte ve zaman etkilerinin rassal olduğu sonucuna varılmaktadır.

$LM = LM_1 + LM_2$ testinde

$H_0: \sigma_\mu^2 = \sigma_\lambda^2 = 0$ (Bireysel etkiler ve zaman etkileri yoktur)

$H_1: \sigma_\mu^2 \neq 0$ veya $\sigma_\lambda^2 \neq 0$ yada her ikisi de $\neq 0$ (Etkilerden en az biri ya da her ikisi rassaldır).

Elde edilen olasılık değeri, 0.05'ten küçük ise H₀ reddedilmekte ve etkilerin her ikisinin de rassal olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. LM test sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır:

Tablo 6. LM Testleri: *Model: FRE = f(KOF, GDP, GOV)*

Test	Olasılık Değeri	Karar
LM ₁	0.000	Bireysel Etkiler Rassaldır.
LM ₂	0.011	Zaman Etkileri Rassal Rassaldır.
LM	0.000	Bireysel Etkiler ve Zaman Etkileri Rassaldır.

Tablo 6'daki sonuçlara göre, bireysel ve zaman etkilerinin rassal olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Hausman Testi

Ekonometrik model tahmin edilirken ortaya çıkabilecek değişen varyans ve oto-korelasyon sorunları, regresyon tahminlerini gerçekçi değerlerden uzaklaştırabileceği için oto-korelasyon ve değişen varyans testleri uygulanmıştır. Buna ek olarak, katsayıların birimlere veya birimler ile zamana göre değiştiğinin varsayıldığı sabit veya tesadüfi etkiler modelleri arasında seçim yapabilmek amacıyla serilere Hausman testi uygulanmıştır. Söz konusu testler sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Hausman Test İstatistiği, Oto-Korelasyon ve Değişen Varyans Sonuçları

Testler	Hipotezler	Yeni Sanayileşen Ülkeler
Hausman Test İstatistiği	H ₀ : Tesadüfi etkiler modeli uygundur	4.70 (0.3190)
	H ₁ : Sabit etkiler modeli uygundur	
Oto- Korelasyon (Bhargava, Franzini ve Narendranathan Testi)	H ₀ : Otokorelasyon sorunu yoktur.	Durbin-Watson 0.646
	H ₁ : Otokorelasyon sorunu vardır.	Baltagi-Wu 0.941
Değişen Varyans (Levene, Brown ve Forsythe Testi)	H ₀ : Değişen varyans sorunu yoktur	W0= 17.826 df(9,140)
	H ₁ : Değişen varyans sorunu vardır	Pr>F= (0.000)***

Tablo 7’de yer alan Hausman test istatistiği sonuçlarına bakıldığında olasılık değerlerinin 0.319 olduğu görülmekte ve bu değer 0.05’ten büyük olması sebebiyle H₀ hipotezi reddedilememektedir. Dolayısıyla tesadüfi etkiler modeli uygun olmaktadır. Ayrıca oto-korelasyon problemine yönelik elde edilen test istatistiği sonuçlarındaki değerler (Durbin Watson için 0.646 ve Baltagi Wu için 0.941) kritik değer olan 2’den küçüktür. Dolayısıyla H₀ hipotezi reddedilmektedir. Bu nedenle tesadüfi etkiler modelinde birinci seviyede otokorelasyon varlığı söz konusudur. Son olarak, değişen varyans testi sonucunda elde edilen 17.826 istatistik değeri 9,140 serbestlik dereceli F tablosu ile karşılaştırıldığında H₀ hipotezi reddedilmektedir. Böylece değişen varyans sorunu olduğu sonucuna varılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013: s.224).

Driscoll-Kraay Model Tahmini

Driscoll-Kraay (1998), büyük zaman boyutunun söz konusu olduğu durumda, standart parametrik olmayan (nonparametrik) zaman serisi kovaryans matris tahmincilerinin hem yatay kesit bağımlılığının hem de dönemsel korelasyonun bütün genel biçimleri için dirençli olacak biçimde güçlendirilebileceğini ortaya koymuştur. Driscoll ve Kraay (1998), Newey-

West'in (1987) çalışmasını baz almakta; ve bu nedenle yatay kesit ortalamalarına benzer bir düzeltme uygulamaktadır. Bu sayede kovaryans matris tahmincilerinin tutarlılığı, düzeltilen standart hata tahminleri tarafından sağlanmaktadır. Bu durum, yatay kesit boyutundan (N) bağımsızdır; yani N sonsuza gitse dahi geçerlidir. Driscoll-Kraay metodolojisi hem sabit hem de tesadüfi etki modelleri için kullanılmaktadır. Bu tahminci heteroskedastite varlığında yatay kesit ve zaman boyutlarının büyük olduğu durumlarda dahi, tutarlı ve dirençli standart hatalar oluşturmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2020: s.335).

Denklem 14'te yer alan modelde,

$$Y_{it} = \beta X_{it} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T \quad (14)$$

otokorelasyonlu ve heteroskedastik hata teriminin mevcut olduğu varsayımı altında, Havuzlanmış En Küçük Kareler (HEKK) yöntemi yardımıyla tutarlı parametre tahminleri Denklem 15'te görüldüğü gibi yapılabilmektedir.

$$\hat{\beta} = (X'X)^{-1}X'Y \quad (15)$$

Parametre tahminlerine ait standart hatalar, dirençli (asimptotik) kovaryans matrisinin köşegen elemanlarının karekökleri aracılığıyla bulunmaktadır. Driscoll-Kraay varyans kovaryans matrisi,

$$V(\hat{\beta}) = (X'X)^{-1}\widehat{S}_T(X'X)^{-1} \quad (16)$$

iken $\widehat{S}_T$, şu şekilde tanımlanır:

$$\widehat{S}_T = \widehat{\Omega}_0 + \sum_{j=1}^{m(T)} w(j, \hat{\beta}) [\widehat{\Omega}_j + \widehat{\Omega}'_j] \quad (17)$$

Burada $m(T)$, otokorelasyon açısından gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. $W(j, m(T)) = 1 - \frac{j}{m(T) + 1}$ şeklinde gösterilen Bartlett ağırlıkları, pozitif tanımlı bir $\widehat{S}_T$ 'yi beraberinde getirmekte ve örnek otokovaryans fonsiyonunda yüksek mertebeden gecikmelerin düşük ağırlıklara sahip olmasına olanak tanımaktadır. $(K + 1) \times (K + 1)$ boyutlu $\widehat{\Omega}_j$ matrisi, Denklem 18'deki gibi ifade edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2020: s.336);

$$\widehat{\Omega}_j = \sum_{t=j+1}^T h_t(\hat{\beta})h_{t-j}(\hat{\beta})' \quad (18)$$

Burada $h_t(\hat{\beta})$ değeri, Denklem 19 yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$h_t(\hat{\beta}) = \sum_{j=1}^{m(T)} w(j, \hat{\beta}) (\hat{\beta}) \quad (19)$$

Tüm birimler için t moment koşullarının karesi $h_{it}(\hat{\beta})$, çeşitli T'leri olan N'ler için elde edilmektedir. Havuzlanmış EKK ile yapılan tahminde birimlerin ortogonalite koşulları $h_{it}(\hat{\beta})$, lineer regresyonun boyutu $(K + 1) \times 1$ olan moment koşullarıdır (Yerdelen Tatoğlu, 2020: s.336). Örneğin $h_{it}(\hat{\beta})$ değeri;

$$h_{it}(\hat{\beta}) = X_{it}\hat{u}_{it} = X_{it}(Y_{it} - X'_{it}\hat{\beta}) \quad (20)$$

biçiminde ifade edilebilmektedir. Driscoll Kraay kovaryans matris tahmincisi, $h_{it}(\hat{\beta})$ 'a ait yatay kesit ortalamalarının zaman serilerinde kullanılan Newey-West'in değişen varyans ve otokorelasyon mevcut olduğunda dirençli kovaryans matris tahmincisine eşittir. Yatay kesit ortalamaları temelindeki bu yöntemde, standart hata tahminlerinin yatay kesit sayılarından bağımsız bir biçimde tutarlı olduğu ortaya konulmaktadır. Driscoll ve Kraay buna koşul olarak, yatay kesit boyutunun sonsuza gittiği koşullarda dahi tutarlılığın mevcut olduğunu ve standart hata tahminlerinin uzamsal ve dönemsel korelasyonun tüm biçimlerinde dirençli

olduğunu ortaya koymuştur (Yerdelen Tatoğlu, 2020: s.336). Analizde gerçekleştirilen Driscoll-Kraay Tahmin sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Driscoll-Kraay Standart Hatalı Model Tahmini

Bağımlı Değişken: FRE (Freedom House Endeksi)				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t	P> t
KOF (Küreselleşme Düzeyi)	-0.711***	0.119	-5.97	0.000
GOV (Kamu Kesimi Büyüklüğü)	0.758***	0.195	3.89	0.002
GDP (Ekonomik Kalkınma)	1.307***	0.336	3.89	0.002
DUMMY (Kukla Değişken)	-2.783**	1.060	-2.63	0.020
SABİT TERİM	84.291***	13.529	6.23	0.000
F(4,14)	402.35			
Prob>F	0.0000			
R ²	0.0803			

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 8’de elde edilen tahmin sonuçlara göre, küreselleşme düzeyindeki 1 birimlik artışın demokratikleşme seviyesini 0.711 birim azalttığı görülmektedir. Diğer taraftan ekonomideki kamu kesimi büyüklüğünde meydana gelecek 1 birimlik artışın demokratikleşme seviyesini 0.758 birim; ekonomik kalkınma değişkenindeki % 1’lik artışın ise demokratikleşme seviyesini 1.307 birim artırdığı gözlemlenmektedir. 2008 kukla değişkeninin etkileri yorumlanacak olursa demokratikleşmenin 2008 sonrası dönemde 2008 öncesine kıyasla daha düşük seyrettiği, 2008 yılı sonrasındaki gelişmelerin bağımlı değişken olan demokratikleşme üzerinde negatif etkileri olduğu ifade edilebilir.

Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi

Bu çalışmada, seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu ve Hurlin (2012)’in geliştirdikleri yöntemle sınanmıştır. Dumitrescu ve Hurlin testinin temel avantajları; ele alınan ülkeler arasındaki yatay kesit bağımlılığını dikkate alması, dengesiz panel veri setleri için de etkin sonuçlara ulaşabilmesi ve zaman (T) ve yatay kesit boyutlarından (N) hangisinin büyük olduğuna bakılmaksızın kullanılabilmesidir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: s.1457). Söz konusu testte, X ve Y arasındaki nedensellik ilişkisi, Denklem 21’deki gibi bir doğrusal model yardımıyla çözümlenebilmektedir:

$$Y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \beta_i^k Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \gamma_i^k X_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad t = 1,2, \dots, T; i = 1,2, \dots, N \quad (21)$$

Bu denklemde yer alan K, optimum gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Katsayıların homojenlik varsayımı ve serilerin durağan olma zorunluluğu ise bu yöntemin en önemli sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Söz konusu teste ilişkin hipotezler şu şekildedir:

$H_0: \beta_i^{(k)} = 0 \quad \forall i$ için, Bütün yatay kesitlerde X'ten Y'ye nedensellik ilişkisi yoktur.

$H_1: \beta_i^{(k)} = 0 \quad \forall i = 1, 2, \dots, N_1$ için, Bazı yatay kesitlerde X'ten Y'ye nedensellik ilişkisi söz
 $\beta_i^{(k)} \neq 0 \quad \forall i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N$ için, konusudur.

Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinde, önce her bir yatay kesit için bireysel Wald istatistikleri ($W_{i,T}$) hesaplanmakta; ardından ise bu istatistiklerin aritmetik ortalamaları alınarak panele ait Wald istatistiği ($W_{N,T}^{HNC}$) elde edilmektedir. Dumitrescu ve Hurlin (2012), zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük ($T > N$) olduğunda asimptotik dağılan (Denklem 22); tersi durumda ($T < N$) ise yarı asimptotik dağılan (Z_N^{HNC}) test istatistiklerinin (Denklem 23) kullanımını tavsiye etmektedir.

$$Z_{N,T}^{HNC} = \sqrt{\frac{N}{2K}} W_{N,T}^{HNC} - K \quad (22)$$

$$Z_N^{HNC} = \frac{\sqrt{N} [W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,T})]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(W_{i,T})}} \quad (23)$$

Dumitrescu ve Hurlin (2012), Denklem 22 ve Denklem 23'deki test istatistikleri ve olasılık değerlerini Monte-Carlo simülasyonun yardımıyla elde etmektedir. Bu çalışmada, durağanlaştırılmış seriler ile Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi yapılmıştır. Bu teste ilişkin sonuçlar Tablo 9'de yer almaktadır.

Tablo 9. Dumitrescu - Hurlin Panel Nedensellik Test Sonuçları

No	Boş Hipotez (H_0)	W-ist.	Zbar-ist.	Olasılık	Karar
1	KOF≠FRE	3.383	0.601	0.548	Nedeni değildir
2	FRE≠KOF	1.506	-0.973	0.331	Nedeni değildir
3	GDP≠FRE	4.266	1.341	0.180	Nedeni değildir
4	FRE≠GDP	2.320	-0.291	0.771	Nedeni değildir
5	GOV≠FRE	2.224	-0.371	0.710	Nedeni değildir
6	FRE≠GOV	3.699	0.866	0.387	Nedeni değildir
7	GDP≠KOF	4.133	1.230	0.219	Nedeni değildir
8	KOF≠GDP	4.574	1.599	0.110	Nedeni değildir
9	GOV≠KOF	3.075	0.343	0.732	Nedeni değildir
10	KOF≠GOV	4.013	1.129	0.259	Nedeni değildir
11	GOV≠GDP	4.559	1.587	0.113	Nedeni değildir
12	GDP≠GOV	6.107	2.884	0.004	Nedenidir

Tablo 9'daki sonuçlara bakıldığında sadece ekonomik kalkınmadan kamu kesimi büyüklüğüne doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, Yeni Sanayileşen Ülkeler (NIC) için küreselleşme, ekonomik kalkınma ve ekonomideki kamu kesimi büyüklüğünün demokratikleşme seviyesi üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemiyle 2003-2017 arası döneme ait yıllık veriler kullanılarak test edilmiştir.

Çalışmada ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı Frees (1995) testi ile analiz edilmiş ve yatay kesit bağımlılığının söz konusu olduğu görülmüştür. Bu nedenle çalışmanın ileriki aşamalarında, bu durumu dikkate alan yöntemler kullanılmıştır. Serilerin durağanlığı Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS panel birim kök testi ile incelenmiştir. Serilerin düzey değerlerinde durağan olmadığı ancak birinci farkları alındığında durağan hale geldiği görülmüştür. Ayrıca, çalışmada Driscoll-Kraay Model Tahmini yaklaşımı kullanılmış ve nedensellik ilişkisi Dumitrescu ve Hurlin (2012) testiyle tahmin edilmiştir.

Elde edilen analiz sonuçlarına göre, yeni sanayileşen ülkelerde küreselleşmenin demokratikleşme seviyeleri üzerinde azaltıcı bir etkisinin bulunduğu; diğer taraftan ekonomik kalkınma ve kamu kesimi büyüklüğünün ise demokratikleşmeyi artırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kukla değişkenin etkilerine bakıldığında, 2008 finansal krizinin model için bir kırılma noktasını temsil ettiği söylenebilir. Buna koşut olarak, kriz sonrasında güçlenen toplumsal çatışma ve ulusal güvenlik gibi küreselleşmenin yan etkilerinin politik istikrarsızlıkları artırarak; demokratikleşme üzerinde negatif etkiye sebep olup olmadığı gelecekte yapılacak çalışmalar için önemli bir araştırma konusu niteliğindedir. Ayrıca söz konusu ülkeler arasında demokratikleşmeyi önceleyenlerin, küreselleşmenin demokratikleşme üzerindeki negatif etkisi nedeniyle daha küreselleşme karşıtı politikalara yönelebileceği öngörülebilir. Ancak yeni sanayileşen ülkeler arasında yer alan Asya ülkeleri için bu ihtimal, halihazırdaki küreselleşme yanlısı tutumları (Milanovic, 2021: 19) nedeniyle düşüktür.

Diğer bir taraftan bulguların; küreselleşmenin demokratikleşmeyi teşvik ettiği, kamu kesimi genişlemesinin ise antidemokratikleşmeye yol açtığı yönündeki görüşler ile çeliştiği; kalkınmanın demokratikleşmeyi artırdığına yönelik literatürde yer alan hâkim görüşü ise desteklediği görülmektedir.

Analizde yeni sanayileşen ülkelerin ele alınmasının yanı sıra demokratikleşme üzerine etki edebilecek hem ulusal hem de uluslararası boyuttaki olgulara odaklanması, çalışmanın özgünlüğünü artırarak; literatüre katkı sunmaktadır. Ancak, küreselleşme ve demokratikleşmenin çok boyutlu niteliği, analiz sonuçlarının en önemli sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu konuda yapılacak ileriki çalışmaların küreselleşmenin niteliğine ve farklı demokratikleşme endekslerine göre oluşturulması, bu alandaki literatürün genişlemesini sağlayacak bir adım olacaktır.

Kaynakça

Acaravcı, A., & Erdoğan, S. (2015). Türkiye'de demokrasi, reel gelir ve dışa açıklık arasındaki uzun dönemli ve nedensel ilişkiler. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 358-370. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19577/208965>

Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2016). *Diktatörlük ve demokrasinin ekonomik kökenleri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. A., & Yared, P. (2008). Income and democracy. *American Economic Review*, 98(3), 808-42. DOI: 10.1257/aer.98.3.808
- Adsera A, & Boix C. (2002). Trade, democracy, and the size of the public sector: the political underpinnings of openness. *International Organization*, 56(2): 229–62. DOI: <https://doi.org/10.1162/002081802320005478>
- Alesina, A., & Wacziarg, R. (1998). Openness, country size and government. *Journal Of Public Economics*, 69(3), 305-321. DOI:10.1016/S0047-2727(98)00010-3
- Altıntaş, H., & Mercan, M. (2015). Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: OECD ülkeleri üzerine yatay kesit bağımlılığı altında panel eşbütünleşme analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(2), 345-376.
- Baltagi, B. H. (2001). *Econometric analysis of panel data* (2nd ed). New York: John Wiley & Sons.
- Barnet, R. J., & Cavanagh, J. (1995). *Global dreams: imperial corporations and the new world order*. Simon & Schuster.
- Bayar, Y., & Alakbarov, N. (2016). Corruption and foreign direct investment inflows in emerging market economies. *Ecoforum Journal*, 5(2). 165-180.
- Bhargava, A., Franzini, L., & Narendranathan, W. (1982). Serial correlation and the fixed effects model. *The Review of Economic Studies*, 49(4), 533-549. DOI: <https://doi.org/10.2307/2297285>
- Boix, C. (2003). *Democracy and redistribution*. Cambridge University Press.
- Boix, C. (2011). Democracy, development, and the international system. *American Political Science Review*, 105(4), 809-828. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055411000402>
- Boix, C., & Garicano, L. (2001). *Democracy, inequality, and country-specific wealth*. University of Chicago.
- Bozkurt, V. (2020). *Küreselleşen dünyada toplumsal meseleler*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. Erişim Adresi http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_ao/kuresellesen_dunyada_toplumsal_meseler.pdf.
- Breusch, T.S. & Pagan, A. (1980), The lagrange multiplier test and its applications to model specification tests in econometrics, *Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. DOI: <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Brown, M. B., & Forsythe, A. B. (1974). The small sample behavior of some statistics which test the equality of several means. *Technometrics*, 16(1), 129-132.
- Brune, N., Garrett, G., Guisinger, A., & Sorens, J. (2001). The political economy of capital account liberalization. In Annual Meeting of the American Political Science Association, San Francisco.
- Dam, M. M., & Yıldız, B. (2016). BRICS-TM ülkelerinde AR-GE ve inovasyonun ekonomik büyüme üzerine etkisi: ekonometrik bir analiz. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(33), 220-236. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auibfd/issue/32338/359349>
- De Macedo, J. B., Pereira, L. B., Martins, J. O., & Jalles, J. T. (2013). Globalization, democracy and development (No. w19575). National Bureau of Economic Research. Retrieved from https://www.nber.org/system/files/working_papers/w19575/w19575.pdf
- Decker, J. H., & Lim, J. J. (2009). Democracy and trade: an empirical study. *Economics of Governance*, 10(2), 165-186. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10101-008-0053-8>

- Destek, M. A. (2016). Renewable Energy consumption and economic growth in newly industrialized countries: evidence from asymmetric causality test. *Renewable Energy*, 95, 478–484. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.renene.2016.04.049>
- Doces, J. A. (2006). Globalization and democracy: an empirical analysis using a simultaneous equation approach. Center for Globalization and Governance.
- Doğan, A. (2005). Demokrasi ve ekonomik gelişme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (25), 1-19. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesiibd/issue/5882/77821>
- Driscoll, J. C., & Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549-560. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/2646837>
- Dumitrescu, E.I. & Hurlin, C. (2012), “Testing for granger non-causality in heterogeneous panels”, *Economic Modelling*, 29(4), 1450–1460. DOI: 10.1016/j.econmod.2012.02.014
- Dutt, P., & Mitra, D. (2002). Endogenous trade policy through majority voting: an empirical investigation. *Journal of International Economics*, 58(1), 107-133. Retrieved from <https://faculty.insead.edu/pushan-dutt/documents//Paper12.pdf>
- Eichengreen B, & Leblang D. (2007). Democracy and globalization. Bank for International Settlements, 9. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.2007.00329.x>
- Er, H. A. (1997). Development patterns of industrial design in the third world: a conceptual model for newly industrialized countries. *Journal of Design History*, 10(3), 293-307. DOI: <https://doi.org/10.1093/jdh/10.3.293>
- Erdağ, R., & Peker, K. (2014). Küreselleşme sürecinin demokrasi üzerine etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 211-220. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss/issue/25892/272863>
- Eren, M. V., & Çütücü, İ. (2018). Küreselleşmenin ekonomik büyümeye etkisi: türkiye üzerine ekonometrik bir analiz. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1) 47-61. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sevad/issue/53362/709446>
- Falk, R. A. (1999). Predatory globalization: A Critique. Polity.
- Fölster, S., & Henrekson, M. (2001). Growth effects of government expenditure and taxation in rich countries. *European Economic Review*, 45(8), 1501-1520. Retrieved from <https://www.ifn.se/Wfiles/wp/wp503.pdf>
- Freedom House, (2020). Erişim Adresi: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Methodology_FIW_2019_for_website, Erişim Tarihi: 18.11.2020.
- Frees, E. W. (1995). Assessing cross-sectional correlation in panel data. *Journal of Econometrics*, 69(2), 393-414. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01658-M](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01658-M)
- Garrett, G. (2000). The causes of globalization. *Comparative Political Studies*, 33(6-7), 941-991. DOI: <https://doi.org/10.1177%2F001041400003300610>
- Ghazali, A., & Ali, G. (2019). Investigation of key contributors of CO2 emissions in extended STIRPAT model for newly industrialized countries: a dynamic common correlated estimator (DCCE) approach. *Energy Reports*, 5, 242-252. DOI: 10.1016/j.egyr.2019.02.006
- Gray, J. (1999). *Sahte şafak: küresel kapitalizmin aldatmacaları* (Çev. G. Güven). İstanbul: OM Yayıncılık.
- Gujarati, D. N. (1999) *Temel ekonometri* (7. Basım, Eylül 2010). (Çev. Ü. Şenesen ve G. Günlük Şenesen). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

- Gurgul, H. & Lach, L. (2014), Globalization and economic growth: evidence from two decades of transition in CEE, *Economic Modelling*, 36, 99-107. Retrieved from https://mpra.ub.uni-muenchen.de/52231/1/MPRA_paper_52231.pdf
- Hardt, M. & Negri, A., (2001). *İmparatorluk*, (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 46(6), 1251-1271. DOI: <https://doi.org/10.2307/1913827>
- Hayaloğlu, P., Kalaycı, C., & Artan, S. (2015). Küreselleşme farklı gelir grubundaki ülkelerde ekonomik büyümeyi nasıl etkilemektedir. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(1), 119-152. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oguiibf/issue/56487/785422>
- Held, D. (1995). *Ulus devletin çöküşü. yeni zamanlar: 1990'larda politikanın değişen çehresi*, (Der. S. Hall ve M. Jacques), (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt D. & Perraton, J. (1999). *Global transformations: politics, economics and cultures*. Cambridge: Polity Press.
- Hirst, P. & Thompson, G. (1998). *Küreselleşme sorgulanıyor*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Hossain, M. S. (2011). Panel estimation for CO2 emissions, energy consumption, economic growth, trade openness and urbanization of newly industrialized countries. *Energy Policy*, 39(11), 6991-6999. DOI: 10.1016/j.enpol.2011.07.042
- Im K.S., Pesaran M.H. & Shin Y. (2003). Testing for unit roots in heterogenous panels. *Journal of Econometrics*, 115, ss. 53-57. DOI: 10.1016/S0304-4076(03)00092-
- Kılıç, M. (2020). Portföy yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: yeni sanayileşen ülkeler örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(8), 45-55. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/56449/766482>
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülke türkiye açısından değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sobiadsbd/issue/11355/135742>
- KOF Globalisation Index, 2020. Erişim Adresi <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- Kollias, C., & Paleologou, S. M. (2016). Globalization and democracy: a disaggregated analysis by income group. *Global Economy Journal*, 16(2), 213-228. DOI: 10.1515/gej-2015-0048
- Kutlay, M., & Öniş, Z. (2020). Otoriter kapitalizmin yükselişi: değişen küresel dengeler ve demokrasinin geleceği üzerine. *Ekonomi ve Toplum* (120), 42-53.
- Landau, D. (1983). Government expenditure and economic growth: a cross-country study. *Southern Economic Journal*, 49(3), 783-792. DOI:10.2307/1058716
- Levene, H. (1960). Robust tests for equality of variances. Olkin I., Ghurye G., Hoeffding W., Madow W. G. ve Mann H. B. (Ed.), *Contributions to probability and statics* içinde. (s. 278-292). California: Stanford University of Press
- Li, Q., & Reuveny, R. (2003). Economic Globalization and democracy: an empirical analysis. *British Journal of Political Science*, 33(1), 29-54. DOI: 10.1017/S0007123403000024
- Linden, M., & Ray, D. (2017). Aggregation bias-correcting approach to the health-income relationship: life expectancy and GDP per capita in 148 countries, 1970-2010. *Economic Modelling*, 61, 126-136. DOI: 10.1016/j.econmod.2016.12.001

- Loizides, J., & Vamvoukas, G. (2005). Government expenditure and economic growth: evidence from trivariate causality testing. *Journal of Applied Economics*, 8(1), 125-152. DOI: <https://doi.org/10.1080/15140326.2005.12040621>
- López-Córdova, J. E., & Meissner, C. M. (2005). The globalization of trade and democracy, 1870-2000 (No. w11117). National Bureau of Economic Research. Retrieved from https://www.nber.org/system/files/working_papers/w11117/w11117.pdf
- Majaski, C. (t.y.). *Newly industrialized country*, Retrieved from <https://www.investopedia.com/terms/n/newly-industrialized-country.asp>.
- Milanovic, B. (2021). *Kapitalizm, Tek Başına*. (Çev. M. Pirili ve M. Uzbay). Ankara Efil Yayınevi.
- Milner, H. V., & Kubota, K. (2005). Why the move to free trade? democracy and trade policy in the developing countries. *International Organization*, 59(1), 107-143. Retrieved from https://www.princeton.edu/~hmilner/forthcoming%20papers/LDCdem_IO.pdf
- Milner, H. V., & Mukherjee, B. (2009). Democratization and economic globalization. *Annual Review of Political Science*, 12, 163-181. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.12.110507.114722>
- Newey, W. K., & West, K. D. (1987). Hypothesis testing with efficient method of moments estimation. *International Economic Review*, 777-787. DOI: <https://doi.org/10.2307/2526578>
- Nurudeen, A., & Usman, A. (2010). Government expenditure and economic growth in nigeria, 1970-2008: a disaggregated analysis. *Business and Economics Journal*, 4, 1-11. Retrieved from https://mpira.ub.uni-muenchen.de/69814/1/MPRA_paper_69814.pdf
- Olimpia, N., & Stela, D. (2017). Impact of globalisation on economic growth in romania: an empirical analysis of its economic, social and political dimensions. *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad–Economics Series*, 27(1), 29-40. DOI: 10.1515/sues-2017-0003
- O'Rourke, K. H., & Taylor, A. M. (2006). Democracy and protectionism (No. w12250). National Bureau of Economic Research. Retrieved from https://www.nber.org/system/files/working_papers/w12250/w12250.pdf
- Papaioannou E. & Siourounis, G. (2008). Democratization and growth. *The Economic Journal*, 118(532), 1520-1551. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2008.02189.x>
- Pesaran M.H., (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence, *Journal of Applied Econometrics* 22, ss. 265-312. DOI: <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H. (2021). General diagnostic tests for cross-sectional dependence in panels. *Empirical Economics*, 60, 13-50.
- Polterovich, V., & Popov, V. (2005). Democracy and growth reconsidered: why economic performance of new democracies is not encouraging. DOI: 10.2139/ssrn.1755005
- Quinn, D. P. (2003). Capital account liberalization and financial globalization, 1890–1999: a synoptic view. *International Journal of Finance & Economics*, 8(3), 189-204. DOI: <https://doi.org/10.1002/ijfe.209>
- Rigobon, R., & Rodrik, D. (2005). Rule of law, democracy, openness, and income: estimating the interrelationships. *Economics of Transition*, 13(3), 533-564. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0351.2005.00226.x>
- Robinson, J. A. (2006). Economic development and democracy. *Annual Review of Political Science*, 9, 503-527. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.9.092704.171256>
- Rudra, N. (2005). Globalization and the strengthening of democracy in the developing world. *American Journal of Political Science*, 49(4), 704-730. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2005.00150.x>

- Şahin, K. (2006). Küreselleşme demokrasiyi güçlendiriyor mu?. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 1(2), 1-17. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1558/19161>
- Shahzad, U., Doğan, B., Sinha, A., & Fareed, Z. (2020). Does export product diversification help to reduce energy demand: exploring the contextual evidences from the newly industrialized countries. *Energy*, 214, 118881. Retrieved from https://mp.ra.ub.uni-muenchen.de/103718/1/MPRA_paper_103718.pdf
- Steger, M. B. (2013). *Küreselleşme*. (Çev. A. Ersoy). Ankara: Dost Kitabevi.
- Topuz, S. K. (2016). Ülkelerin küreselleşme demokrasi ve ekonomik büyüklük göstergeleri ile cinsiyet temelli gelişme endeksi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 779. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuibfd/issue/28284/300446>
- Uddin, M. M. M. (2015). Causal relationship between agriculture, industry and services sector for GDP growth in Bangladesh: an econometric investigation. *Journal of Poverty, Investment and Development*, 8, 124-129. Retrieved from <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.676.6370&rep=rep1&type=pdf>
- United Nations. (2019). *World economic situation and prospects*, Statistical Annex.
- Verter, N., & Osakwe, C. N. (2015). Economic globalization and economic performance dynamics: some new empirical evidence from Nigeria. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(1), 87-87. DOI: 10.36941/mjss
- Villaverde, J. & Maza, A. (2011), Globalization, growth and convergence, *World Economy*, 34(6), 952-971. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2011.01359.x>
- Weiss, J. (1988). *Industry in developing countries*. Londra: Routledge
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2013). *Panel veri ekonometrisi: stata uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). *Panel veri ekonometrisi: stata uygulamalı* (Genişletilmiş 5. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Zeren, F., & Koç, M. (2014). The nexus between energy consumption and financial development with asymmetric causality test: new evidence from newly industrialized countries. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(1), 83-91. Retrieved from <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423903765.pdf>
- Zhang, S., Liu, X., & Bae, J. (2017). Does trade openness affect CO2 emissions: evidence from ten newly industrialized countries?. *Environmental Science and Pollution Research*, 24(21), 17616-17625. DOI: 10.1007/s11356-017-9392-8
- Zortuk, M., & Beşer, B. (2014). Dışa açıklık ve demokratik yapının kamu kesimi büyüklüğü üzerindeki etkisi: rodrik hipotezine geçiş ekonomilerinden kanıt. *Ege Akademik Bakış*, 14(3), 345-359. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eab/issue/39931/474340>

Eğitim Yöneticilerinin Küreselleşme Bağlamında Okullardaki Eğitim Teknolojileri ve Uygulamaları Hakkındaki Görüşleri^a

İsmail Erol^b, Semih Çayak^{c,d}

Özet

Bu araştırmanın amacı okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin öğretmen algılarını incelemek ve eğitim yöneticilerinin küreselleşme bağlamında okullardaki eğitim teknolojileri ve uygulamaları hakkındaki görüşlerini tespit etmektir. Araştırma, Tekirdağ ilinde görev yapmakta olan 302 öğretmen ve 30 okul yöneticisi ile yürütülmüştür. Araştırmada karma yöntem araştırma desenlerinden sıralı açıklayıcı desen tercih edilmiştir. Veri toplama aracı olarak “Teknoloji Liderliği Ölçeği” ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirmelerine ilişkin öğretmen algılarının orta düzeyde olduğu ve ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirmelerine ilişkin algılarının diğer kademelerde görev yapmakta olan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca okul yöneticilerinin okullarını küresel bir okul olarak algılamalarında okullarının yeterli teknolojik donanıma sahip olma durumu, uluslararası projeler ve yurt dışı deneyimlerin etkili olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler

Teknoloji Liderliği
Eğitim Teknolojisi
Küreselleşme
Eğitim Yöneticisi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 29.06.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.959224

Perceptions of Educational Administrators about Educational Technologies and Applications in Schools in the Context of Globalization

Abstract

The aim of this research is to examine the perceptions of teachers about the level of school principals fulfilling their technology leadership roles and to determine the views of educational administrators about educational technologies and practices in schools in the context of globalization. The research was carried out with 302 teachers and 30 school administrators working in Tekirdağ. Sequential explanatory design among the mixed-method research designs was preferred in the study. “Technology Leadership Scale” and semi-structured interview form were used as data collection tools. Findings obtained from the research showed that school principals perform their technology leadership roles at a moderate level. As a result of the research; it was found that the perceptions of the teachers regarding the realization of the technology leadership roles of the school principals were at a moderate level and the perceptions of teachers working in primary schools regarding the realization of technology leadership roles of school principals were higher than those of teachers working at other levels. In addition, it has been found that the school principals’ perception of their school as a global school, having sufficient technological equipment, international projects and experiences abroad are effective.

Keywords

Technology Leadership
Educational Technology
Globalization
Educational Administrator

About Article

Received: 29.06.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.959224

^a Bu çalışmanın ilk hali 17-18 Aralık 2020 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi’nde düzenlenen VII. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

^b Öğr. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ/Türkiye, ORCID: 0000-0001-8531-6001

^c Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul/Türkiye, ORCID: 0000-0003-4360-4288.

^d İletişim Yazarı: semihcayak@gmail.com

Giriş

Küreselleşme kavramı günümüzde siyasetten ekonomiye, sosyal politikalardan kültüre kadar hemen hemen her alanda meydana gelen değişimleri ifade etme adına kullanılan “sihirli” bir söylem haline gelmiş; geçmiş ve geleceğin kapılarını açmak adına kullanılan bir anahtar gibi görülmeye başlanmış ve “parola gibi kullanılan ve moda olan bir deyim” haline dönüşmüştür (Çalık ve Sezgin, 2005). Dolayısıyla literatürde her alana özgü yapılmış çok farklı küreselleşme tanımlarına rastlamak mümkündür. Ancak genel anlamda küreselleşme kavramı Power (2000)’ın da belirttiği üzere yeni bilgi teknolojileri ve imkânlarının ortaya çıkması ile beraber oluşan değişimlerin bulunduğu çok boyutlu bir işlev ya da insanların hayatlarını daha detaylı, daha fazla ve daha süratli birleştiren “daralmakta olan mekânlar, azalmakta olan zaman ve yok olmakta olan sınırlar” olarak tanımlanabilir.

Teknolojik alanda meydana gelen gelişmeler küreselleşme sürecini hızlandırmakta ve toplumları her alanda etkilediği gibi eğitim sistemlerini de değiştirmekte ve geliştirmektedir. Küreselleşme süreçlerinde eğitim; sürekli olarak öğrenmeyi, bilgi edinmeyi, bilgili insanlar olabilmeyi, bilgiyi üretebilmeyi, bilgi ile yaşayabilmeyi sağlayan bir süreci temsil eder. Bu açıdan küreselleşme sürecinde teknoloji ve bilgi önemli bir yer tutmaktadır ve eğitimcilerden de bilgi unsurlarını ve iletişim teknolojilerini kullanan ve yararlı hale dönüştüren bireyler olmaları beklenmektedir (Dağlı, 2007). Ayrıca bu süreçte eğitim yöneticilerinden de eğitimin amaçlarına ulaşabilme adına öğretmenlerini etkileme sürecinde teknolojiyi ve teknolojik imkânları etkili bir biçimde kullanmaları beklenmektedir. İşte bu noktada teknoloji liderliği; teknolojinin ve teknolojik imkânların eğitimin tüm paydaşlarına özümsetilmesi ve teknolojik unsurların gelişimi ile oluşacak rekabetçi alanda eğitim kurumlarının güçlendirilmesi adına eğitim yöneticilerinden beklenen yeterlilik ve becerileri kapsar (Öztaban, 2020). Özellikle teknoloji lideri eğitim yöneticileri denildiği zaman teknolojik uygulama ve çalışmaların geliştirilmesi ve okullarda yaygınlaştırılması adına öğretmenlerin ve izleyenlerin motivasyonunu arttıran ve onlar adına imkânlar sağlayan yöneticiler akla gelmektedir (Watts, 2009). Bu sebeple eğitim yöneticileri küreselleşme sürecinde özellikle eğitim teknolojileri ve uygulamaları ile ilgili olarak gelişmeleri yakından takip etmeli, öğretmenlerine öğretme-öğrenme süreçlerinde meydana gelen teknolojik değişimleri aktarmalı, tanıtmalı ve bu gelişmekte olan teknolojileri kurumlarında kullanmaları adına gerekli şartları sağlamalıdır (Creighton, 2003).

Eğitim uygulamalarında özellikle Covid-19 pandemisi sonrasında okullarda teknolojik imkânlar ve teknolojik altyapı yeterlilikleri yeniden sorgulanır hale gelmiştir. Öğretmenler ve öğrencilerle beraber, eğitim yöneticilerinin de küreselleşme bağlamında okulların teknolojik imkânlarını yenilemek için adımlar atması istenmiştir. İşte bu süreçte eğitimdeki teknolojik atılımı gerçekleştirebilme için eğitim yöneticilerinin bilgi iletişim teknolojilerini eğitim sisteminin önemli bir parçası olarak görmesi gerekir (Bilig, Sherry ve Havelock, 2005, s.1001).

Türk milli eğitim sistemi içerisinde sadece Covid-19 pandemisi sürecinde değil, daha önceki eğitim uygulamaları sürecinde de eğitim teknolojilerine yatırım yapılmaya başlandığı söylenebilir (Fatih projesi, akıllı tahtalar, projeksiyonlu sınıflar, her sınıfa bir bilgisayar uygulamaları vb.). Ancak özellikle bu süreçte nitelikli eğitim yöneticilerinden, okullarının teknolojik altyapısını sorgulayıcı, geliştirici ve yenileyici özelliklere sahip olması beklenir. Zira Richardson, Bathon, Flora ve Lewis (2012, s. 145) ise küresel bağlamda eğitimde teknoloji liderliğinin etkisinin giderek arttığını belirtmektedir. Bu nedenle eğitim yöneticilerinden bilgi teknolojilerini kullanarak okulları değiştirme ve geliştirme adına sorumluluk almalaları

beklenmektedir. Nitekim teknolojik bakımdan modern anlayışa sahip, küresel seviyede yetenek ve bilgi sahibi, uygulanabilir becerilere haiz, geleceği açık vatandaşların son yüzyılın bilgi temelinde gelişen ekonomiye katkı sağlayacak temelde yetiştirilmesi; okullarda gerçekleştirilecek değişikliklere teknolojik yenilikleri bütüncül bir biçimde birleştirerek öncülük edebilecek bir okul liderlerini gerektirir (McLeod ve Richardson, 2011).

Küreselleşen dünyamızın dijital teknoloji çağı içerisinde olduğunu varsayarsak, eğitimde teknoloji liderliği daha da önem kazanmaktadır (Chang, 2012). Bu açıdan bu araştırmanın amacı küreselleşen dünyada özellikle sürekli değişim ve gelişime uğrayan eğitim sistemlerinde bir nevi moderatörlük görevi üstlenen eğitim yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin öğretmenlerin algıları belirlemek ve okul müdürlerinin okullarındaki eğitim teknolojileri ve uygulamaları hakkındaki görüşlerini incelemektir. Bu araştırma ile eğitim yöneticilerinin kendi okullarındaki teknolojik şartları değerlendirmesi, bu şartlar ile ilgili analizlerde bulunması ve bu analizlerin sonuçlarının gelecek eğitim araştırmalarına katkı sağlaması beklenmektedir. Çünkü teknolojik liderlik, eğitim kurumlarının tamamında bilgi teknolojilerinin etkili bir biçimde kullanımını kolay hale getiren örgütsel politika, eylem ve kararları simgelemektedir (Anderson ve Dexter, 2005, s.80). Unutulmamalıdır ki, gelişmiş bir bilgi teknolojisine sahip olduğumuz bu çağda teknoloji ürünleri; okullar, öğretmenlerin ve öğrencilerin daha iyi eğitim alması adına önemli bir etkiye sahiptir (Hsieh, Yen ve Kuan, 2014). Bu süreçte eğitim yöneticilerinin okullarının sahip olduğu teknolojik imkânlar ve bu teknolojik imkânların sağlayabileceği eğitim uygulamaları olanakları hakkındaki görüşleri önem arz etmektedir. Bu düşünceden hareketle bu araştırmanın amacı öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerini ve okul müdürlerinin küreselleşme bağlamında okullardaki eğitim teknolojileri ve uygulamaları hakkındaki görüşlerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

1. Öğretmenlerin, okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin algıları nasıldır?
2. Öğretmenlerin, okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin algıları “öğretmenlerin cinsiyetlerine”, “okul müdürlerinin cinsiyetlerine” ve “okul müdürünün görev yaptığı eğitim kademesine” göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Okul müdürlerinin küresel bir okul olmaya ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Okul müdürlerinin eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeyleri ve okul müdürlerinin küreselleşme bağlamında okullardaki eğitim teknolojileri ve uygulamaları hakkındaki görüşlerinin incelendiği bu araştırmada karma yöntem araştırma desenlerinden sıralı açıklayıcı desen tercih edilmiştir. Açıklayıcı desende önce araştırmanın nicel kısmı daha sonra nitel kısmı yapılmaktadır (Creswell, 2003). Araştırmanın nicel boyutu tekil tarama modeliyle, nitel boyutu ise nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseniyle tasarlanmıştır.

Karma yöntem araştırmalarının “çeşitleme (triangulation), tamamlama (complementarity), geliştirme (development), başlatma (initiation) ve genişletme (expansion)” olmak üzere beş önemli işlevi bulunmaktadır (Greene, Caracelli & Graham,1989). Bu araştırmada karma yöntemin tercih edilmesinin nedeni tamamlayıcılık (complementarity) olarak belirlenmiştir. Tamamlayıcılıkta; nitel ve nicel yöntemler araştırma problemi ile ilgili farklı boyutları incelemek için kullanılır. Bu farklı boyutlara ilişkin elde edilen sonuçlar birbirini tamamlayarak araştırma problemine ilişkin daha kapsamlı bir sonuç ortaya koyar (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Diğer bir ifadeyle bir yöntemden elde edilen bulguların detaylandırılması, sunulması, arttırılması ve açıklığa kavuşturulmasında diğer yöntemden elde edilen sonuçlar kullanılır (Baki ve Gökçek, 2012, s. 4). Bu bağlamda çalışmada önce nicel araştırma yapılacak ve daha sonra yapılacak olan yüz yüze görüşmelerle bulgular zenginleştirilecektir. Araştırma makalelerinde, buraya yöntem kısmı eklenmeli ve yöntemden sonra varsa, alt başlıklara (ikinci, üçüncü düzey başlıklar) yer verilmelidir.

Araştırma Grupları

Araştırmanın örneklem türü hem olasılıklı örnekleme hem de amaçlı örnekleme tekniklerinin birlikte kullanıldığı sıralı karma yöntem örnekleme olarak seçilmiştir. Sıralı karma yöntem örnekleme, bir karma yöntem çalışması için olasılıklı ve amaçlı örnekleme stratejileri “Nicel-Nitel” ya da “Nitel-Nicel” şeklinde sıralı biçimde örneklem seçilmesini kapsar (Baki ve Gökçek, 2012, s. 7). Bu araştırmada da önce ölçek uygulanmış ve daha sonra ise görüşmeler yapılmıştır (nicel-nitel). Nicel araştırmaya dahil edilecek katılımcıların belirlenmesinde basit tesadüfi örnekleme yöntemi, nitel araştırmaya dahil edilecek katılımcıların belirlenmesi için ise amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde Tekirdağ ilindeki resmi okullarda (ilkokul, ortaokul ve lise) görev yapmakta olan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu öğretmenler arasından basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen 302 öğretmen oluşturmuştur. Örneklem grubuna ait öğretmenlerin 229'u (%76) kadın, 73'ü (%24) erkektir. Öğretmenlerin 20'si (%7) ilkokulda, 25'i (%8) ortaokulda ve 257'si (%85) ise lisede görev yapmaktadır. Öğretmenlerin okul müdürlerinin 49'u (%16) kadın, 253'ü (%84) erkektir. Nitel araştırmanın çalışma grubunu ise Tekirdağ ilinde görev yapmakta olan 30 okul yöneticisi oluşturmuştur. Okul yöneticilerinin 7'si (%23) kadın, 23'ü (%77) ise erkektir. Okul yöneticilerinin 12'si (%40) ilkokulda, 11'i (%37) ortaokulda ve 7'si (%23) lisede görev yapmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, Sincar (2009) tarafından geliştirilen “Teknoloji Liderliği Ölçeği” ve araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda katılımcıların cinsiyetlerine, mesleki kademelerine, eğitim durumlarına ve görev yaptıkları eğitim kademelerine yönelik sorulara yer verilmiştir.

Nicel Veri Toplama Aracı

Teknoloji Liderliği Ölçeği

Teknoloji Liderliği Ölçeği, Sincar (2009) tarafından öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirme düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. İlk hali 29 madde ve 4 alt boyuttan oluşan ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Öztaban (2020) tarafından yeniden yapılmıştır. Yeniden düzenlenen Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Ölçeği; 15 maddeden ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin üç faktörlü yapısı toplam varyansın %75.47'ini açıklamaktadır ve yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucu da 3 faktörlü yapının uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermiştir ($\chi^2/df= 2.75$, RMSEA= .07, NFI= .98, CFI= .99). Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı “genel teknoloji liderliği (ölçek toplam puanı)” için .94, “insan odaklılık” alt boyutu için .89, “vizyon ve destek” alt boyutu için .93 ve “iletişim ve işbirliği” alt boyutu için .91 olarak hesaplanmıştır

Ölçek maddeleri; beşli Likert tipinde olup, (1) hiç katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) kısmen katılıyorum, (4) katılıyorum, (5) tamamen katılıyorum olarak derecelendirilmiştir. Ölçeğin boyutları incelendiğinde insani odaklılık boyutu, okul yöneticilerinin öğretmenlerin ve öğrencilerin gereksinimlerini dikkate alması ve alınacak kararlarda öğretmen ve öğrencileri öncelikle insani değeriyle düşünmesi; vizyon ve destek boyutu okul yöneticilerinin, yönetsel ve eğitimsel faaliyetlerde teknolojiyi etkin kullanması, teknoloji entegrasyonu için vizyon oluşturması ve vizyona uygun olarak öğretmen ve öğrencilerin sınıf içi uygulamalarında kullanacağı uygun teknolojileri okula kazandırması ve son boyut olan, iletişim ve işbirliği boyutu ise okul yöneticilerinin yönetim ve eğitim paydaşlarının etkileşiminde en etkin iletişim araçlarının kullanması ile ilgilidir. Ölçek puanı hesaplanırken ölçekteki soruların toplam puanı alınmıştır. Ölçek puanının artması öğretmenlerin, okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirme düzeylerini daha yüksek algıladıklarını göstermektedir.

Nitel Veri Toplama Aracı

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Okul müdürlerinin küreselleşme bağlamında okullardaki eğitim teknolojileri ve uygulamaları hakkındaki görüşlerini tespit etmek amacıyla araştırmacılar tarafından beş sorudan oluşan “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği araştırmada görüşmenin seyrine bağlı olarak araştırmacının farklı sorularla görüşmeye yön verebileceği ve görüşülen kişinin cevaplarını daha fazla açmasına yardımcı olabileceği bir tekniktir (Türnüklü, 2000). Bu bağlamda oluşturulan görüşme formunun araştırmacının amacına uygun olup olmadığı, araştırma sorularının kapsam geçerliliğinin sağlanması için nitel araştırma konusunda çalışmaları olan üç uzmandan görüş alınarak gelen görüşler doğrultusunda görüşme formu yeniden yapılandırılmıştır. Daha sonra dört okul yöneticisi ile pilot görüşmeler yapılmış ve sorularda dil veya anlam bakımından anlaşılmayan yönler tekrar değerlendirilerek görüşme formuna son hali verilmiştir. Görüşmeler araştırmacılar tarafından yürütülmüştür ve tüm görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Ardından kayıt altına alınan yanıtlar bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

İşlemler ve Verilerin Analizi

Veri toplama sürecinde öncelikle araştırma için gerekli olan yasal izinler alınmıştır. Daha sonra Google formlar aracılığıyla hazırlanan ölçek linki araştırmaya gönüllü olarak katılmak

isteyen öğretmenlere okul yönetimi tarafından iletilmiştir. Öğretmenler tarafından doldurulan 302 ölçeğe ait verilerle analiz yapılmıştır. Araştırmanın nitel bölümüne ait veriler ise 30 okul yöneticisi ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir. Her bir görüşme yaklaşık olarak 30-40 dakika sürmüştür.

Analizlere başlamadan önce verilerin normallik varsayımlarını karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Kalaycı'ya (2014, s. 8) göre, basıklık-çarpıklık değerinin -2 ile +2 arasında yer alması verilerin normal dağılım sergilediğini göstermektedir. Bu bilgiden hareketle okul müdürlerinin teknoloji liderliği ölçeğinin geneline ve alt boyutlarına ait puanların normal dağılım sınırları içerisinde bulunduğu görülmüştür (Tablo 1). Araştırmada aritmetik ortalamaların yorumlanmasında 1.00-1.79 aralığı "çok düşük", 1.80-2.59 aralığı "düşük", 2.60-3.39 aralığı "orta", 3.40-4.19 aralığı "yüksek" ve 4.20-5.00 aralığı "çok yüksek" olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada nicel verilerin analizinde betimleyici istatistikler, bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü varyans analizi (Anova) kullanılmıştır. Verilerin analizi IBM SPSS 25.0 paket programıyla gerçekleştirilmiştir. Ortalamalar arasında farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek üzere .05 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır.

Araştırmada nitel verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinin temel amacı toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu amaç doğrultusunda içerik analizinde veriler öncelikle kodlanmaktadır. Daha sonra birbiriyle ilişkili olan kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2003). Bu araştırmada da veriler öncelikle kodlanmış ve ardından anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde birbiriyle ilgili olan kodlar bir araya getirilerek alt temalar ve temalar oluşturulmuştur. Ayrıca nitel bulguların geçerliğinin sağlanması amacıyla katılımcıların görüşlerinden bire bir alıntılar yapılmıştır. Okul yöneticileri ile ilgili betimleyici içerik verilirken M1, M2, M3... şeklinde numaralandırılarak kodlanmışlardır. Ayrıca kodlamalarda okul yöneticilerinden kaç katılımcının aynı görüşte olduğunu göstermek amacıyla kodlamaların yanına frekans (f) değerleri yazılmıştır. Araştırmanın nitel boyutuna ilişkin bulguların güvenilirliğinin sağlanmasında Miles ve Huberman'ın (1994) öngördüğü formül kullanılmıştır. Bu formül Güvenirlik=(Görüş Birliği)/(Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı) şeklindedir. Bu formül kullanılırken okul yöneticilerinin görüşleri için aynı kodun kullanılması durumunda görüş birliği, farklı bir kodun kullanılması durumunda da görüş ayrılığı olarak kabul edilmiştir. Araştırmacıların ayrı ayrı yaptıkları kodlamalar karşılaştırılarak uzlaşma yüzdesi hesaplanmıştır. Buna göre araştırmada uzlaşma yüzdesinin .83 olduğu görülmüştür. Uzlaşma yüzdesinin %70'in üzerinde olması araştırmanın güvenilir olduğunu göstermektedir.

Etik Kurul İzni

Bu araştırmanın etik kurulu izni Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 09.06.2021 tarihli T2021-648 sayılı oturumda Karar-10 sayısıyla alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın nicel ve nitel boyutlarına ilişkin bulgular ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

Araştırmanın Nicel Boyutuna İlişkin Bulgular

Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini ne düzeyde gerçekleştirdiklerini belirlemek için ölçeğin tümünün ve alt boyutlarının aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmış ve Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Teknoloji Liderliği Ölçeğinin Alt Boyutlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	n	$\bar{x}$	ss	Çarpıklık	Basıklık
İnsan Odaklılık	4	302	3,25	0,92	-,33	,01
Vizyon ve Destek	6	302	3,07	0,96	-,09	-,32
İletişim ve İşbirliği	5	302	3,02	0,96	-,20	-,29
Toplam	15	302	3,10	0,86	-,14	-,12

Tablo 1 incelendiğinde teknoloji liderliği ölçeğini oluşturan alt boyutların aritmetik ortalama değerleri en yüksekten en küçüğe doğru “insan odaklılık” ($\bar{x}= 3.25$), “vizyon ve destek” ($\bar{x}= 3,07$) ve “iletişim ve iş birliği” ($\bar{x}= 3,02$)’dir. Teknoloji liderlik ölçeği’nin tümünün aritmetik ortalama değerlerine bakıldığında madde başına düşen aritmetik ortalama değerinin $\bar{x}= 3,10$ olduğu görülmektedir. Bu değer de “kararsızım” aralığında yer aldığı görülmektedir. Bu bulguya dayanarak öğretmenlerin verdiği yanıtlara göre, okul yöneticilerinin genel teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeyleri görece orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin teknoloji liderliği ölçeği toplam ve alt boyut puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t testi yapılmıştır.

Tablo 2. Teknoloji Liderliği Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Öğretmenlerin Cinsiyetlerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	sd	p
İnsan Odaklılık	Kadın	229	3,27	,91	,06	.79	300	.428
	Erkek	73	3,17	,97	,11			
Vizyon ve Destek	Kadın	229	3,12	,96	,06	1.68	300	.094
	Erkek	73	2,91	,94	,11			
İletişim ve İşbirliği	Kadın	229	3,05	,95	,06	1.06	300	.29
	Erkek	73	2,92	,97	,11			
Toplam	Kadın	229	3,14	,86	,06	1.37	300	.172
	Erkek	73	2,98	,86	,10			

Tablo 2’de görüldüğü üzere yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda insan odaklılık alt boyutu ($t=.79$; $p>.05$); vizyon ve destek alt boyutu ($t=1.68$; $p>.05$); iletişim ve işbirliği alt boyutu ($t= 1.06$; $p>.05$) ve ölçek toplam puanı ($t=1.37$; $p>.05$) için grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Eğitim Yöneticilerinin Küreselleşme Bağlamında Okullardaki Eğitim Teknolojileri ve Uygulamaları Hakkındaki Görüşleri

Örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin teknoloji liderliği ölçeği toplam ve alt boyut puanlarının okul müdürlerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t testi yapılmıştır.

Tablo 3. Teknoloji Liderliği Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Okul Müdürlerinin Cinsiyetlerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	n	$\bar{x}$	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	sd	p
İnsan Odaklılık	Kadın	49	3,35	,92	,13	.88	300	.38
	Erkek	253	3,23	,92	,06			
Vizyon ve Destek	Kadın	49	3,19	,95	,14	.98	300	.33
	Erkek	253	3,05	,96	,06			
İletişim ve İşbirliği	Kadın	49	3,19	1,02	,15	1.37	300	.17
	Erkek	253	2,99	,94	,06			
Toplam	Kadın	49	3,24	,88	,13	1.19	300	.23
	Erkek	253	3,07	,86	,05			

Tablo 3'te görüldüğü üzere yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda insan odaklılık alt boyutu (t= .88; p>.05); vizyon ve destek alt boyutu (t= .98; p>.05); iletişim ve işbirliği alt boyutu (t= 1.37; p>.05) ve ölçek toplam puanı (t= 1.19; p>.05) için grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin algılarına göre okul müdürlerinin teknoloji liderliği ölçeği toplam ve alt boyut puanlarının eğitim kademesi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 4. Teknoloji Liderliği Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Okul Müdürlerinin Görev Yaptığı Eğitim Kademesine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

		f, $\bar{x}$ ve SS Değerleri					ANOVA Sonuçları			
Puan	Grup	n	$\bar{x}$	SS	Var. K.	KT	Sd	KO	F	P
İnsan Odaklılık	İlkokul	20	3,83	,91	G.Arası	7.77	2	3.88	4.68	.010
	Ortaokul	25	3,35	,87	G.İçi	248.17	299	.83		
	Lise	257	3,19	,92	Toplam	255.93	301			
	Toplam	302	3,25	,92						
Vizyon ve Destek	İlkokul	20	3,68	,81	G.Arası	9.89	2	4.94	5.51	.004
	Ortaokul	25	3,29	,81	G.İçi	268.27	299	.897		
	Lise	257	3,00	,97	Toplam	278.16	301			
	Toplam	302	3,07	,96						
İletişim ve İşbirliği	İlkokul	20	3,56	,68	G.Arası	6.33	2	3.16	3.51	.031
	Ortaokul	25	2,92	,69	G.İçi	269.14	299	.90		
	Lise	257	2,99	,99	Toplam	275.46	301			

	Toplam	302	3,02	,96					
Toplam	İlkokul	20	3,68	,69	G.Arası	7.59	2	3.79	
	Ortaokul	25	3,18	,69	G.İçi	216.22	299	.72	5.25
	Lise	257	3,05	,87	Toplam	223.81	301		,006
	Toplam	302	3,10	,86					

Tablo 4'te görüldüğü üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda insan odaklılık alt boyutu (F=4.68; p<,05); vizyon ve destek alt boyutu (F=5,51; p<,01); iletişim ve işbirliği alt boyutu (F=3.51; p<,05) ve ölçek toplam puanı (F=5,25; p<,01) için grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. İnsan odaklılık, vizyon ve destek ve iletişim ve işbirliği alt boyut puanları ile ölçek toplam puanı için saptanan anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla tamamlayıcı analizlere (post-hoc) geçilmiştir. Bu amaç için öncelikle Levene analizi ile varyans homojenliği denetlenmiş ve varyansların homojen olduğu bulunmuştur (L_F=.38; p>,05 / L_F= 1,06; p>,05/ L_F= 4.25; p>,05/L_F= 1,33; p>,05). Bu nedenle LSD testi tercih edilmiş elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5. İnsan Odaklılık Puanlarının Öğretmenlerin Görev Yaptığı Eğitim Kademesi Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan LSD Testi Sonuçları

Gruplar (i)	Gruplar (j)	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	Sh $_{\bar{x}}$	p
İlkokul	Ortaokul	,48	,27	,083
	Lise	,63	,21	,003
Ortaokul	İlkokul	-,48	,27	,083
	Lise	,16	,19	,404
Lise	İlkokul	-,63	,21	,003
	Ortaokul	-,16	,19	,404

Tablo 5'te görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin teknoloji liderlik ölçeğinin insan odaklılık alt boyutundan aldıkları puanların eğitim kademesi değişkenine göre hangi gruplar arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan LSD testi sonucunda söz konusu farklılığın, ilkokullarda görev yapan öğretmenlerle liselerde görev yapan öğretmenler arasında ilkokullarda görev yapan öğretmenler lehine p<,05 düzeyinde; lisede görev yapan öğretmenlerle ilkokulda görev yapan öğretmenler arasında lisede görev yapan öğretmenler lehine p<,01 düzeyinde gerçekleştiği belirlenmiştir. Diğer grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılıklar ise anlamlı bulunmamıştır (p>,05).

Tablo 6. Vizyon ve Destek Puanlarının Öğretmenlerin Görev Yaptığı Eğitim Kademesi Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan LSD Testi Sonuçları

Gruplar (i)	Gruplar (j)	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	Sh $_{\bar{x}}$	p
İlkokul	Ortaokul	,40	,28	,164
	Lise	,68	,22	,002
Ortaokul	İlkokul	-,40	,28	,164
	Lise	,28	,20	,152
Lise	İlkokul	-,68	,22	,002
	Ortaokul	-,28	,20	,152

Tablo 6’da görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin teknoloji liderliği ölçeği vizyon ve destek alt boyutundan aldıkları puanların eğitim kademesi değişkenine göre hangi gruplar arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan LSD testi sonucunda söz konusu farklılığın, ilkokulda görev yapan öğretmenlerle lisede görev yapan öğretmenler arasında ilkokulda görev yapan öğretmenler lehine $p < ,01$ düzeyinde gerçekleştiği belirlenmiştir. Diğer grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılıklar ise anlamlı bulunmamıştır ($p > ,05$).

Tablo 7. İletişim ve İşbirliği Puanlarının Öğretmenlerin Görev Yaptığı Eğitim Kademesi Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan LSD Testi Sonuçları

Gruplar (i)	Gruplar (j)	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	$Sh_{\bar{x}}$	<i>p</i>
İlkokul	Ortaokul	,64	,28	,025
	Lise	,57	,22	,010
Ortaokul	İlkokul	-,64	,28	,025
	Lise	-,07	,20	,728
Lise	İlkokul	-,57	,22	,010
	Ortaokul	,07	,20	,728

Tablo 7’de görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin teknoloji liderliği ölçeği iletişim ve işbirliği alt boyutundan aldıkları puanların eğitim kademesi değişkenine göre hangi gruplar arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan LSD testi sonucunda söz konusu farklılığın, ilkokulda görev yapan öğretmenlerle ortaokulda görev yapan öğretmenler arasında ilkokulda görev yapan öğretmenler lehine $p < ,05$ düzeyinde gerçekleştiği; ilkokulda görev yapan öğretmenlerle lisede görev yapan öğretmenler arasında ilkokulda görev yapan öğretmenler lehine $p < ,05$ düzeyinde gerçekleştiği belirlenmiştir. Diğer grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılıklar ise anlamlı bulunmamıştır ($p > ,05$).

Tablo 8. Toplam Puanın Öğretmenlerin Görev Yaptığı Eğitim Kademesi Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan LSD Testi Sonuçları

Gruplar (i)	Gruplar (j)	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	$Sh_{\bar{x}}$	<i>p</i>
İlkokul	Ortaokul	,50	,26	,052
	Lise	,63	,20	,002
Ortaokul	İlkokul	-,50	,26	,052
	Lise	,13	,18	,455
Lise	İlkokul	-,63	,20	,002
	Ortaokul	-,13	,18	0,399

Tablo 8’de görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin teknoloji liderliği ölçeği ölçek toplam puanlarının eğitim kademesi değişkenine göre hangi gruplar arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan LSD testi sonucunda söz konusu farklılığın, ilkokulda görev yapan öğretmenlerle lisede görev yapan öğretmenler arasında ilkokulda görev yapan öğretmenler lehine $p < ,01$ düzeyinde gerçekleştiği belirlenmiştir. Diğer grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılıklar ise anlamlı bulunmamıştır ($p > ,05$).

Araştırmanın Nitel Boyutuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde okul müdürleriyle yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen veriler araştırmacılar tarafından içerik analizi yöntemi ile analiz edilerek temalar, alt temalar ve kodlar şeklinde sunulmuştur. Ayrıca bulgular katılımcılardan yapılan doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Araştırma sonucunda “görev yapılan okula ilişkin küresellik algısı”, “teknolojinin eğitimdeki yerini algılayış”, “teknolojik alt yapı yeterlikleri”, “öğretmenlerin eğitim süreçlerinde teknoloji kullanım durumları”, “eğitimde teknoloji kullanımının öğrenci ve öğretmene etkisi” isimli beş temaya ulaşılmıştır. Her bir temaya ilişkin kodlar aşağıda açıklanmıştır.

Görüşme yapılan okul yöneticilerine öncelikle “Okullarını küresel bir okul olarak nitelendirebilecekler mi?” şeklinde soru sorulmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşleri okullarını “okullarını küresel bir okul olarak nitelendirenler” ile “okullarını küresel bir okul olarak nitelendirmeyenler” şeklinde iki alt tema altında incelenmiştir (Tablo 9).

Tablo 9. Görev Yapılan Okula İlişkin Küresellik Algısı

Tema	Alt Temalar	Kodlar	f
Görev yapılan okula ilişkin küresellik algısı	Okullarını küresel bir okul olarak nitelendirenler	Yeterli teknolojiye sahip olma	13
		Ulusal ve uluslararası projelere dâhil olma	3
		Yurtdışı deneyimleri	3
		Yabancı öğrenci ziyaretleri	1
	Okullarını küresel bir okul olarak nitelendirmeyenler	Fiziki ve donanımsal eksilikler	7
		Maddi yetersizlikler	2
		Çevre ve toplum desteğinin olmaması	2
		Yurtdışı programlarının yetersizliği	1
		Diğer	2

Okullarını küresel bir okul olarak nitelendiren yöneticiler bu düşüncelerini okullarının yeterli teknolojik imkana sahip olmasına (f=13), okullarının ulusal ve uluslararası projelere katılmış olmalarına (f=3), yurtdışı deneyimleri olmasına (AB projeleri vs.) (f=3), yabancı öğrenci ziyaretlerine (Türki Cumhuriyetlerden gelen öğrenciler) (f=1) bağlamaktadır. Okullarını küresel bir okul olarak nitelendiremeyen yöneticiler bu düşüncelerini okullarındaki fiziksel ve donanımsal eksikliklere (f=7), maddi yetersizliklere (f=2), çevre desteğinin olmamasına (f=2), Yurtdışı programların yetersizliğine (f=1) ve diğer (f=2) bazı nedenlere bağlamaktadır.

Ortaya çıkan kategorilerdeki frekansı en yüksek olan kodlara ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

Okullarda aslında yeterli teknolojik imkanlar varsa, öğrenciler dünya üzerinde neler olup bittiğini daha rahat anlayabiliyor. Eğer ben bir yönetici olarak bu olanakları sınıflarıma sunabiliyorsam, okulumun küreselleşme bağlamında gelişebileceğini dile getirebilirim. (M3)

Özellikle ilkokul ve ortaokullarda, sıraların bile bazen yetersiz kalabildiği durumlar oluyor, biz hala küresel dünyaya adapte olamadık. Donanım eksikliklerimiz var. Bunları tamamlamadan, teknolojik olarak ilerleme boyutuna geçeceğimizi sanmıyorum. (M17)

Görüşme yapılan okul yöneticilerine eğitim teknolojilerinin kendileri için ne anlam ifade ettiği sorulmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşleri teknolojinin eğitimdeki yerini algılayış kategorisi altında eğitim teknolojilerinin öğretme ve öğrenme sürecini destekleyici bir unsur olarak teknoloji (f=14), eğitimin vazgeçilmezi olan bir araç olarak teknoloji (f=11) ve eğitim sürecinde doğru kullanılması gereken bir unsur olarak teknoloji (f=7) kodlarıyla belirtilmiştir (Tablo 10).

Tablo 10. Teknolojinin Eğitimdeki Yerini Algılayış

Alt Temalar	Kodlar	f
<i>Teknolojinin Eğitimdeki Yerini Algılayış</i>	Öğretme ve öğrenme sürecini destekleyici bir unsur olarak teknoloji	14
	Eğitimin vazgeçilmezi olan bir araç olarak teknoloji	11
	Eğitim sürecinde doğru kullanılması gereken bir unsur olarak teknoloji	7

Ortaya çıkan kategoride kodlara ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

Bilgisayarlar, telefonlar, tabletler... Öğrencilerin olduğu kadar, biz yöneticilerin de işini çok kolaylaştırıyor. Eğitimin iş ve işleyişi çok hızlı hale geliyor teknoloji sayesinde. Zaman eskiden en büyük problemdi. Bu teknolojik gelişmeler, bizi hem hızlandırdı hem de daha kaliteli eğitim olanakları sunmamızı sağladı. (M29)

Sunumların hazırlanması, görselin düzenlenmesi, öğrencilerin derse dikkatinin çekilmesi açısından ciddi oranda işimizi kolaylaştırıyor teknolojik materyaller. (M11)

Görüşme yapılan okul yöneticilerine okullarının eğitim teknolojilerine ilişkin alt yapı durumları sorulmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşleri teknolojik alt yapının oldukça yeterli olduğu (f=7), bazı eksiklerin olmasına rağmen yeterli olduğu (f=5) ve yetersiz olduğu (f=3) şeklinde belirtilmiştir (Tablo 11).

Tablo 11. Okullarının Eğitim Teknolojilerine İlişkin Alt Yapı Durumları

Kategori	Kodlar	f
<i>Teknolojik alt yapı yeterlikleri</i>	Oldukça yeterli	7
	Eksikleri olmakla birlikte yeterli	5
	Yetersiz	3

Ulaşılan kodlara ilişkin katılımcı görüşlerinden birisi şöyledir:

Benim okulumda okul aile birliği vasıtası ile tüm sınıfların projeksiyon ihtiyacını giderdik. Sınıflarda kullanılmak üzere wireless desteği sağladık. Bilgisayarsız ve bilgisayarı olmayan öğretmenimiz yoktur. (M7)

Görüşme yapılan okul yöneticilerine okullarındaki öğretmenlerin eğitim süreçlerinde teknoloji kullanım durumlarına ilişkin sorular sorulmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşleri teknolojiyi aktif olarak kullanma (f=6), teknolojiyi kullanmaktan kaçınma (f=6) ve teknolojiyi kullanmama (f=3) şeklinde belirtilmiştir (Tablo 12).

Tablo 12. Öğretmenlerin Eğitim Süreçlerinde Teknoloji Kullanım Durumları

Alt Temalar	Kodlar	f
Öğretmenlerin eğitim süreçlerinde teknoloji kullanım durumları	Aktif olarak kullanma	6
	Teknolojiyi kullanmaktan kaçınma	6
	Teknolojiyi kullanmama	3

Ortaya çıkan kodlara ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

Benim gördüğüm ve gözlemlediğim, artık yaşlısı da genci de bilgisayarı, interneti, Whatsapp'ı artık aktif bir şekilde kullanıyor. Bende akademik yayınları okuyorum. Önceden olsa evet yaşlı öğretmenler çok aktif değildi. Ama artık herkes internete, bilgiye, verilere kolayca erişebilecek altyapıya sahip. (M10)

Özellikle artık teknolojinin hayatımızın bir parçası olması, öğretmenlerin hem ders olanlarını hazırlamasında, hem dersi sunmasında, hem de değerlendirme süreçlerinde teknoloji ile iç içe olmasına sebebiyet vermektedir. (M3)

Görüşme yapılan yöneticilere eğitimde teknoloji kullanımının öğrencilere ve öğretmenlere ne gibi etkileri olduğuna ilişkin sorular sorulmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşleri “eğitim teknolojileri kullanmanın olumlu etkileri” ile “eğitim teknolojileri kullanmanın olumsuz etkileri” şeklinde iki kategori altında incelenmiştir (Tablo 13).

Eğitim teknolojileri kullanmanın olumlu etkileri konusundaki yöneticilerin görüşleri kalıcı öğrenmeyi sağlama (f=8), öğrenme motivasyonunu artırma (f=5), öğrencinin konuya ilgisini çekme (f=5), algılamayı kolaylaştırma (f=4), zaman tasarrufu sağlama (f=3), araştırmaya meraklandırma (f=3) ve bilgiye erişimi kolaylaştırma (f=2) şeklinde kodlanmıştır.

Eğitim teknolojileri kullanmanın olumsuz etkileri konusundaki yöneticilerin görüşleri ise teknoloji bağımlılığı (f=15), hazırcılığa teşvik (f=7), sınıf hakimiyetini zorlaştırma (f=5) ve materyallerin amaç dışı kullanımı (f=4) şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 13. Eğitimde Teknoloji Kullanımının Öğrenciye ve Öğretmene Etkisi

Kategoriler	Kodlar	f
Eğitimde teknoloji kullanımının olumlu etki	Kalıcı öğrenmeyi sağlama	8
	Öğrenme motivasyonunu artırma	5
	Öğrencinin konuya ilgisini çekme	5
	Algılamayı kolaylaştırma	4
	Zaman tasarrufu sağlama	3
	Araştırmaya meraklandırma	3
	Bilgiye erişimi kolaylaştırma	2
Eğitimde teknoloji kullanımının olumsuz etki	Teknoloji bağımlılığı	15
	Hazırcılığa teşvik	7
	Sınıf hakimiyetini zorlaştırma	5
	Materyallerin amaç dışı kullanımı	4

Ortaya çıkan kodlara ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

Özellikle sunumlar, filmler ve hareketli teknolojik materyaller bizim ilkököl çocuklarımızın çok ilgisini çekiyor. Çocuklar bayılıyor derste konu ile ilgili bir şeyler izlemeye... Bu yüzden; anlatım yöntemi ve soru cevap yönteminden ziyade, projeksiyon ile ders işlenmesi öğrencide farklı duyu organlarına hitap ettiği için daha kalıcı öğrenme sağlıyor. (M21)

Öğrenciye istediğin kadar dil dök dersi dinlemez. Ama konu ile ilgili bir film aç, slayt hazırla pür dikkat seni dinler. (M19)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Tekirdağ ilinde görev yapmakta olan 302 öğretmenin ve 30 okul yöneticisinin küreselleşme bağlamında okullardaki eğitim teknolojileri ve uygulamaları hakkındaki görüşleri incelenmiştir.

Araştırma bulguları öğretmenlerin okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirmelerine ilişkin algılarının görece orta düzeyde olduğunu göstermiştir. Ulaşılan bu sonuç, okul yöneticilerinin öğretmenlere teknoloji kullanımına ilişkin destek verdikleri ve bu konuda onların işlerini kolaylaştırdıkları biçiminde yorumlanabilir. Araştırmadan elde edilen bu bulguyu desteler nitelikte literatürde okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rolleri ile ilgili yapılan araştırmalar genel olarak okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirme düzeylerinin öğretmenler tarafından orta ve yüksek düzeyde algılandığını göstermektedir (Erden ve Erden, 2007; Sezer, 2011; Sincar ve Aslan, 2011; Öztaban, 2020). Bununla birlikte literatürde okul yöneticilerinin, teknoloji liderliklerini kendi görüşlerine göre değerlendiren bazı araştırmalarda da (Anderson ve Dexter, 2005; Can, 2008; Çalık, Çoban ve Özdemir, 2019; Eren-Şişman, 2010; Kozloski, 2007; Macaulay, 2009; Yu ve Durrington, 2006) okul yöneticilerinin kendilerini genel olarak yüksek düzeyde yeterli gördükleri görülmüştür.

Araştırmadan elde edilen diğer bulgulara göre okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirmelerine ilişkin öğretmen algıları ölçeğin genelinde ve tüm alt boyutlarında hem öğretmenlerin hem de müdürlerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu bulgu literatürdeki bazı çalışmalarla da benzerlik göstermektedir (Dawson ve Rakes, 2003; Sincar ve Aslan, 2011; Balaban, 2012; Gençay, 2018; Öztaban, 2020; Hayytov, 2013; Engür, 2014; Liu, Ritzhaupt, Dawson ve Barron, 2017). Araştırmadan elde edilen böyle bir bulgudan da farklı cinsiyetlerden olsalar da eğitimcilerin teknolojinin eğitim öğretim ortamlarında kullanılması gibi konularda ortak görüşlere sahip oldukları sonucuna varılabilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre öğretmenlerin okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirmelerine ilişkin algılarının hem ölçeğin genelinde hem de tüm alt boyutlarında okul müdürlerinin görev yaptığı eğitim kademesine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu fark "insan odaklılık" ve "vizyon ve destek" alt boyutlar ile "ölçek toplam puanı" için ilkökullarda görev yapan öğretmenlerle liselerde görev yapan öğretmenler arasında ilkökullarda görev yapan öğretmenler lehinedir. "İletişim ve iş birliği" alt boyutu için ise ilkökullarda görev yapan öğretmenler ile ortaokullarda ve liselerde görev yapan öğretmenler arasında ilkökullarda görev yapan öğretmenler lehinedir. Dolayısıyla ilkökullarda görev yapan öğretmenlerin okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirmelerine ilişkin algıları diğer kademelerde görev yapmakta olan öğretmenlere göre daha yüksektir. Yapılan benzer araştırmalarda (Balaban, 2012; Engür, 2014; Irmak, 2015; Öztaban, 2020; Sincar, 2011) ilkökullarda görev yapan öğretmenlerin okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirmelerine ilişkin algılarını diğer kademelerde görev

yapan öğretmenlere kıyasla daha yüksek bulmuştur. Araştırmadan ulaşılan bu bulgunun altında yatan sebebin ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin diğer kademelerde görev yapan öğretmenlere kıyasla teknolojiyi eğitim ortamında daha az kullanmalarından kaynaklanabileceği ve bu nedenle de okul müdürlerini teknolojik açıdan liderlik rollerini daha yeterli düzeyde gerçekleştirdikleri düşünülmektedir. Aynı zamanda farklı eğitim kademelerinde görev yapan öğretmenlerin yöneticilerine yönelik teknoloji liderliği beklentilerinin farklı olmasının da araştırmanın bu bulgusunda etkili olabileceği düşünülmektedir.

Nitel araştırma kapsamında okul yöneticileri ile yapılan görüşmeler neticesinde ulaşılan bulgular okul yöneticilerinin okullarını küresel bir okul olarak algılamalarında en fazla etkili olan faktörün yeterli teknolojik donanımına sahip olma durumunun olduğunu bildirmiştir. Bunu ulusal ve uluslararası projeler ile yurt dışı deneyimler izlemiştir. Öte yandan okullarını küresel bir okul olarak algılamayan okul yöneticileri ise bu durumda en çok fiziki ve donanımsal eksiklikler ile maddi yetersizliklerin etkili olduğunu ifade etmiştir. Özellikle, bilgi teknolojileriyle ilişkili olmak üzere, modern bilimin ve yeni teknolojilerin bir sonucu olarak görülen küreselleşmenin (Karslen, 2002) doğrudan etkilediği kurumların başında eğitim kurumları gelmektedir (Karaman, 2010). Bu sebeple okul yöneticilerinin küreselleşme ile teknolojik donanımına sahip olmayı ilişkili görmesi manidardır. Zira, Yılmaz ve Horzum (2005)'da araştırmanın bu bulgusunu destekler nitelikte küreselleşme denildiğinde ilk akla gelen kavramlardan birinin teknolojik gelişmelerin insan hayatına olan etkisi olduğunu belirterek küreselleşmenin hızlandırıcılarından biri olan teknolojik gelişmelerin eğitim kurumlarını bu teknolojilerden yararlanmaya zorladığını ifade etmişlerdir. Öte yandan günümüzde eğitim alanında uluslararası düzeyde Erasmus, Sokrates, Comenius ve Uluslararası Bakalorya Diploma Programı (IBDP) gibi çok çeşitli programlar düzenlenir olmuştur (Sever vd., 2018). Bu etkinlikler aracılığı ile pek çok kişi farklı kültürleri yerinde tanıma ve kendi kültürünü tanıtmaya fırsatına sahip olmaktadır. Tüm bu uluslararası projeler ve eğitimcilerin yurt dışı deneyimleri onları küresel dünyanın bir parçası yapmaktadır (Çetin, 2015). Bu bilgilerden hareketle okul müdürlerinin okullarının küresel bir okul olma durumuna ilişkin algılarında etkili olan niteliklerin mevcut literatür tarafından da desteklendiği söylenebilir.

Nitel araştırmadan ulaşılan bir diğer bulguya göre ise okul yöneticileri eğitimde teknoloji kullanımını öğretme ve öğrenme sürecinin destekleyici bir unsuru ve eğitimin vazgeçilmez bir aracı olarak görmektedir. Literatürde eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin yapılan çok sayıda araştırma eğitimde teknoloji kullanımının öğretme ve öğrenme sürecine olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur (Courville, 2011; Çağiltay vd., 2001; Güllüoğınar vd., 2013; Stošić, 2015; Yavuz ve Coşkun, 2008). Ayrıca araştırmada okul yöneticilerine göre teknolojinin eğitim sürecinde doğru kullanılması gereken bir unsur olduğu bulunmuştur. Gülcü vd. (2013)'de araştırmasında öğretmenlerin eğitim teknolojilerini eğitim sürecinde doğru ve etkili kullanmaları gerektiğini bunun içinde gerekli olan temel bilgi ve beceriye sahip olmalarının önemli olduğunu bulmuştur.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre katılımcıların çok büyük bir kısmı okullarındaki teknolojik alt yapının yeterli düzeyde olduğunu belirtmiştir. Ancak az sayıda da olsa okullarındaki teknolojik alt yapının yetersiz olduğunu bildiren okul yöneticisi olmuştur. Yapılan benzer araştırmalar incelendiğinde bazı araştırmalarda okulların yeterli teknolojik alt yapıya sahip olduğu bulunmuşken bazılarında da tam tersi bir durum

bulunmuştur (Atalay ve Anagün, 2014; Johnson et al., 2016; Şendurur ve Arslan, 2017; Waite, 2004). Bu araştırmaların gerçekleştirildiği okulların bulunduğu yerleşim yerleri incelendiğinde; şehir merkezlerinde ve gelişmiş bölgelerde yer alan okulların, teknolojik alt yapı açısından kırsal bölgelerde kalan okullara kıyasla daha iyi imkanlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın da il merkezinde bulunan okullarda yürütüldüğü göz önüne alındığında katılımcıların okullarını teknolojik alt yapı açısından yeterli görmeleri beklenen bir durum olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre okul yöneticileri öğretmenlerin büyük bir kısmının eğitim süreçlerinde teknolojiyi aktif olarak kullandığını bildirmiştir. Ancak azımsanmayacak sayıda da okul yöneticisi öğretmenlerin eğitimde teknoloji kullanmaktan kaçındığını belirtmiştir. Literatürde öğretmenlerin eğitim sürecinde teknoloji kullanım durumlarına ilişkin gerek yurt için de gerekse yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde öğretmenlerin teknolojinin eğitimde kullanılmasına yönelik tutumlarının olumlu olduğu görülmektedir (Akkoyunlu, 2002; Albirini, 2004; Cüre ve Özden, 2008; Huang & Liaw, 2005; Seferoğlu, Akbıyık ve Bulut, 2008; Teo, 2008). Ancak az sayıda da olsa eğitimde teknoloji kullanımına yönelik olarak öğretmenlerin olumsuz inançlar taşıdığını gösteren araştırmalara rastlamak mümkündür (Çakıroğlu, Güven ve Akkan, 2008).

Araştırmadan ulaşılan son bulguya göre okul yöneticileri eğitimde teknoloji kullanımının öğrenmenin kalıcılığını sağlama, öğrencinin öğrenme motivasyonunu artırma, konuya ilgisini çekme, algılamasını kolaylaştırma, zaman tasarrufu sağlama ve araştırmayı meraklandırma gibi birtakım olumlu etkileri bulunduğunu ifade etmiştir. Akkoyunlu (1998)'da eğitim sürecinde teknoloji kullanımının başlıca yararlarını öğrenmenin niteliğinde artış, öğrencilerin ve öğretmenlerin hedefe ulaşmak için harcadıkları zamanın azalması, öğretmenin etkinliğinde artış ve eğitimin maliyetinde düşüş şeklinde sıralamıştır. Öte yandan araştırmanın bu bulgusunu destekler nitelikte Rıza (2003) ve Davis (2003) eğitimde teknoloji kullanımının eğitimin kalitesini arttırdığını; Heafner (2004) ve Marzano (2009), öğrencilerin eğitim sürecinde teknoloji ile etkileşim halinde olmalarının öğrencilerin motivasyonunu arttırdığı ve böylece derslerinde daha başarılı olduklarını; Özen (2013)'te teknoloji kullanımının ders işlerken zaman kaybını önlediğini belirtmiştir. Öztürk (2006)'de eğitimde teknoloji kullanmanın eğitimin kalitesini yükseltmesinin yanında teknolojiyi anlayan geliştiren nesiller yetişmesine olanak sağladığını belirtmiştir. Eğitimde teknoloji kullanımının belirtilen bu faydalarının yanında teknoloji bağımlılığını artırma, öğrencilerde hazırcılığı teşvik etme, sınıf hakimiyetini zorlaştırma ve materyallerin amaç dışı kullanımı gibi bazı olumsuz etkilerinin de olduğu okul yöneticileri tarafından belirtilmiştir. Güllüoğlu vd. (2013) velilerle yaptığı görüşmeler neticesinde eğitimde teknoloji kullanımının öğrencilerin okuma alışkanlığını azalttığını, sosyalleşmelerini engellediğini ve teknolojiyi amaç dışında kullanma gibi birtakım olumsuzluklarının olduğunu bulmuştur. Benzer bir araştırmayı öğretmen adayları üzerinde yürüten Dargut ve Çelik (2014)'te eğitimde teknoloji kullanımının olumsuzluklarını; tembelliğe neden olması, öğretim sürecini yavaşlatma ve öğretmenin teknoloji konusunda yeterli olmadığı durumlarda dersin kalitesinin düşmesi olarak bulmuştur.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır: (i) öğretmenlerin okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirmelerine ilişkin algıları orta düzeydedir; (ii) okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirmelerine ilişkin öğretmen algıları hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin görev yaptıkları okul

müdürlerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir; (iii) ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin okul müdürlerinin teknoloji liderliği rollerini gerçekleştirmelerine ilişkin algıları diğer kademelerde görev yapmakta olan öğretmenlere göre daha yüksektir; (iv) okul yöneticilerinin okullarını küresel bir okul olarak algılamalarında okullarının yeterli teknolojik donanımına sahip olma durumu, uluslararası projeler ve yurt dışı deneyimler etkilidir; (v) okul yöneticileri eğitimde teknoloji kullanımını öğretme ve öğrenme sürecinin destekleyici bir unsuru ve eğitimin vazgeçilmez bir aracı olarak görmektedir; (vi) okul yöneticilerinin çok büyük bir kısmı okullarındaki teknolojik alt yapının yeterli düzeyde olduğunu belirtmiştir; (vii) okul yöneticileri öğretmenlerin büyük bir kısmının eğitim süreçlerinde teknolojiyi aktif olarak kullandığını bildirmiştir; (viii) okul yöneticileri eğitimde teknoloji kullanımının öğrenmenin kalıcılığını sağlama, öğrencinin öğrenme motivasyonunu artırma, konuya ilgisini çekme, algılamasını kolaylaştırma, zaman tasarrufu sağlama ve araştırmayı meraklandırma gibi birtakım olumlu etkilerinin yanında teknoloji bağımlılığını artırma, öğrencilerde hazırcılığı teşvik etme, sınıf hakimiyetini zorlaştırma ve materyallerin amaç dışı kullanımı gibi bazı olumsuz etkilerinin de olduğu okul yöneticileri tarafından belirtilmiştir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmanın katılımcıları öğretmenler ve okul yöneticileridir. Araştırma Türkiye'nin gelişmiş bir şehrinin merkezinde bulunan kamuya ait okullarda gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri katılımcıların veri toplama araçlarına verdikleri cevaplarla sınırlıdır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda araştırmacılara ve uygulayıcılara yönelik birtakım öneriler sunulabilir. Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin yanında öğrenciler ve veliler de eğitim sürecinin önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla farklı eğitim kademelerinde öğrenim görmekte olan öğrencilerle ve onların velileri ile de benzer bir araştırma yürütülerek eğitim sürecinin farklı paydaşlarının görüşlerini inceleme fırsatı sağlanmış olur. Özel okullar ve kırsal bölgelerde bulunan okullar üzerinde benzer bir araştırma yapılabilir ve çıkan sonuçlar bu ve benzeri diğer araştırma sonuçları ile karşılaştırılabilir. Böylece imkân ve fırsat eşitsizliklerin giderilmesi için adımların atılması sağlanabilecektir. Zira günümüzde hala birçok okulda teknolojik alt yapı yetersizliği mevcuttur ve uygulayıcılara bir an önce bu eksiliklerin giderilmesi tavsiye edilmektedir. Günümüz küresel dünyasında 21.yüzyılın bireylerini yetiştirecek olan öğretmenlerin bilgi, beceri ve vizyonlarını her daim geliştirmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda gerek uluslararası projelerle gerekse yurt dışı değişim programları ile öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri desteklenmelidir. Eğitim yöneticilerinin okullarında teknoloji kullanımı konusunda meslektaşlarına liderlik etmeleri, onlara bu konuda rehberlik etmeleri gerekmektedir. Eğitimde teknoloji kullanımı öğretmen yetiştirme sürecinde ve hizmet içi eğitim sürecinde teknolojideki gelişmelere paralel olarak güncellenmeli ve öğretmenlerin eğitimde teknoloji kullanımı teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- Anderson, R. E. & Dexter, S. (2005). School technology leadership: An empirical investigation of prevalence and effect. *Educational Administration Quarterly*, 41(1), 49-82.
- Akkoyunlu, B. (1998). *Eğitimde Teknolojik Gelişmeler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Akkoyunlu, B. (2002). Öğretmenlerin internet kullanımını ve bu konudaki öğretmen görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 1-8.
- Albirini, A. A. (2004). *An exploration of the factors associated with the attitudes of high school EFL teachers in Syria toward information and communication technology*. Unpublished thesis The Ohio State University.
- Atalay, N. & Anagün, Ş. S. (2014). Kırsal alanlarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına ilişkin görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 9-27. [Online] <http://www.enadonline.com> doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.2c3s1m
- Baki, A. & Gökçek, T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 1-21.
- Balaban, N. (2012). *Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rolleri ile bilgisayar kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Bilig, S. H., Sherry, L. & Havelock, B. (2005). Challenge 98: Sustaining the Work of a Regional Technology Integration Initiative. *British Journal of Educational Technology*, 36(6), 987-1003.
- Can, T. (2008). İlköğretim okulları yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterlilikleri: Ankara ili Etimesgut ilçesi örneği. 8. *Ulusal Eğitim Teknolojileri Kongresinde sunulan bildiri*. 8. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Sempozyumu, 06-08 May 2008, Anadolu University.
- Chang, I. H. (2012). The effect of principals' technological leadership on teachers' technological literacy and teaching effectiveness in Taiwanese elementary schools. *Educational Technology & Society*, 15(2), 328-340.
- Courville, K. (2011). Technology and Its Use in Education: Present Roles and Future Prospects. *Online Submission*.
- Creighton, T. (2003). *The Principal as Technology Leader*. California: Corwin Press Inc.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (2. Baskı). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Cüre, F. & Özden, N. (2008). Öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) uygulama başarıları ve BİT'e yönelik tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 41-53.
- Çağiltay, K, Çakıroğlu, J., Çağiltay N. & Çakıroğlu E. (2001). Öğretimde bilgisayar kullanımına ilişkin öğretmen görüşleri. *Hacettepe Eğitim Dergisi*, 21 (1). 19-28.
- Çakıroğlu, Ü., Güven, B. & Akkan, Y. (2008). Matematik öğretmenlerinin matematik eğitiminde bilgisayar kullanımına yönelik inançlarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 38-52.

- Çalık, T. & Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 55-66.
- Çalık, T., Çoban, Ö. & Özdemir, N. (2019). Okul Yöneticilerinin Teknolojik Liderlik Öz Yeterlikleri ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 52(1), 83-106.
- Çetin, O. (2015). Küreselleşmenin eğitimin farklı boyutları üzerindeki etkileri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 75-93.
- Dağlı, A. (2007). Küreselleşme karşısında Türk eğitim sistemi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (9)1-13.
- Dargut, T. & Çelik, G. (2014). Türkçe öğretmeni adaylarının eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin tutum ve düşünceleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(2), 28-41.
- Davis, N. (2003). Technology in Teacher Education in the USA: What Makes For Sustainable Good Practice. *Technology, Pedagogy and Education*, 12, 59-73.
- Dawson, C. & Rakes, G. C. (2003). The influence of principals' technology training on the integration of technology into schools. *Journal of research on Technology in Education*, 36(1), 29-49.3f
- Doğan, E. (2002). Eğitimde Küreselleşme. *Eğitim Araştırmaları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Engür, A. (2014). *Teknoloji öğretmenlerinin okul müdürlerinin teknolojik liderlik becerileri hakkındaki görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Erden, H. & Erden, A. (2007). Teachers' perception in relation to principals' technology leadership: 5 primary school cases in Turkish Republic of Northern Cyprus. *7th International Educational Technology (IETC) Conference. 03-05 May 2007, North Cyprus: Near East University*.
- Eren-Şişman, E. (2010). *İlköğretim okul müdürlerinin eğitim teknolojilerini sağlama ve kullanmada gösterdikleri liderlik davranışları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Gençay, A. (2018). *İlkokul ve ortaokul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin yeterlikleri (Keçiören ilçesi örneği)* (Yüksek Lisans tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Göksoy, S. (2017). Okulların altyapı yeterliliği. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 1(1), 9-15.
- Greene, J. C., Caracelli, V. J. & Graham, W. F. (1989). Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs. *Educational evaluation and policy analysis*, 11(3), 255-274.
- Gülcü, A., Solak, M., Aydın, S. & Koçak, Ö. (2013). İlköğretimde görev yapan branş öğretmenlerinin eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin görüşleri. *Electronic Turkish Studies*, 8(6), 195-213
- Güllüpnar, F., Kuzu, A. O., Dursun, A., Kert, A. & Gultekin, M. (2013). Milli eğitimde teknoloji kullanımı ve sonuçları: Velilerin bakış açısından fatih projesi'nin pilot uygulamasının değerlendirilmesi. *Journal of Social Sciences*, 30, 195-216.

- Hayytov, D. (2013). *Eğitim yöneticilerinin teknoloji liderliği yeterlik algilari ile öğretmenlerin teknolojiye yönelik tutumları arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Heafner, T. (2004). Using technology to motivate students to learn social studies. *Contemporary Issue in Technology and Teacher Education*, 4(1), 42-53.
- Hsieh, C.C., Yen, H.C. & Kuan, L.Y. (2014). The Relationship among principals' technology leadership, teaching innovation, and students' academic optimism in elementary schools. *Presented at International Conferences on Education Technologies (ICEduTech) and Sustainability, Technology and Education (STE) from <https://www.learntechlib.org/p/158345/>*.
- Huang, H. M. & Liaw, S. S. (2005). Exploring users' attitudes and intentions toward the web as a survey tool. *Computers in human behavior*, 21(5), 729-743.
- Irmak, M. (2015). *İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin, yöneticilerinin "teknoloji liderliği" düzeylerine ilişkin algilari* (Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Johnson, A. M., Jacovina, M. E., Russell, D. E. & Soto, C. M. (2016). Challenges and solutions when using technologies in the classroom. In S. A. Crossley & D. S. McNamara (Eds.) *Adaptive educational technologies for literacy instruction* (pp. 13-29). New York: Taylor & Francis. Published with acknowledgment of federal support.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (6nd). Ankara: Asil Publishing.
- Karaman, K. (2010). Küreselleşme ve eğitim. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 2(3), 131-144.
- Kozloski, K. C. (2007). *Principal leadership for technology integration: A study of principal technology leadership*. Unpublished doctoral dissertation, Drexel University, the United States.
- Liu, F., Ritzhaupt, A. D., Dawson, K. & Barron, A. E. (2017). Explaining Technology Integration in K-12 Classrooms: A Multilevel Path Analysis Model. *Educational Technology Research and Development*, 65(4), 795-813.
- Macaulay, L. S. (2009). Elementary principals as technology instructional. In *E-Learn: World Conference on E-Learning in Corporate, Government, Healthcare, and Higher Education* (pp. 2008-2017). Association for the Advancement of Computing in Education (AACE).
- Marzano, R.J. (2009). Teaching with interactive whiteboards. *Educational Leadership*, 67(3), 80-82.
- McLeod S. ve Richardson J. W. (2011). The dearth of technology leadership coverage. *Journal of School Leadership*, 21, 216-240.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Özen, R. (2013). Öğretmen adaylarının eğitimi ve teknoloji kullanımı: Bir durum çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 10(2), 147-162.
- Öztaban, A. (2020). *Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini yerine getirme düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Öztürk, T. (2006). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eğitimde teknoloji kullanımına yönelik yeterliliklerinin değerlendirilmesi (Balıkesir İli örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Gazi Üniversitesi EBF.
- Power, N. C. (2000). Global trends in education. *International Education Journal*, (3)1-6.
- Rıza, E. (2003). *Eğitim teknolojisi uygulamaları ve materyal geliştirme*. ISBN: 975- 96446-1-4-448 s.
- Richardson, J. W., Bathon, J., Flora, K. L. & Lewis, W. D. (2012). NETS-A Scholarship: A review of published literature. *Journal of Research on Technology in Education*, 45, 131–151.
- Seferoğlu, S. S., Akbıyık, C. & Bulut, M. (2008). İlköğretim öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının bilgisayarın öğrenme/öğretme sürecinde kullanımı ile ilgili görüşleri, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 273–283.
- Sever, D., Baldan, B., Tuğlu, B., Kabaoğlu, K. & Hamzaj, Y. A. (2018). Küreselleşme sürecinde eğitim alanında atılan adımlar: Türkiye ve eğitimde başarılı ülke örnekleri. *Elementary Education Online*, 17(3).
- Sezer, B. (2011). *İlköğretim okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerine ilişkin yeterlikleri* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sincar, M. (2009). *İlköğretim okulu yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerine ilişkin bir inceleme (Gaziantep İli Örneği)* (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Sincar, M. & Aslan, B. (2011). İlköğretim okulu yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Gaziantep University-Journal of Social Sciences*, 10(1), 571-595.
- Stošić, L. (2015). The importance of educational technology in teaching. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*, 3(1).
- Şendurur, P. & Arslan, S. (2017). Eğitimde teknoloji entegrasyonunu etkileyen faktörlerdeki değişim. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (43), 25-50.
- Teo, T. (2008). Assessing the computer attitudes of students: An Asian perspective. *Journal of Computers in Human Behaviour*, 24, 1634-1642
- Waite, S. (2004). Tools for the job: A report of two surveys of information and communications technology training and use for literacy in primary schools in the West of England. *Journal of Computer Assisted Learning*, 20 (1), 11-20.
- Watts, C. D. (2009). *Technology leadership, school climate, and technology integration: a correlation study in K-12 public schools*. Doctoral Dissertation. The University of Alabama, Tuscaloosa.
- Yavuz, S. & Coşkun, E. A. (2008). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin tutum ve düşünceleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(34), 276-286.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. & Horzum, M. B. (2005). Küreselleşme, bilgi teknolojileri ve üniversite. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 103-121.
- Yu, C. & Durrington, V. A. (2006). Technology standards for school administrators: An analysis of practicing and aspiring administrators' perceived ability to perform the standards. *NASSP Bulletin*, 90 (4), 301-317.

Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları ve Yabancı Eğitim Uzmanlarının Eğitimdeki Etkileri (1923-1960)

Nurhayat Çelebi^a, Erdi Kazancı^{b,c}

Özet

Bu çalışmada, Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları ve yabancı eğitim uzmanlarının eğitimdeki etkileri incelenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Osmanlı'dan devralınan bozuk eğitim yapısının yeni bir anlayışla düzenlenmesine ilişkin önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda yabancı eğitim uzmanların görüşlerinden de yararlanılmıştır. Araştırma, betimsel tarama modelinde olup doküman incelemesine dayanmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre; Osmanlı'dan devralınan eğitim yapısını değiştirmek için yapılan eğitim reformlarının eğitim sistemine yansımaları bugün de tartışılan ve güncelliğini koruyan bir konudur.

Anahtar Kelimeler

Eğitim
Politika
Yabancı Uzmanlar
Eğitim Reformu

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 29.06.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.959346

Educational Policies of the Republic Period and the Effects of Foreign Education Scholars on Education (1923-1960)

Abstract

In this study, the educational policies of the Republic period and the effects of foreign education scholars on education were examined. Since the first years of the Republic, important studies have been carried out on the regulation of the corrupt educational structure inherited from the Ottoman a new understanding. In this regard, the opinions of foreign education scholars were also used. The research is in the descriptive survey model and is based on document analysis. According to the research results; the reflections of the educational reforms made to change the educational structure inherited from the Ottoman on the education system is a topic that is still discussed and kept up to date.

Keywords

Education
Political
Foreign experts
Educational Reforms

About Article

Received: 29.06.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.959346

^a Prof.Dr. Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü Başkanı. ORCID:0000-0002-4241-5373

^b Öğretmen , Üçevler Ortaokulu. ORCID: 0000-0002-1226-587X

^c İletişim Yazarı: erdi.1989@hotmail.com

Giriş

1911 yılından, 1923 yılı Cumhuriyet'in ilânına kadar olan süreçte, Osmanlı İmparatorluğu uzun süren ve neticede kaybedilen savaşlar sonucu yıkılma sürecine girmiş ve bu süreçte yeni bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Uzun yıllar süren savaşlar, memleketin maddi kaynaklarını eriterek, ekonomisini adeta yok etmiş; birçok eğitilmiş insan şehit olmuş veya sakat kalmıştır. Türkiye nüfusunun azalmış olması, şehirleşme oranının düşüklüğü insan kaynakları açısından dikkat çekicidir (Tezel, 2015). Bu dönemde, ülkemizdeki nüfusun çoğunluğu köylerde yaşamakta ve yeterli okul bulunmamaktadır. Halkın vergi yükleri de başka bir problem oluşturmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu olumsuzluklara rağmen eğitime büyük önem verilmiştir. Okul, öğretmen ve öğrenci sayılarının artırılması, yeni pedagojik yöntem ve ilkelerin uygulanmaya çalışılması ve eğitime ayrılmaya çalışılan maddi imkânlar ilk dikkat çekici atılımlardır (Dik, 2016; Kapluhan, 2012).

Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda en önde gelen problem öğretmen açığıdır. *"Korkunç bir öğretmen buhranı"* vardır. 15.000 ilkokul öğretmeni bulunmakta, bu dönemde 49.000 ilkokul öğretmenine daha ihtiyaç olduğu tahmin edilmektedir (Kanad,1941). O zaman Türkiye'deki on üç öğretmen okulundan yılda yaklaşık 500 öğretmen mezun olmakta; bu öğretmenler ancak ölen, emekli olan ve istifa eden öğretmenlerin yerini doldurabilmekte idi (Antel,1939). Öğretmen problemini Gazi Terbiye Enstitüsü üzerinden somut bir biçimde anlatan Antel (1939), *"1926'daki kuruluşundan 1937 yılına kadar Gazi Terbiye Enstitüsü'nden 380 öğretmen mezun verildiğini"* ve bu sayının ihtiyacın çok uzağında olduğunu belirtmiştir. Aynı dönemde, üniversite ve yüksekokul sayısı 1923'te dokuz iken 1938'de 17'ye, üniversite öğrenci sayısı ise 1923'te 1914 iken, 1938' de 9558'e yükselmiştir. Cumhuriyetle birlikte eğitime ayrılan kaynaklar sürekli artmıştır. 1923'te genel bütçe yüz milyon liradan fazla olmasına rağmen Eğitim Bakanlığı bütçesi üç milyon lira olmuştur. 1930 yılı Eğitim Bakanlığı bütçesi, üç kattan fazla artarak yaklaşık on milyon lira olmuş, 1938 yılı incelendiğinde ise on altı milyon lirayı geçtiği görülmüştür (Demirtaş, 2008).

Cumhuriyetin ilk yılları bütçe açısından da sancılı bir dönemdir. Her yıl bütçenin yaklaşık %20'si Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödemek için ayrılmıştır. 1938 yılında bile 249.954.020 liralık toplam bütçeden Maarif Vekâletine 14.670.130 lira ayrılırken, Düyun-u Umumiye 'ye (Genel Borçlar) 50.738.390 lira ayrılmıştır. Maarif Vekâleti bütçesinin üç katından fazla para Osmanlı Devleti'nden kalan borçlara gitmiştir. Özellikle Fransa ve İngiltere tarafından yönetilen kaynak ve mal varlıklarımızı geri almak için Cumhuriyet yönetiminin sonraki dönemlerde bile ciddi harcama yaptığı görülmektedir. Örneğin: Tütün İdaresi 4 milyon frank, İstanbul Rihtımlar İdaresi ise 40 milyon Frank'a yabancılardan geri alınmıştır (Cumhuriyet, 13 Mayıs, 1938).

Cumhuriyet ve sonraki eğitime ait problemler, sadece Cumhuriyet öncesi döneme ait sistem çarpıklıkları ve devralınmış yapı ile ilgili değildir. İmkânlar açısından değerlendirildiğinde de eğitim kurumları bina, öğretmen ve maddi imkânlar bakımından yetersiz, donanımsız bir durumdadır (Antel,1939). 1924 yılında Türkiye'deki nüfus 12 milyondur. 1920 yılında altı yaşından büyük nüfusun okuma yazma oranı %10'u bile bulmamaktadır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımındaki sonuçlara göre, nüfusun ancak %11'i okur-yazar durumundadır (Zürcher,

2006). Cumhuriyet'in ilk yıllarında okur-yazar nüfusun düşüklüğü ve öğretmenlerin mesleki açıdan yeterlilikleri de problemlidir. Eğitim-öğretim müfredatı da çağdaş olmaktan uzaktır (Kanad,1941).

Atatürk, yeniden kurulmakta olan dünyada uzun planlar gerektiren varoluş mücadelesinin eğitilmiş insan gücüyle, ekonomik, bilimsel ve kültürel ilerleme ile kazanılacağını biliyordu. Eğitimin hedefi, medeni milletlerin düzeyini yakalamaktı. Bu hedefe giden yol ise bilim ve fen eğitiminden geçmekteydi. Eğitimin tabana yayıldığı, parasız ve karma eğitimin halkın yararına olarak yaygınlaşması için çabalayan tek başöğretmen de kendisi olmuştur (Akarsu, 2000).

Aslan (2014), Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim politikaları ve pedagojik yaklaşımlara yön veren eğitimcileri şöyle saymaktadır: *"İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Faik Reşit Unat, Mahmut Cevat, Ziya Gökalp, Sadrettin Celal Antel, Osman Ergin, Halil Fikret Kanad, İhsan Sungu, M. Emin Erişirgil, Nafi Atuf, Rüştü Uzal, İ. Alaettin Gövsa, Selim Sırrı Tarcan, Mustafa Rahmi Balaban, İsmail Hakkı Tonguç, H. Raşit Öymen, Fuat Gündüzalp, Nizamettin Kırşan, Hayri Ardıç, Fuat Baymur, Malik Aksel, Hayrullah Örs, Şinasi Barutçu, İ. Hakkı Uludağ, M. Rauf İnan, Kemal Kaya, Muvaffak Uyanık"*.

Bu eğitimcilerin çalışmaları, temelde eğitimde yapılması gereken yenileşmelere ışık tutmaları ve eksikliklerin giderilmesinde önemli bir yol gösterici olmalarıdır. Cumhuriyet Dönemi'nde *"Yokluklar içinde insanımızı nasıl eğitebiliriz?"* sorusu öne çıkmıştır. Bu araştırmada, cumhuriyetin kuruluşundan 1960 yılına kadar bir süreç içinde yapılan reformist hareketleri, yabancı ülkelere öğrenci gönderimi, yabancı uzmanların Türkiye'ye gelişleri ve eğitim sistemi hakkındaki raporları tarihsel bir perspektifte incelenmiştir. Araştırmanın alt amaçları şunlardır:

Cumhuriyet Dönemi'nde:

1. Eğitimde izlenen yeni politika ve planlamalar nasıldır?
2. Hangi alanlarda yenileşme hareketlerine önem verilmiştir?
3. Dönemin politikaları ve eğitim mevzuatı çalışmaları nasıl yürütülmüştür?
4. Yurt dışı kaynaklı eğitim politika ve planlar nelerdir?
5. Yurt dışına gönderilen öğrencilerden beklentiler nelerdir?
6. Yurt dışından getirilen uzmanların eğitim hakkındaki raporlarında dikkat çeken hususlar ve sorunlara getirdikleri önerileri nelerdir?

Yöntem

Bu araştırma, betimsel desende doküman analizine dayanan nitel bir çalışmadır. Nitel araştırmalarda; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılmaktadır. Bu araştırmalarda olaylar, durumlar, deneyimler veya kavramlar birer araştırma konusu kabul edilerek içerik ve doküman analizi yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim alanında gerçekleştirilen eğitim hareketleri, doküman analizine dayanarak sistemli ve bütüncül bir biçimde incelenmiştir.

Yeni Politika ve Planlar

Bu bölümde Cumhuriyet ile birlikte yeni dönem eğitim arayışları, Türk ve yabancı eğitimcilerin eğitim sistemi hakkındaki görüşleri yer almıştır.

Yeni Dönemin Eğitim Arayışları

Cumhuriyetin ilk döneminde eğitim, bir çağdaşlaşma ve sosyalleşme aracı olarak görülmüştür. Bu döneme damgasını vuran Atatürk'ün düşündüğü eğitim; yeni nesillerin Türkiye'yi koruyacak, Cumhuriyeti yükseltecek şekilde yetişmesini sağlayan, millî ve bilim esaslı, üretici, laik ve başarılı insanlar yetiştirmeyi hedefleyen bir eğitimidir (Akyüz, 2010). Bunun için Atatürk, kurduğu yeni Türk Devleti'nin eğitim politikasının dayandığı çağdaş, temel ilkeleri belirlemiş ve bu ilkelere dayalı reformları ve düzenlemeleri kendisi yönetmiştir (Taşdemirci, 2010). Bu dönemde eğitimin, yeni bir toplum yapısı oluşturmanın temel aracı olduğuna inanılmıştır. Cumhuriyet'le birlikte Batı medeniyetine ulaşma konusunda ortaya konulan hedefler, eğitimdeki dönüşüm hareketlerini artırmıştır.

Atatürk, maarifimizin temel amacını "*cehaletin giderilmesi*" olarak belirlemiştir. Ayrıca başka bir konuşmasında "*Gençlere vereceğimiz tahsilin sınırı ne olursa olsun her şeyden önce şunu öğreteceğiz: Birincisi, milletine; ikincisi, Türkiye Devleti'ne; üçüncüsü, TBMM ve hükümetine düşmanlık edenlerle savaşmanın lüzumu*"na vurgu yapmıştır (Mütercimler, 2016). Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitimdeki temel amacı; öncelikle ilköğretim ve temel eğitimin vatandaşlara kazandırılması ve Batı medeniyetini ileriye taşıyan değerlere sahip yeni bir toplum yaratılmak istenmesidir. Cumhuriyetin ilk döneminde ulusal bir ortak kültür birliğinin sağlanması, vatandaşlık bilincinin oluşturulması, eğitilmiş nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi eğitim politikalarının temelini oluşturmuştur (Gökçe, 2009).

Güler'in (2004), millîleştirme devri olarak sınıflandırdığı dönemde (1923-1938) Atatürk'ün ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim programının esasları şu şekilde belirlenmiştir:

"Millî karakter motifi, millîlik ilkesi, bilim ve teknik motifi, modernleşme ilkesi, ekonomi motifi, birlik ilkesi, cahilliği yok etme ilkesi, bilimsellik ilkesi, işe dayalı eğitim ilkesi, disiplin ilkesi, laikleştirme ilkesi, karma eğitim ilkesi".

Bu ilkeler, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitimde hedeflenen doğrultuda geliştirilmesi gereken insan yapısını çizmesi bakımından önemlidir. Eğitim konusundaki büyük çabanın, temel anlamda yeni bir insan tipi ve bireyi yetiştirme paradigmasını da içerdiğini söyleyen Çelebi ve Asan (2013), bu paradigmanın dönemin mevzuat, eğitim uygulamaları, eğitim ile ilgili yayınlar, eğitimciler, entelektüeller ve dönemin siyasetçilerinin konuşma ve uygulamaları ile de desteklendiğini belirtmişlerdir. Tekeli ve İlkin (2014)'de aydınların Cumhuriyet dönemi eğitimi; "*köktenci modernleşmenin temel aracı olarak gördüklerini*" ifade etmektedirler.

Hesapçioğlu (2009)'da "*Fikri ve irfanı hür kuşakların yetiştirilmesi hedefinin uygulanamadığını, 1920'li yıllarda ilköğretimde etkisi geçici olan "yeni eğitim" pragmatizm felsefesinin dışında Türk*

eğitim sisteminin tüm Cumhuriyet tarihi boyunca fikri kökenleri Durkheim'e dayanan bir eğitim sistemi olduğu" tespiti yaparken; ülkemizin zor şartlar altında kurulmasının bireyden çok toplumu önemli kılmasının eğitim felsefesini etkilediği değerlendirilmesini yapmaktadır.

Altın (1964), çağdaş eğitim konusunda yenilikçi ve modern eleştirel tutum geliştirilmesini, mevcut eğitim sisteminin değişmesi gerektiğini ve eğitimde değişimin gerekçelerini ise şu şekilde açıklamaktadır:

- *Eğitim, bireyin bir yeteneğini değil, tüm kişiliğinin geliştirilmesidir.*
- *Kişilikler, sadece hakiki ortamda ve gerçek çalışmalar yoluyla gelişirler.*
- *Gerçek çalışmaya dayalı üretici bir eğitime geçmeli, suni el işlerine dayalı eğitim terk edilmelidir.*
- *Okullar, birer sosyal kurum olarak demokratik bir yapıya kavuşturulmalıdır.*

Görüldüğü gibi; eğitimde yapılacak yenileşmenin kişinin yeteneklerini geliştirici, üretici ve yaratıcı olmasını, okulların demokratik esaslara uygun kurumlar olarak işlevini sürdürmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Cumhuriyetin eğitim politikaları, temelde üç temel hedefe yönelmiştir. Bu hedefler;

- *"Kültür birliğinin sağlanması*
- *Vatandaşlık eğitiminin ve ilköğretimin yaygınlaştırılması*
- *Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu eğitilmiş insan gücünün yetiştirilmesi"* dir (Budak, 2003).

Bu idealleri gerçekleştirmek için çoğu bilim dalının ülkemizde olmaması nedeniyle öğrenciler, yurtdışında eğitime gönderilmiştir. Ayrıca, okuma yazma oranlarının hızla artırılması amacıyla örgün ve yaygın eğitime ağırlık verilmiştir. Halk eğitimi için Millet Mektepleri ve Halk Evleri'nin açılması gibi yaygın eğitim faaliyetleri büyük önem kazanmıştır.1923 Hükümet programında da Atatürk'ün isteği üzerine özellikle bilim, sanat, teknik ve siyaset alanlarında yetiştirilmek için sınavla seçilen yetenekli öğrencilerin özellikle Avrupa ülkelerine gönderilmesi konusu yer almaktadır (Şarman, 2021). Bu durum, Türkiye'nin nitelikli ve üretken insan gücünün yetiştirilmesine yönelik ihtiyacın bir an önce karşılanmasını gerekli kıldığı için yurt dışı kaynaklı eğitim bir çözüm olmuştur. Ortaya konulan hedefler, pragmatist eğitim felsefesinin eğitim anlayışını yansıtmaktadır. Türkiye'de açık olan iş sahalarının o alanda seçilen yetenekli öğrencilerin bir an önce yetiştirilerek değişik alanlarda istihdamın sağlanmasına çalışılmıştır.

Dönemin Eğitim Mevzuatı

Bu dönemde, ulusal eğitim iki sorunla karşı karşıyaydı: İlki, eğitim-öğretimde hedefin ne olacağı, ikincisi ise belirlenen bu amaç ve hedeflere nasıl ulaşılabileceği idi. 8 Mart 1923'te, Eğitim Bakanı İsmail Safa (Özler) tarafından yayımlanan, sonradan "Misak-ı Maarif" olarak adlandırılan belge ile Türk Eğitim Sistemi'nin temeli atılmıştır, denebilir. Bu belgede eğitimin amacı olarak:

- *"Yeni nesilleri geleceğin ihtiyaçlarına göre hazırlamak*
- *Gençleri fikren kuvvetli, ilim ve ahlaken sarsılmaz karakter haline getirmek*

- Cahilliğin ortadan kaldırılmasını, eğitimin ve okulun yurdun en uzak köşelerine kadar gitmesini sağlamak
- Gençliği üretmek ve çalışmak fikri ile hayata hazırlamak
- Zayıflık, tüm kötülüklerin anasıdır. Bu nedenle bedenlen sağlam, sorumluluk alabilen, kendine güveni yüksek ve haklarına sahip çıkan yurttaşlar yetiştirmek
- Orta dereceli okullardan çıkanların hayata atılmalarını sağlamak" tır (Akgün ve Uluğtekin, 1989).

Bu hedefleri gerçekleştirecek eğitim kadrolarının oluşturulması ve kararlılıkla uygulanması için cumhuriyete bağlılık önemli bir unsur olarak görülmektedir. Cumhuriyetin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı milli unsurlardan yoksun, birlikten uzak ve çağın gerisinde kalmış eğitim sistemini değiştirmeyi amaç edinen Mustafa Kemal, öğretim birliğinin gerekliliğini 1921 yılında toplanan Maarif Kongresinde *"eski devrin hurafelerinden, yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelen tüm etkilerden tamamen uzak milli karakter ve tarihimizle uyumlu bir kültür ile sağlanabileceğini"* belirtmiştir (Taşdemirci, 2010).

3 Mart 1924'de çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yeni Cumhuriyetin ulusal eğitimdeki temel hedefleri ortaya konulmuştur. Bu kanunla 1924'e kadar vakıflara bağlı olarak faaliyet gösteren eğitim ve öğretim kurumlarının tamamı devletin kontrolü altına alınmış ve Maarif Vekâletine bağlanmıştır. Bu suretle öğretimde birlik sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı'dan devralınan geleneksel eğitim kurumları kaldırılarak yerine metot ve programları laiklik temeline dayanan Avrupalı anlamda okullar açılmış, eğitim- öğretim faaliyetleri çağdaş bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır (Akyüz, 2010; Arı, 2002).

Emin Erişirgil ve Avni Başman'ın hazırladığı 1926 tarihli İlköğretim Programı'nda "yeni eğitim" olarak tanıtılan pragmatizm esaslı programa rağmen, orta ve yükseköğretimde Fransız etkisi devam etmiştir. Önce ilköğretim okullarının programlarında, sonra ortaokul programlarında "yeni eğitim" düşüncesi etkisini göstermiştir. Bu eğitimciler J. Dewey'in düşüncelerini uygulamaya çalışmışlardır. Yani Cumhuriyet'in ilanına kadar ve cumhuriyetin ilk yıllarında Fransız, sonra Amerikan ve sonrasında Alman eğitim düşüncesi 1933'ten itibaren yeni gelen Alman profesörlerinin etkisiyle kendini göstermiş ve sonunda 1940 yılında bir kez daha Fransız eğitim sistemine geçilmiştir (Ülken, 2014). 1923'ten 1938 yılına kadar Bakanlık genelgelerinde "Cumhuriyeti sevme, tanıma ve Cumhuriyet'e bağlı kalma gibi " hedeflerin öğrencilere verilmesi gerektiği bildirilmiştir. Örneğin; Mayıs 1927'de Bakan Mustafa Necati Bey'in yayınladığı genelgede: *"Cumhuriyeti sevdirmeye ve onun kuruluşunu anlatmaya önem verilmesi ve bunun için her fırsattan yararlanılması gerektiği"* vurgulanmıştır (Binbaşıoğlu, 1995).

Atatürk Dönemi'nde ilkokul müfredatının 1926 ve 1936'da iki kez değiştiği görülmektedir. İlkokulun amaçlarını incelediğimizde; 1926 yılındaki programda *"Gençleri yaşadıkları topluma ve değerlerine alıştıran iyi vatandaşlar yetiştirmek"* (Bedri Edis,1933; Antel, 2015), 1936 programında ise *"ulusal terbiye "* üzerinde kapsamlı olarak durulmuştur. Ayrıca 1936'da getirilen yeni programın *"yurt, iş, topluluk, kendi kendine faaliyet"* gibi terbiye esaslarına uygun hazırlandığı belirtilmektedir.

13/12/1931 tarihli Maarif Vekâleti genelgesini İlk Tedrisat Düsturu (1934) adlı eserinden aktaran A. Bedri Edis; o zamanki eğitimimizin temel amaçlarını şöyle sıralamaktadır:

“Türk mektebi, her Türk çocuğunu Cumhuriyet idaresinin psikoloji ve ideolojisini tamamı ile kavramış, Türk Milleti ve Türkiye Cumhuriyeti için azami derecede faydalı bir Türk vatandaşı haline getirmeye mecburdur (md-1)”

“Fikri, ahlaki ve milli terbiyenin gelişimlerine çalışılması, Türk gencinde geliştirilecek kuvvetli muhakeme ve kanaat sayesinde olumsuz tesir ve telkinlere şiddetle karşı koyacak kudret ve kabiliyet kazandırılmalıdır (md-2).

“Mekteplerimiz öğrenciye verecekleri milli terbiye sayesinde tarihi seciyemizle uyumlu bir kültürü kendilerine aşılacak mecburiyetindedirler. Mektepte vereceğimiz edebi, bedii, içtimai ve iktisadi her terbiyenin odak noktası milli terbiyedir (md-3).

“Derslerde teoriye olduğu kadar uygulamaya da önem verilmesi lüzumludur (md-6). Ayrıca;

“Genç neslin mektebe ilk girdiği günden itibaren içtimai kudret ve kabiliyetçe müterakki bir inkişafı yetişerek Milli Cemiyet’e ve Türk Cumhuriyeti’ne ruhen ve bedenlen en faydalı bir tarzda intibak etmeye azami ehliyet kazanmaları” olarak ifade edilmiştir. 1973 yılında çıkarılan Temel Eğitim Kanunu’nda belirtilen genel amaçların temeli bu yıllarda atılmıştır.

Cumhuriyet idaresinin müfredata koyduğu dersler ise şu şekildedir: Türkçe, Hayat Bilgisi, Jimnastik, Tarih, Coğrafya, Tabiat, Yurt Bilgisi, Eşya, Musiki, Resim-Elişi. Köy Okulları için ise dört dersin üzerinde durulmuştur: “ Okuma-Yazma, Hesap, Yurt ve Hayat Bilgisi ve Ziraat dersleri” (Budak ve Budak, 2014; Cicioğlu, 1985).

Eğitimin yaygınlaştırılması ve niteliğinin artırılması sürecinde kırsal kesime yönelik öğretmen yetiştirme uygulamalarında 1936 yılında “Köy Eğitim Projesi” başlatılmıştır. Bu proje kapsamında, askerliğini onbaşı veya çavuş olarak yapan gençler, Ziraat Bakanlığı’nın işbirliğiyle, modern tarım tekniklerini uygulayacak biçimde yetiştirilerek halk ile kentliler arasındaki bozuk dengeyi eşitlemek ve köy halkına pratik bilgi vermek amacıyla köylere gönderilmiştir. Bu uygulama, daha sonra kurulan Köy Enstitüleri’ne geçişi kolaylaştırmıştır. 1937 ve 1939 yıllarında çıkarılan yasalarla köy eğitimini yetiştirme deneyimi yaygınlaştırılmıştır. 1940 yılında açılan Köy Enstitüleri 1954’e kadar işlevini sürdürebilmiştir. Köye gönderilen köy öğretmenlerinin, “okulda öğrencilere eğitim vermesinin yanı sıra alternatif ve yeni tarım tekniklerini köylülere öğretmek, okuma yazma kursları düzenlemek, bahçe ve tarla gibi tarım arazileri açmak, imece usulüyle yol yapımını sağlamak” gibi görevleri de vardı (Akdemir, 2013; Çelebi ve Asan 2016; Çetin ve Gülseren, 2003).

Dönemin Eserlerinde Yeni Eğitim Arayışı ve Anlayışlar

Cumhuriyet yönetimi, eğitim işlerine “yeni insan tipi yaratmak” gerektiği inancı ile bakmaktaydı. Bu insanı yaratmak için eğitim politika ve ilkelerini iyi belirlemek gerekiyordu (Nami, 1934). Dönemin pedagoji profesörlerinden Sadrettin Celal Antel de “Maarifimiz ve Meseleleri” adlı eserde “Mekteplerimizin talimat ve programlarında büyük yenilikler yapılmış ve bu suretle, imparatorluğun milli ve asri olmayan maarifinin yerine, bütün manası ile milli ve modern bir maarif sistemi kurulmuştur” yorumunu yapmaktadır (Antel,1939).

Eğitim konusunda yenilikçi ve modern eleştirel tutum geliştiren İsmail Hakkı Baltacıoğlu, öğretmen yetiştirme konusunda köy enstitüleri konusunda; “ Dikkat edilmesi gereken husus öğretmen adayını her açıdan eksiksiz yetiştirmektir. Çünkü en iyi öğretmen mükemmel olan değil, eksiği

en az olan öğretmendir. Öğretmenlerin alan bilgisi yanında tabii ilimleri bilmesi, o aynı zamanda bir bahçıvan, hasta bakıcı veya bir aşçı olabilmelidir” görüşünü ileri sürmüş, eğitimin bir bilim olarak beş eğitim ilkesi üzerinde durmuştur. Bu ilkeler: Kişilik ilkesi, çevre ilkesi, çalışma ilkesi, verim ilkesi ve başlatma ilkesidir (Aytaç, 1979; Sönmez,1996).

Yine dönemin Gazi Terbiye Enstitüsü öğretmenlerinden Halil Fikret Kanad, “Pedagoji” adlı eserinde Cumhuriyet Dönemi’nde pedagojik anlayışı; “Çocukları iyi anlamak; zamanında tesirli müdahalelerde bulunmak” olarak tanımlamış ve öğretmenliği “bilgi işi olmaktan ziyade sezgi ve sanat işi” olarak gördüğünü belirtmiştir (Kanad,1941). Dönemin diğer bir eğitimcisi Nafi Atuf Kansu ise “Pedagoji Tarihi” adlı eserinde “Terbiyeden maksat, diğer insanlara bir şey öğretmek, onları ıslah etmek için bir adamın iradesi ile vücuda getirdiği tesirdir” diyerek eğitimden beklentisini yansıtmıştır (Kansu,1929).

Angelo Patri’nin, “Yarınki Mektebe Doğru” adlı kitabının önsözünde o dönemin öğretmenlerinden biri olan Kazım Nami’nin “Yarınki demokrat Türkiye’yi kuracak bu çocukları pekiyi bilirsiniz ki öğretmenlerin eline milletçe, devletçe, ailece emanet edilmişlerdir. Yarınki Türkiye’yi kuracak olan çocuklara biz “Şöyle yapınız, böyle yapınız” demeyeceğiz. Bizler böyle emirlerle büyüdük, kendi benliğimizi kendiliğimizden inkişaf ettiremedik; onun için bugünün adamı olmakta güçlük çekiyoruz. Biz çocuklarımıza hürmet edeceğiz, ne olacaklarsa kendileri olacaklar, ne yapacaklarsa kendileri yapacaklar” demesi o dönem için ilerici pedagojik yaklaşımı göstermesi ve cumhuriyetin hedefi olan insan modelini tanımlaması bakımından güzel bir örnektir (Nami,1934).

Yine Kazım Nami (1934), kendi yazdığı “Muallimin Meslek Ahlakı” kitabında “Okulun, çocuğun kendi gelişimi için çalışırken, diğer yandan ona toplumsal ve siyasi görevlerini de öğrettiğini, çocuğa hürmet edilmesini, kabiliyetlerini tespit edip değerlendirmek gerektiğini ve çocuğu fazilete doğru yürütmek amacı olduğunu” belirtmektedir

Dönemin eğitimcilerinden İbrahim Alaaddin Gövsa “Çocuk Ruhü” adlı eserinde (1929)“Muallimin ilk vazifesi çocuğu ve kabiliyetlerini tanımaktır” demektedir.

D.M Geraskof’un yazdığı “ Talim ve Terbiyede Kendi Kendine Faaliyet ” adlı kitabın önsözünde Gazi Terbiye Enstitüsü öğretmenlerinden Hasip Ahmet ise “şahsen faal eğitim ve öğretim taraftarı olduğunu, faaliyet prensibi fikrinin okullarda, öğrencinin kendi kendine eğitim ve öğretim faaliyeti şeklinde, fakat mümkün ve normal sınırlar içinde kullanılmasını arzu ettiğini” söylemektedir (Geraskof, 1933).

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin düzenlenmesine ilişkin ortaya konulan görüşler ve yayınlanan yönetmelik ve genelgeler, yeni program anlayışı çerçevesinde ele alınmış olmasına rağmen yapılan çalışmalar yeterli olamamıştır.

Yurtdışı Kaynaklı Eğitim Politika ve Planları

Atatürk döneminde "Batı" eğitim sisteminin esas alınması nedeniyle eğitim ile ilgili yurtdışı kaynakları araştırılmıştır. Yetişmiş insan gücü eksikliği nedeniyle temelde üç yol uygulandığı söylenebilir:

- Yurtdışına eğitim için öğrenci gönderilmesi
- Yabancı uzmanlara inceleme yaptırılması
- Üniversite reformu ve mülteci akademik kadro.

Yurtdışına Eğitim İçin Öğrenci Gönderilmesi

Cumhuriyet yönetimi, nitelikli ve eğitimli insan gücünün oluşturulması için ülke dışına öğrenci gönderme konusunu ilk kez Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ele almış ve 29 Ekim 1924'te Maarif Vekâleti'nin yurtdışı sınavıyla da yurtdışına öğrenci göndermeye başlamıştır. Sınavı geçen 22 öğrenci Almanya başta olmak üzere, Fransa ve Belçika'da eğitim alma hakkını kazanıp ilgili ülkelere gönderilmiştir (Şarman,2021).

Yurt dışına gidecek öğrencilerin sayısı, gidilecek ülkeler, kaydolacakları bölüm, ödenek, hak ve sorumluluklar gibi konuları belirleyen temelde yasal dayanaklar mevcuttur. 1924 ve 1927 yılında çıkarılan Yabancı Ülkelere Gönderilecek Öğrenciye ait Yönetmelik ve 1929 yılında çıkarılan ve değişikliklerle hâlâ uygulamada olan "Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Öğrenci Hakkındaki Kanun" (İçke,2015).

Ayas (1948), öğrenim için yurtdışına gidecek öğrencileri üç sınıfta tanımlamıştır:

- **Bir okula veya üniversiteye eğitim için gidenler:** Devlet, il idareleri, belediyeler, ticaret odaları, öğrenci göndermeye mecbur şirketler tarafından öğrenci seçilmekte, her yıl Nisan ayı sonuna kadar öğrenci sayısı, öğrencinin gideceği ülke, öğretim planı gibi bilgilerin Milli Eğitim Bakanlığı'na sunulması gerekmektedir.
- **Memur iken gönderilenler:** Beş yıla kadar (Bakanlıkların izni ile daha da uzatılabilir) aylıkları kesilerek veya kesilmeden devlet memurlarının yurtdışı eğitimine izin verilmiştir.
- **Kendi imkânlarıyla kendisi için gidenler:** Belli kurallara uyularak kişilerin kendi imkânlarıyla yurtdışına gidişine izin verilmiştir.

1925 yılının başında İstanbul'dan yola çıkan ilk öğrenci grubunda gelecekte başbakanlık da yapacak olan Sadi Irmak ve Hayri Ürgüplü, diğerleri; Mahmut Cüda, Muhittin Sebati, Refik Epikman, Ulvi Cemal Erkin, yine gelecekte üne kavuşacak olan yazar ve şair Necip Fazıl Kısakürek ve diğerleri; Cezmi Rıfık, Cemil Sena Ongun, Naci Ecer, Aşir Savaşır, Burhan Toprak, Zeki Ün, Osman Horasanlı, Cevat Dereli, Şeref Akdik, Münip Karsan, Namdar Rahmin gibi kişilerin olduğu görülmektedir (Özodaşık, 1999).

Cumhuriyet döneminde yurt dışı eğitim sürecinin, kanuni uygulamasının planlı olduğu söylenebilir. Yurt dışına gönderilecek öğrencilerin seçimi için yapılan sınavlar, mevzuat,

üniversiteyi bitirme planları ve denetimi, ayrılan para ve kaynaklar bu planlı gidişin göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Yapılan sınavlarda, yurtdışına öğrenci gönderimi için başvuranlar kadar değil, başarılı bulunan öğrencilerin sayısınca öğrenci gönderilmiştir. Öğrenci başvurusunun yetersiz olması durumunda ise sınavların iptal edilip daha sonraki tarihlerde tekrar edildiği de olmuştur (Aslan, 2014).

Maarif Vekâleti, yurtdışına gönderilecek öğrencileri seçmek maksadıyla "Avrupa Konkuru" adı verilen sınavları düzenlemeye 1924 yılı Ekim ayında başlamıştır. Sınav başarılarına göre seçilen 22 kişilik ilk grup, Almanya ve Fransa'ya gönderilmişlerdir. Yetersiz kaynaklara rağmen bütçeden ödenek ayrılacak devlet hesabına; fen bilimlerinden sosyal bilimlere; güzel sanatlardan arkeolojiye kadar birçok alanda öğrenci yurtdışına gönderilmiştir. 1928-1945 yılları arasında yılda ortalama 120 öğrenci gitmiştir (Şarman, 2021).

İçke (2015), yaptığı çalışmada, yurt dışına giden öğrencilerin dağılımlarını 1923-1938 yılları arasındaki dönem için şöyle vermektedir:

Tahsil için yurt dışına gönderilen toplam 925 öğrencinin, gönderildikleri ülkeler arasında, % 37,97 ile Almanya ilk sırada yer alırken, bunu sırasıyla % 28,93 ile Fransa, % 8,22 ile Belçika, % 6,09 ile Amerika, % 4,47 ile İsviçre, % 4,16 ile İngiltere, % 1,52 (ile Avusturya ve İtalya, % 1,32 ile Macaristan, % 0,82 ile Çekoslovakya, % 0,3 ile İsveç ve % 0,1 (1 kişi) ile Japonya ve Lehistan izlemiştir. Gönderilen öğrencilerin % 47,92'sini (472 kişi) Maarif Vekâleti göndermiştir. İktisat, Ziraat, Savunma Bakanlığı ayrıca Denizyolları ve Maden Tetkik Arama (MTA) gibi değişik kurumlar da yurt dışına öğrenci göndermiştir. Örneğin; 1937 yılında Türkiye'den yurtdışına devlet bursuyla giden 234 öğrenciden 133'ü Almanya'ya gönderilmiş, Türkiye, 1941 yılına kadar üniversite öğrencilerinin Almanya'daki eğitimlerine destek vermiştir (Ernst Reuter akt. Möckelmann, 2020).

1923 – 1938 arasında öğrencilerin % 41,52'si Mühendislik ve Uygulamalı Bilimlerde, % 14,62'si Sosyal Bilimlerde, % 12,59'u Temel Fen Bilimlerinde, % 7,92'si İktisadî, İdarî, Hukuk ve Malî Bilimlerde, % 7,21'i Tarımsal Bilimlerde, % 6,09'u Güzel Sanatlar, Müzik ve Beden Eğitiminde ve % 1,32'si Sağlık Bilimlerinde öğrenim için yurt dışına gönderilmiştir. Mühendislik Biliminin çeşitli alanlarında öğrenim için öğrenciler yoğun olarak Almanya'ya gönderilirken, Temel Fen Bilimleri ile Sosyal Bilimlerde öğrenim için öğrenciler daha çok Fransa'ya, Mühendislik ve Uygulamalı Bilimlerin Dökümcülük, Marangozluk, Otomobil Tamirciliği, Moda ve Çiçek, Kadın Terziliği gibi uygulamalı alanlarında öğrenim için öğrenciler ise, daha çok Belçika'ya gönderilmişlerdir (İçke, 2015).

Yurtdışında okuyan öğrencilerin büyük kısmı burslu olduğundan kitap masrafları, okul harçları, hastane giderleri gibi harcamalar, Cumhuriyet İdaresi'nce karşılanmıştır. Verilen bursların ve sunulan diğer hizmetlerin gerçekten iyi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bir örnek vermek gerekirse;

"Almanya'da yaşayan öğrenciler şahsi harcamaları için ayda 98 lira (300 Alman Markı), Amerika'daki öğrenciler 125 dolar burs almaktadır. Bu miktarlar Türk öğrencilerinin rahat bir yaşam sürmeleri için yeterli olarak değerlendirilmektedir" (Öksüz ve Köksal, 2018).

Yurtdışına gönderilenlerin çoğu maddi durumu iyi olmayan henüz İstanbul'u bile görmemiş gençlerdi. Sınavı kazandıktan sonra aldıkları burs rahat yaşamalarına yetecek düzeyde idi.

1930'lu yıllarda öğrencilere burs olarak verilen yaklaşık 100 liralık aylık, Türk lirasının değerinin ve alım gücünün yüksek olması, özellikle gittikleri ülkelerdeki bozuk ekonomik yapı ile birleştiğinde ellerine geçen para miktarının artması sonucunu doğurmuş ve onlara rahat bir yaşam sağlamıştır. Bu durumu ünlü arkeolog Ekrem Akurgal'ın anılarını aktaran (Başgelen, 2011) şöyle dile getirmektedir:

"...Bir aralık bir Türk lirasına, 6.5 Registermark alırdık. Öğrenci bursumuz 96 lira idi, yani ayda 650 mark gelirimiz vardı. Bu para o dönemde bize bol bol yetiyordu. Alman öğrenciler ayda 150 markla geçinirlerdi. Bazen Kempinski, Mampe gibi ünlü restoranlara giderdim. İyi giyinirdim. İyi tanınmış ailelerin evlerine davet edilirdim. Berlin'in hep en güzel semtlerinde oturdum..."

Cumhuriyet, yurtdışındaki burslu öğrencilerin denetimi için görevlendirdiği müfettişleri; parasal konularla, öğrencilerin genel durumlarıyla ilgili raporlar hazırlamakla yükümlü tutmuştur. Müfettişler, öğrencileri izlemek için sık sık seyahat etmişlerdir. Öğrencinin mezuniyetinin uzaması halinde müfettişin hükümete durumu bildiren bir rapor gönderip öğrencinin devlet tarafından burslu olarak okutulmasının iptalini önerme yetkisi vardır. Her bir öğrencinin yurtdışında eğitimi için ortalama 10.000 lira harcanmaktadır. Doktora için yurtdışına giden öğrencilere ortalama 7 yıl süre tanınmaktadır (Öksüz ve Köksal, 2018). Yine yurtdışına burslu olarak gönderilen öğrencilerin denetiminin sıkı şekilde takip edildiğini ve denetim için ilgili ülkelerdeki büyükelçilerin de görevlendirildiklerini; Başbakan, Dışişleri Bakanı ve Genel Sekreter'le ilk konuşmalarının konusunun öğrenimde olan öğrencilerle ilgili olduğunu, Türkiye'nin İran, Japonya ve Almanya büyükelçiliklerini yapmış olan Hüseyin Gerede (2020), anılarında belirtmektedir. Aynı eserden bir örnek verecek olursak Gerede, Berlin Büyükelçiliği döneminde eğitimin izlenmesi için yapılanları şöyle sıralamaktadır:

- *"Almanya'da eğitim alan gençlerin durumunu yakından izlediğini, gençlerin iyi yetişmeleri ve milli onurumuzu korumalarını sağlamak için birebir görüşmeler yaptığını,*
- *Öğrenimlerine devam edemeyecekleri anlaşılan ve Almanya'da ikamet etmeleri uygun görülmeyen birkaç öğrencinin denetimler sonucu Türkiye'ye geri gönderildiğini,*
- *Berlin'de kiralanmış binanın bir kısmının gençlerimizin oturma ve okuma alanı olarak ayrıldığını, Berlin ve Dresden şehirlerinde iki öğrenci cemiyeti kurulduğunu,*
- *Kültür merkezlerinde ve toplu olarak öğrenim görmelerine önem verildiğini,*
- *Öğrencilerin buldukları ülkenin öğrencileriyle aynı seviyede olmaları, onların arasında karışabilmeleri, arkadaşlık edebilmeleri, kulüplerine gidebilmeleri, birlikte spor yapmalarının önemsendiği, onların yaşam tarzlarını öğrenebilmeleri ve yabancı dillerinin kuvvetlenmesinin önemli görüldüğünü"* belirtmektedir (Gerede, 2020).

Yurtdışına eğitim için gönderilip, ülkesine dönenler memlekete büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Bakanlık hatta Başbakanlık yapanlar da olmuştur. Örneğin; Haşim Şensoy, ilk elektrik, Adnan Erkmenol, ilk endüstri, Bahri Ersöz, ilk metalürji, Hamit Geriş, ilk makine, Adnan Şener, ilk kimya, Aziz Tanrısever ise ilk ziraat mühendislerindedir. Oktay Aslanapa ilk sanat tarihçisi, Cevdet Arun, ilk beden eğitimi öğretmenidir. Mehmet Ali Kâğıtçı, kâğıt üretimi için Almanya'ya eğitime gitmiş, dönüşünde kâğıt fabrikalarının kuruluşunda görev almıştır. Şevket Ratip Hatipoğlu ise ziraat ve felsefe eğitimi alıp Tarım ve Milli Eğitim

Bakanlığı yapmıştır. Sadi Irmak ise doktorluk eğitimi alıp ordinaryüs profesör olmuş sonrasında Başbakanlık yapmıştır (Tekeli ve İlkin, 2014).

Yabancı Uzmanların Türk Eğitim Sistemine İlişkin Görüşleri

Atatürk'ün Maarif Kongresi'nde söylediği gibi "yenilik yaratan çözümler" üretilmeliydi. Fransa ve Almanya'da eğitim almış olan Cevat Dursunoğlu, Rüştü Uzel, Selim Sırrı Tarcan, İhsan Sungu, C. Atuf Kansu, İsmail Hakkı Tonguç, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halil Fikret Kanad ve Raşit Öymen gibi çekirdek kadro bu çözümlere ön ayak olmuştur (Aslan, 2014).

Bu gelişime paralel olarak erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye az sayıda ABD'li eğitim uzmanının yanında Almanya, Avusturya, Belçika, Çekoslovakya Fransa, İngiltere, İsveç, İsviçre, Macaristan, Rusya ve Yugoslavya'dan eğitim uzmanları davet edilmiştir. İlk yıllarda gelen eğitim uzmanları genellikle Avrupalı uzmanlar iken, 1950'den sonra gelen uzmanların neredeyse tamamı Amerikalıdır (Şahin, 2016). 1923-1950 yılları arası 79, 1950-1960 arası 44 olmak üzere 123 eğitimci yabancı uzman yurtdışından Türkiye'ye davet edilmiştir. Bu eğitimciler, Türk eğitim sistemini incelemiştir. John Dewey, Alfred Kühne, Omer Buyse, Albret Malche, Beryl Parker, ve Kate V. Wofford raporlarında, Türk eğitim sistemindeki sorunları; ezberlemeye dayalı eğitim, nitelikli öğretmen yetiştirememeye, etkin denetim eksikliği ve öğrenciler arası işbirliği eksikliği olarak sıralamışlar ve yeni eğitim sistemindeki düşünce ve uygulamalar hakkında görüşlerini bildirerek çözüm önerileri sunmuşlardır (İlkin ve Tekeli, 2014; Kartal, 2016; Yalçın, 2019). Eğitimde Kerschensteiner'in "çocuğa kendisinin bulabileceği hiçbir şeyi söylememe" ilkesi ve eğitim sisteminin merkezleşmesinin gerekliliğine inanç, bu dönemde önemli bir görüştü. Bu dönemin, eğitimde ne gibi yenilikler yapılabileceği konusunda tam bir arayış dönemi olduğu söylenebilir.

1932 yılında üniversite reformu için Almanya'dan tarımla ilgili öneriler hazırlayan bir heyet, 1933 yılında da Kemmerer'in yönetimindeki Amerikan komisyonu, ekonomi hususunda tespitler yapıp öneriler sunmak için ülkemize gelmiştir. Raporunda eğitimle ilgili tespit ve önerilerin de bulunduğu önemli bir bölüm de vardır. Amerikan Heyeti Raporu'nun (1939) bizim için en önemli özelliği, eğitimin ülkenin ekonomik yapısıyla uyumlu bir şekle getirilmesi için neler yapılması gerektiğidir. Raporunda, eğitimin genel durumu, istatistiksel bilgiler, 1932'deki mevcut durum, ilköğretim, ortaöğretim, öğretmenler ve öğretmen yetiştiren kurumlar, yükseköğretim, yurtdışına öğrenci gönderilmesi, sanat mektepleri, ticaret mektepleri, halk eğitimi gibi diğer sorunlar ele alınmıştır. Öğretmen yetiştirilmesi hususunda belirli adımların atıldığını ifade eden Hines-Kemmerer, artık nicelikten ziyade niteliğin önemsenmesini önermiştir. Grup, bu konuda öğretmenin moralini yüksek tutmak için çözüm önerilerinde bulunmuştur: Heyetin raporunda dikkati çeken bir diğer konu ise; "köye gönderilecek öğretmenin köy koşullarına uyum sağlayabilmesi, köy ve köylü ile özdeşleşebilmeleri için bir köy öğretmenliği modelinin oluşturulmasının gereği" olduğunun vurgulanmasıdır (Marım ve Sam, 2018; Şahin, 2016).

1923-1938 yıllarında, G. Oldenburg ve Falke'nin tarım eğitimi, E. Arnold Egli ve C. Holzmeister'in okul mimarisi, G. Stiehler ve O. Frey'in ise sanat eğitimi konusunda incelemeler yapmak üzere ülkemize geldiklerini görüyoruz. Yabancı uzmanların verdikleri

raporlar, Türk eğitim sistemi üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Önemli tavsiyeler barındıran 1927 yılında teknik okulların durum tespiti ve ileriye dönük geliştirme önerileri için gelen O. Buyse'in meslek eğitimi ile ilgili raporu uygulama bulamamıştır. 1925'de A. Kühne'nin meslek eğitimi, B. Parker'in ilkökul eğitimi ile ilgili raporları ve Amerikan Heyeti Raporu'nun eğitim ile ilgili önerileri de fazla etkili olamamıştır. 1924 yılında A.B.D'li eğitim uzmanı ve felsefecisi John Dewey, eğitimimiz için genel değerlendirme ve öneriler için gelmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, ülkemize yurtdışından gelen öğretmen ve uzmanların Türk eğitiminin gelişimi ve ilerlemesine önemli katkıları olduğu söylenebilir (Ortak, 2004). Eğitim üzerine en kapsamlı ve genel raporu J. Dewey yazmıştır. Bu sebeple raporunda üzerinde durduğu konular önemlidir. Dewey'in raporundan dönemin eğitim anlayışı ve istenen eğitim için gerekenler özetle şu şekilde yer almıştır:

“Türk eğitim sisteminde kısa zamanda yapılacak yüzeysel reformlardan daha fazla, ileriki zaman dilimine yayılmış gelişim plan ve müfredatına ihtiyaç bulunmaktadır. Eğitimde modernleşme ve ilerlemeyi sağlayabilecek eğitim uzmanlarının yetiştirilmesi gerekmektedir. Eğitim Bakanlığınca, eğitimle ilgili çalışma, plan ve müfredatı inceleyecek, planları hazırlayacak kurullar oluşturulmalıdır. Böyle kurullar kurulursa Eğitim Bakanlığı bürokratik işlemlerle uğraşmaktan kurtulur. Türkiye dışında eğitimle ilgili yayımlanan yapıtlar Türkçeye çevirilerek yayımlanmalıdır. Çeviriler, öğretmenlerin en fazla ihtiyaç duyduğu alanlardaki kitaplardan oluşmalıdır. Okul binalarının tasarım ve mimarisi, öğrencilerin pratik yapma ve keşfetme yeteneklerini geliştirecek şekilde olmalı, binalarda temizlik kurallarına uyulmalı, binaların araç-gereç ihtiyacı sağlanmalıdır. Okullarda, ders sırasında öğrencinin kullanımı için ders aletlerinin sayısı arttırılmalıdır. Yeni meslek edindirme okullarını açmak yerine, eldeki okullar iyileştirilmelidir. Okullar, sadece ders yapılan yerler değil, toplumsal yaşamın merkezi olmalı ve toplumsal yaşamda gerekli olacak bilgiler öğretilmelidir (Dewey, 1939)”.

Dewey'in raporuna da değinilen Amerikan Heyeti Raporu'ndan Maarif İşleri adlı eserde (1939), gelecekte eğitimden istenilen verimin alınabilmesi için dört alana dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunlar; *“Tarım, Mühendislik ve Fen, Nitelikli İşçi ve Yönetici Yetiştirilmesi, Ticaret Eğitimi”* dir. Sistemin kendi ihtiyaçlarına uygun uzman yetiştirilmesini önermesi eğitimde kültürel değerlerin önemine vurgu yapılması bakımından önemlidir. Buna benzer şekilde eğitimde değişim alanında tanınmış araştırmacılardan Michael Fullan, eğitimde değişimin teknik olarak kolay, ancak toplumsal olarak karmaşık olduğunu ifade etmiştir (Er, 2019: 99-124).

Üniversite Reformu ve “Mülteci ” Akademik Kadro

Türkiye'de yükseköğretimde modernleşme, Atatürk'ün 1933 yılında gerçekleştirdiği “Üniversite Reformu” ile başlamıştır. Yükseköğretimde gerçekleşen bu modernleşme çabasında, Almanya'dan mülteci olarak Türkiye'ye gelen bilim insanlarının çok büyük katkıları görülmüştür. Darülfünun'un kapanıp İstanbul Üniversitesi'nin açılmasıyla fakültelerde mülteci bilim insanları göreve başlamış ve alanlarındaki çalışmalarıyla öncü ve yol gösterici olmuşlardır. Yabancı uzman ve profesörler, Türkiye'ye gelirken imzaladıkları sözleşmeye göre atandıkları bölümde ders yapma, seminer çalışması yaptırma, öğretim elemanı yetiştirme gibi öğreticilik faaliyeti yanı sıra belirli bir süre içinde Türkçe öğrenmek ve derslerini Türkçe verebilir hale gelmek gibi sorumluluklar da üstlenmişlerdir. Bu dönemde

üniversitedeki kütüphaneler zenginleştirilmiş, yeni hazırlanan okul kitaplarının içeriği daha uygun hale getirilip, bu kitaplara ulaşmak kolaylaştırılmıştır. Ayrıca bu dönemde bilimsel çalışmalar haricinde birçok asistan ve öğretim üyesi de bu mülteci bilim insanları tarafından yetiştirilmiştir (Çelebi, 2003; Namal, 2012).

İsviçre’de Cenevre Üniversitesi pedagoji profesörü Albert Malche, Türkiye’ye çağırılarak İstanbul Darülfünunu konusunda tespit ve önerilerini içeren bir rapor yazması istenmiştir. Malche, 1932 tarihinde dönemin Maarif Vekili Esat Sagay’a raporunu sunmuştur. Malche, tarafından hazırlanan İstanbul Üniversitesi reorganizasyon ve reform planı uyarınca yabancı üniversite hocalarının istihdam edilmesi için Türkiye’nin tek şartının kendi alanlarında “isim sahibi” yetkili kişi olmak olduğunu belirtmektedir. Bu rapor, 95 sayfadan oluşmaktadır ve Millî Eğitim Bakanlığı’nca “İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor” adıyla yayımlanmıştır. Rapor, 5 bölüm ve 49 maddeden oluşmaktadır (Malche, 1939).

1. Bölüm: Üniversitenin amacı, bütçe ve yapılanma konularını,
2. Bölüm: Eğitim kadrosu konusunu,
3. Bölüm: Yönetim kadrosunu,
4. Bölüm: Öğrenci ile ilgili hususları,
5. Bölüm: Üniversite’de yıllık eğitim programını, sınavlar ve dereceleri” konularıdır.

Profesör Malche’nin raporundaki bazı önemli tespit ve öneriler şöyledir (Malche, 1939):

- *Yeteri kadar Türkçe yayın yoktur, yabancı eserleri okuyabilecek dil bilen öğrenci sayısı azdır. Üniversitenin ilk yılında dil öğretilmelidir.*
- *Üniversitede görevlendirilen memur sayısı ihtiyaçtan fazladır. Üniversitede ihtiyaç sahibi öğrenciler görevlendirilebilir.*
- *Üniversiteye devam edip bitiremeyecek öğrencilerin ilk yıldan bırakmasını sağlamak iyi olur.*
- *Üniversiteyi bilimsel ve düşünsel bilinçli olarak bir hedefe yöneltilmelidir.*
- *Profesörlerin oyuna başvurulup görüşleri öğrenilmelidir, ancak son karar Maarif Vekâleti’ne ait olmalıdır (En çok eleştirilen konulardan biri profesörlerin atanma şeklidir)*
- *Üniversitedeki sınavlar çok zor olmalı, ezbere dayalı olmaktan çok bilgisini uygulama sahası olan konulara ait olmalıdır. Uygulamalı dersler müfredatın en az üçte birini oluşturmalıdır.*
- *Profesörlerin kitap yazması için davet ve teşvik edilmesi gereklidir.*
- *Üniversitede öğrenciler seminer verebilmeli, dersleri kendisi hazırlamalıdır*
- *Üniversitede öğrenci ödüllendirme sistemi olmalıdır.*
- *Üniversite kongreler düzenlemeli, bir üniversite dergisi çıkarılmalıdır”.*

Rapordaki belki de en önemli husus “Başlıca mesele, bilimleri ezberleyerek değil, yaratıcı düşüncüyü kullanarak düşünmektir. Üniversitenin bilimsel zihniyeti yaratmak sorumluluğu vardır ve bunun dışında kurtuluş yoktur” tespitidir. Bu tespit ise bugün için bile geçerlidir (Erdem, 2012; Özata, 2007; Taşdemirci, 2010).

Malche’nin raporunu sunmasının ardından 1933 yılında Darülfünun kapatılmıştır. İstanbul Üniversitesi olarak yeniden açılan kurumda öğretim üyelerinin bir bölümü göreve devam edemezken, çeşitli alanlarda yabancı öğretim üyeleri çalışma imkânı bulmuştur (Er, 2019). Namal ve Karakök (2011) yapılan üniversite reformunun getirdiği yenilikleri şöyle özetlemektedir:

- Bilimsel ve idari özerklik verilmiştir.
- Üniversitedeki kariyer basamaklarının yasal dayanakları belirlenmiştir.
- Üniversitelerin, kendi bütçesiyle yönetilmesine çalışılmıştır.
- Kaynakları artırılmıştır.
- Yeni öğretim elemanı yetişmiştir.
- Eğitim ve araştırma araç-gereç ve donanımları arttırılmıştır.

Reisman (2011) da yaptığı çalışmada, toplamda 300 akademisyen ve 50 teknisyenin geldiğini 190 öğretim üyesi veya görevlisinin Türkiye'de uzun süreli çalıştığını belirtmekte ve hiçbir ülkenin kendi amaç ve hedeflerine ulaşmak için ulusal politika ve planlama geliştirmediğini belirtmektedir. Üniversitede 1933 yılında görevli profesörlerin dağılımı incelendiğinde ise akademik kadrodaki 138 Türk akademisyene karşılık, 42 yabancı uyruklu akademisyen olduğu tespit edilmiştir (Çelebi (2003).

Akyüz'e (2010) göre, üniversitelerde görevlendirilen yabancı profesörler Türk üniversite ve bilim hayatına önemi katkılarda bulunmuşlar ve birçok öğretim üyesinin yetişmesini sağlamışlardır. Birçok enstitü, klinik, laboratuvar, kürsü kurulmasına ön ayak olmuşlardır. Çoğu Türkçe öğrenmiş, ders kitabı yayınlamıştır. Möckelmann (2020) eserinde, Türk akademisyenlerinin, gelen Alman bilim insanlarına verdiği desteğin önemli olduğunu belirtmektedir. 1933'ten sonra üniversitelerin kurulmasında akademisyen, aydın ve seçkin bir sınıfın yetişmesinde, hükümet danışmanlığı ve uzmanı oldukları mesleklerde yaptıkları reformlar konusunda da Almanya'dan gelen bilim insanlarının önemli rolü olduğunu belirtmektedir (Möckelmann, 2020).

Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye gelen bilim insanlarından biri, hukukçu Ernst E. Hirsch de "Anılarım" adlı kitabında (2008); 1933 yılında patoloji profesörü Philipp Schwartz'ın başkanlığında "Alman Bilim İnsanları Yardımlaşma Cemiyeti'nin" kurulduğunu, bu cemiyetin Almanya'da tehlikede olan "politik sebeplerle istenmeyen ilan edilen" ve "Yahudi" olan bilim insanlarını Almanya'dan çıkarmaya çalıştığını bildirmektedir. Yine Hirsch (2008); "Kendi Alman vatanından Yahudi olmasından dolayı evini yurdunu terk edip kovulduğunu, ancak dünyanın diğer ucundaki yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ise kendisini Türkiye'nin ilk bin kişilik seçkininden sayıp, saygıdeğer bir mevki ile işe aldığından" övgüyle söz etmektedir (Hirsch, 2008).

Yabancı profesörlerle yapılan anlaşmalara değinen Özata, (2007) şartları ve sunulan imkânları şöyle özetlemektedir:

(1)Yabancı profesörler, sadece üniversite ile meşgul olacaklar başka işle uğraşmayacaklar; (2) Eksik olan Türkçe ders kitaplarını kısa zaman zarfında tamamlayacaklar (3) Üniversitede çalıştıkları üçüncü yıldan itibaren derslerini Türkçe olarak yapacaklar; istendiğinde bilirkişi raporu hazırlayacaklar; (4) Toplumsal kalkınma için kurulan tesislerde rol ve görev alacaklardır. Karşılığında: (1) Emsalleri olan Türk profesörlerden yüksek maaş alacaklar (Bir Türk profesör 150 lira maaş alırken yabancı profesörlere 500-800 lira arasında değişen maaşlar verilmiştir), diğer masrafları karşılanacak, sağlık sigortasından yararlandırılacaklar; (2) Birlikte çalışmak istedikleri kişileri Türkiye'ye kabul hakkı verilecektir; (3) Kendilerine Türkiye Cumhuriyeti'nin koruması verilecektir.

Resmi Gazete’de 2397 sayılı kanunla 1934’de yayınlanan, İstanbul Üniversitesi’nde istihdam olunacak yabancı profesörlerle yapılan iş anlaşmasına ilişkin kanun maddesini Taşer, (2006) şöyle aktarmaktadır: “Eğitim Bakanlığı, İstanbul Üniversitesine alınmış ve alınacak yabancı hocalarla müddeti 10 yılı geçmemek üzere lüzum görülecek sürelerle anlaşma yapılır” demektedir.

Mülteci profesörlerin iş anlaşmalarının şartları Maarif Vekâleti ile Prof. Malche, Prof. Schwartz ve Prof. Rudolf Nissen arasında görüşülüp kararlaştırılmıştır (Neumark, 2017). 1933-1951 yılları arası Türkiye’de hocalık yapan Fritz Neumark anılarını yazdığı "Boğaziçi’ne Sığınanlar" kitabında (2017) konuyla ilgili olarak “*Türk profesörlerin Alman profesörlerinin maaşının yarısını hatta dörtte birini aldığı*” yorumunu yapmakta, maaşlarının genelde 500-600 lira olduğunu ancak Türk lirasının alım gücünün resmi kurlardan yüksek olduğunu belirtmekte maaşların yeterli olduğunu söylemektedir. Ayrıca Kontrat sürelerinin genelde 5 yıl olarak düzenlendiğini, Türk dilinin en kısa sürede öğrenilmesini ve Türkçe yayın yapılmasının istendiğini söylemektedir.

Bu dönemde mimarlar, şehir plançıları, Clemens E. Bosch gibi nüvizmatlar (sikkeleri inceleyen uzmanlar), Sümeroloji uzmanları, doğu dilleri uzmanları, Sinologlar, kütüphaneciler, filoloji uzmanları, Türkologlar, zoologlar, botanikçiler, müzisyenler, tiyatrocular, kemancılar, heykeltıraşlar, iktisatçılar, hukukçular, kamu sağlığı uzmanları, doktorlar, diş hekimleri, astronomlar, kimya profesörleri, biyokimya ve biyoloji profesörleri, farmakologlar, fizikçiler, matematikçiler, felsefeciler bir yandan çığır açıcı eserler bırakırken diğer yandan öğrenci yetiştirip disiplinleri yerleştirip kalıcı olmasını sağladılar. Köy köy gezip sağlık taraması yapmak, halen kullanılan binalarımızın planlarını çizmek, konservatuvarlarımızı geliştirmek, vergi kanunumuzu modernleştirmek, tıbbi altyapımızı güçlendirip öğrenci yetiştirmek gibi etkilere yol açmışlardır. Fen ve sosyal bilimlerde, güzel sanatlarda ülkemizi dönüşüme uğratmış, kamu sağlığı, kütüphanecilik, müzecilik, hukuk, mühendislik ve yönetim uygulamalarını yeniden tasarlayıp biçimlendirmişlerdir. Ayrıca arkeoloji ve filoloji alanında çığır açıp tablet, kitabe ve yazıları çevirmişlerdir. Ama belki de en önemlisi bilimsel kültürün, bilimsel metodolojinin öğretilmesi, yerleşmesi anlamındaki katkıları ile gelecek için öğrenci yetiştirmeleri olmuştur (Namal, 2012).

1950-1960 arası ABD’den de eğitimci bilim insanları Maarif Vekâleti tarafından Türkiye’ye davet edilmiş ve Türk Eğitim sistemi hakkındaki görüşlerini rapor halinde sunmuşlardır. ABD Florida Üniversitesi Eğitim Koleji İlkokul Bölümü Başkanı Kate Wofford, İlkokul Programı’nın geliştirilmesi ve eksik kalan yanlarının belirlenmesi için Türkiye’ye davet edilmiştir. Türkiye’nin birçok ilini dolaşmış, ilk öğretmen okulları ve köy enstitülerini dolaşmış, gördüğü Türk eğitim sistemindeki aksaklıkları, “*Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor*” adıyla 1952 yılında tamamlayarak Maarif Vekâleti ‘ne sunmuştur. 38 köy okulunu ziyaret etmiş 22 konferans vermiş, köy öğretmeni, müfettiş, Köy Enstitüsü ve öğretmen okulu öğretmenlerine anketler uygulamış, gittiği köylerde muhtarlarla görüşerek çalışmalarını “*Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor*” (Wofford, 1952) adıyla sunmuştur (Mar, 2018: 14).

John Rufi, Türkiye’de orta dereceli okullarda uygulanan programın amaç, başarı ve problemlerini araştırmak amacıyla Ekim 1951’de Türkiye’ye gelerek Haziran 1952’ye kadar birçok ilde ortaöğretim kurumlarında incelemelerde bulunup, öğretmen ve yöneticilerle görüşmüş, toplantılara katılmıştır. Türkiye’de Orta Öğretim, Müşahedeler, Problemler ve

Tavsiyeler” adıyla Maarif Vekâleti ’ne bir rapor sunmuştur. Ortaokul ve lise programlarının yoğunluğuna dikkat çekmiş, öğrencilerin ders dışı etkinliklere zamanı olmadığını, öğrencide yorgunluk oluştuğunu, sınavlar ve öğrencilere ders seçme imkânı verilmemesinin, başarısızlığın nedenleri olarak belirtilmiştir (Tan, 1992).

Maaske (1955), 1950 yılında Türkiye’ye gelmiş, incelemelerini “*Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor*,” düzenlemiştir. Beşinci Eğitim Şurası’na da katılmıştır. Öğretmen okullarına öğrenci alınırken yalnız bilgiye değil, bir öğretmende bulunması gereken vasıflara da bakılmasını, öğretmenlerin yüksekokul mezunu olmalarını, öğretmen okullarının kitaplıkları olmasını, öğretmenlere uygulanacak meslek, genel kültür ve özel meslek derslerinin dengeli bir dağılımın sağlanmasını ve öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerle gelişmelerinin sağlanmasını önermiştir (Maaske 1955: 1-5, akt. Marım ve Sam, 2018).

Ekim 1952’den Ağustos 1953’e kadar Maarif Vekâlet’inde müşavir olarak çalışan Beals, *Rehberliğin Lüzumu Hakkında Rapor*” hazırlamış ve Türkiye’de sınıfta kalmanın yüksekliğinden bahsedilmiştir. İllerde rehberlik kurulları oluşturularak onlara rehberlik ve danışma faaliyetleri için plan ve rapor hazırlanmıştır (Tan 1992: 35).

Ekim 1952’de Tomkins, ortaokul ve liselerde incelemelerde bulunmuş, incelemelerini “Türkiye Cumhuriyeti Orta Dereceli Okullarda Organizasyon, İdare ve Teftiş ” isimli raporunda toplamış, ortaöğretimdeki program değişikliğinin zorunluluğuna dikkat çekmiştir. M.Costat 1951 yılında Türkiye’ye gelmiş ve Türkiye’de Meslek Okulları Hakkındaki görüşlerini rapor halinde vermiştir. Ev ekonomisi uzmanı Elizabeth S. Gorvine, 1955’de Türkiye’ye gelmiş ve iki yıl Türkiye’de kız teknik öğretiminin bütün aşamalarıyla ilgili incelemelerde bulunmuş, Altıncı Maarif Şurası’na şura üyesi olarak katılmış, gözlem ve önerilerini rapor halinde sunmuştur (Marım ve San, 2018:23).

Bu raporlar, Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitim seferberliğinde önemli bir rol oynamıştır. Raporlarda ortak noktalar; Türk okullarında ders sayısının ve haftalık ders saatinin fazla olduğu, öğrenciye seçim hakkı verilmediği, okullarda rehberlik hizmetlerinin kurulmasını, sınav sisteminin gözden geçirilmesini ve mesleki eğitimin önemi vurgulanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, Cumhuriyet’in 1923-1960 arası dönemde eğitimde yapılan reformist hareketleri, izlenen politikaları, yabancı eğitim uzmanlarının Türk Millî Eğitimi hakkındaki görüşlerini yansıtmak için yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; Cumhuriyetin ilk döneminde eğitimcilerin sayısal azlığı, kaynak eksikliği, eğitime ayrılan bütçe ve imkânların kısıtlı olması önde gelen sorunlardı. Bu dönemde en önemli hedef, okul sayısını arttırmak ve cumhuriyet idealine bağlı, çağın gereklerine uygun nesiller yetiştirmektir. Eğitimde öncelikle okur- yazar seviyesinin artırılmasına yönelik mücadele, müfredat geliştirme ve öğretmen yetiştirme gibi konularda çalışmalar yoğunlaşmıştır. Eğitim ve öğretimin düzenlenmesi ile ilgili yasa ve genelgeler çıkarılarak yapılacak düzenlemelerin yasal dayanaklarının olmasına dikkat edilmiştir. 1932’den itibaren üniversitelerin kuruluşu ve reform hareketleri, yabancı uzmanların Türkiye’ye çağırılması, onlardan Türk eğitim sistemi hakkında görüşler

sunmalarının istenmesi, eğitimde yenileşme hareketinin önemli adımlarıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları, tüm imkânsızlık ve olumsuzluklara rağmen Üniversite Reformu'nu yapmışlar, yeni üniversitelerin kurulması ve meslek liselerinin arttırılması için büyük çaba harcamışlardır. Öğretmen ihtiyacının giderilmesinde köye hizmet edecek donanıma sahip öğretmenlerin yetiştirilmesi için Köy Enstitülerinin kurulması Türkiye'de çok önemli adımlardan biridir.

Devleti oluşturan bütün kurumlarda birçok yeni düzenlemelere ve bunun sonucu olarak değişmelere gidilmiştir. Cumhuriyetin ilk ve sonraki dönemlerinde getirilen eğitim uzmanları Türk okullarında sınıfta kalan, devamsızlık yapan ve okulu terk eden öğrencilerin sayısının fazla olduğunu, bilhassa Amerikalı uzmanların milli eğitim politikalarımızın uygulanması aşamasındaki başarısızlıkların temelinde, istikrarsızlık ve kaynak yetersizliğinin yattığını belirtmeleri eğitimdeki yenileşme hareketlerine bir ivme kazandırmıştır. Ancak, yabancı uzmanların başka bir toplumdaki gelmeleri, Türkiye'nin manevi değerlerini çok da iyi kavrayamadıkları bir gerçektir (Marım ve Sam, 2018; Tangülü, Karadeniz ve Ateş, 2014).

Türk Millî Eğitiminin çağdaş eğitim temellerine oturtulması ile ilgili uygulamalar, kanun ve yönetmeliklerle desteklenerek yapılmıştır. Eğitimde, Cumhuriyet dönemindeki hızlı yenileşme hareketi, Türkiye'de kalkınmanın lokomotifini oluşturmuştur. Geçmişteki uygulamaların millî kültürümüze uygun, akılcı, bilimsel nitelikte olması, iyi örneklerin devam ettirilmesi ile mümkündür. Bu konuda oluşturulan politika ve stratejilerin uluslararası standartlar çerçevesinde olması gereklidir.

Kaynakça

- Akarsu, F. (2000). Cumhuriyet dönemi eğitim uygulamaları. Bir özet değerlendirme. *Eğitim ve Bilim*. 25(116),3-7.
- Akdemir, A.S. (2013). Türkiye'de öğretmen yetiştirme programlarının tarihçesi ve sorunları. *Turkish Studies*, 8(12). 15-28.
- Akgün, S. ve Uluğtekin, M. (1989), *Misakı maarif*, 1(3). 285-34 .
<<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankuayd/issue/1877/22775>
- Akyüz, Y. (2010). *Türk eğitim tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2010)*,18. Baskı. Ankara: Pegem A.
- Altın, H. (1964). II. Meşrutiyetten cumhuriyete İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve onun eğitim ve eğitimci kavramları ile ilgili düşünceleri. *Pedagojide İhtilal*, İstanbul, 219-251.
- Antel, S. C. (1939). *Maarifimiz ve meseleleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Antel, S.C. (2015). *Maarif teşkilatı hakkında bir layiha*. 1926. Eğitim İş Kültür Yayınları: Ankara.
- Arı, A. (2002). Tevhid-i tedrisat ve laik eğitim. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 22 (2), 181-192.
- Aslan, C. (2014), *Erken cumhuriyet döneminde eğitim bilimleri alanında yurt dışına öğrenci gönderilmesi olgusu (1923-1940)*.(Doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

- Ayas, N. (1948). *Türkiye cumhuriyeti milli eğitimi (Kuruluşlar ve tarihçeler)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Aytaç, K. (1979). Baltacıoğlu'nun hayatı ve faaliyetleri, *DTCF Araştırma Dergisi*, C. IX, 165-190.
- Baltacıoğlu, İ. , H, (1942). *İçtimai mektep*. Ankara: Maarif Matbaası.
- Başgelen, N. (2011). *Eskiçağ bilimleri alanında ilk yetişenler*, İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Bedri , A.(1933). *İlk tedarisat düsturu*, İstanbul: Vakit Matbaası
- Binbaşıoğlu, C. (1995). *Türkiye'de eğitim bilimleri tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi:
- Budak, Ş. (2003). Atatürk'ün eğitim felsefesi ve geliştirdiği eğitim sisteminin değiştirilmesi, *Milli Eğitim Dergisi*, sayı: 160
- Budak, L ve Budak, Ç. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne ilköğretim programları (1870–1936). *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (TSA)* , 18(1), 51-68.
- Cicioğlu, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk ve ortaöğretim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları no:140,
- Cumhuriyet. (13 Mayıs 1938). *bütçemizin encümünde aldığı son şekil* <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1938-05-13/1>
- Çelebi, N. (2003). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki mülteci profesörler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43 (1), 259-272.
- Çelebi, N. ve Asan, T. (2016). Köy enstitülerinde uygulanan demokratik eğitim çalışmaları ve istenen birey anlayışı. 978-605-318-393-8 E-ISBN'li "Eğitim Yönetimi Araştırmaları" Ankara: PegemA.
- Çelebi, N. ve Asan, H.T. (2013). Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki (1923-1946) insan/birey yetiştirme paradigmasının son Osmanlı birikimi ile karşılaştırılması, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(1). 140-148.
- Çetin, K, ve Gülseren, Ö,H. (2003).Cumhuriyet dönemi eğitim stratejileri. *Milli Eğitim Dergisi*. Sayı:160
- Demirtaş, B. (2008). Atatürk döneminde eğitim alanında gelişmeler. *Akademik Bakış Dergisi*, 1(2). 155-166.
- Dewey, J. (1939). *Türkiye maarifi hakkında rapor*. Devlet Matbaası, İstanbul
- Dik, E. (2016).Türkiye'de erken Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1930). Köy sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(3), 693 – 729.
- Er, E. (2019). Eğitimin tarihi temelleri. *Eğitime giriş*. (Edit. T. Çalık, M. Metin Arslan). Ankara: Pegem A. 99-124.
- Erdem, A.R. (2012). Atatürk'ün liderliğinde üniversite reformu: Yükseköğretim ve bilim tarihimizde dönüm noktası. *Belgi Dergisi*. Yıl. 4, 376-388.
- Geraskof, M. (1933). *Talim ve tedriste kendi kendine faaliyet prensibi*, çev. Hasip Ahmet, İstanbul: Remzi Kitabevi

- Gerede, H. (2020). *Hitler Almanyası'nda Berlin sefirliği hatıralarım (1939-1942)*, Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Güler, A. (2004), *Türk eğitim politikalarının tarihsel süreci*. Ankara: Yeryüzü Yayınları.
- Gökçe, F. (2009). *Değişme sürecinde devlet ve eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Harbison, F. (1973). *Eğitim planlaması ve insan kaynağını geliştirme*. Çev. Hıfzı Doğan, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Hesapçioğlu, M. (2009), *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim politikası ve felsefesi*, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi *Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 29, 121-138.
- Hirsch, E. (2008). *Anılarım*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, (11.basım).
- İçke, A. (2015). *Atatürk dönemi yurt dışı eğitimi*, (Doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalaycı, N. (2004) *Cumhuriyet döneminde ilköğretim*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,
- Kanad, H.F.(1941). *Pedagoji*, Ankara. Gazi Terbiye Enstitüsü Neşriyatı.
- Kansu.N.A. (1929). *Pedagoji tarihi*. İstanbul. Devlet Matbaası.
- Kapluhan, E. (2012). Atatürk dönemi eğitim seferberliği ve köy enstitüleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı: 26, s. 172-194.
- Kartal, Ö. (2016). Erken cumhuriyet döneminde yabancı uzman raporlarına göre Türk eğitim sisteminin ezbercilik sorunu. *Journal of Research in Education and Society* 3(1), 42-59.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Journal of Social Sciences Institute*. sayı.15, 170-189, ISSN: 2147-8406.
- Maarif Vekilliği. (1939) *Amerikan heyeti raporundan maarif işleri*, İstanbul.
- Malche, A. (1939). *İstanbul üniversitesi hakkında rapor*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Marım, Y. ve Sam, R. (2018). 1950-1960 arası Amerikalı uzman raporları bağlamında Türk eğitim sistemine çizilen yol haritası. *Kayıt*, 11-33.
- Möckelmann, E. (2020). *İkinci vatan Türkiye, Ernst Reuter'in Ankara yılları* (Çev. A.Arpad). Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Mütercimler, E. (2016). *Fikrimizin rehberi*. Alfa Yayınları, (10. Baskı), İstanbul
- Namal, Y. ve Karakök, T. (2011) Atatürk ve üniversite reformu (1933), *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/ Journal of Higher Educational Science*, 1 (1), 27-35
- Nami, K. (1934). *Muallimin meslek ahlakı*. Milli Eğitim Matbaası: İstanbul.
- Namal, Y. (2012). Türkiye'de 1933–1950 yılları arasında yükseköğretime yabancı bilim adamlarının katkıları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*. 2(1),14-19, DOI: 10.5961/jhes.2012.028
- Neumark, F. (2017). *Boğaziçi'ne sığınanlar* (Çev. Şefik Alp Bahadır), İstanbul: Kopernik Kitap.
- Ortak, Ş. (2004). *Atatürk dönemi eğitim politikalarında yabancı uzman raporlarının etkileri*, (Doktora Tezi),Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

- Öksüz, H. ve Köksal, Ü. (2018). Amerikan belgeleri ışığı altında cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de eğitim, *Akademik Bakış Dergisi*, 11(23).
- Özata, M. (2007). *Atatürk, bilim ve üniversite*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Özodaşık, M. (1999). *Cumhuriyet dönemi yeni bir nesil yetiştirme çalışmaları 1923-1950*, Konya: Cizgi Kitabevi.
- Öztürk, C. (2007). *Atatürk devri öğretmen yetiştirme politikası*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Patri, A. (1934). *Yarıncı mektebe doğru*. (Çev. Kazım Nami), İstanbul: Devlet Matbaası,
- Reisman, A. (2011). *Nazizmden kaçanlar ve Atatürk’ün vizyonu*. Çev. Gül Çağalı Güven, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, (2. Baskı).
- Rufi, Jehn, J. (1956). *Türkiye’de ortaöğretim (Müşahedeler, problemler, tavsiyeler)*. Ankara: Maarif Basımevi.
- Sönmez, V. (1996). *Eğitim felsefesi*. Ankara: Pegem A.
- Şahin, M. (1996). *Türkiye’de öğretmen yetiştirme uygulamalarında yabancı uzmanların yeri*, (Doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Şahin, M.(2016). Hines-Kemmerer’in Türk eğitim sistemi hakkındaki görüşleri ve etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9 (47),294-300.
- Şarman, K.(2021). *Türk Promethe’ler*. İstnbul. İş Bankası Kültür Yayınları. (6.Baskı).
- Tan, Hasan (1992). *Psikolojik danışma ve rehberlik teori ve uygulama*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Tangülü, Z., Karadeniz, O, Ateş ,S. (2014). Cumhuriyet dönemi eğitim sistemimizde yabancı uzman raporları (1924-1960), 9(5).1895-1910. *Turkish Studies*.9 (5)
- Taşdemirci, E. (2010). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Taşer, S. (2006). *Cumhuriyet döneminde üniversite eğitiminin yeniden düzenlenmesi-1933 üniversite reformu ve getirdikleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C. Maarif İşleri (1939). *Amerikan heyeti raporundan: Maarif işleri*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Tezel, Y.(2015). Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (1923-1950). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2014). *İkinci dünya savaşı Türkiyesi* (3.Cilt), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ülken, H. , Z. (2014). *Eğitim felsefesi*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Yalçın, A. (2019). Cumhuriyet dönemi yabancı eğitim uzmanlarından John Dewey ve Beryl Parker’ın raporlarında “iyi vatandaş” algısı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*. 15 (1), 59-70.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Zürcher, E. J. (2006). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi*. Çev. Y. Alogan. İstanbul: İletişim Yayınları

Çocukluktaki Aile İçi Şiddet Öyküsü ile Flört Şiddeti Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Veda Bilican Gökkaya^a, Meral Öztürk^{b, c}

Özet

Araştırma, flört şiddeti uygulama/flört şiddetine maruz kalma ile çocukluktaki aile içi şiddet öyküsü (ebeveynler arasındaki şiddete tanıklık etmek, şiddete maruz kalmak, maruz kalınan şiddetin türü) arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Araştırma, ilişkisel tarama modeline dayanmaktadır. Çalışmada kişisel bilgi formu ile araştırmacılar tarafından hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Çalışmaya 792 üniversite öğrencisi katılmıştır. Verilerin analizinde Ki-Kare Bağımsızlık Testi kullanılmıştır. Bulgulara göre katılımcıların hem şiddet faili hem de mağduru olma düzeyleri yüksek olup, en sık uyguladıkları/maruz kaldıkları şiddet türü psikolojik şiddet eylemleridir. Çocukluğunda aile içi şiddete tanıklık edenler, ilişkilerinde hem daha çok flört şiddeti uygulamakta hem de flört şiddetine daha fazla maruz kalmaktadır. Çocukluğunda aile içi şiddete bizzat maruz kalma ile flört şiddeti uygulama arasında bir ilişki yoktur ancak çocukken şiddet mağduru olanlar, ilişkilerinde flört şiddetine daha sık maruz kalmaktadır. Son olarak, uğranılan şiddetin türü ile flört şiddeti uygulama/maruz kalma arasında bir ilişki yoktur. Bulgular, çocukluk çağı şiddet öyküsünün flört ilişkisindeki şiddet faili olma ve mağduriyetin önemli belirleyicisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler

Şiddet
Aile içi şiddet
Flört
Flört şiddeti

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 29.06.2021

Kabul Tarihi: 15.12.2021

Doi: 10.18026/cbayarsos.959425

An Investigation of the Relationship between History of Domestic Violence in Childhood and Dating Violence

Abstract

This study analysed the relationship between using and receiving dating violence and the history of family violence in childhood (witnessing violence between parents, being subjected to violence and the type of violence experienced). The research was based on the correlational model. In the study, a personal information form and a questionnaire developed by the researchers were used. 792 students from various departments in different universities participated in the study. In the analysis of the data Chi-Square Test of Independence was performed to reveal the relationship between variables. According to the findings, the participants' level of being perpetrators and victims was quite high. Psychological violence was the most frequently used and received type of violence by participants. Witnessing family violence in childhood increased both using and receiving violence. There was no relationship between being exposed to family violence and being a perpetrator, but those who experienced violence in childhood were more likely to be victims of violence in dating relationships. Finally, no relationship has been found between the type of domestic violence experienced in childhood and being a perpetrator/victim in a dating relationship. Findings reveal that childhood experiences of family violence are important determinants of violence in a dating relationship.

Keywords

Violence
Domestic violence
Dating
Dating violence

About Article

Received: 29.06.2021

Accepted: 15.12.2021

Doi: 10.18026/cbayarsos.959425

^aDoç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Merkez-Sivas / ORCID: 0000-0001-5083-6445

^b İletişim Yazarı: mrozturk@cumhuriyet.edu.tr

^cDoç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Merkez-Sivas / ORCID: 0000-0001-7570-5361

Giriş

İnsan hakları çerçevesinde bir hak ihlali olarak karşımıza çıkan şiddet, bireylerin yaşam kalitesini düşüren, bedensel ve ruhsal sağlıklarını olumsuz yönde etkileyen ve bugün hemen hemen her toplumda mücadele edilen bir toplum sağlığı sorunu olarak dikkat çekmektedir. “Birey ya da bireylerin yaşam, özgürlük, irade, istek, hak, sağlık ve iyi hallerini tehdit eden ya da gelişmesini engelleyen fiziksel, psikolojik, sosyal, cinsel, ekonomik, siber ya da işaretler yardımı ile uygulanan aşağılama, yaralama, zarar verme, mahrum bırakma, yalnızlaştırma gibi kötü niyetli ve kasıtlı davranışların tümü” (Offenhauer ve Buchalter, 2011; Özdere, 2019) olarak tanımlanan şiddet; yetişkinler arasında olduğu gibi flört ilişkisi içerisindeki ergen ve gençler arasında da yaygındır (Harned, 2002). Hatta flört şiddeti, evli çiftler arasındaki şiddete göre üç kat daha yaygındır (Straus, 2008).

Flört “sosyal etkileşim içeren ve ilişkiye devam ya da sonlandırma niyetiyle eylemlerde bulunan, daha sonra bir tarafın ya da iki tarafın isteğiyle sonlandırılan ya da resmi bir ilişkiyle (evlilik, nişanlılık, birlikte yaşama) devam eden bir ilişki türüdür” (Avşar Baldan ve Akış, 2017: 41). Flört şiddeti ise “flört ilişkisinde partnere acı vermek ve yaralamak amacıyla gerçekleştirilen fiziksel veya psikolojik güç, tehdit ve kısıtlama içeren her türlü eylem”i (Sugarman ve Hotaling, 1998: 5) kapsamaktadır. Flört şiddetinde bilinenin aksine (şiddetin genelde erkekte kadına doğru olduğu düşünülse de) şiddet çift yönlü (birey hem fail/saldırgan hem de kurban) gerçekleşebilmektedir. Hem erkekler hem de kadınlar, flört şiddetini başlatabildikleri gibi şiddetin mağduru da olabilmektedirler. Elbette ki bu durum, her cinsiyetin eşit şekilde şiddet uyguladığı veya şiddete maruz kaldığı anlamına gelmemektedir (Maharaj, 2019).

Diğer şiddet türlerinde olduğu gibi flört şiddeti de bireylerde ciddi sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Kısa dönemde yaralanma, hatta ölüm gibi etkiler söz konusu iken uzun dönemde travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete, depresyon ve intihar düşüncesi ya da girişimi, alkol-sigara kullanımı, yeme bozuklukları, sağlıksız kilo alımı, anoreksiya, bulimiya, erken yaşta ilişkiye girme, çok sayıda partnerin olması, ilişki öncesi madde kullanımı, korumasız cinsel ilişkiye girme, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, istenmeyen gebelikler, düşükler vb. görülebilmektedir (Avşar Baldan ve Akış, 2017: 42; Hatipoğlu, 2010: 21).

Flört şiddeti; fiziksel, psikolojik/duygusal, cinsel, ekonomik, sanal/dijital ve ısrarlı takip olarak karşımıza çıkabilmektedir. Fiziksel şiddet; çimdiklemek, tırmalamak, tokatlamak, yumruklamak, tekmelemek, sarsmak, bıçak, keski vb. aletlerle ateşli silahlarla yaralamak, öldürmek gibi davranışları kapsarken; psikolojik/duygusal şiddet; isim takmak, uygunsuz kelime kullanmak, eleştirmek, hakaret/küfür etmek, başkalarının yanında küçük düşürmek, utandırmak, değersiz, yetersiz ve suçlu hissettirmek, sevgi ve ilgi göstermemek, küsmek, aldatmak, kıskanmak, giyim ve davranışlarına müdahale etmek gibi davranışları kapsamaktadır. Cinsel şiddet; kişinin isteği dışında cinsel birliktelik için zorlamak, korunmadan cinsel ilişkiye zorlamak, doğum kontrol yöntemlerini kullanmamak ya da kullanılmasına izin vermemek, çocuk doğurmaya veya doğurmamaya zorlamak, cinsel içerikli mesajlar atmak, tecavüz, sözlü veya sözsüz cinsel taciz (Akcan, 2020; Aslan vd., 2020; Avşar Baldan ve Akış, 2017; Fidan ve Yeşil, 2018; Foshee vd., 2007; Kaplan, 2020; Özdere ve Kürtül, 2018; Sezer vd., 2020; Tuz vd., 2015; Yumuşak ve Şahin, 2014) şeklinde ortaya çıkarken ekonomik şiddet; partnerin çalışmasını engellemek ya da onu çalışmaya zorlamak, parasını kullanmak, parasına el koymak, para harcama özgürlüğünü elinden almak (Akış

vd., 2019; Bilican-Gökkaya, 2018; Öztürk, 2011; Türk vd., 2020; Süneci vd., 2016; Şenol ve Yıldız, 2013) gibi davranışları içermektedir. Dijital/sanal şiddet; teknolojik araçlar kullanarak (Fidan ve Yeşil, 2018: 19) partneri sık sık aramak, sosyal medya sayfasında kimlerle iletişim kurduğunu kontrol etmek, konum istemek, tehdit etmek, istenmeyen özel bilgi ve/veya fotoğraflarını yayınlamak, fotoğraflarının altına hakaret içeren yorumlar yazmak, sosyal medya hesaplarının şifrelerini istemek, cinsel içerikli fotoğraf paylaşmaya zorlamak şeklindeki tutum ve davranışları kapsamaktadır (Bakır ve Kalkan, 2019; Fidan ve Yeşil, 2018; Kaplan, 2020; Ocak, 2017). Israrlı takip (stalking/musallat olma) ise “ayrılmış olunan ya da halen birlikte olunan partnerin, diğerini sürekli izlemesi ve takip etmesidir” (Fidan ve Yeşil, 2018: 19). “Israrlı takipte kişi, bireyi iş yerine giderken evine giderken takip edebilir, evine, iş yerine, okuluna hediyeler yollayabilir, sosyal medya üzerinden iletişim kurmaya çalışabilir, aile ve arkadaş çevresiyle görüşüp birey hakkında bilgi alabilir” (Kaplan, 2020: 536).

Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumdaki mevcut kültürel değerler, toplumda flört şiddetini besleyen kabul görmüş/benimsenmiş mitler, yaş farkı, partnerlerden birinin ya da her ikisinin alkol ve madde kullanması, ailenin eğitim seviyesi ve ekonomik durumu, sosyal destekten yoksun olmak, arkadaş etkisi, depresyon, anksiyete veya travma ile ilişkili hastalıklara sahip olmak flört şiddetini ortaya çıkaran önemli risk faktörlerindedir (Akcan, 2020; Akın, 2015; Akış vd., 2019; Aslan vd., 2008; Aslan vd., 2020; Ayyıldız ve Taylan, 2018; Kızmaz, 2006; Mihçioğur ve Karatay vd., 2018; Öngün ve Ünsal, 2018). Küçükken ailede yaşanan şiddete tanıklık etmek veya şiddete bizzat maruz kalmak da flört ilişkisinde ya fail ya da mağdur olmayı belirleyen diğer faktörlerdir (Makepeace, 1981). Aile içi şiddete şahit olma ya da maruz kalma çocuklarda fiziksel ve psikolojik sorunlara neden olmakta, yetişkinlik döneminde tıbbi kökeni olmayan ağrılar, saldırganlık, yalnızlık, dikkat dağınıklığı gibi problemler ortaya çıkmaktadır (Solak, 2018).

Aile içi şiddet öyküsünün flört şiddetiyle ilişkisi Sosyal Öğrenme Kuramı çerçevesinde açıklanabilir. Sosyal Öğrenme Kuramı; şiddetin, öğrenilebilen bir davranış olduğunu öne sürmekte ve bu davranışın özellikle kişilerin erken çocukluk dönemlerinde şekillendiğini iddia etmektedir (Aslan vd., 2020: 368). Kurama göre şiddete uğrayan çocuklar ya şiddet davranışını dışsallaştırarak çevrelerini kontrol etmeyi ya da içselleştirerek yaşam boyunca şiddet içeren ilişkilere karşı savunmasız olmayı öğrenmektedirler. Şiddeti dışsallaştıran çocuklar, saldırgan davranışı daha sonraki romantik ilişkilerine yayarken; şiddeti içselleştirenler, başkaları tarafından uygulanan şiddetten geri çekilme veya bu şiddetten korunma yeteneklerini kaybettikleri bir “öğrenilmiş çaresizlik” içine girmektedir (Maas, Fleming, Herrenkohl ve Catalano, 2010). Kuram, çocukluktaki aile içi şiddet deneyiminin en sık erkeklerde şiddetin dışsallaştırılması yönünde bir etki oluşturduğunu ve bu nedenle erkeklerin ilişkilerinde daha sık saldırgan davranışlar gösterdiklerini, kızların ise şiddeti içselleştirmesi nedeniyle yakın ilişkilerinde daha çok mağdur olduklarını öne sürmektedir (McKee ve Payne, 2013). Dolayısıyla literatürde erkeklerde saldırganlık ve çocuk yaşta aile içi şiddet deneyimi arasında pozitif yönlü ilişkiyi ortaya koyan bulgulara sıklıkla rastlanmaktadır (Holtzworth-Munroe, Meehan, Herron, Rehman ve Stuart, 2000; Marshall ve Rose, 1987; O’Keefe, 1997; Ronfeldt, Kimerling ve Arias, 1998; Wolfe, Scott, Wekerle ve Pittman, 2001; Waltz, Babcock, Jacobson ve Gottman, 2000). Bununla beraber çocuk yaşta şiddete tanık olan veya şiddete maruz kalan kadınların, ilişkilerinde çoğunlukla mağduriyet yaşadıklarına yönelik bulgular da dikkat çekicidir (Sigelman vd., 1984; Wolfe vd., 2001).

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu çalışma, gençlerde flört şiddetinin sıklığı, en sık uygulanan/maruz kalınan şiddet türleri ile cinsiyete göre flört şiddeti faili/mağduru durumunu üniversite örnekleminde ele almakta; erken dönem aile içi şiddet öyküsü (şiddete tanıklık etmek, şiddete bizzat maruz kalmak ve maruz kalınan şiddet türü) ile flört şiddeti faili/mağduru olma arasında ne düzeyde/yönde bir ilişki olduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Batıda flört şiddetiyle ilişkili ilk çalışma, sosyolog Makepeace (1981) tarafından başlatılmıştır. Türkiye’de ise flört şiddetine yönelik çalışmalar; 2008 yılında Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi’nin gerçekleştirdiği çalışmayla başlamış olup (Flört Şiddeti: Akademide Ne Var Ne Yok?!, 2018); genellikle sağlık (psikiyatri, hemşirelik, ebeklik, tıp) alanında (Demir ve Biçer, 2017; Karatay, Karatay, Baş ve Baş, 2018; Özcan, Miman, Güvercin, Demiroğlu, Uyaniker, 2020; Özcebe vd., 2002; Yıldırım ve Terzioğlu, 2018) veya psikoloji/eğitim alanlarında (Akcan, 2020; Page ve İnci, 2008; Üstünel, 2020; Yolcu ve Akbay, 2020) yoğunlaşmıştır. Batıda sosyolojiyle başlayan araştırmalara karşın ülkemizde sosyolojik açıdan flört şiddetini inceleyen araştırmaların oldukça sınırlı olduğu dikkat çekmektedir (Kaplan, 2020; Sezer, Ertel ve Ertel, 2020). Bu durum, olgunun gerçek doğasını anlamayı da zorlaştırmaktadır. Zira bir olgunun ardındaki yapısal/kültürel faktörleri ortaya çıkaracak en önemli bilim dalının sosyoloji olduğu unutulmamalıdır (Giddens, 2008).

Bunun yanında hem batıda hem de Türkiye’deki çalışmalar çoğunlukla halihazırda flört şiddeti uygulama veya maruz kalma riskini artıran/azaltan faktörlere odaklanmıştır (Bergman, 1992; Molidor ve Tolman, 1998; O’keefe, 1997; Sharpe ve Taylor, 1999; Stets ve Pirog-Good, 1987). Her ne kadar flört şiddetini ortaya çıkaran risk faktörlerini incelemek önemli olsa da bir insanın şiddete başvurma ihtimalini yükselten faktörlerin neler olduğu üzerinde durmakta flört şiddetinin gerçek doğasını anlamak için gereklidir (Aberle ve Littlefield, 2001). Bu kapsamda çocukluk çağındaki şiddet deneyimi, şiddetin öğrenilmesindeki rolü nedeniyle incelenmesi gereken bir değişkendir. Nitekim literatürdeki pek çok çalışma, geçmişteki aile içi şiddet öyküsünün (çocukluk döneminde şiddete tanık olma ya da maruz kalma), flört şiddeti faili veya mağduru olma durumunu etkilediğini ortaya koymaktadır (Akcan, 2020; Akış vd., 2019; Makepeace, 1981, 1987; O’Keefe vd., 1986; O’Keefe, 1998; O’Keefe, 2005; Smith ve Williams, 1992; Temple vd., 2018; Yıldırım ve Terzioğlu, 2018). Stet ve Pirog-Good (1987), çocuklukta şiddete tanıklık etme ve maruz kalmanın bir arada olması durumunda, flört şiddeti üzerindeki bu etkinin daha güçlü olduğunu öne sürmektedir. Bu çalışma; iki değişken arasındaki ilişkiyi ayrıntılı analiz etmesi ve bu alandaki boşluğu doldurucu, sonraki çalışmalara da ilham verici olması açısından önemlidir. Bunlarla beraber bu çalışmanın bulgularının, şiddetle mücadele konusunda politika yapıcılara yol göstereceği/rehber olacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeline dayanmaktadır. Bu model, geçmişte veya şu anda var olan durumları betimlemek amacıyla kullanılmaktadır. Tarama modelleri; ilişkisel tarama ve nedensel karşılaştırmalı tarama olarak iki gruba ayrılmaktadır. İlişkisel tarama modeli; iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkileri saptamak için kullanılırken nedensel karşılaştırmalı model; var olan bir durumun nedenlerini, bu nedenleri

etkileyen değişkenler ile bu etkinin sonuçlarını ortaya koymak amacıyla uygulanmaktadır (Karasar, 2012). Bu araştırmada çalışmanın amacına uygun olarak ilişki tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkenleri flört şiddeti uygulama ve flört şiddetine maruz kalma durumudur. Bağımsız değişkenler ise çocukluk çağında aile içi şiddete tanıklık etmek, şiddete bizzat maruz kalmak ve maruz kalınan şiddet türüdür.

Evren ve Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Araştırma, üniversite öğrencilerinin uyguladığı ya da maruz kaldığı şiddetin, aile içi şiddetle ilişkisine odaklanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki üniversitelerde araştırmanın yapılması böylece örneklemin çeşitliliğinin sağlanması ve elde edilen sonuçların genellenebilirliğinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin batısını temsilen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (ÇOMÜ), Orta Anadolu'yu temsilen Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (SCÜ) ve Doğu-Güneydoğu bölgelerini temsilen Fırat Üniversitesi (FÜ), araştırmanın çalışma birimleri olarak seçilmiştir. Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinde ise COVID-19 pandemisi nedeniyle üniversitelerin yüz yüze eğitime ara vermelerinden dolayı araştırma gerçekleştirilememiştir. Araştırmanın örneklemi, tesadüfi örnekleme tekniğiyle belirlenmiştir. Toplamda ulaşılan 813 öğrenciye anket uygulanmış, eksik dolduran 21 kişinin anket formunun çıkarılmasıyla geriye kalan 792 anket ile analizler yapılmıştır. Araştırmaya her üç üniversiteden de birbirine yakın bir katılım söz konusu olup (SCÜ=%34,8, ÇOMÜ=%33,1, FÜ=%32,1); 523 (%66)'ü lisans düzeyinde, 269 (%34)'ü önlisans düzeyinde öğrenim görmektedir. Katılımcıların 529'u kadın (%66,8), 263'ü erkektir (%33,2), yaş ortalamaları ise 20,50'dir (ss.± 1,39).

Veri Toplama Araçları

Çalışmada kişisel bilgi formu ile çalışmanın amacına uygun olacak şekilde araştırmacılar tarafından hazırlanan flört şiddeti uygulama ve flört şiddetine maruz kalma durumunu ölçmeye dair soruların yer aldığı anket formu kullanılmıştır. Anket formu hazırlanırken literatür taramasında ulaşılan kuramlar ile çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan alan araştırmalarında kullanılan anket sorularından yararlanılmıştır. Alanda yapılan çalışmalarda bu çalışmadakine benzer şekilde anket formu kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında ölçme aracı olarak anket formu kullanılması uygun görülmüştür. Verilerin güvenilirliğini belirlemek için yapılan güvenilirlik testinde, Cronbach Alpha değeri 0,80 çıkmıştır. Bu değer, anketin güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Geçerlilik analizi ise güvenilirlik katsayısının karekökünün alınması ile hesaplanmıştır. Bu bağlamda geçerlilik için üst sınır 0,89 olarak hesaplanmıştır. Güvenilirlik, geçerlilik için üst sınır koyabilmekteyse de geçerliliği tam anlamıyla garantileyememektedir (Karagöz, 2008). Be sebeple oluşturulan anket formu, alanında uzman akademisyenlere inceletilmiş, verilen öneriler doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlenen yeni form, küçük bir gruba uygulanmış, anlaşılmayan veya yanlış anlaşılan sorular yeniden tasarlanarak, anketin içerik geçerliliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Anketin uygulanması için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan (15/1/2019 tarih ve 60263016-050.06.04-E.358652 sayılı) etik onay ile Rektörlüklerden araştırma izni alınmış, 2019 yılı Şubat ayı içerisinde araştırma yapılmıştır. Veriler, SPSS 23.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde frekans ve yüzdelik dağılımları ile değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla Ki-Kare Bağımsızlık Testi kullanılmıştır.

Ki-Kare Bağımsızlık Testi, değişkenlerin her ikisinin nominal olması veya birisinin nominal diğerinin sıralı olması durumunda başvurulan bir analiz türü olup, iki değişkenin birbiriyle ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Analizde 2X2 tablolarda en küçük beklenen değer 25'ten büyük olduğu durumlarda Pearson Ki-Kare sonucu, 5-25 arasında olduğu durumlarda Yates düzeltilmeli Ki-Kare sonucu, 5'ten küçük olduğu durumlarda Fisher'in kesin olasılık testi sonucu yorumlanmıştır. NX2 veya MXN şeklinde olan tablolarda, 5'ten küçük beklenen değer sayısının tablodaki hücrelerin %20'sini geçmediği durumlarda Pearson Ki-Kare, diğer durumlarda ise Fisher'in kesin olasılık testi sonucu değerlendirilmiştir (Güngör ve Bulut, 2008). Değişkenler arasında ilişkinin ortaya konduğu durumlarda ilişkinin gücünü test etmek amacıyla Phi değerine bakılmıştır. Phi katsayısı genellikle iki sonuçlu, iki değişken (2x2 boyutlu) arasındaki ilişkinin büyüklüğünü ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. Katsayı değeri -1 ile +1 arasında değerler almaktadır (Karagöz, 2008).

Bulgular

Katılımcıların Flört İlişkili Durumları

Araştırmaya katılan öğrencilerin 603 (%76,1)'ü daha önce en az bir flört ilişkisi yaşadıklarını söylemişlerdir. Şu an flört ilişkisi yaşadığını söyleyenlerin oranı ise yaklaşık %39 (308)'dur. Buna göre toplamda 621 öğrenci (%78,4) bugüne kadar en az bir flört ilişkisi yaşamıştır. Hâlihazırda flört ilişkisi olanların büyük bir kısmı (%68,18), en çok 11 aydır ilişkilerinin devam ettiğini belirtmişlerdir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Flört İlişisine Dair Betimsel İstatistikler

Daha önceki flört ilişkisi	n	%	Şu anki flört ilişkisi	n	%
Evet	603	76,1	Evet	308	38,9
Hayır	189	23,9	Hayır	484	61,1
Geçmiş ve şimdi flört edenler			Şu anki flört süresi		
Var	621	78,4	En fazla 11 ay	210	68,1
Yok	171	21,6	1- 2 yıl arası	46	14,9
Toplam	792	100	3 ve üzeri	52	16,8

Katılımcıların Flört Şiddeti ile İlişkili Durumları

Geçmişte veya halihazırda flört ilişkisi yaşadığını söyleyen 621 katılımcının, %72,1'i ilişkilerinde partnerine şiddet uyguladığını söylerken %82,9'u, şiddet mağduru olduğunu ifade etmiştir. Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcıların hem şiddet faili hem de mağduru olma düzeyleri oldukça yüksektir. Cinsiyete göre şiddet faili ve mağduru olma durumları ayrı ayrı incelendiğinde erkeklerin %74,9'u, kadınların %70,6'sı fail; erkeklerin %83,9'u kadınların %82,4'ü mağdur olduğunu ifade etmiştir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Flört Şiddeti Uygulama/Flört Şiddetine Maruz Kalma

	Şiddet uyguladım		Şiddet uygulamadım		Şiddete uğradım		Şiddete uğramadım	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Toplam	448	72,1	173	27,9	515	82,9	106	17,1
Erkek	167	74,9	56	25,1	187	83,9	36	16,1
Kadın	281	70,6	117	29,4	328	82,4	70	17,6

Uygulanan/Maruz Kalınan Flört Şiddeti Türü

Katılımcıların uyguladığı veya maruz kaldıkları şiddet türleri, araştırmacılar tarafından önceden belirlenmiş, bu bağlamda 30 cevap seçeneği hazırlanmıştır. Her bir katılımcının birden çok seçeneği işaretleyebilecekleri ifade edilmiştir. Frekans analizi sonuçlarına göre, katılımcılar genel olarak partnerlerine en çok azarlamak ve bağırarak şeklinde şiddet uygulamaktadırlar (%59,15). Bunu sosyal medya hesaplarını kontrol etmek (şifrelerinin istenmesi, medya paylaşımlarına karışılması ve sosyal medyadaki arkadaşlarının takibi) (%55,58) ve sürekli nerede olduğunu araştırmak/sormak (%45,31) şeklinde uyguladıkları şiddet türü takip etmektedir. En çok maruz kalınan şiddet türleri ise sosyal medya hesaplarının kontrol edilmesi (%79,01), sürekli nerede olduklarının sorulması (%56,69) ve aşırı derecede kıskanılmaktır (%53,57) (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Uygulanan ve Maruz Kalınan Flört Şiddeti Türleri

Uygulanan şiddet türü	n	%	Maruz kalınan şiddet türü	n	%
Azarlamak, bağırarak	265	59,15	Sosyal medya hesaplarının kontrolü	354	79,01
Sosyal medya hesaplarını kontrol etmek	249	55,58	Sürekli nerede olduğunun sorulması	254	56,69
Sürekli nerede olduğunu sormak	203	45,31	Aşırı derecede kıskanılmak	240	53,57
Aşırı derecede kıskanmak	147	32,81	Giyimine karışılması	221	49,33
Giyimine karışmak	118	26,33	Arkadaş/aileyle görüşmenin engellenmesi	132	29,46
İhmal etmek	112	25	Aşağılanmak, hakarete uğramak	131	29,24
İtmek, tartaklamak, ısırarak	100	22,32	Çimdiklenmek	130	29,1

Çimdikleme	89	19,86	İtilmek, tartaklanmak, ısırılmak	130	29,1
Arkadaş/aileyle görüşmeyi engellemek	66	14,73	Tekme- tokat yemek	75	16,74
Aşağılamak, hakaret etmek	36	8,03	Azarlanmak, bağırılmak	72	16,07

Geçmişte veya şu anda en az bir flörtü olup, flört şiddetine maruz kalan erkek sayısı 187, kadın sayısı ise 328'dir. Kadınların en sık uyguladığı şiddet türleri; partnerlerinin sosyal medya hesaplarını kontrol etmek (%51,8), partnerlerini azarlamak (%49,3) ve onlara sürekli nerede olduklarını sormak (%41,1) şeklindedir. Erkeklerde ise azarlamak ve bağırılmak (%55,0), sosyal medya hesaplarını kontrol etmek (%42,2) ve kız arkadaşlarının giyimlerine karışmak (%36,8) ilk üç sırada gösterdikleri şiddet türü olarak dikkat çekmektedir. Erkeklerin en sık maruz kaldığı şiddet türü, sosyal medya hesaplarının kontrol edilmesi (%51,8), çimdiklenmek (%49,1) ve sürekli nerede olduklarının sorulması (%45,9) iken kadınlar sıklıkla sosyal medya hesaplarının kontrol edilmesi (%66,1), giyimlerine karışılması (%52,4) ve sürekli nerede olduklarının sorulması (%51,2) şeklinde şiddet türlerine maruz kalmaktadır (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Cinsiyet, Uygulanan Şiddet Türü, Maruz Kalınan Şiddet Türü

Uygulanan şiddet türü		n	%	Maruz kalınan şiddet türü		n	%
Erkek	Azarlamak, bağırılmak	103	55,0	Sosyal medya hesaplarının kontrol edilmesi	97	51,8	
	Sosyal medya hesaplarını kontrol etmek	79	42,2	Çimdiklenmek	92	49,1	
	Giyimine karışmak	69	36,8	Sürekli nerede olduğunun sorulması	86	45,9	
	Sürekli nerede olduğunu sormak	68	36,3	Aşırı derecede kıskanılmak	79	42,2	
	Aşırı derecede kıskanmak	61	32,6	İtilmek, tartaklanmak, ısırılmak	75	40,1	
	İhmal edip kendi arkadaşlarıyla görüşmek	44	23,5	Azarlanmak, bağırılmak	58	17,6	
Kadın	Sosyal medya hesaplarının kontrol edilmesi	170	51,8	Sosyal medya hesaplarının kontrol edilmesi	217	66,1	
	Azarlamak, bağırılmak	162	49,3	Giyimine karışılması	172	52,4	
	Sürekli nerede olduğunun sormak	135	41,1	Sürekli nerede olduğunun sorulması	168	51,2	
	Aşırı derecede kıskanmak	86	26,2	Aşırı derecede kıskanılmak	161	49,0	
	İhmal edip kendi arkadaşlarıyla görüşmek	68	20,7	Arkadaş/aileyle görüşmenin engellenmesi	91	27,7	
	Aşağılamak, hakaret etmek	46	14,0	Aşağılanmak, hakarete uğramak	81	24,6	

KatılımcılarınÇocuklukÇağıŞiddetDeneyimleri

Tablo 5'te görüleceği üzere katılımcıların %32'si çocukluklarında aile içi şiddete tanıklık etmiştir. %35,4'ü şiddete bizzat maruz kalmıştır. Ankette şiddete maruz kalanların hangi şiddet türüne uğradıkları da sorulmuş, katılımcıların birden fazla cevap seçeneğini işaretleyebilecekleri beyan edilmiştir. Bu nedenle maruz kalınan şiddet türüne verilen cevapların frekans ve yüzdelik dağılımlarının oranı yüzde yüzü geçmektedir. Cevaplar incelendiğinde şiddete maruz kaldıklarını söyleyenlerin en sık karşılaştığı şiddet türünün fiziksel şiddet (%73,62) olduğu görülmektedir. Ardından duygusal şiddet gelmektedir (%49,36). Cinsel şiddet, ihmal, ekonomik şiddet vb. Şiddet türleri çok az katılımcı tarafından işaretlendiği için diğer kategorisinde (%9,36) birleştirilerek ifade edilmiştir. Cinsiyete göre çocukluk çağı şiddet deneyimleri ayrı ayrı analiz edildiğinde erkeklerin, kadınlara göre hem şiddete daha fazla tanıklık ettikleri (%33,2) hem de daha fazla maruz kaldıkları dikkat çekmektedir (%41,7). Yine erkekler fiziksel şiddet türüne (%81,72) kadınlara kıyasla daha fazla maruz kalırken kadınların daha çok duygusal şiddetle (%54,22) karşılaştığı görülmektedir (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Çocukluk Çağı Şiddet Deneyimleri

	Tanıklık	n	%	Mağduriyet	n	%	Maruz kalınan şiddet türü	N	%
Toplam	Evet	199	32	Evet	235	37,8	Fiziksel	173	73,6
	Hayır	383	61,7	Hayır	351	56,5	Duygusal	116	49,3
	Kayıp veri	39	6,3	Kayıp veri	35	5,6	Diğer	22	9,3
Erkek	Evet	74	33,2	Evet	93	41,7	Fiziksel	76	81,7
	Hayır	126	56,5	Hayır	110	49,3	Duygusal	39	41,9
	Kayıp veri	23	10,3	Kayıp veri	20	9	Diğer	7	7,52
Kadın	Evet	125	31,4	Evet	142	35,7	Fiziksel	97	68,3
	Hayır	257	64,6	Hayır	241	60,6	Duygusal	77	54,2
	Kayıp veri	16	4	Kayıp veri	15	3,8	Diğer	15	10,5

Aile İçi Şiddete Tanıklık Etme ve Flört Şiddeti İlişkisi

Çocukken aile içi şiddete tanıklık etme ile flört şiddeti uygulama arasında bir ilişkinin (bağımlılığın) olup olmadığı, kıkare bağımsızlık testi ile ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular, iki değişken arasında istatistiksel bakımdan anlamlı, pozitif yönde ancak zayıf bir bağlantı olduğunu göstermektedir ($\chi^2=6,792$, $sd=1$, $p<0.05$, $\Phi=0,11$). İlişkinin pozitif yönde olması, şiddete tanıklık eden veya etmeyen grupların her ikisinin de şiddet uygulama eğiliminde olduklarını göstermektedir. Ancak şiddete tanıklık edenlerin %84'ü şiddet uygularken şiddete tanıklık etmeyenlerin %70'i şiddet uyguladığını söylemiştir. Buradan

çocukluğunda şiddete tanıklık ettiğini söyleyenlerin, şiddete tanıklık etmeyenlere kıyasla partnerlerine yönelik daha çok flört şiddeti uyguladıkları söylenebilir.

Benzer şekilde çocukluğunda aile içi şiddete tanıklık etme ile flört şiddetine maruz kalma arasında da pozitif yönde zayıf bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=5,352$, $sd=1$, $p<0.05$, $\phi=0,10$). Hem aile içi şiddete tanıklık edenler hem de etmeyenler, şiddete daha çok maruz kaldıklarını beyan etmişlerdir ancak oranlara bakıldığında şiddete tanıklık edenlerin, flört şiddeti mağduru olma oranlarının şiddete tanıklık etmeyip, flört şiddetine maruz kaldığını söyleyenlerden daha yüksek olduğu görülmektedir (Şiddete tanıklık edenlerin %89,4'ü, şiddete tanıklık etmeyenlerin %81,7'si şiddet mağduru olduklarını ifade etmişlerdir). Bu durumda, çocukluğunda aile içi şiddete tanıklık edenlerin daha çok flört şiddetine maruz kaldığı sonucu açıkça görülmektedir (Bkz.Tablo 6).

Tablo 6. Şiddete Tanıklık ile Flört Şiddeti Arasındaki İlişki

Şiddete Tanıklık	Flört şiddeti uygulama		χ^2	sd.	p
	Uyguladım	Uygulamadım			
	N	N			
Evet	160	39	6,792	1	0,00
Hayır	268	115			
Toplam	428	154			

Şiddete Tanıklık	Flört şiddetine maruz kalma		χ^2	sd.	p
	Uğradım	Uğramadım			
	N	n			
Evet	178	21	5,352	1	0,02
Hayır	313	70			
Toplam	491	91			

Flört şiddeti uygulama için Pearson Ki- Kare testi $p<0,05$; Maruz kalma için Yates düzeltilmeli Ki- Kare testi $p<0,05$

Küçükken Aile İçi Şiddete Maruz Kalma ve Flört Şiddeti Arasındaki İlişki

Çocukken aile içi şiddete maruz kalma ile flört şiddeti uygulama arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılan kıkare analizi sonuçlarına göre, iki değişken arasında bir ilişki saptanmamıştır. Diğer bir deyişle bu iki değişken birbirine bağımlı değildir ($\chi^2=2,593$, $p>0.05$). Ancak araştırmada çocukluğunda şiddete maruz kalma ile flört şiddetine maruz kalma arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki saptanmıştır ($\chi^2=4,116$, $sd=1$, $p<0.05$, $\phi=0,09$). Hem çocukluğunda şiddete uğrayanların (%88,1) hem de uğramayanların (%81,5) büyük çoğunluğu, ilişkilerinde partnerlerinden şiddet gördüklerini söylemişlerdir. Bu, iki değişken arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ancak oranlara bakıldığında çocuk

yaşta aile içi şiddete maruz kalanların (%88,1), flört şiddetine uğrama oranlarının diğer gruba kıyasla (%81,5) dahayüksek olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Çocukken Aile İçi Şiddete Maruz Kalma- Flört Şiddeti Arasındaki İlişki

Şiddete	Flört şiddeti uygulama		χ^2	sd.	p
	Uyguladım	Uygulamadım			
Maruz Kalma	N	n			
Evet	181	54	2,593	1	0,10
Hayır	248	103			
Toplam	429	157			

Şiddete	Flört şiddetine maruz kalma		χ^2	sd.	p
	Uğradım	Uğramadım			
Maruz Kalma	N	n			
Evet	207	28	4,116	1	0,04
Hayır	286	65			
Toplam	493	93			

Flört şiddeti uygulama için Pearson Ki- Kare testi $p>0,05$; Maruz kalma için Pearson Ki- Kare testi $p<0,05$

Çocukken Maruz Kalman Şiddet Türü ve Flört Şiddeti Arasındaki İlişki

Yukarıda da ifade edildiği üzere katılımcılar, maruz kaldıkları şiddet türü ile ilgili soruya birden fazla cevap seçeneğini işaretleyebilecekleri yönünde bilgilendirilmişlerdir. Analiz esnasında bu soruya verilen yanıtlar çerçevesinde katılımcıların çok büyük bir kısmının fiziksel ve psikolojik şiddeti işaretledikleri görülmüştür. Diğer kategorisi içerisinde değerlendirilen şiddet türlerini işaretleme oranı oldukça azdır. Bu nedenle şiddet türleri yeniden kategorize edilmiş; bu bağlamda yalnızca fiziksel şiddete maruz kalanlar, yalnızca psikolojik şiddete maruz kalanlar ve her iki şiddet türüne de maruz kalanlar olmak üzere üç kategori belirlenmiştir. Diğer seçeneği içindeki şiddet türlerine maruziyet oldukça az olduğundan bu kategori analizden çıkarılmıştır.

Ki-kare analizi sonucunda her iki değişken ile maruz kalınan şiddet türü arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir (Flört şiddeti uygulama için $\chi^2=2,756$, $sd=2$, $p>0,05$; flört şiddetine maruz kalma için $\chi^2=3,400$, $sd=2$, $p>0,05$). Esasen şiddet türlerinden birisi veya her ikisine maruz kaldığını söyleyenlerin flört şiddeti uygulama oranının; çocukken herhangi bir şiddet türüne veya türlerine uğrayıp, "partnerime şiddet uygulamadım" diyenlere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre yalnızca fiziksel şiddete maruz kalıp, flört şiddeti uygulayanların oranı %87,4; yalnızca duygusal şiddete uğrayıp, flört şiddeti uygulayanların oranı %70,4; her ikisine birden maruz kalıp, flört şiddeti uygulayanların oranı %83,6'dır. Buna karşın uğradıkları şiddet türüne göre partnerlerine şiddet uygulamadıklarını

söyleyenlerin oranı sırasıyla %21,4; %29,1; %16,4'tür. Buradan çocukken herhangi bir şiddet türüne uğramanın, flört şiddeti uygulama ihtimalini yükselttiği ancak bunun istatistiksel anlam düzeyinde olmadığı görülmektedir. Aynı durum, şiddet türü ve flört şiddetine maruz kalma arasında da geçerlidir. Oranlar dikkate alındığında, çocukluğunda herhangi bir şiddet türüne uğrayıp, ilerleyen dönemde partnerinden şiddet görenlerin oranının, görmeyenlerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre yalnızca fiziksel şiddete uğrayıp, flört şiddetine uğrayanların oranı %90,2; yalnızca duygusal şiddete uğrayıp, flört şiddeti uygulayanların oranı %81,8; her ikisine uğrayıp, flört şiddeti uygulayanların oranı %91,8'dir. Buna karşın uğradıkları şiddet türüne göre partnerlerinden şiddet görmediklerini söyleyenlerin oranı sırasıyla %9,8; %18,2; %7'tür. Buradan çocukken herhangi bir şiddet türüne uğramanın, flört şiddetine uğrama ihtimalini yükselttiğini ancak yukarıda da ifade edildiği üzere bunun istatistiksel anlam düzeyinde olmadığı görülmektedir (Bkz. Tablo 8).

Tablo 8. Küçükken Maruz Kalınan Şiddet Türü- Flört Şiddeti Arasındaki İlişki

Şiddet Türü	Flört şiddeti uygulama		χ^2	sd.	p
	Uyguladım	Uygulamadım			
	N	N			
Fiziksel	88	24			
Psikolojik	39	16	2,756	2	0,252
Her ikisi	51	10			
Toplam	178	50			

Şiddet Türü	Flört şiddetine maruz kalma		χ^2	sd.	p
	Uğradım	Uğramadım			
	N	N			
Fiziksel	101	11			
Psikolojik	45	10	3,400	2	0,183
Her ikisi	56	5			
Toplam	202	26			

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, çocukluktaki aile içi şiddet deneyimi ve flört şiddeti arasında bir ilişki olup olmadığını incelemekte; gençler arasındaki flört şiddetinin ne düzeyde ve sıklıkta olduğunu, gençlerin en sık uyguladıkları/maruz kaldıkları şiddet türlerini, flört şiddetinin cinsiyete göre dağılımını ortaya koymaktadır.

Araştırmada elde edilen bulgulardan ilki, gençler arasında flört şiddetinin yaygın olduğudur. Bulgu, literatürdeki benzer araştırma bulgularını desteklemektedir (Akış vd., 2019; Barter, 2009; Foshee vd., 2016; Harned, 2002; Tarı Selçuk vd., 2018; Shen, Chiu ve Gao, 2012). Gençler arasında flört şiddetinin yaygınlaşması, şiddetin gittikçe olağan bir durum

olarak algılanması ile açıklanabilir çünkü flört şiddetinin sıklığı arttıkça normalleşmekte, bu da uygulama sıklığının artmasına neden olmaktadır (Ayyıldız ve Taylan, 2018). Bunun yanında gençlerin, şiddetle ilgili farkındalıklarının düşük olması, bu nedenle çoğu davranışı şiddet olarak algılamamaları da partnerler arasında şiddeti kaçınılmaz kılabilmiştir. Özellikle şiddetin görünürlüğünün düşük olduğu duygusal şiddet davranışları, flört ilişkisi içerisindeki taraflar arasında sıklıkla uygulanabilmektedir (Karatay, vd., 2018). Ek olarak ataerkil toplum yapısının getirdiği toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle günümüzde hala bazı şiddet davranışlarının (kıskançlık ve kısıtlamalar), sevgi göstergesi olarak kabul edilmesi de gençler arası şiddeti artırabilmektedir (Akcan, 2020; Sünetçi vd., 2016).

Araştırmada dikkat çeken ikinci bulgu hem erkeklerin hem de kadınların benzer düzeyde partnerlerine şiddet uyguladığıdır. Aynı şekilde iki grup birbirine yakın oranda flört şiddetine maruz kalmışlardır. Bulgu, şiddet içeren ilişkide her iki tarafın hem fail hem de mağdur olarak hareket edebileceğini göstermekte; literatürde flört şiddetinin karşılıklı olduğunu ortaya koyan araştırmaları desteklemektedir (Akış, vd., 2019; Burke, Stets ve Pirog-Good, 1989; Gray ve Foshee, 1997; Harned, 2001; Malik, Sorenson ve Aneshensel, 1997; Marshall ve Rose, 1988; Stets ve Straus, 1989; Straus, 2004, 2008, 2010; Straus ve Ramírez, 2007). Flört ilişkisinin çift yönlülüğü, mağdur tarafın saldırganın ulaştığı pozitif sonuçları görüp, şiddeti bir sorun çözme yöntemi olarak taklit edebilmesinden kaynaklanabilir. Bu da Sosyal Öğrenme Kuramının şiddetin öğrenilen bir davranış olduğu varsayımını doğrulamaktadır (Lewis ve Fremouw, 2001). Bununla birlikte taraflardan birisinin saldırgan davranışla karşı karşıya kaldığında aynı zamanda şiddet içeren bir savunma refleksi göstermesinin mümkün olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim yapılan bir çalışma, kadınların çoğunlukla kendilerini korumak amacıyla şiddete başvurduğunu ortaya koymuştur (Elmqvist vd., 2016; Sezer vd., 2020). Her ne kadar söz konusu görüşler kadınların şiddet kullanma nedenlerini açıklayıp her iki grup için şiddetin karşılıklı olduğunu ortaya koysa da gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır. O da erkeklerin oluşabilecek toplumsal baskı nedeniyle şiddet içeren davranışlarını saklama eğiliminde olabilmeleridir. Sosyal istenirlik kuralı gereği erkekler toplumun kendilerinden beklediği cevapları verme eğiliminde olabilir. Bu da onların flört şiddetine ilişkin soruları doğru cevaplama ihtimallerini düşürebilir. Buna karşın kadınların kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri de uyguladıkları şiddeti açıkça söyleme cesareti verebilir. Bu da iki cinsiyet grubunun benzer düzeyde şiddet uyguladıkları gibi bir yanılığa neden olabilir. Dolayısıyla bu durumun var olup olmadığını ortaya koyacak çalışmalara ihtiyaç vardır (Lewis ve Fremouw, 2001).

Araştırmanın üçüncü bulgusu; gençler arasında en sık uygulanan ve maruz kalınan şiddet türünün, psikolojik şiddet olduğudur. Bu kapsamda sosyal medya hesaplarının kontrolü ile partnerin sürekli nerede olduğunun takibi, kıskançlık katılımcıların hem en sık uyguladığı hem de en çok maruz kaldığı eylemler olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, her iki cinsiyet grubu için de benzerdir. Yapılan bazı araştırmalar, bu araştırma bulgusuna benzer şekilde kadın ve erkek için psikolojik yolla gerçekleştirilen şiddetin, diğer tüm şiddet türlerinden daha yaygın olduğunu (Murray ve Kardatzke, 2007; Akış vd., 2019; Açıköz vd., 2018) ve psikolojik saldırganlıklarda çift yönlülüğün daha sık görüldüğünü (Rubio-Garay vd., 2017) ortaya koymuştur. Psikolojik şiddet, flört ilişkisi içinde daha sık görülmekle birlikte daha az bilinmekte ve daha az tepki gösterilmektedir. Psikolojlara göre bunun nedeni, psikolojik şiddetin fark edilmesinin zor olmasıdır. Psikolojik şiddete maruz kalmış kişilerin, bir başkasına psikolojik şiddet uygulamaya daha eğilimli oldukları da

görülmektedir (Ocak, 2021). Bu çalışma kapsamında örneklemin yarısı (%50) çocukluğunda psikolojik şiddet gördüğünü beyan etmiştir. Bunların ilişkilerinde psikolojik şiddet uygulama olasılıkları yüksektir.

Araştırmanın dördüncü ve en önemli bulgularından birisi, anne veya babası arasındaki şiddete tanık olan çocukların, flört ilişkilerinde daha saldırgan oldukları ya da şiddete daha fazla maruz kaldıklarıdır. Bulgu, literatürle uyumludur zira yapılan pek çok çalışma, flört şiddeti uygulama ile çocuklukta şiddete tanık olma (Akış vd., 2019; Bernard ve Bernard, 1983; O'Keefe vd., 1986; Renner ve Whitney 2012; Smith ve Williams, 1992) veya flört şiddetine maruz kalma arasında pozitif yönlü ilişkiyi (Coffey Leitenberg, Henning, Bennett, ve Jankowski, 1996; vd.,1996; O'Keefe, 1998) gözler önüne sermektedir. Bu çalışmada çocukluk çağında şiddete tanıklık etmek ve flört ilişkisinde saldırgan davranış göstermek arasındaki ilişkinin, erkeklerin verdiği cevaplardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira bu araştırma kapsamında yapılan ki kare analizinde çocuklukta şiddete şahit olmanın, erkeklerde saldırganlığı artırırken, kadınlarda flört şiddeti uygulama anlamında herhangi bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Bu durum muhtemelen önceki araştırmaların ortaya koyduğu gibi erkeklerin, ebeveynlerinin istismar edici davranışlarını model almalarının kadınlardan daha olası olmasından kaynaklanmaktadır (Marshall ve Rose, 1988; Payne ve Gainey, 2009). Erkeklerin çocukluklarında en sık şahit olduğu şiddet türünün fiziksel şiddet olması da ilerleyen dönemlerde saldırgan davranış sergilemeleri üzerinde etkili olabilir. Yapılan bir araştırmada, babalarının annelerine uyguladığı fiziksel şiddete şahit olan çocukların, yetişkinlik dönemlerindeki romantik ilişkilerinde fiziksel şiddet uygulama olasılıklarının diğerlerine kıyasla %43 daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Gover vd., 2008). Bu çalışma kapsamında çocukluğunda şiddete şahitlik ettiğini söyleyen erkeklerin (74 kişi) %72'sinin, aile içinde fiziksel şiddete şahit oldukları tespit edilmiştir. Bunun aksine çocukluk çağı şiddete tanıklık etme ile flört şiddetine maruz kalma arasındaki ilişkinin ise kadınlardan kaynaklandığı düşünülmektedir çünkü yapılan ki kare analizinde çocuklukta şiddete şahit olmanın kadınlarda şiddete maruz kalmayı artırdığı erkeklerde ise böyle bir durumun söz konusu olmadığı görülmüştür. Sigelman ve arkadaşları (1984) özellikle küçük yaşta şiddete tanık olan kadınların, şiddeti içselleştirdiği için flört ilişkilerinde daha çok şiddete maruz kaldıklarını ortaya koymuştur. Gover ve arkadaşları (2008) özellikle babanın işlediği tacize tanık olmanın, kadınlar için fiziksel flört şiddeti mağduriyeti ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu saptamıştır.

Araştırmanın beşinci bulgusu, çocukluğunda şiddete maruz kaldığını söyleyenlerin daha çok flört şiddeti uyguladıkları (Literatürde benzer bulgular için bkz. Coffey vd., 1996; Fagan, 2005; Magdol, Moffitt, Caspi, ve Silva, 1998; Marshall ve Rose, 1988) veya daha sık flört şiddeti mağduru olduklarıdır (Literatürde benzer bulgular için bkz. Akış vd., 2009; Fagan, 2005; Foshee, Benefield, Ennett, Bauman ve Suchindran, 2004; Makepeace, 1987; Stets ve Pirog-Good, 1987). Bu durumun çocukluk çağında şiddete maruz kalmanın, ilerleyen dönemler cinsiyetler açısından romantik ilişkilerde şiddet uygulama veya şiddet mağduriyeti riskinde bir farklılık oluşturmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir (O'Keefe, 1997). Nitekim bu araştırma kapsamında çocukluk çağı şiddeti mağduru olan erkeklerin %81'i, kadınların %73'ü partnerlerine şiddet uygularken; çocukluk çağı şiddeti mağduru erkeklerin %88'i, kadınların ise %89'u kendi ilişkilerinde de flört şiddeti mağduru olmuşlardır. Bununla birlikte şiddete yönelik partnerlerin eşik değerleri de (tahammül düzeyi) şiddet içeren ilişki içerisinde olabilmelerinde bir etken olabilir. Bazı bireyler, şiddetle ilişkili son derece düşük tahammül düzeyine sahiptir ve bu nedenle ilişkilerinde en ufak bir

sorunda şiddet kullanmaya meyillidir. Ya da tam tersi şiddetin dozu, mağdur için failin kontrolüne meydan okuyacak kadar tehdit edici görülüyorsa kurban, çatışmadan uzaklaşabilir ve böylece daha çok şiddete maruz kalabilir. Çocukluk çağında şiddet deneyimi olanların, şiddete yönelik eşik değerlerinin düşük olması beklenmektedir. Geçmişte yaşanmış bir aile içi şiddet öyküsü olan kişi ya kontrol amaçlı kolayca şiddet uygulamakta ya da failin kontrolüne boyun eğerek, şiddeti pekiştirip mağduriyet yaşayabilmektedir (Stet ve Pirog-Good, 1987).

Araştırmanın son bulgusu, maruz kalınan şiddet türü ile flört şiddeti uygulama ve flört şiddetine maruz kalma arasında istatistiksel anlamda bir ilişki saptanmamasıdır. Şiddet türü fark etmeksizin çocukluğunda şiddete maruz kalanlar hem flört şiddetini daha fazla uygulamış hem de daha sık flört şiddetine maruz kalmıştır. Bu araştırma kapsamında fiziksel şiddet mağduru olanların %83'ü, psikolojik şiddete maruz kalanların %81'i, diğer şiddet türlerine maruz kalanların %79'u, flört ilişkilerinde daha sık hem fail hem de mağdur durumundadır. Bu durum, şiddetin tüm türlerinin davranışlar üzerindeki olumsuz sonuçlarını göz önüne koymaktadır. Kişi ne tür şiddete maruz kalırsa kalsın, bundan olumsuz yönde etkilenebilmekte ve ilişkilerinde şiddeti kullanmakta ya da şiddete boyun eğmektedir.

Tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde çocukluk çağı şiddet deneyiminin flört ilişkisinin önemli belirleyicilerinden olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmanın sonuçları dikkate alındığında aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- a. Flört ilişkisinin yaygınlığı, yalnızca evlilik birliği içerisindeki eşlere aile danışmanlığı verilmesinin yetersiz olduğunu göstermektedir. Şiddetin bir sarmal şeklinde geliştiği düşünüldüğünde, flört ilişkisi yaşayan gençlere de ilişki danışmanlığı verilmesi önem arz etmektedir. Yapılan pek çok çalışma flört şiddetinin, evlilikte aile içi şiddetin önemli belirleyicisi olduğunu ortaya koymuştur. Flört ilişkisinde partnerine şiddet uygulayan veya şiddete maruz kalanların, evliliklerinde de benzer bir durum yaşadıkları tespit edilmiştir (Meneghel ve Portella, 2017; Stets ve Pirog-Good, 1987).
- b. Flört şiddeti ile ilgili çalışmalar son yıllarda artmasına karşın hala çalışılması gereken çok yönlü bir olgudur. Özellikle sosyoloji, psikoloji ve sosyal hizmet alanlarının bu konuya daha fazla ilgi göstermesi gerekmektedir. Söz konusu bilim dalları, olgunun bireysel ve yapısal unsurlarını ortaya çıkaracak hem failere hem de mağdurlara yönelik psiko-sosyal müdahalelerin/desteklerin şekillenmesine katkı sunacaktır. Çocukluk çağında şiddet deneyimi, sonrasında şiddeti doğurduğundan sosyal hizmet uzmanlarına ve psikologlara hem şiddete yönelik motivasyonun azaltılmasında hem de uyguladığı veya maruz kaldığı davranışın şiddet olduğunu bilmeyen/farkına olmayan partnerlerin şiddetle ilgili tutum ve davranışlarını değiştirme de (terapiler yoluyla) önemli sorumluluklar vermektedir (Stets ve Pirog-Good, 1987).
- c. Şiddetin öğrenilen bir davranış olduğu gerçeği, ilköğretim düzeyinde şiddete ve toplumsal cinsiyet rollerine yönelik derslerin önemini ortaya koymaktadır. Şiddet ile mücadelede önleyici tedbirler önemlidir. Dolayısıyla bu bağlamda şiddet ve toplumsal cinsiyet ile ilgili derslerin, ilköğretim düzeyinde eğitim yapan kurumlarda (ailelerin de katılımıyla ya da bilgilendirilmesiyle) başlatılması daha mantıklı görülmektedir.

- d. Flört şiddeti ile mücadelede okul sosyal hizmetinin önemli katkı sunacağı açıktır. Bu nedenle okullarda bu alanın hızla yer bulması için gerekli adımların atılması önem arz etmektedir.
- e. Toplumsal düzeyde, kitle iletişim araçları ve eğitim kursları aracılığıyla flört şiddetinin ve mağduriyetinin yaygınlık oranını azaltmak amacıyla halkın ve ergenlerin flört şiddetine ilişkin farkındalığını artırmak gereklidir. Ergenleri hedefleyen medya organlarında, geleneksel toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının temsilini değiştirmek için de çaba gösterilmelidir (Stets ve Pirog-Good, 1987).

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da güçlü ve zayıf yönler mevcuttur. Bu araştırmanın güçlü yönü, diğer araştırmalara kıyasla nispeten daha geniş bir örnekleme gerçekleştirilmesidir. Örneklemin geniş tutulması, evreni temsil yeteneğini yükseltecektir.

Araştırmanın zayıf yönü ise yapılandırılmış anket formunun kullanılmasıdır. Anket soruları, katılımcılar tarafından doldurulmuştur. Bu tür araştırmalarda katılımcıların, toplumun kendilerinden beklenen cevapları verme eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu da sonuçların, doğruluğunu tartışmaya açık hale getirmektedir (Gover vd., 2008). Bunun önüne geçebilmek için daha yenilikçi veri toplama tekniklerini uygulamak gereklidir. Bunun yanında kesitsel çalışmalar yerine uzunlamasına araştırmalar yapmak, flört şiddetinin gerçek doğasını ortaya koymaya katkı sunacaktır (Lewis ve Fremouw, 2001).

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise evren ve örneklemin sadece üniversite öğrencilerinden oluşmasıdır. Çalışmalarda diğer hedef kitlelerin (çalışan/işsiz gençlerin, evlenip boşanan ve sonrasında flört eden bireylerin/yetişkin bireylerin vb.) dahil edilmesi elde edilen bulguların genellenebilirliğini yükseltecektir.

Kaynakça

- Aberle, C. C. ve Littlefield, R. P. (2001). Family functioning and sexual aggression in a sample of college men. *Journal of Interpersonal Violence*, 16(6), 565-579.
- Açıkgöz, B., Açıkgöz, B., Karakoyun, A.R., Aslan-Yüksel, N., Akca, F., Demir-Akca, A.S. ve Ayoğlu, F.N. (2018). Tıp fakültesi 5. ve 6. sınıf öğrencilerinde flört şiddetinin değerlendirilmesi. *Konuralp Tıp Dergisi*, 10(2):168-174.
- Akcan, G. (2020). Flört şiddeti: Psikopatolojik bir değerlendirme. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 72-87.
- Akış, N., Korkmaz, N.H., Taneri, P.E., Özkaya, G. ve Güney, E. (2019). Üniversite öğrencilerinde flört şiddeti sıklığı ve etkileyen etmenler. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4(3), 294-300.
- Aslan, D., Vefikuluçay, D., Zeyneloğlu, S., Erdost, T. ve Temel, F. (2008). Ankara'da iki hemşirelik yüksekokulunun birinci ve dördüncü sınıflarından okuyan öğrencilerinin flört şiddetine maruz kalma, flört ilişkilerinde şiddet uygulama durumlarının ve bu konudaki görüşlerinin saptanması araştırması. Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Merkezi.
- Aslan, R., Bulut, M. ve Arslantaş, H. (2020). Flört şiddeti. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(45), 365-384.

- Avşar-Baldan, G. ve Akış, N. (2017). Flört Şiddeti. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 43(1),41-44.
- Ayyıldız, A.B. ve Taylan, H.H. (2018). Üniversite öğrencilerinde flört şiddeti tutumları: Sakarya üniversitesi örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(86), 413-427.
- Bakır, A. ve Kalkan, M. (2019). Siber flört istismarı, beden imgesi ve benlik saygısı arasındaki ilişki. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(2), 21-51.
- Barter, C. (2009). Inthe name of love: Partner abuse and violence in teenage relationships. *British Journal of Social Work*, 39(2), 211-233.
- Bergman, L. (1992). Dating violence among highschool students. *Social Work*, 37(1), 21-27.
- Bernard, M. L. ve Bernard, J. L. (1983). Violent intimacy: the family as a model for love relationships. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied FamilyStudies*, 32(2), 283-286. doi: doi.org/10.2307/584688
- Bilican-Gökkaya, V. (2018). Kadına Yönelik Şiddetin Diğer Bir Boyutu: Flört Şiddeti (Toplumsal Cinsiyet Bağlamında) A. Solak (Ed.), *Şiddet ve Sosyal Travmalar*, içinde (ss.. 400-416). Ankara: Hegem Yayınları.
- Burke, P., Stets, J. ve Pirog-Good, M. (1989). Gender identity, self-esteem, and physical and sexual abuse in dating relationships. M. Pirog-Good ve J. Stets (Eds.), *Violence and dating relationships*, içinde (ss. 72-93). NewYork: Praeger.
- Coffey, P., Leitenberg, H., Henning, K., Bennett, R.T. ve Jankowski, M.K. (1996). Dating violence: the association between methods of coping and women's psychological adjustment. *Violence and Victims*. 11(3),227-38.
- Demir, G. ve Biçer, S. (2017). Üniversite öğrencilerinin flört şiddetine maruz kalma durumları ve etkileyen faktörler. *Turkish Studies Social Sciences*, 12(13),171-188.
- Elmqvist, J., Wolford-Clevenger, C., Zapor, H., Febres, J., Shorey, R.C., Hamel, J. ve Stuart, G.L. (2016). A gender comparison of motivations for physical dating violence among college students. *Journal of Interpersonal Violence*. 31(1),186-203. doi: 10.1177/0886260514555130
- Fagan, A. A. (2005). The relationship between adolescent physical abuse and criminal offending: support for an enduring and generalized cycle of violence. *Journal of Family Violence*, 20(5), 279-290. doi:10.1007/s10896-005-6604-7
- Fidan, F. ve Yeşil, Y. (2018). Flört şiddeti. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1),16-24.
- Flört Şiddeti: Akademide Ne Var Ne Yok?!. (2018). Milliyet Gazetesi (8 Mart 2018).Erişim tarihi: 3 Mart 2021. Erişim adresi: <https://oyledegilboyle.org/2018/03/08/flort-siddeti-akademide-ne-var-ne-yok/>
- Follette, V. M. ve Alexander, P. C. (1992). Datingviolence: Current and historical correlates. *Behavioral Assessment*, 14(1), 39-52.
- Foshee, V. A., Bauman, K. E., Linder, F., Rice, J. ve Wilcher, R. (2007). Typologies of adolescent dating violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(5),498-519. doi:10.1177/0886260506298829

- Foshee, V.A., Benefield, T.S., Ennett, S.T., Bauman, K.E. ve Suchindran, C. (2004). Longitudinal predictors of serious physical and sexual dating violence victimization during adolescence. *Preventive Medicine*, 39(5), 1007–1016. doi:10.1016/j.ypmed.2004.04.014
- Foshee, V.A., McNaughton R.H.L., Chen, M.S., Ennett, S.T., Basile, K.C., DeGue, S. ve diğ. (2016). Shared risk factors for the perpetration of physical dating violence, bullying, and sexual harassment among adolescents exposed to domestic violence. *Journal of Youth Adolescence*, 45(4),672–686.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (5. Basım) (Cemal Güzel, Çev.) İstanbul: Kırmızı.
- Gover, A.R., Kaukinen, C. ve Fox, K.A. (2008). The relationship between violence in the family of origin and dating violence among college students. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(12),1667-1693. doi:10.1177/0886260508314330.
- Gray, H. ve Foshee, V. (1997). Adolescent dating violence: Differences between one-sided versus mutually violent profiles. *Journal of Interpersonal Violence*, 12, 126–141.
- Güngör, M. ve Bulut, Y. (2008). Ki-Kare testi üzerine. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*,7 (1), 84-89.
- Harned, M. S. (2001). Abused women or abused men? An examination of the context and outcomes of dating violence. *Violence and Victims*, 16, 269-285.
- Harned, M. S. (2002). A multivariate analysis of risk markers for dating violence victimization. *Journal of Interpersonal Violence*, 17, 1179-1197.
- Hatipoğlu, Ü. S. (2010). *Başkent Üniversitesi Öğrencilerinde Flört Şiddeti Prevalansı Anketi* (Yayımlanmamış uzmanlık tezi). Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı.
- Holtzworth-Munroe, A., Meehan, J. C., Herron, K., Rehman, U. ve Stuart, G. L. (2000). Testing the Holtzworth-Munroe and Stuart (1994) batterer typology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68, 1000–1019.
- Kaplan, B. (2020). Şiddetin toplumsal taşıyıcısı olarak flört şiddeti: Ankara örneği kent akademisi. *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 13(3), 526-538.
- Karagöz, Y. (2010). İlişki katsayıları ile öğrenci başarısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 425-446.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi.
- Karatay, M., Karatay, G., Gürarlan-Baş, N. ve Baş, K. (2018). Üniversite öğrencilerinin flört şiddetine ilişkin tutum ve davranışları. *Sted*, 27(1), 62-71.
- Kızmaz, Z. (2006). Okullardaki şiddet davranışının kaynakları üzerine kuramsal bir yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1),47-70.
- Lewis, S.F. ve Fremouw, W. (2001). Dating violence: A critical review of the literatüre. *Clinical Psychology Review*, 21(1),105-127.
- Maas, C. D., Fleming, C. B., Herrenkohl, T. I., ve Catalano, R. F. (2010). Childhood predictors of teen dating violence victimization. *Violence and Victims*, 25(2),131–149. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.25.2.131>

- Magdol, L., Moffitt, T. E., Caspi, A. ve Silva, P. A. (1998). Developmental antecedents of partner abuse: A prospective-longitudinal study. *Journal of Abnormal Psychology, 107*(3), 375–389. doi:10.1037/0021-843x.107.3.375
- Maharaj, N. (2019). Dating violence among college students: considerations for promoting ethical practice. *Ethics and Social Welfare, 1–20*. doi:10.1080/17496535.2018.1563202
- Makepeace, J. (1981). Courtship violence among college students. *Family Relations, 30*,97-102.
- Makepeace, J. (1987). Social factors and victim offender differences in courtship violence. *Family Relations, 36*, 87–91.
- Malik, S., Sorenson, S. B. ve Aneshensel, C. S. (1997). Community and dating violence among adolescents: Perpetration and victimization. *Journal of Adolescent Health, 21*, 291-302.
- Marshall, L. ve Rose, P. (1987). Gender, stress, and violence in adult relationships of a sample of college students. *Journal of Social and Personal Relationships, 4*, 299–316.
- Marshall, L. ve Rose, P. (1988). Family of origin and courtship violence. *Journal of Counseling and Development, 55*, 414–418.
- McKee, J. ve Payne, B. (2013). Witnessing domestic violence as a child and adulthood emotionality: do adults “feel” the consequences of exposure to partner abuse later in the life course. *Journal of Aggression, Maltreatment&Trauma, 23*: 318-331. Doi: 10.1080/10926771.2014.881947.
- Meneghel S.H. ve Portella, A.O. (2017). Femicides: concepts, types and scenarios. *CienSaúdeColet, 22*(9), 3077–86.
- Mihçioğur, S. ve Akın, A. (2015). Flört şiddeti: Şiddetli sevgi. *Sağlık ve Toplum, 2*, 9-15.
- Molidor, C. ve Tolman, R.M. (1998). Gender and contextual factors in adolescent dating violence. *Violence Against Women, 4*(2),180-194. doi:10.1177/1077801298004002004.
- Murray, C. E. ve Kardatzke, K. N. (2007). Dating violence among college students: key issues for college counselors. *Journal of College Counseling, 10*(1), 79–89. doi:10.1002/j.2161-1882.2007.tb00008.x
- O’Keefe, M. (1997). Predictors of dating violence among high school students. *Journal of Interpersonal Violence, 12*(4),546-568. doi:10.1177/088626097012004005.
- O’Keefe, M. (1998). Factors mediating the link between witnessing interparental violence and dating violence. *Journal of Family Violence, 13*(1), 39-57.
- O’Keefe, M. (2005) Teendating violence: A review of risk factors and prevention efforts. *National Electronic Network on Violence Against Women, 1-13*.
- O’Keefe, M., Brockopp, K. ve Chew, E. (1986). Teendating violence. *Social Work, 31*, 465–468.
- Offenhauer, P. ve Buchalter, A. (2011). *Teendating violence: A literature review and annotated bibliography*. Washington, DC: National Institute of Justice. Erişim Tarihi: 18.03.2021. Erişim Adresi: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/235368.pdf>
- Öngün, E. ve Ünsal, G. (2018). Üniversite yaşamında yakın ilişkiler ve istismar. *Journal of Academic Research in Nursing (JAREN) Dergisi, (4) 1*, 52-58.

- Özan, S., Miman, Ö., Güvercin, C.H. ve Demiroğlu-Uyaniker, Z. (2020). Yapılandırılmış bir eğitim modülünün, tıp fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet ve flört şiddetine yönelik algı ve tutumlarına etkisi. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 19(58),24-41.
- Özcebe, H., Aslan, D., Karabiber, A.H., Küçüköztaş, M.F., Oransay, K. ve Ölmez, İ. (2002). Bir grup üniversite öğrencisinin "Flört Şiddeti" konusundaki görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 13(1), 20-28.
- Özdere, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin flört şiddetine ilişkin tutumları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (95),314-331.
- Özdere, M. ve Kürtül, N. (2018). Flört şiddeti eğitiminin, üniversite öğrencilerinin flört şiddetine ilişkin tutumlarına etkisi. *Social Science Development Journal*, 3(9),123-136.
- Ocak, G. T. (2021). *Psikolojik şiddet nasıl fark edilir?* Erişim tarihi: 12 Mart 2021. Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/pembenar/psikolojik-siddet-nasil-fark-edilir-6449936>
- Öztürk, Ö. (2011). *Türkiye’de kadına yönelik şiddet* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Page, A.Z. ve İnce, M. (2008). *Aile içi şiddet konusunda bir derleme*. Türk Psikoloji Yazıları, 11(22),81-94.
- Renner, L.M. ve Whitney, S.D. (2012). Risk factors for unidirectional and bidirectional intimate partner violence among young adults. *Child Abuse Neglect*, 36(1),40-52.
- Ronfeldt, H. M., Kimerling, R. ve Arias, I. (1998). Satisfaction with relationship power and the perpetration of dating violence. *Journal of Marriage and the Family*, 70-78.
- Rubio-Garay, F., López-González, M. A., Carrasco, M. Á. ve Amor, P. J. (2017). The prevalence of dating violence: A systematic review. *Papeles del Psicólogo*, 38(2), 135-147.
- Sezer, S., Ertel, R. ve Ertel, İ. (2020). Bir iktidar ve meşrulaştırma aracı olarak flört şiddeti: Muğla Kötekli Mahallesi örneği. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 85-115.
- Sharpe, D. ve Taylor, J. K. (1999). An examination of variables from a social-developmental model to explain physical and psychological dating violence. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 31(3), 165.
- Shen, A.C-T., Chiu, M.Y-L. ve Gao, J. (2012). Predictors of dating violence among chinese adolescents: the role of gender-role beliefs and justification of violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(6),1066-1089. doi:10.1177/0886260511424497
- Sigelman, C.K., Berry, C.J. ve Wiles, K.A. (1984). Violence in college students' dating relationships. *Journal of Applied Social Psychology*, 6,530-548.
- Smith, J. P. ve Williams, J. G. (1992). From abusive house hold to dating violence. *Journal of Family Violence*, 7(2), 153-165.
- Solak, A. (Ed.). (2018). *Aile eksenli şiddetten sosyal travmalara*. Ankara: HEGEM.
- Stets, J.E. ve Pirog-Good, M.A. (1987). Violence in dating relationships. *Social Psychology Quarterly*, 50(3), 237-246.
- Stets, J. E. ve Straus, M. A. (1989). The marriage license as a hitting license: A comparison of assaults in dating, cohabitating, and married couples. M.A. Straus ve R. J. Gelles (Eds.),

- Physical violence in American families: Risk factors and adaptations to violence in 8145 families* içinde (ss. 33-52). New Jersey, Transaction Books.
- Straus, M. (2004). Prevalence of violence against dating partners by male and female university students worldwide. *Violence Against Women, 10*, 790-811.
- Straus, M. A. (2008). Prevalence and effects of mutuality in physical and psychological aggression against dating partners by university students in 32 Nations. *Paper presented at the International Family Aggression Society Conference, Preston, UK.*
- Straus, M. A. ve Ramirez, I. L. (2007). Gendersymmetry in prevalence, severity, and chronicity of physical aggression against dating partners by university students in Mexico and USA. *Aggressive Behavior, 33*(4), 281–290. doi:10.1002/ab.20199
- Sugarman, D. B. ve Hotaling, G. T. (1998). Dating violence: A review of contextual and risk factors. B. Levy (Ed.), *Dating violence: Young women in danger* içinde (ss. 100-118). Seattle, WA: SealPress.
- Süneci, B., Say, A., Gümüštepe, B., Enginkaya, B., Yıldızdoğan, Ç. ve Yalçın, M. (2016). Üniversite öğrencilerinin flört şiddeti algıları üzerine bir araştırma. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi, 16*(1), 56-83.
- Şenol, D. ve Yıldız, S. (2013). *Kadına yönelik şiddet algısı: Kadın ve erkek bakış açılarıyla*. Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.
- Tarı-Selçuk, K., Avcı, D. ve Mercan, Y. (2018). Üniversite öğrencilerinde flört şiddetine maruziyet: Flört şiddetine yönelik tutumların ve toplumsal cinsiyet algısının şiddete maruziyet ile ilişkisi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 9*(3), 302-308.
- Temple, J.R., Choi, H.J., Reuter, T., Wolfe, D., Taylor, C.A., Madigan, S. ve diğ. (2018) Childhood corporal punishment and future perpetration of physical dating violence. *Journal of Pediatrics, 194*, 233-237.
- Tuz, C., Öksüz, M.E. ve Tekiner, A.S. (2015). Kadına yönelik şiddet derecelendirme ölçeği ve mağdurların cinsel deneyimleri ölçeği Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirliği. *Eurasian Journal of Family Medicine, 4*(2), 83-89.
- Türk, B. ve Tekin, A. (2018). Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travmaları ile flört şiddeti arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Turaz Akademi, 84-91*.
- Türk, B., Hamzaoğlu, N. ve Yayak, A. (2020). Flört Şiddeti Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi, 17*(1), 73-81.
- Üstünel, A.Ö. (2020). Eşit, güvenli, özgür ilişki: Üniversite öğrencilerine yönelik bir flört şiddeti önleme programının etki değerlendirmesi. *Türk Psikoloji Yazıları, 23*(45), 19-38.
- Wolfe, D. A., Scott, K., Wekerle, C., ve Pittman, A. L. (2001). Child Maltreatment: Risk of Adjustment Problems and Dating Violence in Adolescence. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 40*(3), 282–289. doi:10.1097/00004583-200103000-00007
- Waltz, J., Babcock, J. C., Jacobson, N. S., ve Gottman, J. M. (2000). Testing a typology of batterers. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68*, 658–669.

- Yıldırım, S. ve Terzioğlu, F. (2018). Şiddetin farklı bir yüzü: Flört şiddeti, etkileri ve etkileyen faktörler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(4),285-292.
- Yolcu, D. ve Akbay, S.E. (2020). Dating violence among university students: The role of self-esteem, perceive drelationship self-efficacy and attachment styles. *European Journal of Education Studies*, 7(10),241-257.
- Yumuşak, A. ve Şahin, R. (2014). Flörtte şiddete yönelik tutum ölçeklerinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(49),233-252.

PISA 2018’de Okuduğunu Anlama Başarısını Yordayan Değişkenlerin Veri Madenciliği İle Belirlenmesi^a

Yusuf Kasap^{b, c}, Nuri Doğan^d, Cem Koçak^e

Özet

Bu araştırmada 2018 yılında PISA’ya katılan öğrencilere sınavla verilen öğrenci anketinden elde edilen 34 bağımsız değişken ile, okuduğunu anlama başarısını yordayabilen önemli değişkenleri belirleme amaçlanmıştır. Bu amaç için PISA’ya katılan 79 ülke başarı yüzdelik sırasına konuldu. Ardından eşit dilimlerle ülkeler alt orta ve üst dilimler olarak ayrıldı. Yüzdelik dilimlerine göre Türkiye dahil 9 ülke seçilerek çalışma örnekleme oluşturulmuştur. Türkiye, alt, orta, üst başarı grubu ve çalışma örnekleme verileri kullanılarak lojistik model ile yapılan analizlerde okuduğunu anlama başarısını yordayan önemli değişkenler, 5-8 arasında değişmiştir. Elde edilen sonuçlara göre başarıyı yordama da Türkiye, alt, orta, üst başarı grubu ülkeler ve çalışma örnekleme için, önemli ortak yordayıcıların; PISA testinin zorluk algısı, ebeveynlerin en yüksek eğitim düzeyi indeksi ve evdeki eğitimsel eşyalar olduğu belirlenmiştir. Daha sonra, önemli değişkenlerle başarıyı sınıflama, çapraz geçerlik ve tahmin performansları hesaplanmıştır. Önemli değişkenlerle yapılan kestirimlerle 34 değişkenle elde edilen modellerdeki performanslara yakın sonuçlar elde edildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Okuduğunu anlama
Veri madenciliği
Sınıflama
Tahmin
PISA

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 29.06.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi:10.18026/cbayarsos.959609

Determining Variables That Predict Reading Comprehension Success by Data Mining in PISA 2018

Abstract

In this study, it was aimed to determine the important variables that can predict the success of reading comprehension with 34 independent variables obtained from the student questionnaire given to the students who participated in PISA in 2018. For this purpose, 79 countries participating in PISA were put in order of success percentage. Then, with equal slices, countries were divided into lower, middle and upper slices. The study sample was created by selecting 9 countries including Turkey according to their percentiles. In the analyzes made with the logistic model using Turkey, low, medium, high achievement group and study sample data, the important variables predicting reading comprehension success varied between 5 and 8. According to the results obtained, for Turkey, low, middle and high achievement group countries and study sample, it is determined that the important common predictors of success are, the difficulty perception of the PISA test, the highest education level index of the parents and the educational items in the house. Then, classification, cross-validation and prediction performances of success with important variables were calculated. It has been observed that with the estimations made with important variables, results were close to the performances of the models obtained with 34 variables.

Keywords

Reading comprehension
Data mining
Classification
Estimation
PISA

About Article

Received: 29.06.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi:10.18026/cbayarsos.959609

^a Çalışma "PISA 2018’de Okuduğunu Anlama Başarısını Yordayan Değişkenlerin Veri Madenciliği İle Belirlenmesi" adlı tezin bir parçasıdır.

^b Yusufkasap5806@hotmail.com

^c Öğrenci, Hacettepe Üniversitesi, yusufkasap5806@hotmail.com, ORCID: 0000 0002 5114 1175

^d Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Ölçme ve Değerlendirme ABD., nuridogan2004@gmail.com, ORCID: 0000 0001 6274 2016

^e Prof. Dr., Hitit Üniversitesi İktisadi Bilimler Fakültesi., İktisat Bölümü., cemkocak@hotmail.com, ORCID: 0000 0002 7339 7438

Giriş

Araştırmalarda bireylerden elde edilen büyük miktarda ham veri ile bireylerin bazı özelliklerini tahmin etme işlemi veri madenciliği (VM) yöntemleri ile yapılabilmektedir. Veri madenciliği yöntemleri; eğitim, pazarlama, genetik, biyoloji, bankacılık, sigortacılık, borsa, perakendecilik, telekomünikasyon, sağlık, ,kriminoloji, endüstri, istihbarat gibi birçok alanda kullanılmaktadır (İnan, 2003; Albayrak, 2009; Akgöbek ve Çakır, 2009).

Eğitimde de son yıllarda hem uluslararası düzeyde hem de ulusal düzeyde yapılan çalışmalarda çok değişkenli veri toplama eğilimi yaygınlaşmıştır. Bu sınavlardan birisi de Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programıdır (PISA). PISA verileri kullanılarak, çok değişkenli VM modelleri ile, başarıyı yordayan veya başarı ile ilişkili bağımsız değişkenlerin hangileri olduğu saptanabilmektedir.

PISA her 3 yılda bir yapılan, Matematik okuryazarlığı, Fen okur yazarlığı ve okuduğunu anlama testlerini içeren bir uygulamadır. Her bir PISA uygulamasında, bu üç testten birine ağırlık verilmektedir. PISA 2018’de ağırlık verilen başlıca alan okuduğunu anlamadır. Bu uygulamada temel amaçlar; metinleri anlama, kullanma, değerlendirme, metinler üzerinde düşünme ve metinlerle etkileşim kurma becerilerini ölçmek olarak belirlenmiştir (OECD, 2019). PISA 2018 uygulaması, 79 ülkenin çoğunluğunda bilgisayar üzerinden dijital olarak gerçekleştirilmiştir.

Alanyazında, akademik başarıyı yordamaya yönelik, veri madenciliği yöntemlerinin kullanıldığı ulusal ve uluslararası bir çok çalışma mevcuttur (Abad ve Lopez, 2016; Abad ve ark., 2020; Abdous ve ark., 2012; Aksoy, 2014; Özarslan, 2014; Pennell ve DiGangi, 2012; Yung ve ark.,2012). Bu çalışmalardan Pennell ve DiGangi (2012) ve Abad ve ark. (2020) çalışmaları, PISA başarı düzeyini yordamaya yöneliktir. Bununla birlikte, alanyazında, başarıyı yordayan faktörlerin belirlenmesine yönelik çalışmalar iki grupta sınıflanabilir. Birinci gruptaki çalışmalar, uygulamalı istatistikteki, t testi, Mann-Whitney U testi, ANOVA, Kruskal-Wallis testi, Faktör analizi ve Çoklu regresyon analizi gibi teknikleri kullanan başarıyı yordayan değişkenleri belirlemeye yönelik çalışmalardır (Akkurt ve Köse 2019; Berberoğlu ve ark.,2017; Coşkuner, 2013; Güzle Kayır, 2012; Önder ve Gelbal, 2016; Özkan ve Güvendir, 2014; Uyulgan ve Akkuzu, 2017;Urfalı Dadandı ve ark., 2018; Yıldırım, 2012;). İncelenen çalışmalardan Uyulgan ve Akkuzu (2017) ile Akkurt ve Köse (2019) çalışmalarında PISA verilerini kullanmamıştır. Sonuç olarak PISA başarı puanını yordayan faktörlerin belirlenmesinde uygulamalı istatistiksel yöntemlerin sıklıkla kullanıldığı ve önemli değişkenlerin bu istatistiksel yöntemlerin çıktıları özellikle de p olasılıkları incelenerek belirlendiği söylenebilir.

İkinci gruptaki çalışmalar ise; VM yöntemlerini kullanarak başarıyı yordayan veya başarıyla ilişkili olan değişkenlerin belirlenmesine yönelik olup, bu çalışmaların bazıları PISA başarı düzeyini yordayan değişkenleri tespit etmeye yöneliktir (Abad ve Lopez, 2016; Aksu, 2016; Gamazo ve Abad, 2020; Kıray ve ark., 2015; Yu ve ark., 2012). Örneğin; Abad ve Lopez (2016) çalışmasında, akademik başarıyı yordayan faktörleri belirlemek için C4.5 karar ağacı sınıflama algoritmasını kullanmıştır. Bu algoritma ile elde ettikleri karar ağacının kök düğümünden iç düğümlere oradan da yaprak düğümlere doğru değişkenleri en önemli olandan en önemsiz olana doğru önem derecesine göre sıralayarak başarıyı etkileyen önemli değişkenleri belirlemişlerdir.

Diğer bir örnek olarak, Yu ve arkadaşları (2012) yaptıkları çalışmada, öğrencilerin PISA Fen okur yazarlığı başarısını yordama da Lojistik regresyon sınıflama algoritmasını kullanmış ve

elde edilen modeldeki ODDS oranlarına göre, başarıyı yordayan önemli faktörleri belirlemişlerdir. Bu iki örnek; alanyazındaki başarıyı yordayan önemli faktörlerin belirlenmesine yönelik çalışmalarda; genellikle Modeller ve Weka programlarının kullanıldığını ifade etmektedir (Abad ve Lopez, 2016; Yu ve ark., 2012;). Bununla birlikte; Bezek Güre ve ark. (2020) yaptıkları çalışmada, SPSS Modeller ve Matlab programlarını kullanarak, başarıyı en yüksek düzeyde yordayabilen önemli değişkenleri belirlemişlerdir. Bezek Güre ve arkadaşlarının çalışması (2020) alanyazındaki diğer çalışmalardan farklıdır. alanyazındaki çalışmaların neredeyse tamamında başarıyı etkileyen faktörleri belirlemede, veri madenciliği algoritmalarından elde edilen çıktılara göre karar verilirken, Bezek Güre ve ark. (2020)'nın yaklaşımında model performansını en yüksek yapan değişkenler en iyi yordayıcılar olarak görülmektedir. Diğer yandan birinci ve ikinci grup çalışmalar arasındaki fark başarıyı yordayan değişkenleri belirlemedeki, istatistiksel yaklaşımlarla veri madenciliği yaklaşımları arasındaki farklılığı göstermektedir. İstatistiksel yaklaşımda başarıyı etkileyen faktörler, elde edilen istatistiksel modelinin çıktılarına göre ilişki temeline dayandırılırken, veri madenciliği yaklaşımında ise başarıyı yordayabilen önemli değişkenler modelin tahmin performansını en çok artıran yordayıcılar olarak görülmektedir.

Ulusal alanda, PISA verilerini kullanılarak başarıyı yordayabilen önemli yordayıcıları belirlemeyi amaçlayan VM performansına dayalı olarak Bezek Güre ve ark. (2020) çalışmasının dışında bir çalışmaya taranan kaynaklarda rastlanmamıştır. Bununla birlikte; Yue (2021) çalışmasında, kolejdaki öğrencilerin performanslarını tahmin edebilen önemli değişkenleri belirlemede Bezek Güre ve ark. (2020) yaklaşımına uygun olarak VM performansına dayalı yaklaşımı kullanmıştır. Bezek Güre ve ark. (2020) ile Yue (2021) yaklaşımlarının alanyazındaki çalışmaların çoğunluğunda kullanılan VM modellerinden elde edilen çıktılara göre önemli değişkenlerin belirlenmesi yaklaşımından daha pratik olduğu söylenebilir. Çünkü; önemli değişkenlerin kullanılan modellerden elde edilen çıktılar yorumlanarak belirlenmesinde, VM tahmin modelinin performansının ne olduğu dikkate alınmamaktadır. Böylece; performansı yeterince yüksek olmayan modeller kullanılarak önemli değişkenler belirlenebilmektedir. Oysaki, Bezek Güre ve ark. (2020) ve Yue (2021)'nin önemli değişkenlerin saptanması yaklaşımı ile performansı yüksek olan bir VM tahmin modeline göre karar verilmektedir. Diğer yandan alanyazında yapılan araştırmalar incelendiğinde daha çok tek bir ülke ile sınırlı olan homojen gruplarla yapılan çalışmalar yoğunluktadır.

Farklı başarı gruplarında ve bu gruplarının birleştirilmesiyle oluşan heterojen gruplarda VM yöntemlerinden elde edilen sonuçların değişip değişmediğini, yani yordayıcı değişkenlerin ve sayısının değişip değişmediğine yönelik çalışmaya rastlanmamıştır. Aslında veriden öğrenen (akıllı) bir yöntem olduğu düşünülen VM yöntemlerinin veri (örneklem) değişikçe farklı sonuçlar verebileceğinin araştırılması önem teşkil etmektedir.

Başarıyı yordayan değişkenleri saptamak için veri madenciliği kapsamında birçok yöntem kullanılabilir ancak kullanılan modelin performans düzeyi değiştiğinde ve çalışılan örneklemin başarı düzeyi değiştiğinde nasıl bir sonuçla karşılaşıldığını görmek için belirli bir VM kestirim tekniği ile elde edilen sonuçların karşılaştırılması yeterli olabilir. Bu araştırmada VM kestirim tekniği olarak lojistik regresyon kullanılmıştır. Lojistik regresyon tekniğinin tercih edilme nedeni ise alanyazın çalışmalarında iyi performans göstermiş olmasıdır (Büyükkıdık ve Mutluer, 2017).

Alanyazında PISA başarı puanını yordayan önemli değişkenlerin belirlenmesi çalışmalarında kullanılan örneklemelerin de dar kapsamlı olduğu görülmektedir. Örneğin; Aksu ve Güzeller (2016) ve Bezek Güre ve ark. (2020) çalışmalarında sadece PISA Türkiye örneğini kullanmışlardır. Yapılan çalışmalar başarı veya performansı yordayan değişkenler üzerinde yoğunlaşmakta ancak bu çalışmalar birbirine benzer şekilde fen, matematik veya okuma puanını bağımlı değişken kabul ederek sözü edilen üç alandaki başarıyı etkileyen faktörlerin açığa çıkarılmasına yöneliktir. Ancak bu çalışmalar farklı başarı düzeyleri dikkate alınarak yapılan çalışmalar değildir. Oysa farklı alt başarı gruplarında farklı değişkenlerin etkili olabileceğinden dolayı bu iddiayı farklı başarı gruplarında çalışılarak doğrulamak mümkündür.

Dolayısıyla bu çalışmada, PISA 2018 okuduğunu anlama başarısına yönelik olarak olarak, her biri 3’er ülkeden oluşan alt, orta ve üst başarı grubuna sahip ülkeler ve bu ülkelerin birleştirilmesiyle oluşturulan çalışma örneği, dikkate alınmıştır. Böylece, bu çalışmada seçilen örneklemelerin çeşitli olması, farklı başarı gruplarını dikkate alınması, homojen ve heterojen gruplara ilişkin sonuçlar elde edilmesi ve örneğin yeterince büyük olması nedeniyle evrenin temsil edilme veya sonuçların genellenebilirlik düzeyinin artması beklenebilir.

Birçok ülkenin katıldığı PISA’da ülkelerin başarı düzeyleri birbirinden oldukça farklıdır. Bu nedenle; bu çalışmada; alt, orta ve üst başarı grubundaki ülkeler için başarıyı etkileyen değişkenlerin belirlenmesi ile ilgili gruptaki ülkelerin eğitim politikalarına yön verirken başarıyı olumlu etkileyen faktörlere daha fazla önem vermeleri sağlanabilir. Diğer yandan farklı başarı düzeylerinde ülkeler için; başarıyı etkileyen aynı ve farklı faktörlerin neler olduğu saptanarak, düşük başarı düzeyindeki ülkelerin başarılarını arttırmada daha doğru kararlar almaları sağlanabilir. Bu araştırmanın bu bakımdan alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı, PISA öğrenci anketinde bulunan 34 bağımsız değişkene ilişkin puanları kullanarak farklı başarı düzeyine sahip (alt, orta ve üst başarı grubundaki) ülkelerin okuduğunu anlama başarısını etkileyen önemli yordayıcıları belirlemektir.

Çalışmanın diğer amacı ise; belirlenen az sayıda daha önemli bağımsız değişkenleri kullanarak performansı yüksek sınıflama modellerinin elde edilip edilmeyeceğini göstermektir. Böylece; çalışmanın, VM performansını en yüksek yapan daha önemli bağımsız değişkenleri seçerek değişken sayısını azaltmaya yönelik az sayıda çalışmadan biri olması hedeflenmektedir.

Araştırma Problemleri

- 1- PISA okuma alanındaki alt, orta, üst başarı grubundan seçilen üçer ülkeden oluşan örneklemelerin, seçilen ülkelerin birleştirilmesiyle oluşturulan çalışma örneğinin ve Türkiye örneğinin başarı durumunu yordama da önemli olan değişkenler nelerdir?
- 2- PISA okuduğunu anlama başarısını yordayan önemli değişkenler ve tüm değişkenlerin tahmin performans düzeyleri nasıldır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada öğrencilerin duyuşsal özelliklerini ölçen ölçekler ve sosyodemografik özelliklerini ölçen anketlerle alt, orta, üst başarı grubundan seçilen ülkeler, seçilen ülkelerin birleştirilmesiyle oluşturulan PISA uygulama örnekleme ve bağımsız olarak Türkiye örnekleminin başarı düzeylerinin PISA okuduğunu anlama puanlarına göre (başarılı-başarısız) tahmin yapılması açısından etkili olan değişkenlerin belirlenmesi amaçlandığından araştırmanın modeli ilişkiisel nicel araştırma tasarımı olarak ifade edilebilir (Büyüköztürk ve ark., 2018).

Evren ve Örnekleme

Çalışmanın amacı için ülkeler; PISA okuma puanı sıraları dikkate alınarak alt (zayıf), orta, üst (yüksek) başarı grubuna göre belirlendiği için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çünkü amaçlı örnekleme derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla çalışmanın amacı bağlamında bilgi açısından zengin durumların seçilmesidir (Büyüköztürk ve ark., 2018). Ayrıca, alışma örnekleme için ülkeler seçilirken kayıp veri oranının düşük olmasına ve farklı yüzdelerle dilimlere dağılacak şekilde örüntü oluşturmasına dikkat edilmiştir. Böylece alışma grubunu sağlayacağı bilgilerin zenginleşmesi sağlanmıştır.

PISA 2018 uygulaması, 37'si OECD üyesi olmak üzere 79 ülkeden 612004 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. PISA'ya katılacak okul ve öğrencilerin seçim işlemi, OECD tarafından iki aşamalı tabakalı tesadüfi yöntemle belirlenmektedir (MEB, 2019). Çalışma evrenini 2018 PISA'ya katılan ülkelerdeki 15 yaş grubu öğrencilerin tamamı oluşturmaktadır. Bu araştırmanın hedeflerine göre PISA 2018 sınavına katılan ülkelerin tamamından 9 ülke çalışma örnekleme olarak seçilmiştir. Bu 9 ülke; 79 ülke içindeki başarı puanlarına göre yüzdelerle sıralamaları dikkate alınarak belirlenmiştir. Son üçte birlik (% 68-100) başarı sırasındaki dilimden seçilen ülkelerin yüzdelerle sırası Endonezya için 91, Suudi Arabistan için 82 ve Kolombiya için 73 tür. Böylece; Endonezya, Suudi Arabistan ve Kolombiya örnekleme, son % 33'lük dilimdeki en başarısız ülkeleri temsil edecek şekilde alt başarı grubu ülkeler olarak adlandırılmıştır. % 33 ile % 67'lik başarı diliminden seçilen ülkelerin yüzdelerle sırası ise; Sırbistan için 57, Türkiye için 50 ve Macaristan için 41'dir. Böylece; Sırbistan, Türkiye ve Macaristan örnekleme, % 33 ile % 67'lik dilim aralığındaki orta düzeyde başarılı ülkeleri temsil edecek şekilde orta başarı grubu ülkeler olarak adlandırılmıştır.

Son olarak; İlk üçte birlik başarı sırasındaki dilimden seçilen ülkelerin yüzdelerle dilimleri sırası ile; Slovenya için 27, ABD için 16 ve Finlandiya için 9 dur. Böylece; Slovenya, ABD ve Finlandiya örnekleme, ilk % 33'lük dilimdeki en başarılı ülkeleri temsil edecek şekilde üst başarı grubu ülkeler olarak adlandırılmıştır. Bu 9 ülkenin tamamı ise; PISA'nın uygulandığı 79 ülkeyi temsil edecek şekilde PISA uygulama örnekleme olarak adlandırılmıştır. Bu durumda araştırmaya, alt grup ülkeler için 25378, orta başarı grubu ülkeler için 18523, üst başarı grubu ülkeler için 16567 kişi dahil edilmiştir. Alt, orta ve üst başarı grubu olmak üzere her bir grupta 3 ülkenin bulunduğu ve ülkelerin birleştirilmesi ile araştırmaya alınan toplam 9 ülkenin örnekleme büyüklüğu 60468 kişiye ulaşmaktadır. Yüzdelerle dilimler belirlenirken Türkiye % 50. dilimde olduğu için araştırmada orta grupta yer almıştır. Diğer yandan Türkiye'nin araştırma kapsamında bağımsız olarak incelenmesi uygun görülerek Türkiye için aynı analizler 6859 kişi üzerinden yürütölmüştür.

Veri Toplama Araçları

Araştırma sürecinde kullanılan veriler 2020 yılında paylaşımına açılan veri tabanından <http://www.oecd.org/pisa/data/2018database/> adresi kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma kapsamına 2018 PISA verilerine ait toplamda 34 bağımsız ve okuduğunu anlama başarı düzeyine karşılık gelen on makul değerlerin ortalaması olan bir bağımlı değişken alınmıştır. Veriler incelendiğinde bağımlı değişkene ilişkin kayıp veriye rastlanmamıştır. Ancak, 34 bağımsız değişkene ilişkin yanıt vermeyen bireyler analizden çıkarıldıktan sonra saptanan az sayıda uç değerler SPSS programı kullanılarak verilerden çıkarılmıştır. Ayrıca tüm bağımsız değişkenlerin her birinde kayıp veriye rastlanmıştır. Bu bağımsız değişkenlere yönelik kayıp veriler tesadüfi dağıldığı için SPSS programı kullanılarak çoklu atama yöntemi ile atama yapılmıştır.

Veri Toplaması ve Verilerin Analizi

Araştırmada veriler 2018 yılında uygulanan PISA okuduğunu anlama sınavındaki test ve öğrenci anketinden elde edilmiştir. Kullanacağımız bağımlı değişkeni elde etmek için öncelikle okuduğunu anlama başarı puanı sürekli nicel değişken olarak elde edilmiş ve PVREAD olarak adlandırılmıştır. Burada PVREAD makul okuduğunu anlama başarı puanını ifade eder. PVREAD değişkeni PISA 2018 okuduğunu anlama başarı testinden her bir öğrencinin aldığı ve öğrencilerin sahip olabileceği yetenekler yelpazesini ifade eden (Wu ve Adams, 2002), 10 makul puan değerinin (PV1,PV2,...,PV10) ortalamasıdır. Daha sonra, PVREAD puanının sınıflandırılması sürecinde PISA 2018 Türkiye ön raporundaki, okuma becerileri yeterlilik düzeyi tablosu kullanılmıştır (MEB, 2019). PISA ön raporunda verilen eşik değerler revize edilerek, PISA 2018 okuma becerileri yeterlilik düzey sayısı 8’den 6’ya indirgenecek şekilde Tablo 1’de verilen; PISA 2018 okuduğunu anlama becerisi yeterlilik düzeylerinin eşikleri ve kategori bilgileri elde edilmiştir. Bu indirgeme PISA 2018 raporunda belirtilen 1. düzeydeki 1a, 1b, 1c düzeylerinin birleştirilip tek düzey olarak alınması ve Düzey 6, Düzey 7 ve Düzey 8 birleştirilerek Düzey 6 olarak belirlenmesi işlemleriyle yapılmıştır.

Tablo 1. PISA 2018 Okuduğunu Anlama Becerisi Yeterlilik Düzeylerinin Kategorileri

Yeterlilik seviyeleri	Puan(x)	Kategori
Düzey 1	$0 < X < 407$	Düşük
Düzey 2	$407 < X < 480$	Düşük
Düzey 3	$480 < X < 553$	Düşük
Düzey 4	$553 < X < 626$	Yüksek
Düzey 5	$626 < X < 698$	Yüksek
Düzey 6	$698 < X < 1000$	Yüksek

Tablo 1 incelendiğinde eşik değerleri kullanılarak, iki düzeyli başarı değişkeni; PVREAD değeri 0-552,999 arası düşük ve 553-1000 arası yüksek olacak şekilde sınıflanarak elde edilmiştir (0=Başarısız, 1=Başarılı). Ayrıca, veri madenciliği modelinde kullanılacak 34 bağımsız değişken ise, alanyazındaki çalışmalarda en çok kullanılan değişkenler dikkate alınarak, Tablo 2’de verildiği gibi belirlenmiştir.

Tablo 2. Araştırma Sürecinde Kullanılan Bağımsız Değişkenler ve PISA 2018 Kodları

Değişken Adı	Kodu	Değişken Adı	Kodu
İleri düzey görevlere motivasyon	WORKMAST	BİT kaynakları	ICTRES
Olumlu duygular	SWBP	Öğrenciden beklenen mesleki statü	BSMJ
Öz yeterlik	RESILIENCE	Ebeveynlerin duygusal desteği	EMOSUPS
Yaşamın anlamı	EUDMO	Test dili öğrenme süresi	LMINS
Öğretmenin okumaya teşviki	STIMREAD	Okula ait hissetme	BELONG
Öğrenci işbirliği	PERCOOP	Evdeki eğitim kaynakları	HEDRES
Okulun değeri	ATTLNACT	Öğretim adaptasyonu	ADAPTIVITY
Öğretmen Coşkusu	TEACHINT	Rekabete karşı tutumlar	COMPETE
Okuma keyfi	JOYREAD	Zorbalığa maruz kalma	BEINGBULLIED
Anne eğitim düzeyi	MISCED	Başarısızlık korkusu	GFOFAİL
Baba eğitim düzeyi	FISCED	Öğrenme amaçları	MASTGOAL
Disiplin İklimi	DISCLIMA	Ailenin mal varlığı	WEALTH
Öğretmen desteği	TEACHSUP	Okuma yetkinlik algısı	SCREADCOMP
Evdeki eğitimsel eşyalar	HOMEPOS	Okuma zorluk algısı	SCREADDIFF
Öğretimin yönlendirilmesi	DIRINS	PISA testinin zorluk algısı	PISADIFFF
Sosyo-ekonomik durum indeksi	ESCS	Öğretmen geri bildirim	PERFEED
Öğrenci rekabeti	PERCOMP	Okuduğunu anlama başarısı	PVREAD
Ebeveynlerin en yüksek mesleki staüsü	HISEI		

Verilerin analizinde; öncelikle PISA'ya katılan 79 ülke başarı yüzdelik sırasına konuldu. Ardından eşit dilimlerle ülkeler alt, orta ve üst dilimler olarak ayrıldı. Yüzdelik dilimlerine ve kayıp veri azlığına göre Türkiye dahil 9 ülke seçildi. Veriler analiz edilirken önce bağımsız olarak Türkiye verileri, sonra alt, orta ve üst başarı grupları ardından da seçilen ülkelerin birleştirilmiş verileri analiz edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS Modeller, WEKA, SPSS ve Excel programları kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Tablo 2'de verilen 34 değişken bağımsız değişken olarak ve iki düzeyli başarı değişkeni (0=başarısız, 1=başarılı) bağımlı değişken olarak alınmıştır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni sınıflama performansını belirlemek için Lojistik regresyon veri madenciliği sınıflama modeli kullanılmıştır. Öncelikle; SPSS Modeller programı kullanılarak 2 düzeyli başarı değişkenini yordayan önemli bağımsız değişkenler saptanmıştır. Elde edilen önemli bağımsız değişkenler kullanılarak Weka programında; eğitim verisi, 10 katlı çapraz geçerlik verisi ve test verisi ile geçerliğe ve güvenilirliğe dayalı performans kriterleri hesaplanmıştır. Bu hesaplanan performans kriterlerinin 34 bağımsız değişken kullanıldığında hesaplanan performans kriterlerinden önemli düzeyde bir farklılığa sahip olmadığı belirlenmiş ve böylece başarıyı tahmin etmede, daha az değişken ile yüksek performansa sahip modeller kurulabildiği gösterilmiştir. Bu analizler, Türkiye, alt, orta, üst başarı grubu ülkeler ve çalışma örneklemini için iki düzeyli bağımlı değişken hesaplanarak yapılmış ve elde edilen sonuçlar ayrıntılı bir karşılaştırma yapılarak yorumlanmıştır.

Sonuçları karşılaştırmada kullanılan mutlak ve bağıl performans kriterleri 1., 2., 3., 4., 5., 6., ve 7. formüllerde verilmiştir (Tabachnick ve Fidel, 2007; Field, 2009). Mutlak performans kriterleri olan Doğru Sınıflama Oranı (DSO), Roc Alanı, Hata Kareler Ortalamasının Karekökü (HKOK) ve Ortalama Mutlak Hata (OMH) hesaplama formülleri 1., 2., 3. ve 4. denklemlerde verilmiştir.

$$DSO = \frac{DP+DN}{DP+DN+YP+YN} \quad (1)$$

$$Roc\ alanı = \Phi\left(\frac{a}{\sqrt{1+b^2}}\right) \quad (2)$$

$$HKOK = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (P_i - O_i)^2}{N}} \quad (3)$$

$$OMH = \frac{\sum_{i=1}^N |P_i - O_i|}{N} \quad (4)$$

Formül (1)’de DP doğru pozitif, DN doğru negatif, YP yanlış pozitif, YN yanlış negatif durumların sayısını göstermektedir. Formül (2)’de a, b sırasıyla Roc eğrisinin kesişim ve eğim parametrelerini, Φ ise birikimli (kümülatif) normal dağılım fonksiyonunu ifade etmektedir. (3) ve (4) formüllerinde; P_i tahmin edilen değerleri, O_i gözlenen değerleri göstermektedir. HKOK ve OMH sıfıra yakın olmalıdır.

Bağıl performans kriterleri olan; Kappa (κ) katsayısı, Görelî Hata Karelerinin Karekökü (GHKK) ve Görelî Mutlak Hata (GMH) hesaplama formülleri (5), (6) ve (7)’ de verilmiştir.

$$Kappa(\kappa) = \frac{Gözlenen\ doğruluk - Beklenen\ doğruluk}{1 - Beklenen\ doğruluk} \quad (5)$$

$$GHKK = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^n (P_{ij} - O_j)^2}{\sum_{j=1}^n (O_j - \bar{O})^2}} \quad (6)$$

$$GMH = \frac{\sum_{j=1}^n |P_j - O_j|}{\sum_{j=1}^n |O_j - \bar{O}|} \quad (7)$$

(5),(6) ve (7) formüllerinde; P_j ve P_{ij} tahmin edilen değerleri, O_j gözlenen değerleri, $\bar{O}$ ise gözlenen değerler ortalamasını göstermektedir.

Lojistik Regresyon Modeli

Basit ve çoklu doğrusal regresyon modelinde bağımlı değişken eşit oranlı ya da eşit aralıklı ölçek düzeyindedir. Ancak bağımlı (yordanan) değişkenin iki veya daha fazla sınıflı olduğu durumda doğrusal regresyon yöntemlerinde parametre kestirimlerinde kullanılan en küçük kareler yöntemini kullanmak normal dağılıma uymayan hata terimi gibi bazı varsayımların sağlanamamasından dolayı uygun olmamaktadır.

Bu durumda lojistik regresyon kullanmak uygun olmaktadır. İki sınıflı lojistik regresyonda, Y_i , Bernoulli olasılık dağılımına sahip rasgele değişkenin 1 değerini alma olasılığı, π_i ve 0 değerini alma olasılığı ise $(1 - \pi_i)$ olur.

Bağımsız (yordayıcı) değişkenler $X = (X_1, X_2, X_3, \dots, \dots, \dots, X_n)$ biçiminde ifade edildiği durumda, herhangi i 'inci gözlemin regresyon modeli $Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_i + \varepsilon_i$ biçiminde gösterilen modelde bulunan bağımsız değişkenler için bir kısıtlama yoktur. Bu modelde Y_i bağımlı değişkeni $-\infty$ ile $+\infty$ arasında sayıda değer alabilmektedir. Ancak bağımlı değişkenin alacağı 0 ve 1 değerleri için model yapısal olarak değişmektedir.

$P(Y_i = 1)$ i 'inci gözlemin 1 değerini alma olasılığı olduğundan $E(\varepsilon_i) = 0$ olduğu için Y_i 'nin beklenen değeri; $E(Y_i) = 1 \cdot P(Y_i = 1) + 0 \cdot P(Y_i = 0) = P(Y_i = 1)$ olacaktır. Bağımlı değişken iki kategorili olduğu durumda ($0 \leq E(Y_i) = P(Y_i = 1) \leq 1$) olduğundan en büyük sınırlama bağımlı değişkenin beklenen değeri üzerinde olacaktır. Bunun sonucunda;

$E(Y_i) = P(Y_i = 1) = \beta_0 + \beta_1 X_i$ olarak ifade edilebilir. Bu model bağımlı değişkeni 0 ile 1 arasında olasılık değeri alan "Doğrusal olasılık modeli" olarak adlandırılır (Tatlidil, 1996). Daha sonra bu sınırlamanın önüne geçmek için ilk olarak;

$E(Y_i) = P(Y_i = 1) = \beta_0 + \beta_1 X_i$ modelindeki olasılık değerlerinde $\frac{P}{1-P}$ (Odds) dönüşümü yapılarak bağımlı değişkenin sınırları 0 ile $+\infty$ aralığı olarak sonrada $\frac{P}{1-P}$ oranının doğal logaritması alınıp lojit dönüşümü yapılarak bağımlı değişkenin sınırları $-\infty$ ile $+\infty$ olarak genişletilir. Dönüşümler sonucunda elde edilen model:

$\ln\left[\frac{E(Y=1/X_i)}{E(Y=0/X_i)}\right] = \ln\left[\frac{P_i}{1-P_i}\right] = \beta_0 + \beta_1 X_i$ olur. Bu model lojistik model veya lojit model olarak adlandırılır (Hosmer ve Lemeshow, 2000). Modelden elde edilen olasılık değeri ise:

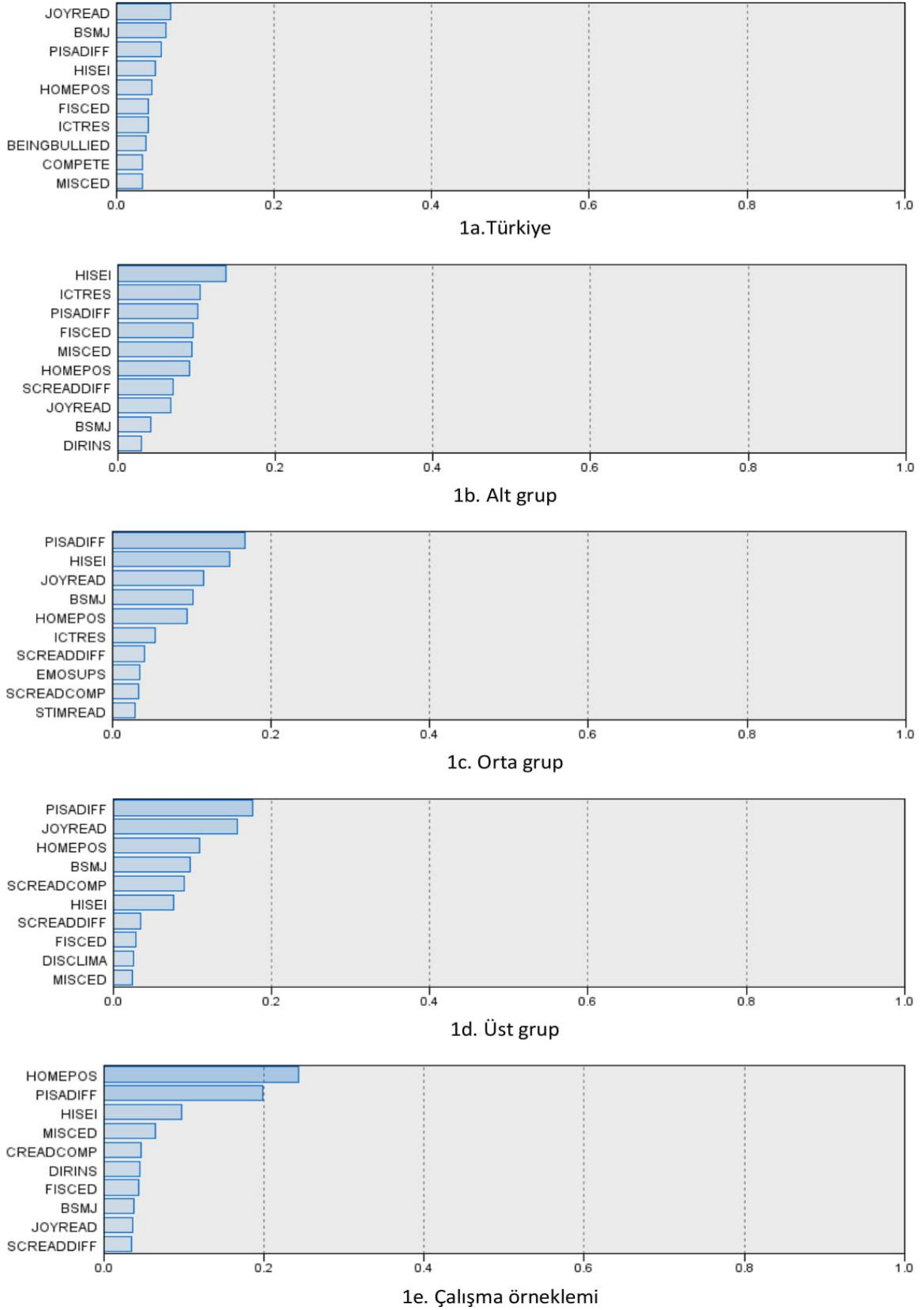
$$P_i = \frac{\exp(\beta_0 + \beta_1 X_i)}{1 + \exp(\beta_0 + \beta_1 X_i)} \text{ olarak ifade edilir (Collet, 2003).}$$

Lojistik regresyon modelinde en çok olabilirlik yöntemi kullanılarak model katsayıları kestirilir. Bu yöntem ile kestirilen katsayıların anlamlılığı Wald testi veya G istatistiği ile elde edilir. Lojistik modelde bulunan "başarılı olmanın", "başarılı olmamaya oranı" $\frac{P}{1-P}$ ile gösterilip bu oran "Odds" olarak bilinir. Bu oran $0 \leq Odds \leq +\infty$ aralığında değer alıp lojistik regresyon modelinde değişkenlere ait katsayıların yorumunda kullanılır. 0 ile 1 arasında değer alırsa başarısızlık olasılığı başarılı olma olasılığından daha fazla, 1 olursa başarısız olma olasılığı ile başarılı olma olasılığı eşit, 1'den büyük olursa başarılı olma olasılığı başarısız olma olasılığından daha fazladır.

Bulgular

Lojistik regresyon analizi yapılırken öncelikle başarı puanı 553'den küçük olan puanlar 0 (başarısız) olarak ve başarı puanı 553 ya da daha büyük olan puanlar 1 (başarılı) olarak alınarak, iki düzeyli başarı durumu değişkeni elde edilmiştir. Ardından çalışmanın ana amacına uygun olarak, öncelikle, 34 bağımsız değişkenden başarıyı yordayabilen ilk 10 değişken saptanmıştır. Uygulama, SPSS Modeler programında Lojistik regresyon veri madenciliği algoritması kullanılarak gerçekleştirilmiş ve ilk 10 değişkene ilişkin yordayıcı önem düzeyi grafikleri Şekil 1' de verilmiştir.

PISA 2018’de Okuduğunu Anlama Başarısını Yordayan Değişkenlerin Veri Madenciliği İle Belirlenmesi

Şekil 1. Okuduğunu Anlama Başarısını Yordayan Değişkenler ve Yordayıcı Önem Düzeyleri

Birinci araştırma sorusuna ilişkin bulgular

Şekil 1’deki grafiklere göre; başarıyı yordayan birinci sırada önemli değişkenler; Türkiye için okuma keyfi (JOYREAD), alt başarı grubundaki ülkeler için ebeveynlerin en yüksek mesleki statüsü (HISEI), orta ve üst başarı grubundaki ülkeler için PISA testinin zorluk algısı (PISADIFF) ve çalışma örneklemini için evdeki eğitimsel eşyalar (HOMEPOS) olarak elde edilmiştir. Şekil 1’de her bir grup için elde edilen PISA okuduğunu anlama başarısını yordama derecesine göre seçilen ilk 10 bağımsız değişkenin sayısını azaltmak için “yordayıcının önem düzeyi” en az % 5 alınarak “PISA okuduğunu anlama başarısını en iyi yordayan” yeterli sayıda bağımsız değişken saptanarak Tablo 3’de sunulmuştur. Tablo 3 incelendiğinde, her bir grup için, yordayıcı değişkenlerin önem sırası, lojistik regresyon katsayısının işareti tablo içinde belirtilmiş ve önemli ortak değişkenler aynı sırada yazılmıştır.

Tablo 3. Okuduğunu Anlama Başarısını Yordayan Önemli Değişkenler

Türkiye	Alt Grup	Orta Grup	Üst Grup	Çalışma örneklemini
3.(-)PISADIFF	3.(-)PISADIFF	1.(-)PISADIFF	1.(-)PISADIFF	2.(-)PISADIFF
4.(+)HISEI	1.(+)HISEI	2.(+)HISEI	6.(+)HISEI	3.(+)HISEI
5.(+)HOMEPOS	6.(+)HOMEPOS	5.(+)HOMEPOS	3.(+)HOMEPOS	1.(+)HOMEPOS
1.(+)JOYREAD	8.(+)JOYREAD	3.(+)JOYREAD	2.(+)JOYREAD	-
2.(+)BSMJ	-	4.(+)BSMJ	4.(+)BSMJ	-
-	2.(+)ICTRES	6.(+)ICTRES	-	-
-	5.(+)MISCED	-	-	4.(+)MISCED
-	-	-	5.(+)SCREADCOMP	5.(+)SCREADCOMP
-	4.(+)FISCED	-	-	-
-	7.(-)SCREADIFF	-	-	-

-,+:Lojistik regresyon modelindeki beta katsayısının işareti, 1,2,3,...: Önemli değişkenlerin önem sıralaması

Tablo 3’de, lojistik regresyon beta katsayılarının işaretine göre, PISA testinin zorluk algısı (PISADIFF) ve okuma kavramı zorluk algısı (SCREADIFF) değişkenlerinin PISA okuduğunu anlama başarı durumunu yordama da negatif, diğer değişkenlerin ise pozitif etkiye sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuç eğitim açısından doğal bir sonuç olup; bu değişkenlere yönelik zorluk algısı arttıkça başarının azalacağını ifade eder. PISADIFF ve SCREADIFF değişkenleri dışındaki değişkenler, başarıyı pozitif etkileyen değişkenler olduğundan, lojistik regresyon beta katsayıları pozitif değerler olarak elde edilmiş olup, bu değişkenler başarıyı artırıcı etkiye sahip yordayıcılar olarak yorumlanabilir. PISADIFF, ebeveynlerin en yüksek mesleki statüsü (HISEI) ve evdeki eğitimsel eşyalar (HOMEPOS) değişkenleri tüm analizlerde PISA okuduğunu anlama başarısını yordama da önemli ortak değişkenler olarak saptanmıştır.

PISADIFF değişkeni tüm analizlerde, birinci, ikinci veya üçüncü sırada öneme sahip değişken olarak saptanmıştır. Bu sonuca dayanarak PISA testinin zorluk algısının, PISA okuduğunu anlama başarı durumunu yordama da önemli tahmin edicilerden biri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte HISEI değişkeninin alt ve orta başarı grubu ülkelerde birinci veya ikinci sırada öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgu, orta düzey veya daha düşük düzeydeki ülkelerde, ebeveynlerin eğitim düzeyi değişkeninin, öğrencilerin PISA okuduğunu anlama başarı durumunu tahmin eden önemli yordayıcı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, başarıyı yordama bakımından HOMEPOS değişkeni çalışma örnekleminde yapılan analizde ilk sırada öneme sahip çıkmıştır. Dolayısıyla çalışma örnekleminde evdeki eğitimsel eşyaların miktarının, PISA okuduğunu anlama başarı durumunu artırıcı en etkili değişken olduğu söylenebilir.

Tablo 3 incelendiğinde, okuma keyfi (JOYREAD) çalışma örnekleminde, okuduğunu anlama başarı durumunu yordayan önemli değişkenler arasında değildir. Bununla birlikte JOYREAD; Türkiye, alt, orta ve üst başarı grubu analizlerinde PISA okuduğunu anlama başarı durumunu yordayan önemli değişkenlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, JOYREAD değişkeni Türkiye analizlerinde PISA okuma puanlarını yordayan önem sırası en yüksek değişken olarak saptanmıştır. Bu bulgu, Türkiye’nin PISA başarı sıralamasında orta başarı grubunda yer almasına rağmen, okuma keyfi değişkeninin, okuduğunu anlama başarısını artırmada üst başarı grubu ülkelere bile daha önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Böylece; JOYREAD değişkeni, alt başarı grubunda sadece sekizinci sırada yer alırken, Türkiye için üst başarı grubundan bile üst sırada yer alarak PISA okuma başarısını birinci sırada yordayabilen değişken olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla, okuma keyfi değişkeni bakımından, Türkiye’nin, orta başarı grubu ülkelere çok üst başarı grubu ülkeler ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Öğrenciden beklenen mesleki statü (BSMJ) değişkeni başarıyı yordama da orta, üst başarı grubu ülkeler ve Türkiye’de önemli değişkenlerden biriyken, alt başarı grubu ve çalışma örnekleminde analizlerinde önemli değişkenler arasında bulunmamıştır. BSMJ değişkeni Türkiye örnekleminde ikinci sırada öneme sahipken orta ve üst başarı grubu ülkelerde dördüncü sırada yer almaktadır. Bu bulgu, Türkiye’deki öğrencilerden beklenen mesleki statünün diğer ülkelere göre başarıyı daha fazla etkileyen bir değişken olduğunu gösterebilir.

Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) kaynakları (ICTRES) değişkeni alt ve orta başarı grubu analizlerinde başarıyı yordama da önemli değişkenlerdendir. ICTRES değişkeni alt başarı grubu ülkeler için ikinci sırada bir öneme sahipken orta başarı grubu ülkeler için altıncı sırada öneme sahiptir. Bu bulgu, alt başarı grubu ülkelerde bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmiş ülkelere göre başarıyı tahmin etmede daha etkili bir tahmin edici olduğunu gösterebilir. ICTRES değişkeni yönünden Türkiye’nin üst başarı grubu ülkelere benzer olduğu söylenebilir.

Anne eğitim düzeyi (MISCED) değişkeni alt başarı grubu ve çalışma örnekleminde başarıyı yordama da önemli değişkenlerden biri olarak belirlenirken, Türkiye, orta ve üst başarı grubu analizlerinde önemli değişkenler arasında bulunmamıştır. Bu bulgu, alt başarı grubu ülkelerde anne eğitim düzeyinin PISA okuduğunu anlama başarısını belirlemede önemli olduğunu, fakat orta ve üst başarı grubu ülkelerde önemli olmadığını göstermiştir.

Okuma kavramı yetkinlik algısı (SCREADCOMP) değişkeni üst başarı grubu ve çalışma örnekleminde analizlerinde okuduğunu anlama başarısını yordama da önemli değişkenler arasındadır. Bu değişkenin, Türkiye, alt ve orta başarı grubu ülkeler için, PISA başarı

durumunu belirleyen önemli değişkenlerden biri olmamasına karşın, üst başarı grubu ülkelerde önemli değişkenlerden biri olduğu görülmektedir.

Baba eğitim düzeyi (FISCED) ve okuma kavramı zorluk algısı (SCREADIFF) değişkelerinin sadece alt başarı grubu ülkelerde PISA başarı durumunu yordama da önemli değişkenlerden olduğu görülmektedir.

İkinci araştırma sorusuna ilişkin bulgular

İkinci araştırma sorusuna cevap verebilmek için 34 bağımsız değişken ve PISA okuduğunu anlama başarısı bağımlı değişkeni kullanılarak; eğitim verisi, çapraz geçerlik verileri (Araştırmacının kararına göre katmanlara ayrılmış veriler) ve test verisi için analizler yapıp model performans kriterleri Weka programında hesaplanmıştır. Daha sonra, aynı hesaplamalar, başarı durumunu yordama derecesine göre seçilen ilk 10 bağımsız değişken ve bu 10 bağımsız değişkenden Tablo 3'te verilen "% 5 yada daha büyük yordayıcı önem düzeyi" ölçütüne göre seçilen daha az sayıdaki önemli değişken kullanılarak, performans kriterleri tekrar hesaplanmış ve elde edilen tüm sonuçlar Tablo 4' de verilmiştir. Bu uygulamadaki amaç, yordama önem sırasına göre ilk 10 değişkenle veya daha az sayıdaki daha önemli değişkenlerle çalışıldığında, model performansının nasıl değiştiğini ortaya çıkarmaktır. Elde edilen sonuçlar başarıyı yordama da, 34 değişkeni kullanmadan, sadece 10 veya daha az sayıdaki değişkenin yeterli olup olmadığını gösterebilecektir. Tablo 4 incelendiğinde Türkiye, alt, orta, üst başarı grubu ve çalışma örneğine ilişkin eğitim verisi, çapraz geçerlik verisi ve test verisi kullanılarak yapılan analizlerde; okuduğunu anlama başarısını yordama derecesine göre seçilen ilk 10 değişken ve bu değişkenlerden yordayıcılığı en yüksek 10'dan az sayıdaki önemli değişkenler kullanıldığında, performansların 34 bağımsız değişken kullanılarak yapılan tahminlerdeki performanslar ile yaklaşık aynı değerlere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin; Türkiye'de 34 tane bağımsız değişken için başarı oranı % 86,324'iken 10 tane bağımsız değişken için başarı oranı % 85,741, 5 tane önemli değişkenler için % 85,034'dir. Böylece, Türkiye için, değişken sayısının azalmasının doğru sınıflama oranı (DSO) üzerinde önemli bir değişikliğe neden olmadığı söylenebilir. Uygulamaların tamamında, DSO için elde edilen yakın sonuçların diğer performans kriterleri içinde geçerli olduğu Tablo 4'te görülebilir. Bu bilgilere dayanarak, örneğin alt grup için 34 değişkenden elde edilen doğru sınıflama oranına 8 değişkenle yaklaşık olarak ulaşıldığı söylenebilir. Benzer sonuçların orta, üst başarı grubu ve çalışma örneği analizleri için de elde edildiği görülmektedir. Bununla birlikte lojistik regresyon analiziyle kurulan modelin doğru sınıflama oranı bakımından en başarılı olandan en başarısız olana doğru sıralaması alt başarı grubu ülkeler, çalışma örneği, Türkiye, orta başarı grubu ve üst başarı grubu ülkeler şeklindedir. Buna ek olarak alt başarı grubu ülkelerde kapa katsayısı 0,20'in altında olduğu için düşük, GMH (görel mutlak hata) ve GHKK (görel hata karelerinin karekökü) değerleri ise yüksek çıkmıştır. Bunun nedeni alt başarı grubundaki bireylerin büyük bir kısmının (%96) kesme puanı olan 553'ün altında puan almış olmalarındandır. Bu durumda alt başarı grubu için modelden elde edilen doğru sınıflama oranının diğer gruplara göre yüksek olmasının nedeni olarak alt grup için oluşturulan modelde sınıflama sürecinde meydana gelen tesadüfi hataların fazla olması gösterilebilir. Bu sonuç alt grup ülkelerin veri yapısından kaynaklanmaktadır. Böylece; alt başarı grubu ülkeler için elde edilen lojistik regresyon veri madenciliği sınıflama modellerinin zayıf modeller olduğu söylenebilir. Diğer yandan Türkiye ve orta başarı grubunda kapa katsayısının kayda değer, üst başarı grubu ve çalışma örneğinde orta düzey olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Okuduğunu Anlama Başarısını Yordamaya İlişkin Performans Kriterleri

		Mutlak Performans kriterleri					Bağıl Performans kriterleri		
	Değişken	Veri	DSO	Roc alanı	HKOK	OMH	Kappa	GHKK	GMH
Türkiye	Tüm Değişkenler (34)	Eğitim Verisi	86,324	0,848	0,314	0,196	0,353	86,307	74,126
		Geçerlik Verisi	86,149	0,842	0,316	0,198	0,342	86,942	74,614
		Test verisi	85,377	0,835	0,322	0,200	0,328	87,113	74,738
	Seçilen değişkenler (10)	Eğitim Verisi	85,741	0,812	0,325	0,211	0,271	89,428	79,805
		Geçerlik Verisi	85,741	0,810	0,326	0,212	0,273	89,626	79,968
		Test verisi	85,248	0,802	0,332	0,214	0,262	89,913	80,225
	Önemli değişkenler (5)	Eğitim Verisi	85,034	0,810	0,333	0,215	0,255	90,185	80,480
		Geçerlik Verisi	85,551	0,809	0,327	0,213	0,263	89,806	80,317
		Test verisi	85,034	0,801	0,333	0,215	0,255	90,185	80,480
Alt Grup	Tüm Değişkenler (34)	Eğitim Verisi	96,189	0,890	0,176	0,061	0,181	90,737	81,490
		Geçerlik Verisi	96,146	0,887	0,177	0,061	0,174	91,182	81,898
		Test verisi	96,117	0,889	0,177	0,061	0,170	90,579	81,222
	Seçilen değişkenler (10)	Eğitim Verisi	96,083	0,861	0,181	0,065	0,081	93,655	86,937
		Geçerlik Verisi	96,095	0,856	0,182	0,065	0,088	93,841	87,232
		Test verisi	96,013	0,871	0,182	0,065	0,055	92,885	86,297
	Önemli değişkenler (8)	Eğitim Verisi	96,087	0,847	0,183	0,066	0,074	94,403	88,419
		Geçerlik Verisi	96,083	0,846	0,183	0,066	0,070	94,476	88,494
		Test verisi	95,990	0,854	0,183	0,066	0,040	93,836	87,777
Orta Grup	Tüm Değişkenler (34)	Eğitim Verisi	85,796	0,853	0,320	0,204	0,390	84,989	71,399
		Geçerlik Verisi	85,693	8,851	0,320	0,204	0,386	85,191	72,103
		Test verisi	85,423	0,852	0,323	0,205	0,372	85,246	72,130
	Seçilen değişkenler (10)	Eğitim Verisi	84,754	0,825	0,331	0,219	0,314	88,090	77,379
		Geçerlik Verisi	84,721	0,824	0,332	0,219	0,312	88,149	77,426
		Test verisi	84,391	8,823	0,335	0,220	0,296	88,377	77,392
	Önemli değişkenler (6)	Eğitim Verisi	84,759	0,823	0,332	0,220	0,312	88,195	77,611
		Geçerlik Verisi	84,775	0,822	0,332	0,220	0,312	88,227	77,639
		Test verisi	84,454	0,822	0,335	0,220	0,298	88,317	77,515
Üst Grup	Tüm Değişkenler (34)	Eğitim Verisi	78,384	0,840	0,384	0,294	0,472	82,528	67,845
		Geçerlik Verisi	78,324	0,838	0,385	0,295	0,471	82,745	68,017
		Test verisi	78,412	0,836	0,385	0,296	0,474	82,885	68,268
	Seçilen değişkenler (10)	Eğitim Verisi	76,984	0,817	0,395	0,313	0,432	84,996	72,149
		Geçerlik Verisi	76,996	0,817	0,396	0,313	0,432	85,070	72,209
		Test verisi	77,010	0,815	0,397	0,314	0,435	85,358	72,492
	Önemli değişkenler (6)	Eğitim Verisi	76,694	0,814	0,397	0,316	0,424	85,420	72,864
		Geçerlik Verisi	76,694	0,813	0,398	0,316	0,424	85,465	72,899
		Test verisi	76,602	0,811	0,399	0,317	0,425	85,824	76,602
Çalışma Örnekleni	Tüm Değişkenler (34)	Eğitim Verisi	87,333	0,877	0,301	0,180	0,419	83,150	68,530
		Geçerlik Verisi	87,320	0,877	0,302	0,180	0,418	83,228	68,588
		Test verisi	87,173	0,877	0,302	0,181	0,415	83,325	68,826
	Seçilen değişkenler (10)	Eğitim Verisi	86,449	0,858	0,311	0,192	0,359	85,834	73,105
		Geçerlik Verisi	86,457	0,857	0,311	0,192	0,359	85,854	73,121
		Test verisi	86,312	0,858	0,312	0,193	0,355	86,000	73,371
	Önemli değişkenler (5)	Eğitim Verisi	85,726	0,836	0,320	0,203	0,299	88,223	77,308
		Geçerlik Verisi	85,739	0,836	0,320	0,203	0,299	88,233	77,316
		Test verisi	85,587	0,838	0,320	0,204	0,290	88,315	77,474

Not : DSO (Doğru sınıflama oranı), HKOK (Hata kareler ortalamasının karekökü), OMH (Ortalama mutlak hata), GHKK (Göreceli hata karelerinin karekökü), GMH (Göreceli mutlak hata)

Tablo 4'deki diğer bir bulgu ise; üst başarı grubu ülkeler için kappa uyum katsayısının diğer gruplara göre daha yüksek çıkmasıdır. Bu anlamda üst başarı grubu ülkeler için oluşturulan model ile sınıflama sürecinde karışan tesadüfi hataların az olduğu söylenebilir. Bunun nedeninin üst başarı grubunda başarılı ve başarısız bireylerin oranının dengeli olmasından kaynaklı olduğu düşünülebilir. Bu durumda lojistik regresyon analizinde en yüksek doğru sınıflama performansına sahip alt başarı grubu ülkeler olmasına karşın, kappa katsayısı, GMH (görelî mutlak hata) ve GHKK (görelî hata karelerinin karekökü) ölçüleri bakımından en iyi sınıflama modelinin üst başarı grubu ülkeler için elde edildiği söylenebilir. Ayrıca kullanılan modelin başarılı olan öğrencilerle başarılı olmayan öğrencileri ayırma yeteneği bakımından Roc alanı değerleri incelendiğinde grupların tamamında 0,80'in üzerinde olduğu için iyi düzeyde olduğu söylenebilir. Ancak alt başarı grubunun kappa istatistiğinin kabul edilebilir düzeyde çıkmamasına dayanarak kurulan modelin alt grup hariç tüm gruplarda amaca hizmet ettiği söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Farklı başarı düzeyindeki gruplar için PISA 2018 okuduğunu anlama başarısını etkileyen değişkenlerin veri madenciliği ile belirlenmesine yönelik çalışmada, PISA testinin zorluk algısı, ebeveynlerin en yüksek mesleki statüsü ve evdeki eğitimsel eşyalar değişkenleri Türkiye, alt, orta, üst başarı grubu ve çalışma örnekleminde okuduğunu anlama başarısını etkileyen önemli ortak değişkenlerdir. Bu değişkenlerden PISA testinin zorluk algısı orta ve üst başarı grubu ülkelerde, ebeveynlerin en yüksek mesleki statüsü alt başarı grubu ülkelerde, evdeki eğitimsel eşyalar çalışma örnekleminde okuduğunu anlama başarısını etkileyen önemli değişkenlerin ilk sırasında yer almaktadır. Alanyazında mesleki statüsü yüksek ebeveynlere sahip olan öğrencilerin okuduğunu anlama becerisinin daha yüksek olduğuna yönelik araştırmalar (Vilenius-Tuohimaa ve ark., 2008; Gülleroğlu ve ark., 2014; Urfalı Dadandı ve ark., 2018) bu araştırmadaki sonucu desteklemektedir. Buna ek olarak; öğrencinin evdeki çalışma odası ve çalışma masası gibi ders çalışma ortamıyla ilgili evdeki eğitimsel eşyaların okuma başarısını artırdığına yönelik (Güzle Kayır, 2012) araştırma bulguları bu araştırmanın sonuçları ile tutarlıdır.

Okuma keyfi ise çalışma örneklemini hariç araştırma kapsamındaki diğer grupların tümünde önemli ortak yordayıcı değişken olarak belirlenmiştir. Bu değişken özellikle Türkiye için ilk sırada önemli değişkendir. Tavşancıl ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan araştırmada okuma keyfi değişkeninin PISA okuduğunu anlama başarısını önemli ölçüde etkilediğine yönelik bulgular bu araştırma sonuçları ile uyumludur. Öğrenciden beklenen mesleki statü değişkeni Türkiye, orta ve üst başarı grubu ülkelerde önemli yordayıcı olarak görülmektedir. Aksu'nun (2018) PISA 2015 fen okuryazarlığı başarısını tahmin etmede öğrenciden beklenen mesleki statü değişkeninin en iyi yordayıcı değişkenlerden olduğuna ilişkin bulgusu bu araştırmanın bulgusuyla paralellik göstermektedir. Bilgi iletişim teknolojileri (BİT) kaynakları alt ve orta başarı grubu ülkelerde önemli ortak yordayıcı olarak saptanması; Urfalı Dadandı ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan araştırmada BİT kaynaklarının okuduğunu anlama başarısını anlamlı düzeyde yordamasına yönelik elde edilen bulgu ile uyumludur. Anne eğitim düzeyi değişkeni alt başarı grubu ve PISA uygulama örnekleminde önemli yordayıcı değişken olarak bulunmuştur. Diğer yandan baba eğitim düzeyi ise sadece alt başarı grubu ülkelerde önemli yordayıcı değişken olarak saptanmıştır. Bu sonuçlar (Urfalı Dadandı ve ark., 2018) tarafından yapılan çalışmada anne ve baba eğitim düzeyinin PISA okuduğunu anlama başarısını anlamlı düzeyde yordamasına ilişkin bulgu ile tutarlı olduğu belirlenmiştir. Okuma

kavramı yetkinlik algısı üst başarı grubu ve çalışma örnekleminde önemli yordayıcı iken okuma kavramı zorluk algısı sadece alt başarı grubu ülkelerde önemli olarak saptanmıştır.

Özetle, bulgular PISA testinin zorluk algısı, ebeveynlerin en yüksek mesleki statüsü ve evdeki eğitimsel eşyalar değişkenlerinin grupların tamamında için PISA okuduğunu anlama başarısını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla PISA testine yönelik zorluk algısı olan, mesleki statüsü düşük ebeveynlere sahip, evdeki eğitimsel eşyaları yetersiz olan öğrencilerin PISA okuduğunu anlama başarısı bakımından başarısız olacakları düşünülebilir. Bu sorunun önüne geçmek için uygun eğitim politikaları sorunlara müdahale ederek bu değişkenlere yönelik farklılıkların yol açtığı olumsuzlukların giderilmesi mümkündür.

Yapılan araştırmada kullanılan lojistik regresyon modelinin sınıflama performansının kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıntılı incelendiğinde modelin sınıflama performansının gruplara göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Grupların sınıflama performansının en yüksek olandan en düşük olana doğru sırası; alt başarı grubu ülkeler, çalışma örneklemini, Türkiye, orta ve üst başarı grubu ülkeler biçimindedir. Ancak alt başarı grubu ülkelerde kappa katsayısının düşük çıkması modelin sınıflama performansının yüksek çıkmasına gölge düşürmektedir. Bunun nedeni olarak alt başarı grubunda puanların kesme puanının altına yığılması nedeniyle puanlar dağılımının çarpık olmasından kaynaklı olduğu düşünülebilir. Sonuç olarak doğru sınıflama oranı, Roc alanı ve kappa katsayısı bakımından en iyi sonuçlar çalışma örneklemini üzerinde yapılan analizden elde edilmiştir. Bunun nedeni olarak örneklem hacminin geniş olması nedeniyle puanların kesme puanı etrafında dengeli dağılması düşünülebilir. Diğer yandan modelde kullanılan verilerin eğitim verisi, çapraz geçerlik verisi ve test verisi olarak ayrıldığı durumda model performansının önemsiz düzeyde azaldığı belirlenmiştir. Böylece modelin tahmin performansının ve sınıflama performansının iyi düzeyde olduğu söylenebilir. En önemlisi ise model performansının değişken sayısının azalmasından önemli düzeyde etkilenmemesi bulgusudur. Bu sonuca dayalı olarak daha az sayıda değişken ile öğrencilerin PISA okuduğunu anlama başarısını yordamanın mümkün olduğu söylenebilir.

Lojistik regresyon modeli ile Türkiye, alt, orta, üst başarı grubu ve çalışma örneklemini için yapılan araştırmada daha az sayıda değişken ile öğrencilerin PISA okuduğunu anlama başarısının iyi derecede yordanması, bu ülkelerdeki karar alıcıların eğitim politikalarına yön verirken PISA okuduğunu anlama başarısını olumlu etkileyen faktörlere daha fazla önem vermesiyle başarı artırılabilir.

Sonraki araştırmalar için ise şu öneriler sunulabilir:

- 1- Araştırmada kullanılan PISA okuduğunu anlama başarısı üç veya daha fazla kategoriye ayrılarak PISA okuduğunu anlama başarısını etkileyen değişkenlerin iki kategorili olduğu durumdaki etkili değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenebilir.
- 2- Ayrıca kullanılan modelin PISA okuduğunu anlama başarısına yönelik sınıflama performansının PISA okuduğunu anlama başarısının üç veya daha fazla kategoriye ayrıldığında iki kategorili olduğu durumdaki sınıflama performansına göre farklılık gösterip göstermeyeceği incelenebilir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma “Farklı Başarı Düzeyleri İçin PISA 2018 Okuduğunu Anlama Başarısını Etkileyen Değişkenlerin Veri Madenciliği İle Belirlenmesi” adlı doktora tezinin bir parçasıdır.

Kaynakça

- Abad, F. M., & Lopez, A. C. (2016). Data-mining techniques in detecting factors linked to academic achievement. Article in *School Effectiveness and School Improvement*, 28 (1), 39-55.
- Abad, F.M., Gamazo, A., & Rodriguez Conde, M.J. (2020). Educational Data Mining: Identification of factors associated with school effectiveness in PISA assessment. *Studies in Educational Evaluation* 66,100875.
- Abdous, M., He, W., & Yen, C. J. (2012). Using data mining for predicting relationships between online question theme and final grade. *Journal of Educational Technology & Society*, 15 (3), 77-88.
- Akgöbek, Ö., & Çakır, F. (2009). *Veri Madenciliğinde Bir Uzman Sistem Tasarımı*. Akademik Bilişim'09 - XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri 11-13 Şubat 2009 Harran Üniversitesi, Şanlıurfa
- Akkurt, Z., & Karabağ Köse, E. (2019). Öğrenci başarısının okul, öğretmen ve aileyle ilgili değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 1-16.
- Aksoy, E. (2014). *Matematik alanında üstün yetenekli ve zekâlı öğrencilerin bazı değişkenler Açısından veri madenciliği ile belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Aksu, G., & Güzeller, C.O. (2016). Classification of PISA 2012 mathematical literacy scores using decision-tree method: Turkey sampling. *Education and Science* 41(185), 101-122.
- Aksu, G., & Doğan, N. (2018). Veri madenciliğinde kullanılan öğrenme yöntemlerinin farklı koşullar altında karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 51(3), 71-100.
- Albayrak, A.S., & Yılmaz, Ş. K. (2009). Veri madenciliği: Karar ağacı algoritmaları ve İMKB verileri üzerine bir uygulama. *S.D.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 31-52.
- Berberoğlu, G., Çalışkan, M., & Karlı, N. (2017). PISA 2015 sonuçlarına göre Türk öğrencilerinin ulaştığı düşünme süreçleri ve bu süreçlerle ilişkili olan değişkenler. Working Paper, August 2017
- Bezek Güze, Ö., Kayri, M., & Erdoğan, F. (2020). Analysis of factors effecting PISA 2015 mathematics literacy via educational data mining. *Education and Science* 45(202), 393-415.
- Büyükkıdık, C., & Mutluer, S. (2017). PISA 2012 verilerine göre matematik okuryazarlığının lojistik regresyon ile kestirilmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 46, 97-112 .
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Collet, D. (2003). *Modelling Binary Data.*, Chapman & Hall, Florida
- Coşkuner, T. (2013). *Uluslararası öğrenci başarı değerlendirme programı (PISA) 2009 uygulaması okuma becerileri okuryazarlığı'nu etkileyen faktörler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics using SPSS*. London: Sage.
- Gamazo, A., & Abad, F. M.(2020). An exploration of factors linked to academic performance in PISA 2018 through data mining techniques. *Journal Frontiers in Psychology*, 11:575167
- Gülleroğlu, H. D., Bilican Demir, S. B., & Demirtaşlı, N. (2014). Türk öğrencilerinin PISA 2003-2006-2009 dönemlerindeki okuma becerilerini yordayan sosyoekonomik ve kültürel değişkenlerin araştırılması. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(2), 201-221.
- Güzle Kayır, Ç. (2012). *PISA 2009 Türkiye verilerine dayanarak okuma becerileri alanında başarılı okullar ile başarısız okulları ayırt eden okul içi etmenler ve sosyo-ekonomik faktörler*. (Yayınlanmış Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

- Ho Yu, C., Kaprolet, C., Jannasch Pennell, A., & Digangi, S. (2012). ‘A data mining approach to comparing american and canadian grade 10 students’ PISA science test performance. *Journal of Data Science* 10, 441-464.
- Hosmer, D.W., & Lemeshow, S. (2000). *Applied logistic regression*. John WileySons, Inc : Canada. <http://books.google.com.tr/> adresinden edinilmiştir.
- İnan, O. (2003). *Öğrenci işleri veri tabanı üzerinde veri madenciliği uygulamaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuklu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Kiray, S.A., Gok, B., & Bozkir, A.S. (2015). Identifying the factors affecting science and mathematics achievement using data mining methods. *Journal of Education in Science, Environment and Health (JESEH)*, 1(1), 28-48.
- MEB (2019). *PISA 2015 ulusal ön raporu*. Ankara: Meb.
- OECD (2019). *PISA 2018 assessment and analytical framework*. Paris: OECD Publishing.
- Özer Özkan, Y., & Acar Güvendir, M. (2014).Socioeconomic factors of students’ relation to mathematic achievement: comparison of pısa and öbbs. *International Online Journal of Educational Sciences*, 6 (3), 776-789.
- Önder, R., Gelbal, S. (2016). PISA 2012 sonuçlarına göre matematik öz-yeterlik ve kaygı puanlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 5(3),271-278.
- Özarslan, S. (2014). *Öğrenci performansının veri madenciliği yöntemleri ile belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Kırıkkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale.
- Tatlıdil, H. (1992). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel analiz*. Ankara: Engin Yayınları.
- Tavşancıl, E., Yıldırım, Ö., & Bilican Demir, S. (2019).Direct and indirect effects of learning strategies and reading enjoyment on PISA 2009 reading performance. *Eurasian Journal of Educational Research*, 82, 169-190.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson/Allyn & Bacon.
- Urfalı Dadandı, P., Dadandı, İ., &Koca, F. (2018). PISA 2015 Türkiye sonuçlarına göre sosyoekonomik faktörler ile okuma becerileri arasındaki ilişkiler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(2), 1239-1252.
- Uyulgan, M. A., &Akkuzu, N. (2017).Ortaöğretim öğrencilerinin akademik başarılarını yordayan kişisel faktörler üzerine bir araştırma. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(3), 1211-1226.
- Vilenius Tuohimaa, P. M., Aunola, K., &Nurmi, J. E. (2008). The association between mathematical word problems and reading comprehension. *Educational Psychology*, 28(4), 409-426.
- Yıldırım, Ö. (2012). *Okuduğunu anlama başarısıyla ilişkili faktörlerin aşamalı doğrusal modellemeyle belirlenmesi (PISA 2009 Hollanda, Kore ve Türkiye karşılaştırması)*. (Yayınlanmış Doktora Tezi).Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ankara.
- Yue, Y. (2021). The prediction model of college english performance based on data mining under the concept of obe. *Engineering Intelligent Systems*, 2 ,89–96.
- Yung, J. L., Hsu, Y. C., & Rice, K. (2012). Integrating data mining in program evaluation of k-12 online education. *Journal of Educational Technology & Society*, 15 (3), 27-41.
- Wu, M., & Adams, R.J. (2002). *Plausible Values – Why They Are Important*. International Objective Measurement Workshop, New Orleans.

Zamyatin'in "Biz" (Mıy) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme

Emine Cengiz^{ab}

Özet

Her dönemde toplumun, dünyanın nasıl daha adil ve iyi olabileceğine dair sorgulamalarla karşılaşırız. İdeal bir düzenin tesis edilmesine dair sistemli ilk düşünceleri ortaya koyan Platon'dan itibaren pek çok düşünür bu sorgulamaların sonucu olarak ütopyik sistemler ileri sürmüştür. Fakat mükemmel olanın tasvirine yönelik eleştiriler distopyanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ütopyadan beslenen distopya, istenmeyen, baskıcı toplumların bir betimini sunmaktadır. Bu çalışmada da Zamyatin'in, bir distopya olan *Biz*'de kurguladığı yaşamın ve baskıcı düzenin var olma teknikleri, totaliter rejimlere karşı eleştirisi ele alınacaktır. Totaliter yapının kendini var etme, gözetim tekniklerini kullanma biçimi açıklanacak ve bireyin, özgürlüklerin, hakların durumu sorgulanacaktır. Bu eleştiri ve sorgulama sürecinde *Biz*'deki yaşamın Panoptikon ile benzerlikleri ve farklılıkları olduğu ortaya konulacaktır. İktidarın egemenliğini sürdürmek için uyguladığı teknikler ve bunların özgürlükle ilişkisi Foucault'nun görüşleri ile bağlantı bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Zamyatin
Biz /Mıy
J. Bentham
Foucault

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 20.07.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.973479

An Examination of Zamyatin's Novel Named "Biz" (Mıy)

Abstract

In every period, we encounter questions about how society and the world can be juster and better. Starting from Plato, who generate the first systematic ideas on the establishment of an ideal order, many thinkers have brought forward utopian systems as a result of these inquiries. However, the criticisms towards the depiction of the perfect paved the way for the emergence of dystopia. Dystopia, benefitting from utopias, presents a description of undesirable, oppressive societies. In this study, the existence techniques of the oppressive order and the life that Zamyatin fictionalized in *Biz*, a dystopia, and his criticism against totalitarian regimes will be discussed. The way the totalitarian structure creates itself and uses surveillance techniques will be explained and the status of the individual, freedoms and rights will be questioned. In this process of criticism and questioning, it will be revealed that the life in *Biz* has similarities and differences with the Panopticon. The techniques applied by the power to maintain its dominance and their relationship with freedom will be tried to be examined in connection with Foucault's views.

Keywords

Zamyatin
Biz /Mıy
J. Bentham
Foucault

About Article

Received: 20.07.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.973479

^a İletişim Yazarı: emineyurtyurt@gmail.com

^b Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Felsefe Bölümü, ORCID: : 0000-0003-4167-2973

Giriş

Yevgeni Zamyatin'in 1920 yılında yazmış olduğu "Biz" romanının, 20. Yüzyılın distopyasının ilk örneğini (Tandaçgüneş, 2009, s. 55) sunduğu belirtilmektedir. Jeremy Bentham'ın isim babası olduğu kakatopya (Kumar,2006, s.172) ile eş anlamlı olarak kullanılan distopya, zorlu/kötü yer anlamına gelmektedir. Distopya kavramı, Yunanca dus'tan gelen dys (kötü, zor, hastalıklı) ve topos (yer) sözcüklerinden oluşmaktadır (Sarcey-Riot, Bouchet, Picon,2003, s.149; Vieira, 2017, s.22) ve Bentham'ın takipçilerinden J.S. Mill' in 1868'de Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada kullanıldığı aktarılmaktadır. (Kumar,2006, s.172; Vieira, 2017, s.22)

Biz, yaygın olarak "Sovyet rejiminin sapmalarına dair eleştiri gibi okunsa da özünde kitlelerin organizasyonlarını tek tipleştiren bütün büyük örgütlenmelerin etkinliği üzerine hiciv olarak" (Tandaçgüneş, 2009, s.74) ifade edilmektedir. Orwell, Zamyatin'in, "Sovyet rejimini özel hedef olarak düşünmemiş olabileceğini: belirli bir ülke değil, ama endüstriyel medeniyetin zımnı amaçlarını hicvettiğini" (Orwell, 1946) düşünmektedir. Eserde ana karakter D-503'ün, totaliter yönetim tarzını benimsemiş Tek Devlet' te başından geçenler konu edilmektedir. Aslında roman, D-503'ün inşa sürecinde bulunduğu Integral adı verilen uzay aracı ile diğer gezegenlere götürülmesi için yazılan günlüğüdür. Çünkü Tek Devlet kendi ideolojisini, düzenini ilkel yaşam formları olarak gördüğü diğer yaşamlara aktarmak ve yaymak istemektedir. Bu da Integral aracılığıyla gerçekleşecektir.

D-503, 26. yüzyılda Velinimet/İyiliksever' in egemenliğindeki Tek Devlet yaşamını şu şekilde aktarır okura: "Biz milyonlar her sabah altı tekerlek şaşmazlığıyla aynı saatte, aynı dakikada yek vücut uyanırız. Tek bir milyon olarak aynı saatte çalışmaya başlar, tek bir milyon olarak aynı saatte işi bitiririz. Milyonlarca eli olan tek bedende eriyerek Tablet'in belirlediği aynı dakikada gezmeye çıkar ve salona gider, Taylor egzersizlerinin yapıldığı salona gider, oradan da uyumak için ayrılırız..." (Zamyatin,2012, s.22) Bu devlette herkes aynı üniformaları giyen birer numaradır, isimleri yoktur. Belirli bir düzen çerçevesinde hareket eden numaralar seri üretimden çıkmış robotlara benzer, birey olma özelliklerini yitirmişlerdir. Hiçbir farklılığı ve hareketi kabul etmeyen, herkesin herkesle aynı ve eş olduğu, matematiksel düzenin hüküm sürdüğü bir yaşamdır Tek Devlet'in sunduğu ve devam etmesini istediği: "orijinal olmak eşitliği ihmal etmektir... eski çağlardaki aptal dilinde orijinal olmak demek bizim dilimizde sadece görevini yerine getirmek demektir." (Zamyatin,2012, s.37-8) Romanın adından da anlaşılacaktır ki Tek Devlet herkesi "biz"leştirmeyi, homojen bütünlüğü arzulamaktadır.

Tek Devlet, ideolojisini benimsetmek ve tek tipleştirmek için özellikle gözetim tekniklerini kullanır. Amacına ulaşmak adına herkesin her an gözlenmesi gerekir. Böylesi bir düzen özgürlüğe, mutluluğa, sevgiye, hayal gücüne karşı düşmanlığı içermektedir. Çünkü özgürlük, kişilerin istedikleri şekilde giyinmelerine, davranmalarına, istedikleriyle bağ kurmasına neden olacaktır. Tek Devlet'in yöneticisi olan İyiliksever/Velinimet' in egemenliğinin dışında başka bir yaşam biçiminin olduğu fark edilebilecek dolayısıyla bütünü mükemmel uyumunu bozacak bireyselleşme ortaya çıkacaktır. Oysa makine, bir nesnedir, şeydir; nasıl çalışması isteniyorsa ona göre dizayn edilir, amacı belirlenmiştir. İşte *Biz*' deki numaralar da gözetim sayesinde makine haline getirilmeye çalışılmakta, insana dair olan ne varsa öldürülmektedir. (Walker, 1987, s.117) Örneğin, aynılaştırmanın etkin bir enstrümanı ve sembolü olarak hepsi aynı üniformaları giymek zorundadır. Yaşamlarının mimarı, öznesi olmaktan çok

uzaktadırlar. Hiçbir açıdan seçim yapabilen, değer taşıyıcısı olan failer değildir. Zamyatin için “ölü-canlılar/ruhsuzlardır. (Zamyatin, 1923)¹ Zira bu tür bir yaşamda öngörülebilir, hatasız olan mutluluğu sağlar fakat hata yapmak, insani olanın bir unsurudur. Özgürlüğe sebep olan hayal gücü, *Biz’in* Tek Devleti için en büyük tehlikedir. Kusursuz işleyen dışlıların düzenini bozacak bir hastalıktır, mutluluğun önünde en büyük engeldir: “Özgürlük ve suç, aero’nun hareketiyle hızı arasındaki gibi birbirinden ayrılmaz bir biçimde ilintilidirler. Aero’nun hızı sıfıra denk ise hareket etmez, insanın özgürlüğü sıfıra denk ise suç işlemez. Bu gayet açık. İnsanı suçtan arındırmanın tek yolu onu özgürlükten arındırmaktır.” (Zamyatin, 2012, s.44) Denklem açık ve nettir: hareket-özgürlük yoksa sıfırda suç, mutsuzluk da yoktur, sıfırdır.

Romanda matematik kullanılarak açıklanan hayal gücü, özgürlük ve suç sarmalı D-503’ün 0-90’dan sonraki partneri I-330’un devreye girmesiyle örülmektedir. Baş kahramanı baştan çıkaran olarak bir kadın, I-330, tasvir edilmiştir. (Sarcey-Riot, Bouchet, Picon, 2003, s.134; Claeys, 2017, s.241) D-503, I-330’a âşık olmuştur, onunla yaşadıklarıyla D-503’te ruhun oluşmaya başladığını görürüz. D-503 bunun ne anlama geldiğinin farkındadır ve endişelidir. Aşkı, “içinde yaşamakta olduğu akıl-hayal gücü çatışmasının aracı” (Mikesell, Suggs, 1982, s.93), “ruhsal uyanışının katalizörü” (Andre-Saint, 2003, s.288) olmakta ki bu da onun Tek Devlet düzenine olan bağlılığını zayıflatmakta, yaşamı tehlikeye girmektedir. I-330, D-503 üzerinde yıkıcı bir etki olarak şekillenmektedir. İçeriden gelen bu etki bizlere I-330’un romandaki rolüne, İyiliksever’in Tek Devlet’teki tavrının kaynaklık ettiğini göstermektedir. Çünkü I-330, İyiliksever gibi D-503’ten kendi hegemonyası altına girmesini, tam bir teslim olma halini ister. Bu ise bazı yorumcuların onu, saf bir âşık olarak değil kurnaz bir isyan hazırlığına çalışan bir karakter olarak betimlemesine neden olmaktadır. (Mikesell, Suggs, 1982, s.94) Femme fatale şeklinde I-330’un tasvirine karşı çıkanlar da söz konusudur. (Alihodžić, 2017, s.121) D-503’ün I-330 aracılığıyla yaşadığı bu değişim kendini romanın dilinde de açığa çıkarmaktadır. D-503 günlüğünde başlangıçta “biz”i yazmak isterken “ben”i anlatmaya başladığı görülür. (Parrinder, 1973, s.22) “biz”den “ben”e geçiş süreci D-503’ün ve aşkının sonunu getirecektir.

Özgürlük, seçmeyi, düşünmeyi barındırır; kaybı da insanlığın, insani yaşamın kaybıdır, ölümüdür. Makineleşen insan için seçimin, iradenin, ruhun, özgürlüğün anlamı olmayacaktır. Tek Devlet, özgürlüğün mutsuzlukla eş değer sayıldığı bir zihniyete karşılık gelmektedir. İstenmeyen, uzak durulması gereken, kötülüklerin sebebi olarak yansıtılan özgürlüğün Tek Devlet’te yaygınlaşmaması, düzenin bozulmaması için sürekli gözetim söz konusudur. Numaralar, şeffaf camlarla çevrili hücrelerde yaşarlar, aydınlığa mahkûm edilmişlerdir. Sürekli görünürlük ve hücre mantığı burada Jeremy Bentham’ın Panoptikon tasarımını hatırlatır. İki kurgu arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek adına Bentham’ın görüşlerinden bahsetmek faydalı olacaktır.

Jeremy Bentham ve Panoptikon

İngiliz ahlak filozofu, yasa reformcusu olan ve utilitarizmin kurucusu şeklinde ifade edilen Jeremy Bentham döneminin İngiltere’sindeki hukuk ve ceza teorisinin yetersizliklerinin farkındadır: Kentleşmenin yaratmış olduğu istihdam, yoksulluk ve bağlantılı olarak suçun mahiyeti-ceza ilişkisi, hapisane koşulları çözüm bekleyen sorunlardı. Avukat olan Bentham yaşanan bu problemlere kayıtsız kalmamış, teorik görüşler ileri sürmesinin yanında çözüm

önerileri sunmuştur. Bir ceza teorisi ortaya koyarak cezanın niteliği, suç-ceza arasındaki oran, hapisane koşulları ile ilgili birtakım belirlemelerde bulunmuştur. Konunun teori kısmını kendince açıkladıktan sonra bir gözetim evi/hapishane (Panoptikon) tasarısı geliştirmiştir. Burası sadece suç işleyen belli bir süre suçundan dolayı özgürlüğünün kısıtlandığı yer olarak düşünülmemektedir. Bentham için Panoptikon suçluların cezalarını çekerken bir yandan da topluma karıştıkları zaman düzeni bozmadan, ona faydalı olacak şekilde ıslahlarını gerçekleştiren bir tasarıdır. Bentham ile bilinmesine rağmen aslında kardeşi Samuel'in projesidir. Samuel'in tasarısının hedefi, "merkezi denetim ilkesine dayanarak bu sayede çok sayıda işçinin denetim altında tutulmasını sağlamaktır." (Pease-Watkin, 2008, s.78) Bentham kardeşinin amacını çok yönlü hale getirerek, tasarımı farklılaştırır. Proje gözetim altında tutulacak her tür insanın bulunduğu her türlü kuruma ve özellikle bakımevi, okul, rehabilitasyon merkezi, hastane, fabrika, ıslahevi gibi nezaret altında tutma, hapis, tecrit, çalıştırma ve eğitim amaçlarına hizmet edebilen Panoptikon'a dönüşür. (Bentham, 1995, s. 33) Panoptikon' un Bentham ile anılması da işte kardeşinin projesine "herhangi bir istisna olmaksızın içerisinde çok sayıda insanın gözetim altına tutulma hedefinin tüm yapılara uygulanabilirliği" (Werret,2008, s.108) özelliğini katmasıdır. Tek bir formülle birçok hedefe ulaştırabilecek, çok hedefli bir yapı haline gelmektedir. Foucault'nun deyişiyle "çok farklı arzularından hareketle, türdeş iktidar etkileri imal eden harika bir makinedir." (Foucault, 2000, s.298)²

Grekçe pan (her şey/ bütün) ve optic (gözlemek/ görmek) kelimelerinin birleşmesiyle oluşan "panopticon ", bütünü gözlemek/ her yeri gören (Bauman, Lyon, 2018, s.22) anlamına gelmektedir. Her yeri görmesi elbette ki yapının şeklinin belirleyicisidir. Panoptikon, birçok amaç için en kullanışlı şekil olan daire biçiminde tasarlanmıştır. Mahkûmların hücreleri, görsel ve sözel iletişimde bulunmaları engellenerek dairenin çeperinde sıralanmıştır. (Bentham, 1995, s.35) Gözetmen locasının olduğu gözetleme kulesi dairenin tam ortasına yerleştirilmiştir. Mahkûmun gözetim altında olabilmesi için hücrelerin aydınlık olması gerekir, bu da hücrelere bir pencere açılarak sağlanmaktadır. Mahkûmun görünürlüğüne karşısında gözetmenin görünmezliği konumlanmıştır. Locada gözetmenin olup olmadığının mahkûm tarafından anlaşılmasına mahal vermemek adına "bina dairenin iki çapıyla oluşturulmuş olan ve birbirlerini 90 derecelik açıyla kesen bölmelerle dörde ayrılmıştır." (Bentham, 1995, s.36) Her ayrıntısı incelikte düşünülen Panoptikon tasarımında en temel nokta, (Bentham'ın ifadesiyle) "etkili görünmeden gözetleme mekanizmasıyla birleşen gözetleyicinin merkezi konumudur." (Bentham, 1995) Merkezde olan gözetmen mahkûma göre karanlıktayken mahkûm gözetmene göre aydınlıktadır. Her daim hakkında bilgi edinilen mahkûm bilginin nesnesi, her şeyi gören ama kendisi görünmeyen gözetmen bilginin öznesidir. Bu da ortaya bir bilgi asimetrisi çıkarmaktadır. (Bauman, 1997, s.25) Panoptikon' da aydınlık ıslah için vardır. İstenilen, mahkûmu aydınlıkta tutarak gözetlemektir. Foucault' ya göre, "tam ışık altında olma ve bir gözetmenin bakışı, aslında koruyucu olan karanlıktan daha fazla yakalayıcıdır. Görünürlük bir tuzaktır." (Foucault, 2000, s.296) Panoptikon bu şekilde yeni bir iktidar fiziği/anatomisi yaratmaktadır. (Foucault, 2000, s.307) Hapishanelerde mahkûmu karanlığa hapsetmek şimdi yerini aydınlığa bırakmaktadır.

Panoptikon ve Biz

Panoptikon'daki gibi hücrelerde yaşayan numaralar aydınlık altında sürekli görülebilir durumdadır. Fakat şeffaf olan bu hücreler Panoptikon'daki gibi belirli bir mekânsal düzen

içinde değildir. Foucault'nun ifadesiyle Panoptikon' da "ne kadar kafes varsa, o kadar küçük tiyatro vardır, bu tiyatrolarda her oyuncu tek başınadır, tamamen bireyselleşmiş, yalnızlaşmış ve sürekli olarak görülebilir durumdadır." (Foucault, 2000, s.295) Mahkumlar hücrelerinde yalnızdırlar, diğerleriyle iletişime geçebilecek durumda değildir. Numaralar ise özel saatler de dahil olmak üzere içinde buldukları yaşam tarzının belirlediği şekilde birbirleriyle etkileşim ve iletişim halindedir. Aynı zamanda Tek Devlet'te, Panoptikon' un gözetleme kulesi de bulunmamaktadır. Panoptikon'un gözetleme gücü merkezde toplanmıştır oysa Tek Devlet bu gücü numaralar ve muhafızlar arasında dağıtmaktadır. Görünür olmak, her daim gözetim altında olmak zaten numaralar için olağandır, özümsemişlerdir de. *Biz*'de gözetleme kulesinin işlevi birçok kişiye yüklenmektedir, bu şekilde "gözetleme kulesi olmadan herkes kendi Panoptikon'unun da bekçisi olmaktadır." (Bauman, Lyon, 2018, s.74) Panoptikon' un gardiyanları yapı içinde mahkûmları denetim altında tutarken Tek Devlet'te de gözetimi sağlayan koruyucular/muhafızlar (Collins, 1996, s.354)³ her yerdedir. Koruyucular dışında da her numara diğerini storlar inmediği sürece gözetleyebilmektedir. Panoptikon' da mahkumların gardiyanları, gardiyanların ise -halk/insanlar tarafından denetlemesine" (Pease-Watkin, 2008, s.77)⁴ benzer şekilde Tek Devlet'te de herkes birbirinin gardiyanı olmuştur, ancak tek bir farkla: Panoptikon akıl hastalarının, suçluların yani daha çok "zapt edilmesi güç/dışlanmış (Bauman, Lyon, 2018, s.70, 74) olanlarla ilgili bir proje iken *Biz*'de Tek Devlet içinde yaşayanlar kişilerdir yani numaralardır. Burada numaralar hem gözetlenen hem de gözetleyen konumundadır. Şeffaf hücreler, ne zaman karşılaşılacağı belli olmayan, gölge gibi beliren koruyucuların işlerini rahatlatmaktadır. (Zamyatin, 2012, s.61)

Muhafızların ve numaraların birbirini gözetlemesinin yanında sokaklarda membranlar kullanılmaktadır. Bu cihazlar bütün konuşulanları kaydedecek ve muhafızlara bilgi sağlayacaktır. Tek Devlet sadece görme duyusunu değil duyma duyusunu da gözetim için kullanmaktadır. Davranışlardaki denetimi aşarak zihni denetim altına almak ister. Konuşma düşüncenin sözlere dökülmesi olduğundan numaraların düşündüklerine de sınırlamalar getirilmeye çalışılmaktadır.

Panoptikon' da amaç öncelikle gözetmen locasında kimsenin olup olmadığını bilmeyen mahkûmun zihnine "sürekli seni izliyorum" mesajını yerleştirip gözetimin taşıyıcıları olarak güç sahiplerinin hegemonyasını sürdürmeleridir. Aydınlik sayesinde mahkûmun psikolojisi tahrip edilerek gözetlenmeyi doğal bir hal içine sokar Panoptikon. Böylece bireylerde gücün istediği doğrultudaki eylemlerde bulunacak ve bunları otomatikleştirilecek, düzeni bozacak davranışlar engellenecektir. Benzer şekilde *Biz*'de her daim görünür olmak, yaşamın kaçınılmaz bir parçasıdır ve numaraların otokontrolü sağlamalarına, düzene uygun davranışları sergilemelerine yarayacaktır. Numaraların hem birbirlerine hem de muhafızlara sürekli görünürlüğünün en ciddi özelliği, bütün ile özdeşleşmelerini kolaylaştırması, onları buna isteklendirmesidir. (Amey, 2005, s.25) Çünkü numaralar, her bir hücrede kendilerini, onlara benzer olanı görmekte, bir bütünün yarattığı gücü hissetmelerine neden olmakta dolayısıyla bütünün parçası olmaya özendirilmektedir: "Yatağımın başucundaki sağlam, kristal çan çaldı: saat 7.00, kalkma zamanı. Sağımdaki ve solumdaki cam duvarlarda binlerce kere tekrarlanan kendimi, tüm odamı, elbisemi ve hareketlerimi görüyorum. Devasa ve güçlü bir bütünün bir parçası olduğunu görmek insanı diriltiyor." (Zamyatin, 2012, s.42) Aynanın, önünde duran bir şeyi yansıması gibi Tek Devlet'te numaralar birbirlerinde kendilerini

yansıtmalıdır. (Parrinder, 1973, s.23) Orijinallik ile eşitlik arasındaki negatif ilişki bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Panoptikon' un temel ilkesi ifade edildiği gibi gardiyanın görünmeden gözetlemesiyle mahkumların zihinlerinde bir manipülasyonla- her yerdelik hissi yaratarak- arzulan davranışların gerçekleştirilmesine dayanmaktadır. Mahkûmun zihnindeki dönüşüm istenilen düzenin devam etmesini sağlayacaktır. Tek Devlet'in yapısı da Panoptikon'a paralel bir şekilde işlemektedir. Numaraların her daim göz altında tutulması davranışlarının düzenlenmesine yardımcı olacaktır. Ancak Tek Devlet'in Panoptikon'dan farklılaştığı bir nokta vardır: Panoptikon' un mimari düzeni doğrudan mahkûmun zihniyle ilgilenmektedir. Mahkûmun fiziksel bir acı veya etkinlik dahilinde değişimiyle bağlantılı bir uygulamaya rastlanmamaktadır. Oysa Tek Devlet sonraki başlıkta ele alacağımız bir uygulamaya sahiptir. Ruhun oluşumu ile ortaya çıkabilecek sapmaların engellenmesi, yok edilmesi ameliyatla gerçekleştirilecektir. Numaralara fiziksel bir müdahale olan bu yöntem, özgürlüğün, ruhun ve insanın feda edilişi anlamına gelmektedir.

İtaat, göz ve görmenin gücü vasıtasıyla elde edilmektedir. Hiçbir şeyin gizli kalmaması milyon hücreli organizmanın kusursuzluğunun bir unsurudur. Bentham'ın "gözetim altında tutulacak kişiler, onları gözetlemesi gereken kişiler tarafından ne kadar sürekli bir şekilde gözetimde tutuluyorsa, kurumun X amacına o kadar mükemmel bir şekilde ulaşılabilecektir." (Bentham, 1995, s:34) dediği gibi Tek Devlet'teki kusursuz düzen, Velinimet' in hegemonyası ancak her daim görmekle, gözetlemekle gerçekleştirilecektir. Burada seçimler bile bütün açıklığıyla yapılır, herkes herkesin verdiği oyu görür, bilir. D-503 gizliliği ve görünür olmamayı hırsızlıkla aynı anlamda kullanır: "Yarın Velinimet' in yıllık seçim günü. Yarın sarsılmaz mutluluk kalelerimizin anahtarlarını bir kez daha Velinimet' in eline temsil edeceğiz...Söylenene göre, eskiler seçimlerini hırsızlar gibi saklı yapmış. Hatta bazı tarihçilerimize bakılırsa seçim törenlerine çıkmadan önce yüzlerini maskelerle gizlerlermiş." (Zamyatin, 2012, s.143) D-503 için seçim günü tek milyon hücreli olmanın gururla gösterileceği gündür. Böyle bir yapının parçası olmak ve bunun herkes tarafından bilinmesi, "biz" olmak, üstünlük ve ihtişamın herkese gösterilmesi, bir meydan okumadır. Oy vermenin gizli yapılamaması daha önce ifade edildiği gibi gözetleyen ve gözetlenen ayrımının numaralar için bulanıklaştığının bir kez daha altını çizmektedir. Gözün her yerdeliği iktidarın ulu, yüce, ulaşılmaz, ilahi bir yapıya bürünmesine ve bu şekilde numaraların görünür olmayı içselleştirmesine neden olmuş, bundan hoşnut olmalarını sağlamıştır: "Birisinin seni, yapacağın en ufak bir hatadan, atacağın yanlış bir adımdan şefkatle koruyan dikkatli gözlerini üzerinde hissetmek çok hoş bir şey." (Zamyatin, 2012, s.74) Aynı isteklilik, teknolojinin hızla geliştiği ve gündelik hayatımızın her alanına sızdığı düşünülürse, bizler için yabancı olmadığı gibi normal, olağandır. Cep telefonları, bilgisayarlar, kameralar, kredi kartları vb. her hareketimizi kaydetmekte, bilgi nesnelere haline bizleri getirdiği ifade edilmektedir. Buna göre aslında bireyler olarak gündelik yaşantımızı özgür irademizle şekillendirdiğimizi ve teknolojik aletleri kullanmayanları tıpkı D-503'ün vahşilerin yaşamını akıl ve gerçek dışı görmesiyle eş tuttuğumuz düşünülmektedir. Güvenlik tehdidi bu araçları kullanma isteği uyandırmaktadır. Tehdidin yarattığı korku kişilerin sorgulamadan, iradi olduğunu düşündüğü şeyi yapmalarına sebep olabilmektedir. Görünürlük şimdi tuzak olmaktan çıkarak gönüllüğe dayanmaktadır. Gözetim, gündelik yaşamın bir parçası olmakta ve mekânın sınırlarını aşmaktadır. Dört duvar arasında yaşayan insan evinde mahremiyeti

sağladığını iddia etse de gözetim teknikleriyle kendini daima görünür kılmaktadır. Bu ise insanların kendi rızalarıyla büyük veri depolarının bir parçası olmalarına neden olmaktadır. Kullanılan gözetim teknikleriyle her bir kişi tıpkı *Biz'*deki numaralar gibi niceliksel, sembolik bir varlığa dönüştürülmekte ve yaptıkları her şey veri depoları için birer iz haline gelmektedir. Böylece iktidarın varlığını sürdürmesi için gerekli bilgi, iktidarın taşıyıcısı haline gelen kişiler tarafından kolayca sağlanmış olmaktadır.

*Biz'*in baş kahramanı D-503 İntegral denilen gemiyi inşa eden bir mühendis/matematikçidir. Mühendis/matematikçi olması, Tek Devlet'in mutlakiyetçiliğine, bireyselle, hayal gücüne ve duygulara karşı duruşuna, $2+2=4$ kesinliğine dayanan yapısına dikkat çekmek içindir. İntegral, başka gezegenlere giderek hâlâ ilkel özgürlük ortamında yaşayanları Tek Devlet'in matematiksel, sarsılmaz, öngörülebilir, belirlenmiş dünyasına dahil etmek amacıyla yapılmıştır. Gerçekte özgürlük dağıtma adı altında uygulanan strateji, *Biz'*de mutsuzlukla eş değer olan zararlı özgürlüğü bertaraf etme stratejisine dönüşmektedir. İntegral esasen ifade edilen amacının zıttı bir şekilde üretilmiş bir araçtır. Zira integral hayal gücü olmadan tasarlanabilecek, hayata geçirilebilecek bir yapı değildir. (McCarty, 1984, s.126) Teknoloji hayal gücünün kullanılmasıyla ortaya çıkmakta ancak hayal gücü ile savaşımaktadır. D-503'ün ruhun oluşumunu fark etmeye başladığında gittiği doktorların birisi ameliyatı diğeri ise onun için hayal gücünün gerekli olabileceğini söylemiştir. (McCarty, 1984, s.127) İntegralin varoluşundaki ironik durum, doktorların konuşmasında net bir şekilde okuyucular tarafından görülmesini sağlamaktadır. Hayal gücü, insani olana atıfta bulunmanın yanında teknolojiyle olan bağıyla acımasızlığın illeti olmaktadır. Zamyatin'in ana tenkit noktası burada ortaya çıkmaktadır: makineleşmeye ve teknolojinin hayal gücü ile "*Biz*"deki ilişkisi. Makinelere ve teknolojiye tamamen bir karşı olma hali değildir, insanın makine olmaya yönelik tavrı ve teknolojinin hayal gücünü yok edici sonuçları, onun üstünde bir yer edinmesi problemlidir.

Tek Devlet'in baskıcı, denetleyici ideolojisini başlangıçta benliğinin parçası haline getirmiş D-503, bu stratejiyi yerine getirmeyi görev edinmiştir. Herkesin herkesle aynı, farklılığın kabullenilmez olduğu, hata yapma özgürlüğünün asla tanınmayacağı bu yapı onda o kadar içselleşmiştir. Tek Devlet'in gözünün her şeyi gördüğünün farkındadır ki başlangıçta bunun dışında bir hayat düşünemez: "Şöyle diyelim: bir kare, canlı, harika bir kare tahayyül edin. Onun kendisini, yaşamını anlatması lazım. Karenin aklına en son gelecek şey dört köşesi olduğunu söylemektir: çünkü bunu göremez, bu kendisi için çok alışılmış ve günlük bir şeydir. Hiç olmazsa pembe biletler ve bunlarla ilgili her şey: bu benim için dört köşenin eşitliğidir, ancak sizin için belki de Newton'un denkleminde daha zordur." (Zamyatin, 2012, s.30) D-503 başlangıçta sürekli görünür olmaktan memnundur, bu duruma karşı olumlu bir tavır geliştirmiştir; çünkü onu hatadan alıkoyacaktır. Yalnız Panoptikon'un mahkûmunda, D-503'ün sahip olduğu bu bakış mevcut değildir. Her ikisinde ortak olan bir şey varsa o da her daim görünür olmak, gözetim altında tutulmaktır. Foucault'nun iktidarın her yerde olduğuna dair söylemi "*Biz*"de paralel bir şekilde işlenmektedir. (Amey, 2005, s.28)

İktidar ve Özgürlük

Foucault eserlerinin genel olarak konusunun iktidar olmadığını belirtir. Amacını "insanların, bizim kültürümüzde, özneye dönüştürülme kiplerinin tarihini oluşturmak. Yapıtlarım, insanları özneye dönüştüren üç ayrı nesneleştirme kipi üzerinde durmuştur." (Foucault, 2016,

s:58) şeklinde ifade etmektedir.⁵ Anlaşılacağı üzere özneyi anlamlandırma süreci içinde Foucault iktidarı, iktidar-özne-hakikat arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Onun özne konusuna bu kadar önem vermesi özneleştirilmenin, bir kimliği dayatmak olarak manipülatif bir biçimde kullanılmasından ileri gelmektedir. (Keskin, 2015, s.18)

İktidar insanları baskı altında tutarken onların bedenlerini yönetmekte, onlarda kendi öznesini oluşturmakta, kimlikler empoze etmektedir. Beden üzerinde iktidarın yaratmış olduğu etki, ruhun bu doğrultuda devamlı bir şekilde oluşturulmasını sağlamaktadır: "Ruhun... var olduğunu, bir gerçekliğe sahip olduğunu, cezalandırılanlar üzerinde... uygulanan bir iktidar işleyişi aracılığıyla bedenin çevresinde, yüzeyinde, içinde sürekli olarak üretildiğini söylemek gerekir." (Foucault, 2000, s.67) Beden, iktidarın varlığının ve sürdürülmesinin bir aracı haline gelmektedir. İtaat ve düzen, bedenin kontrolü ve denetimi sayesinde. İktidar da bu şekilde yaşamın en ücra köşelerine kadar sızarak ilişkiler üzerinde belirleyici olmaktadır.

Foucault'ya göre özne olmak, "geleneksel, nerdeyse Descartesçi bir anlamda; yani insanın bir deneyimle kurduğu ve bu deneyimi kendi deneyimi olarak görmesini sağlayan bilinç ilişkisi demektir. Kimlik de insanların deneyimlerinin özneleri konumunda olduğunu kabul etmekten" (Keskin,2015, s.14) ileri gelmektedir. Kuşkusuz Foucault da iktidar ilişkilerinin kimlik üzerinde etkisi olduğunu farkındadır. İktidar ilişkilerinin görülmediği bir toplumun varlığından söz etmenin mümkün olmadığını düşünür. (Foucault, 2016, s.244) Fakat kimliklerin doğru veya yanlış olarak sınıflandırılması denetimin, tahakküm ve boyun eğmenin yolunu açmaktadır. "Yanlış/kötü/ hastalıklı" şeklinde etiketlenmiş bir kimliğe dahil davranışları gösterenlerin dışlanması, uzak durulması, ceza verilmesi, iyileştirilmesi gerektiği düşünülüyorsa ve bu tür uygulamalara maruz kalıyorlarsa, insanlar bazı davranışları yapmaktan çekinecek, kendilerini sınırlayacaklardır. "Doğru/iyi/normal" olan kimlik altındaki davranışları yapacaklar ve diğer kimliğin "yanlış" olduğuna inanacaklardır.

Biz'de de vahşiliğin, hayvansılığın sebebi; bilimselliğin olmayışı, hayal gücü ve özgürlüğün var oluşudur. Eğer siz hayvanlar gibi rastgele üriyorsanız, müziğinizin kaynağı esin ise siz vahşisiniz, "hastalık"lı olansınız. Tek Devlet'te hastalıklı olan kötüdür ve iyi olan numaralardır. Hasta olarak sınıflandırılmış bir kimlik için yapılacak şey onu dışlamak, tedavi veya yok etmektir. Oysa numaralar gibi görünen vahşiler, hastalıklarını saklayanlar bulunmaktadır ve muhalefet edecekleri, Tek Devlet'e direnecekleri günü beklemektedirler. Tek Devlet egemenliğini sürdürmek için bedeni denetim altına almakta, kendi "normal" ini dayatmaktadır. Kişileri belirli hareket tarzları içinde tutarak, yaşam döngülerini programlayarak, cinselliklerini denetleyerek, sürekli onları görünür kılarak numaralara dönüştürmüş, kendine özneler üretmiştir. Foucault'nun söylediklerine paralel bir şekilde Tek Devlet "temiz/mükemmel/normal" kimliğini bu pratiklerle zorla kabul ettirmektedir. D-503'ün ifadelerinde bunu görmek mümkündür: "Biz' Tanrı'dan, 'Ben' ise şeytandan geliyordu." (Zamyatin, 2012, s.134)

Biz tanrısal, mükemmel, hatasız, doğanın karşıtı, matematiksel ve makineleşmiş olanın; doğa ise şeytansı, rastgele, akıl dışı, vahşi, hayvani olanın temsilidir. Dolayısıyla doğa, makineleşmenin karşısında konumlanmakta ve kötülüğün, istenmeyeninin esası olarak görülmektedir. (Stableford, 2017, s.367; McCarty, 1984, s.126) Doğaya, doğal olana karşı

olumsuz bu peşin hükümler, I-330 ile aşkından önce D-503'in ağzından şu şekilde dökülüyordu: "Eskilerin okyanusları, aşıkların duygularını hoş tutmaktan öte bir amaç gütmekten kıyıları öylesine dövmeye bırakması, dalgalardaki milyonlarca kilogram metrelik gücü boşuna harcamaları kadar aptalcaydı bu. Oysa biz, dalgalarda boşa gidenleri alıp elektriğe dönüştürdük...Kudurmuş, köpüklü canavarı yakalayıp evcilleştirdik!" (Zamyatin, 2012, s.56) Onun için güzel; fayda sağlayan, rasyonaliteyi ortaya koyan şeylerde kendini açığa çıkarmaktadır. Numaraların ruhtan arındırılması onların estetik bilinçlerini ve sanat eseriyle karşılaşmanın sonucu yaşanan estetik deneyimi de ortadan kaldırmaktadır. Genellikle şiirlerde kullanılan bülbül ile gül arasındaki aşkın, feryadın tasviri olarak bülbülün ötüşü güzellikle anılırken D-503 bunu arsızlık olarak tanımlar. Çünkü artık şiir bile devletin amaçlarını gerçekleştirmek adına kullanılmaktadır. Demek ki şiir de fayda sağladığı için vardır burada.

Doğaya atfedilen özellikler *Biz'*de onun zamansal döngülerle olan ilişkisinden gelmektedir. Buna karşılık teknolojinin sağladığı mekanik yaşam, zaman üzerinde bir hakimiyeti getirmektedir. İşte *Biz'*deki kurgu da baskıcı bir zamansal düzenlemeyi yansıtmaktadır. Numaralar, belli davranışları içeren, periyodlara ayrılmış yaşamlar sürmektedir. Örneğin bir zil sesiyle hepsi aynı saatte uyanmaktadır (Zamyatin, 2012, s.24), dolaşmaya çıkmaktadır. Bu pratikler "bütün"leştirme için gerekli görülmektedir. Çünkü Tek Devlet, aynılaştırmak istemektedir ve bunun için zorunlu olarak dayatılan kimlik üzerinden özneyi ifade etmektedir. Oysa Foucault "eğer kendimizi kimlik sorununa göre konumlandırıcaksak, kendimizi biricikliğimizle konumlandırmalıyız. Fakat, kendimizle sürdürmemiz gereken ilişkiler kimlik ilişkileri değildir; bunlar daha ziyade, farklılaşma, yaratma, yenilik ilişkileri olmalıdır." (Foucault, 2015, s.282) diyerek buna karşı çıkar. Çünkü o, kişinin "biricikliği ile kendini konumlandırması" (Foucault, 2015, s.282) gerektiğini, aynılığın bıkınlık verici bir durum olduğunu savunur. Elbette ki kişiler birtakım kimlikler altında haz duyuyor, bu kimlikleri beğeniyor olabilir, Foucault'nun karşı olduğu bu değildir. O, bu kimliklerin ahlaki olarak bütün insanlar için uyulması gereken bir ilke şeklinde sunulmasını onaylamaz.

Yaratılan düzenli hareketler sistemi numaraların yaşamlarının en özel boyutuna kadar işlemiştir. Günde iki defa birer saatlik kişisel saate sahiptirler. (Zamyatin, 2012, s.22) Kişisel saatlerde özel zaman geçirebilir, marş eşliğinde yürüyüş yapabilir ya da İntegral' in götürmesi için bir şeyler yazılabilir. Aslına bakılırsa hala daha az da olsa bir tür bireysellik söz konusudur. (Alihodžić, 2017, s.124) Her numara kişisel saatte yapmak istediği farklı aktiviteleri seçebilir. Fakat bu tercihler ancak "Saat Tablet" in düzenlendiği zamanlarda mümkün olabilmektedir. Belirlenen saatlerde belirlenmiş eylemleri yapabildikleri kadar bireyselliğe sahiptirler.

Foucault 18. Yüzyıldan itibaren beden üzerindeki iktidar teknolojilerinde bir değişimin söz konusu olduğunu belirtmektedir: Disiplinci-Düzenleştirici mekanizma. Bu bağlamda cinsellik önemli bir konu haline gelmiş ve ön plana çıkmaktadır. Ona göre cinsellik, "iktidarın bedenler ve onların maddesellikleri, güçleri, enerjileri, duyuları ve hazları üzerindeki etkileri çerçevesinde düzene soktuğu en spekülâtif, en ideal ve en içsel öğedir." (Foucault, 2018, s.111) Cinsellik bir yandan disiplin, gözetim bir yandan da nüfus ile ilgilidir. Bu iki alanın kesişim yeri olmuştur: "anatomo-siyaset ile biyo-siyaset arasındaki birleşme noktası." (Foucault, 2016b, s.153) İktidar ilişkileri için de farklı alanlarda ve stratejilerde kullanılacak bir unsur

durumundadır. Buna koşut bir şekilde Tek Devlet egemenliğinin aktarımının bir aracı olarak cinsellikten yararlanmaktadır. Yukarıdaki paragrafta ifade edildiği gibi numaralar kişisel saate sahiptir. Ancak her ne kadar kişisel saat denmiş olsa da hiç de söylendiği gibi kişisel değildir. Sadece özel zamanlar için şeffaf hücrelerinin storlarını indirmelerine izin verilmektedir. Mahremiyetin sağlandığı düşünülse, hücrenin içi izlenilemese de cinsel aktivite başka şekillerde denetlenmektedir: Tek Devlet yaptığı testlerle numaraların cinsel aktivite zamanını belirlemektedir. Her numara partneriyle zaman geçirmek istediğinde devlete bildirmek zorundadır. Pembe koçanlar, iznin verildiğinin kanıtıdır. Bu koçanlar numaralar arasındaki ilişkinin kayıdır. Foucault'nun betimlediğine benzer şekilde düşünürsek disiplinci ve düzenleyici iktidar mekanizması *Biz*'de birbirine eklenmektedir. Cinsel aktivitenin saati, günü, kişilerin bilgisinin bildirimi; bir numaranın davranışının, duygularının ve bedeninin denetimi, bedenin faydalı güçlerinin eğitilmesi katı bir disiplinci mekanizmanın uygulanışı şeklinde düşünülebilir. Bütün bunlara ek olarak Tek Devlet daha ileriye giderek üremeyi de kontrol altına almıştır. Burada ise disiplinci mekanizmadan, "beden-insan odağından tür-insan"a (Foucault, 2002, s.248) yani düzenleyici iktidar mekanizmasına geçiş yapılmaktadır. Bu mekanizma nüfusun nasıl arttırılacağı, yönlendirileceği, doğum, uzun yaşama oranları vb. ile ilgidir. *Biz*'deki bu doğum kontrol uygulaması bir kitle olarak numaralar üzerinde uygulanmakta, bir bakıma düzenleyici mekanizmanın işletildiği öne sürülebilir.

Tek Devlet'te doğması istenilen çocukları devlet yetiştirir, aile mefhumu söz konusu değildir. Zira "*Biz*'de de Platon'un Devleti'ndeki gibi devlet ailenin yerine geçmektedir." (Collins,1996 s.355; Andre-Saint, 2003, s:288) Özel hayatın gizliliği ve korunması, evlenme, aile kurma ve çocuk yetiştirme hakları numaraların ellerinden alınmıştır. Toplumsal cinsiyet Tek Devlet'in biçimlendirmesi altındadır. Özel ve kamusal alan ayrımı ortadan kalkmış, kamusal alanın her tarafın kamusalıyla çevrelendiği görülmektedir. Cinsellik, üzerinden gerçekleştirilen baskı yoluyla kişisel ilişkilerin sekteye uğratılması, Tek Devlet'e bağlılığın perçinlenmesi için bir strateji (sosyal kontrol aracı) (Alihodžić, 2017, s.120) olarak kullanılmaktadır. Bahsedilen iktidar mekanizmalarıyla üst düzey verimin alınacağı, zihinlerine kodlanmış düzen ve hareketlerin dışına çıkmayan, ona bağlı kalan, cinsiyet açısından yansızlaştırılan makine insanlar yaratma amacı gerçekleştirilmeye çalışılır. Kişilerin birbirleriyle bağ kurmasına izin vermeyen Tek Devlet numaralar için cinselliği bir yandan biyolojik bir işlevi yerine getirme olarak kodlar. Zira duygular numaraların görevlerini yerine getirmesinde önleyiciler oldukları için yok edilmelidir; olmuyorsa istenilen doğrultuda yön vermelidir. Mutlulukla bağlantılı olan kıskançlık da bu şekilde Tek Devlet'te alt edilen bir duygudur: "Saadet ve kıskançlık mutluluk adı verilen kesrin pay ve paydasıdır... Şu kesin: artık kıskançlık için hiçbir neden kalmadı, kesrin paydası sifıra indirgenmiştir, kesir harika bir sonsuzluğa dönüşür." (Zamyatin, 2012, s.31) Yalnız kıskançlığın yok edilmesi, numaraların birbirlerine karşı davranış şekillerinin belirlenmesinde etkisi olması bakımından önem taşımaktadır. Çünkü "her numara diğer numaralar üzerinde -bir cinsel ürün olarak- hak sahibidir." (Zamyatin, 2012, s.30-1) ilkesine göre birbirlerini Tek Devlet'in onlara yaptığı gibi nesneleştirilebilmektedirler. Bundan rahatsızlık duymayan D-503, eski insanların cinselliğini rastgele, hayvani bulur. Eskilerin, Tek Devlet'teki Annelik ve Babalık Standardı olmadan yaşamaları, çocuklarını kendilerinin yetiştirmesi ona göre gerçek dışıdır. Fakat başlangıçta kahramanımız kontrolsüz cinsel aktiviteyi kabullenemese de romanın sonunda kendisinden hamile olan partneri O-90'ın Yeşil Duvarın arkasına, hapishanevari yaşamdan kaçmasını sağlar. Bu kaçış gerçekte tek başarıya

ulaşan eylemdir romanda. (Mikesell, Suggs, 1982, s.99) Ne D-503 kendi başına içindeki kaostan kurtulabilmiş ne de I-330 ve grubu emellerine ulaşmıştır.

Zamansal baskı, Tek Devlet'in matematiksel, kusursuz düzenin bir gereği durumundadır. Çünkü D-503'ün ifadesiyle "Tek Devlet'in çizgisi düz çizgidir. Büyük, ilahi, şaşmaz, bilge bir düz çizgidir, çizgilerin en bilgesidir..." (Zamyatin, 2012, s.12) Zamana, davranışlara, kişilere getirilen kısıtlamaların hepsi bu düz çizginin gerçekleştirilmesi amacına dayanmaktadır. Eğri olan yani sapmalara sebep olan hiçbir şeye izin verilmemelidir. Tek Devlet'in en büyük korkusu, sapmaların nedeni olan ruhun oluşumudur. Ruh, kişinin durumu kritik etmesine, anlamlandırmasına, farklı olanı analizine ve alternatifleri değerlendirmesine yönlendirecektir. Kişi öncelikle düşünce özgürlüğünün farkına varacak ve ona ihtiyaç duyacaktır. Tek Devlet'te buna yer yoktur. Hayal gücü, duygu, aşk, aile; bunların hepsi düz çizgiyi eğri, homojen olanı heterojen yapacaktır. Dolayısıyla özgürlük yoksa hak da yoktur.

İktidar ve özgürlük arasındaki ilişkiyi Foucault, bir karşıtlık şeklinde yorumlamaz: Çünkü ona göre "her toplumsal alanda iktidar ilişkilerine rastlanıyorsa, bunun nedeni her yerde özgürlüğün de olmasıdır." (Foucault, 2016, s.75, 236) Özgürlüğün olduğu yerde iktidarın ve aynı zamanda direnişin olabileceğini belirtir. Özgürlüğün olmayışı iktidarı da ortadan kaldıracaktır. (Foucault, 2016, s.236) Özgürlük-iktidar ontolojik bakımdan birbirini var eden unsurlardır: "bu oyunda özgürlük, iktidar uygulanmasının koşulu (hem iktidarın işleyebilmesi için özgürlük olması gerektiğinden iktidarın ön koşulu; hem de özgürlük iktidardan tümüyle arındığında iktidar ortadan kalkacağı ve onun yerini salt ve basit şiddet zorlaması alacağı için iktidarın desteği) olarak görülecektir." (Foucault, 2016, s.75) Buradan hareketle *Biz* eserine bakıldığında dar kapsamlı da olsa bir özgürlük alanı bulunduğu düşünülebilir. Numaraların tek bir milyon olarak her gün aynı saatte kalktığı, uykuya daldığı, aynı şekilde giyindiği, hareket ettiği bir tablo sergilenirken öte yandan hastalık olarak tanımlanan hayal gücünün oluşması ile karşılaşılır. *Biz'*deki hayal gücü-özgürlük-mutluluk ilişkisiyle aslında Foucault'nun iktidar ve özgürlük arasında bahsettiği o özgürlük alanına yer açıldığı söylenebilir. Çünkü romanda D-503 partneri I-330 ile Antik Ev'de buluşur. Burası eski, numaraların hücreleri gibi şeffaf, camdan olmayan, müzeye benzeyen bir yapıdır. En önemlisi de Antik Ev, Yeşil Duvarın arkasına, Tek Devlet'in vahşiler dediği isyancı grubun yaşadığı bölgeye gitmek için gizli bir geçide sahiptir. Romanda özgürlüğe yani isyana açılan kapıdır aslında. Aynı zamanda geçmişten kalan bir hatıralar bütünüdür. Yasaklanan yiyecek ve içeceklerin, kıyafetlerin, kişisel bakımın kullanımının devam ettiği bir yerdir. Bütün bunlar numaralara zarar verecek şeylerdir ki bu Tek Devlet'e zarar vermekle aynı anlama gelmektedir. Tek Devlet'in kurtulmak, yok etmek istediği geçmiş, (Sarcey-Riot, Bouchet, 2003, s.136) eski olan Antik Ev'de, orada durmaktadır. D-503'ün söylemlerinde geçmiş; aptallık, çirkinlik, aşağı vb. niteliklemlerle olumsuz bir şekilde betimlenmektedir.⁶ Bu ise Antik Ev-Tek Devlet ikiliği ile geçmiş-gelecek, vahşi-uysal, duygu-akıl zıtlığını yaratmaktadır. Elbette ki numaralar için istenilen, Antik Ev'in temsil ettiği, "mephi"lere (isyancı grubu) götüren tasavvur değildir.

Foucault'ya göre iktidar için direniş ona mündemiçtir: "İktidarın olduğu her yerde direnme vardır; ancak ya da daha doğrusu bu yüzden- direnme hiçbir zaman iktidara göre dışsal bir konumda değildir...İktidar ilişkileri, bir direnme noktaları çokluğu uyarınca var olabilir...Bu direnme noktaları, iktidar şebekesinin her yanında mevcuttur." (Foucault, 2018, s.71) Tek

Devlet, direnişi yani ötekini "mephi"leri var etmiştir. Buna uygun olarak bir tarafta fanusun içinde Tek Devlet'in yönetimi altında içerisi, diğer tarafta ise Tek Devlet'ten, kusursuz düzenden Yeşil Duvar ile ayrılmış vahşilerin/ötekilerin olduğu "dışarı" vardır. Yeşil Duvar, özgürlük ve özgürlüğün yokluğu, makine ve kişi ikiliğini belirginleştiren, ayıran çizgidir. (Burns, 200, s.82; Andre-Saint, 2003, s.290) Numaraların, her daim görünür kılınarak içeride kalmaları istenmektedir. Ötekiler yani direniş hareketi olan "mephi"ler özgürlükten yoksun numaraların/bizin karşısında vahşi, hayvani, akıl dışı olan olarak imlenir. (Walker, 1987, s.122) Tek Devlet ve Mephiler arasında yaratılan bu karşıtlık, Yunan mitolojisi ile bağlantılı olarak yorumlanmaktadır. Apollon, "aydın, durgun, ölçülü gücü, varlığı akılla anlama ve akıl yetisine dayanan yöntemlerle biçimlendirme gücü ve yeteneği" (Erhat, 1999, s.44) iken Dionysos "topraktan fıskıran bitkileri ve bu bitkiler arasında insanı en çok etkileyenleri, yaşamına yön verenleri simgeler." (Erhat, 1999, s.95) İnsanın doğanın gizemlerine vakıf olmasını sağlaması, doğaya yönelmiş bir tanrı olarak Dionysos'un gerçek gücüdür. Doğanın sırlarını bilmenin yolu da esriklikten geçmektedir. O halde bir coşkunluk, taşkınlık halinin sebebi olması bakımından Dionysos, Apollon'un zıttı bir şekilde insanın mantıksal olandan uzaklaşmasının, ayrılmasının bir tezahürü durumundadır. Biz'de Apolloncu olan Tek Devlet, Dionysosçu olan ise Mephilerle karşılaşmaktadır. Hegel'in terminolojisiyle (Apollon/Tek Devlet) "tez" kabul edildiğinde (Dionysos/Mephi) "antitez" olacaktır. (Andre-Saint, 2003, s.290)

Tek Devlet'e ötekilerin sızması, içeridekilerin dışarıdakiler gibi olmaması için gözetim her daim ve her yerde mevcut kılınmaya çalışılmaktadır. Yine de düzeni bozmak isteyenler ortaya çıkmaktadır. Çünkü Foucault'nun dediği gibi "iktidar ilişkisinin özünde yatan ve onu devamlı kıskırtan etken, istencin boyun eğmeyişi ile özgürlüğün inadıdır." (Foucault, 2016, s.76) Tek Devlet'in hayal gücünü dolayısıyla özgürlüğü ortadan kaldırma çabaları söz konusu olsa da ruhun oluştuğu görülmektedir. Tek Devlet, sonunda bu inattan kurtulmanın yolu olarak gördüğü bir yöntem bulmuştur: Görünürlükle sağlanan bilgiyle Tek Devlet hayal gücü hastalığına yakalanan numaraları ameliyat ile yine teksesliliğin içine dahil edecektir. Numaralar düşüncelerini gizleyebilir durumdadır ve bu da Tek Devlet'e karşı direniş tehdidini her zaman geçerli kılmaktadır. Bu tehdidin bertaraf edilmesi için gözetim tek başına yeterli değildir. Eğer bir numarada ruh oluştuysa yani hayal gücü hastalığına yakalandıysa, numaraların içinde beliren çatışmadan kurtulması, tekrar makine olması, bireyin iradesinin yerine Tek Devlet'in iradesinin geçerli olabilmesi için "ameliyat" edilmelidir. D-503, I-330'un onu sürüklediği isyan grubu ile karşılaştığında içerisi-dışarı ikilemiyle yüzleşir, bir seçimin eşliğindedir. Hem de bu ikilem onun benliğinde I-330'un temsil ettiği hayal gücü, İyiliksever'in karşılık geldiği akıl çatışmasının ifadesidir. (Mikesell, Suggs, 1982, s.94) İki seçenek arasında kalmak ona acı vermektedir ancak romanın sonunda ameliyat edilir ve âşık olduğu, onu isyana sürükleyen I 330'un infazını izler. Ameliyattan sonra duygulardan yoksun olan D-503, tekrar Tek Devlet ile bütünleşebilecektir, artık arada kalmak yoktur, çünkü seçim yoktur. Numaraların öz farkındalığa sahip olması, muazzam bütünlüğün bir parçası olmasının yarattığı etkinin ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Numaralar bireyleşirse Tek Devlet düzeni bozulur. Tıpkı Platon'daki gibi Zamyatin'in Biz' inde de beden ile devlet arasında uyum mevcuttur. (Collins, 1996, s:357)

Tek Devlet her yerdeliğini gözü ve kulağıyla sağlamakta ama bu yine de hayal gücünün oluşumunu, ona karşı direnişi ortadan kaldırmamaktadır. Tek Devlet düşmanları sonunda

cerrahi bir müdahale ile yok edilmelidir. Koruyucular ve ameliyat yoluyla yani “el”i ile baskıcı yaşam biçimini var etmek ve bunu doğallaştırmak amacındadır. (Çoban, 2008, s.112) Bireylerin ruhsal ve fiziksel gelişimini, sağlığını denetim altında bu şekilde tutmaya çalışmaktadır. Bütünü, bizi ortadan kaldırma eylemleri, infazlar herkesin gözü önünde yapılır. Velinimet infazcıdır, makinenin kolunu çeker ve suçlunun bedeni atomlarına ayırır. Düzeni bozanları yani “öteki”yi cezalandırarak numaraların Tek Devlet’in normlarının içinde kalmasını sağlamaya çalışır. Hem yönetici, düzen sağlayıcı hem yargulayan ve cezalandıran rolünü üstlenir. Tek Devlet’teki yaşamın ve ölümün, her şeyin gücü ile donatılmıştır. Tek Devlet’in iradesi, aklı onda somutlaşmaktadır. Aslında öteki, iktidarın ihtiyaç duyduğu şeydir. Çünkü infazlar, herkese gelecekte başlarına neler gelebileceğinin bir provasıdır. Tek Devlet’te infazlar, numaralara “eğer öteki gibi olursanız sonraki sizsiniz” mesajını verir ve bu korkuyla numaraları direnmekten uzaklaştırarak belirlediği sınırlar dahilinde yaşamaya, itaat etmeye yönlendirir.

Sonuç

Zamyatin “Yaşayan bir edebiyat dünün saatine veya bugünün saatine göre değil, yarının saatine göre yaşar. (Zamyatin,1923) derken bunu “Biz” eseriyle somutlaştırmaktadır. Biz ile distopyaların daha iyi bir dünya yaratma misyonu (Vieira, 2017, s.23) üstlendiğini; bunu da totaliter, sorgusuz sualsiz itaat bekleyen ve bunu gerçekleştirmek için teknolojiyi kullanan bir yapıyı hicvederek yaptığı görülmektedir. Biz ile arzuladığı B.F. Skinner’ın dediği gibi “kaçınmamız gereken yaşam biçimlerini göstermektir”: (Claeys, 2017, s.158) Totaliterliğin bilimsellik ve teknolojik ilerleme ile birleştiğinde özgürlüğün yok oluşu ve itaatin ortaya çıkışı.

Zamyatin’in çizdiği tablo “Biz”leştirilmeye çalışılan insanın gözetim teknikleriyle insanlığının ve doğallığının, iradesinin yok edilme süreci gösterilmektedir. Bu süreç; insani olanın ölümünün duygunun, iradenin, özgürlüğün, mahremiyetin, özel alanın ve hakların kaybı ile eş değer olduğunu, görünüşte insan olan makinelerin ortaya çıkışını gözler önüne sermektedir. Gözetim, Tek Devlet’te mutluluğun, bireyselliğin, sevginin/duyguların, ruhun ve özgürlüğün karşısında kullanılan en etkili araçtır. Matematiksel düzen için engeller olan bu unsurlar denklemlerdeki sapmalardır. Cinselliğin de Tek Devlet’in çizgisinde eğrilik yaratmaması için denetim altına alınması ki yaşamın her bir parçasının düzenlenmesinin insanın kendi elinden alınmasını gerektirmektedir. Biz’deki yaşamın, düzenin her alanına yayılmış olan gözetim durumuna ve günümüz insanın görünür olma ve bilinme isteğine karşı bir uyarıda bulunduğu söylenebilir. Mekânsal anlamda ne Panoptikon’ un hücrelerinde ne de Biz’in şeffaf, cam evlerinde yaşanmaktadır. Ancak mahremiyetin, bireyselliğin yakalandığı düşünülse de insanlar yaşamlarını sosyal medya ağları, televizyon, internet vb. Biz’deki gibi şeffaflaştırmaktadır.

“Biz” in bizlere aktardığı dünyanın Bentham’ın Panoptikon tasarımından izler taşıdığı hatta onun stratejisini bir adım ileriye giderek kullandığı iddia edilebilir. Panoptikon’daki her yerdelik hissi Zamyatin’in Biz’de söylemek istediklerinin temelini oluşturmaktadır. Her yerdelik numaraların istenilen düzene ulaşılmasının, gücün bir aracıdır. Zamyatin Panoptikonvari hapishaneyi farklılaştırarak bir kente uygular. Bu kentte her şey Tek Devlet’in normlarıyla yerine getirilmekte ve bunun normal olduğu herkes tarafından kabul edilmelidir. Cam fanusun ötesindeki yeşil sonsuzluk istenmeyen, kötü olandır. Foucault’nun iktidar ve direniş arasında kurduğu ilişki Biz’de cam fanus ve yeşil sonsuzluk arasındaki ikilikle

yanıtılmaktadır. Bu, Hegel'in tez-antitez karşıtlığı üzerinden de anlaşılabilir. Cam fanus içinde egemenliğini sürdüren Tek Devlet'in bilim ve mekaniğin kullanımının ne gibi sonuçlar doğurabileceği açıklanmaktadır. Günlük yaşama sızan gözetim stratejileri bireyin rolünü belirlediği gibi hakların, özgürlüklerin ve mahremiyetinin de sınırlarını tayin etmektedir.

Kaynakça

- Alihodžić D. (2017). Gendered Dystopia: Gender Politics In Yevgeny Zamyatin's *We*. *DHS* 2, 111-140
- Amey, D. M. (2005). Living Under the Bell Jar: Surveillance and Resistance in Yevgeny Zamyatin's *We*. *Critical Survey*, Vol. 17, No 1, 22-39
- Andre-Saint, P. (2003). Zamyatin and Rand. *The Journal of Ayn Rand Studies*, Vol. 4., No. 2., 285-304
- Bauman, Z., Lyon, D. (2018). *Akışkan Gözetim* (Çev. E. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bentham, J. (1995) Panopticon or The Inspection-House, <https://nissenbaum.tech.cornell.edu/papers/panopticon.pdf>
- Bentham, J. (1995) Panopticon or The Inspection-House, https://www.ics.uci.edu/~djp3/classes/2012_09_INF241/papers/PANOPTICON.pdf
- Bentham, J. (2008). *Panoptikon Gözün İktidarı* (Çev. Z. Özarlan). İstanbul: Su Yayınları
- Burns, T. (2000) Zamyatin's *We* and Postmodernism. *Utopian Studies*, Vol 11, No 1, 66-90
- Claeys, G. (2017). Distopyanın Kökenleri: Wells, Huxley ve Orwell. *Cambridge Edebiyat Araştırmaları Ütopya Edebiyatı* (Haz. G. Claeys), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 3-35
- Collins, C.(1996). Zamyatin, Wells and The Utopian Literary Tradition. *The Slavonic and East European Review*, Vol 144, No 103, 351-360
- Çoban, B. (2008). Gözün İktidarı Üzerine. *Panoptikon: Gözün İktidarı*. İstanbul: Su Yayınevi, 111-138
- Foucault, M. (2000). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev. M.A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi
- Foucault, M. (2016). Bir Özgürlük Pratiği Olarak Kendilik Kaygısı. *Özne ve İktidar-Seçme Yazılar 2* (Çev. I. Ergüden & O. Akınbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2016). Özne ve İktidar. *Özne ve İktidar-Seçme Yazılar 2*(Çev. I. Ergüden & O. Akınbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2016b). İktidarın Halkaları. *Özne ve İktidar-Seçme Yazılar 2*(Çev. I. Ergüden & O. Akınbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2015). Michael Foucault, Bir Söyleşi: Cinsiyet, İktidar ve Kimlik Siyaseti. *İktidarın Gözü-Seçme Yazılar 4* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2002). Toplumunu Savunmak Gerekir. (Çev. Şehsuvar Aktaş) İstanbul:YKY
- Foucault, M. (2018). *Cinselliğin Tarihi* (Çev. H. U. Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

- Keskin, F. (2015). *Özne ve İktidar*. (Michel Foucault, *Özne ve İktidar İçin Sunuş*), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4. Basım
- Kumar, K. (2006). *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*. (Çev. A. Galip). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık
- McCarthy, P. (1984). Zamyatin and The Nightmare of Technology (zamyatine et le cauchemar de la technologie), *Science Fiction Studies*, Vol. 11, No. 2, 122-129
- Mikesell, L.M., Suggs, C.J.,(1982) Zamyatin's We And The Idea Of The Dystopic. *Studies in 20th&21st Centruy Literature*, Vol. 7., Issue 1, 89-102
- Orwell, G. (1946). Review of "WE" by E. I. Zamyatin, https://orwell.ru/library/reviews/zamyatin/english/e_zamy
- Parrinder, P. (1973). Imagining The Future: Zamyatin and Wells. *Science Fiction Studies*, Vol 1. No1., 17-26
- Pease-Watkin, C. (2008). Bentham'ın Panoptikon'u ve Dumanout'un Panoptique'i. *Panoptikon: Gözün İktidarı* (Çev. B. Çoban). İstanbul: Su Yayınevi, 77-86
- Sarcey-Riot M., Bouchet T., Picon A. (2003). *Ütopyalar Sözlüğü*. (Çev. Turhan Ilgaz). İstanbul: Sel Yayıncılık
- Stableford, B. (2017). Ekoloji ve Ütopya. *Cambridge Edebiyat Araştırmaları Ütopya Edebiyatı* (Haz. G. Claeys). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 359-390
- Tandaçgüneş N. (2009). *Ütopya- Antikçağ'dan Günümüze Mutluluk Vaadi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Werret, S. (2008). Potemkin ve Panoptikon: Samuel Bentham ve On sekizinci Yüzyıl Rusya'sında Mutlakiyetçi Mimari. *Panoptikon: Gözün İktidarı*. (Çev. B. Çoban & Z Özarlan). İstanbul: Su Yayınevi, 87-110
- Walker, M.J. (1987). Totalitarian and Liminal Socities in Zamyatin's "We". *Mosaic: Interdisciplinary Critical Journal*, 20 (1), 113-127
- Vieira, F. (2017). Ütopya Kavramı. *Cambridge Edebiyat Araştırmaları Ütopya Edebiyatı* (Haz. G. Claeys), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 3-35
- Zamyatin, Y. (2012). *Biz*. (Çev. S. Arıkan & F. Arıkan). İstanbul: İthaki Yayınları
- Zamyatin, Y. (1923). On Literature, Revolution, Entropy and Other Matters, https://iamyouasheisme.files.wordpress.com/2009/07/zamyatin_essay.pdf

Açıklamalar

1. "Organik kimya, canlı ve ölü madde arasındaki çizgiyi çoktan yok etti. İnsanları canlı ve ölü olarak ayırmak bir hatadır: Bir tarafta ölü-canlı insanlar bir de canlı-canlı olan insanlar vardır. Ölü-canlılar da yürür, yazar, konuşur, hareket eder. Ama hata yapmazlar; sadece makineler hata yapmaz, ve sadece ölü şeyler üretirler. Canlı-canlılar ise sürekli hata içindedir, araştırma, sorgulama, ıstırap içindedir." (Zamyatin, 1923)
2. Burada Foucault Panoptikon' un işlevini yerine getirmesi açısından bir niteleme olarak harika sözcüğü anlaşılmalıdır. Foucault'un Bentham'ın Panoptikon' unu desteklediği düşünülmemelidir.
3. Biz'in Muhafızları ile Platon'un Devlet adlı eserinde bahsettiği koruyucular sınıfı karşılaştırılmaktadır: "Platon'un Koruyucuları, Wells'in Samuray'ı ve Zamyatin'in Khraniteli (Muhafızları) arasında bir paralellik kurmak eğilimi vardır. Fakat bunların işlevleri farklıdır. Platon ve Wells'in koruyucuları devleti herkesin yararına bilimsel olarak yönetmek için gerekli istihbarata sahip, seçkin devlet memurlarıdır. Zamyatininkiler ise yalnızca polistir, koruyucu melekler olarak bireyi kendi günahlarından ve devleti ayaklanmadan korur ve dolayısıyla herkesin birliğini ve uyumunu teşvik eder." Collins, 1996:354)
4. "Hangi amaçlara uygulanırsa uygulansın planın bir diğer önemli avantajı, özellikle en şiddetli ve en zorlayıcı amaçlara uygulandığında bile, gardiyanın veya müfettişlerin her türlü astın ve hizmetkarın, mahkumlar ve denetim altında tutulacak diğer kişiler gibi, baş gardiyan veya müfettişlerin aynı karşı koyulamaz kontrolleri altında olmasıdır." ; "... bütün kamu kurumlarında olması gerektiği gibi, bu kurumun kapıları da -dünya mahkemesinin büyük açık komitesine- meraklılara ardına kadar açık olacaktır." (Bentham, 1995)
5. "Benim sorunum her zaman için, başlarken de belirtmiş olduğum gibi özne ile hakikat arasındaki ilişki oldu...Dolayısıyla, bilgi-iktidar problemini getirmem böyle oldu. Bilgi-iktidar sorunu benim açımdan temel sorun değil, sadece özne ile hakikat oyunları arasındaki ilişkiler sorununun analizinin bence en kesin biçimde yapılmasını sağlayan araçtır." (Foucault, 2016, s.233)
"Benim öğrenmek istediğim, öznenin, hakikat oyunları, iktidar pratikleri vb. belli pratikler üzerinden kendini şu ya da bu biçimde, deli özne ya da deli olmayan özne, suça eğilimli özne ya da suça eğilimli olmayan özne olarak nasıl kurduğuydu." (Foucault, 2016, s.233-4)
6. "Antik çağdaki insanların acınası hücre psikolojini o garip ve şeffaf olmayan evlerinin yaratmış olması mümkündür." (Zamyatin, 2012, s.28)
"...aynen vahşi hayvanlar gibi rastgele çocuk doğurdular..." (Zamyatin, 2012 s.23)
"Yarın sarsılmaz mutluluk kalelerimizin anahtarlarını bir kez daha Velinimet' in eline teslim edeceğiz. Tabii bunun eskilerin -gülmeden söylemesi zor- sonucunu dahi bilemedikleri düzensiz, örgütsüz seçimlerine hiç benzemediğini söylememe gerek yok...Söylenene göre eskiler seçimlerini hırsızlar gibi gizli saklı yaparmış..." (Zamyatin, 2012, s.:143)

Türkiye’de Sigortacılığın Son Yıllardaki Gelişim Eğiliminin Değerlendirilmesi: 2016-2019 Yılları Arası Dönem İçin Sigortacılık Sektörüne Yönelik Bir Etkinlik Analizi

Selim Duramaz^a

Özet

Türkiye’de sigortacılık sektöründe farklı sigorta branşlarına yönelik sigorta bilinci her geçen gün artmakta, bununla eşdeğer olarak sektörde üretilen poliçe sayısı da günden güne artmaktadır. Bu kapsamda nitelik olarak artan sigorta göstergelerinin nicelik açısından da değerlendirilmesi, sektöre yönelik bir performans tablosunun ortaya çıkarılması amaçlarından hareketle çalışmada 2016-2019 yılları arasında seçilen bazı göstergeler üzerinden sigortacılık sektöründe toplam prim üretimine göre pazar payı sıralamasında üst sırada yer alan ilk 14 şirkete yönelik bir etkinlik analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz yöntemi olarak veri zarflama analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, incelenen yıllarda toplam prim üretimine göre üst sıralarda yer alan firmaların genel olarak etkinlik düzeyleri de iyi seviyelerde seyretmekle beraber, bazı yıllarda bu durumun tersi süreçler de yaşandığı analiz sonuçlarından gözlenmiştir. Buna göre şirketler istihdam sayıları ve poliçe adetlerini daha verimli kullanarak karlılıklarını ve prim üretimlerini artırma yoluna gitmelidirler.

Anahtar Kelimeler

Etkinlik
Türk Sigortacılık Sektörü
Veri Zarflama Analizi.

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.08.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.988137

Evaluation of the Development Trend of Insurance in Turkey in Recent Years: An Efficiency Analysis for the Insurance Sector for the Period Between 2016-2019

Abstract

Insurance awareness for different insurance branches in the insurance sector in Turkey is increasing day by day, and the number of policies produced in the sector is increasing day by day. In this context, with the aim of evaluating the insurance indicators that increase in quality in terms of quantity and revealing a performance table for the sector, in the study, a list of the top 14 companies in the market share ranking according to the total premium production in the insurance sector, based on some indicators selected between 2016-2019 activity analysis was carried out. Data envelopment analysis was used as the analysis method. As a result of the study, it has been observed from the analysis results that although the efficiency levels of the companies, which are in the top ranks according to the total premium production in the years examined, are generally at good levels, in some years, the opposite process has also been experienced. Accordingly, companies should increase their profitability and premium production by using their employment numbers and insurance policy numbers more efficiently.

Keywords

Efficiency
Turkish Insurance Sector
Data Envelopment Analysis

About Article

Received: 28.08.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.988137

Giriş

Benzer nitelikteki risk ve tehlikeyle karşı karşıya olan kişi ve/veya kurumların, bu risk ve tehlikelere maruz kalma ihtimali sebebiyle belirli miktarda para ödenilerek toplanan tutarın, sadece o tehlikenin meydana gelmesi durumunda fiili olarak zarara uğrayanların kaybını karşılama kapsamında kullanılan bir risk transfer sistemi olarak sigortacılık sistemi ile kişiler/kurumlar, yaşam içinde karşı karşıya kaldıkları olası tehlikelerin sonucu ortaya çıkacak parayla ölçülebilen zararlarını, bu zarar karşısında nispeten küçük miktarlarda ödedikleri primler vasıtasıyla paylaşmaktadır (Herand ve Öztunç, 2014, s.189).

Finansal sistemin önemli unsurlarından biri olan sigortacılık sektörü gerek dünyada gerekse ülkemizde hızla büyüyen sektörlerin başında gelmektedir. Bireyler ve kurumlar günümüzde gittikçe artan ve çeşitlenen risk unsurları karşısında sigortacılık sistemine daha fazla yönelmekte, maddi ve manevi olarak kendilerini güvence altına alma ihtiyacı duymaktadırlar. Bu kapsamda Türkiye’de sigortacılık sektöründe son yıllarda üretilen poliçe sayısı ve prim rakamları ile birlikte sektördeki aktif büyüklüğü, karlılık, büyüme oranları, istihdam edilen personel sayısı gibi göstergelerin gün geçtikçe arttığı gözlenmektedir (Çatıkkaş ve Duramaz, 2020: 89). Nitekim sigortacılık sektörüne fonksiyonel açıdan bakıldığında sigortacılığın bünyesinde bir dayanışma unsurunun olmasının yanında aynı zamanda tasarruf kaynağı olması, yatırım fonlarına kaynak sağlaması ve sermaye piyasasının gelişimine katkı sağlaması gibi özellikleri düşünüldüğünde Türk sigortacılık sektörü özelinde hem sektörel gelişimin takip edilmesi, hem de ülke ekonomisine sağladığı katkının gözlenmesi noktasında sektöre yönelik performans analizlerinin gerçekleştirilmesi yüksek bir önem ifade etmektedir.

Sigorta ve bireysel emeklilik sektörü %4,7 pay ile finans sektöründe bankacılığın ardından ikinci sırada yer almaktadır. Bu kapsamda gerek çalışmada ele alınan yıllara ait sigortacılık verilerinin sunulması, gerekse sektördeki güncel tabloyu ortaya koyması açısından sigortacılık sektöründe 2018 yılında bir önceki yıla göre prim üretimi%17,4 oranında artışla 54,7 milyar TL olmuş, bununla beraber sektördeki toplam aktif büyüklüğü 2018 yılında %17,1 oranında artışla 178,4 milyar TL’ye yükselmiştir. Aynı şekilde 2019 yılı için bakıldığında da toplam prim üretimi %26,7 artışla 69,3 milyar TL olurken, sektördeki aktif büyüklüğü 2019 yılında %32,6 oranında artışla 236,6 milyar TL’ye ulaşmıştır. Yine sektördeki karlılıklara bakıldığında ise 2018 yılında hayat ve emeklilik, hayat dışı ve reasürans alanındaki toplam karlılık 5,6 milyar lira iken bu rakam 2019’da 7,9 milyar lira dolaylarında gerçekleşmiştir (TSB, 2018; TSB, 2019).

Ulaşılan rakamsal büyüklük ve büyüyen hacimlerden hareketle sektör temsilcilerine ve araştırmacılara yol gösterme ve kaynak sağlama noktasında çalışmada 2016-2019 yılları arasında Türk sigortacılık sektörünün performansını ortaya çıkarmaya yönelik veri zarflama analizi ile etkinlik analizi gerçekleştirilmiştir. Böylelikle sektöre yönelik bir mevcut durum tablosu ortaya çıkarma ve gelecek perspektifi sunulması amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle sigortacılık sektörüne yönelik akademik yazında gerçekleştirilen etkinlik analizleri derlenmiş, sonrasında çalışmanın yöntemi sunulmuştur. Son bölümde ise etkinlik analizi olarak tercih edilen veri zarflama analizi aracılığıyla, Türk sigortacılık sektörünün etkinlik skorları sunulmuştur.

Literatür

Sigortacılık sektörüne yönelik gerçekleştirilen verimlilik ve etkinlik analizleri kapsamındaki ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde, kullanılan yöntem, araştırma örnekleme ele

---

alınan değişkenler gibi birtakım göstergeler açısından benzer ve/veya farklı bazı bulguların varlığı gözlenmiş, bu çerçevede aşağıdaki çalışmalar derlenmiştir.

Öncelikle kullanılan yöntem açısından incelendiğinde sigortacılık sektöründe kullanılan ve sektörün performansını ortaya çıkarmaya yönelik verimlilik ve etkinlik ölçümünde çeşitli analiz yöntemleri karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak veri zarflama analizi ile etkinlik analizlerinin gerçekleştirildiği çalışmalar yoğunlukla görülmektedir (Çiftçi, 2004; Başkaya ve Akar, 2005; Kılınç, 2009; Dalkılıç, 2012; Babatunde and Haron, 2015, Ayhan ve Özcan, 2018; Tezergil, 2018; Sharew and Fentie, 2018; Dash and Muthyala, 2018). Bununla beraber korelasyon analizi (Özcan, 2019), kümeleme analizi (Başkır, 2015), finansal oran analizi (Çağlar ve Öztaş, 2016, Çakmak ve Hayırsever Baştürk, 2019), Topsis yöntemi gibi (Aydın, 2019; Yıldırım ve Altan, 2019) yöntemler kullanılarak gerçekleştirilen performans analizi çalışmalar da literatürde mevcuttur.

Örneklem açısından bakıldığında ise literatürde sigortacılık sektörünün tamamının ya da farklı sermaye gruplarının, ayrıca yine alt sigortacılık türlerinin incelendiği ve etkinlik analizi ile araştırıldığı çalışmalar söz konusudur. Bu noktada Kar ve Şahin (2018), Türkiye’de faaliyet gösteren yerli ve yabancı sermayeli tüm hayat dışı sigorta şirketlerinin etkinliklerini veri zarflama analizi ile incelemiştir. Salimi Altan (2010) ve Dalkılıç (2012) ise Türkiye’de hayat dışı faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin etkinliklerini farklı yılları ele alarak veri zarflama analizi ile değerlendirilmiştir. Waghavkar ve Sananse (2018), Hindistan’da kamusal ve özel hayat sigortacılığı şirketlerini 2011-2016 periyodunda analiz etmiştir. Yazarlar, 80.000 araç sigortası verisi ile risk, maliyet ve gelirlerin veri zarflama analizini gerçekleştirmiştir. Benyoussef ve Hemrit (2019) ise İslami sigortacılık anlayışıyla tekafül şirketleri olarak isimlendirilen sistemdeki kuruluşlar ve diğer sigorta şirketleriyle Suudi Arabistan’daki 23 sigorta şirketi verileri üzerinden bir etkinlik analizi gerçekleştirmiştir.

Sigortacılık sektörüne yönelik literatür kapsamında değerlendirilen çalışmalara ait kullanılan örneklem büyüklüğü, girdi ve çıktılar, incelenen dönem ve ülke açısından farklılıklar Tablo 1’de verilmiştir.

Türkiye’de Sigortacılığın Son Yıllardaki Gelişim Eğiliminin Değerlendirilmesi: 2016-2019 Yılları Arası Dönem İçin Sigortacılık Sektörüne Yönelik Bir Etkinlik Analizi

Tablo 1. Sigortacılık Sektörüne Yönelik Etkinlik Analizi Literatür Tablosu

Yazarlar	Metodoloji	İncelenen ülke	İncelenen dönem	Örneklem büyüklüğü	Kullanılan girdiler	Kullanılan çıktılar
Segovia-Gonzalez et al., 2006	Veri zarflama analizi	İspanya	2002	Bir sigorta şirketine ait 80.000 araç sigortası verisi	-Tazminat talepleri -Tazminat taleplerinin maliyeti -Sigortalının sorumlu olduğu tazminat taleplerinin sayısı	-100 sigortalı başına brüt prim -100 sigortalı başına net prim
Altan, 2010	Veri zarflama analizi	Türkiye	2005-2007	25 sigorta şirketine ait hayat dışı sigorta verisi	-Nakit ve nakit benzeri varlıklar -Maddi varlıklar -Finansal yatırımlar -Faaliyet borçları -Sigortacılık teknik karşılıkları -Ödenmiş sermaye	-Esas faaliyetlerden alacaklar -Dönem net karı/zararı
Dalkılıç, 2012	Veri zarflama analizi	Türkiye	2008-2010	27 hayat dışı sigorta şirketine ait veri	-öz kaynaklar -çalışan sayısı -acente sayısı -sabit varlıklar (net)	-toplam sigortacılık teknik karşılıkları (net) -toplam prim üretimi -ödenen tazminatlar toplamı (net)
Babatunde ve Haron, 2015	Veri zarflama analizi	Nijerya	2008-2012	10 sigorta şirketine ait veri	-Komisyonlar -Yönetim giderleri	-Prim kazançları -Yatırım gelirleri

Dash ve Muthyala, 2018	Veri zarflama analizi	Hindistan	2010-2017	15 sigorta şirketi hayat sigorta verisi	-Komisyon giderleri -İşletme giderleri -Net ödenen karlar	-Bireysel ve toplu olarak sigorta primleri
Tezergil, 2018	Veri zarflama analizi	Türkiye	2014-2016	27 sigorta şirketine ait veri (ortalama)	-Özkaynak karlılığı -Toplam gider/prim -Acente, broker ve banka acente sayısı	- Dönem net karı/zararı -Toplam prim üretimi -Toplam tazminat ödemeleri
Sharew and Fentie, 2018	Veri zarflama analizi	Etiyopya	2006-2015	9 sigorta şirketine ait veri	-Toplam aktifler -Toplam Giderler	-Vergi sonrası net kar -Toplam sigorta primi
Waghavkar ve Sananse, 2018	Veri zarflama analizi	Hindistan	2011-2016	1 kamusal ve 13 özel sigorta şirketine ait veri	-Komisyon giderleri -Yönetim giderleri	-Yatırım gelirleri
Ayhan ve Özcan, 2018	Veri zarflama analizi	Türkiye	2010-2016	32 sigorta şirketine ait veri	-Teknik giderler -Maddi varlıklar	-Teknik gelirler -Prim üretimleri
Benyoussef ve Hemrit, 2019	Veri zarflama analizi	Suudi Arabistan		23 tekafül ve diğer sigorta şirketine ait veri	-Yatırımlar -Hasar talepleri	-Sermaye -Sigorta primleri

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, öncelikle girdiler ve çıktılar açısından literatürde bu noktada bir birlikteliğin bulunmadığı, çalışmalarda farklı çalışmalarda farklı girdi ve çıktı kriterleri kullanıldığı görülmektedir. Buna göre ele alınan çalışmalarda en çok kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri arasında sigorta primleri, işlem adeti ve büyüklükleri, gelir, gider ve karlılık verileri, hasar verileri, tazminat bilgileri gibi temel kriterlerin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte incelenen dönemlerle ilgili de literatürde farklı süre dilimlerinin baz alındığı görülmektedir. Buna göre bazı çalışmalarda tek bir yılın verileri üzerinden hareket edilmekteyken, bazı çalışmalarda birden fazla yıl değerlendirmeye alınmıştır.

Yöntem

Gerek çalışmada sunulan literatürde görüldüğü üzere gerekse farklı bilim dallarında etkinlik ve verimlilik gibi unsurların performans çıktısı olarak ölçülmesi ve bu ölçümlerde farklı tekniklerin kullanılması söz konusudur. Bu kapsamda sosyal bilimler alanında geçmiş verilere göre geleceğe yönelik tahminler çıkaran ve aynı zamanda parametrik metotlardan oluşan regresyon analizi, muhasebe, bankacılık, sigortacılık gibi alanlarda kuruluşların mali verilerini belli bir sıra düzenine göre oranlamayı esas alan oran analizi, eğitim, sağlık, finans gibi farklı sektörlerde yaygın bir şekilde kullanılan parametrik olmayan veri zarflama analizi teknikleri mevcuttur (Kutlar ve Kartal, 2004, s.52, Duramaz, 2018).

Çalışmada etkinlik analiz yöntemi olarak veri zarflama analizi tercih edilmiştir. “Çok Amaçlı Karar Alma Yöntemlerinden” biri olan “Veri Zarflama Analizi (Data Envelopment Analysis)” ilk olarak 1957 yılında Michael James Farrell tarafından geliştirilmiştir. İlk ortaya çıkışında üretim tekniklerinin analizinde kullanılmıştır. Daha sonra Abraham Charnes, William W. Cooper ve Edwardo Rhodes 1978 yılında, etkinlik ölçümünde matematiksel olarak modelleme yaparak analizi bir ileriki aşamaya taşımıştır (Cooper vd., 1978; Tezergil, 2018, s.345).

Veri zarflama analizi, “Karar Verme Birimleri” olarak geçen yani örneklem olarak belirlenen ve birbiri ile aynı ya da benzer girdiler kullanarak onlar aracılığıyla benzer çıktılar üreten işletmeleri/kurum ve-veya kuruluşları karşılaştırarak göreceli olarak verimliliğini ölçerek etkinlik analizi yapabilen “firmalar arası karşılaştırma modeli” olarak ifade edilebilir (Babacan ve Özcan, 2009, s.177).

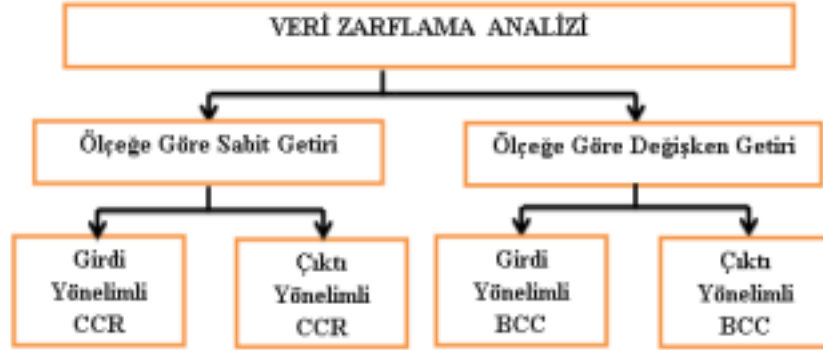
VZA uygulama aşamaları şu şekildedir (Tezergil, 2018, s.345):

- a. *“Karar verme birimlerinin seçilmesi,*
- b. *Girdi ve çıktı değişkenlerinin belirlenmesi,*
- c. *Uygun VZA modelinin seçilmesi,*
- d. *Etkinlik Değerlerinin Belirlenmesi*
- e. *Referans Kümelerinin Belirlenmesi,*
- f. *Etkin Olmayan Karar Verme Birimleri İçin Stratejilerin belirlenmesi”* aşamalarından oluşmaktadır.

VZA modelde kullanılacak karar birimlerinden göreceli olarak etkin bir sınır belirler ve bu sınıra uzaklığına göre diğer karar birimleri için etkinlik hesaplaması yapar. Etkinlik skoru 0 ile 1 arası bir değer alır, 0’dan 1’e gidildikçe etkinliğin arttığı izlenir. Yöntem uygulandıktan sonra elde edilen sonuçlardan hareketle etkin karar birimleri benchmark olarak seçilerek yönetimin karar sürecinde destek olarak kullanılabilir (Tarkoçin ve Gençer , 2010, s.21).

VZA modellerinden en yaygın olanı ve aynı zamanda daha fazla uygulama alanına sahip olanlar Charnes, Cooper ve Rhodes (1978)’un geliştirdiği CCR modeli ile Banker, Charnes ve Cooper (1984) tarafından geliştirilen BCC modelleridir. Modeller, modeli geliştiren kişilerin baş harflerinden oluşmaktadır. Uygulama bölümünde tercih edilen CCR modeli ölçeğe göre getirinin sabit olduğu varsayımıyla toplam etkinliğin belirlenmesini sağlar. BCC modeli de ölçeğe göre değişken getiri varsayımı ile teknik etkinliği belirlemektedir. Ölçeğe göre getiri, çıktı miktarlarında ortaya çıkan değişikliklerin girdi miktarlarındaki değişiklikler nedeniyle ortaya çıkması olarak ifade edilir. Eğer girdi miktarlarında oluşan bir artış ile çıktı miktarlarındaki artış oransal olarak aynıysa ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur; çıktı

miktarlarındaki artış oransal olarak girdi miktarına göre daha yüksek olduğunda ölçeğe göre artan getiri söz konusudur; çıktı miktarlarındaki artış oransal olarak daha düşük ise de ölçeğe göre azalan getiri söz konusudur (Charnes vd., 1978, Altan, 2010, s.193, Bakhshoodeh ve Thomson, 2001, s.310; Özçelik ve Öztürk,2019,s.1017, Yalçınkaya ve Duramaz, 2021, s.213).

Şekil 1. Veri Zarflama Analizi Türleri

Kaynak: Akyüz vd., 2015, s.51.

Şekil 1’de de görüleceği üzere ölçeğe göre artan getiri ve ölçeğe göre azalan getiri girdi odaklı (yönelimli) ve çıktı odaklı (yönelimli) olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada “girdi odaklılık”, çıktı miktarlarının sabit tutularak girdi miktarlarındaki değişikliklere kapsamında analizin yapılmasıdır; girdi miktarlarının sabit tutularak, çıktı miktarlarındaki değişikliklere göre analizin yapılması da “çıktı odaklılık”tır (Tarkoçin ve Gençer, 2010, s.21).

Tüm doğrusal programlama modelleri gibi VZA modelleri de primal ve dual olmak üzere iki farklı formda ifade edilebilir. Veri zarflama analizinde dual model, primal modele göre en iyi çözüme ulaşmak için hem daha az matematiksel işlem gerektirdiğinden, hem de önemli yönetsel bilgiler sağladığından daha çok kullanılmaktadır (Özden, 2008, s.171).

Girdi Yönelimli CCR Modelleri		Çıktı Yönelimli CCR Modelleri	
Primal	Dual	Primal	Dual
$Enb \sum_{r=1}^s u_r Y_{rk}$ $\sum_{r=1}^s u_r Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i X_{ij} \leq 0$ $\sum_{i=1}^m v_i X_{ik} = 1$ $u_r, v_i \geq 0$	$Enk \theta_k$ $\sum_{j=1}^n \lambda_{jk} X_{ij} \leq \theta_k X_{ik}$ $\sum_{j=1}^n \lambda_{jk} Y_{rj} \geq Y_{rk}$ $\lambda_{jk} \geq 0$	$Enk \sum_{i=1}^m v_i X_{ik}$ $\sum_i v_i X_{ij} - \sum_{r=1}^s u_r Y_{rj} \geq 0$ $\sum_{r=1}^s u_r Y_{rk} = 1$ $u_r, v_i \geq 0$	$Enb Z_k$ $\sum_{j=1}^n \eta_{jk} X_{ij} \leq X_{ik}$ $Z_k Y_{rk} - \sum_{j=1}^n \eta_{jk} Y_{rj} \leq 0$ $\eta_{jk} \geq 0$

Şekil 2. CCR Modelleri

Kaynak: Cooper vd. 2004, akt. Özden, 2008, s.173.

Girdi Yönelimli BCC Modelleri		Çıktı Yönelimli BCC Modelleri	
Primal	Dual	Primal	Dual
$Enk \theta_k$ $\theta_k X_{ik} - \sum_{j=1}^n \lambda_{jk} X_{ij} \geq 0$ $\sum_{j=1}^n \lambda_{jk} Y_{rj} \geq Y_{rk}$ $\sum_{j=1}^n \lambda_{jk} = 1$ $\lambda_{jk} \geq 0$	$Enb \sum_{r=1}^s u_r Y_{rk} - u_k$ $\sum_{r=1}^s u_r Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i X_{ij} - u_k \leq 0$ $\sum_{i=1}^m v_i X_{ik} = 1$ $u_r, v_i \geq \varepsilon > 0, u_k \text{ serbest}$	$Enb Z_k$ $Z_k Y_{rk} - \sum_{j=1}^n \eta_{jk} Y_{rj} \leq 0$ $\sum_{j=1}^n \eta_{jk} X_{ij} \leq X_{ik}$ $\sum_{j=1}^n \eta_{jk} = 1$ $\eta_{jk} \geq 0$	$Enk \sum_{i=1}^m v_i X_{ik} - v_k$ $-\sum_{r=1}^s u_r Y_{rj} + \sum_{i=1}^m v_i X_{ij} - v_k$ $\sum_{i=1}^m u_r Y_{rk} = 1$ $u_r, v_i \geq \varepsilon > 0, v_k \text{ serbest}$

Şekil 3. BCC Modelleri

Kaynak: Cooper vd. 2004, akt. Özden, 2008, s.174.

Uygulama

Yöntem bölümünde de görüleceği üzere veri zarflama analizinin ilk aşamasını karar verme birimlerinin seçilmesi oluşturmaktadır. Buna göre araştırmada karar verme birimi olarak Türk sigortacılık sektöründe toplam prim üretimine göre pazar payı sıralamasında en üst sırada yer alan ilk 14 şirket seçilmiştir. Veri zarflama analizinde etkinlik değerlerinin güvenilir olması karar verme birimlerinin sayısının da girdi-çıktı sayısından daha fazla olması ve bu yönde artırılması beklenmektedir (Akgöbek vd., 2015, s.50). Bu kapsamda çalışma, ilgili şirketlerin 2016-2019 dönemine ait etkinlik performansının veri zarflama analizi ile incelenmesi üzerine kurulmuştur. Bu kapsamda 2016-2019 yılları arasında analize dahil edilen sigorta şirketleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Analize Dahil Edilen Sigorta Şirketleri

1	Allianz Sigorta AŞ
2	Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi
3	Aksigorta AŞ
4	Axa Sigorta AŞ
5	Sompo Sigorta AŞ
6	HDI Sigorta AŞ
7	Mapfre Sigorta AŞ
8	Ziraat Sigorta AŞ
9	Güneş Sigorta AŞ
10	Halk Sigorta AŞ
11	Neova Sigorta AŞ
12	Bupa Acıbadem Sigorta AŞ
13	Doga Sigorta AŞ
14	Eureko Sigorta AŞ

Tablo 2’de şirketler, ürettikleri toplam prim miktarına göre pazarda sahip oldukları büyüklüklerine göre tabloda sıralanmıştır. Emeklilik şirketleri kapsam dışındadır.

Veri zarflama analizinin gerçekleştirilebilmesi için ikinci aşama girdi ve çıktı değişkenlerinin belirlenmesi sürecidir. Etkinlik analizinin gerçekleştirilmesi için çalışan sayısı, üretilen poliçe adeti ve sigorta şirketlerinde istihdam edilen personel sayıları olmak üzere 2 adet girdi, toplam prim üretimi ve dönem net karı rakamları olmak üzere 2 adet çıktı seçilerek (Bkz. Tablo 3) sektöre yönelik etkinlik analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. Sigorta Şirketlerinin Etkinlik Analizi İçin Belirlenen Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Girdiler	Çıktılar
İstihdam	Prim üretimi
Poliçe adedi	Dönem net karı/zararı

Girdi ve çıktıların belirlenmesinde performans şirket bünyesinde istihdam miktarının ve üretilen poliçe adetlerinin artması ya da azalması reelde hem sektördeki üretilen prim miktarlarını hem de karlılıkları arttırabilmekte ya da azaltabilmektedir. Dolayısıyla analize dahil edilen değişkenlerin belirlenmesinde hem değişkenler arası ilişkilerin reeldeki yansımalarına hem de literatüre göre hareket edilmiştir. Analizde kullanılan veriler, Türkiye Sigorta Birliği internet sitesinden derlenmiştir (TSB, 2021).

Veri zarflama analizi ile etkinlik analizinin gerçekleştirilmesinde DEAP 2.1 programı kullanılmıştır. Seçilen ve girdi değişkenleri kapsamında CCR modelinde girdi yönelimli veri zarflama analizi yöntemi çerçevesinde etkinlik analizi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

14 sigorta şirketinin 2016-2019 yıllarındaki etkinlik skorları veri zarflama analizine tabi tutularak Tablo 4’te verilmiştir. Buna göre genel olarak analiz sonuçları değerlendirildiğinde incelenen tüm yıllarda genel olarak etkinlik skoru olarak tam etkinlik düzeyine yakın bir performans göstermişlerdir. Ziraat Sigorta AŞ tüm yıllarda etkinliği sağlamış tek sigorta şirkettir. Allianz Sigorta AŞ’nin üretilen prim miktarına göre sektörde ilk sırada yer alması ile örtüşecek şekilde, analiz sonuçlarına göre etkinlik düzeyinin 2019 yılı dışında her yıl tam etkinlik düzeyine ulaştığı görülmektedir.

Tablo 4. 2016-2019 Yılları Sigorta Şirketleri Etkinlik Skorları

Yıl/Karar Verme Birimi	2016	2017	2018	2019
Allianz Sigorta AŞ	1.000	1.000	1.000	0.820
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	0.974	0.989	0.869	0.855
Aksigorta AŞ	0.693	0.943	0.876	1.000
Axa Sigorta AŞ	1.000	0.906	0.883	0.901
Sompo Sigorta AŞ	0.877	0.867	0.839	0.797
HDI Sigorta AŞ	0.701	0.816	1.000	0.732
Mapfre Sigorta AŞ	1.000	1.000	0.807	0.854
Ziraat Sigorta AŞ	1.000	1.000	1.000	1.000
Güneş Sigorta AŞ	0.777	0.750	0.644	0.600
Halk Sigorta AŞ	0.787	0.871	0.883	0.960
Neova Sigorta AŞ	1.000	0.873	0.774	0.780
Bupa Acıbadem Sigorta AŞ	1.000	0.862	1.000	1.000
Doga Sigorta AŞ	0.876	1.000	0.798	0.729
Eureko Sigorta AŞ	0.662	1.000	0.551	0.411

Aynı şekilde Tablo 4’e göre üretilen prim miktarına göre sektörde son sırada yer alan Eureko Sigorta AŞ de etkinlik skoru olarak 2017 yılı hariç en düşük performansa sahip sigorta şirketi olarak gözlenmiştir. Buna göre veri zarflama analizi uygulama aşamaları arasında yer alan referans kümeleri de ortaya çıkmaktadır. Yıl içinde tam etkinlik düzeyine ulaşan sigorta şirketleri diğer şirketler açısından referans kümesi içinde yer almaktadırlar.

Örneklem olarak seçilen Sigorta şirketlerinin 2016 yılına ait etkinlik skorları Tablo 5’te verilmiştir. Buna göre Allianz Sigorta AŞ, Axa Sigorta AŞ, Maphre Sigorta AŞ, Ziraat Sigorta AŞ, Neova Sigorta AŞ ve Bupa Acıbadem Sigorta AŞ’nin performansları tam etkinlik skoru olan 1’e ulaşmıştır.

Tablo 5. 2016 yılı Sigorta Şirketlerine ait Gerçekleşen ve Olması Gereken Girdi Değerleri

Sigorta Şirketleri-2016	Değişkenler	Değişkenler	Gerçekleşen	Hedef	Fark
Allianz Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	1584	-	-
		Police adet	6153451	-	-
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	Girdiler	İstihdam	1185	1154	-31
		Police adet	4805013	4679241	-125771853
Aksigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	611	423	-188
		Police adet	3379316	2341039	-1038277
Axa Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	730	-	-
		Police adet	4907266	-	-
Sompo Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	466	409	-57
		Police adet	4691647	4113464	-578182
HDI Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	287	207	-86
		Police adet	1533154	1074822	-458332
Mapfre Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	689	-	-
		Police adet	1949042	-	-
Ziraat Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	189	-	-
		Police adet	3369760	-	-
Güneş Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	599	465	-134
		Police adet	1691015	1313283	-377732
Halk Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	244	192	-52
		Police adet	2268852	1786355	-482497
Neova Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	232	-	-
		Police adet	1424576	-	-
Bupa Acıbadem Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	312	-	-
		Police adet	631768	-	-
Doga Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	181	159	-22
		Police adet	1368599	1198595	-170004
Eureko Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	582	384	-198
		Police adet	1896035	1255317	-640718

2016 yılı için tam etkinlik skoruna ulaşan sigorta şirketlerinin dışındaki diğer sigorta şirketlerinin girdi yönelimli etkinlik skorları değerlendirildiğinde tam etkinlik skorlarına ulaşabilmeleri için gerekli olan hedef skorları ve farklar Tablo 5'te görülmektedir. Buna göre 2016 yılı için en düşük etkinlik skoruna sahip olduğu için Eureko Sigorta AŞ.'nin tam etkinlik

Türkiye’de Sigortacılığın Son Yıllardaki Gelişim Eğiliminin Değerlendirilmesi: 2016-2019 Yılları Arası Dönem İçin Sigortacılık Sektörüne Yönelik Bir Etkinlik Analizi

düzeyine ulaşabilmesi için gerekli düzeltme rakamı da diğer sigorta şirketlerine göre daha fazladır. Eureka Sigorta AŞ'nin tam etkinlik düzeyine ulaşabilmesi için girdi kalemlerinden istihdamı 384 olarak, kesilen poliçe adetini de 1255317 olarak gerçekleştirmeliydi. Aynı şekilde yıl içindeki en düşük etkinlik düzeyine sahip ikinci şirket olan Aksigorta AŞ'nin de tam etkinlik düzeyine ulaşabilmesi için istihdam sayısını 423'e, poliçe sayısını da 4679241'e düşürmeliydi.

Tablo 6'da örneklem olarak seçilen sigorta şirketlerinin 2017 yılına ait etkinlik skorları tabloda verilmiştir. Tablo incelendiğinde 2017 yılı için incelenen sigorta şirketleri arasında Allianz Sigorta AŞ, Mapfre Sigorta AŞ, Ziraat Sigorta AŞ, Bupa Acıbadem Sigorta AŞ, Doga Sigorta AŞ tam etkinlik düzeyine eriştikleri gözlenmektedir.

Tablo 6. 2017 yılı Sigorta Şirketlerine ait Gerçekleşen ve Olması Gereken Girdi Değerleri

Sigorta Şirketleri-2017	Değişkenler	Değişkenler	Gerçekleşen	Hedef	Fark
Allianz Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	1586	-	-
		Poliçe adet	4808632	-	-
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	Girdiler	İstihdam	1185	1172	-13
		Poliçe adet	4779643	4725557	-54086
Aksigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	611	576	-35
		Poliçe adet	3655281	3448691	-206590
Axa Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	730	662	-68
		Poliçe adet	3936723	3568415	-368308
Sampo Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	466	404	-62
		Poliçe adet	5033783	4363841	-669942
HDI Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	287	234	-53
		Poliçe adet	1819539	1484193	-335346
Mapfre Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	2556372	-	-
		Poliçe adet	689	-	-
Ziraat Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	4249408	-	-
		Poliçe adet	189	-	-
Güneş Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	599	449	-150
		Poliçe adet	1865466	1398223	-467243
Halk Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	244	213	-31
		Poliçe adet	3405356	2966712	-438644
Neova Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	232	200	-32
		Poliçe adet	2081932	1794710	-287222
Bupa Acıbadem Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	312	-	-
		Poliçe adet	191110	-	-
Doga Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	181	-	-
		Poliçe adet	3296073	-	-
Eureka Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	582	361	-221
		Poliçe adet	2030565	1259725	-770840

Aynı şekilde Tablo 6'ya göre 2017 yılı için tam etkinlik skoruna ulaşan sigorta şirketlerinin yanında tam etkinliğe en yakın sigorta şirketleri sırasıyla Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi, Aksigorta AŞ, Axa Sigorta AŞ, Neova Sigorta AŞ, Halk Sigorta AŞ, Sampo Sigorta AŞ, HDI Sigorta AŞ, Güneş Sigorta AŞ'dir. En düşük etkinlik skoruna sahip Güneş Sigorta AŞ'nin istihdam miktarını 449 olarak, poliçe miktarını da 1398223 olarak gerçekleştirseydi aynı çıktı

düzeyleri ile tam etkinlik skoruna erişebilmesi etkinlik analizine göre mümkün gözükmemektedir.

Tablo 7'de örneklem olarak seçilen sigorta şirketlerinin 2018 yılına göre girdi miktarları olan poliçe ve istihdam rakamları ile ve tam etkinlik skoruna ulaşması için gerekli hedef ve fark rakamları yer almaktadır. Buna göre 2018 yılında Allianz Sigorta AŞ, HDI Sigorta AŞ, Ziraat Sigorta AŞ, Bupa Acıbadem Sigorta AŞ tam etkinlik skoru olan 1'e ulaşmıştır.

Tablo 7. 2018 yılı Sigorta Şirketlerine ait Gerçekleşen ve Olması Gereken Girdi Değerleri

Sigorta Şirketleri-2018	Değişkenler	Değişkenler	Gerçekleşen	Hedef	Fark
Allianz Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	1561	-	-
		Poliçe adet	3965901	-	-
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	Girdiler	İstihdam	1288	1119	169
		Poliçe adet	5511703	4790615	-721088
Aksigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	647	567	-80
		Poliçe adet	4378006	3837229	-540777
Axa Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	673	594	-79
		Poliçe adet	3696102	3264443	-431659
Sompo Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	612	514	-98
		Poliçe adet	4371116	3668153	-702963
HDI Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	424	-	-
		Poliçe adet	2385536	-	-
Mapfre Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	805	649	-156
		Poliçe adet	1901935	1533943	-367992
Ziraat Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	172	-	-
		Poliçe adet	4626691	-	-
Güneş Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	601	387	-214
		Poliçe adet	2268263	1460021	-808242
Halk Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	244	215	-29
		Poliçe adet	3153390	2785044	-368346
Neova Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	225	174	-51
		Poliçe adet	2589961	2003377	-586584
Bupa Acıbadem Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	324	-	-
		Poliçe adet	166940	-	-
Doga Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	256	204	-52
		Poliçe adet	3322341	2621574	-670767
Eureko Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	607	334	-273

Türkiye’de Sigortacılığın Son Yıllardaki Gelişim Eğiliminin Değerlendirilmesi: 2016-2019 Yılları Arası Dönem İçin Sigortacılık Sektörüne Yönelik Bir Etkinlik Analizi

Poliçe adet 1765004 971995 -793009

Tablo 7’ye göre en düşük etkinlik skoruna sahip olan sigorta şirketi Eureko Sigorta AŞ’dir. Eureko Sigorta AŞ 2018 yılı içinde 334 personel ile 971995 poliçe üretimi yapabilseydi, kullanılan girdi ve çıktı miktarları kapsamında tam etkinlik skoruna ulaşabilecekti. En düşük etkinlik düzeyinden tam etkinlik düzeyine doğru sıralama olarak bakıldığında diğer sigorta şirketleri sırasıyla Güneş Sigorta AŞ, Neova Sigorta AŞ, Doga Sigorta AŞ, Mapfre Sigorta AŞ, Sompo Sigorta AŞ, Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi, Aksigorta AŞ, Axa Sigorta AŞ, Halk Sigorta AŞ’dir.

Örneklem olarak seçilen sigorta şirketlerinin 2019 yılına ait etkinlik skorları Tablo 8’de verilmiştir. 2019 yılı içinde tam etkinlik düzeyine ulaşan sigorta şirketleri Aksigorta AŞ, Ziraat Sigorta, AŞ. Bupa Acıbadem Sigorta AŞ olmuşlardır.

Tablo 8. 2019 yılı Sigorta Şirketlerine ait Gerçekleşen ve Olması Gereken Girdi Değerleri

Sigorta Şirketleri-2019	Değişkenler	Değişkenler	Gerçekleşen	Hedef	Fark
Allianz Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	1592	1306	-286
		Poliçe adet	3895777	3195196	-700581
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	Girdiler	İstihdam	1334	1141	-193
		Poliçe adet	4897030	4189243	-707787
Aksigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	662	-	-
		Poliçe adet	4103720	-	-
Axa Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	698	629	-69
		Poliçe adet	3900976	3515771	-385205
Sompo Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	647	516	-131
		Poliçe adet	5088268	4054637	-1033631
HDI Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	644	472	-172
		Poliçe adet	3095011	2266883	-828128
Mapfre Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	603	515	-88
		Poliçe adet	1652369	1410855	-241513
Ziraat Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	172	-	-
		Poliçe adet	5549357	-	-
Güneş Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	613	368	-245
		Poliçe adet	2843913	1705787	-1137126
Halk Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	257	247	-10
		Poliçe adet	2902272	2785936	-116336
Neova Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	251	196	-55
		Poliçe adet	2673358	2086019	-587339

Bupa Acıbadem Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	348	-	-
		Police adet	148190	-	-
Doga Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	270	197	-73
		Police adet	2448125	1784108	-664016
Eureko Sigorta AŞ	Girdiler	İstihdam	667	274	-393
		Police adet	1688786	693762	-995024

Yine Tablo 8'e göre tam etkinlik skoru olan 1'e en uzak olan sigorta şirketi Eureko Sigorta AŞ'dir. Buna göre 2019 yılında şirketin etkin olabilmesi için 274 personel ve 693762 police adeti ile aynı çıktı düzeyine ulaşabilmesi mümkündür. 2019 yılında en düşük etkinlik düzeyinden tam etkinlik düzeyine doğru sıralama olarak bakıldığında diğer sigorta şirketleri sırasıyla Eureko Sigorta, Güneş Sigorta, Doğa Sigorta, HDI Sigorta, Neova Sigorta, Sampo Japan Sigorta, Allianz Sigorta, Maphre Sigorta, Anadolu Sigorta, Axa Sigorta, Halk Sigorta, AK Sigorta-Bupa Acıbadem Sigorta-Ziraat Sigorta olarak gitmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sigortacılık sektörü özellikle son dönemde finans dünyası içinde önemli bir gelişim ivmesi yakalamıştır. Ülkemiz açısından analizde kullanılan göstergelerde de görüldüğü üzere sektörde büyüme noktasında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Her ne kadar Türk finans sistemi içindeki oranı neredeyse yüzde 90 seviyesine ulaşan bankacılık sektörünün büyüklüğü ile kıyaslanamayacak seviyede de olsa sigortacılık sektörü önümüzdeki dönemde bu gelişimini daha da ileri seviyelere taşıyarak finans sektörü içinde kayda değer bir düzeye gelebilecek bir potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır. Nitekim son dönemde sektörde karlılık ve aktif büyüklükleri her yıl bir önceki yıla göre önemli artışların söz konusu olması bu potansiyelin de en önemli göstergesidir.

Çalışmada veri zarflama analizi ile 2016-2019 yılları arasında sektörde prim üretimine göre üst sıralarda yer alan ve örneklem olarak seçilen sigorta şirketlerinin etkinlik analizi gerçekleştirilmiştir. Buna göre prim üretimine göre incelenen yıllarda sürekli 1.sırada yer alan Allianz Sigorta AŞ.'nin genel olarak etkinlik skoru maksimum ve maksimuma yakın seviyededir. Aynı şekilde toplam prim üretiminde ele alınan şirketler arasında son sırada yer alan Eureko Sigorta AŞ.'nin de veri zarflama analizine göre skoru bir yıl hariç diğer yıllarda tam etkinlikten uzak düzeydedir. Ancak bununla birlikte Ziraat Sigorta toplam prim üretimine sektörde orta sıralardayken veri zarflama analizine göre her yıl tam etkinlik skoru olan 1'e ulaşmıştır. Bu noktada bu durum aynı zamanda analizde çıktı göstergesi olarak kullanılan net kar rakamının da yüksek olarak izlenmesine bağlanmaktadır. Bununla beraber etkinlik düzeyleri düşük olan sigorta şirketlerinin minimum girdi ile maksimum çıktıyı elde etme noktasında performans göstergelerini yeniden değerlendirmesi gerekmektedir. Her ne kadar teknolojinin istihdama etkisi negatif düzeyde olsa da daha çok sigortalıya ulaşma noktasında şubeleşme sayılarını arttırarak ölçek ekonomilerinden yararlanabilmeli, karlılıklarını arttıracak yenilikçi politikaları, yeni sigorta türlerini bulma noktasında çalışmalarını arttırmalıdır. Bu süreç hem sistemdeki sigortalanan değer sayısını arttıracak,

hem sigortacılık sisteminin daha da büyümesine katkı sağlayarak doğrudan finans sektörünün ve ülke ekonomisinin büyümesine katkı sağlayacaktır.

Çalışmamız gerek sigortacılık alanındaki akademik yazına gerekse pratikte sigorta şirketleri ve paydaşlarına yol gösterici nitelikte olmakla beraber her çalışmada olduğu üzere çalışmamızın da bir takım kısıtları mevcuttur. Bu noktada veri zarflama analizi sadece örneklem olarak belirlenen girdi ve çıktı kalemlerine göre sonuçların yorumlanabilmesine imkan sunmaktadır. Çalışmada farklı girdi ve çıktı kalemleri ile farklı sonuçlar elde edilebilir. Ancak bu noktada çalışmamızda, sektörde sıklıkla performans göstergesi olarak değerlendirilen net kar/zarar, toplam prim üretimi, poliçe adeti gibi göstergeler üzerinden analizimin gerçekleştirilmesi nedeniyle, sektördeki prim üretimine göre ortaya çıkan sıralama ile etkinlik düzeyleri arasında genel olarak aynı yönde bir eğilim ortaya çıkarmıştır.

Kaynakça

- Akgöbek, Ö., Nişancı, İ., Kaya, S. & Tamer, E. (2015). Veri Zarflama Analizi Yaklaşımını Kullanarak Bir Eğitim Kurumunun Şubelerinin Performanslarını Ölçme. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 4(3), 43-54.
- Akyüz, K. C., Çamur, G., & Yıldırım, İ. (2015). Mobilya ve levha sektöründe veri zarflama analizi yardımıyla etkinlik ölçümü. *Türkiye Ormanlık Dergisi*, 16(1), 50-59.
- Altan, M.S. (2010). Türk Sigortacılık Sektöründe Etkinlik: Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1-20.
- Aydın, Y. (2019). Türkiye’de hayat\emeklilik sigorta sektörünün finansal performans analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 107-118.
- Ayhan, C., & Özcan, A. (2018). Türkiye’de sigortacılık sektöründe etkinlik analizi (2010-2016). *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(16), 78-93.
- Babacan, A., & Özcan, S. (2009). Alanya Bölgesi Otellerinin Görel Etkinliğinin Belirlenmesi: Bir Veri Zarflama Analizi Tekniği Uygulaması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 176-189.
- Babatunde, J. H., & Haron, R. (2015). Technical efficiency of Nigerian insurance companies: a data envelopment analysis and latent growth curve modelling approach. *Int. J. Data Envelopment Analysis*, 3(2), 659-677.
- Bakhshodeh, M. & Kenneth, T. (2001). Input and Output Technical Efficiencies of Wheat Production in Kerman, Iran, *Agricultural Economics*, 24, 307-313.
- Başkaya, Z. & Akar, C. (2005). Sigorta şirketlerinin satış performanslarının veri zarflama analizi yöntemiyle belirlenmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 37-51.
- Başkır, M. B. (2015). Sigorta piyasasında finansal performansın klasik ve bulanık öbekleme yöntemleri ile incelenmesi. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 2(7), 19-33.
- Benyoussef, S., & Hemrit, W. (2019). Measuring the relative efficiency of insurance companies in Saudi Arabia: The case study of Takaful vs cooperative industries. *Cogent Economics & Finance*, 7(1), 1-20.

- Charnes A., Cooper, William W., & Rhodes, E. (1978). "Measuring the Efficiency of Decision Making Units", *European Journal of Operational Research*, 2(6), 429-444.
- Cooper, W. W., L. M. Seiford, & J. Zhu (2004). Return to Scale in Data Envelopment Analysis, in *Handbook on Data Envelopment Analysis* (W. W. Cooper, L. M. Seifort ve J. Zhu), Kluwer Academic Publisher, New York, 2, 41-69.
- Çağlar, A., & Öztaş, G. Z. (2016). Veri zarflama analizi ve analitik hiyerarşi süreci ile sigorta şirketlerinin finansal oran analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 221-248.
- Çakmak, D., & Baştürk, F. H. Türk Sigortacılık Sektörünün 2007-2018 Yıllarına Ait Performansının Oran Analizi Yöntemi ile Ölçülmesi ve Sektörün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 235-264.
- Çatıkkaş, Ö. & Duramaz, S. (2020). Küresel ve Ulusal Gelişmeler Kapsamında Sigortacılık Sektörüne Genel Bir Bakış, Küreselleşmenin Finansal Ve Reel Yaşama Yansımaları, Ed. Selim Duramaz, Beta Yayınları: İstanbul.
- Çiftçi, H. (2004). Türk sigorta sektörünün sorunları; DEA analizi ile Türk sigorta şirketlerinin etkinlik düzeylerinin belirlenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 121-149.
- Dalkılıç, N. (2012). Türkiye’de hayat dışı sigortacılık sektöründe etkinlik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (55), 71-90.
- Dash, M., & Muthyala, A. (2018). Cost efficiency of Indian life insurance service providers using data envelopment analysis. *Asian Journal of Finance & Accounting*, 10(1), 59-80.
- Duramaz, S. (2018). "Ege Bölgesi’nde Yer Alan Yükseköğretim Kurumlarında Lisans Düzeyinde Eğitim Veren Bankacılık ve Finans Bölümlerinin Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Ölçülmesi", 5th International Congress on Political, Economic and Social Studies-ICPESS, 26-29 Ekim, Niğde, Türkiye.
- Herand, D. & Öztunç, S. (2014). "Sigorta Sektöründe Müşteri İlişkileri Yönetimi’nin Uygulanması ve Yazılım Seçimi", *KSÜ İİBF Dergisi*, 4(1), 187-198.
- Kar, A., & Şahin, B. (2018). Türkiye’de özel sigorta şirketlerinin verimliliğinin değerlendirmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 69, 349-364.
- Kılınç, F.E. (2009). Türk Sigortacılık Sektörünün Veri Zarflama Analizi Yöntemi İle Etkinliğinin Araştırılması. Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Kutlar, Aziz ve Kartal, Mahmut (2004), "Cumhuriyet Üniversitesinin Verimlilik Analizi: Fakülteler Düzeyinde Veri Zarflama Yöntemiyle Bir Uygulama", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:8, No:2, s.49-79.
- Özcan, H. (2019). Türk Sigortacılık Sistemindeki Banka Kaynaklı Prim Üretimine Banka Şube Sayılarının Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 327-342.
- Özçelik, F., & Öztürk, B. A. (2019). Girdi olarak maliyetlere yönelik veri zarflama analizi modelleri ile göreceli etkinlik analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 1011-1028.

- Özden, Ü. (2008). Veri zarflama analizi (VZA) ile Türkiye’deki vakıf üniversitelerinin etkinliğinin ölçülmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2), 167-185.
- Segovia-Gonzalez, M. M., Contreras, I., & Mar-Molinero, C. (2009). A DEA analysis of risk, cost, and revenues in insurance. *Journal of the Operational Research Society*, 60(11), 1483-1494.
- Sharew, A., & Fentie, G. (2018). Data Envelopment Analysis on Efficiency of Insurance Companies in Ethiopia. *American Scientific Research Journal for Engineering, Technology, and Sciences (ASRJETS)*, 48(1), 138-170.
- Tarkoçin, C., & Gençer, M. (2010). Farklı girdi ve çıktı yaklaşımlarının veri zarflama analizi etkinlik sonuçlarına etkisi ve Türk ticari bankaları uygulaması. *Bankacılar Dergisi*, 72, 19-32.
- Tezergil, S. A. (2018). Veri zarflama analizi ile Türk sigorta sektörünün elementer branşlarda değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 342-357.
- Türkiye Sigorta Birliği (2018). 2018 Sektör Raporu. İstanbul.
- Türkiye Sigorta Birliği (2019). 2019 Sektör Raporu. İstanbul.
- Türkiye Sigorta Birliği (2021). Mali Tablolar ve İstatistikler, <https://www.tsb.org.tr/tr/istatistikler>, (25.06.2021).
- Yalçınkaya, H., & Duramaz, S. (2021). Türk Bankacılık Sisteminde Kamusal Sermayeli Bankaların Karşılaştırmalı Etkinlik Analizi: 2008-2017 Dönemi Değerlendirmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(Armağan Sayısı), 211-230.
- Yıldırım, M., & Altan, İ. (2019). Sigorta Sektörünün Finansal Performansının Entropi Ağırlıklandırılmış TOPSIS Yöntemiyle Analizi ve Değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 345-358.
- Waghavkar, M. P., & Sananse, S. L. (2018). Using data envelopment analysis to measure, relative efficiency of public and private life insurance companies in India. *International Journal of Statistics and Applied Mathematics*, 3(1), 173-17.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölümü Mezunu Öğrencilerinin Ekonomiye Katkılarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma

Hatice Nur Germir^{a,b}, Hakan Atlı^c

Özet

Bu çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işletmelerin vasıflı ara eleman ihtiyacını karşılamada, Meslek Yüksekokullarının ve onun bir üst versiyonu olan Uygulamalı Bilimler Yüksekokullarının öneminin yadsınamaz bir gerçek olduğundan hareketle, bankacılık ve finans sektörlerinde çalışacak meslek elemanı yetiştirmeye gayret gösteren okulumuzdan 2006-2019 yılları arasında mezun olan öğrencilerimiz incelenmiştir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin mesleki eğitimde beklenti ve motivasyonlarının genel olarak yüksek düzeyde olduğunu, bu durumun öğrencilerin günümüzde daha çok bilinçlendiklerini ve ne istediklerinin daha farkında olduklarını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Manisa Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölümü mezun öğrencilerinden 234 öğrenciye 26 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Ankete verilen cevaplardaki ifadelerin dağılımları frekans analizleri ile yapılmıştır. Tüm analizler SPSS 16.0 programında gerçekleştirilmiştir. Buna göre istihdam edilen 181 kişiden yüzde 52.5'ini oluşturan 95 kişinin üniversite hayatında okudukları bankacılık ve finans bölümleriyle alakalı sektörlerde çalıştığı, istihdam edilenlerin yüzde 63'ünün özel sektörde, yüzde 32.6'sının kamu sektöründe olduğu ve mezun öğrencilerimizin yüzde 4.4'ünün kendi işinin sahibi olarak girişimci oldukları sonuçlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Mezun
Kariyer
İstihdam
Ekonomiye Katkı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 30.08.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.988518

A Study on the Determination of Contribution to the Economy of Graduate Students of Manisa Celal Bayar University School of Applied Sciences, Banking and Finance Department

Abstract

In this study, considering that the importance of Vocational Schools and Applied Sciences Schools, which is an upper version of it, in meeting the qualified intermediate staff needs of enterprises in developed and developing countries is an undeniable fact, our school, which strives to train professional staff to work in the banking and finance sectors, has graduated from our school between 2006-2019, students were examined. According to the results of the research, the expectations and motivations of the students in vocational education are generally at a high level, and this situation reveals that the students are more conscious today and are more aware of what they want. In this context, a questionnaire consisting of 26 questions was applied to 234 students who graduated from Manisa Celal Bayar University, School of Applied Sciences, Department of Banking and Finance. The distribution of the expressions in the answers given to the questionnaire was made by frequency analysis. All analyzes were performed in SPSS 16.0 program. According to this, it was concluded that 95 people, 52.5 percent of the 181 employed people, worked in sectors related to the banking and finance departments they studied at university, 63 percent of the employed people were working in the private sector, 32.6 percent were working in the public sector and 4.4 percent were entrepreneurs.

Keywords

Graduate
Career
Employment
Contribution to Economy

About Article

Received: 30.08.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.988518

^a Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi. ORCID:0000-0001-8592-9238

^b İletişim Yazarı: nur.aydin@cbu.edu.tr

^c Arş.Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi. ORCID:0000-0002-0943-6877

Giriş

Hizmet sektörü içinde faaliyetlerini sürdüren bankalar ve finansal kuruluşlar, ekonomik bütün içinde para ve kredi piyasalarının en önemli temel taşlarını oluşturmaktadır. 1970'li yıllarda literatüre kazandırılıp 1980'li yıllardan itibaren hızla artış trendine giren küreselleşme ve finansal liberalizasyon eğilimlerinin oluşturduğu rekabet ikliminde, bankacılık ve finans sektörlerinin önemi bir kat daha fazla hissedilir hale gelmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm dünya ülkelerinde bankacılık ve finans sektöründe faaliyette bulunan işletmeler, küresel finansal piyasalarda meydana gelen sürekli değişim ve finansal araçlara ilişkin artan çeşitlilikten etkilenmekte, entelektüel bilgi yönünden beşeri sermaye olarak adlandırılan kendisini yetiştirmiş nitelikli ve donanımlı personele duyulan gereksinim her geçen gün artış kaydetmektedir (Doğan, Yorgancılar, Berkman ve Arslan, 2016).

Dünyada küreselleşme yönünde hamlelerin hissedilmeye başlandığı özellikle 1980 sonrası dönemde, kapalı ekonomi boyutundan çıkılarak İhracata Dayalı Sanayileşme Hamlesinin benimsendiği ve dışa açılım gösterildiği 24 Ocak 1980 tarihinden başlayarak, Türkiye'de bankacılık sektöründeki istihdam düzeyi, genişleme kaydetmeye başlamış ve 2000'li yıllardan itibaren bu durum daha belirgin bir şekilde dönüşmüştür. 2016 yılında mali kuruluşların istihdam seviyesinin 325 bin ile toplam istihdamın yaklaşık yüzde 1,2'sine karşılık geldiği dikkate alınarak bu rakamın genel istihdam düzeyi içerisinde çok büyük olmadığı düşünülse dahi, Türkiye'de üniversite ve üzeri her 10 mezundan birisinin bankacılık ve finans alanında istihdam edildiği, bankacılık ile finans sektör çalışanlarının yüzde 50'ye yakın bir bölümünün kadınlardan oluştuğu ve Türkiye'de sorunsal olarak görülen kadın istihdamına ilişkin sektörün önemli bir yeri doldurduğu, aynı zamanda işgücüne katılım bakımından diğer bir sorunlu dilimi oluşturan eğitilmiş gençlerin önemli düzeyde bankacılık ve finans sektöründe istihdam imkanı bulabildiği göz önüne alındığında bankacılık ve finans sektörünün işgücü piyasasındaki önemi daha açık ve net olarak anlaşılabilir (Baştürk, 2018).

Okulumuz Bankacılık ve Finans (BF) Bölümü öğrencilerinin piyasada iş bulabilme kapasitesi, iş bulabilenlerin hangi sektör/ sektör alt gruplarında çalıştıklarının tespiti, işe girişte diplomaları haricinde kendilerinden istenen başkaca gerekli belge ve evraklar varsa bunların belirlenmesi, mezun öğrencilerimizin iş pozisyonlarına göre okulumuza davet edilerek seminer vb şeklinde etkinliklerle mevcut okumakta olan öğrencilerimize rol model olabilmeleri yanı sıra intörn öğrencilerimizin çalışabilecekleri iş seçeneği olabilmesi alternatif çalışmanın ana çıktılarını oluşturmaktadır.

Bu noktada okulumuzun da bir ögesi olduğu Manisa Celal Bayar Üniversitesi (MCBÜ)'ni, Manisa ilindeki tek ve Ege Bölgesi'ndeki en büyük üçüncü üniversite olarak tanıtmak mümkündür. Çalışmamıza da temel oluşturan projeye MCBÜ Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi tarafından onay verildiği 2019 yılını dikkate aldığımızda, aynı yıl MCBÜ'nin merkez ve ilçelerinde 15 fakülte, 2 yüksekokul, 15 meslek yüksekokulu, 3 enstitü, 28 araştırma ve uygulama merkezi olmak üzere toplam 63 birimde 55.473 öğrenciye eğitim-öğretim faaliyetinde bulunduğunu ifade edebiliriz (Sofyalıoğlu, Kartal ve İncekırık, 2019).

Literatür Taraması

İş dünyasında olduğu kadar, günlük yaşantıda da sıklıkla kullanılan kavramlardan olan meslek ve kariyer kavramları arasında nüans farkı bulunmaktadır. Bir kimsenin eğitim yoluyla bilgi ve beceri kazanarak, diğer bireylere yararlı bir ürün/hizmet sağlamaya yönelik

kurallarının toplumca belirlendiği etkinliklerde bulunarak hayatını devam ettirmesi meslek olarak ifade edilirken, bireyin özellikle iş ve mesleğine ilişkin rollerinde bir ömür boyu yaşadığı olaylar dizisi ve diğer yaşam rollerinin de birbirini etkilemesi ve izlemesi yoluyla meydana gelen genel örüntü ve gelişim çizgisindeki ilerleme, duraklama yada gerilemeleri de kapsayan oldukça geniş içerikteki süreç kariyer olarak tariflenmektedir (Karadeniz ve Özkan, 2021, s.115).

Kozak ve Dalkıranoglu (2013), öğrencilik döneminden başlayarak kariyer planlamaya ilişkin çalışmaların yapılmasının mezun olduğunda iş bulunmasını kolaylaştıracağını, çalışılacak alanla ilgili yeteneklerin geliştirilmesi ve profesyonel hayata kolayca uyum sağlama adına üniversitelerde öğrencilerin kariyer farkındalığının artırılması ve kariyer planlamasına yardımcı olunmasını, bu amaçla kariyer merkezi/ofisi kurulması, rehberlik ve danışmanlık hizmetleri verilmesi, müfredatlarda kariyerle ilgili derslere yer verilmesi ve seminerler düzenlenerek destek çalışmalarının yapılmasına işaret ettiği araştırmalarının sonucuna göre; öğrencilerin kariyer kararlarında yeterli düzeyde yönlendirme yapılmadığı, kariyer kararlarını geleneksel kalıplara göre verdikleri, maddi kaygılarının kariyer olanaklarının önünde yer aldığı, yüksek lisans yapmayı önemli bir kariyer fırsatı olarak gördükleri, kariyer siteleri hakkında bilgi sahibi oldukları ve kız öğrencilerin kariyer farkındalıklarının erkeklere göre daha yüksek olduğu ana başlıklar olarak kaydedilmektedir.

Erginca'n'a göre (2010), yükseköğretim mezunlarının istihdam sorunu ve iş doyumunun çalışma hayatı ve ülke ekonomisi için önem taşıyan bir konu olduğu ileri sürülerek, gençlerin eğitimini gördükleri alanda çalışmak üzere yola çıktıkları ancak iş arama sürecine başladıktan sonra sürecin uzamasıyla karamsarlığa düştükleri, işgücü piyasasının gereksinimi olan sayı ve nitelikte elemanların yetiştirilebilmesi ve işsizliğin önüne geçilebilmesi adına ülkemizde sanayi – okul işbirliğine Avrupa'daki çoğu eğitim sisteminde olduğu gibi işlerlik kazandırılmasının gerekliliği ifade edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu işbirliğinin etkin bir şekilde kullanılmaya başlanması ile birlikte özellikle nitelikli işsizlik konusunda bir azalma olabileceği, yeni mezun olan genç işgücünden daha efektif olarak yararlanılabileceği, bireyin sahip olduğu ve tahsil hayatında edindiği bilgi, beceri ve yetkinlikleri çalıştığı işte kullanmasının iş tatminini olumlu yönde etkilediği bildirilmiştir. Bireylerin çalışma hayatına ilişkin olarak parametrelerin sosyal ve ekonomik olarak ayrımlanabileceği vurgulanarak; özellikle ücret faktörünün, iş doyumuna etki eden ekonomik faktörlerin başında geldiği, uzmanlık alanında çalışma ve terfinin yükseköğretim mezunlarına göre iş doyumunu etkileyen diğer faktörler olduğu ileri sürülmüştür.

Yeşil ve Tokbaş'ın iddiasına göre (2018) mesleki eğitim bireyin kariyer planlamasının belirlenmesinde büyük etkiye sahip bulunmaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin mesleki eğitimde motivasyonlarının ve beklentilerinin yüksek seviyede olmasının, öğrencilerin iş hayatına kalifiye eleman olarak daha etkin ve bilinç düzeyi yüksek bir şekilde hazırlanmalarında büyük katkı sağlayacağına işaret edilerek, mesleki eğitim faaliyetlerinin bireyin kendini geliştirmesi ve işgücü piyasasına yönelik olarak kalifiye eleman yetiştirilmesi adına büyük önem teşkil ettiği bildirilmiştir. Gençlerin okudukları bölümü sevmelerinin onların daha bilinçli ve aktif olarak meslek hayatlarında yer almalarını sağlayacağı, okudukları bölümün kendilerine gerekli imkanları sunmasının onların gelecekteki yeni fırsatları değerlendirmelerine ve istedikleri işe girmelerine imkan tanıyacağı ileri sürülerek bu manada eğitimcilerin konuya daha duyarlı yaklaşım göstermelerine vurgu yapılmaktadır.

Erdoğan vd. (2018) Kastamonu Üniversitesi Bankacılık ve Finans bölümünde diğer üniversitelerden farklı olarak uygulanan bütünleşik müfredata dair bilgi vererek, bankacılık ve finans bölümü öğrencilerinin mezun olduklarında bankacılık, finans ve denetim sektörlerinde istihdam edilebilmesi için gerekli Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Türkiye Muhasebe ve Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE) Bilirkişilik ve Uzlaştırma belgelerinin öğrenciler tarafından edinilebileceğini ve böylece sektörün gerektirdiği nitelikli işgücünün karşılanabileceğini öngördükleri araştırmalarında, eğitim-öğretim sürecinin ilk dört yarıyılında ortak dersler, 5nci, 6ncı ve 7nci yarıyılarda mesleki belgelerin gerektirdiği dersler ilgili mevzuata göre düzenlenmiş müfredat (7nci yarıyıl ders, 8nci yarıyıl zorunlu mesleki uygulama) kapsamında verilerek, en az bir mesleki belge ile mezuniyet zorunluluğunun sektörün istediği mesleki belgelerin edinimlerinin mesleki uygulama ile bütünleştirilerek deneyimli mezun verilmesinin hedeflendiği, derslerde Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) esaslı hazırlanan muhasebe ve finans ile Sermaye Piyasası Lisanslama (SPL) derslerinin okutulmasının bölüm öğrencilerine yönelik yapılan sürekli anket sonuçlarına göre, uygulanan müfredatın ve hedeflenen kazanımların 4ncü yarıyıldaki bulunan öğrencilerde özgüven artışını sağladığına işaret edilmektedir. Bu sayede öğrencilerin yüzde 94'ünün iş kaygısı taşımadığı, sosyal motivasyonlarının arttığı ve kişisel kariyer planlamaları ile ilgili öngörülerinin netleştirildiği bilgisi verilmektedir. Gerekli yeterlilikte akademisyen eksikliği olmasına rağmen yeni kadroların açılmasının, hukuki zeminin belirlendiği "mesleki uygulama esasları" ile hazırlanmış KGK, SPK, TÜRMOB ile yapılacak protokollerin imzalanması süreçleriyle tamamlanmasının öngörüldüğü, banka çalışanlarından 29bin 786 kişinin lisans almaya hak kazandığı, bu rakamın toplam bankada çalışan sayısına (195bin 064) oranının yüzde 15.26 olduğuna işaret edilerek, uygulanmakta olan ve benzer bölümlere de uygulanması önerilen bütünleşik müfredatın öneminin çok daha fazla dikkat çektiği ifade edilmektedir. Uygulanmakta bulunan bütünleşik müfredat ile sermaye piyasaları ve ekonomisi her geçen yıl büyüyen Türkiye'nin bu sektörde ihtiyaç duyacağı nitelikli işgücünün yetiştirilmesine büyük katkı sağlayacağı kaydedilerek, benzer müfredat uygulayan üniversiteler arasında oluşacak etkileşim ve rekabetin işgücünün niteliğini artıracığı sonucuna varılmaktadır.

Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre 15-24 yaş grubunda bulunan kişilerden oluşan bireyler genç nüfus olarak adlandırılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri doğrultusunda 15-24 yaşları arasında bulunan işsizlerin genç işsiz olarak kabul edilmesi uygun olacaktır. Türkiye' de TÜİK İşgücü İstatistiklerine göre ilan edilen genç işsizliğin yüzde 27,1 ve Ne eğitimde Ne işte olan gençlerin oranı (NEİY) ise yüzde 29,4 ile oldukça yüksek bir oranda saptanmıştır (TÜİK, 2019).

Genç işgücü potansiyeli bakımından oldukça avantajlı bir duruma sahip bulunan Türkiye'de yapılan nüfus projeksiyonları 2040 yılına kadar genç nüfus oranının azalan bir seyirde olmakla birlikte, Türkiye için bir fırsat penceresi olmaya devam edeceğini göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye'de 2023 yılına kadar artacak olan aktif nüfusta daha büyük bir genç işsizliği ile karşılaşılmasının beraberinde genç nüfusun sahip olduğu potansiyelin kullanılamaması yanı sıra 2040 yılından sonra yaşlanan nüfusun başta sosyal güvenlik olmak üzere bazı sorunları daha da kronik hale getirmesi kaçınılmaz olarak değerlendirilmektedir. Gençlerin işgücü piyasasında karşılaştığı sorunlar nedeniyle ülkemizdeki genç işsizlik oranları birçok dünya ülkesinin genel işsizlik rakamlarından daha yüksek bir seyirde izlenmektedir.

Türkiye’de NEİY oranının Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek görüldüğü dikkat çekmektedir. OECD ülkelerinde 2015 yılı itibari ile NEİY oranı yüzde 14,5 iken, Türkiye’de bu oran yüzde 28,8 olup, OECD ülkeleri ortalamasından yaklaşık 2 kat daha fazla bir değere sahiptir. Türkiye’nin de kurucu ülkeleri arasında yer aldığı OECD verilerine göre; OECD ülkeleri ortalamasında gençlerin işgücüne katılım oranı yüzde 47,2, genç işsizlik oranı ise yüzde 12,9’dur. Türkiye, gençlerinin işgücüne katılım oranı yüzde 42,4, genç işsizlik oranı yüzde 19,6 ile OECD ülkelerine nazaran genç nüfusta daha yüksek işsizlik ve daha düşük işgücüne katılım göstergelerini sergilemektedir. 2014-2016 yılları arasında OECD ülkelerinde genç işsizliği rakamlarında yüzde 15’den yüzde 12,9’a gerileme yaşanırken bu oran Türkiye’de yüzde 17,9’dan yüzde 19,6’ya yükselme kaydetmiştir (Ümmühan, 2019, s.89).

İşgücü piyasasında, gençlerin dezavantajlı konumda olmalarına neden olan birçok parametre bulunmaktadır. Öncelikle işgücü piyasasında deneyim sahibi olmayışları, işin öğretilip eğitilme süreçleri nedeniyle işverenler tarafından işe alınmada daha maliyetli bir çalışan grubunu temsil etmelerine neden olmaktadır. Genç işsizliğinin bu denli yüksek olmasının ardında yatan unsurlar okuldan iş yaşamına geçişte karşılaşılan sorunlar üzerine odaklanmaktadır. Eğitimini aldıkları alanda çalışma imkanı bulamayışları işsizliğin nicel görünümünün yanı sıra niteliksel boyutlarını da ortaya koymakta ve eksik istihdam boyutuna dair çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir. Türkiye’de yükseköğrenim ve lisansüstü eğitim programları mezunlarının da durumlarının ele alınıp değerlendirilmesinin gerekliliği, genç işsizliği oranlarındaki bu denli yüksekliği irdeleyebilmek için akla gelen bir başka konu başlığıdır. Dördüncü Sanayi Devrimi olarak da adlandırılan Endüstri 4.0’ın baş döndürücü etkisiyle bilim, teknoloji ve yenilikçi üretim alanlarında büyük gelişme ve değişim yaşanmaktadır. Uluslararası rekabet gücünün yükselebilmesi için kalifikasyonu yükseltilmiş işgücüne ihtiyaç bulunmaktadır. Dünya Rekabet Endeksi (WEF) sıralamasına göre 141 ülke arasında Türkiye 61nci sırada yerini almaktadır. İşsizlik ve nitelikli işgücü sorunları yanı sıra Araştırma Geliştirme (AR-GE) yatırımlarındaki yetersizlik, daha üst basamaklara gelinmesinde başlıca engeller olarak belirtilmektedir. Zira Türkiye işgücü piyasası bileşeninde 109ncu sırada, beceriler bileşeninde 78nci sırada olarak kaydedilmektedir (WEF, 2019).

İşgücü piyasasının karakteristik özellikleri, işgücünün nitelikleri ve nitelikli insan kaynağının istihdamı sıralamadaki yerleri belirleyen en önemli parametreler olarak dikkat çekmektedir. Mezun ve işgücü piyasası arasındaki dengesiz korelasyon, bu ilişkide önemli bir etmen olan nitelik uyumsuzluğu şeklinde ifade edilmektedir (Çakır ve Kellevezir, 2020, s.1).

Durkaya ve Hüsnüoğlu’na göre (2018) eğitim; verimlilik, üretim ve gelir artışı üzerinde etkili olan uluslararası rekabetin en önemli parametrelerinden birisidir. Eğitim sayesinde beşeri sermayenin donanımının güçlendirilerek işgücünün bilgi, beceri, yetenek ve niteliklerinin artırılması sağlanmaktadır. Ekonomik büyüme ve refah artışının olumlu ivme kazanıp işgücüne katılım oranı ve ücret seviyelerinin artmasına imkan kılan eğitimin, teknolojik ilerleme ve yeniliklerin de öncüsü olduğunun altı çizilmektedir. Eğitimin istihdamdaki rolünün Türkiye ve farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkeler açısından analiz edildiği çalışmada, Türkiye’de lise altı eğitimlilerin en fazla istihdam oranına sahip olduğu, eğitim düzeyindeki yükselmelerin kazançları ve işgücüne katılım oranını artırdığı, ülkeler yönünden incelendiğinde eğitim düzeyindeki ilerlemenin insani gelişime pozitif yansıdığı, eğitim alanındaki olumlu gelişmelerin kişi başına düşen gelir, ücretler, emek verimliliği ve teknoloji

seviyesindeki artışları da beraberinde getirdiği, eğitim seviyesi artan kadın bireylerin işgücüne katılımlarının da arttığı dile getirilmektedir.

Doğan vd'nin (2016) çalışmasına göre, yükseköğretim kurumlarında lisans düzeyinde verilen bankacılık ve finans eğitim-öğretiminin sektörün beklentilerini ne düzeyde karşıladığı ölçülmüştür. Sektörde çalışmaya aday mezunların sahip olması gereken temel nitelikler ile ilgili bir değerlendirmede bulunularak, Niğde, Konya ve Kayseri illerindeki bankacılık ve finans kuruluşlarının üst düzey yöneticileri ile yüz yüze mülakat ve anket yoluyla saha araştırması yapılmış; bankacılık ve finans bölümü lisans eğitiminin ders içerik ve öğretim metotları tartışılmış, lisans düzeyi derslerinin sektör talebi ile uyumlu kılınması için bazı öneriler getirilmiştir. Küreselleşmenin de etkisiyle finansal piyasalarda meydana gelen sürekli değişim ve gelişim sonucunda bankacılık ve finansal ürünlerinde çeşitlilik ve artışın gerçekleştiği, sektörde yaşanan bu gelişmelerin beraberinde Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde sektörün özellikle kalifiye elemana olan ihtiyacının ön plana çıktığı, birçok banka veya finansal kurumun ileride yönetici statüsünde görevlendireceği kişileri kurum içerisinden seçmeye özen gösterdiği ve geleceğin yöneticileri olabilecek çalışanların işgücü piyasasına kazandırılması noktasında yükseköğretim kurumlarının önemli derecede katkıları bulunduğu kaydedilmektedir.

Selim vd (2020), bilgi ve teknolojinin hakim olduğu ve bilginin güç olarak algılandığı günümüz dünyasında, bilginin ve bilimin üretildiği yerler olan yükseköğretim kurumlarına karşı talep artışı yaşandığı, yükseköğretim kurumlarına karşı duyulan talep artışı ile yeni yatırımların gerçekleştirilmesinin gündeme geldiği, bu manada yapılan yatırımların ne derece etkin kullanıldığına tespit edilmesi adına yükseköğretimde performans değerlendirmesinin 2015 yılı baz alınarak Veri Zarflama Analizi (VZA) ile gerçekleştirildiği çalışmalarında; 25 OECD ülkesi ve eğitime yönelik iki farklı veri kümesi ile sırasıyla 24 ve 25 OECD ülkesi benzer girdi kullanan ve çıktı üreten karar verme birimi olarak belirlenerek, akademik performans ve eğitime yönelik etkinlikleri analiz edilmiştir. Türkiye'nin en düşük etkinliğe sahip ülkeler arasında yer aldığı bildirilen araştırma sonucuna göre; analizlerde etkin bulunan ülkeler sırasıyla Finlandiya, İrlanda ve Slovenya olarak bildirilmektedir.

Sarıgül (2013) küresel ekonomik gelişme ile birlikte finansal ortamdaki hızlı değişim ve gelişmelerin yanı sıra demografik değişikliklerin, kapsamlı ve kaliteli düzeyde bankacılık ve finans uygulamalarının önemini artırdığını vurgulayan çalışmasında, eğitim ile teorik bilgi ve temel ilkelerin öğretildiği, finansal hizmet sektörlerinde birçok uluslararası ve yerel standart ile düzenlemelerin uygulandığı, bu standart ve düzenlemelerin de öğretilmesi gerektiği ancak uygulamalı bilimler alanında olan bankacılık ve finansın bilgi birikiminin yanı sıra beceri geliştirmeyi de gerekli kıldığı, Türkiye'de bankacılık ve finans eğitiminin, meslek liseleri, üniversiteler ve bankaların ilgili bölümlerinde intörn şeklinde işbaşı uygulaması ile yapılabildiği, üniversitelerin çoğunun iktisat ve işletme-yönetim fakültelerini içerdiği, bankacılık ve finans üzerine bazı kurslar verildiği ifade edilerek sadece 19 fakülte veya uygulamalı bilimler fakültesinde bankacılık ve finans eğitimi üzerine lisans derecesinde eğitim öğretim sunulduğu bildirilmiştir.

Duramaz (2018) Ege Bölgesi'nde yer alan Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Uşak Üniversitesi ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulları bünyesinde eğitim veren "Bankacılık ve Finans" bölümlerinin etkinlik analizlerini veri zarflama analizi ile test ettiği çalışmasında, 2017 yılına ait veriler ele alınarak seçilen girdi ve çıktı parametreleri kapsamında değerlendirmede bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre;

Uşak Üniversitesi Bankacılık ve Finans Bölümü ile Manisa Celal Bayar Üniversitesi Bankacılık ve Finans Bölümlerinin etkinlik düzeyinin tam etkin seviyesinde olduğu kaydedilerek, Kütahya Dumlupınar Üniversitesinin Bankacılık ve Finans bölümünün tam etkinlik düzeyine yakın bir değere sahip olsa da diğer üniversitelere göre nispi olarak daha az etkin olduğu ve tam etkinlik düzeyine ulaşabilmesi için bölüm akademik personelinin yayın sayısının artırılması yanı sıra öğrenci sayısının da kısmen azaltılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

İbiş ve Çelikdemir (2011) bankacılık sektörünün muhasebe eğitiminden beklentileri konusunda yaptıkları saha çalışmasında, 32 bankanın muhasebeden sorumlu müdür yardımcılarında anket gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucuna göre; teorik bilgilerle ilgili beklentilerin karşılandığı belirtilmekte fakat pratik eğitimin geliştirilmesi için üniversite ve bankaların iş birliği yapması gerekliliğinin altı çizilmektedir.

Delikanlı (2011), “Banka Dışı Finansal Kuruluşlarda Günlük Finansal Raporlama Faaliyetlerinin Kapsamı, Organizasyonel Yapısı ve Muhasebe Eğitiminden Beklentiler” başlığını taşıyan çalışmasında, ilgili kuruluşların kamuya hesap verme yükümlülüğü ve finansal raporlama uygulamalarının Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ile Uluslar arası Muhasebe Standartları (UMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ile Uluslar arası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilerek, üniversitelerde uluslararası standartları konu edinen seçmeli derslerin konulmasına dair beklentiler dile getirilmektedir.

Reedvd (2009) bankacılık sektörünün yeniliğe ve değişime son derece açık olduğu, teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı, iletişimin son derece önemli olduğu, göreceli olarak iyi bir sosyal statü sağladığı, çalışanları mesleki açıdan sürekli kendini geliştirmeye sevk ettiği, çoğunlukla stresli ve yoğun bir çalışma temposunun geçerli olduğu ve çalışanların eğitim düzeyleri ile mesleki niteliklerinin büyük önem arz ettiği belirtilmektedir. Beşeri sermaye olarak da adlandırılan işgücünün niteliğinin bankaların faaliyet sonuçlarını önemli ölçüde etkileyebildiği, işgücünün yetenekleri ve birikim düzeyi ile bankaların finansal performansları arasında güçlü bir korelasyon olduğu bildirilmektedir.

Sarkis (1999), Teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı bir sektör olan bankacılık sektörünün teknolojiye yaşanan gelişmeler doğrultusunda istihdam hacminin olumsuz düzeyde etkilendiği belirtilerek, sıkı rekabet koşulları ve önemi hızla artan risk unsurlarına dayalı bir şekilde sektörün hızla genişlediği, kendi içinde çeşitlilik arz eden hizmet alanlarına göre yenilenen iş tanımları içerdiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda 2000’li yılların başında bankaların risk yönetimi ve iç denetim işlevlerinin ayrı birer birim haline getirilmesi örneklenerek müşteri beklentilerindeki artış unsurlarının istihdam hacmine olumlu katkılarda bulunduğu kaleme alınmaktadır.

Acaray ve Pelenk (2018), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans bölümü öğrencilerinin bankacılık ve finans sektöründe yaptıkları yaz dönemi stajlarını inceledikleri araştırmalarında, yaş ortalaması 21,48 olan örneklemin yüzde 67’sinin kız, yüzde 33’ünün erkek öğrencilerden olmak üzere toplamda 75 öğrenciden oluştuğu belirtilmiştir. 2017 yaz döneminde gerçekleşen toplam 40 işgünü süren staj yerlerinin penetrasyonuna bakıldığında; yüzde 72’sinin özel bankalarda, yüzde 24’ünün kamu bankalarında, yüzde 4’ünün banka dışı diğer finans kurumlarında olduğuna dikkat çekilmektedir. Stajyer çalışanların mesleki bağlılıklarının gelişiminde önemli bir ayrıcalığa sahip olduğu ifade edilen ve uygulanan farklı iş uygulamalarından dolayı örgütte özel bir durum olan, iş gören algılamalarının ve davranışlarının değişimi üzerinde önemli bir

fonksiyon ortaya koyan örgüt iklimi üzerine odaklanılan çalışmanın temel amacı, örgüt ikliminin mesleki bağlılık üzerindeki etkisini irdelemektir. Araştırmadan elde edilen verilerle, staj yapan öğrencilerin çalıştıkları kurumların yönetsel destek, yönetim yeteneği ve tutarlılığı, iş yükü, organizasyonel kısıtlar, çalışanların uyum ve birlikteliği ve etik iklim boyutlarına ilişkin algılamalarının mesleğe olan bağlılıklarını pozitif ve anlamlı olarak etkilediği ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin mezun olduklarında staj dönemlerinde çalıştıkları kurumların iklimlerinin pozitif olarak algılanmasının mesleğe bağlılıklarını sağlayan parametrelerin başında geldiği anlaşılmaktadır. Banka ve finans sektöründe geleceğin meslek çalışanları olarak stajyer öğrencileri konumlandığımızda, ilgili kurumların insan kaynakları uygulamalarının açık, şeffaf ve adil olarak gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Stajyer çalışanların bağımsız ve bağımlı değişkenleri algılamaları bakımından konu değerlendirildiğinde; örgüt iklimi boyutlarından sırasıyla en çok etik iklim, yönetimin yeteneği ve tutarlılığı ile organizasyonel kısıtların pozitif algılamaya sahip olduğu görülmektedir. Mesleki bağlılık parametresi, tüm parametreler içerisinde en düşük ortalamaya sahip olarak bulunmuştur. Örgüt iklimi algılamalarının daha yüksek oranda pozitif olmasına rağmen mesleki bağlılığın göreceli olarak düşük çıkmasını staj yapan öğrencilerin sektörde çalışmak istemediği şeklinde yorumlanmaktadır.

Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölümü lisans öğrencilerinin mezuniyetlerinde iş bulabilme kapasiteleri ve iş doyumları üzerinde daha önce yapılan bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Muhasebe, turizm ve girişimcilik vb diğer alanlardaki çalışmalar dikkat çekmiştir. Bu itibarla öncelikle bu çalışma ile, yazın alanında bir katkı sağlanmış olacaktır. Ayrıca bölüm öğrencilerimizin sahada başarı durumları tespit edilmeye çalışılarak, bölümü yeni seçmeye aday öğrencilere de katkı sağlanması çalışmanın özgün başlıklarını oluşturmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölüm mezunu öğrencilerimizin tamamına erişilerek istihdam düzeylerinin tespit edilmesi ile ekonomiye katkılarının ortaya konulabilmesi yanısıra elde edilen çıktılar yoluyla henüz eğitimine devam eden öğrencilerimize de yol haritası oluşturulmasına çalışılmıştır.

Araştırmanın Konu ve Kapsamı

Araştırmanın konusu, bankacılık ve finans bölümü mezunu öğrencilerimizin diğer aynı bölüm öğrencilerine nazaran iş bulabilmelerinde avantajlı olup olmadıkları, lisans eğitimini aldıkları alanda mı yoksa başka bir alanda mı istihdam edilebilme imkanları, aldıkları eğitim-öğretimin devamında iş olanakları için Sermaye Piyasası Lisanslama (SPL) belgeleri yanısıra ve/veya başkaca belgelerin gerekli olup olmadığının belirlenmesi, mezunlarımızın bölümü seçmekle mutluluk düzeylerinin tespiti, mezun takibinin yapılarak oluşturulacak sinerji ile mezunlarımız arasında kurumsal bağlılık oluşturulmaya çalışılması, mezunlarımızın okulumuza davet edilerek bilgi, tecrübe ve birikimlerini öğrencilerimizle paylaşmalarının sağlanması hedeflenmiştir.

Araştırmanın konusu doğrultusunda benzer ulusal çalışmalardan derlenen bir anket formu hazırlanmıştır. Ankette araştırmanın ana kütlesi içinde yer alan öğrencilerin demografik

özelliklerinin tanımlanması (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, iş durumu, çalıştığı sektör, iş yerindeki statüsü, ortalama aylık gelir ve Bankacılık ve Finans (BF ile ilgili bir sektörde çalışıp çalışmadığı), eğitim/öğrenim (mezuniyet yılı, başarı düzeyi, yabancı dil bilgisi ve düzeyi, üniversitede kazandığı deneyimler) ile kariyerlerine yönelik (kariyerleri boyunca iş değiştirme sayısı, bölümün kariyerlerine katkısı, kariyer kaynakları, kariyer kaynağı olarak kullanılan internet siteleri ile meslek fuarlarının kariyerlerine katkısı ve BF mezunu olmaktan duyulan memnuniyet) hakkında sorular sorulmuştur. Son olarak, açık uçlu sorulan ve BF ile ilgili sektörlerde çalışan öğrencilerin işe giriş ve yükselmek için istenen belgelerin neler olduğu ile bölümde eğitim öğretim kalitesinin artırılması için getirilen öneri ve görüşler listelenmiştir. Ankette yer alan ifadelerin dağılımlarını incelemek için frekans analizleri yapılmıştır. Tüm analizler SPSS 16.0 paket programında işlenerek, literatüre ve ilgilenenlere faydalı olunması amaçlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın ana kütlesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölümünün mezun öğrencilerinden oluşmaktadır. Yaklaşık olarak 1.760 kişi olduğu öğrenilen ana kütle evrenine; telefon, e-mail ve ikametgah bilgileri yoluyla yapılacak güncellemelerle Google formlardan yararlanılarak anket yoluyla ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın hedef kitlesi olan mezun öğrencilerimize ulaşabilmek adına öğrencilerin en kapsamlı listesine sahip Bilgi İşlem Araştırma Uygulama Merkezi (BAUM)'nden temin edilen liste kullanılmıştır. BAUM'dan okulumuz Bankacılık ve Finans Bölümünün 2006 yılında ilk mezunlarını verdiği dönemden araştırmamızın özünü oluşturan projemize onay verildiği tarihe değin (Mayıs/2019), yaklaşık toplam 1.760 mezun öğrencimize dair Excel formatındaki liste temin edilmiştir. Liste incelendiğinde araştırma kapsamındaki hedef kitlenin coğrafi bakımdan dağınık bir yapı sergilediği görülmüştür.

Listenin kapsamlı bir şekilde incelenmesi neticesinde; Okulumuz Bankacılık Finans Bölümünden ilk mezunların 28/06/2006 tarihinde verildiği, mezun öğrencilerin önemli bir kısmının @cbu.edu.tr uzantılı mail adresleri dışında güncel mail adresi veya telefonları olmadığı, iletişim kanalı olarak genellikle ikametgah adreslerinin yer aldığı tespit edilmiştir.

Hedef kitleyi oluşturan 1.760 öğrencimizin ikametgah adreslerine posta yoluyla anket formlarının gönderilmesinin oldukça yüksek maliyete ulaşacağı hesaplanmıştır. Bu hususlar dikkate alındığında gerek maliyet gerekse postanın zamansal olarak gidiş dönüşü ile alakalı sürenin uzunluğu gibi kısıtlar nedeniyle anketin internet aracılığıyla yapılmasına karar verilmiştir.

Maliyet ve zaman parametrelerinin etkisiyle, BAUM'un listesindeki e-mail adresi ve/veya telefon numarası bulunduğundan iletişimin daha rahat olabileceği düşünüldüğünden örneklem olarak seçilen yaklaşık 500 öğrenciye araştırma konusu anket soruları e-mail yoluyla gönderilmiş ve anket sorularının eksiksiz bir şekilde cevaplanması istenilmiştir. Dönüş sayısının çok düşük kalması nedeniyle düzenli olarak hatırlatma e-mailleri gönderilmeye devam edilmiştir.

Araştırmamıza baz oluşturan projenin ilgili sürelerinin sonuna yaklaşıldığında, sınırlı dönüş oranı olduğu görülerek listede bulunan öğrencilere telefon yoluyla ulaşılmış ve anket linkinin

de gönderilmesiyle çalışmaya katkı sağlamaları istenmiştir. Tüm bu çalışmalar sonucunda 216'sı kullanılabilir olmak üzere toplamda 234 anketin geri dönüşü sağlanmıştır. 18 anketin kullanılmama nedeni ise sorulara eksik cevap vermelerinden kaynaklanmıştır. İstatistiksel tekniklerin kullanılabilmesi için 30'dan büyük, 500'den küçük örnek büyüklüklerinin birçok araştırma için yeterli olduğu kabul edilmektedir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2010, s.134-135).

Materyal ve Yöntem

Araştırma sonucu örneklem kitleden anket formları yoluyla bilgisayar ortamında elde edilen veriler, SPSS paket programında işlenmiştir. Anket sorularına verilen yanıtların dağılımında frekans analizleri kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri Bakımından Analizi

Tablo 1 incelendiğinde, cinsiyet değişkenine göre, araştırmaya katılan kişilerin 88'inin erkek (%40,7), 128'inin (%59,3) kadın katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Medeni durum açısından 140 kişi (%64,8) bekar iken, 76'sı (%35,2) evlidir. Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 45,4'ünün (98 kişi) 27-30 yaş aralığında, yüzde 43,1'inin (93 kişi) 23-26 yaş aralığında, yüzde 8,8'inin (19 kişi) 30 yaşından büyük ve yüzde 2,8'i oluşturan 6 kişinin 23 yaşından küçük olduğu saptanmıştır. Eğitim durumu değişkenine göre araştırmaya katılan kişilerin büyük bir bölümünün (193 kişi; %89,4) lisans mezunu oldukları, 21 kişinin yüksek lisans (%9,7), 2 kişinin de (%0,9) doktora yaptığı anlaşılmaktadır. İş durumu değişkenine göre araştırmaya katılan kişilerden 181'i (%83,8) çalışırken, 35 kişinin (%16,2) çalışmadığı görülmektedir. Çalışan 181 kişinin çalıştığı sektörler açısından incelendiğinde, 114'ünün (%63,0) özel sektör ve 59'unun (%32,6) kamu sektöründe çalıştığı, 8'inin (%4,4) ise kendi işini kurduğu tespit edilmiştir. Çalışan kişilerin istihdam edildikleri iş yerlerindeki statüleri bakımından büyük bir bölümünün (91 kişi; %50,3) memur olduğu, 40 kişinin (%22,1) orta kademe yönetici, 38 kişinin (%21,0) işçi ve 10 kişinin (%5,5) ise üst kademe yönetici oldukları görülmektedir. Araştırmaya katılan kişilerin iş yerlerindeki statüleri bakımından akademik personel olmalarına göre de bir ayrıma gidilmiştir. Buna göre 2 kişinin (%1,1) akademik personel olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. Araştırmaya katılan mezun öğrencilerin büyük bir bölümü, ortalama aylık gelir açısından (122 kişi; %67,4) 4.000 TL'nin altında bir gelire sahipken, 40'ı 4.000-5.500 TL (%22,1), 13'ü 5.501- 7.000 TL (%7,2) ve sadece 6'sı (%3,3) 7.000 TL'nin üstünde gelir elde ettiğini bildirmiştir. Son olarak araştırmaya katılan ve çalışma hayatında olan 181 kişiden 95'i (%52,5) eğitimini aldıkları bankacılık ve finansla ilgili sektörlerde çalışırken 86'sının (%47,5) diğer sektörlerde çalıştığı saptanmıştır.

Tablo 1. Katılan Mezun Öğrencilerin Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Cinsiyet			Çalıştığı Sektör (Çalışan)		
Erkek	88	%40,7	Özel Sektör	114	%63,0
Kadın	128	%59,3	Kamu Sektörü	59	%32,6
Toplam	216	%100	Kendi İşi	8	%4,4
			Toplam	181	%100
Medeni Durum			İşyerindeki Statüsü(Çalışan)		
Bekar	140	%64,8	Üst Kademe Yönetici	10	%5,5
Evli	76	%35,2	Orta Kademe Yönetici	40	%22,1
Eğitim Durumu			Memur	91	%50,3
Lisans	193	%89,4	İşçi	38	%21
Yüksek Lisans	21	%9,7	Akademisyen	2	%1,1
Doktora	2	%0,9	Toplam	181	%100
Yaş			Ortalama Aylık Gelir(Çalışan)		
			4000 TL'den az	122	%67,4
23'tenküçük	6	%2,8	4000-5500 TL	40	%22,1
23-26	93	%43,1	5501-7000 TL	13	%7,2
27-30	98	%45,4	7000 TL'den fazla	6	%3,3
30'dan büyük	19	%8,8	Toplam	181	%100
İş Durumu			Bankacılık ve Finansla İlgili Sektörlerde Çalışanlar (Çalışan)		
Çalışan	181	%83,8	Bankacılık ve Finans	95	%52,5
Çalışmayan	35	%16,2	Diğer	86	%47,5
Toplam	216	%100	Toplam	181	%100

Araştırmaya Katılanların İş Durumunun Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

Cinsiyet Değişkenine Göre Araştırmaya Katılanların İş Durumu Bakımından Dağılımlarını gösteren Tablo 2 ve Cinsiyet Değişkenine Göre Araştırmaya Katılan Öğrencilerin BF ile İlgili Sektörlerde Çalışmaları Bakımından Dağılımlarını gösteren Tablo 3 bir arada değerlendirildiğinde; çalışma hayatında olan 181 kişinin 79'unun erkek, 102'sinin kadın bireylerden oluştuğu ve erkeklerin yaklaşık yüzde 42'sini oluşturan 33 kişinin tahsilini gördükleri bankacılık ve finans alanında çalışırken, bu oranın kadınlarda %60'a çıkmakta olduğu (61 kişi) görülmektedir.

Tablo 2. Cinsiyet Değişkenine Göre Araştırmaya Katılanların İş Durumu Bakımından Dağılımları

	Çalışıyor	Çalışmıyor
Erkek	79	9
Kadın	102	26
Toplam	181	35

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre Araştırmaya Katılan Öğrencilerin BF ile İlgili Sektörlerde

Çalışmaları Bakımından Dağılımları

Cinsiyet	Bankacılık ve Finans	Diğer	Toplam
Erkek	33(%42)	46(%58)	79
Kadın	61(%60)	41(%40)	102
Toplam	94(%52)	87(%48)	181

Araştırmaya Katılanların Eğitim ve Öğretim Bilgileri Yönünden İncelenmesi

Araştırmaya katılanları eğitim ve öğretim bilgileri yönünden inceleyen Tablo 4’de; araştırmaya 2009, 2010 ve 2011 yıllarından sadece 3’er kişinin katıldığı, büyük bir bölümünün ise 2012 yılı sonrasındaki mezunlardan oluştuğu görülmektedir. Bu durum öğrencilerin zamanla iletişim adreslerini değiştirdikleri anlamına gelebilir. Araştırma kapsamında değerlendirilen kişilerin üniversitedeki başarı düzeyi bakımından 154 kişinin (%7,3) kendini başarılı, 30 kişinin başarısız (%13,9), 32 kişinin ise (%14,8) vasat buldukları anlaşılmaktadır. Araştırmada öğrencilerin yabancı dil bilgisi ve düzeyi hakkında da bilgiler istenmiştir. Buna göre araştırmaya katılan 178 kişi (%82,4) en azından bir yabancı dil bildiklerini, 38 kişi ise (%17,6) yabancı dil bilmediklerini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan yabancı dil bilen kişilerden sadece 7’sinin (%3,9) yabancı dil düzeyinin çok iyi olduğu, 59 kişinin (%33,1) iyi ve 112 kişinin ise (%62,9) orta düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin üniversitede kazandığı deneyimler açısından dağılımları incelendiğinde; 95 kişinin (%44) iş alanı ile olan çalışmalardan, 70 kişinin (%32,4) ise sosyal ve kültürel etkinliklere katılmadan faydalandıkları görülmektedir. Bu anlamda üniversitenin öğrencilere büyük katkı sağladığı söylenebilir. Diğer taraftan 9 kişi (%4,2) alan dışı uygulamalara katılmaktan, 4 kişi (%1,9) ise yabancı bir ülkede öğrenim ve çalışma bakımından deneyim elde ettiklerini belirtmiştir. Kalan 38 kişi ise (%17,6) belirtilen değişkenlerden hiç birinden herhangi bir deneyim kazanmadıklarını bildirmiştir.

Tablo 4. Katılan Mezun Öğrencilerin Eğitim-Öğretim Bilgileri Yönünden Dağılımı

Mezuniyet Yılı			Yabancı Dil Bilgisi		
2009	3	%1,4	Evet	178	%82,4
2010	3	%1,4	Hayır	38	%32,6
2011	3	%1,4	Toplam	216	%100
2012	20	%9,3			
2013	28	%13,0	Yabancı Dil Düzeyi		
2014	28	%13,0	Çok iyi	7	%3,9
2015	25	%11,6	İyi	59	%33,1
2016	28	%13,0	Orta	112	%62,9
2017	34	%15,7	Toplam	178	%100
2018	30	%13,9	Üniversitede Kazanılan Deneyimler		
2019	14	%6,5	İş alanı ile olan çalışmalar	95	%44

Toplam	216	100,0	Alan dışı uygulamalara katılım	9	%4,2
	Başarı Düzeyi		Sosyal ve kültürel etkinliklere katılım	70	%32,4
Başarılı	154	%71,3	Yabancı bir ülkede öğrenim ve çalışma	4	%1,9
Başarısız	30	%13,9	Hiç biri	38	%17,6
Vasat	32	%14,8	Toplam	216	%100
Toplam	216	%100			

Araştırmaya Katılan Kişilerin Kariyerleri Boyunca İş Değiştirme Sayıları Bakımından İncelenmesi

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılanlardan 98'inin (%45,4) çalışmaya başladıkları yıldan itibaren hiç iş değiştirmemiş kişilerden oluştuğu, 3 ve 3'ten fazla iş değiştirenlerin sayısının 29 (%13,4), bir kere iş değiştirenlerin 34 kişi (%15,7), 2 kere iş değiştirenlerin 30 kişi (%13,9) olduğu araştırmaya katılan 25 kişinin ise mezun olduktan sonra hiç çalışmadığı öğrenilmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Mezun Öğrencilerin Kariyerleri Boyunca İş Değiştirme Sayıları Bakımından Dağılımları

Hiç çalışmadım	25	%11,6
Hiç değiştirmedim	98	%45,4
1	34	%15,7
2	30	%13,9
3	15	%6,9
3'ten fazla	14	%6,5
Toplam	216	%100,0

Araştırmaya Katılan Kişilerin Kariyer Kaynakları Bakımından İncelenmesi

Kariyer kaynakları bakımından sorulan soruları, araştırmaya katılan ve çalışan 181 kişiden 66'sı (%36,5) kariyer sitelerinden yararlandıklarını bildirerek yanıtlamıştır. 41 kişi (%22,7) arkadaş ve/veya tanıdık, 43'ü (%23,8) işveren web sitesi, 22'si (%12,2) işverenle şahsen irtibat kurarak, 4'ü (%2,2) işveren tanıtım standları ve 5'i de (%2,8) intörn staj programlarının kariyer kaynağı olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmada ayrıca kariyer kaynağı olarak kariyer sitelerini seçen katılımcıların hangi sitelerinden yararlandıkları da sorulmuştur (Tablo 6).

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Mezun Öğrencilerin Kariyer Kaynakları Bakımından

Dağılımları		
Arkadaş, tanıdık	41	%22,7
İş veren web sitesi	43	%23,8
Kariyer siteleri	66	%36,5
İşverenle şahsen irtibat	22	%12,2
İşveren tanıtım stnd	4	%2,2
Staj	5	%2,8
Toplam	181	%100,0

Kariyer Kaynağı Olarak, Kariyer Sitelerini Seçen Katılımcıların Seçtikleri Kariyer Siteleri Bakımından İncelenmesi

Tablo 7'deki veriler incelendiğinde kariyer sitelerini seçen kişilerin büyük bir bölümünün (49kişi; %74,2) kariyer.net internet sitesinden yararlandıkları görülmektedir. Bunu 12 kişi (%18,2) ile memurlar.net, 3 kişi (%4,5) yenibiriş.com ve 2 kişi (%3,0) ile secretcv.com sitelerini bildirmiştir.

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Mezun Öğrencilerin Kariyer Kaynakları Bakımından

Dağılımları		
kariyer.net	49	%74,2
yenibiriş.com	3	%4,5
memurlar.net	12	%18,2
secretcv.com	2	%3,0
Toplam	66	%100,0

Araştırmaya Katılan Kişilerin Meslek Fuarlarının Kariyerlerine Katkısı Bakımından İncelenmesi

Meslek fuarlarının kariyerlerine katkısı bakımından, araştırmaya katılan kişilerden 100'ü (%46,3) MCBÜ Kariyer Günlerinden faydalandıklarını belirtmişlerdir. 100'ü (%46,3) bu anlamda hiç bir kariyer fuarından yararlanmadıklarını belirtirken, 16 kişinin ise (%7,4) Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Tüm Yapım Fuarcılık Yapım A.Ş. (TÜYAP), AssociationInternationale des Étudiants en Sciences Économiques et Commerciales/Öğrenci Organizasyonu (AISEC) ve Center For Office and Information Technology (CEBIT) gibi meslek fuarlarından yararlandıkları kaydedilmiştir (Tablo 8).

Tablo 8. Araştırmaya Katılan Mezun Öğrencilerin Meslek Fuarlarının Kariyerlerine Katkısı

Bakımından Dağılımları

MCBÜ Kariyer günleri	100	%46,3
TUBİTAK	5	%2,3
TUYAP	7	%3,2
AISEC	2	%,9
CEBİT	2	%,9
Hiç biri	100	%46,3
Toplam	216	%100,0

Bankacılık ve Finans Bölümünün Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kariyerlerine Katkı Düzeyi Bakımından İncelenmesi

Araştırmaya katılan ve çalışma hayatının içinde olan 181 kişinin, okudukları bölümün kariyerlerine katkısı bakımından dağılımları incelendiğinde; 91'inin (%50,3) "hiç", 40'ının (%22,1) "az" ve sadece 10'unun (%5,5) "çok" cevabını verdikleri görülmüştür (Tablo 9).

Tablo 9. Bankacılık ve Finans Bölümünün Mezun Öğrencilerin Kariyerlerine Katkı Düzeyi Bakımından Dağılımı

Çok	10	%5,5
Az	40	%22,1
Hiç	91	%50,3
Toplam	181	%100

Araştırmaya Katılan Kişilerin Bankacılık ve Finans Bölümünden Mezun Olmaktan Duydukları Memnuniyet Düzeylerinin İncelenmesi

Araştırmaya katılan 216 kişiden 105'i (%48,6) bankacılık ve finans bölümünden mezun olmaktan memnunken, 51'inin (%23,6) memnun olmadıkları ve 80'inin ise (27,8) bu anlamda kararsız oldukları anlaşılmıştır (Tablo 10).

Tablo 10. Araştırmaya Katılan Mezun Öğrencilerin Bankacılık ve Finans Bölümünden Mezun Olmaktan Duydukları Memnuniyet Düzeylerinin Dağılımı

Evvet	105	%48,6
Hayır	51	%23,6
Kararsızım	80	%27,8
Toplam	216	%100

Bankacılık ve Finans Sektöründe Çalışan Kişilerin İşe Giriş ve Yükselmelerinde İstenen Belgeler Bakımından İncelenmesi

Araştırmada mevcut ve gelecekteki öğrencilerimize yol göstermesi bakımından bankacılık ve finansla ilgili sektörlerde çalışan 95 kişiden, işe giriş ve yükselmelerinde gerekli olan belgelerin neler olduğuna dair açık uçlu soru yöneltilerek, cevapları istenmiştir. 32'si bu anlamda

SEGEM belgesinin, 27'si SPL/SPK belgelerinin, 10'u BES belgesinin istendiğini, 26'sı ise hiç bir belgenin istenmediğini belirtmiştir (Tablo 11).

Tablo 11. Bankacılık ve Finans Sektöründe Çalışan Mezun Öğrencilerden İşe Giriş ve Yükselmelerinde İstenen Belgeler Bakımından Dağılımları

Belgeler	Kişi Sayısı
SEGEM	32
SPL/SPK	27
BES	10
Hiç biri	26
Toplam	95

Araştırmaya Katılanların Okulun/Bölümün Eğitim-Öğretim Kalitesinin Artırılmasına İlişkin Görüş ve Önerilerinin İncelenmesi

Araştırmaya katılanlara açık uçlu olarak sorular sorularak, okulun eğitim-öğretim kalitesinin artırılmasına ilişkin görüş ve önerileri alınmıştır. Bu soruya toplamda 66 kişi yanıt vermiştir (Tablo 12).

Tablo 12. Araştırmaya Katılanların Mezun Öğrencilerin Okulun/Bölümün Eğitim-Öğretim Kalitesinin Artırılmasına İlişkin Görüş ve Önerileri

Uygulama Derslerinin Artırılması (33) %50	Uygulamaya Yönelik Bilgisayar Programlarının Öğretilmesi (2) (%3)
Kariyer Yönlendirme ve Uygulamalı Seminer/Eğitimler (13) %19	Ders saatlerinin kısaltılması/esneklik (2) (%3)
Yabancı Dile Daha Fazla Ağırlık vermek/ Ders Saatlerinin Artırılması (7) (%10)	Erasmus ve Avrupa Gönüllük Programlarında İyileştirmeler (1) (%2)
İntörn Eğitimin İyileştirilmesi/ Süresinin uzatılması (4) (%6)	İkinci Öğretime Yönelik Etkinlikleri Yapılması (1) (%2)
Banka Simülasyonu/Finans Laboratuvarı (3) (%5)	

Uygulama derslerinin artırılması 33 kişi tarafından önerilerek yüzde 50 oranıyla en yüksek dilimi kaplamaktadır. Kariyer Yönlendirme ve Uygulamalı Seminer/Eğitimler yüzde 19 oranında 13 kişi tarafından önerilmiştir. Yabancı Dile Daha Fazla Ağırlık Vermek/ Yabancı Dil Ders Saatlerinin Artırılması yüzde 10 düzeyinde 7 kişi tarafından, İntörn Eğitimin İyileştirilmesi/ Süresinin uzatılması yüzde 6'da yer alan 4 kişi tarafından, Banka Simülasyonu/Finans Laboratuvarı yüzde 5 oranında 3 kişi tarafından bildirilen önerilerdir. Uygulamaya Yönelik Bilgisayar Programlarının Öğretilmesi ve Ders saatlerinin kısaltılması/esneklik yüzde 3'de bulunan 2'şer kişi tarafından, Erasmus ve Avrupa Gönüllük

Programlarında İyileştirmeler ve İkinci Öğretime Yönelik Etkinliklerin Yapılması yüzde 2'lik dilimde bulunan 1'er kişi tarafından sunulan diğer öneriler olarak kaydedilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan çalışma sonucunda 2006-2019 yılları arasında Bankacılık ve Finans Bölümünden mezun öğrencilerimizin e-mail ve telefonlarına gönderilen anket ile demografik özellikleri, eğitim-öğretim durumları, kariyer görünümleri, çalışma hayatının içinde olup olmadıkları, eğitim ve öğretimini aldıkları bankacılık ve finans alanında mı yoksa başkaca bir alanda mı işgücü piyasasında yer edindikleri, bölüm hakkında öneri ve görüşleri incelenmiştir. Bulgularının literatür kapsamında incelenen yazınlardaki sonuçlarla benzer doğrultuda olduğu görülen araştırmanın sonuçları maddeler halinde aşağıda sıralanmıştır.

Araştırmaya katılım gösteren mezun öğrencilerin;

- a. 2012 yılı ve sonrasında yoğunlaşma gösterdikleri,
- b. 2009-2011 yıllarından sadece 3'er kişinin katıldığı dikkate alındığında; öğrencilerin zamanla iletişim adreslerini değiştirdikleri o nedenle iletişim kurulamadığı,
- c. Örneklemi oluşturan mezun öğrencilerin 500 kadarının e-mail ve telefon numaralarının ulaşılabilir/güncel olduğu ve kendilerine anket sorularının internet üzerinden yönlendirildiği,
- d. 216 mezun öğrencinin 181'inin çalışma hayatının içinde ekonomiye katkı sağladıkları sadece 35 öğrencimizin istihdam dışı kaldığı,
- e. Çalışma hayatının içinde yer alanların yaklaşık yüzde 57'sinin (102 kişi) kadın bireylerden oluştuğu,
- f. Çalışanların yüzde 53'ünü oluşturan 95 kişinin eğitim ve öğretimini aldıkları bankacılık ve finans alanında faaliyette bulunduğu, 86 kişiden oluşan yüzde 47,5'inin başkaca sektörlerde istihdam imkanı bulduğu,
- g. Araştırmaya katılan kişilerin 88'inin erkek (%40,7), 128'inin (%59,3) kadın katılımcılardan oluştuğu,
- h. Medeni durum açısından 140 kişi (%64,8) bekarken, 76'sının (%35,2) evli olduğu, * Katılımcıların yüzde 45,4'ünün (98 kişi) 27-30 yaş aralığında, yüzde 43,1'inin (93 kişi) 23-26 yaş aralığında, yüzde 8,8'inin (19 kişi) 30 yaşından büyük ve yüzde 2,8'i oluşturan 6 kişinin 23 yaşından küçük olduğu,
- i. Üniversitedeki başarı düzeyi bakımından 154 kişinin (%7,3) kendini başarılı, 30 kişinin başarısız (%13,9), 32 kişinin ise (%14,8) vasat buldukları,
- j. Büyük bir bölümünün (193; %89,4) lisans mezunu olduğu, 21 kişinin yüksek lisans (%9,7), 2 kişinin de (%0,9) doktora yaptığı,
- k. Araştırmaya katılan 178 kişinin (%82,4) en azından bir yabancı dil bildiği, 38 kişinin (%17,6) yabancı dil bilmediği, yabancı dil bilen kişilerden sadece 7'sinin (%3,9) yabancı dil düzeyinin çok iyi olduğu, 59 kişinin (%33,1) iyi ve 112 kişinin ise (%62,9) orta düzeyde olduğu,

- l. Araştırmaya katılan mezun öğrencilerin 181'inin (%83,8) çalıştığı, 35 kişinin (%16,2) çalışmadığı, çalışan 181 kişinin çalıştığı sektörlere göre dağılımları incelendiğinde; 114'ünün (%63,0) özel sektör ve 59'unun (%32,6) kamu sektöründe istihdam imkanı bulduğu, 8'inin (%4,4) ise kendi işlerini kurduğu,
- m. İstihdam edildikleri iş yerlerindeki statüleri bakımından büyük bir bölümünün (91 kişi; %50,3) memur olduğu, 40 kişinin (%22,1) orta kademe yönetici, 38 kişinin (%21,0) işçi ve 10 kişinin (%5,5) üst kademe yönetici olduğu, 2 kişinin (%1,1) akademik personel olarak görev yaptığı,
- n. Ortalama aylık gelir açısından araştırmaya katılan çalışan kişilerin büyük bir bölümünün (122 kişi; %67,4), 4.000 TL'nin altında bir gelire sahip olduğu, 40 kişinin 4.000-5.500 TL (%22,1), 13 kişinin 5.501- 7.000 TL (%7,2) ve sadece 6'sının (%3,3) 7.000 TL'nin üstünde bir gelir elde ettiği,
- o. 181 kişiden 79'unun erkek, 102'sinin kadın bireylerden oluştuğu, erkeklerin yaklaşık yüzde 42'sini oluşturan 33 kişi tahsilini gördükleri bankacılık ve finans alanında çalışırken, bu oranın kadınlarda %60'a çıktığı,
- p. Çalışan katılımcılardan 98'inin (%45,4) çalışmaya başladıkları yıldan itibaren hiç iş değiştirmemiş kişilerden oluştuğu, 3 ve 3'ten fazla iş değiştirenlerin sayısı 29 (%13,4) iken, 34 kişinin (%15,7) bir kere, 30 kişinin (%13,9) 2 kere iş değiştirdiği, araştırmaya katılan 35 kişinin ise mezun olduktan sonra hiç çalışmadığı,
- q. Çalışan katılımcıların okudukları bölümün kariyerlerine katkısı bakımından dağılımlarına bakıldığında, 91'inin (%50,3) "hiç", 40'ının (%22,1) "az" ve sadece 10'unun (%5,5) "çok" cevabını verdikleri,
- r. Kariyer kaynakları bakımından, araştırmaya katılan ve çalışan 181 kişiden 66'sının (%36,5) kariyer sitelerinden, 41 kişinin (%22,7) arkadaş ve/veya tanıdık, 43'ünün (%23,8) işveren web sitesi, 22'sinin (%12,2) işverenle şahsen irtibat kurarak, 4'ünün (%2,2) işveren tanıtım standları ve 5'inin de (%2,8) intörn staj programlarını kariyer kaynakları olarak belirttiği,
- s. Kariyer kaynağı olarak kariyer sitelerini seçen kişilerin büyük bir bölümünün (49 kişi; %74,2) kariyer.net internet sitesinden, 12 kişinin (%18,2) memurlar.net, 3 kişinin (%4,5) yenibiriş.com ve 2 kişinin (%3,0) secretcv.com kariyer sitelerinden yararlandığı,
- t. Araştırmaya katılan kişilerden 100'ünün (yüzde 46,3) MCBÜ Kariyer Günlerinden faydalandığı, 100 kişinin (yüzde 46,3) bu anlamda hiç bir kariyer fuarından yararlanmadığını belirttiği, 16 kişinin (yüzde 7,4) TUBİTAK, TUYAP, AISEC ve CEBIT gibi meslek fuarlarından yararlandıkları,
- u. Araştırmaya katılan 216 kişiden 105'i (%48,6) Bankacılık ve Finans Bölümünden mezun olmaktan memnunken, 51'inin (%23,6) memnun olmadığı, 80'inin ise (27,8) bu anlamda kararsız olduğu,
- v. 95 kişinin (%44) iş alanı ile olan çalışmalarından, 70 kişinin (%32,4) ise sosyal ve kültürel etkinliklere katılımdan faydalandıkları, 9 kişinin (%4,2) alan dışı uygulamalara katılmaktan, 4 kişi (%1,9) ise yabancı bir ülkede öğrenim ve çalışma bakımından deneyim elde ettiklerini, 38 kişinin (%17,6) belirtilen değişkenlerden hiç birinden herhangi bir deneyim kazanmadığı,

- w. Araştırmaya katılan ve çalışma hayatında olan kişilerden 32'sinin Sigortacılık Eğitim Merkezi (SEGEM) belgesinin, 27'sinin SPL/SPK belgelerinin, 10'unun BES belgesinin istendiğini, 26'sının hiç bir belgenin istenmediğini bildirdiği tespit edilmiştir.
- x. Araştırma kapsamındaki örnekleme yöneltilen açık uçlu sorularla bölümün eğitim-öğretim kalitesinin arttırılması amaçlanmıştır. Verilen yanıtlar yoğunluk sırasına göre şöyle sıralanmaktadır;
- i. Uygulama derslerinin arttırılması 33 kişi tarafından önerilerek yüzde 50 oranıyla en yüksek dilimi kapladığı,
  - ii. Kariyer Yönlendirme ve Uygulamalı Seminer/Eğitimler yüzde 19 oranında 13 kişi tarafından önerildiği,
  - iii. Yabancı Dile Daha Fazla Ağırlık Vermek/ Yabancı Dil Ders Saatlerinin Artırılması yüzde 10 düzeyinde 7 kişi tarafından bildirildiği,
  - iv. İntörn Eğitimin İyileştirilmesi/ Süresinin uzatılması yüzde 6'da yer alan 4 kişi tarafından,
  - v. Banka Simülasyonu/Finans Laboratuvarı yüzde 5 oranında 3 kişi tarafından bildirildiği,
  - vi. Uygulamaya Yönelik Bilgisayar Programlarının Öğretilmesi ve Ders saatlerinin kısaltılması/esneklik yüzde 3'de bulunan 2'ser kişi tarafından,
  - vii. Erasmus ve Avrupa Gönüllük Programlarında İyileştirmeler ve İkinci Öğretime Yönelik Etkinliklerin Yapılması yüzde 2'lik dilimde bulunan 1'er kişi tarafından sunulan diğer öneriler olarak kaydedilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre öncelikle öğrencilerin iletişim ve kariyerlerine ilişkin bilgilerin sınırlı olduğu açıktır. Bu anlamda okula kayıt edildikleri ilk aşamada @cbu.edu.tr e-mailleri ve ikametgah adresleri yanı sıra okuldan mezun olunduktan sonra da iletişimin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi adına e-mail adresleri, telefon numaraları şeklinde gerekli iletişim bilgilerinin alınarak değişiklik olduğunda güncellenebilmesinin sağlanması yönünde bir adım atılabilir. Bununla birlikte öğrencilerimizin mezun olup iş hayatına katıldıklarında kariyer yaşam çizgilerinin ne yönde ilerlediğinin daha yakinen izlenebilmesi için Mezun Takip Sistemi'nin okulumuz nezdinde kurulması önerilebilir. Ders programının incelenip, tekrar gözden geçirilerek uygulamalı derslerin artırılması, Banka Simülasyonu/Finans Laboratuvarı gibi ortamların oluşturulması öğrencilerimize bölümleriyle ilgili katkı seviyelerinin arttırılması adına önemli adımlar olabilir. Uluslararası ticaretin gelişmesi yanı sıra küreselleşmenin de katkısıyla banka ve finans kurumlarının şube, temsilcilik, muhabir banka vb şekilde bağlantılarla gerek yurt içi gerekse yurtdışı faaliyetlerde bulunabiliyor olmaları istihdam edecekleri personelin yabancı dil bilgisine sahip olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu bağlamda bir değil hatta ikinci yabancı dilin de verilmesi yönünde programın yeniden dizayn edilmesi uygun olacaktır. Öğrencilerin kariyer gelişimi bakımından büyük önem arz eden intörn eğitiminin daha etkin ve kapsayıcı olabilmesi için banka ve finans kurumlarıyla birebir görüşmelerin gerçekleştirilerek kurumlar nezdinde protokol imzalanması ve bu anlamda uygulanmasına kurumsallık kazandırılmasının, öğrencilere iş yeri bulabilme ve kariyerlerini devam ettirme konusunda destek sağlayacağı söylenebilir.

Sonuç olarak; mezun öğrencilerimizin istihdam edilebilmeleri ve hangi sektörlerde iş imkanı bulabildiklerini inceleyen çalışmamızda, örnekleme oluşturan 216 mezun öğrencinin 181'inin iş hayatı içinde olmaları ve bu kişilerden yüzde 52.5'ini oluşturan 95 kişinin üniversite hayatında okudukları bankacılık ve finans bölümleriyle alakalı sektörlerde çalışıyor olmaları, 15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta işsizlik oranının yüzde 24,7 olduğu (TÜİK, 2021) ülkemizde, okulumuz adına bir başarı olarak değerlendirilmiştir.

İlerleyen zamanlarda araştırma kapsamının genişletilerek, banka ve finans sektörünün personel istihdamında beklenti ve tercihleri yönünde saha araştırmalarının yapılmasıyla sektör beklentilerinin analiz edilmesi, böylece geleceğe dönük bankacılık ve finans sektörü çalışanlarının nitelik ve kalitelerinin artırılmasına katkı sağlayacak çalışmaların yapılması önerilebilir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu yayın, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 2019/111 numarası ile desteklenen projeden türetilmiştir.

Açıklamalar

Çalışma proje kapsamında gerçekleştirilen bir araştırmanın ürünü olduğundan, proje sürecinde Etik Kurul Raporu alınmıştır.

Kaynakça

- Acaray, S., & Pelenk, E. (2018). *Örgüt İklimi ve Mesleki Bağlılık Arasındaki İlişki: Bankacılık ve Finans Sektöründe Staj Yapan Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma*, 1. Uluslararası Bankacılık Kongresi Bildiriler Kitabı, 4-5 Mayıs, Ankara, s. 1-9.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Baştürk, Ş. (2018). *Türkiye’de Bankacılık Sektörü İstihdamının Özellikleri: Enformasyonizm Bağlamında Bir Değerlendirme*, 1. Uluslararası Bankacılık Kongresi, Ankara, s: 116-120.
- Çakır, Ö., & Kellevezir, I.(2020). *Yükseköğretim Mezunlarında İşsizlik ve Nitelik Uyumsuzluğu Olgusu: UNI-VERİ Araştırma Sonuçları Işığında Bir Değerlendirme*, Çalışma İlişkileri Dergisi, 1(Özel Sayı), 1-17.
- Delikanlı, İ.U. (2011). *Banka Dışı Kuruluşlarda Günlük Finansal Raporlama Faaliyetlerinin Kapsamı, Organizasyonel Yapısı ve Muhasebe Eğitiminden Beklentiler*, XXX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Antalya, s. 29-50.
- Doğan, Z., Yorgancılar, F.N., Berkman, A.N., & Arslan, S. (2016). *Üniversitelerde Bankacılık ve Finans Lisans Eğitimi’nin Mesleki Yeterlilik Düzeyine Katkısı ve Sektör Talep Analizi*, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9(3), 32-58.
- Duramaz, S. (2018). *Ege Bölgesi’nde Yer Alan Yükseköğretim Kurumlarında Lisans Düzeyinde Eğitim Veren Bankacılık ve Finans Bölümlerinin Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Ölçülmesi*, 5. Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (5 th International Congress on Political, Economic and Social Studies/ ICPESS), Niğde, Bildiriler Kitabı, Cilt 2: Ekonomik Araştırmalar, s: 403-412.
- Durkaya, M., & Hüsnüoğlu, N. (2018). *İstihdamda Eğitimin Rolü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(41), 51-70.
- Erdoğan, M., Ulusoy, T., Atay, H., & Dengel, D. (2018). *Bankacılık ve Finans Bölümlerinin Bankacılık ve Finans Sektörünün Nitelikli İşgücü İhtiyacını Karşılamadaki Rolü: Kastamonu Üniversitesi Bankacılık ve Finans Bölümü Bütünleşik Müfredatı*, 1. Uluslararası Bankacılık Kongresi Bildiriler Kitabı, Ankara, s: 890.
- Ergincan, T. (2010). *Yükseköğretim Mezunlarının Uzmanlık Alanında İstihdam Sorunu ve İş Doyumu*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, İnsan Kaynakları Programı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- İbiş, C., & Çelikdemir, N.Ç. (2011). *Bankacılık Sektörünün Muhasebe Eğitiminden Beklentileri*. XXX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Antalya, s. 1-27.

- Karadeniz, Y., & Özkan, Ç. (2021). *Üniversite Öğrencilerinin Mezuniyet Sonrası Kariyer Beklentileri: Ayvıcık Meslek Yüksekokulu Örneği*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(2), 113-136.
- Kozak, M.A., & Dalkıranoglu, T. (2013). *Mezun Öğrencilerin Kariyer Algılamaları: Anadolu Üniversitesi Örneği*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 41-52.
- Reed, K.K., Srinivasan, N., & Doty, D.H. (2009). *Adapting Human And Social Capital to Impact Performance: Some Empirical Findings from the U.S. Personal Banking Sector*, Journal Of Managerial Issues, Spring, 21(1), 36-57.
- Sarıgül, H. (2013). *A Comparison of Curriculum in Banking and Finance Departments of The Turkish Universities*, International Journal on New Trends in Education and Their Implications, 4(2), 114-125.
- Sarkis, Z. (1999). *General Cost Structure Analysis: Theory and Application to the Banking Industry*, Kluwer Academic Publishers, New York, U.S.A. , s.117.
- Sofyalioğlu, Ç., Kartal, B., & İncekırık, A. (2019). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Personel ve Öğrencilerinin Profil ve Beklentilerinin Analizi*, Manisa Ekonomisi ve Vizyonu Kitabı İçinde (Editör: Mustafa Tepeci vd), sf: 303-321. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Selim, S., Biçer, A., & Aybarç, S. (2020). *Yükseköğretimde Etkinlik Analizi; Seçilmiş OECD Ülkeleri Örneği*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 33-58.
- TÜİK (2019), Hanehalkı İşgücü İstatistik Bülteni,
Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30687>
- TÜİK, (2021). İşgücü İstatistikleri, Ocak 2021, Erişim Adresi:
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ocak-2021-37486#:~:text=15%2D24%20ya%C5%9F%20grubunu%20kapsayan,artarak%20%30%2C1%20oldu.>
- Ural, A., & Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ümmühan, E. (2019). *Türkiye’de Yükseköğretim Mezunu Gençlerde İşsizlik Sorunu ve İşsiz-İşveren Taraflarına Göre Nedenleri: Kastamonu İli Örneği*, T.C. Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu.
- WEF (2019) Dünya Rekabet Endeksi,
Erişim adresi: <https://www.weforum.org/reports/how-to-end-a-decade-of-lost-productivity-growth>
- Yeşil, Y., & Topbaş, M. (2018). *Mesleki Eğitimde Öğrencilerin Motivasyonlarının ve Beklentilerinin İncelenmesi: Honaz Meslek Yüksekokulu’nda Bir Araştırma*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17(67), 938-948.

Ekler

1. Makalede Kullanılan Anket Formu

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölümü Mezunu Öğrencilerinin Ekonomiye Katkılarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma

Bu anket ile Manisa Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölümü Mezunu Öğrencilerinin kariyer gelişimi ve ekonomiye katkılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, Dr.Öğr. Üyesi Hatice Nur GERMİR tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile bildiri ve yayın olarak ortaya konulup; literatüre katkı sağlanmasına çalışılacaktır. Anketin doldurulması yaklaşık 2-3 dakika sürmektedir. Lütfen tüm soruları eksiksiz olarak yanıtlayınız. Verdiğiniz destek için teşekkürler. Bu anketi yanıtlamak gönüllük esasına dayanmaktadır.

Dr.Öğretim Üyesi Hatice Nur Germir

İş Tel : 02362012972

Cep Tel : 05323781390

1. Adınız Soyadınız

---

2. Cinsiyetiniz

Yalnızca bir şıkki işaretleyin.

Kadın

Erkek

3. Yaşınız

---

4. Medeni Durumunuz

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- Evli
 Bekar
 Diğer: _____

5. Hangi Şehirde İkamet Etmektesiniz

_____

6. Eğitim Durumunuz

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- Lise
 Üniversite
 Yüksek Lisans
 Doktora

7. UBYO'dan Hangi Yıl Mezun Oldunuz?

_____
_____
_____
_____

8. Mevcut İş Durumunuz

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- Çalışıyor
 Çalışmıyor
-

9. Hangi Sektörde Çalışıyorsunuz

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- Kamu
 Özel
 Kendi İşim
 Diğer: _____

10. Hangi firma ve/veya devlet kurumunda çalışıyorsunuz? (Adını yazınız)

_____

11. Mesleğiniz ve Unvanınız Nedir?

_____

12. İş Yerindeki Statünüz Nedir

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- Üst Kademe Yönetici
 Orta Kademe Yönetici
 Memur
 İşçi
 Diğer: _____

13. Ortalama Aylık Geliriniz

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- 4000 TL'den az
 4000-5500 TL
 5501-7000 TL
 7000 TL'den fazla

14. Çalışmaya Başladıktan Sonra Kaç İşyeri Değiştirdiniz?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- Hiç değiştirmedim
 1
 2
 3
 3'ten fazla

15. Akademik Başarı Düzeyinizi Nasıl Tarif Edersiniz

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- Başarılı
 Başarısız
 Vasat

16. Bankacılık ve Finans Bölümü Mezunu Olmaktan Mutlu musunuz?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- Evet
 Hayır
 Kararsızım

17. Bankacılık ve Finans Bölümü Lisans Mezunu Olmanızın Şu An Yaptığınız İşe Katkı Düzeyi Nedir?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- Çok
 Az
 Hiç

18. Hangi Yabancı Dilleri Biliyorsunuz

_____

19. Yabancı Dil Seviyeniz

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

Çok İyi

İyi

Orta

20. Kariyeriniz ile İlgili Hangi Kaynaklardan Bilgi Sağladınız?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

Arkadaş, tanıdık vasıtası ile

İşveren Web Sitesi

Kariyer Siteleri

İşverenle Şahsen İrtibat Kurma

Gazete ve Dergi İş İlanı

Üniversitede Düzenlenen İşveren Tanıtım Standları

Diğer: _____

21. Hangi İnternet Sitelerini İncelediniz ve Kariyeriniz ile Alakalı Sonuç Alabildiniz?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

Kariyer.net

Yenibiris.com

Memurlar.net

Secretcv.com

Kariyergenc.com

Diğer: _____

22. İşe Girişte ve Yükselmede Diploma Dışında Başkaca Hangi Belgeler İstendi
(SPL/SPK vb.)

_____

23. Üniversitede Ne Gibi Deneyimler Kazandınız?

Yalnızca bir şıkki işaretleyin.

- İş Alanı ile Olan Çalışmalar
 Alan Dışı Uygulamalara Katılım
 Sosyal ve Kültürel etkinliklere Katılım
 Yabancı Bir Ülkede Öğrenim ve Çalışma İmkânı
 Diğer: _____

24. Hangi Meslek Fuarları Kariyerinize Daha Çok Katkı Sağladı?

Yalnızca bir şıkki işaretleyin.

- MCBÜ Kariyer Günleri
 TUBİTAK
 TUYAP
 AİSEC
 CEBİT
 Diğer: _____

25. Okulumuzda eğitim ve öğretim kalitesinin artırılması adına öneri ve görüşleriniz varsa belirtiniz.

_____
_____
_____
_____

26. İletişimimizi daha sürdürülebilir kılmak için mailinizi yazınız.

_____
_____
_____
_____

Değerli katkılarınız için çok teşekkür ederiz :))

Bu içerik Google tarafından oluşturulmamış veya anlaşılmamıştır.

Google Formlar

Kariyer Psikolojik Danışmanlığına Yönelik Tutumda Kendini Damgalamanın Aracı Rolü^a

Aida Köse^b, Furkan Kirazcı^{c, d}, Yaşar Barut^e, Ayşenur Büyükgöze-Kavas^f

Özet

Üniversite dönemi kişilerin kariyerlerinde önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde kariyerleri ile ilgili çeşitli kararlar vermek durumunda olan öğrencilerin profesyonel bir yardıma ihtiyaç duymaları kaçınılmazdır. Fakat ilgili araştırmalar çok az sayıda üniversite öğrencisinin kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetlerinden yararlandığını ortaya koymaktadır. Mevcut araştırmada ise üniversite öğrencilerinin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumlarının kendini damgalamanın aracı rolüyle sosyal damgalanma ve yakın çevre damgalanması tarafından ne düzeyde yordandığı incelenmektedir. Araştırmada ayrıca öğrencilerin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumlarının cinsiyete göre değişip değişmediği de test edilmiştir. İlişkisel araştırma deseni temelinde yürütülen araştırmada 500 üniversite öğrencisinden veri toplanmıştır. Toplanan veriler üzerinde yapılan yol analizi sonucunda bağımsız değişkenlerin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumu anlamlı şekilde yordadığı ve bu ilişkide kendini damgalamanın anlamlı bir aracılık rolü olduğu görülmüştür. Ayrıca kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumun cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı *t* testine göre incelenmiş ve kadınların erkeklere göre kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik daha olumlu tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular ilgili alanyazına dayalı olarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kariyer Psikolojik Danışmanlığı
Kendini Damgalama
Sosyal Damgalama
Yakın Çevre Damgalaması

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 27.09.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.1000821

The Mediator Role of Self-Stigma in Attitudes Towards Career Counseling

Abstract

University period has an important place in people's careers. During this period, it is inevitable that students who have to make various decisions about their careers need professional help. However, relevant studies reveal that very few university students benefit from career counseling services. In the current study, it is examined to what extent university students' attitudes towards career counseling are predicted by the mediating role of self-stigma, public stigma, and stigma of close other. In the study, it was also tested whether students' attitudes towards career counseling changed according to gender. Data were collected from 500 university students in the research conducted on the basis of the relational research design. As a result of the path analysis on the collected data, it was seen that the independent variables significantly predicted the attitude towards career counseling and self-stigma played a significant mediating role in this relationship. In addition, it was examined whether the attitude towards career counseling differs according to gender, according to the *t*-test, and it was concluded that women had more positive attitudes towards career counseling than men. The findings were discussed based on the relevant literature.

Keywords

Career Counseling
Self-Stigma
Public Stigma
Stigma of Close Other

About Article

Received: 27.09.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.1000821

^a Bu çalışma ilk yazarın yayınlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^b Uzm., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kurupelit Kampüsü Eğitim Fakültesi A Blok Atakum/SAMSUN, 0000-0001-7773-2611.

^c İletişim yazarı: furkan.kirazci@omu.edu.tr

^d Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kurupelit Kampüsü Eğitim Fakültesi A Blok Atakum/SAMSUN, 0000-0002-8829-3615.

^e Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kurupelit Kampüsü Eğitim Fakültesi A Blok Atakum/SAMSUN, 0000-0003-1602-2477.

^f Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kurupelit Kampüsü Eğitim Fakültesi A Blok Atakum/SAMSUN, 0000-0001-9072-7040.

Giriş

Üniversite hayatı, ergenlik döneminden beliren yetişkinliğe adım atan bireylerin farklı yeni yaşantıları tecrübe ettikleri bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu öğrenim süresi zarfında öğrenciler sosyal ve bireysel çeşitli problemlerle başa çıkarken bir yandan da akademik ve mesleki konularda karar vermek ve karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmek zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla öğrenciler kariyerleri ile ilgili konularda sıklıkla ve artan bir biçimde profesyonel bir yardıma ihtiyaç duyabilmektedirler. Bu konu hakkında araştırmacılar üniversite öğrencilerinin, kariyer gelişimi alanında diğer alanlara kıyasla daha fazla yardıma ihtiyaç duyduklarının altını çizmektedirler (Korkut-Owen, 2018; Yerin-Güneri ve Çapa-Aydın, 2010). Bu durum üniversite öğrencilerine yönelik kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetlerinin önemini vurgulamaktadır.

Kariyer psikolojik danışmanlığının etkileri üzerine yapılan çalışmalar kariyer psikolojik danışmanlığı kapsamındaki müdahalelerin öğrencilerin kaygı ve stres düzeylerini ciddi şekilde azalttığını ve kariyer gelişimlerinde oldukça etkili olduğunu göstermiştir (Multon, Heppner, Gysbers, Zook ve Ellis-Kalton, 2001; Whiston ve Rahardja, 2008). Kariyer psikolojik danışmanlığı müdahalelerinin pozitif etkilerine rağmen araştırmalar üniversite öğrencilerinin birçoğunun kariyerleri ile ilgili sıkıntı yaşamalarına rağmen çok azının kariyer danışmanlığı hizmetlerinden yararlandığını göstermektedir (Fouad, Guillen, Harris-Hodge, Henry, Novakovic, Terry ve Kantamneni, 2006). Yurtdışında yapılan bir araştırmada üniversite öğrencilerinin %17 ile %22'si doğrudan mesleki sorunları olduğunu belirtmiş, farklı bir araştırmada ise üniversite öğrencilerinin yalnızca %6.3'ü kariyer danışmanlığı hizmetlerinden yararlandıklarını ifade etmişlerdir (Fouad vd., 2006). Türkiye'de ise Işık (2007) tarafından yapılan bir araştırma sonucunda öğrencilerin yalnızca %5.4'ünün kariyer danışmanlığı hizmetlerinden yararlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazında kariyer gelişimi ile ilgili sorunlar yaşayan kişilerin çoğunluğunu profesyonel yardım aramaktan alıkoyan şeyin ne olduğunu inceleyen çeşitli araştırmalara rastlanmaktadır. Örneğin bu konu ile ilgili Ludwikowski, Vogel ve Armstrong (2009) araştırmalarında üniversite öğrencilerinin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumlarının çeşitli şekillerde damgalanma yaşayacaklarına yönelik düşünceleri tarafından yordandığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Rochlen, Mohr ve Hargrove (1999)'da kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutum ölçeğini geliştirdikleri çalışmalarında ölçeğin damgalanma alt boyutu ile kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetinden yararlanma düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Al-Darmaki (2012) tarafından yapılan bir çalışmada üniversite öğrencilerinin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumları ile öz-yetkinlik ve öz-saygı arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre öz-saygı ve öz-yetkinlik ile kariyer danışmanlığına yönelik damgalanma arasında negatif yönlü ilişkinin olduğu görülmüştür. Lau, Anctil, Ee, Jaafar ve Kin (2020) ise yaptıkları araştırmada olumlu benlik kavramı ile kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik değer algısı arasında pozitif yönlü ilişki bulmuşlardır. Genel olarak konu ile ilgili araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda öğrencilerin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumlarında damgalanma, öz-saygı, öz-yetkinlik ve benlik kavramlarının rolünün olduğu görülmektedir. Diğer taraftan yurtiçinde yapılan araştırmalar incelendiğinde ise öğrencilerin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumlarını ele alan herhangi bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Buna karşın alanyazında Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlarına etki eden faktörlerin ele alındığı çeşitli araştırmalar mevcuttur. Örneğin Kızıldağ, Demirtaş-Zorbaz, Gençtanırım ve

Arıcı (2012) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin %52'si psikolojik danışma yardımı almaya yönelik çevresel bir engellerinin bulunmadığını belirtirken sadece %14'ü bu hizmetten yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan öğrencilerin psikolojik yardım almaktan çekindikleri konuların başında başkaları tarafından alay edilme ya da etiketlenme korkusu gelmektedir (Kızıldağ ve ark., 2012). Gürsoy ve Gizir (2018) tarafından yapılan bir çalışmada ise öğrencilerin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlarının sosyal damgalanma, kendini damgalama ve cinsiyet açısından değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre psikolojik yardım alma nedeniyle sosyal damgalanma yaşayacaklarını düşünen ve kendini damgalama eğiliminde olan kişilerin psikolojik danışmaya karşı daha olumsuz bir tutum içinde oldukları görülmüştür. Bu araştırmalara benzer olarak Sezer ve Güllüoğlu (2016) ise kişilerin psikolojik yardım almaya yönelik tutumlarının sahip oldukları öz-saygı, kendini damgalama ve daha önce psikolojik bir yardım almış olup olmama değişkenleri tarafından ne düzeyde yordandığını incelemişlerdir. Buna göre öz-saygısı yüksek olan kişilerin psikolojik danışma yardımı almaya ilişkin daha olumlu bir tutum içinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan daha önce psikolojik yardım almış olan kişilerin ise psikolojik danışmaya karşı olumlu tutum sergiledikleri görülmüştür. Diğer araştırmalara benzer olarak kendini damgalama ile psikolojik danışmaya karşı olumlu tutum sergileme arasında ise negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur (Sezer ve Güllüoğlu, 2016). Serim ve Cihangir-Çankaya (2015) ise psikolojik yardım arama değişkeninin yordayıcılarını inceledikleri araştırmalarında kendini saklama ve duyguları ifade etme değişkenlerinin psikolojik yardım aramaya yönelik tutum üzerindeki rollerini incelemişlerdir. Buna göre kendini saklama ile psikolojik yardım aramaya yönelik tutum arasında negatif yönlü bir ilişki bulunurken, duyguları ifade etme ile yardım aramaya karşı tutum arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur (Serim ve Cihangir-Çankaya, 2015). Çivan (2019) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışması kapsamında ise rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencilerinin psikolojik yardım almaya yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Buna göre yukarıdaki çalışmalara benzer olarak kadın öğrencilerin ve daha önce psikolojik yardım almış olan kişilerin psikolojik yardım almaya yönelik daha fazla olumlu tutum sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

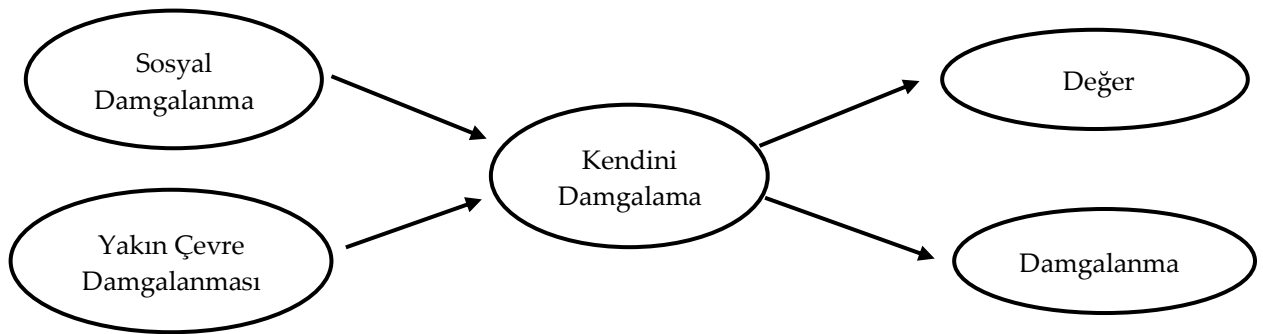
Yukarıdaki araştırmalardan hareketle yurtiçinde üniversite öğrencilerinin psikolojik danışmaya karşı tutumlarını değerlendiren çok sayıda çalışmanın olduğu söylenebilir. Buna karşın, ilgili alanyazında öğrencilerin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumlarını değerlendiren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda, mevcut çalışmanın amacı kişilerin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumlarında sosyal damgalama, yakın çevre damgalaması ve kendini damgalama faktörlerinin ne düzeyde rol oynadığını araştırmaktır. Bu amaçla sosyal damgalanma, yakın çevre damgalanması ve kendini damgalamanın ne olduğu ve kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumda ne gibi bir rol oynayabileceği kısaca açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca, bu araştırmanın diğer bir amacı ise kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumların cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemektir.

Damgalanma ve Kariyer Psikolojik Danışmanlığı

Damgalanma bir kişinin diğer kişiler tarafından hoş karşılanmamasına yol açan bir özelliğe sahip olmasından dolayı diğerlerinden soyutlanmasıyla sonuçlanan bir durum olarak nitelendirilmektedir (Kim, Britt, Klocko, Riviere ve Adler, 2011). Damgalanma nedeniyle

yaşanan korku ise kişinin yaşam doyumunu olumsuz yönde etkileyen karmaşık psikolojik ve sosyal bir durumdur. Psikolojik bir yardım hizmeti alma nedeniyle damgalanma, bireyin psikolojik bir yardım alması durumunda kendi değerinin azalması, diğer kişiler tarafından reddedilme ve dışlanabileceğine ilişkin algıyı yansıtmaktadır (Major ve O'Brien, 2005). Psikolojik yardım alma nedeniyle damgalanma durumları damgalayan taraf bakımından çeşitli farklılıklar gösterebilir. Buna göre psikolojik bir yardım hizmeti alma nedeniyle sosyal damgalanma, kişinin psikolojik yardım alması durumunda çevrenin kendisini damgalayacağına yönelik sahip olduğu algıyı ifade ederken, psikolojik yardım alma nedeniyle kendini damgalama ise kişinin kendini damgalamasını ifade etmektedir (Vogel, Wade ve Hackler, 2007). Sosyal damgalanma ve kendini damgalama dışında, kişinin etkileşimde bulunduğu kişilerin tepkileri yoluyla da bir damgalanma olabilmektedir ve bu durum alanyazında yakın çevre damgalanması olarak ifade edilmektedir (Vogel, Wade ve Aschman, 2008). Buna göre eğer kişinin arkadaşları ya da ailesi psikolojik yardım almaya karşı olumlu bir görüşe sahipse kişinin psikolojik danışma yardımı alma olasılığı daha yüksek olabilmektedir (Vogel, Wade, Wester, Larson ve Hackler, 2007). Bunun tam tersi de mümkündür ve bu durumda kişiler ailelerinden psikolojik danışma alma nedeniyle olumsuz tepki alacağını düşünürse, psikolojik yardım hizmetlerinden yararlanma olasılıkları da diğerlerine göre daha düşük olacaktır (Leaf, Bruce ve Tischler, 1986).

Alanyazında damgalanma ile psikolojik yardım alma ve kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutum arasındaki ilişkileri inceleyen bazı araştırmalar bulunmaktadır (Gürsoy ve Gizir, 2018; Ludwikowski vd., 2009; Sezer ve Gülleroğlu, 2016; Vogel, Wade ve Haake, 2006). Bu araştırmalar detaylı bir şekilde incelendiğinde damgalanmanın çeşitli boyutlarıyla (kişisel, yakın çevre ya da sosyal damgalama gibi) kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutum arasındaki ilişkiyi inceleyen oldukça sınırlı sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Ludwikowski ve arkadaşları (2009) tarafından yapılan araştırmada farklı damgalanma türleri ile kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik olumlu tutum arasındaki ilişkiler yol analizi ile incelenmiştir. Ludwikowski ve arkadaşlarının (2009) araştırmasına benzer olarak mevcut araştırmada da kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumun alt boyutları olan değer ve damgalanma değişkenlerinin sosyal damgalanma, yakın çevre damgalanması ve kendini damgalama tarafından ne düzeyde yordandığı Şekil 1'de görülen modele göre incelenecektir.

Şekil 1. Damgalanmanın kariyer danışmanlığına yönelik tutumdaki rolü

Şekil 1'deki modele göre sosyal damgalanma ve yakın çevre tarafından damgalanmanın, kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutum ölçeğinin damgalanma alt boyutunu

doğrudan yordadığı varsayılmaktadır. Bu varsayımın temelinde kişinin çevresi tarafından damgalanacağına yönelik algısının onun kariyer psikolojik danışma alması dolayısıyla damgalanacağını öngördüğünü yordaması yatmaktadır. Özellikle bir kariyer seçiminde ailenin, çocuklarının geleceği hakkında bazı beklentileri olabilir. Fakat kişinin bu beklentileri göz ardı ederek bir kariyer danışması yardımı alması çevreden gelecek olan olumsuz tepkilere yol açabilir. Buna göre kişinin yakın çevresi tarafından damgalanacağına yönelik algısı onun kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumunu olumsuz etkileyebilir. Diğer taraftan kendini damgalamanın sosyal damgalanma ve yakın çevre damgalanması ile kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumunun iki alt boyutu arasında aracılık rolünün olduğu varsayılmıştır. Kendini damgalama, bireyin yardım aradığı için kişisel olarak kabul edilemez olduğu algısıdır (Vogel vd., 2006). Fakat Vogel ve arkadaşları (2007), kendini damgalamanın çevresel damgalama ile profesyonel yardım aramaya yönelik tutumlar arasındaki ilişkiye tam olarak aracılık ettiği bulgusuna ulaşmışlardır. Benzer bir bulgu da Ludwikowski ve arkadaşlarının (2009), kariyer psikolojik danışmanlığı ile ilgili çalışmasında ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar dış damgalamaların kendini damgalama olarak içselleştirilebileceği ve daha sonra kendini damgalamanın yardım arama konusundaki tutumları şekillendirmede doğrudan bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla mevcut çalışmada da kendini damgalama aracı bir değişken olarak konumlandırılmıştır.

Kariyer Psikolojik Danışmanlığına Yönelik Tutumda Cinsiyetin Rolü

Mevcut araştırmada kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumun cinsiyete göre farklılaştığı varsayılmaktadır. Konu ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar erkeklerin hem psikolojik danışma almada hem de kariyer danışması almada kadınlara göre daha fazla damgalanacaklarına yönelik algıya sahip olduklarını belirtmektedirler (Ludkowsky vd., 2009; Rochlen vd., 1999; Vogel vd., 2008). Bunun tersine farklı çalışmalar ise kadınların psikolojik danışma yardımına karşı erkeklere göre daha olumlu bir tutum içinde olduklarını göstermiştir (Serim ve Cihangir-Çankaya, 2015; Sezer ve Güllüoğlu, 2016). Bunlara ek olarak konu ile ilgili çeşitli araştırmalarda da cinsiyetin psikolojik yardım almaya yönelik tutumda önemli bir rolünün olduğu vurgulanmaktadır (Gürsoy ve Gizir, 2018; Kalkan ve Odacı, 2005; Zeren, Erus ve Amanvermez, 2017). Genel olarak araştırmacılar erkeklerin psikolojik yardım alma durumunu daha çok yetersizlik olarak gördüklerini ifade etmektedirler (Vogel vd., 2007). Diğer taraftan kadınlar ve erkekler arasındaki psikolojik yardım alma ya da kariyer psikolojik danışmanlığından yararlanmaya yönelik tutumları toplumsal cinsiyet rolleriyle açıklanmaktadır. Ludwikowski ve arkadaşları (2009) özellikle kariyer karar verme konusunda erkeklerin geleneksel cinsiyet rollerinden kaynaklı olarak daha kararlı olmaları gerektiğine yönelik düşüncelerinin yardım arama davranışında etkili olduğunu belirtmektedir. Söz konusu araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde ise cinsiyetin psikolojik yardım aramaya yönelik tutumda önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Yöntem

Üniversite öğrencilerinin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumlarında sosyal damgalanma, yakın çevre damgalanması ve kendini damgalamanın rolünün incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmada ilişkisel araştırma deseni kullanılmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırmanın örneklemini üniversitede çeşitli fakültelerde lisans düzeyinde öğrenim gören 371 kadın (%74.2), 129 erkek (%25.8) olmak üzere toplamda 500 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları 18 ile 29 (Ort. 21.11; Ss. 1.90) arasında değişmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 205'i eğitim fakültesi (%41), 81'i iktisadi ve idari bilimler fakültesi (%16.2), 156'sı fen-edebiyat fakültesi (%31.2), 35'i sağlık bilimleri fakültesi (%7) ve 23'ü spor bilimleri fakültesinde (%4.6) öğrenim görmektedir. Katılımcıların sınıf düzeyine göre dağılımlarına bakıldığında ise 104 kişinin 1. sınıf (%20.8), 105 kişinin 2. sınıf (%21), 130 kişinin 3. sınıf (%26) ve 161 kişinin 4. sınıfta (%32.2) öğrenim gördüğü söylenebilir.

Veri Toplama Araçları

Verilerin ölçek doldurma yoluyla elde edildiği araştırmada katılımcılardan kendilerine verilen formları doldurmaları istenmiştir. Veri toplama işlemi sırasında araştırmacının kendisi öğrencilere gerekli açıklamaları yapmış ve gönüllü olan katılımcılara ölçek formlarını dağıtmıştır. Araştırmada katılımcılara Kariyer Psikolojik Danışmanlığına Yönelik Tutum Ölçeği, Psikolojik Yardım Aramada Kendini Damgalama Ölçeği (PYAKDÖ), Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği (PYANSÖ) ve Psikolojik Yardım Aramada Yakın Çevre Damgalaması Ölçeği (PYAYÇDÖ) uygulanmıştır. Ayrıca katılımcılara yaş, cinsiyet ve sınıf düzeyi sorularının yer aldığı kişisel bilgi formları verilmiştir. Katılımcılardan veri toplamadan önce üniversitenin ilgili kurulundan etik kurul izni alınmıştır.

Kariyer Psikolojik Danışmanlığına Yönelik Tutum Ölçeği (KPDYTÖ). Rochlen, Mohr ve Hargrove (1999) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, kariyer psikolojik danışmanlığına verilen değer (value) ve kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik damgalanma (stigma) isimli iki alt ölçekten ve toplam 16 madden oluşmaktadır. Her iki alt ölçekte de dörtlü derecelendirme sistemine göre (1: Katılmıyorum 2: Kısmen katılmıyorum 3: Kısmen katılıyorum 4: Katılıyorum) puanlanan 8 madde yer almaktadır. Ölçeğin alt boyutlarından alınan puanlar arttıkça kariyer danışmanlığına yönelik olumlu tutum ve damgalanma korkusu artmaktadır.

KPDYTÖ'nün Türkçe'ye uyarlama çalışması Büyükgöze-Kavas (2017) tarafından yapılmıştır. Uyarlama çalışması kapsamında ölçeğin orijinal faktör yapısının sınanması amacıyla iki farklı veri setiyle doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve elde edilen bulguların orijinal çalışma bulgularını destekler nitelikte olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte hesaplanan iç tutarlılık katsayıları ise "değer" alt boyutu için .92, damgalanma alt boyutu için ise .89 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca bir gruba altı hafta ara ile test-tekrar test uygulaması yapılmış ve iki uygulama arasında değer alt boyutu için .71, damgalanma alt boyutu için ise .76 düzeyinde anlamlı bir korelasyon bulunmuştur. Sonuç olarak elde edilen verilerin bir bütün olarak değerlendirildiğinde KPDYTÖ'nün Türkçe Formunun uygulamalarda ve araştırmalarda kullanılabilecek nitelikte geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna varılmıştır (Büyükgöze-Kavas, 2017). Mevcut araştırmada ise ölçeğin değer alt boyutunun alfa katsayısı .91, damgalanma alt boyutunun alfa kat sayısı ise .89 olarak bulunmuştur.

Psikolojik Yardım Aramada Kendini Damgalama Ölçeği (PYAKDÖ). Vogel, Wade ve Haake (2006) tarafından geliştirilen ölçek, kişilerin psikolojik bir yardım hizmeti almalarından dolayı kendilerini ne düzeyde damgaladıklarını ölçmektedir. "1= Kesinlikle katılmıyorum, 5=

Kesinlikle katılıyorum" şeklinde dereceleme yapısına sahip olan ölçek toplamda 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar, psikolojik bir yardım hizmeti alması durumunda kişinin kendini damgalayacağını; düşük puanlar ise, bir psikolojik yardım alma durumunda kişinin kendini damgalama düzeyinin düşük olacağına işaret etmektedir.

Türkçe'ye uyarlaması Acun-Kapıkıran ve Kapıkıran (2013) tarafından yapılan ölçeğin benzer ölçek geçerliği kapsamında, PYANKDÖ ile Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği (PYAİTÖ) arasındaki ilişki incelenmiştir. Bunun sonucunda iki ölçek arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .49, p < .01$). Ölçeğin güvenirlik çalışması kapsamında Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve .71 olarak rapor edilmiştir. Mevcut araştırmada ise ölçeğin alfa iç tutarlılık katsayısı .82 olarak hesaplanmıştır.

Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği. Komiya, Good ve Sherrod (2000) tarafından geliştirilen ölçek, kişinin psikolojik bir yardım hizmeti alması durumunda sosyal çevre tarafından ne düzeyde damgalanacağına yönelik düşüncesini ölçmektedir. "1= Kesinlikle katılmıyorum, 4= Kesinlikle katılıyorum" şeklinde dördümlü likert yapıya sahip olan ölçek toplamda 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puanların yükselmesi kişinin psikolojik bir yardım hizmeti almasından dolayı çevre tarafından damgalanacağına yönelik beklentisinin arttığına işaret ederken; ölçekten alınan düşük puanlar ise kişinin psikolojik bir yardım alması durumunda toplum tarafından damgalanacağına yönelik daha düşük bir beklentisi olduğuna işaret etmektedir.

Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Topkaya (2011) tarafından yapılmıştır. Türkçeye uyarlama çalışmasında ölçeğin geçerlilik analizleri kapsamında doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve elde edilen değerlerin yeterli düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca PYANSÖ'nün güvenirlik çalışması kapsamında ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve .80 olarak rapor edilmiştir (Topkaya, 2011). Şimdiki araştırmada ise ölçeğin alfa iç tutarlılık katsayısı .75 olarak hesaplanmıştır.

Psikolojik Yardım Aramada Yakın Çevre Damgalanması Ölçeği (PYAYÇÖ). Vogel ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilen Psikolojik Yardım Aramada Yakın Çevre Damgalanması Ölçeği kişilerin etkileşim içinde olduğu sosyal grup tarafından damgalanma yaşayacaklarına ilişkin algıyı ölçmektedir. 5 maddeden oluşan ölçek 5'li likert (1= Hiç katılmıyorum, 5= Tamamen katılıyorum) yapıya sahiptir. Ölçekten alınan yüksek puanlar kişinin yardım arama davranışı gösterdiğinde yakın çevresinden damgalanma yaşayacağına yönelik algısının yüksek olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Sezer ve Kezer (2013) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin geçerlilik çalışması kapsamında açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış ve bu analizler sonucunda Türkçe formun orijinal formdaki gibi tek faktörlü iyi uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin güvenirlik çalışmaları için ise alpha katsayısı hesaplanmış ve test-tekrar test yöntemi uygulanmıştır. Buna göre ölçeğin alpha katsayısı .93, test-tekrar test sonucu ise .80 olarak rapor edilmiştir. Mevcut araştırmada ise ölçeğin alfa iç tutarlılık katsayısı .95 olarak hesaplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu. Araştırmada katılımcıların yaşlarını, cinsiyetlerini, sınıf düzeylerini ve fakültelerini öğrenmeye yönelik kapalı uçlu soruların bulunduğu kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın amaçları doğrultusunda kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumun cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek için bağımsız örneklem *t* testi yapılmıştır. Sonrasında araştırma kapsamında oluşturulan modelin testi için ise yol (path) analizi kullanılmıştır. Path analizi çoklu regresyon analizine dayanan ve ikiden fazla değişkenin bulunduğu modelleri parametre tahminlerine dayalı olarak test edebilen bir analiz çeşididir (Çokluk, Şekercioglu ve Büyüköztürk, 2014). Verilerin analizinde SPSS 17 ve AMOS 18 paket programlarından yararlanılmıştır. Analizlere geçilmeden önce varsayımların karşılanıp karşılanmadığını incelemek amacıyla tüm ölçeklerde puanların normal dağılıp dağılmadığı incelenmiş ve bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantının olup olmadığını test etmek için değişkenler arası korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Daha sonra veri setinde uç değerleri tespit etmek için ise verilerin Mahanobis uzaklıkları hesaplanmış ve buna göre veri setinden uç değer olarak kabul edilen 25 veri silinmiştir. Genel olarak bakıldığında veri setinin söz konusu analizler için varsayımları karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın ilk amacı doğrultusunda katılımcıların cinsiyetlerine göre kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumlarının anlamlı bir değişiklik gösterip göstermediklerini incelemek amacıyla bağımsız örneklem *t*-testi yapılmıştır. Yapılan *t* testi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Kariyer Psikolojik Danışmanlığına Yönelik Tutumun Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Ss	<i>t</i>	<i>p</i>
Kar. Psik. Dan.	Kadın	371	27.57	4.68	4.768	.552
Değer	Erkek	129	25.25	5.01		
Kar. Psik. Dan.	Kadın	371	11.91	4.70	-6.018	.001*
Damgalanma	Erkek	129	14.94	5.57		

*p<.05

Tablo 1’de görüldüğü üzere kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutum cinsiyete göre incelendiğinde damgalanma alt boyutunda kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($t(500) = -6.018; p < .05$). Puan ortalamalarına bakıldığında ise erkeklerin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik damgalanma algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik değer alt boyutuna bakıldığında ise cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı söylenebilir.

Araştırmanın bir diğer amacı olan model testi için ise yol analizi yapılmıştır. Yol analizinin temel varsayımları için öncelikle değişkenler arası korelasyon değerleri incelenmiştir. Değişkenler arası korelasyon değerleri Tablo 2’de verilmektedir.

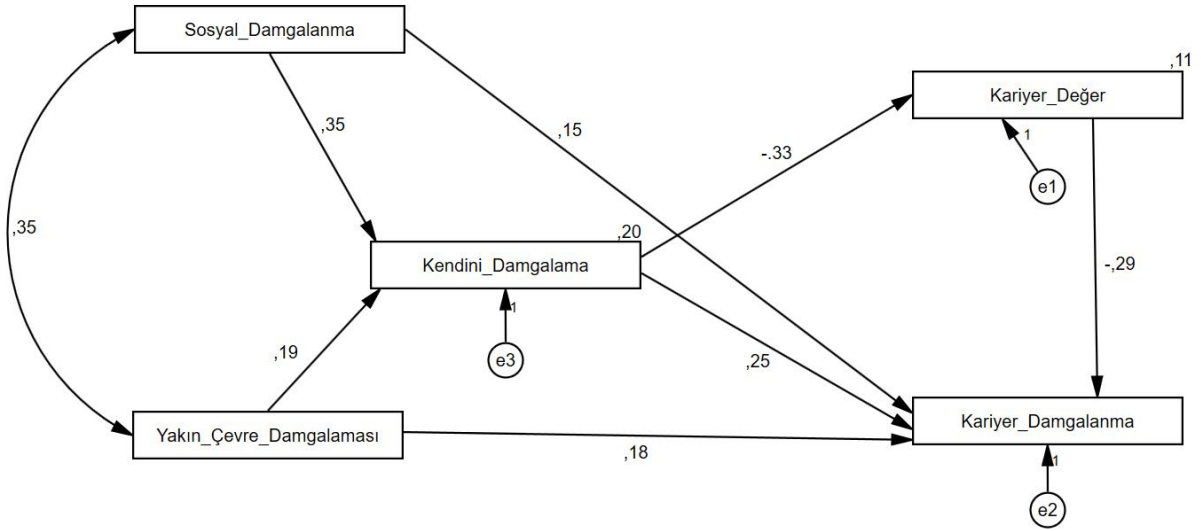
Tablo 2. Değişkenlerin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayı Değerleri

	$\bar{x}$	Ss	1	2	3	4	5
Kar. Psk. Dan. Değer	26.97	4.87	1	-	-	-	-
Kar. Psk. Dan. Damgalanma	12.69	5.11	-.41**	1	-	-	-
Yakın Çevre Damgalanması	39.43	14.56	-.09*	.34**	1	-	-
Kendini Damgalama	21.63	6.74	-.34**	.47**	.31**	1	-
Sosyal Damgalanma	9.92	3.05	-.09	.34**	.35**	.42**	1

** $p < .001$ * $p < .05$

Tablo 2’de görüldüğü üzere kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutum ölçeğinin iki boyutu olan değer ile damgalanma arasında negatif yönlü ve anlamlı ($r = -.405$; $p < .001$) bir ilişki bulunmaktadır. Diğer taraftan değer alt boyutuyla yakın çevre damgalanması arasında ($r = -.094$; $p < .05$) ve kendini damgalama ($r = -.335$; $p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Buna karşın değer alt boyutu ile sosyal damgalanma arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($r = -.087$; $p > .05$). Kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumun damgalanma alt boyutu ile ise yakın çevre damgalanması ($r = .341$; $p < .001$), kendini damgalama ($r = .468$, $p < .001$) ve sosyal damgalama ($r = .343$; $p < .001$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Son olarak yakın çevre damgalanması ile kendini damgalama ($r = .313$; $p < .001$) ve sosyal damgalama ($r = .348$; $p < .001$) arasında da pozitif ilişkiler mevcutken benzer şekilde kendini damgalama ve sosyal damgalama arasında da pozitif yönlü ilişki olduğu ($r = .415$; $p < .001$) sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyon değerleri incelendiğinde bağımsız değişkenler arasında orta ve düşük düzeyli ilişki bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla yordayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olmadığı söylenebilir.

Değişkenler arasındaki ilişkileri temel alan ve alanyazına dayalı olarak oluşturulan modelin (Şekil 1) istatistiksel olarak ne düzeyde uyumlu olduğunu belirlemek amacıyla yol analizi yapılmıştır. Yapılan yol analizi kapsamında elde edilen diyagram Şekil 2’de verilmektedir.

Şekil 2. Yol Analizi Diyagramı

Önerilen modeli test etmek ve modeldeki değişkenlerin birbirleri arasında ne düzeyde bir yordama gücü olduğunu belirlemek amacıyla verilere yol analizi (path analysis) uygulanmıştır. Önerilen modelin test edilmesi amacı ile ilk olarak modelin çalışma verilerine uygun olup olmadığını görmek için çeşitli uygunluk ölçütleri hesaplanmıştır. Buna göre, önerilen modelin χ^2 değeri 1.849, .001'den büyük olduğu için anlamlı olduğunu ve ki-kare/serbestlik derecesi (χ^2 /sd) oranı (.924) 3'ten küçük olduğu için modelin mükemmel uyuma işaret ettiği görülmektedir. Diğer taraftan GFI (0.99), AGFI (0.98), CFI (1.00) ve NFI (0.99) değerlerinin alanyazında belirtildiği üzere (Tabachnik ve Fidell, 2020) .95 üzerinde olduğu ve yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) değerinin .00 olarak bulunduğu için verilerin modele mükemmel düzeyde uyum sağladığı söylenebilir.

Tartışma

Mevcut araştırmanın ilk amacını üniversite öğrencilerinin kariyer psikolojik danışmanlığına karşı tutumlarının cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemek oluşturmaktadır. Araştırmanın ikinci amacı ise kişilerin kariyer psikolojik danışmanlığına ilişkin tutumlarında yakın çevre damgalanması, sosyal çevre damgalanması ve kişinin kendini damgalamasının nasıl bir rol oynadığını incelemektir. Bu kapsamda ilk olarak üniversite öğrencilerinin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumlarının cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığı ara değişkenli bir model kapsamında test edilmiştir. Buna göre kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumun damgalanma alt boyutunda erkeklerin ortalama puanlarının kadınlarınkinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle erkekler kariyer psikolojik danışmasından yararlanmaları halinde kadınlara göre daha fazla damgalanma yaşayacaklarını düşünmektedirler. Bu sonuç alanyazındaki birçok çalışmanın bulguları ile benzerlikler göstermektedir. Konu ile ilgili araştırmalar kariyer psikolojik danışmanlığı yardımı alma konusunda erkeklerin kadınlara göre daha fazla damgalanma korkusu yaşadığını göstermektedir (Al-Darmaki, 2012; Di Fabio ve Bernaud, 2008; Ludwikowski vd., 2009). Bu sonuç daha çok toplumsal cinsiyet algılarıyla açıklanabilir. Örneğin Günindi-Ersöz (2010) çoğu toplumun erkeklere atfettiği bağımsızlık, duyguların

gizlenmesi, başat olma, yetenekli olma, kararlarını kolayca verebilme ve kendine güveni olma gibi eril özelliklerin olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bir erkeğin, yaşadığı kariyer probleminden dolayı kariyer psikolojik danışma yardımı alması durumu toplumun kendisinden beklediği özellikleri karşılamadığı ve yetersiz olduğunu düşünmesine yol açabilir. Benzer şekilde kişi alacağı yardımla birlikte toplum tarafından yetersiz olarak da damgalanacağını düşünebilir. Diğer taraftan kadınlara yüklenen, duyguları ifade edebilme ve daha bağımlı ya da yardıma muhtaç olma gibi geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ise kadınların yardım arama davranışının toplum tarafından daha kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak kariyer psikolojik danışmasına yönelik damgalanma konusunda kültürel anlamda kadın ve erkeklere yüklenen çeşitli geleneksel toplumsal cinsiyet özelliklerinin etkili olabileceği söylenebilir.

Araştırmanın ikinci amacı doğrultusunda ise kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumun değer ve damgalanma alt boyutlarının sosyal damgalanma ve yakın çevre damgalanması tarafından ne düzeyde açıklandığı ve bu ilişkide kendini damgalamanın aracı rolü yol analizi ile incelenmiştir. Alanyazın incelendiğinde hem psikolojik danışmada (Vogel vd., 2007) hem de kariyer psikolojik danışmasında (Ludwikowski vd., 2009) kendini damgalamanın çevresel damgalama ile profesyonel yardım aramaya yönelik tutumlar arasındaki ilişkiye tam olarak aracılık ettiği sonucuna ulaşan araştırmalara rastlanmaktadır. Mevcut çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlar, toplum ve yakın çevre tarafından gerçekleşen damgalama eğiliminin kendini damgalama olarak içselleştirilebileceğini ve daha sonra kendini damgalamanın yardım arama konusundaki tutumları şekillendirmede doğrudan bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Yukarıdaki bulgulara ek olarak mevcut araştırmada toplumun ve yakın çevrenin kariyer psikolojik danışma yardımı alanlara karşı damgalama durumunun kişinin kariyer psikolojik danışmaya karşı tutumunu da doğrudan yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Fakat yakın çevre ve toplum tarafından damgalanma durumu, kendini damgalamanın aracılık etkisi olmadığında kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumu daha az yordamaktadır. Bu sonuç Türkiye'nin nispeten daha çok toplulukçu bir yapıya sahip olmasıyla açıklanabilir. Toplulukçu gruplarda toplumun ihtiyaçları, eğilimleri ve tercihleri kişinin davranışlarını düzenleyici ve yönlendirici bir etkiye sahiptir (Markus ve Kitayama, 1991; akt. Wasti ve Eser-Erdil, 2007). Dolayısıyla kişinin içinde bulunduğu topluma uyum sağlama eğiliminden dolayı toplumun kariyer psikolojik danışmanlığına karşı damgalayıcı tutumu kişinin kariyer danışmanlığına karşı tutumunda bir farklılık oluşturabilir.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Mevcut araştırma kendi içinde bazı önemli sınırlılıkları barındırmaktadır. İlk sınırlılığın katılımcıların cinsiyetlerindeki dağılımdan kaynaklandığı söylenebilir. Araştırmaya katılan gönüllü katılımcıların büyük çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Bu durum cinsiyetler arasında çıkan farklılıkların genellenmesini zora sokmaktadır. Dolayısıyla gelecekte yapılacak araştırmalar için katılımcıların cinsiyetlerinin daha dengeli bir şekilde dağılmasına özen gösterilmesi önerilebilir. Araştırmanın diğer bir sınırlılığı ise ilişkisel desen temelinde yürütülmüş olmasıdır. İlişkisel araştırmalarda değişkenlerin birbirlerini ne derece yordadıklarına ilişkin sonuçların elde edilmesine karşın bu değişkenler arasında neden sonuç bağlantılarının kurulması mümkün değildir. Dolayısıyla gelecek araştırmalarda deneysel

desenlerin kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkilerin daha net ortaya çıkarılması mümkün olabilir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara dayanılarak kariyer psikolojik danışmanlığı alanında çalışan uzmanlara çeşitli öneriler verilebilir. Mevcut araştırmada çevresel damgalamaların kişinin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumu yordadığı fakat kendini damgalama aracı değişken olarak modele girdiğinde bu yordama gücünün arttığı görülmüştür. Kariyer psikolojik danışmanlığı kapsamındaki hizmetler göz önüne alındığında toplum tarafından yapılan damgalamaya müdahale etmenin nispeten daha zor olduğu fakat kendini damgalamaya karşı müdahale geliştirmenin daha kolay olduğu söylenebilir (Ludwikowski vd., 2009). Dolayısıyla kişilerin kendilerini damgalama eğilimlerini azaltacak ve kontrol altına alacak müdahale programlarının geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Diğer taraftan mevcut araştırmada kişilerin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumlarının cinsiyete göre değişip değişmediği incelenmiş ve ayrı bir analizde ise damgalanma çeşitlerinin kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutumu ne düzeyde yordadığı araştırılmıştır. Gelecekteki çalışmalarda mevcut araştırmada geliştirilen modelin de cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenebilir.

Bilgilendirme

Mevcut araştırma birinci yazar Aida Köse'nin "Kariyer Psikolojik Danışmanlığına Yönelik Tutumda Kendini Damgalamanın Aracı Rolü" isimli yüksek lisans tez çalışması kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

- Acun-Kapıkıran, N. & Kapıkıran, Ş. (2013). Psikolojik yardım aramada kendini damgalama ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(40), 131-141. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21460/230035> adresinden alınmıştır.
- Al-Darmaki, F. R. (2012). Relationships between career counseling attitudes and self-esteem and self-efficacy among emirati university students. *Journal of Career Development*, 39(2), 143-161. DOI: 10.1177/0894845310380046
- Büyükgöze-Kavas, A. (2017). Kariyer psikolojik danışmanlığına yönelik tutum ölçeğinin Türkçe formu: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(48), 83-96. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/41239/498107> adresinden alınmıştır.
- Di Fabio, A. & Bernaud, J. L. (2007). The help-seeking in career counseling. *Journal of Vocational Behaviour*, 72, 60-66. DOI: 10.1016/j.jvb.2007.10.006
- Çivan, K. (2019). *Psikolojik danışman adaylarının psikolojik yardım almaya ilişkin tutumları*. (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Fouad, N. A., Guillen, A., Harris-Hodge, E., Henry, C., Novakovic, A., Terry, S., & Kantamneni, N. (2006). Need, awareness, and use of career services for college students. *Journal of Career Assessment*, 14(4), 407-420. DOI: 10.1177/1069072706288928

- Günindi-Ersöz, A. (2010). Türk atasözleri ve deyimlerinde kadına yönelik toplumsal cinsiyet rolleri. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(6), 167-182. https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&id=AWCurC0YoDuH9Br_d-Zu adresinden alınmıştır.
- Gürsoy, O., & Gizir, C. A. (2018). Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım almaya yönelik tutumları: Sosyal damgalanma, kendini damgalama, öznel sıkıntıları açma, benlik saygısı ve cinsiyetin rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(49), 137-155. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/40627/487349> adresinden alınmıştır.
- Işık, E. (2007). *Üniversite öğrencilerinin üniversitelerinde verilen kariyer danışmanlığı hizmetlerine ilişkin algı ve beklentileri*. XVI. Eğitim Bilimleri Kongre Kitabı (2. Cilt). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kalkan, M. ve Odacı, H. (2005). Cinsiyet ve cinsiyet rolünün psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlarla ilişkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(23), 57-64. <https://avesis.ktu.edu.tr/yayin/7e2ce7b6-bb1a-4a6f-bd9d-924c7886141f/cinsiyet-ve-cinsiyet-rolunun-psikolojik-yardim-almaya-iliskin-tutumlarla-iliskisi> adresinden alınmıştır.
- Kızıldağ, S., Demirtaş-Zorbaz, S., Gençtanırım, D., & Arıcı, F. (2012). Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinin psikolojik danışma yardımı almaya ve bu yardımın sunulduğu birimlere ilişkin görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 185-196. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mersinefd/issue/17381/181578?publisher=mersin> adresinden alınmıştır.
- Kim, P. Y., Britt, T. W., Klocko, R. P., Riviere, L. A., & Adler, A. B. (2011). Stigma, negative attitudes about treatment, and utilization of mental health care among soldiers. *Military Psychology*, 23(1), 65-81. DOI: 10.1080/08995605.2011.534415
- Komiya, N., Good, G. E. ve Sherrod, N. B. (2000). Emotional openness as a predictor of college students' attitudes toward seeking psychological help. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 138-143. DOI: 10.1037/0022-0167.47.1.138
- Korkut-Owen, F. (2018). Üniversite öğrencilerinin kariyer gelişim ihtiyaçları. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 32(2), 28-39. <https://acikerisim.iku.edu.tr/handle/11413/5455> adresinden alınmıştır.
- Lau, P. L., Anctil, T., Ee, G. T., Jaafar, J. L. S., & Kin, T. G. (2020). Self-concept, attitudes toward career counseling, and work readiness of Malaysian vocational students. *The Career Development Quarterly*, 68(1), 18-31. DOI: 10.1002/cdq.12210
- Leaf, P. J., Bruce, M. L., & Tischler, G. L. (1986). The differential effect of attitudes on the use of mental health services. *Social Psychiatry*, 21(4), 187-192. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/BF00583999>
- Ludwikowski, W., Vogel, D., & Armstrong, P. I. (2009). Attitudes toward career counseling: The role of public and self-stigma. *Journal of Counseling Psychology*, 56(3), 408. DOI: 10.1037/a0016180
- Major, B., & O'Brien, L. T. (2005). The social psychology of stigma. *Annual Review Psychology*, 56, 393-421. DOI: 10.1146/56.091103.070137
- Multon, K. D., Heppner, M. J., Gysbers, N. C., Zook, C., & Ellis-Kalton, C. A. (2001). Client psychological distress: An important factor in career counseling. *The Career Development Quarterly*, 49(4), 324-335. DOI: 10.1002/j.2161-0045.2001.tb00960.x
- Rochlen, A. B., Mohr, J. J., & Hargrove, B. K. (1999). Development of the Attitudes Toward Career Counseling Scale. *Journal of Counseling Psychology*, 46(2), 196-206. DOI: 10.1037/0022-0167.46.2.196

- Serim, F. & Cihangir-Çetinkaya, Z. (2015). Yetişkinlerin psikolojik yardım arama tutumlarının yordanması. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(1), 177-198. DOI: 10.12984/eed.79026
- Sezer, S., & Gülleroğlu, D. (2016). Psikolojik yardım arama tutumlarını yordayan değişkenler: Kendini damgalama, özsaygı, psikolojik yardım almış olma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 75-93. DOI: 10.19171/uuefd.52149
- Sezer, S., & Kezer, F. (2013). Psikolojik yardım aramada yakın çevre damgalaması ölçeği'nin bir Türk örneğinde geçerlik ve güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 46(1), 181-201. DOI: 10.5350/DAJPN2013260204
- Tabachnik, B. G. ve Fidell, L. S. (2020). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı*. Ankara: Nobel.
- Topkaya, N. (2011a). *Psikolojik yardım alma niyetinin sosyal damgalanma, tedavi korkusu, beklenen yarar, beklenen risk ve tutum faktörleriyle modellenmesi*. (Doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir). Ege Üniversitesi, İzmir). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Vogel, D. L., Wade, N. G., & Aschman, P. (2008). *Measuring the public stigma associated with seeking psychological help*. Unpublished manuscript.
- Vogel, D. L., Wade, N. G. ve Aschman, P. L. (2009). Measuring perceptions of stigmatization by others for seeking psychological help: reliability and validity of a new stigma scale with college students. *Journal of Counseling Psychology*, 56 (2), 301-308. DOI: 10.1037/a0014903
- Vogel, D. L., Wade, N. G., & Haake, S. (2006). Measuring the self-stigma associated with seeking psychological help. *Journal of Counseling Psychology*, 53, 325-337. DOI: 10.1037/0022-0167.53.3.325
- Vogel, D. L., Wade, N. G., & Hackler, A. H. (2007). Perceived public stigma and the willingness to seek counseling: The mediating roles of self-stigma and attitudes toward counseling. *Journal of Counseling Psychology*, 54(1), 40-50. DOI: 10.1037/0022-0167.54.1.40
- Vogel, D. L., Wade, N. G., Wester, S. R., Larson, L., & Hackler, A. H. (2007). Seeking help from a mental health professional: The influence of one's social network. *Journal of Clinical Psychology*, 63(3), 233-245. DOI: 10.1002/jclp.20345
- Wasti, S. A. ve Eser-Erdil, S. (2007). Bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin ölçülmesi: Benlik kurgusu ve INDCOL ölçeklerinin Türkçeye geçerliliği. *15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, Mayıs, Sakarya.
- Whiston, S. C., & Rahardja, D. (2008). Vocational counseling process and outcome. *Handbook of Counseling Psychology*, 4, 444-461.
- Zeren, Ş. G., Erus, S. M., & Amanvermez, Y. (2017). University students' attitudes towards seeking psychological help and their responses related to the offer of help. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(2), 1-15. DOI: 10.15345/iojes.2017.02.011

Yaşlılara Yönelik Sosyal Harcamalar: Türkiye ve AB Karşılaştırması^a

Dilek Akbaş Akdoğan^{b, c}

Özet

Günümüzde hayat şartlarındaki iyileşmeler, ülkelerin sağladıkları bakım ve sağlık hizmetlerindeki gelişmeler ve tıp alanındaki ilerlemelerle birlikte, dünya genelinde bir yandan insan ömrü uzarken, bir yandan da toplam doğurganlık hızı düşmektedir. Bu durumun sonucu olarak hem Türkiye’de hem de dünyada yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı artış göstermektedir. Bu artış eğilimi, ülkelerin yaşlılara yönelik sosyal politikalarını geliştirmelerini gerekli kılmaktadır. Artan yaşlı nüfusla birlikte yaşlı bireylere sunulan hizmetlerin talebi artmakta ve aynı zamanda yaşlı bireylerce talep edilen ihtiyaçlar da değişmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal harcamaların gelişimini inceleyerek AB ülkeleri ile karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yapmaktır. 2018 yılında sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payı Türkiye’de %11,9 iken AB ortalaması %27,9 olmuştur. Türkiye’de yaşlılara yönelik harcamalar, toplam sosyal harcamalar içinde en büyük paya sahip olsa da, bu oran 2018 yılı için GSYİH’nın %5,9’u ile sınırlı kalmıştır. Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal harcamalar İrlanda dışındaki tüm AB üyesi ülkelerden daha düşük bir paya sahiptir.

Anahtar Kelimeler

Yaşlı
Sosyal Harcamalar
Türkiye
AB

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.10.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.1015782

Social Expenditures for the Elderly: A Comparison of Turkey and EU

Abstract

Nowadays, with the improvements in living conditions, the developments in the care and health services provided by the countries, and the advances in the field of medicine, while the human lifespan is increasing, the total fertility rate is decreasing on the other hand. As a result of this situation, the share of the elderly population in the total population is increasing both in Turkey and around the world. This increasing trend makes it necessary for the countries to develop their social policies for the elderly. Depending on the increasing elderly population, the demand for the services provided to the elderly individuals in the society is increasing and at the same time, the needs demanded by the elderly individuals are changing. The aim of the study is to examine the development of social expenditures for the elderly in Turkey and to make a comparative evaluation with EU countries. In 2018, while the share of social expenditures in GDP was 11.9% in Turkey, the average for the EU was 27.9%. Although expenditures for the elderly have the largest share in total social expenditures in Turkey, this rate was limited to 5.9% of GDP for 2018. Social expenditures for the elderly in Turkey have a lower share than in all EU member states except Ireland.

Keywords

Elderly
Social Expenditures
Turkey
EU

About Article

Received: 28.10.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.1015782

^a Bu çalışma, 3-5 Aralık 2019 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen “10th International Congress on Current Debates in Social Science”ta sunulan ve özet bildiri olarak yayınlanan “Türkiye’de Sosyal Devlet Anlayışı Kapsamında Yaşlılara Yönelik Sosyal Harcamalar”adlı çalışmanın güncellenmiş ve genişletilmiş halidir.

^b dilek.akdogan@medeniyet.edu.tr

^c Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye bölümü ORCID: 0000-0002-8132-6971

Giriş

Tüzel bir kişiliğe sahip olan devlet kurumunun varoluş gerekçelerinin başında toplumsal ihtiyaçların karşılanması gelmektedir. Devlet, ilk başlarda sınırlı sayıdaki toplumsal ihtiyacın karşılanması amacıyla kurulsa da zamanla ve toplumsal gelişmelerle birlikte hem devletin fonksiyonları değişmiş ve gelişmiş hem de karşıladığı toplumsal ihtiyaçlarda çoğalmıştır.

Devletin temel fonksiyonlarının ve buna bağlı olarak ekonomideki rolünün ne olması gerektiği geçmişten günümüze bilim insanlarınınca ele alınan konular arasındadır. Bu alanda Musgrave'in (1959) çalışması devletin temel fonksiyonlarını üçe ayırarak literatürde kabul gören bir sınıflandırma olarak yerini almıştır. Musgrave çalışmasında devletin fonksiyonlarını; "kaynak dağılımı", "gelirin yeniden bölüşümü" ve "istikrar sağlama" olarak sıralamıştır. Dünya genelinde ülkelerin farklı devlet tipleri ve ekonomik sistemlerini seçtikleri ve bu bağlamda ekonomide üstlendikleri fonksiyonlarının da değiştiği görülmektedir. Ancak bilinen bir gerçektir ki devletler üstlendiği fonksiyonlar ne olursa olsun varoluşları gereği toplumsal ihtiyaçların karşılanması için birtakım harcamalar yapmak durumundadır.

Geçmişten günümüze, toplum içinde eşitsizlikler, ayrıcalıklı sınıflar ve toplumsal sorunlar var olmaktadır. Karşı karşıya kalınan sorunların toplumsal bir mesele olarak ele alınması ve mevcut sorunlara toplumsal çözümlerin üretilmesi modern çağ ve modern toplumlarla başlamıştır(Koray,2005,s.33). Modern toplumların doğuşuyla devletlerin toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik mal ve hizmet üretimlerinin yanında gelir dağılımı, kaynak tahsisi, istikrar ve büyüme fonksiyonlarını da üstlenerek ekonomiye müdahalelerde bulunduğu görülmektedir. Devletin gelir dağılımı fonksiyonu temelde toplumsal adaleti sağlamak amacıyla yürüttüğü ifade edilebilir. Devletler gelir eşitsizliklerinin giderilmesinde ve gelir dağılımında adaletin sağlanması adına mali araçlarını kullanarak müdahalelerde bulunurlar. Kamu harcamaları devletlerin gelir dağılımında adaleti sağlamak adına yürüttükleri sosyal politikalarında en etkili mali araçlarından biridir.

Sosyal politika, toplumdaki kişilere hizmet ve gelir sağlayarak kişilerin refahı üzerine etki sağlamayı amaçlayan devlet tarafından yürütülen politikalar bütünü oluşturmaktadır. Sosyal sigorta, kamusal yardımlar, refah hizmetleri, konut politikası ve sosyal koruma harcamaları sosyal politikanın merkezinde yer almaktadır (Titmuss,1974,s.30). Sosyal politika uygulamalarının bir ucu gelenekler ve yardımseverlik ahlakı ile ilişki olsa da, günümüzde modern anlamda sosyal politika merhametten çok adalet, lütuftan çok hak temeline dayandırılmaktadır (Koray, 2005,s.33-34). Bu bağlamda sosyal politikalar hükümetlerce sosyal devlet olma ilkesi gereği ve demokrasi temelli yürütülmektedir.

Sosyal politika uygulamalarının en geniş vücut bulduğu devlet tipi refah devletidir. Gelişmiş ülkelerde refah devletlerinin genellikle kolektif sosyal hareketler yoluyla oluşturulmuş sosyal koruma modellerine dayalı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Bismark (1883) tarafından geliştirilen sosyal sigorta uygulaması modern refah devletinin başlangıcı açısından bir yapı taşı oluşturmaktadır (Spicker, 2000, s.144). Refah devletinin temel amacı sosyal refahı artırmak daha doğrusu sosyal refahı maksimize etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere vatandaşlarına sosyal güvenlik, barınma, sağlık, eğitim gibi hizmetler ve asgari bir yaşam güvencesi vermeyi hedefler. Refah devleti anlayışının bir gereği olarak özellikle devletin temel fonksiyonlarından biri olan sosyal adaletin sağlanması amacıyla devletler sosyal harcamalarda bulunmaktadır.

Son yıllarda Türkiye özelinde ve dünya genelinde yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının önemli ölçüde arttığı görülmüş ve önümüzdeki yıllarda artış trendinin devam edeceği öngörülmüştür. Değişen nüfus yapısına bağlı olarak hem dünyada hem de ülkemizde yaşlıların ihtiyaçları ve hükümetlerin sözkonusu olan bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla sundukları hizmetler de değişime uğramıştır. Çağımızda hükümetler yaşlı bireylere sosyal güvenlik, sağlık, bakım desteği gibi belli başlı hizmetlerin dışında toplumsal yaşama katılımlarını arttırmaya yönelik hizmetler de sunmaktadır. Bu kapsamda hükümetler belirledikleri sosyal politika anlayışı içinde yaşlılara yönelik sosyal harcamalarda bulunmaktadır.

Bu çalışmada yaşlılara yönelik sosyal harcamalar gerekçeleriyle birlikte incelenmektedir. Öncelikle Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal harcamalar konusu ele alınmakta, sonrasında Türkiye ve AB’de sosyal koruma harcamaları kapsamında yaşlılara yönelik harcamaların karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

1. Sosyal Politikada Bir Risk Grubu Olarak Yaşlılar ve Yaşlılığın Artan Önemi

1903’te Nobel ödülü alan İlya Meçnikov yaşlılığın bilimi anlamına gelen “gerontoloji” kavramını ilk kez ortaya atmış ve bu biliminin kurucusu olarak literatüre geçmiştir. Gerontoloji yaşlılık üzerine çalışmaların yapıldığı disiplinler arası bir bilim dalıdır. Yaşlılık olgusu, sosyal bilimlerin de kapsamında olan birçok bilim dalının konusuna giren, sınırlarının, evrensel bir tanımının ve sınıflandırılmasının net bir şekilde ortaya koyulmasının pek mümkün olmadığı, tartışmaya açık bir konudur. Çünkü yaşlılık soyut bir kavramdır, kişilerin ve toplumun değer yargılarına göre farklı nitelendirilebilir. Bu bağlamda yaşlılık algısı üzerinde birçok faktörün etkili olduğu görülmüştür. Yaşlılık algısı bireye, topluma, kültüre, ülkeye, belli bir zamana, eğitim seviyesine, iktisadi duruma, cinsiyete, fizyolojik ve psikolojik duruma göre değişiklik gösterebilir. Bunların dışında iklim ve beslenme gibi faktörlerde yaşlanma ve yaşlı olma üzerinde etkili olmaktadır (Cengiz, 2018,s.24; WHO, 2001,s.10).

Literatürde yaşlılığın tanımlanmasına yönelik birtakım tartışmalar mevcut olsa da, yaşlılık kavramının kronolojik tanımı yaygın olarak kullanılmaktadır. Kronolojik tanımlama belirli bir zaman dilimiyle ölçülebilen bir süreye dayanır. Yaşlılık için 65 yaş ve üzeri gibi bir yaş sınırı belirlenmesi kronolojik bir tanımlamadır. Birleşmiş Milletler(BM) yaşlı kişileri tanımlamak için 60 yaş üstünü baz almaktadır. Ayrıca BM çalışmalarında hem 60 yaş hem de 65 yaş içeren verileri sunarak, ülkelerin politikalarını yürütürken daha kapsamlı göstergelere ulaşabilmelerini mümkün kılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü(DSÖ) ise 65 ve 80(ağır yaşlı) yaşlarından başlayan kategorileri kullanmaktadır (WHO,2001,s.10). OECD yaşlı nüfusu, 65 yaş ve üstü kişiler olarak tanımlamaktadır (OECD,2021a). Bu bağlamda 65 yaş, genellikle birçok gelişmiş ülkede yaşlılığa bağlı sosyal güvenlik yardımlarına hak kazanılan yaş olması sebebiyle, yaşlılık için bir referans noktası olarak kullanılmaktadır(UNFPA, 2012,s.20).

Yaş alma ile yaşlanma olguları esasen birbirinden farklı kavramlardır. DSÖ’nün 2001 yılında yayınladığı raporda buna vurgu yapılarak; normal yaş alma süreci doğal bir süreç olarak değerlendirilmiş, bu sürecin çevresel etkiler ve hastalıklardan etkilenmeden, yaşla birlikte ortaya çıkan biyolojik değişiklikleri temsil ettiği ifade edilmiştir. Yaşla ilgili değişikliklerin hepsinin olumsuz klinik etkilerinin gözlemlenmediği belirtilerek, yaşlanma süreci çevre, yaşam tarzı ve hastalık durumlarının etkilerine şiddetli bir şekilde maruz kalan bir olgu olarak

açıklanmıştır. Ancak yaşlanma, yaş alma veya ihtiyarlık kavramlarının ve onlara bağlı süreçlerinin birbirleriyle eş anlamlı olarak kullanıldığı çalışmalarda sıklıkla görülmektedir (WHO, 2001,s.10).

Yaşlılık ile ilgili evrensel tanımlamaların mevcut olmaması, yaşlılıkta çeşitliliğin söz konusu olması ile ilişkilendirilebilir. Çünkü tipik bir yaşlı yoktur. 80 yaşındaki bazı bireylerin fiziksel ve zihinsel kapasiteleri 20 yaşındakilerin birçoğuyla oldukça benzer nitelikte olabilir veya bazı insanlar çok daha genç yaşlarda fiziksel ve zihinsel kapasitelerinde önemli düşüşler yaşayabilir. Yaşlılık üzerine yapılan tanımlamalar cinsiyete göre de farklılık arz edebilir. Örneğin emeklilik gibi yaşam akışı olayları yaşlanma geçişlerine neden olabilir. Emeklilik sistemlerinde cinsiyete göre farklı uygulamaların söz konusu olması gerçeğinden yola çıkıldığında, kadınların erkeklere nazaran daha erken yaşlılığa giriş yaptığı şeklinde bir yorumlama yapılabilir (WHO,2001,s.10). Ancak şunu belirtmek gerekir ki; bir yaşam akış olayı olarak emeklilik genellikle yaşlılık için başlangıç noktası olarak değerlendirilse de, günümüzde yaşlılığa doğrudan giriş noktası olarak görülmemektedir (EC, 2021).

Günümüzde “yaşlanma” kavramının yanında “aktif yaşlanma” denilen yenilikçi bir kavramın ön plana çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Aktif yaşlanma refah ekonomisi kapsamında ele alınacak bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. DSÖ tarafından benimsenen aktif yaşlanma kavramı; fiziksel, sosyal ve ruhsal faaliyetlerin ömür boyu sürdürülmesiyle ihtiyarlamadan yaş alma sürecini teşvik etmektedir. Yaşlanmayı olumlu bir deneyim olarak değerlendirme fikrinden filizlenen bu kavramla, insanların yaşlandıkça yaşam kalitelerini artırmak için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarını optimize etme süreci hedeflenmektedir. Aktif yaşlanma, insanların yaşamları boyunca fiziksel, sosyal ve zihinsel sağlık potansiyellerini fark etmelerine ve toplumda katılımcı bireyler olarak yer almalarının yanında söz konusu bireylerin ihtiyaç duyduklarında yeterli koruma, güvenlik ve bakımın taraflarına sağlanmasını içeren bir kavramdır (UNECE, 2012,s.2; WHO,2014,s.19).

Yaşlılık olgusu bazı toplumlarda olağan bir süreç olarak değerlendirilirken, bazılarında ise bir sorun olarak görülmüştür(WHO,2021a).Esasen yaşlanan toplumlar bir sorun değil, sosyoekonomik gelişmenin bir sonucudur (OECD,2015,s.1). Aktif yaşlanma kavramıyla yaşlılığın bir sorun olarak algılanmasının önüne geçilerek, olumlu bir deneyim olarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Aktif yaşlanma, yaşlı bireylerin toplum üzerinde bir yük olarak görülmesinin yanlışlığına vurgu yaparak birçok alanda katılımcı, üretken, yenilikçi küresel çağın gerekliliklerini yerine getirebilen bireyler üzerine kurulu bir olgu olarak değerlendirilebilir.

Aktif yaşlanma kavramı bireylerin refahı ile güçlü bir şekilde ilişkilidir. Ancak kişilerin refahı yalnızca bireysel bir lüks olarak değerlendirilmemiştir. Bireylerin işgücü piyasasına katılımının arttırılması hedeflenmekte ve katılımın artmasıyla örneğin sağlık harcamalarının azalması gibi nihai toplumsal faydaları beklenmektedir. Aktif yaşlanma kavramıyla işgücü piyasasına katılım, sosyal içerme ve sağlık gibi çeşitli politik alanlarda hükümetlerin yürütmekte olduğu yaşlanma politikalarının düzenlenmesi amaçlanır (UNECE,2012,s.2).

Son yıllarda gerek dünyada gerek ülkemizde yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı önemli ölçüde artmıştır. Hükümetlerin yaşlılara yönelik politikalara ağırlık vermesinin temel nedenini bu artış eğilimidir. Demografik devrim diye tabir edebileceğimiz dünya genelinde

yaşanmakta olan bu değişimin nedeni iki temele oturtulabilir. Bunlar; ölüm oranlarındaki ve doğurganlık oranlarındaki düşüşlerdir. Dünya nüfusunda, doğurganlık oranlarındaki düşüşlere bağlı olarak bir yandan çocukların payı azalırken, diğer yandan büyük ölçüde sağlık hizmetlerinin gelişmesiyle yaşlı insanların payı artmaktadır. Yaşlı insanların ölüm oranlarındaki düşüş ve dolayısıyla insan ömrünün uzaması genel anlamda bir başarı olarak değerlendirilebilir. Ancak bu başarı, yaşlı nüfusun öncelikli ihtiyaçları olan sağlık ve sosyal bakım hizmetlerinin talebinde önemli artışları beraberinde getirmektedir. Dünya genelinde sözü edilen hizmetlerin talebindeki artış eğilimi ülkelerin bu alandaki politikalarını geliştirmelerini gerekli kılmaktadır. Emekli maaşları ve yaşlılık aylıkları gibi sosyal güvenlik hizmetleri kapsamındaki kamu harcamaları genellikle bu alanda en büyük paya sahiptir. Ayrıca yaşlı bireylerin ihtiyaçları ve bu kapsamda yaşlı bireylere sunulan hizmetler de değişmiştir (EC, 2021). Yaşlıların savunmasız durumları göz önüne alındığında, devletler ilgili önlemleri almakla mükelleftirler. Söz konusu önlemler aynı zamanda sosyal güvenlik programlarının oluşturulması anlamına da gelmektedir (Geyik, 2020, s.57).

DSÖ 2020 yılında 1 milyar olan 60 yaş ve üzeri toplam nüfusun 2050'de 2 milyar olacağını öngörmektedir. 2015 ile 2050 yılları arasında, dünyadaki 60 yaş ve üzeri toplam nüfus oranının neredeyse ikiye katlanarak % 12'den % 22'ye çıkması beklenmektedir. 2050 yılında yaşlıların % 80'inin düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşıyor olacağı öngörülmektedir. Nüfus yaşlanma hızı geçmişe göre çok daha fazla artmıştır. Ülkeler, başta sağlık ve sosyal sistemleri olmak üzere ilişkili tüm sistemlerini demografik devrim diye tabir edilen bu değişime en iyi biçimde ayak uyduracak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır (WHO, 2021a). Tabii bu süreçte ülkelerin büyük zorluklarla karşı karşıya kalacağı beklenen bir gerçektir. Hükümetlerin yaşlılara yönelik sosyal politikalarının ağırlığının artışı günümüz dünyası koşullarının bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Yaşlılara Yönelik Sosyal Politika İhtiyacının Gereçekleri

Yaşlılara yönelik sosyal politikaların geliştirilmesini belli başlı nedenlere dayanarak açıklamak mümkündür. Bu nedenler; demografik, ekonomik ve sosyal nedenler olarak üç ana başlık altında toplanabilir.

2.1. Demografik Nedenler

Önceki bölümde ayrıntılı bir şekilde açıklanan demografik nedenler, dünya genelinde yaşlı bireylerin toplam nüfus içindeki payının artması sonucunda demografik dönüşüm diye tabir edilen süreçle ilgilidir. Artık nüfus hızlı bir şekilde yaşlanmakta yani nüfusun içindeki yaşlı bireylerin oranı hızla çoğalmaktadır. Nüfusun önemli bir kısmını oluşturan yaşlı bireylere yönelik sosyal politikaların ağırlığı dünya genelinde artmaktadır. Önümüzdeki yıllar için hazırlanan nüfus projeksiyonları yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki artış eğiliminin hızla devam edeceğini öngörmektedir (OECD, 2021b). Artan yaşlı nüfus, ülkelerin kamu politikası uygulamalarında yaşlılara yönelik sosyal politikalarının ağırlığını arttırmalarını gerekli kılmaktadır.

2.2. Ekonomik Nedenler

Ekonomik nedenler yaşlı bağımlılık oranıyla ilişkili olarak değerlendirilebilir. Yaşlı bağımlılık

oranı 65 yaş ve üstü kişilerin sayısının (genellikle ekonomik olarak aktif olmadıkları yaş) 15 ile 64 yaş arasındaki kişilerin sayısına oranıdır. Bu değer, 15-64 yaş grubundaki yetişkin nüfustaki her yüz kişi için 65 ve üstü yaş grubundaki kişi sayısıdır (Eurostat, 2021a).

Dünyada ve Türkiye’de yaşlı bağımlılık oranında son zamanlarda önemli artışlar yaşandığı görülmektedir. Türkiye’de 2019 yılında yaşlı bağımlılık oranı %13.4’e yükselmiştir (AÇSHB, 2020). Nüfus projeksiyonlarının öngördüğü üzere, uzun vadede doğurganlık düşmeye devam ederse, çalışma yaşındaki nüfusun toplam nüfus içindeki payı azalırken, yaşlıların toplam nüfus içindeki payı artacaktır. Bu durum artan yaşlı bağımlılık oranına yol açacaktır. Artan yaşlı bağımlılık oranı da toplum üzerinde “demografik yük” diye adlandırılan bir olgu yaratır. Söz konusu durum demografik devrimin kaçınılmaz bir sonucu olarak öngörülmekte ve birçok ülkenin bu sorunla yüz yüze kalacağı beklenmektedir (WHO, 2021b).

Yaşlılık bireyin çalışma gücünün azalmasına bağlı olarak, işgücü piyasalarından çekilmesi sonucunu doğurmaktadır (emeklilik), yaşlı bireylerin işgücü piyasalarından çekilmeleri ise üretici grubundan tüketici grubuna geçmelerine neden olmaktadır. Tüketici grubundaki yaşlı bireylerin milli gelire katkısı olmamakla birlikte başta sosyal güvenlik hizmetleri olmak üzere çeşitli hizmetlere olan talepleri hükümetlerin sosyal harcamalarını arttırmaktadır. Yaşlı nüfusun işgücü piyasasından çekilerek kamu gelirlerini azaltması ve daha fazla sosyal harcamalar beklentisi içinde olması ekonomideki makroekonomik büyüklükler ve dengeler üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır. Gerek ülkelerin büyüme ve kalkınma hedefleri, gerek istihdam politikaları veyahut ekonomideki yatırımlar ve tasarruflar artan kamu harcamalarına bağlı olarak etkilenecektir. Bu bağlamda demografik devrim diye tabir edilen süreçte hükümetler özellikle makroekonomik değişkenleri dengede tutabilmek için yaşlılara yönelik sosyal politikalarını geliştirmelidir.

2.3. Sosyal Nedenler: Aile Yapısındaki Dönüşüm

Yaşlı bireylerin artan nüfusuna bağlı olarak yaşanmakta olan demografik değişim elbette ki aile yapılarını ve ilişkilerini etkilemektedir. Yaşam beklentisindeki gelişmeler, çok kuşaklı ailelerin yapısını değiştirmiştir. Nesiller içinde ve arasında ortak yaşam sürdürme, hem aile bireylerinin yaşam süreleri boyunca aralarındaki duygusal bağlarını daha uzun süreli kurabilmelerine, hem de bakım desteğini de içeren destek alışverişlerinde daha uzun süreli bulunabilmelerine imkan sağlamıştır. Ayrıca doğurganlık oranlarının azalması, boşanma, yeniden evlenme ve üvey aile oluşumu oranlarının artması hem kuşaklararası, hem de eşler veya kardeşler arasındaki ilişkileri değiştirmiştir. Akrabalık yapılarındaki artan çeşitliliğin yaşlı aile üyelerine destek ve bakım verme üzerindeki etkisi henüz çok net olarak çözümlenmemiş olmakla birlikte bu alanda önemli kaygılar yaratmıştır (Silverstein & Giarrusso, 2010).

Yaşlı bireylerinde içinde yer aldığı geleneksel büyük aile yapısından çekirdek aileye doğru bir küçülme yaşanırken, çekirdek aile oluşumu dışında bireylerin farklı davranış ve tutumlarına da rastlanmaktadır. Değişen dünyayla birlikte aile yapılarının, rollerinin ve ilişkilerinin doğasında da bir değişim yaşanarak evlilik, birlikte yaşama, bekar ebeveynlik, boşanma ve çocuksuzluk gibi bireylerin farklı tercihlerde ve tutumlarda buldukları görülmektedir. Günümüzde evlilik halen aile yapısının en baskın biçimiymişken, bazı toplumlarda artık evlilik

bir aile olarak yaşamanın ve çocuk sahibi olmanın mümkün olduğu tek çerçeve olarak görülmemeye başlanmıştır. Ailelerin boyut, karakter ve konum bakımından giderek daha heterojen ve karmaşık bir hale geldiği söylenebilir (Government Office for Science,2016). Böylesine karmaşık bir yapıda yaşlı bireylerin yerinin nasıl olacağı konusu ise belirsizlik içindedir. Son yıllarda toplum içinde ailenin üstlendiği misyon, bireylerine sağladığı destek ve bakım değişime uğramış, demografik dönüşümle birlikte şekillenmeye devam etmektedir. Söz konusu olan bu demografik devrim toplumun en küçük birimi olan ailelerin rolünü değiştirebilecek bir potansiyele sahiptir. Bu durum, doğrudan aile ve dolaylı olarak ailelerle ilişkili sosyal politikaların revize edilmesine neden olabilir. Hükümetler yaşlılara yönelik yürütülen sosyal politikalarını çağın ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemeli, değişen aile yapısı ve bağları hesaba katılarak sosyal politikaların ağırlığı belirlenmelidir.

Yukarıda bahsedilen demografik, ekonomik ve sosyal nedenlerin dışında insani gerekçelerle ve sosyal devlet ilkesi gereği olarak yaşlılara yönelik sosyal politikalar geliştirilmektedir (Taşçı, 2010,s.177).

3. Sosyal Harcamalar

Sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak refah düzeyini arttırmak ve gelir dağılımında adaleti sağlamak amacıyla devlet tarafından vatandaşlarına sosyal hizmetler sunulmaktadır. Sözü edilen sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesi için devlet sosyal harcamalarda bulunmaktadırlar. Sosyal harcamaların sahip olduğu pozitif dışsallıklar sosyal harcamaların artırılması gerekliliğinin en açık göstergelerinden birisidir. Dolayısıyla maliye politikalarının dizaynında toplumsal adaletin sağlanabilmesi adına sosyal harcamalar lehine bir kompozisyon tercih edilmelidir(Geyik&Şeren,2021,s.17-18). Günümüzde devletler sosyal bütçe aracıyla sosyal harcamaların kamu bütçesi içinde eşitlik, gelir dağılımı, yoksulluk vb. kriterlere göre yeniden düzenlenmesini hedeflemektedir(Altuğ, 2020,s.214). Bu hedef doğrultusunda sosyal bütçelemenin iki temel amaca hizmet ettiği ifade edilebilir. Birincisi sosyal politika planlama sürecinin bir parçası olmak, ikincisi ise devletin finansal planlama sürecinin bir parçası olmaktır. Bu bağlamda sosyal bütçe ulusal finansal bir makro araç olarak değerlendirilebilir (Scholz vd., 2000,s.7).

Sosyal harcama kavramının genel uzlaşma sağlanabilmiş tek bir tanımı yapmak pek mümkün değildir. Kamu harcamalarının sosyalliğinin nerede başlayıp nerede bittiğini ortaya koyacak objektif ölçütlerin belirlenmesindeki zorluklar nedeniyle, hangi harcamaların sosyal harcama olarak kabul edileceği konusu tartışmaya açıktır. Sosyal harcamaların kapsamı ülkelerin gelişmişlik düzeylerinde ve sosyokültürel yapılarına göre farklılık gösterebilir. Kavramın net bir tanımlaması zor olsa da sosyal harcamaların temelde sosyal gereksinimleri karşılamak ve sosyal sorunlara çözüm getirmek şeklinde iki temel işlevi olduğu görülmektedir (Erdoğan&Yenigün, 2008, s.9).

Kamu harcamalarından hangi harcamaların sosyal harcama olarak değerlendirileceğini belirlemeye yönelik uluslararası üç bilgi sistemi mevcuttur. Avrupa Birliği (AB), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) her biri, sosyal koruma harcamalarının izlenmesinde aşağıda yer alan üç farklı yöntemle dayalı bilgi sistemlerine sahiptir.

- Avrupa Birleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi (ESSPROS, European System of Integrated Social Protection Statistics-EUROSTAT)
- Sosyal Harcamalar Veri Tabanı (SOCX, Social Expenditure Database-OECD)
- Uluslararası İş Örgütü Metodolojisi (SPERS, Social Protection Expenditure and Performance Reviews-ILO)

Tablo 1. Sosyal Harcamaların Hesaplanmasında Kullanılan Metodolojiler

Avrupa Birliği	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü	Uluslararası Çalışma Örgütü
ESSPROS (EUROSTAT)	SOCX (OECD)	SPERS (ILO)
-Hastalık/Sağlık -Engellilik -Malullük -Aile/Çocuk -İş kazası -Yaşlılık -Konut -Sosyal Dışlanma	-Yaşlılık -Malullük -Engellilik -Sağlık -Aile -Aktif işgücü programları -İşsizlik -Konut -Diğer sosyal politika alanları	-Sağlık -Hastalık -Engellilik -Malullük -İş kazası -Yaşlılık -Aile ve Çocuk -İşsizlik ve işgücü piyasası politikası -İşgücü piyasası programları -Konut -Sosyal yardım ve diğerleri -Temel Eğitim -Gıda ve Beslenme

Kaynak: Şeker, 2011,s.19.

Tablo 1’de görüldüğü üzere üç metodoloji arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. ESSPROS ve SOCX metodolojilerinde sosyal harcama kavramı daha dar değerlendirilmektedir. Bu iki yöntemde de eğitim harcamaları hesaplamaya dahil edilmemiştir. ILO’nun metodolojisi eğitim harcamalarını da içine alan biraz daha geniş kapsamlı bir yöntemdir. Sosyal harcamaların hesaplanmasında kullanılan her bir metodolojide de yaşlılık değerlendirmeye alınacak bir kıstastır.

ESSPROS, 1970’lerin sonlarında AB üyeleri için sosyal harcamalar alanında ortak bir çerçeve geliştirilen bir metodolojidir (Eurostat, 2019,s.92). ESSPROS sosyal harcamalarla yapılan sosyal yardımları, hanehalklarını birtakım risklerin veya ihtiyaçların mali yükünden kurtarmak amacıyla nakdi veya aynı olarak yapılan transferler olarak tanımlanmıştır (EC, 2016,s.6).

SOCX metodolojisine göre ise sosyal harcamalar, sosyal amaçlarla yapılan nakdi yardımlar, mal ve hizmetlerin doğrudan aynı sağlanması ve sosyal amaçlı vergi indirimlerinden oluşmaktadır. Yardımlar düşük gelirli hanelere, yaşlılara, engellilere, hastalara, işsizlere veya gençlere yönelik olabilir. Bir harcamanın “sosyal” olarak kabul edilebilmesi için belirleyici olan husus, harcamalarla uygulanan programların ya haneler arasında kaynakların yeniden dağıtımına yönelik olması ya da söz konusu programlara zorunlu katılımın mevcut olmasıdır (OECD, 2021c).

4. Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamaları

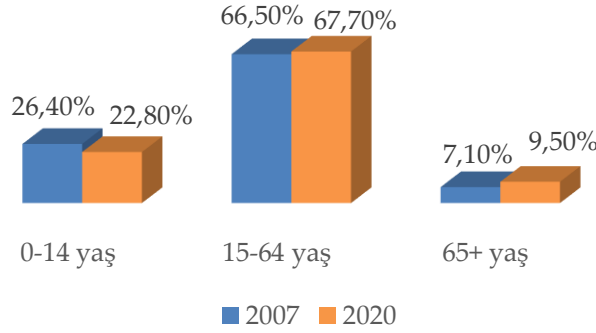
Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının hesaplanmasında ve izlenmesinde AB tarafından geliştirilmiş olan ESSPROS yöntemi kullanılmaktadır. Türkiye AB istatistikleriyle uyumlu olmak amacıyla, 2014 yılından itibaren sosyal koruma harcamaları istatistiklerini yayınlamaya başlamıştır(Yentürk,2018,s.30). Bu istatistikler TÜİK tarafından hazırlanmaktadır. Türkiye’nin uluslararası bir metodoloji olan ESSPROS yöntemini kullanması bu çalışmanın uluslararası bir karşılaştırmaya dayanabilmesine imkan sağlamıştır. Türkiye’de sosyal harcamaların gelişimiyle ilgili pek çok çalışma mevcuttur. Çalışmalar dönemsel aralıkları için sosyal harcamaların eğilimini analiz etmiştir (Dökmen&Kaplan, 2018; Arısoy vd. 2010; Görkem, 2019; Topuz, 2009; Doğan&Kabayel, 2017; Öztürk 2020; İlgün, 2015, Koç, 2019).

Türkiye’de sosyal harcamaların kapsamını belirlenmesine yönelik en önemli gelişme olarak 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun kabulü gösterilebilir (Yentürk, 2018,s.31). Temelde kamu mali yönetiminde mali saydamlık ve hesap verme sorumluluğunun artırılmasını hedef alan bu kanunla analitik bütçe sınıflandırılması getirilmiştir. Analitik bütçe sınıflandırılması 2004 yılında konsolide bütçe kapsamındaki idarelerde, 2006 yılından itibaren ise merkezi yönetim kapsamındaki idareler, sosyal güvenlik kurumları ve mahalli idarelerde uygulamaya konulmuştur(SBB,2020a,s.255). 5018 sayılı kanunla kamu harcamalarının fonksiyonel(işlevsel) sınıflandırılmasına imkan tanımış ve fonksiyonel sınıflandırmayla kamu harcamaları “sağlık hizmetleri”, “sosyal güvenlik ve sosyal yardım”, “eğitim hizmetleri” gibi çeşitli alt harcama gruplarında incelenebilmiştir. Bu uygulama sosyal koruma harcamalarının hesaplanması için önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir (Yentürk, 2018,s.31). Ancak analitik bütçe sınıflandırmasıyla istenilen sonuçlara ulaşılamadığı ve kaynak tahsisi kararlarında genellikle girdilere odaklanılması sebebiyle aşamalı olarak bırakılmaya başlanmıştır(SBB, 2020b, s.12-13). 2021 yılı merkezi yönetim bütçesi, performans esaslı program bütçeye uygun olarak hazırlanmış ve TBMM’de kabul edilmiştir (SBB, 2021a,s.2).

Sosyal koruma harcamalarının ESSPROS yöntemiyle hesaplanmasında öncelikle kamu tüzel kişilerinin en büyüğü ve en önemli kısmını oluşturan merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerince yapılan sosyal harcamalar dahil edilmektedir. Bu bağlamda “genel devlet”e dahil olan kurumlar hesaba katılıyor olmakta ve merkezi yönetim kapsamındaki idarelerin dışında Sosyal Güvenlik Kurumu, İşsizlik Sigortası Fonu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) tarafından yapılan harcamalar da kapsama alınmaktadır (Yentürk, 2018,s.31).

Türkiye’nin nüfusu TÜİK’in yayınladığı 2020 sonu verilerine göre 83 milyon 614 bin 362 kişidir. 2019 yılında binde 13,9 olarak hesaplanan yıllık nüfus artış hızı, 2020 yılında binde 5,5 olarak hesaplanmıştır. Türkiye nüfusunun ortanca yaşının 2019 yılında 32,4 olduğu, 2020 yılına gelindiğinde ise 32,7’ye yükseldiği görülmektedir. Grafik 1, 2007 ve 2020 yıllarında Türkiye’de nüfusun yaş gruplarına göre dağılımını göstermektedir.

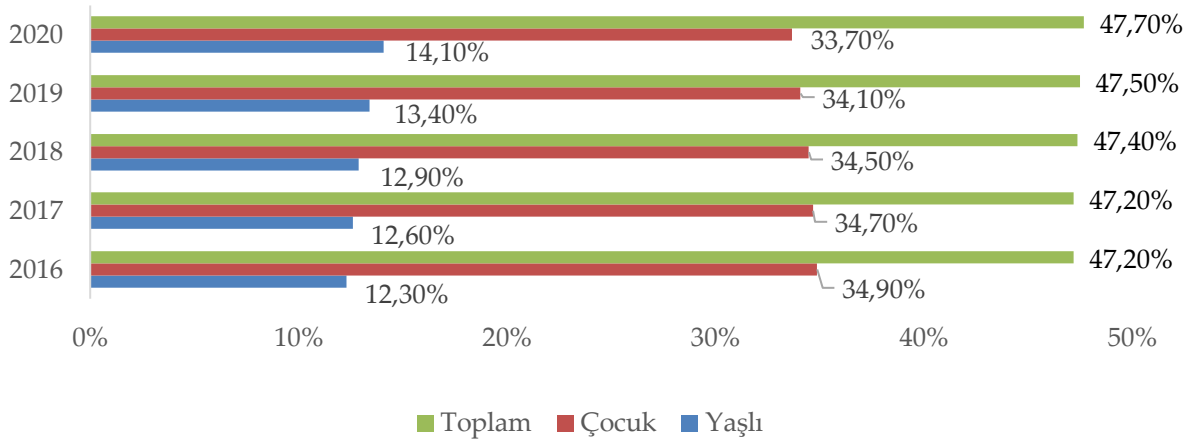
Grafik 1. Türkiye’de Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı 2007, 2020

Kaynak: TÜİK, 2021a.

2007 yılında %7,1, 2019 yılında %9,2 olan 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı 2020 yılında %9,5'e yükselmiştir. Aşağıdaki Grafik 2 Türkiye’de son beş yıla ait yaş bağımlılık oranlarını göstermektedir.

Grafik 2. Türkiye’de Yaş Bağımlılık Oranları, 2016-2020

Kaynak: TÜİK, 2020.

Çalışan birey başına düşen yaşlı birey sayısını ölçen yaşlı bağımlılık oranı 2016 yılında %12,3 olarak hesaplanmıştır. 2020 yılına gelindiğinde bu oran %14,1'e yükselmiştir. Grafik 2'ye göre 2020 yılında Türkiye'de çalışma çağındaki her 100 kişi, 33,7 çocuğa ve 14,1 yaşlıya bakmak durumundadır.

TÜİK'in 2020 yılının sonunda yayınladığı istatistiklere göre Türkiye’de 2019 yılında sosyal korumaya yönelik 542 milyar 2 milyon TL harcanmıştır. Yapılan bu hesaplama kapsamında, sosyal koruma harcamaları; sosyal koruma yardımları, idari masraflar ve diğer harcamalar olmak üzere alt gruplara ayrılmıştır. Sosyal koruma yardımları ise, 8 risk/ihtiyaç grubu (hastalık/sağlık bakımı, engelli/malül, emekli/yaşlı, dul/yetim, aile/çocuk, işsizlik, konut ile sosyal dışlanma b.y.s) için yapılan sosyal yardımları kapsamaktadır (TÜİK, 2020).

2019 yılında Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının bir önceki yıla (2018) göre %20,8 arttığı görülmektedir. Tablo 2, 2018 ve 2019 yıllarında Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının payını ve dağılımını göstermektedir (TÜİK, 2020).

Tablo 2. Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Dağılımı, 2018, 2019

	2018 ^(r)		2019	
	Brüt (Milyon TL)	Pay %	Brüt (Milyon TL)	Pay %
Sosyal Koruma Harcamaları Toplamı	448 727	100,0	542 002	100,0
İdari masraflar ve diğer harcamalar	6 700	1,5	8 834	1,6
Sosyal koruma yardımları toplamı	442 027	98,5	533 168	98,4
Hastalık/sağlık bakımı	121 755	27,1	146 035	26,9
Engelli/malül	14 840	3,3	18 030	3,3
Emekli/yaşlı	219 939	49,0	263 078	48,5
Dul/yetim	52 262	11,6	63 586	11,7
Aile/çocuk	16 986	3,8	23 177	4,3
İşsizlik	10 358	2,3	15 732	2,9
Sosyal dışlanma b.y.s*	5 887	1,3	3 529	0,7

Kaynak: TÜİK, 2020.

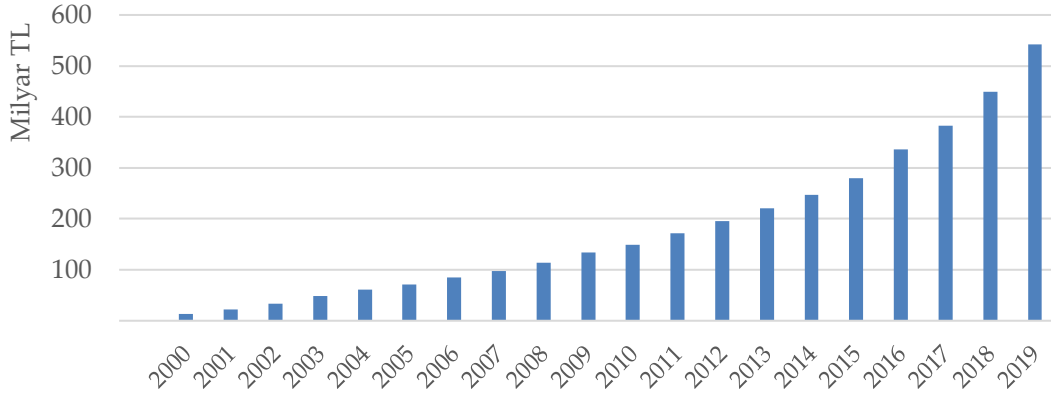
Tablodaki rakamlar yuvarlamalardan dolayı toplamı vermeyebilir.

(r): 2019 yılı verileri idari kayıtların güncellenmesi nedeniyle revise edilmiştir.

*b.y.s: başka yerde sınıflandırılmayan.

2019 yılında Türkiye’deki sosyal koruma harcamalarının dağılımına bakıldığında, %98,4’ünü(533 milyar 168 milyonTL) sosyal koruma yardımları oluşturmaktadır. Sosyal koruma yardımlarında en büyük harcamasını ise 263 milyar 78 milyonTL’lik bir tutarla emekli/yaşlılara yapılan harcamalar oluşturmaktadır. Dağılımda emekli/yaşlılara yapılan harcamalardan sonra ikinci sırada 146 milyar 35 milyon TL ile hastalık/sağlık bakımına yapılan harcamalar yer almaktadır (TÜİK, 2020).

Geçmişten günümüze sosyal koruma harcamalarının düzeyine bakıldığında, bu harcamaların düzenli bir artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Grafik 3, Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının 2000-2019 yılları arasındaki değerlerini göstermektedir. 2000 yılında 14 milyarTL olan sosyal koruma harcamaları, 2010 yılında 148 milyar TL’ye, 2019 yılında ise 542 milyarTL’ye yükselmiştir.

Grafik 3. Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamaları, 2000-2019

Kaynak: TÜİK, 2020.

Sosyal koruma harcamalarının GSYİH’ye oranı tablo 3’de gösterilmektedir. 2018 yılında Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının GSYH’ye oranı %11,9 olarak hesaplanmıştır. Bu oran 2019 yılında %12,5’e çıkmıştır. Sosyal koruma harcamalarının risk/ihtiyaç grupları bazında dağılımına bakıldığında, emekli ve yaşlılara yönelik harcamalar 2019 yılında %6,1’lik pay ile dağılım içinde en yüksek değere sahiptir. Sıralamada daha sonra %3,4 oranla hastalık ve sağlık bakımı harcamaları, %1,5 oranla dul ve yetim harcamaları gelmektedir. Engelli/mamül(%0,4), aile/çocuk(%0,5), işsizlik(%0,4) ve sosyal dışlanma b.y.s. harcamalarının her birinin GSYİH’ye oranı ise yüzde birin altında kalmıştır.

Tablo 3. Türkiye’de Sosyal koruma harcamalarının GSYH’ye oranı (%), 2018, 2019

	2018 ^(r)	2019
Sosyal Koruma Harcamaları Toplamı	11,9	12,5
İdari masraflar ve diğer harcamalar	0,2	0,2
Sosyal koruma yardımları toplamı	11,8	12,3
Hastalık/sağlık bakımı	3,2	3,4
Engelli/malül	0,4	0,4
Emekli/yaşlı	5,9	6,1
Dul/yetim	1,4	1,5
Aile/çocuk	0,5	0,5
İşsizlik	0,3	0,4
Sosyal dışlanma b.y.s*	0,2	0,1

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablodaki rakamlar yuvarlamalardan dolayı toplamı vermeyebilir.

(r): 2019 yılı verileri idari kayıtların güncellenmesi nedeniyle revise edilmiştir.

*b.y.s: başka yerde sınıflandırılmayan.

Tablo 4’de 20018-2019 yıllarında sosyal koruma kapsamında maaş alan kişi sayıları yer almaktadır. 2018 yılında maaş alan toplam kişi sayısı 13.766.000 iken, 2019 yılında bu sayı 14.089.000’e çıkmıştır. 2019 yılında 9.849.000 kişi emekli/yaşlı maaşı, 3.759.000 kişi dul/yetim maaşı, 864.000 kişi engelli/malül maaşı almıştır. 2019 yılında Türkiye’de sosyal koruma

harcamaları kapsamında maaş alan kişilerin dağılımına bakıldığında emekli/yaşlı maaşı alanların (%70) en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir (TÜİK, 2020).

Tablo 4. Türkiye’de Sosyal Koruma Kapsamında Maaş Alan Kişi Sayısı (bin kişi)

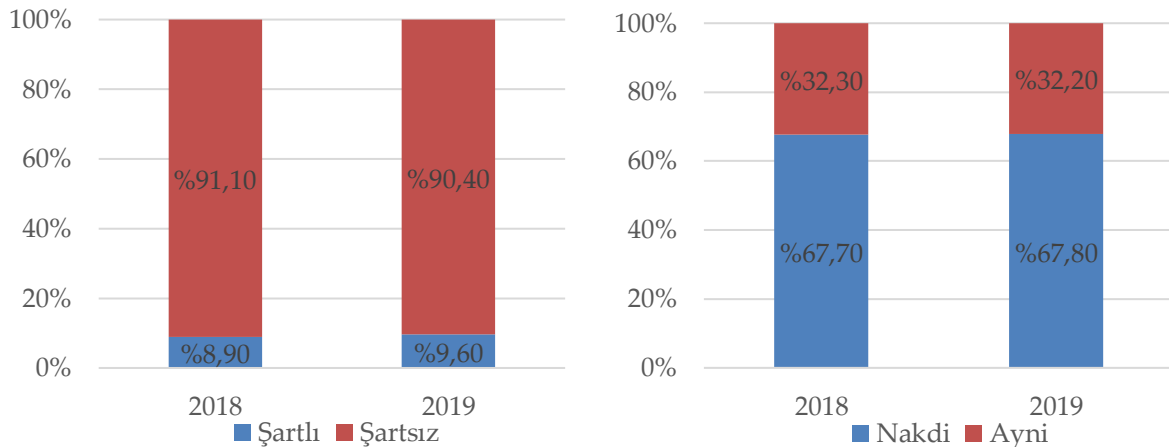
	2018 ^(r)			2019		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam maaş alan kişi sayısı	13.766	7.861	5.905	14.089	8.031	6.058
Emekli/yaşlı maaşı alan kişi sayısı	9.514	7.144	2.370	9.849	7.313	2.536
Engelli/malül maaşı alan kişi sayısı	856	503	353	864	504	360
Dul/yetim maaşı alan kişi sayısı	3.758	264	3.494	3.759	267	3.492
Toplam maaş yardımı sayısı	14.389	7.922	6.467	14.747	8.096	6.651

Kaynak: TÜİK, 2020.

(r): 2018 yılı verileri idari kayıtların güncellenmesi nedeniyle revize edilmiştir.

Sosyal koruma harcamaları, hükümetlerce üretim amaçlı yapılan harcamalar olmayıp yeniden dağıtım amaçlı yapılan harcamalardır (EC,2012, s.17). Sosyal koruma harcamaları kapsamında değerlendirilen sosyal yardımlar aynı ve nakdi olmak üzere iki grupta incelenebilir. Hanehalkları ve bireylerin tanımlanmış risk ve ihtiyaç yüklerini hafifletmek amacıyla sosyal koruma düzenlemeleri kapsamında gerçekleştirilen aynı ve nakdi tüm transferler sosyal koruma harcamalarını oluşturmaktadır. Sosyal koruma yardımlarının bir diğer sınıflandırılması da şarta bağlı olup olmamasına göre yapılmaktadır. Şartlı sosyal koruma yardımları, gelir ve/veya varlıkları belirli bir düzeyin altında olma şartına bağlı olarak yararlanıcılara sağlanan sosyal yardımları kapsamaktadır. Bu yardımlar genellikle devlet katkıları ile finanse edilmekte ve yararlanıcıların katkısı talep edilmemektedir. Şartsız yardımlar ise, kişinin gelir ve/veya refah düzeyine bakılmaksızın yapılan yardımlar olarak tanımlanabilir (TÜİK, 2020). Aşağıdaki grafik 4, Türkiye’de 2018 ve 2019 yıllarında türlerine göre sosyal koruma yardımlarının dağılımını göstermektedir.

Grafik 4. Türlerine Göre Sosyal Koruma Yardımları (%), 2018, 2019

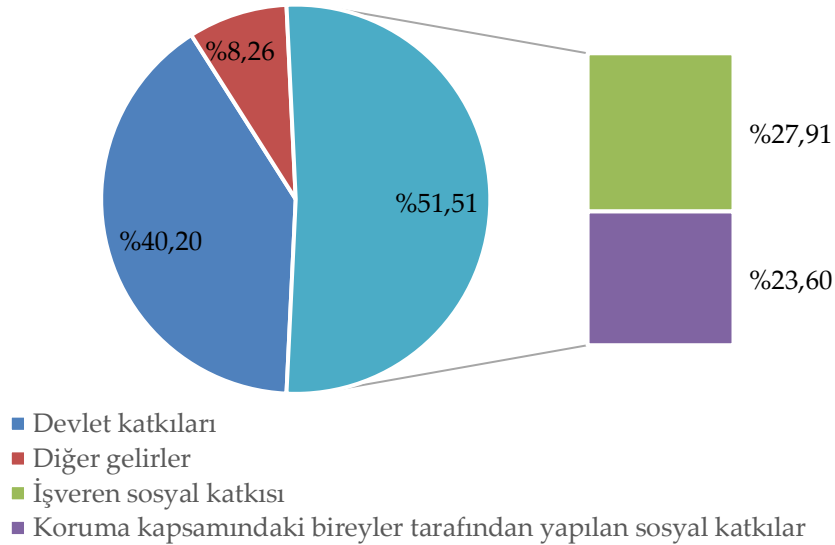
Kaynak: TÜİK, 2020.

Sosyal koruma harcamalarının finansman kaynakları çeşitlilik göstermektedir. Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının yapıldığı risk/ihtiyaç grubuna karşı müdahalede bulunan resmi ve özel kurum/kuruluşlar şu şekilde sıralanabilir (TÜİK, 2020).

1. Sosyal güvenlik kuruluşları,
2. Merkezi hükümet,
3. Belediyeler,
4. Sivil toplum kuruluşları,
5. Resmi veya özel işverenler (devletin işveren olduğu durumlar da dahildir).

Grafik 5’de Türkiye’de 2019 yılında sosyal koruma gelirlerinin dağılımı gösterilmiştir. Esasen sosyal koruma gelirleri üç ana gruba ayrılabilir. Bunlar “devlet katkıları”, “sosyal katkıları” ve “diğer gelirler”dir. Diğer gelirler bu gruplandırma içinde en düşük orana sahip olan gelir türüdür, 2019 yılında %8,26 olarak hesaplanmıştır. Devlet katkıları 2019 yılında %40,21 oranına sahip olmuştur. Sosyal katkıların oranı ise %51,52’dir. Sosyal katkıları, “işveren sosyal katkıları” ve “sosyal koruma kapsamındaki bireyler tarafından yapılan sosyal katkıları” olmak üzere iki grupta incelenebilir. 2019 yılında işveren sosyal katkıları %27,91, sosyal koruma kapsamındaki bireyler tarafından yapılan sosyal katkıları ise %23,60 olarak hesaplanmıştır.

Grafik 5. Türlerine Göre Sosyal Koruma Gelirlerinin Dağılımı (%), 2019

Kaynak: TÜİK, 2020.

*Yüzdedeki küsuratlardan dolayı toplam %100’ü vermeyebilir.

Sosyal yardım hizmeti veren kamu kuruluşlarının sosyal yardım harcamaları tablo 5’de gösterilmektedir. Tabloda görüldüğü üzere bu kamu kuruluşları; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB), Vakıflar Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü (YURT-KUR), Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ), Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) ve belediyelerdir. Türkiye genelinde hizmet veren Sosyal Hizmet Merkezlerinin sayısı Eylül 2020 itibarıyla 350’dir.

Tablo 5. Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım Harcamaları, 2018-2019

Kurum	Yardım Türü	2018		2019	
		Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)
Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Sosyal yardımlardan faydalanan toplam hane sayısı	3.494.932		3.282.975	
	Yaşlı ve engelli aylığı (2022)	1.412.857	6.270.340	1.510.293	10.191.0850
	Sosyal ve ekonomik destek (Çocukları muhtaç aileler)	185.766	1.096.121	198.907	1.389.135
	Evde bakım	513.276	6.675.740	514.158	8.158.669
	SYDV'ler (Fon) tarafından verilen tüm sosyal yardımlara aktarılan kaynak		5.957.458		7.371.671
	Genel sağlık sigortası primleri	6.945.909	8.973.991	7.524.138	12.118.762
	Doğum yardımı (2)	1.190.053	506.489	1.120.387	477.432
Vakıflar Genel Müdürlüğü	Muhtaç aylığı (yetim ve engelliler)	4.869	36.279	4.956	44.241
	İmaret hizmetleri	84.280	36.757	80.780	42.808
	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	20.741	29.730	21.453	32.068
MEB	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	386.413	665.572	147.166	472.765
YURT-KUR	Burs (yükseköğretimdeki muhtaç öğrenciler)(3)	557.475	2.253.784	569.747	2.401.727
TKİ-TTK	Kömür yardımı	2.084.746	1.435.809	1.878.413	980.180
Belediyeler	Tüm sosyal yardımlar	-	4.821.827	-	7.141.703
Toplam			38.253.405		50.174.949
Toplam/GSYİH (%)			1,02		1,16

Kaynak: SBB, 2021b, s.317.

- (1) SYDV'ler (Fon) tarafından verilen tüm sosyal yardımlar ile kömür yardımında yararlanıcı sayısı hane sayısını, diğer yardım programlarında ise kişi sayısını ifade etmektedir.
- (2) Doğum yardımında yararlanıcı sayısı çocuk sayısını ifade etmektedir.
- (3) Üniversitelerin öğrencilerine verdikleri yardımlar bu rakama dahil değildir.

Tablo 5'de, sosyal yardım hizmeti veren kamu kuruluşlarının sosyal yardım harcamaları 2018 ve 2019 yılları itibarıyla verilmiştir. 2019 yılındaki sosyal yardım harcamaları incelendiğinde, AÇSHB tarafından genel sağlık sigortası primleri türünde yapılan sosyal harcamaların 12.118.762.000 TL'lik tutarıyla en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Daha sonra 10.191.0850.000 TL tutarıyla yaşlı ve engelli aylığı takip eder. 2019 yılında Türkiye'de sosyal

yardım hizmeti veren kamu kuruluşlarının sosyal yardım harcamalarının toplamının GSYİH'ya oranı %1,16 olmuştur (SBB, 2021b,s.317-318).

Sosyal koruma harcamaları bireylerin yaşam kalitelerini arttırmaya yönelik harcamalardır. Ülke içinde gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması ve toplum içinde birtakım sebeplere bağlı olarak dezavantajlı olan grupları koruma altında alınması gayesini güder. Gelir eşitsizliğini ölçmede dünya genelinde en temel gösterge olarak gini katsayısı kullanılmaktadır. Gini katsayısı ülkelerin gelir dağılımındaki iyileşmelerinin veya kötüleşmelerini izlenebilmesi açısından önemli bir araçtır. Türkiye'de 2009 yılında 0,415 olarak hesaplanan gini katsayısı, 2019 yılında 0,395'e gerilemiştir. Türkiye'de en zengin yüzde 20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı payın en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı paya oranı 2009 yılında 8,5 iken 2019 yılında 7,4'e gerilemiştir (SBB, 2021b,s.315). Bu durum Türkiye için olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

5. Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamaları Kapsamında Yaşlılara Yönelik Harcamalar

Yaşlılar için sosyal koruma temelde yaşlı bireylerin şu anki ve sonrası yaşamları için hak, haysiyet ve gelir güvenliğinin sağlanmasını kapsamaktadır. İnsan hakları belgelerinde ve uluslararası çalışma standartlarında dayandırıldığı üzere, bireylerin yaşlılıkta gelir güvencesi hakkı, yeterli bir sosyal güvenlik ve emekli maaşı hakları mevcuttur (ILO, 2014,s.xiii). Bu bağlamda yaşlılara yönelik sosyal koruma harcamaları, yaşlı bireylerin bu haklarını elde edebilmeleri ve koruyabilmeleri için yapılan harcamalardır.

Yaşlı bireyler için özellikle güvenilir gelir güvencesi kaynakları önemli bir husustur. Toplumdaki bireyler yaşlandıkça, çeşitli nedenlerle işgücü piyasasında elde ettikleri gelire daha az güvenmeye başlarlar. Toplumdaki yüksek eğitilmiş profesyoneller çoğu zaman hayatlarının sonlarına kadar iyi ücretli mesleklerini icra edebilirken, maalesef nüfusun çoğunluğunun genellikle yaşları ilerledikçe iyi ücretli işlere erişimden dışlandığı görülmektedir. Elbette bireylerin özel tasarrufları ve konut gibi mal varlıkları kişisel durumlarını değiştirir, ancak bireylerin özel tasarrufları ve mal varlıkları birçok insan için genellikle hayatlarının sonuna kadar makul düzeyde bir gelir güvencesi sağlamak için yeterli olmamaktadır. Aile yapısına bağlı olarak aile içi transferler, ek bir gelir güvencesi kaynağı olarak görülebilir. Ancak bu çalışmanın önceki bölümünde bahsedildiği üzere, günümüz dünyasında aile yapısında bir dönüşüm yaşanmakta olup, yaşlı bireylerinde içinde yer aldığı geleneksel aile yapısından uzaklaşmış; aileler boyut, karakter olarak daha heterojen ve karmaşık bir hale gelmiştir. Bu yeni yapıda yaşlı bireylere yapılacak aile içi transferler kaygı verici bir belirsizliktir. Ayrıca aile içi transferlerle yaşlı bireylere ek gelir güvencesi sağlanabilse bile, bu güvence çoğu zaman özellikle düşük gelirli ailelerce yeterli düzeyde olmayabilir (ILO, 2014,s.1).

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de artan yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılamaya yönelik sosyal hizmetlerin ağırlığı giderek artmaktadır. Bu alandaki sosyal hizmetlerin genişletilmesi ve kalitesinin artırılması hükümetlerce AÇSHB'ye bağlı olarak yürütülmektedir. Tablo 6, AÇSHB'ye bağlı sosyal hizmet kuruluşlarının sayı ve kapasitelerini göstermektedir. AÇSHB'ye bağlı huzurevi sayısı ve kapasitesi 2002 yılına göre yaklaşık 2,4 kat artmıştır. Türkiye'de AÇSHB'ye bağlı huzurevi sayısı Eylül 2020 itibarıyla 156'ya ulaşmıştır. Ayrıca yerel yönetimlerde bu süreçte önemli roller üstlenmekte yerel yönetimler bünyesinde

oluşturulan Yaşlı Destek Programı (YADES) ile proje bazlı destek sağlanmaktadır. YADES kapsamında 2020 yılı için 2.952.000 TL kaynak ayrılmıştır (SBB, 2021b,s.318).

Tablo 6. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri

Kuruluş Türleri	2017		2018		2019		2020 ⁽¹⁾	
	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite
Çocuk Evi (0-18 yaş) ⁽²⁾	1189	6830	1192	6786	1192	6853	1192	6841
Çocuk Evleri Sitesi (Sevgi Evleri)	106	6878	111	7047	112	7097	111	7097
Çocuk Destek Merkezleri ⁽³⁾	65	1962	63	2011	65	2147	65	2137
Huzurevi	144	14793	146	14967	152	15258	156	15841
Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi ⁽⁴⁾	239	8674	250	7869	258	8008	381	8929
Sosyal Hizmet Merkezi	260	-	319	-	333	-	349	-
Kadın Konuk Evi ve İlk Kabul Birimi	102	2667	110	2697	110	2717	110	2717
ŞÖNİM(Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi)	68	-	79	-	81	-	81	-

Kaynak: SBB, 2021b, s.318.

⁽¹⁾ Eylül 2020 itibarıyla

⁽²⁾ Çocuk evleri müstakil apartman dairelerinden ibarettir.

⁽³⁾ Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri ile Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliğiyle Çocuk Destek Merkezine dönüştürülmüştür.

⁽⁴⁾ Yatılı engelli bakım ve rehabilitasyon merkezileri, umutevleri ve gündüzlü bakım kuruluşların toplamıdır.

Türkiye’de toplam nüfus içindeki oranı giderek artan yaşlı nüfusa yönelik hizmet alanlarının genişletilmesi ve kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda politikalar belirlenerek gerekli tedbirler alınmaktadır. Tablo 7’de 2017-2019 yılları için sosyal hizmet harcamalarının harcama yapılan kesime göre dağılımı gösterilmiştir. Harcama yapılan kesim “çocuk-genç”, “yaşlı”, “engelli”, “toplum-aile-kadın” olmak üzere dört gruba ayrılmıştır.

Tablo 7. Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı

Harcama Yapılan Kesim	Kuruluş	2017	2018	2019
Çocuk-Genç	AÇSHB	1.623.381	2.432.161	2.878.199
Yaşlı	AÇSHB	611.469	757.225	898.170
Kurum Bakımı	AÇSHB	491.898	702.822	629.553
Engelli	Özel Kuruluşta Bakım	AÇSHB	391.573	544.342
	Özel Eğitim	MEB	2.418.795	2.747.316
Toplum-Aile-Kadın	AÇSHB	375.974	353.411	324.182
Toplam		5.913.090	7.537.277	8.838.527

Kaynak: SBB, 2021b, s.319.

Türkiye’de yaşlılara yönelik politika öncelikleri arasında toplum temelli bakım hizmetleri kapsamında gündüzlü bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması gelmektedir. Bu kapsamda sorumlu kuruluş olarak AÇSHB ilgili kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ile işbirliği içinde çalışmaktadır. Gündüzlü bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik mevzuat çalışmasının kısa vadede tamamlanması öngörülmüştür. Uzun süreli bakıma ihtiyaç duyan yaşlılar için hizmetlerin çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik politikalar oluşturulmaktadır. Farklı kurumlarca sunulan uzun vadeli evde bakım hizmetlerinin bir bütünlük içinde, kurumlar arası eşgüdümle yürütülmesi ve bu süreçte yerel yönetimlerin daha fazla rol almasına imkan verecek düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür. Yaşlı bireylerin hayat boyu öğrenme imkanlarına erişimi kolaylaştırılmasına yönelik tedbirler alınmaktadır. Tedbirler kapsamında Türkiye’de yaşlılara yönelik dijital okur-yazarlık ve finansal okuryazarlık kursları verilecek, Milli Eğitim Bakanlığı eğitim programlarının yaşlılara uyarlanması sağlanacaktır (SBB, 2021b,s.322-342).

Yaşlı nüfusun iş gücüne katılım oranı 2018 yılı için %12,5 olarak hesaplanmıştır. Bu oranın artırılması amacıyla yaşlıların belirli şartlarda çalışma hayatında kalabilmesini sağlayacak mekanizmalar geliştirilmesi 2021 yılı Cumhurbaşkanlığı yıllık programında öngörülmüştür (SBB, 2021b,s.342). Ayrıca yine kalkınma planı kapsamında, evde sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve özellikle kırsal alanda yaşayan yaşlılara sunulan sağlık hizmetlerine erişiminin kolaylaştırılması, yaşlılara yönelik koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin güçlendirilmesi hedeflenmektedir (SBB, 2021b,s.288).

Çalışmanın ilk bölümünde de ifade edildiği üzere sosyal harcamalar sınırlarının zor çizildiği, temelde bireylerinin refahını arttırmak amacını güden, ancak çeşitli şekillerde gruplanabilen, farklı kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilebilen bu bağlamda finansman kaynaklarının çeşitlilik gösterdiği harcamalardır. Sosyal harcamalar sadece kamu kesimince yapılmamakta STK ve toplumdaki bireylerinde bu harcamalar içinde payı bulunabilmektedir. Farklı kurumlarca farklı kaynakların baz alınmasına bağlı olarak sonuçlarda değişiklik göstermektedir. Örneğin ESSPROS ve SOCX metodolojisinde eğitim harcamaları dahil edilmezsen ILO’in metodolojisine dahil edilmesi, hesaplanan değerlerde ciddi farklılıklar doğurur. Çalışmanın daha kapsamlı olabilmesi adına uluslararası bir karşılaştırma yapmak çalışmaya anlam katacaktır. Bu bağlamda bir sonraki başlıkta Türkiye’de ve AB’de yaşlılara yönelik sosyal harcamalar incelenmiştir.

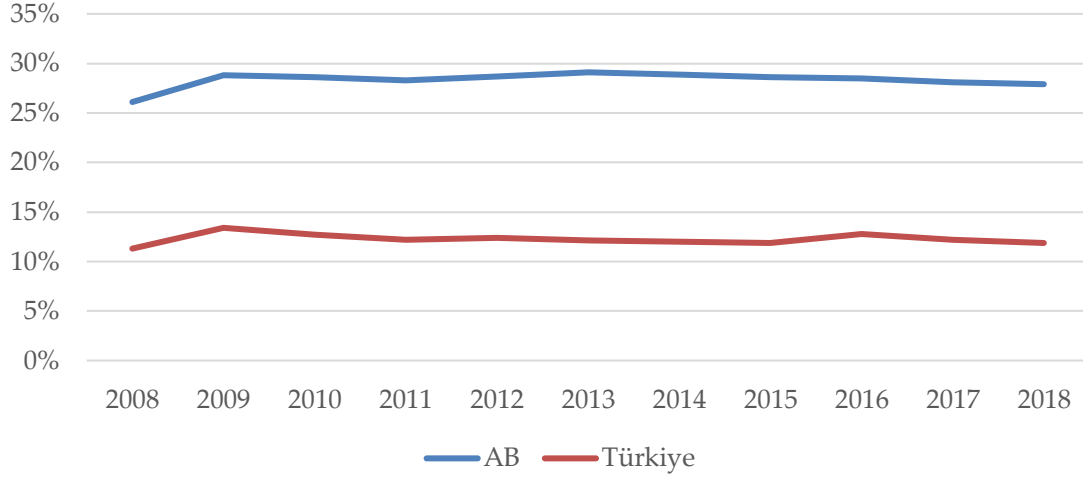
6. Yaşlılara Yönelik Sosyal Harcamalar: Türkiye ve AB

Yaşlılara yönelik sosyal harcamalar, yaşlılar için sosyal güvenlik ve insan haklarının kullanılabilmesinde, gelir güvenliğinin sağlanmasında, sağlık ve bakım hizmetlerini de kapsayacak şekilde temel hizmetlere kendi haklarını ve onurlarını artıracak şekilde erişimlerinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (ILO, 2014,s.1). Bu bölümde Türkiye ve AB ülkelerinde sosyal koruma harcamaları kapsamında yaşlılara yönelik sosyal harcama verileri Avrupa Birliği’nin ESSPROS sistemine başvurularak incelenmiştir.

Grafik 5’de 2008-2018 yılları arasında AB ülkeleri ve Türkiye’de sosyal harcamalarının GSYİH’den aldıkları pay gösterilmektedir. 2018 yılında AB ortalaması %27,9 iken Türkiye’de sosyal harcamalarının GSYİH’den aldığı pay %11,9 olmuştur. Türkiye’nin sahip olduğu bu

oran, AB ortalamasının oldukça altındadır. AB üye ülkeleri arasında en düşük orana sahip olan ülke %14,2 ile İrlanda'dır. Türkiye'deki oran bunun da altındadır.

Grafik 5. Kamu Sosyal Harcamaları, GSYİH (%), 2008-2018

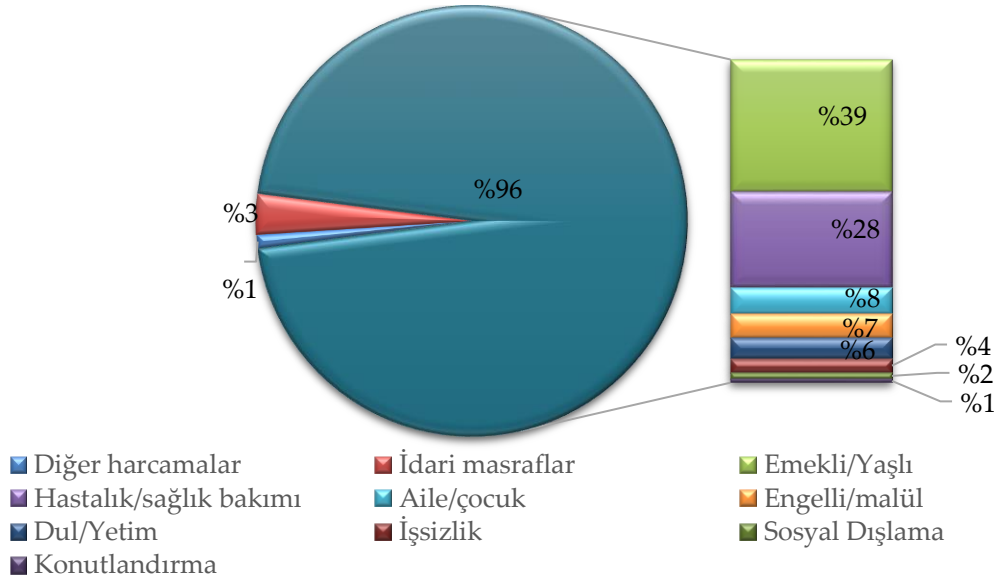

Kaynak: Eurostat, 2021b.

2018 yılında AB üye ülkeleri içinde sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payının en yüksek olduğu ülke %31,8 oranı ile Danimarka'dır. En yüksek oran sıralamasında Danimarka'yı, Finlandiya(%30,1), Almanya(%29,6) ve Avusturya(%29,2) takip etmektedir. 2018 yılında sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payının en düşük olduğu ülke %14,2 oranıyla İrlanda'dır. 2008 yılında İrlanda'da sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payı %20,9 iken, 10 yıllık bir süre zarfında bu pay ciddi oranda azalmıştır. Eurostat'ın İrlanda için yayınladığı en güncel veri 2019 yılına ait olup, ilgili yılda İrlanda'da sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payı %13,6 olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda İrlanda'da sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payının azalma eğiliminin devam etmekte olduğu görülmektedir. Romanya(%15), Letonya(%15,2), Malta(%15,4) ve Litvanya(%15,8) 2018 yılına ait verileri olan ülkeler arasında en düşük paya sahip diğer ülkelerdir(Eurostat, 2021b).

10 yıllık süre zarfında AB'de ve Türkiye'de sosyal harcamalar oransal olarak büyük bir değişime uğramamıştır. 2008 yılında AB ortalaması %26,1 iken 2018 yılında %27,9 olmuştur. Türkiye'de 2008 yılında %11,3 olan bu oran, 2018 yılında %11,9'a ulaşmıştır. AB'de 10 yıllık süre zarfında %1,8'lik bir artış yaşanırken Türkiye'de aynı süre zarfı içinde %0,6'lık bir artış yaşanmıştır.

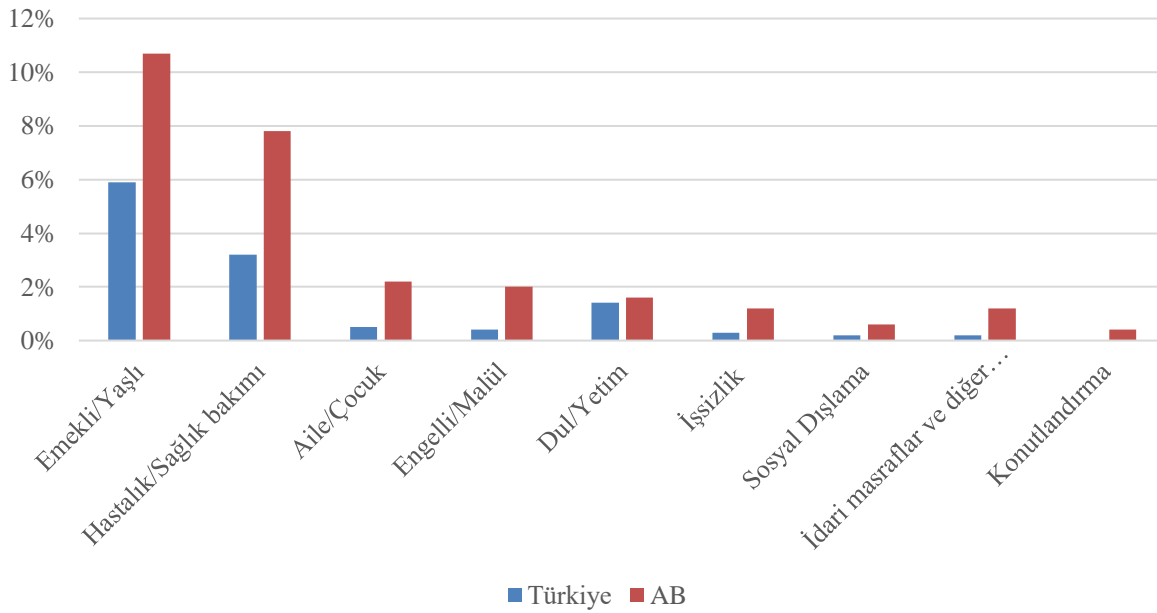
Grafik 6. AB'de Sosyal Koruma Harcamalarının Dağılımı, 2018

Kaynak: Eurostat, 2021b.

Grafik 6, 2018 yılında AB’de sosyal koruma harcamalarının dağılımını göstermektedir. Dağılım içinde idari masraflar %3, diğer harcamalar ise %1’lik küçük bir paya sahiptir. Bunları dışındaki %96’lık kısım sosyal koruma yardımları olarak değerlendirilmektedir. Toplam dağılım için %39 değeriyle emekli ve yaşlılara yönelik harcamalar en önemli paya sahiptir. Sonrasında hastalık ve sağlık bakımı %28’lik payla önemli yer tutmaktadır. Dağılımda sırasıyla, aile ve çocuk %8, engelli/malül %7, dul/yetim %6, işsizlik %4, sosyal dışlanma %2 ve konutlandırma %1’lik paya sahiptir (Eurostat, 2021b).

Grafik 7. Sosyal Harcamalarının Dağılımı, GSYİH (%), 2018

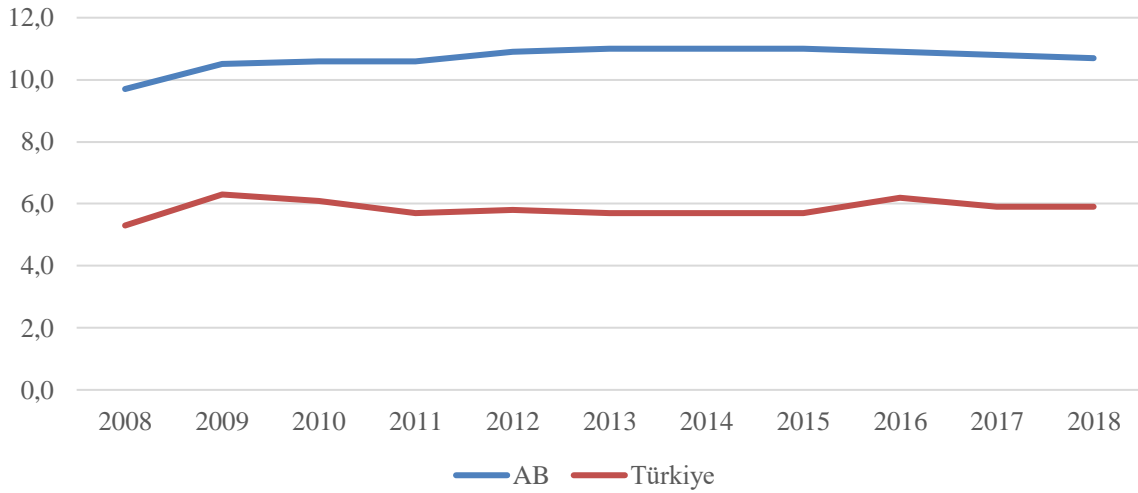

Kaynak: Eurostat, 2021b.

Grafik 7’de, 2018 yılında AB ve Türkiye’deki sosyal harcama bileşenlerinin dağılımı gösterilmektedir. 2018 yılı, karşılaştırma yapabilmek adına AB ortalamasına ilişkin en güncel ve eksiksiz verilerin mevcut olduğu yıl olması sebebiyle seçilmiştir. Grafik sosyal harcama bileşenlerinin GSYİH içindeki paylarının dağılımını göstermektedir. Hem AB ülkeleri genelinde hem de Türkiye’de GSYİH’den en çok pay alan sosyal harcama türü, emekli/yaşlılara yönelik harcamalardır. AB ülkelerinde emekli/yaşlılara yapılan kamu harcamalarının payı %10,7’dir. Aynı yıl Türkiye’de emekli/yaşlılara yapılan kamu harcamalarının payı ise %5,9’dur. Hem AB’nin hem de Türkiye’nin önemle üzerinde durduğu sosyal koruma harcamalarının yaşlılara yönelik olduğu görülmektedir. Bu harcamaların önemli bir bölümünü emekli maaşları ödemeleri oluşturmaktadır (Eurostat, 2021b).

Türkiye’de GSYİH içindeki sosyal harcamaların hem toplam payı (%11,9) hem de bileşenlerinin her birinin aldığı paylar AB ortalamasının oldukça altındadır. AB’de yaşlılara yönelik sosyal harcamalardan sonra en büyük paya sahip olan harcama %7,8’lik payıyla hastalık ve sağlık bakımına yönelik olmuştur. Türkiye’de hastalık/sağlık bakımına yönelik yapılan harcamalar ise %3,2’dir. Diğer sosyal harcama türleri ise dağılımda oldukça küçük paylara sahiptir. Aile ve çocuklara yönelik harcamalar AB için %2,2 oranında olurken, Türkiye’de %0,5’dir. Engelli ve malullere yönelik harcamalar AB’de %2’lik bir paya sahipken, Türkiye’de %0,4 oranında kalmıştır. İşsizliğe yönelik sosyal harcamaların payı AB için %1,2 olurken, Türkiye’de %0,3’tür. Sosyal dışlanma sorununa yönelik harcamalar AB’nde %0,6 olurken, Türkiye’de %0,2’dir. Konutlandırmaya yönelik Türkiye’de bir sosyal harcama yapılmamışken, AB’de bu oran %0,4’tür (Eurostat, 2021b).

Grafik 8. Yaşlılara Yönelik Sosyal Harcamalar, GSYİH (%), 2008-2018

Kaynak: Eurostat,2021b.

Grafik 8’de 2008-2018 yılları arasında Türkiye’de ve AB’de yaşlılara yönelik yapılan sosyal harcamaların GSYİH’den aldıkları paylar gösterilmektedir. İlgili dönem boyunca Türkiye’deki oran AB ortalamasının altında kalmıştır.2008 yılında Türkiye’de oran %5,3 iken 2018’de %5,9’a çıkmıştır. AB ortalaması 2008 yılında %9,7 iken 2018 yılında %10,7’ye yükselmiştir.

Türkiye’de sosyal harcamaların en çok yaşlılara yönelik yapıldığı görülmektedir. Ancak Türkiye’de yaşlılara yönelik yapılan sosyal harcamaların oranı AB ortalamasının oldukça altındadır. Tablo 8’de 2018 yılında AB üyesi ülkelerde ve Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal harcamaların GSYİH içindeki payları gösterilmektedir. Tablodaki sıralama, en büyük paya sahip olan ülkeden en düşük paya sahip olan ülkeye doğrudur. İtalya %13,7 ve Yunanistan %13,6’lık oranıyla sıralamanın başında yer almaktadır. Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal harcamaların GSYİH’den aldığı pay, AB ülkeleri arasında İrlanda (%4,3) dışındaki tüm üye ülkelerin sahip olduğu paydan düşüktür.

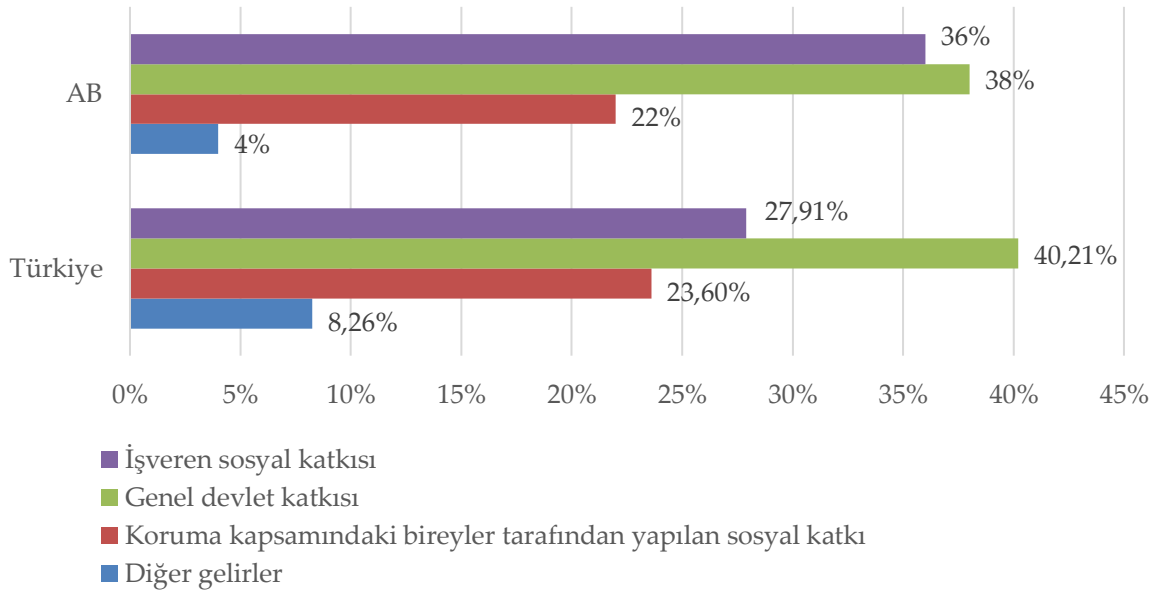
Tablo 8. Yaşlılara Yönelik Sosyal Harcamaların GSYİH içindeki Payları: Türkiye, AB

	2018
AB-27	%10,7
İtalya	%13,7
Yunanistan	%13,6
Fransa	%12,7
Avusturya	%12,7
Finlandiya	%12,7
Danimarka	%12,2
İsveç	%12,2
Portekiz	%11,6
Belçika	%11,0
Hollanda	%10,3
İspanya	%9,8
Almanya	%9,2
Polonya	%9,1
Slovenya	%9,0
GKRY	%8,5
Çekya	%7,8
Macaristan	%7,6
Hırvatistan	%7,2
Romanya	%7,2
Bulgaristan	%7,1
Slovakya	%7,1
Letonya	%7,0
Lüksemburg	%6,9
Malta	%6,6
Estonya	%6,5
Litvanya	%6,4
İrlanda	%4,3
Türkiye	%5,9

Kaynak: Eurostat, 2021b.

Grafik 9'da Türkiye ve AB'de türlerine göre sosyal koruma gelirlerinin 2018 yılındaki dağılımı gösterilmektedir. Sosyal koruma gelirlerinin büyük bir kısmı genel devlet katkısıyla sağlanmaktadır. 2018 yılında, AB için %38 olan genel devlet katkısı, Türkiye için %40,21 olmuştur. Sıralamada daha sonra AB'de %36 oranla işveren sosyal katkısı gelirirken, Türkiye'de işveren sosyal katkısı %27,91 olmuştur. Koruma kapsamındaki bireyler tarafından yapılan sosyal katkı AB'de %22 olurken, Türkiye'de %23,60 olmuştur. Son olarak AB'de %4 oranında diğer gelirler mevcutken, Türkiye'de diğer gelirlerin oranı %8,26'dır. Grafikte görüldüğü üzere hem AB hem Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının finansmanında genel devlet katkısı büyüktür. Bu durum ülkelerin sosyal devlet olma ilkeleriyle örtüşmektedir.

Grafik 9. Türlerine Göre Sosyal Koruma Gelirlerinin Dağılımı: Türkiye, AB, 2018

Kaynak: Eurostat, 2021b.

Sonuç

Günümüzde nüfus giderek yaşlanmakta olup küresel etkiler yaratmaktadır. Bu durum gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında farklı etkiler yaratabiliyor olsa da, genel anlamda ülkelerin yaşlılara yönelik sosyal politikalarını geliştirmeleri sonucunu doğurmaktadır. Yaşlı nüfusun artması, yaşlılara yönelik kamu harcamalarının ülkelerin sosyal harcamaları içindeki payını daha da arttırmaktadır. Bu alandaki sosyal harcamalar yaşlı nüfusun ihtiyaçları ve çağın koşullarına uygun taleplerini karşılamak amacıyla yapılmaktadır. Yaşlılara yönelik kamu sosyal harcamalarının büyük bir çoğunluğunu ise emekli maaşları ve yaşlılık aylıkları gibi sosyal güvenlik hizmetleri kapsamındaki kamu harcamaları oluşturmaktadır.

Yoksullukla mücadele, gelir dağılımında adaletin sağlanması gibi toplum refahının artırılması ve/veya engelliler, çocuklar ya da yaşlılar gibi bazı açılardan dezavantajlı olarak kabul edilebilen grupların koruma altında alınması amaçlarını güden "sosyal bütçeleme" devletin önemli bir aracını oluşturmaktadır. Farklı sosyal harcamaların ön planda tutulmasıyla sosyal bütçe çeşitli türlere ayrılabilir. Bütçede yaşlılara yönelik ihtiyaçlara

ağırlık verilerek, yaşlı haklarının korunması, yaşlı sosyal refahının artırılması, aktif yaşlanma sürecinin desteklenmesi hedeflenebilir. Yaşlılara yönelik yürütülen sosyal politikaları merkeze alan tür esaslı bir bütçeleme kamu bütçesinde yeni yaklaşımlar kapsamında değerlendirilebilir. Çünkü artan yaşlı nüfusla beraber yaşlı nüfusun sosyal ihtiyaçları ve devlet bütçesinde yaşlılara yönelik sosyal koruma harcamalarının payı gün geçtikçe artmaktadır. Bu bağlamda sadece Türkiye'nin nüfusu yaşlanmamakta, dünya nüfusu küresel yaşlanma süreci içine girmiş bulunmaktadır. Bu süreç demografik değişimi de kapsamakta olup ülkelerin politikalarını bu durumu gözüne alarak şekillendirmelerini gerektirmektedir. Artan yaşlı nüfus özellikle artan sosyal güvenlik hizmetlerini beraberinde getirmektedir. Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte yaşlı bağımlılık oranı artmaktadır. Bu alanda yaşlı nüfusun istihdam içindeki payını arttırıcı sosyal politika uygulamaları hem yaşlıların aktif yaşlanma sürecine dahil olabilmelerine hem de içinde bulunulan bu demografik dönüşümde yaşlıların toplum üzerinde bir maliyet yükü oluşturduğu algısını değiştirebilir.

Türkiye'de sosyal harcamaların AB ülkelerinde yapılan sosyal harcamalar düzeyinin oldukça altında olduğu görülmektedir. Türkiye'de yaşlılara yönelik sosyal harcamalar, toplam sosyal harcamalar içinde en büyük paya sahiptir. Ancak yaşlılara yönelik sosyal harcamalar da AB ülkeleri ortalamasının bir hayli altında kalmaktadır. Türkiye'de bir sosyal politika alanı olarak yaşlılara yönelik harcamalar önemli bir paya sahip olsa da GSYİH içindeki payının oldukça düşük olması yaşlı sosyal refahının çok yüksek olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye'de yaşlı sosyal refahını yükseltmeye yönelik politika önerileri şu şekilde sıralanabilir

- Merkezi hükümetin yanında yerel yönetimlerin rolü arttırılmaya çalışılabilir. Bu amaçla sosyal bütçe kullanılabilir. Sosyal bütçeleme merkezi yönetim düzeyinde mümkün olmakla beraber, halka en yakın hizmet birimi olması sebebiyle yerel yönetimlerin bu konudaki çalışmaları daha etkin netice verebilir. Günümüzde hızla gelişmekte olan sosyal belediyeçilik anlayışı merkeze alınarak, ülkemizde yaşlı dostu şehirlerin kurulmasına ağırlık verilebilir. Yerel yönetimler bünyesinde oluşturulan projelerle yaşlıların işgücü piyasasına katılımları sağlanabilir.
- Yaşlanmanın kamusal bir maliyeti olduğu bilinen bir gerçektir. Söz konusu maliyet yaşlıların iş piyasasına katılımlarının arttırılmasıyla düşürülebilir. Çalışma ortamının tüm nesillerin ihtiyaçlarına göre uyarlandığı, yaşam boyu öğrenme, esnek emeklilik gibi programların mevcut olduğu nesiller arası dayanışmayı geliştiren düzenlemelerle aktif yaşlanma stratejilerine ağırlık verilebilir.
- Yaşlanmanın kamusal maliyetlerini azaltmak için evde bakım ve sağlık hizmetleri hem gelişmiş ülkelerde hem de Türkiye'de sunulmaya başlanmıştır. Bu hizmetlerin yaygınlaşması maliyetlerin düşmesi açısından oldukça önemlidir.
- Yaşlılığı toplumsal bir sorun olarak görmek yerine, uzayan yaşam süresinin özellikle teknolojik gelişme yoluyla ekonomik büyüme için fırsata çevirilmesi hedeflenebilir.

Bugünün gençlerinin yarının yaşlıları olacağı gerçeğinden yola çıkarak, yaşlıların yaşam kalitesinin arttırılmasının faydaları zamanla tüm topluma yayılacaktır.

Kaynakça

- Altuğ, F. (2020). *Kamu Bütçesi*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Arısoy, İ., Ünlükaplan, İ., & Ergen, Z. (2010). Sosyal Harcamalar ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde 1960 – 2005 Dönemine Yönelik Bir Dinamik Analiz. *Maliye Dergisi*, 158, 398–421.
- Cengiz, İ. (2018). Türk Sosyal Güvenlik Sistemi İçerisinde Yaşlılara Yönelik Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler. *Journal of Social Security*, 8(2), 23-40.
- Doğan, A. & Kabayel, M. (2017). Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 217-240.
- Dökmen, G., & Kaplan, Z. (2018). Sosyal Harcamaların Devlet Borçlanması Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 99-113.
- EC. (2016). ESSPROS Manual and User Guidelines. Luxembourg: Publications Office of EU. Erişim adresi: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/7766647/KS-GQ-16-010-EN-N.pdf/3fe2216e-13b0-4ba1-b84f-a7d5b091235f>
- EC. (2019). Manual on sources and methods for the compilation of COFOG statistics. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Erişim adresi: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/10142242/KS-GQ-19-010-EN-N.pdf/ed64a194-81db-112b-074b-b7a9eb946c32?t=1569418084000>
- EC. (2021). Ageing Policy. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/ageing/intro_en.htm
- Erdoğan, M., & Yenigün, E. (2008). *Türkiye’de Sosyal Bütçe-Nasıl Yapılıyor? Nasıl İzlenir?*. Ed. Ahmet Buldam, İstanbul: Tesev Yayınları.
- Eurostat. (2021). Old-age-dependency ratio. Erişim adresi: [https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tps00198#:~:text=This%20indicator%20is%20the%20ratio,age%20\(15%2D64\)](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tps00198#:~:text=This%20indicator%20is%20the%20ratio,age%20(15%2D64))
- Eurostat. (2021b). Expenditure on social protection. Erişim adresi: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00098/default/table?lang=en>
- Geyik, O. & Şeren, G. Y. (2021). Vergilerin Sosyal Harcamalar Özelinde Toplum Geri Dönüşü: Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 17-28. DOI: 10.52791/aksarayiibd.971658
- Geyik, O. (2020). Türkiye’de Dezavantajlı Gruplara Yönelik Yapılan Mali Yardımlar Üzerine Bir İnceleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi* 20(1), 52-66.
- Government Office for Science. (2016). *Future of an Ageing Population*. London: Crown copyright, Erişim adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/816458/future-of-an-ageing-population.pdf
- Hilal, G. (2019). Türkiye’de Kamu Sosyal Koruma Harcamaları Kapsamında Engellilere Yönelik Harcamalar: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(36), 2855-2868.

- ILO. (2014). Social protection for older persons: Key policy trends and statistics. Geneva: ILO publications, Erişim adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_310211.pdf
- İlgün,M.F.(2015). Kamu Sosyal Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkelerine Yönelik Panel Veri Analizi. *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4), 493-516.
- Koç,Ö.E. (2019). Sosyal Devlet ve Sosyal Bütçe Perspektifinden Türkiye'de Sosyal Harcamalar. *Güncel Sosyal ve Mali Sorunlara Yönelik Seçme Yazılar* içinde(s.53-76), Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Koray,M.(2005). *Sosyal Politika*, Ankara: Ezgi Yayınevi.
- Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance*. New York: Macmillan.
- OECD.(2021a). Elderly population. Erişim adresi: <https://data.oecd.org/pop/elderly-population.htm>
- OECD.(2021b). Population projections. Erişim adresi: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=POP PROJ#>
- OECD.(2021c). Social Spending Data. Erişim adresi: <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm>
- OECD.(2015). Ageing in Cities Policy Highlights. Paris:OECD Publishing. Erişim adresi: <https://www.oecd.org/cfe/regionaldevelopment/Policy-Brief-Ageing-in-Cities.pdf>
- Öztürk, M. (2020). Sosyal Harcama Türleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, *Sosyal Güvenlik*, 10(1), 107-124
- SBB.(2020a). 2021 Yılı Bütçe Gerekçesi. Ankara, Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/02/2021_Yili_Butce_Gerekcesi.pdf
- SBB.(2020b).2021-2023 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi. Ankara, Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/10/2021-2023_ButceHaz%C4%B1rlamaRehberi.pdf
- SBB.(2021a).2021 Yılı Bütçesi Vatandaşın Bütçe Rehberi, Ankara, Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/04/2021_Vatandasin-Butce-Rehberi.pdf
- SBB.(2021b).2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı. Ankara, Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/11/2021_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf
- Scholz,W.,Cichon,M.,&Hagemeyer, K. (2000). *Social Budgeting*. International Labour Organization: Geneva.
- Silverstein,M.&Giarrusso, R.(2010). Aging and family life: A decade review. *Journal of Marriage and Family*, 72(5), 1039-1058.
- Spicker, P. (2000). *The Welfare State: A General Theory*, Sage Publications, London.
- Şeker,M. (2011).Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Rehberi, İstanbul: Tesev Yayınları.
- Taşçı,F.(2010). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri, *Çalışma ve Toplum*, 1, 177-202.

- Titmuss,R.M. (1974). 'What is Social Policy?', in Brian Abel-Smith and Kay Titmuss (eds), *Social Policy: An Introduction* içinde (s.23–32), New York, NY: Pantheon Books.
- Topuz,S.K. (2009). Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001-2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamaları, *Alternatif Politika*, 1(1), 115-136.
- TÜİK.(2020).Sosyal Koruma İstatistikleri 2019. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Social-Protection-Statistics-2019-33668>
- TÜİK.(2021a).İstatistiklerle Yaşlılar. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Elderly-Statistics-2020-37227>
- UNECE-United Nations Economic Commission for Europe.(2012). Active Ageing, Policy Brief. no:13. Erişim adresi: https://unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Policy_briefs/ECE-WG.1.17.pdf
- UNFPA-United Nations Population Fund.(2012).Ageing in the Twenty-First Century:A Celebration and A Challenge, New York:UNFPA Publication.
- WHO.(2001).Men, ageing and health: achieving health across the life span. World Health Organization. Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/66941>
- WHO.(2014).Active Ageing A Policy Framework. Erişim adresi: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/06/WHO-Active-Ageing-Framework.pdf>
- WHO.(2021a).Ageing and Health. Erişim adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>
- WHO.(2021b).Health Situation Trends. Erişim adresi: http://origin.searo.who.int/entity/health_situation_trends/data/chi/elderly-population/en/
- Yentürk,N. (2018). *Sosyal Yardımlardan Güvenliğe Türkiye'nin Kamu Harcamaları(2006-2017)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kripto Paraların Yatırım Amaçlı Kullanımı: Riskler ve Getiriler^a

Semra Öncü^b, Doğuşt Ektik^{c,d}

Özet

Kripto paraların portföy riskine ve getirisine etkilerinin ölçüldüğü ve yorumlandığı bu çalışmada; kripto paraların yatırımcılar için faydalı portföy aracı olarak kullanılabilirliği araştırılmış, aktif para birimi olarak kullanımlarına yönelik incelemelerde bulunulmuş ve çeşitli portföy içerikleri ile performans ölçümleri yapılmıştır. Araştırmada, evren ve örneklem olarak 2018 yıl sonu itibarıyla kripto para piyasalarında en yüksek işlem hacmine sahip üç kripto para, ülkemizde en yüksek işlem hacmine sahip üç döviz kuru, ülkemizde yaygın olarak yatırım araçları içerisinde yer alan üç endeks ve işlem hacmi en yüksek üç emtia incelenmiştir. Yapılan analizler ve literatür değerlendirmesi neticesinde kripto paraların yüksek oynaklığa sahip olması ve henüz varoluş amacına uygun olarak değişim aracı niteliğinden çok yatırım aracı olarak kullanılması kripto paralar için ulaşılan olumsuz sonuçlar olarak gözlenmiştir. Fakat portföy içeriğine katıldığında gösterdikleri zıt korelasyon ile risk – getiri değerlendirmesinde portföyü olumlu etkilediği ve performansları ile yüksek getiri elde edilebileceği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kripto Para
Modern Portföy Teorisi
Performans Ölçümü
Optimum Portföy

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.10.2021
Kabul Tarihi: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.1015799

Cryptocurrencies for Investment Use: Risks and Returns

Abstract

In this study, in which the effects of cryptocurrencies on portfolio risk and return are measured and interpreted; The usability of cryptocurrencies as a useful portfolio tool for investors was researched, investigations were made for their use as active currency and performance measurements were made with various portfolio contents. In this context, as the universe and sample, the three cryptocurrencies with the highest transaction volume in the crypto money markets as of the end of 2018, the three exchange rates with the highest transaction volume in our country. As a result of the analysis and literature review, the high volatility of crypto coins and their use as an investment tool rather than an exchange tool in accordance with their purpose of existence are observed as negative consequences for crypto currencies. However, it is understood that the opposite correlation they show when included in the portfolio content positively affects the portfolio in risk-return assessment and that high returns can be obtained with their performances.

Keywords

Cryptocurrency
Modern Portfolio Theory
Performance Measurement
Optimum Portfolio

About Article

Received: 28.10.2021
Accepted: 15.12.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.1015799

^a Bu çalışma Doğuşt Ektik tarafından hazırlanan “Kripto Paraların Yatırım Amaçlı Kullanımı: Riskler ve Getiriler” (Danışman: Prof. Dr. Semra Öncü) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^b Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, semra.oncu@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2315-5438

^c İletişim Yazarı: dogusektik@aydin.edu.tr

^d Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi İ.İ.B.F. Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, dogusektik@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7095-6364

Giriş

Bilişim teknolojisi son yıllarda hızlı bir gelişim ile hayatın her alanına girerken bu arada para üzerinde de etkisini göstermeye başlamıştır. Para geçmişten günümüze pek çok değişim sürecinden geçmiştir. Başlangıçta takas sistemi ile başlayan ödemeler, çeşitli değerli madenlerin para olarak kullanılmasına, sonrasında temsili paralara, ardından kağıt paraya ve bir kayıt şeklinde tutulan banka parasına ulaşması yetmeyip, teknolojik gelişim ile uyumlu olacak şekilde bu değişim elektronik paraların ve beraberinde kripto paraların ortaya çıkmasına kadar uzanmıştır.

Kasım 2017 itibariyle günlük işlem hacmi 3 milyar doları geçen kripto paraların, yaşadığı evrim sürecinde hem gelişiminin hem de muhtemel etkilerinin analiz edilmesi tüm ülkeler ve bireyler için finansal gelişim açısından önem arz etmektedir. Günümüzde yüksek oynaklığa sahip olması ve hukuki açıdan kurallara tabii olmaması nedeniyle daha çok yatırım amacı olarak kullanılan kripto paraların yatırımcı portföyüne etkileri çok önemlidir.

Kripto paraların portföy riskine ve getirisine etkilerini ölçmek ve yorumlamak bu çalışmanın ana amacıdır. Ayrıca altyapı olarak kullanılan blockchain hakkında araştırmalar yapmak, aktif para birimi olarak kullanımlarına yönelik incelemelerde bulunmak diğer amaçlar arasındadır. Doğrudan devlet müdahalesine tabi tutulamayan sanal para birimleri olan kripto paralar reel ekonomiye doğrudan etki etme gücüne sahiptir. İşlem masrafları yok denecek kadar az olan ve kısa sürede çok yüksek işlem hacimlerine ulaşan kripto paraların bu işlem düzeyine ulaşma sebebi yatırımcıların yüksek oynaklık düzeylerini fırsata çevirme çabalarıdır. Kripto paraların portföy riski ve getirisine etkilerini bilimsel olarak incelemek yatırımcıların karar alma süreçlerinde doğru kararlar vermelerine yardımcı olmak açısından önemlidir.

Ana amacı kripto paraların portföy riskine ve getirisine etkilerini incelemek olan bu çalışma; para, kripto para, blockchain üzerine araştırmalar yapılarak modern portföy teorisine yönelik literatür taraması ile portföy teorisi üzerinde birleştirilmiştir. BIST100 endeksi baz alınarak ve çeşitli kripto paralar ve çeşitli yatırım araçları eklenerek getiri, standart sapma, kovaryans ve korelasyon katsayıları hesaplanacak, yatırım performansları değerlendirilmiş, optimum performansı veren bileşenler bulunarak yorumlanmıştır.

Literatür Araştırması

Yatırım yöneticileri ve bireyler, yatırımlarını yönlendirirken her zaman daha fazla değer oluşturmak için yeni yöntem ve strateji arayışında bulunurlar. Bu arayış Klasik Portföy Yönetiminin uygulandığı zamanlarda da olduğu gibi şimdi de devam etmektedir. Klasik Portföy Yönetiminin uygulandığı dönemlerdeki arayışlar yatırımcıları Markowitz sayesinde Modern Portföy Yönetimine yönlendirmiştir.

Yatırımcılar, Modern Portföy Yönetimi anlayışı ile ve optimum portföy hesaplamaları ile yatırımlarının verimliliğini arttırmayı başarmışlardır. Ayrıca portföy performans ölçüm modelleri ile de yatırımlarının performansını her an somut veriler ile değerlendirebilmişlerdir. Yatırımların verimliliğini artırmak ve ölçmek üzere literatürde çokça bilimsel araştırma yapılmıştır. Kripto paraların Modern Portföy Teorisi ile yatırımlarda kullanıldığı, portföy performanslarının değerlendirildiği ve sonuçlarının analiz edildiği çalışmalar ve içerikleri aşağıda özetlenmiştir.

Bocconi Students Investment Club tarafından 7 Mayıs 2017 yılında hazırlanan “A Markowitz Walk Down Crypto-land: Modern Assets for Modern Portfolios” isimli çalışmada Modern

Portföy Teorisinin matematiksel çerçevesini sıradışı bir varlık grubu olan kripto paralara uygulamanın amaçlandığı belirtilmiştir. (Bocconi Students Investment Club, 2017). Markowitz'in Portföy Teorisi'ni uygulayarak, portföyün genel oynaklığını azaltmak için varlıkların ortak değişkenliğinden (yani kovaryans) faydalanmak amaçlanmıştır. Günlük fiyatların kullanıldığı çalışmada yalnızca iki yıldan fazla süredir piyasa verileri olan ve araştırma tarihindeki değeri 100 milyon doları aşan kripto paraları kıstas almışlardır. Araştırmanın hazırlandığı tarihlerde kriterlere uyan altı kripto para birimi olduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak beklentiler ile tutarlı bir şekilde kripto paralar ile çeşitlendirmenin portföyü optimize ettiği görülmüştür.

Yonghyeon Nam tarafından Ritsumeikan Asia Pacific University'de 2017 yılında hazırlanan "A New Opportunity of Bitcoin for Improving Portfolio Efficiency in Japan" isimli yüksek lisans tezinde "Bitcoin portföyün verimliliğini artırabilir mi?" ve "Hangi portföy optimizasyon stratejisi Bitcoin'in dahil edildiği portföy için en iyi risk-getiri profilini yaratabilir?" sorularına yanıt aranmıştır. Sharpe Oranı, Sortino Oranı, VaR ve CVaR yöntemleri uygulanan 2010-2016 yılları arasındaki 74 aylık Bitcoin verileri ve para birimi, hisse senedi, gayrimenkul verileri gibi çeşitli portföy unsurları kullanılmıştır (Nam, 2017). Araştırma sonuçlarında portföye Bitcoin eklenmesi ile portföyün verimliliğinde önemli artış elde edildiği anlaşılmıştır.

Thomas Ankenbrand ve Denis Bieri 2018 yılında "Assessment of Cryptocurrencies as an Asset Class by Their Characteristics" isimli, Investment Management and Financial Innovations dergisinde yayınlanan çalışmalarında kripto para birimlerinin varlık olarak kabul görmeleri durumunda yatırım aracı olarak çeşitlendirmenin önemine dikkat çekmişlerdir. Çalışmada öncelikle kripto para birimlerinin özellikleri incelenmiş, ardından sayısal yöntemler ile oluşturulan kripto para ve diğer varlık portföylerinin analizi yapılmıştır (Ankenbrand & Bieri, 2018). Kripto para birimlerinin yüksek oynaklık içerdiği görülmüş ve geleneksel varlıklar ile düşük korelasyona sahip olmaları sebebiyle yatırım çeşitlendirmek için iyi bir seçenek olarak görülürken, ticaret hacimlerinin düşük olmasını ise dezavantaj olarak belirtmişlerdir.

R.W.J. Hazewinkel, hazırladığı 2017 yılında yayınlanan "Bitcoin: a Diversifier, Hedge or Safe Haven" isimli Bitcoin'in risk yönetimi özellikleri ile ilgili araştırmada dokuz varlık içeren bir ABD portföyü ve Bitcoin ile çeşitlendirmenin, riskten korunma ve güvenli varlık özelliklerini araştırmayı amaçlamıştır. Regresyon sonuçları, Bitcoinin bir çeşitlendirici görevi üstlenebileceğini göstermektedir. Bitcoin değerindeki yüksek oynaklığa rağmen, Bitcoin'in düşük korelasyonu ABD portföyü için çeşitlilik avantajları sağlamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre Black-Litterman modeliyle yapılan ek testler, portföyün oransal olarak az miktarda Bitcoin içermesinin ABD portföyü için faydalı olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu bulgu Modern Portföy Teorisi sonuçlarına paraleldir (Hazewinkel, 2017).

Amaury ve Ward (2018) tarafından Bitcoin'i bir finansal varlık olarak analiz etmek olarak amaçlanan "Bitcoin as a Financial Asset: Impact of Bitcoin on a Well-Diversified European Portfolio" isimli tezde Bitcoin'in 2014 - 2017 arasındaki üç yılını kapsayan veriler ile, iyi çeşitlendirilmiş Avrupa hisse senetlerinin bulunduğu portföyün bir arada kullanılmasının faydaları analiz edilmiştir. Çeşitlendirmedeki risk değişimini incelemek için Markowitz'in Modern Portföy Teorisi kullanılan bu araştırmada Bitcoin; eşit ağırlıklı bir portföye, yalnızca uzun vadeli bir portföye ve kısa satıma olanak sağlayan bir portföye eklenerek gruplandırılmıştır. Araştırma sonuçlarında, iyi çeşitlendirilmiş bir Avrupa portföyünün yaklaşık % 2'sine Bitcoin eklenmesinin hem kısa satış hem de uzun satış portföyündeki Sharpe oranını önemli ölçüde arttırdığı gözlemlenmiştir (Martens de Wilmar & Vondeling, 2019).

Sjoerd Klabbers'in "Bitcoin as an Investment Asset: The Added Value of Bitcoin in a Global Market Portfolio" adlı yüksek lisans tezinde bir yatırım varlığı olarak Bitcoin'in çeşitlilik avantajları sağlayıp sağlamadığı, Bitcoin'in hedge veya güvenli liman özelliklerine sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Bu çalışmada, Bitcoin gibi çok değişken bir varlık için önemli bir unsur olarak görülen tahmin riski konusunu ele almak için Monte-Carlo Simülasyonu ile ortalama varyans risk-getiri çerçevesi kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları tutarlı bir şekilde Bitcoinin portföy içerisinde % 5'e kadar ağırlığa sahip olması durumunda etkili bir çeşitlendirici olduğunu göstermektedir (Klabbers, 2017). Araştırma sonuçlarına göre Bitcoin, küresel çapta piyasa portföyü için herhangi bir riskten korunma veya güvenli liman özelliği göstermemektedir. Bitcoin portföy içerisinde yüksek getiri imkanı sağlasa da, varlığın kendine özgü risk özellikleri ile birlikte var olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. "Bitcoin May Be a Portfolio Diversifier but There Are Still Risks" adıyla Prableen Bajpai tarafından sunulan ve www.thestreet.com web sitesinde yayınlanan makalede Modern Portföy Teorisi ile Bitcoin'in etkileri birlikte değerlendirilmiştir. Makalede Bitcoin'in yapısal risklerinden bahsedilerek yatırım için şüpheli olduğu sonucuna varılmıştır (Prableen, 2019).

International Review of Financial Analysis dergisinde Gorbet vd. tarafından hazırlanan (Corbet, Lucey, Andrew, & Yarovaya, 2019) "Cryptocurrencies as a Financial Asset: a Systematic Analysis" isimli makalede 2009 yılında bir finansal varlık olarak geliştirilmesinden bu yana kripto para birimleri piyasasıyla ilişkilendirilen ana konulara dayanan ampirik literatürün sistematik bir incelemesi sunulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre düzenleyici gözetimi, var olan yasadışı kullanım potansiyeli, az gelişmiş bir değişim sistemi içindeki anonimliği ve siber suçluluğun büyümesinden etkilenen altyapısal ihlaller arasında var olan risklerden her biri kripto para birimlerinin güvenilir bir yatırım, varlık sınıfı ve değer meşruiyeti olarak algılanmasına engel oluşturmaktadır.

Finance Research Letters dergisinde Brauneis ve Mestel'in 2018 yılında yayınladığı "Cryptocurrency Portfolios in a Mean-Variance Framework" çalışmalarında kripto para portföylerinin risk-getiri verilerini değerlendirmek için Markowitz Ortalama-Varyans risk-getiri çerçevesini uygulamışlardır. 1/1/2015 - 12/31/2017 tarihleri arasında en fazla kullanılan en büyük 500 kripto para günlük verilerinin kullanıldığı çalışmada işlem maliyetini hesaba katan bir örneklem analizinde, düşük riskli kripto para birimlerinin yatırım fırsatlarını zenginleştirdiğini tespit etmişlerdir (Brauneis & Mestel, 2019).

Trimborn, Li ve Härdle'in 2017 yılında Berlin'de hazırladıkları çalışmada Markowitz Ortalama-Varyans çerçevesinde likidite sınırlı risk-getiri optimizasyonu (LIBRO) yaklaşımını kullanmışlardır. Araştırma sonuçlarında, kripto para birimlerinin portföy içerisine olumlu değer kattığı ve optimizasyon yaklaşımının bir portföyün getirisini artırabildiği, oynaklık riskini azalttığı görülmektedir (Trimborn, Li, & Hardle, 2017).

Economics Letters dergisinde Platanakis, Sutcliffe ve Urquhart tarafından 2018 yılında hazırlanan "Optimal vs Naïve Diversification in Cryptocurrencies" adlı makalede dört popüler kripto para birimi portföyündeki optimal çeşitlendirmenin performansını inceleyerek kripto para birimleri hakkındaki literatüre katkıda bulunmuşlardır (Platanakis, Sutcliffe, & Urquhart, 2018). Haftalık verileri kullanan araştırmacılar klasik çeşitlendirme ile optimum çeşitlendirme arasında farkın çok az olduğunu sonucuna ulaşmışlardır.

Weiyi Liu, 2018 yılında Finance Research Letters dergisinde yayınlanan "Portfolio Diversification Across Cryptocurrencies" adlı çalışmada (Liu, 2018) işlem hacmi en yüksek on

kripto para biriminin ampirik verilerini kullanarak, kripto para portföyündeki çeşitliliğin yatırımlardaki verimliliğini incelemiştir. Çalışmada farklı kripto para birimleri arasında portföy çeşitliliğinin yatırım sonuçlarını önemli ölçüde artırabileceği görülmüştür.

2018 yılında Platanakis ve Urquhart tarafından hazırlanan ve Economics Letters dergisinde yayınlanan “Portfolio Management With Cryptocurrencies: The Role of Estimation Risk” isimli çalışmada (Platanakis & Urquhart, 2019) kripto para portföyündeki tahmin hatalarını kontrol eden varyansa dayalı kısıtlamalar ile portföy performanslarını karşılaştırarak portföy yönetimi ve tahmin riskleri incelemiştir. Çalışmada Markowitz Portföy Çeşitlendirmesini ve gelişmiş Black-Litterman modeli karşılaştırılmıştır. Çalışmada varyansa dayalı kısıtlamalara sahip gelişmiş Black-Litterman modelinin, örneklem dışı riske uyarlanmış getirileri arttırdığı ve daha düşük portföy riski sağladığı görülmüştür.

Andrianto ve Diputra 2017 yılında Journal of Finance and Accounting dergisinde yayınlanan çalışmalarında, kripto paraların iyi oluşturulmuş portföyler üzerindeki etkilerini incelemiştir (Andrianto & Diputra, 2017). Kullandıkları varlıklar yabancı para, emtia, hisse senedi ve borsa yatırım fonlarıdır. Kullandıkları kripto paralar Bitcoin, Ripple ve Litecoin'dir. Çalışmada Modern Portföy Teorisi yaklaşımı kullanarak bir yatırım portföyü oluşturulmuştur. Çalışma sonuçları kripto para özellikli portföyün etkinliği iki şekilde artırdığını göstermektedir. Birincisi, standart sapmayı en aza indirmek, ikincisi ise yatırımcıların seçebileceği daha fazla varlık seçeneği yaratmak. Analize göre kripto paraların optimum yatırım düzeyi, yatırımcının risk toleransına bağlı olarak % 5 ile % 20 arasındadır.

International Review of Financial Analysis dergisinde yayınlanan ve 2018 yılında Kajtazi ve Moro tarafından hazırlanan “The Role of Bitcoin in Well Diversified Portfolios: a Comparative Global Study” adlı çalışmada (Kajtazi & Moro, 2019), ortalama CVaR yaklaşımına dayanarak, Bitcoin ilavesinin optimal bir portföye etkilerini araştırmışlardır. Ayrıca araştırmada Bitcoin'in ABD, Avrupa ve Çin varlık portföylerindeki rolü de araştırılmıştır. Portföylerin Bitcoin içeren ve içermeyen performanslarını her senaryo için karşılaştırmak için tekrar test yapılmış, sonuçlarda Bitcoin ekleyerek portföy performansının arttırıldığı; ancak bu durumun getirilerdeki dalgalanmanın azalmasından değil, getiri artışından kaynaklanmakta olduğu öğrenilmiştir. Ek olarak, bu sonucun 2013'teki Bitcoin değerinde yaşanan sıçrayış ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

2019 yılında St Petersburg University Journal of Economic Studies dergisinde yayınlanan “Cryptocurrency as an Investment Instrument in a Modern Financial Market” adlı çalışmada onbeş kripto para arasındaki korelasyon Modern Portföy Yönetimi yaklaşımı ile incelenmiş ve kripto varlıkların kısa dönemde çok riskli oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Saksonova & Kuzmina-Merlino, 2019). “The Impact of Cryptocurrency on the Efficient Frontier of Emerging Markets” adlı çalışmada ise, Bitcoin içeren portföylerin etkin sınır içerisinde yer aldığı gözlemlenmiştir. Çalışmada, ayrıca portföy performans ölçümlerinde Sharpe oranından da yararlanılmıştır (Ćosić & Časni, 2019).

2020 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan “Kripto Paralar ve Portföy Çeşitlendirmesi” adlı çalışmada kripto paraların portföy çeşitlendirmesi amacıyla kullanılıp kullanılmayacağı araştırılmıştır (Gül, 2020). 7 Ağustos 2015 - 23 Ocak 2020 tarih aralığındaki günlük verileri kullanarak, hisse senetleri, emtialar, döviz kurları ve yatırım fonlarından meydana gelen portföyler farklı stratejilerle oluşturulmuştur. Oluşturan portföylere kripto paralar (Bitcoin, Ethereum, Ripple) ilave edilerek, portföy

performanslarındaki değişiklikler izlenmiştir. Çalışma sonuçlarında kripto paralar ile diğer varlıkların arasındaki korelasyonların çoğunlukla negatif olduğu, kripto paraların eklendiği portföylerin genel olarak daha yüksek getirilere ve Sharpe Oranlarına sahip olduğu ayrıca daha düşük riske katlanıldığı görülmüştür.

Para, Elektronik Para ve Kripto Para Kavramları

Yerleşik hayata geçen tüm insanlar adı daha sonra “para” olarak anılacak değişik şeyler üretmeye, kullanmaya ve geliştirmeye başlamıştır. Söz konusu süreç tüm toplumlarda aynı şekilde, ancak farklı zamanlarda görülmüştür. Nitekim dünyanın eski medeniyetlerini Sümer, Mısır, Minos (Girit), Çin, Maya ve And olmak üzere 6 grup altında toplayan Toynbee, çalışmasında sadece İnkaların, metal para kullanmadan yüksek bir medeniyet seviyesine geçebildiğini ifade etmiştir.

Geçmişten günümüze uzunca bir süre değişimlerde ve ticarete madeni para hüküm sürmüş, 17. yüzyıldan sonra ise kağıt para yaygınlaşmaya başlamıştır. 1400'lü yıllarda Avrupa'da metal paralar kullanılsa da, matbaanın bulunması para arzının genişlemesini sağlayan kağıt paranın kullanılabilmesi için gerekli ön koşul olan teknolojik yeteneğin Avrupa'da elde edilmesine yol açmıştır. Ancak bu yeteneğe rağmen Avrupa'da kağıt paranın kullanılması için tam 200 yıl beklenmiştir. Çin'in (günümüz dünyasına benzer bir şekilde) para basmanın enflasyona yol açacağı bilincine tam olarak varamaması ile oluşan hiper enflasyon sonucu Çin'de kağıt paraların kullanımına son verilmesi Avrupa'ya kötü bir kağıt para tecrübesi olarak yansımıştır. Bu tecrübe Avrupa'da kağıt para kullanımını geciktirmiş olsa da Avrupa'da gelişen ticaret ile artan para talebini lojistik açıdan karşılayabilecek yeni altın madenlerinin bulunması kağıt paraya geçişi engelleyen diğer önemli bir faktördür.

Leonardo Da Vinci'nin icadı olan para damgalama makinesinin 1645 yılında Paris Darphanesi tarafından kullanılması ve hızlı bir şekilde standart madeni para üretimi sağlanabilmiş olması (Davies, 2002) ihtiyaç duyulan para talebini hızlı bir şekilde karşılayabilmiş olsa da ekonomik genişleme ile paraya olan talebin artması, kağıt paraya göre nispeten güvenilir olan madeni paraların kullanılmasındaki zorlukları göz önüne sermiştir.

Bu dönemde kağıt para ise gerek taşıma gerekse üretim maliyeti açısından oldukça avantajlı olması nedenleriyle ön plana çıkmış, para sisteminin kurumsallaşmasına neden olan kağıt para ile ilgili düşünceler gelişmeye başlamıştır. 1705 yılında John Law, Money and Trade Considered With a Proposal for Supplying the Nation with Money adlı eserinde kağıt paranın (Law, 1705);

- a. Dolaşım kolaylığı,
- b. Her yerde aynı değerde olması,
- c. Bir yerde saklanması,
- d. Kayıp olmadan bölünmesi,
- e. Sahteciliği önlemesi gibi nedenlerden ötürü gümüş paraya göre daha avantajlı olduğunu savunmuştur.

Matbaanın yanı sıra, ekonomik faaliyetlerin sistematik bir şekilde kayıt altına alınmasını sağlayan “çift kayıt” sisteminin 1494 yılında İtalya'da yayınlanması paranın gelişmesinde önemli olan diğer bir gelişmedir. Bernstein, çalışmasında muhasebe sistemlerinde çığır açan bu buluşun 300 yıl sonra icat edilecek buhar makinesiyle kıyaslanabilecek kadar önemli

ekonomik sonuçları olduğunu belirtmektedir (Bernstein, 2008). Kapitalizmin doğumu ve Werner Sombart'ın 1922 yılında yayınlanan "Der Modern Capitalismus (Modern Kapitalizm)" eserinde belirttiği gibi kapitalizmin gelişimine doğrudan etkisi olan "çift kayıt sistemi" (Charnes, Cooper, & Ijiri, 1963), kaydi paraya geçişte oldukça önemli bir dönemeçtir.

Dünya tarihinde, en çok kullanılan muhasebe kayıt yöntemlerinden biri olan çift taraflı kayıt yöntemi ticaretin gelişimine ivme kazandırmada etkili olmuştur. Çift taraflı kayıt sisteminden önce ticari işlemler sınırlı hesaplara kayıt ediliyordu. Kayıtlama esnasında muhasebe ile ilgili bilgilerin tamamı değil belirli bölümleri kayıt altına alınıyordu (Örten, Kurt, & Torun, 2011). Böyle bir sistemde, en önemli sorun yatırımcıların özkaynak değişimini inceleme seçeneğinin bulunmamasıydı. Büyük Alman şair ve düşünürü Goethe'nin "insan dimağının en mükemmel icatlarından biri" olarak ifade ettiği çift taraflı kayıt tekniği (Ryan, 2014), işletme hesaplarının birbirleriyle ilişkili ve düzenli bir şekilde kayıt altına alınmasına olanak sağlamasıyla sermaye ekonomisinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Öte yandan para kavramının değişimine etki eden diğer unsur olan bankacılığın kökeni ise ilk çağlara kadar uzanmaktadır. Bankacılık da o dönemde din ile birlikte yer almıştır. Rahiplerin güvenilir kimse olarak görülüp borç verme, ipotek, kefalet gibi bankacılık işlemlerinde rol aldıkları bilinmektedir (Tarlan, 1986). Sümer ve Babillerden başlayıp günümüze kadar gelen bu sistem 13. Yüzyılda Avrupa'da temel kurallarına kavuşmuş, asıl gelişimini çift taraflı kayıt yönteminin de etkisi ile 15. Yüzyıldan sonra gerçekleştirmiştir. Reform ve Rönesans hareketleri de bankacılığın bu yüzyılda gelişimine etki eden çok önemli faktörlerdir. 17. Yüzyıl başlarından itibaren ise bugünkü anlamda bankalar kurulmuştur (Tezer & Çolak, 1999).

Tarih boyunca hiçbir uluslararası sistemde paranın karşılığı statik kalmamıştır. Sistemler günümüze değin değişiklik göstermiştir. Tarihsel süreç içerisinde düzenli olarak kullanılan ilk para sistemi 1880'lerden 1914 yılına kadar süren ve tarihte "klasik altın standardı" olarak anılan dönemdir. Çoğu kez "altın dönem" olarak nitelendirilen bu dönemde ülkeler hızlı bir büyüme ve fiyat istikrarı yaşamışlar ve dünya ticareti büyük bir gelişme göstermiştir. Sabit döviz kurlarında ödemeler bilançosu oldukça iyi dengeye sahip olmuştur. Bu dönem mal, emek, ve sermaye için, görece olarak serbest ticaret dönemi olmuştur (Mumcu, 2007). Bankacılık sistemi bu süreçte gelişmiş ve modern ekonomik sistemin çevresinde yer alan paranın devletler tarafından kontrol edilebilmesi amacıyla yetkili mercii olarak merkez bankaları kurulmuştur.

1816'da İngiltere, 1879'da da ABD Altın'ı resmi değer ölçüsü olarak belirlemiştir. Bu sistemde ulusal para birimi belli bir altın miktarı ile tanımlanmaktaydı ve basılacak her banknotun altın rezervinde bir karşılığı olması gerekiyordu (Cooper, Dornbusch, & Hall, 1982). Kâğıt paranın uzun bir süre merkez bankalarının rezervindeki altına endekslenmesi Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.

Bankacılık sektörünün büyümesi ile para, merkez bankaları tarafından belirlenen temsili özelliğinden çıkarak kaydi bir statüye bürünmüştür. 1944'te ABD dolarının altına endekslenmesi ile ülkelerin döviz fiyatlarını altına değil dolara endekslemesi kararlaştırılmış ve dolar rezerv para olarak kabul edilmiştir. Bretton Woods olarak adlandırılan bu sistem ile doların altına sabitlenmesi uygulamasının 1971 yılında ABD tarafından kaldırılmasıyla dünyada altın standardı sistemi tamamen sona ermiştir. Böylece ABD Merkez Bankası (FED) istediği miktarda doları piyasaya aktarabilecek bir yetkiye sahip olmuştur. Bretton Woods'dan

sonra para önemli bir politika aracı olarak küresel ölçekte ön plana çıkarken, ABD'nin siyasal ve ekonomik egemenlik düzeyini de artırmıştır (Mumcu, 2007).

Graeber, geleneksel olarak takas işlemleri ön plana çıkarılsa da paranın temelinde borç alacak ilişkisi üzerine kurulan bir güven olgusunun bulunduğunu ifade etmiştir. Paranın herhangi bir metalden ziyade borçlu-alacaklı arasındaki inanç ve güven ilişkisi şeklinde görülmesi gerektiğini; paranın, özünde bir nesnenin değerinden çok diğer insanlara duyulan güvenin ölçüsünü gösterdiğini söylemiştir (Graeber, 2015). Araştırmada, paranın karşılık kavramında yaşanan değişiklikler başlığı içerisinde özetlenen süreçte de görüleceği üzere Bretton Woods uygulamasının 1971 yılında kaldırılması ile kaydi nitelik öne çıkmış ve bu temeli bir emtiaya veya herhangi bir varlığa bağlı kalmayan para sadece güven olgusuna tutunur hale gelmiştir. Günümüzde bu kaydi değer ve güven taşıyan para kavramı elle tutulur fiziki niteliğinin geriye kalan son unsuru olan banknot halininim elektronik ortama aktarılması ile güven olgusu daha hissedilir olmuştur.

Elektronik Para

Türkiye'deki yasal düzenlemelerde 2013 yılında kabul edilen 6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun'un (Resmi Gazete, 2013). 3. maddesinde elektronik paranın tanımı "elektronik para ihraç eden kuruluş tarafından kabul edilen fon karşılığı ihraç edilen, elektronik olarak saklanan, bu Kanun'da tanımlanan ödeme işlemlerini gerçekleştirmek için kullanılan ve elektronik para ihraç eden kuruluş dışındaki gerçek ve tüzel kişiler tarafından da ödeme aracı olarak kabul edilen parasal değer" olarak yer almıştır. Görüldüğü üzere elektronik para hakkında yapılan tanımlarda ortak nokta elektronik ortamda saklanabilme özelliği ve parayı çıkaran kuruluş dışındaki kişilerce de kabul edilmesidir.

Bank of International Settlements, Ödemeler ve Piyasa Altyapıları Komitesi (CPMI) (BIS CPML, 2015) para türlerinin sınıflandırırken geniş algıda elektronik parayı iki alt başlığa ayırmıştır;

- a. Resmi Olarak Tanımlanmış Elektronik Para,
- b. Dijital Para.

Dijital para da iki alt başlığa ayrılmıştır;

- a. Merkez Bankası Parası Karşılığında Üretilen Dijital Para,
- b. Merkez Bankası Parasından Bağımsız Olarak Özel Sektör Tarafından Üretilen Dijital Para

Aynı raporda, değişim mekanizmasında para türleri başlığı altında bazı açıklamalar yapılmıştır:

Fiziksel Varlık-Para: Tarafların fiziki para değişimini yüzyüze-birebir gerçekleştirdiği değişim aracı.

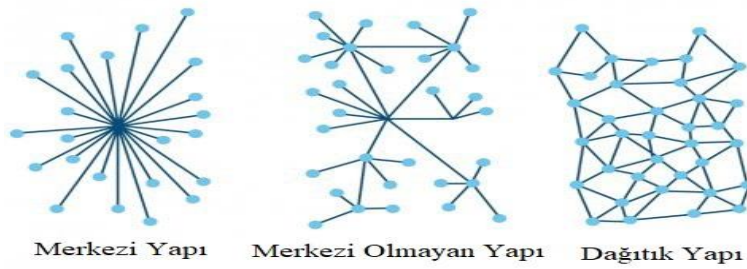
Kaydi Para: Bankacılık sisteminde tarafların bir araya gelmesine gerek kalmadan ödeme yapılmasına imkan veren, üçüncü bir tarafın oluşturacağı güven zincirine ihtiyaç duyulan değişim aracı.

Resmi Olarak Tanımlanmış ve Merkez Bankası Parasına Dayalı Elektronik Para: E-para değişim mekanizması ile bire bir banka gibi üçüncü bir tarafa ihtiyaç duyulmadan ya da merkezi ödeme sistemleri aracılığıyla paranın el değiştirmesine izin verilen değişim aracı.

Özel Olarak Düzenlenen Dijital Para: Merkezi olmayan bir ödeme mekanizması (blokzincir vb.), eş düğümler arası (P2P) elektronik değişim imkanı sağlayan araç (örn. Kripto paralar).

Kripto Para

Kripto para; şifreli olarak güvenli işlem yapmaya ve ek elektronik para arzı yaratmaya olanak sunan dijital paralardır. Kripto paralar olgu olarak alternatif para birimi yapısı ile var olmuşlardır. Kripto paralar merkezi olmayan yapıdadırlar. Bu yapının kontrolü ilgili işlemler defterlere (Blockchain vb.) veri tabanı tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolaşımdaki paranın miktarı ve arzı, hangi şekillerde ve ne zaman dolaşıma sokulacağı kripto para sisteminin kuruluş aşamasında belirlenmektedir. Bu aynı zamanda para arzının artırılmayacağı anlamını taşımaktadır. Kripto para sisteminde Merkez Bankası gibi bir kontrol mekanizması ya da temel bankacılık işlemlerini yürüten bir kurum ya da kişi bulunmamaktadır.

Şekil 1. Ağ yapıları

Kaynak: Oğuzhan Taş ve Farzad Kiani."Blok Zinciri Teknolojisine Yapılan Saldırıları Üzerine Bir İnceleme". Bilişim Teknolojileri Dergisi. Cilt 11, Sayı 4, Ocak 2018, s.370.

Şekil 1’de ağ yapılarına ait görseli incelediğimizde merkezi yapının bir noktadan hareket ettiği ve tüm paydaşların merkez ile etkileşimi olduğu görülmektedir. Merkezi olmayan yapıda paydaşların merkez ile bağlantısı kalmadığı ve gruplar halinde etkileşim içerisinde olduğu görülürken, dağıtık yapıda tüm paydaşların birbiri ile etkileşim kurabildiği görülmektedir. Merkezi olmayan yapıların sorumluluğu dağıttığını, dağıtık yapıların ise bir sonraki aşama olarak sorumluluğu eşit paylaştırdığını ifade edebiliriz. Özünde dağıtık yapıyı merkezi olmayan yapı kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bitcoin veritabanı olan blockchain, dağıtık özellikte çalışan bir ağ yapısına sahip iken, dağıtık yapıda olmayan fakat merkezi olmayan yapıya sahip kripto paralar da bulunmaktadır.

Kriptoloji, eski bir Yunanca kelime olan kryptos kelimesinden türetilmiştir. Kriptografi de Yunanca granhien sözcüğünden türetilmiş olup verilerin şifrenmesini ifade etmektedir (Usta & Doğanekin, 2018). Kriptografi; gizlilik, kimlik denetimi, bütünlük gibi kavramların elde edilebilmesi için çalışan matematiksel yöntemler bütünüdür. Bu yöntem sayesinde bir bilginin çeşitli teknikler kullanılarak istenmeyen taraflarca okunamayacak hale getirilmesi söz konusudur. Kripto paralar kriptografi ile şifrenmiş sanal paralardır. Kripto paralar bir merkezden diğerine transfer edilebilmektedir. Kripto paraların güvenlikleri şifreleme yöntemleri ile sağlanmaktadır. Kripto paralarda para veya değer transferi yaparken aracı ortadan kalkmaktadır. Geçmişte merkezi olmayan kripto para sistemi çalışmaları çokça gerçekleştirilmiştir fakat tekrarlı ödeme (mükerrer ödeme) problemi çözülememiştir. Uçtan uca (Peer to Peer) mesaj, transfer ve ödeme ile tekrarlı ödeme problemi çözülmüştür. P2P’de (Peer to Peer) veri tek bir merkezde değildir. Sayısı milyonları bulabilecek makineler üzerinden

paylaşmış durumdadır. Bu makinelerin bazılarında verinin tamamı bulunurken bazılarında verinin bir kısmı bulunmaktadır. Kullanıcılar sistemde istedikleri veriyi çektiklerinde aynı zamanda sisteme veri de göndermiş olmaktadır. Kripto paralar; mutabakat yaklaşımı, mutabakat yapısı, kripto para üretim aşamasında kullanılan problem, kullanılan özetleme algoritması, platform kapsamındaki diğer hizmet kabiliyetlerinin geliştirilmesi, her yeni blok eklemek için gerekli ortalama süre, blok büyüklüğü ve yaratılabilecek kripto para miktarı olarak birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Araştırma tarihleri aralığında işlem hacmi en yüksek üç kripto para Bitcoin, Ethereum ve Ripple olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bitcoin

Merkeziyetsiz ilk ve bu ilklik ile en güçlü kripto para olan Bitcoin, 2009 yılında internette ilk kez kullanılmaya başlandığından bu yana kullanıcıları arasında ticareti yapılan deneysel bir varlıktan, dünyada popüler olan ve büyüyen bir ekonomiye dönüşmüştür. Bitcoin'in küresel kullanıcı tabanı giderek çeşitlenirken, işlem gördüğü itibari para birimlerinin sayısı da günden güne artmaktadır. Bitcoin kripto para çalışma sisteminde, hedeflenen alıcı ile işlem miktarının bulunduğu genel anahtarın bir karması ile imzalanarak gerçekleştirilmekte yani kripto para gönderilmektedir. İstenen alıcının genel anahtarının bu karması bir adres olarak bilinmektedir. Tipik olarak bu karma bir standartlaşmış şifre formatındadır. Rakam ve harflerden oluşan örneğin "7E2oetdNuQUqRHPJmcMHHDYoqkyNVsFc7r" benzeri bir dizilime sahiptir. Bitcoin'i almak için bir kullanıcı kendi açık adresini (genel anahtarını) paylaşmaktadır (Quesnelle, 2018).

Birçok talimat kullanıcılar arasındaki çoklu teyitleşme mekanizması ile deftere (block) yazılır. Bitcoinler daha sonra ilgili özel anahtarla yeni bir işlemin gerçekleşmesinde imzalanmak suretiyle kullanılabilir. İşlemler bloklara dahil edilinceye kadar tamamlanmamış sayılırlar. Tamamlanan işlem blok iş kanıtı karması belgesiyle yayınlanan işlemlerin bir derlemesinden ibarettir. Sistem kullanıcıların iyi davranışını teşvik etmek amacıyla geçerli bir iş kanıtı ile birlikte bir bloğun başarılı bir şekilde yayınlanmasını sağlayan kişileri blok ödülü olarak bilinen yeni üretilen coinlerle ödüllendirmektedir. Bitcoin arzı yirmi bir milyon bitcoin ile sınırlandırılmıştır. İş kanıtını çözmeye çalışan kullanıcılar ve yeni blok üretenler "madenciler" olarak bilinirler. Blok ödüle ek olarak, her işlem için madenciye ödenecek bir ücret öngörülebilir. Madenciler, yaptıkları işlemin ücret seviyesine göre bir blokta yer edinmek için ekonomik olarak rekabet etmektedirler.

Her blok bir önceki bloğun bir karmasını içerdiğinden dolayı Bitcoin kurallarına uyan en uzun Blozinciri ağın mutabakat hali olarak kabul edilir. Bir saldırgan blokları göz ardı etse bile, uygun olan müşteriler her zaman en uzun iş zincirini takip ederek en fazla iş güvenliğini sağlayabilmektedir. Bitcoin'in kısaltması "BTC" ile ifade edilmektedir. Bitcoin'in en küçük birimine "satoshi" denir ve 100 milyon satoshi 1 BTC (1 sathoshi=0,00000001 Bitcoin) olarak hesaplanır. Üretimi ve el değişimi sanal ortamlarda gerçekleştirildiğinden dolayı Bitcoin fiziksel bir para değildir. Bitcoin mekanizmasında iş kanıtına (Proof of Work) dayalı madencilik sürecinde peş peşe karma adı verilen şifrelerin sıralanmasıyla oluşturulan bir Blozinciri bulunur. Sistemdeki zorluk seviyesine göre (hash) oluşturulan şifrelerin bazıları birkaç adet sıfır rakamı ile başlar ve bu durumun oluştuğu şifreye "altın karma" (gold hash) denir. Altın karmayı ortaya çıkaran (problemi çözerek bloğu zincire ekleyen) Bitcoin madencisi, yeni yaratılan Bitcoinler ile ödüllendirilmektedir (Aksoy, 2018).

Ethereum

Ethereum, sistem olarak; blokzincir modeli kullanılarak kripto para birimlerinin ve akıllı sözleşme protokollerinin kullanılabilmesini sağlayan ve bu sistemi merkezi olmayan uygulamaları oluşturmak ve dağıtmak için kullanan bir ağ alt yapısıdır. Kripto para birimi olarak Ethereum (ETH) ise bu ekosistemin para birimidir, kısaca Ether olarak tarif edilir. Bu ekosistemin geliştiricisi Vitalik Buterin, Ethereum veri yapısının Bitcoin gibi blokzincir teknolojisiyle çalıştığını ancak Bitcoin'den farklı yönleri bulunduğunu ve "Turing Complete" adı verilen kendine ait programlama diline sahip olduğunu belirtmektedir (Buterin, 2013).

Ethereum ağında iki tip hesap bulunmaktadır; ilki kullanıcı kontrolündeki Ether bakiyelerini gösteren dış hesaplardır. Diğeri ise kendi kodu tarafından kontrol edilen akıllı kontratlardır. Bu sistemde akıllı kontratlar ve Ethereum arasında işlemler yapılabilmesine olanak sağlayan geniş bir uygulama yelpazesi sunulmaktadır (Dhillon, Metcalf, & Hooper, 2017). Borç kayıtlarının veya vadeli işlem sözleşmesi gibi taahhütlerin depolanmasını veya henüz icat edilmemiş birçok şeyin saklanmasını mümkün hale getirmektedir. Bu sebeple Ethereum ağı, yazıldığı zaman itibarıyla test ağı kurulmasına ve çalışmasına rağmen halen akıllı kontratlar ile inşa edilmektedir.

Ethereum'daki sözleşmeler, sözleşmeyi tutan hesaba bir işlem gönderildiğinde, blok zincirindeki düğümler tarafından yürütülen kod parçalarıdır. Sözleşmeyi tutan hesap, sözleşme tarafından kullanılacak bir dâhili bellek durumunu korumaktadır. Bir sözleşme ile; miktar, gönderen adresi ve diğer yardımcı alanlar gibi, onu etkinleştiren işlemde çeşitli detaylara da erişilmektedir. Bir sözleşmenin uygulanması, diğer sözleşmeleri etkinleştirebilen yeni işlemlerin oluşturulmasına neden olabilmektedir. Sözleşmeler tarafından gönderilen işlemler ilk oluşturucusuna kazanç sağlayabilmektedir (Franco, 2014). Bu yönü ile Ethereum ağı çok geniş kapsamlı bir işlem mekanizması olarak görülmekte ve bu ağın para birimi Ether de bu işlemlerde kullanılabilen iktisadi değer olarak nitelendirilmektedir.

Ripple

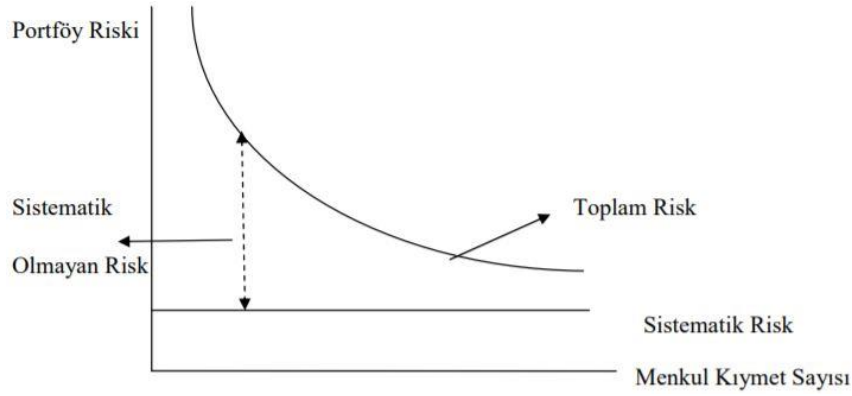
Bitcoin'den önce, 2004 yılında Ryan Fugger ile British Columbia Vancouver'de başlayan proje global ve merkezi olmayan mutabakat sistemini kullanan bir havale ağı olarak tanımlanmaktadır. Ripple ekosistemi, farklı para birimleri arasında alışveriş yapan ödemeler için dağıtık, açık kaynaklı bir ağ protokolü iken, bu ekosistemin para birimi de Ripple (XRP) olarak adlandırılmaktadır. Ripple ağı, merkezi olmayan bir döviz bürosu görevi görür ve Ripple hesapları hakkında bilgi saklayan genel muhasebe defterine dayanır. Bu ağda bankalar gibi finansal kuruluşlar, likidite sağlayıcı taraflar bulunur. Ağın yönetimi, bankalar ve piyasa yapımcılar dâhil olmak üzere bağımsız meslektaşlar tarafından sağlanmaktadır (Hileman & Rauchs, 2017). Ripple ekosisteminde yüz milyar Ripple bulunmaktadır ve yapılan işlemler uzlaşma ile doğrulanmaktadır. İşlemler yayınlanır yayınlanmaz Ripple defterine uygulanmamakta, bir işlem için salt çoğunluk sağlandığında işlem onaylanmaktadır. Ripple defteri; hesap ayarlarını, defter numarasını, işlemleri ve zaman damgasını saklamaktadır. Defterler tarih sırasına göre kriptografik bağlarla bağlanmakta ve her işlem sahibi tarafından imzalanmaktadır. İşlemler madencilik tarafından değil, uzlaşma ile doğrulanmaktadır. İşlemler geri alınamaz ve saniyeler içinde doğrulanabilmektedir. Doğrulama esnasında bağlantı noktaları için tüm blok zincirini indirmeleri gerekmemektedir. Böylece işlemler saniyeler içinde gerçekleşebilmektedir (Yakupoğlu, 2016). Ripple, genellikle bankaların farklılaşmış ürün ve hizmetlerle gelirlerini arttırarak yeni müşteriler kazanabilmeye olanak sağlamak ve gerçek zamanlı, sınır ötesi para transferlerinde kullanımıyla verimlilikleri arttırmak, uluslararası ödemeler için işletme maliyetlerini düşürmek amacı ile tercih edilmektedir.

Mevcut yapıda finansal servislere ulaşımın oldukça pahalı olması, merkezi yapıda araçlar arasındaki ödeme sürecindeki mesaj ve ödemelerin bağımsız olması, işlem süreçlerinde sık hatalar yapılmasının fon transferinde belirsizliklere neden olması, Uluslararası ödemelerin haftalar alabilmesi, bankaların hazine işlemleri, ödeme işlemleri, likidite gibi işlemlerinde önemli maliyetlerinin olması bankacılık sisteminin dezavantajlarını oluşturmaktadır. Ripple ekosistemi ve Ripple (XRP) bu sorunlara çözüm önermektedir (Ripple, 2016). Ripple'ı diğer kripto paralardan ayıran en önemli özelliği madenciliğin olmaması ve bir şirket kimliği nedeniyle merkezsiz olma görüşünü benimsememesidir.

Portföy Seçimi ve Modern Portföy Yönetimi

Yatırımcıların amacı risk faktörünü dikkate alarak toplam getiriye maksimize etmektir. Riski en aza indirme amacı ile portföy kavramı ortaya çıkmıştır. Bir varlık yerine portföy yatırımı yapmak daha az riskli olabilir çünkü bir yatırım aracının düşük performansı, başka bir yatırım aracının iyi performansı ile kolayca dengelenebilir (Küçükbay & Araz, 2016). Portföy seçimi ve yönetiminde iki temel portföy yaklaşımı bulunmaktadır. Bunlardan ilki "geleneksel portföy yönetimi" olarak adlandırılan, basit çeşitlendirme esasına dayanan ve bilimsel temeller yerine portföy yöneticisinin yorumlarını temel alan yaklaşımdır. Geleneksel portföy yönetimi temel olarak portföy içerisindeki varlık sayısının öznel görüş ile sayıca çeşitlendirilmesi ile riskin düşürülmesi esasına dayanır. Geleneksel portföy yönetimi, uygulama kolaylığı sebebiyle hâlâ sıklıkla kullanılmaktadır. İkincisi Harry Markowitz ile 1952 yılında başlayan "modern portföy yönetimi" olarak adlandırılan matematiksel ve istatistiksel temellere dayanan yaklaşımdır (Korkmaz, Aydın, & Sayılğan, 2013). Bilimsel bir dayanak ile hareket etmesi, varlıkların tarihi getirileri, riskleri, birbirleri ile olan nicel ilişkisi (kovaryans) gibi verileri dikkate alması geleneksel portföy yönetiminden farklı temel noktalarını oluşturmaktadır.

Portföy; farklı yatırım araçlarından oluşan, çoğunlukla hisse senedi, tahviller gibi varlıklardan ve türev ürünlerden oluşan, belirli bir kişi ya grubun elinde olan finansal varlıklar grubu olarak tanımlanır (Ceylan & Korkmaz, 1998). Geleneksel Portföy Yaklaşımı'nın temeli, yatırımcının yatırım sepetine dahil ettiği varlık sayısını arttırarak, çeşitlendirme aracılığıyla portföy riskini azaltmaktır. Bu yaklaşıma göre portföye dâhil edilen varlık arttıkça portföyün riski azalmaktadır. Aksi durumda yani varlık sayısı az olduğunda ise toplam riskin yüksek olacağı varsayılmaktadır. Şekil 2'de menkul kıymet sayısı arttıkça sistematik olmayan riskin azaldığı dolayısı ile portföy riskinin de azaldığı görülmektedir. Geleneksel Portföy Yaklaşımı'na göre, portföyde yer alan yatırım araçları arttırılarak etkin bir çeşitlendirmenin gerçekleştirilmiş olduğu kabul edilirken, yatırım araçları arasındaki ilişkiler göz ardı edilmektedir. Bu varsayım, Geleneksel Portföy Yaklaşımı'nın en zayıf yönünü oluşturmaktadır. Piyasalarda hiç bir varlığın, diğer varlıklar ile etkileşim içinde olmadığını söylemek mümkün değildir. Portföyü oluşturan varlıklar arasında hiçbir etkileşim olmadığı durumda, Geleneksel Portföy Yaklaşımı verimli bir yönetim yaklaşımı olarak kabul edilebilir ve bu yaklaşıma göre oluşturulan portföylerin sistematik olmayan riski azaltılarak, sistematik risk düzeyine kadar indirilebilir (Tuna, 2011).

Şekil 2. Geleneksel teoride risk eğrisi

Kaynak: Alexander, G. J., W. P. Sharpe ve J. V. Bailey (1993), *Fundamentals of Investments*, Prentice Hall, New Jersey.

20. yüzyılın ortalarına kadar devam eden klasik portföy yönetim anlayışı ile portföy yöneticileri ve yatırımcılar, portföyü oluşturan menkul kıymetler arasındaki nicel ilişkileri dikkate almadan sadece portföydeki yatırım araçlarının çeşit ve sayısını artırarak portföy riskini düşürmeyi hedeflemişlerdir (Akmüt, 1989). Bu dönemde, portföyü oluşturan yatırım araçlarının çeşitlendirme yapılsa bile korelasyon içerdiği için sorun yarattığı gözlemlenmiştir.

Aynı dönemde, finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler dünya ekonomisini ve işletmeleri etkilemekle birlikte bu gelişmeleri yakından izleyen bilim insanlarının ve akademisyenlerin de ilgi odağı olmuştur. 1952 yılında Modern Portföy Teorisinin kurucusu kabul edilen Harry Markowitz, "Portfolio Selection" başlıklı çalışmasında ilk defa portföyü oluşturan yatırım araçları arasındaki korelasyonu portföy seçiminde etki unsuru olarak değerlendirmiştir (Markowitz, 1952). Markowitz, portföyü oluşturan finansal varlıkların getirileri arasındaki ilişkileri inceleyerek birebir pozitif ilişki içinde olmayan yatırım araçlarının portföye eklenerek hedeflenen getirinin risk azaltılarak elde edilebileceğini göstermiştir. Markowitz, çalışmalarında Modern Portföy Teorisini bilime kazandırarak varsayımlarını açıklamıştır.

Bu portföy yönetim anlayışında yatırımcıların amaç fayda fonksiyonunu maksimize etmek klasik anlayış ile benzerlik göstererek temel hedef olmaktadır. Farklılaştıran ise yatırımcıların portföylerini hedefledikleri getiri ve katlanacakları risk olgularına göre oluşturduğunu varsaymasıdır. Bu sebeple yatırımcılar, aynı risk düzeyindeki portföylerden getirisi en yüksek olanı ya da aynı getiriyi en az risk ile veren portföyü tercih etmelidir. Bu varsayımları yatırımcıların portföye alacakları yatırım araçları ve piyasa hakkındaki bilgilere maliyetsiz ulaştığını, tüm yatırımcıların portföylerine alacakları her bir yatırım aracının aynı verisine sahip olduğunu kabul ederek ele almaktadır (Markowitz, 1952).

Modern portföy teorisine göre; oluşturulan portföy ile aynı risk düzeyinde başka hiçbir portföy daha yüksek beklenen getiri, ya da aynı beklenen getiri düzeyinde daha düşük risk sağlamıyorsa söz konusu portföy etkin portföy olarak kabul edilir (Reilly & Brown, 2011). Markowitz, modern portföy teorisi ile geleneksel portföy teorisi yaklaşımına görece yatırımcıya fayda sağlayacak üç önemli sonuca ulaşmıştır. Portföy riskinin portföy içindeki her bir yatırım aracının riskinden düşük olabileceği ve şartlara bağlı olarak sistemik olmayan risk toplamının sifıra yaklaşabileceği varsayılmıştır. Ayrıca, yatırımcı aynı risk düzeyinde en iyi getiriyi sağlayan portföyü ya da aynı getiriyi daha az risk ile sağlayan portföyü tercih etmektedir. Bu tercihleri oluşturan portföy kümelerinin oluşturacağı eğriye etkin sınır eğrisi

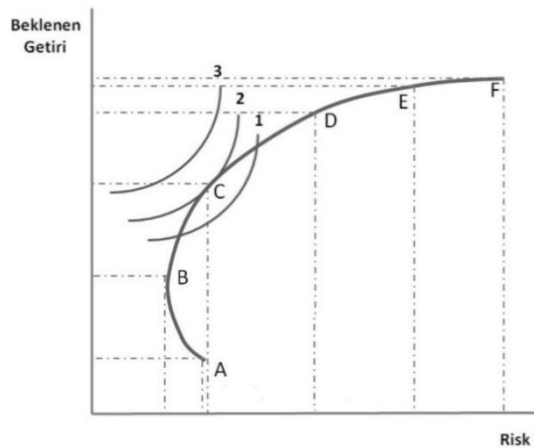
denilmektedir. Diğer önemli sonuç ise, matematiksel ve istatistiksel temele dayanan Markowitz'in geliştirdiği ortalama-varyans modelinin çok fonksiyonlu programlama metodu ile elde edilebileceğidir. Bu sayede portföy kümeleri oluşturulabilir ve doğru etkin sınır bilinebilir (Ceylan & Korkmaz, 1998). Portföy kümelerinin korelasyon ilişkisi gözetilerek hesaplanmasının önemi ve bu hesaplamalarda kullanılan ortalama varyans modelinin önemi ile Markowitz modelinin adı Ortalama Varyans Modeli olarak da anılmaktadır.

Optimal Portföy Seçimi

Markowitz'in geliştirdiği Ortalama-Varyans Optimizasyon Modeli, yatırım araçları arasından seçim yapılarak, hedeflenen getiri düzeyinde en düşük riske sahip ya da kabul edilebilir bir risk düzeyinde en yüksek getiriye sahip portföyün oluşturulmasını amaçlar ve portföy seçiminde yaygın olarak kullanılmaktadır. Modele göre bir yatırım aracının hedeflenen getirisi geçmiş verilerden yola çıkarak tahmin edilebilir. Bu tahminin gerçekleşmeme olasılığı (risk) ise finansal varlığın beklenen değerinden sapmalar şeklinde sayısal olarak ifade edilmektedir (Ayan & Akay, 2013).

Modern Portföy Teorisi, risk ve belirsizlik altında yatırımcının yatırım kararı alırken göstermiş olduğu davranışların matematiksel modelini kurarken olasılık ve optimizasyon tekniklerini bir araya getirir. Modele göre bir portföyün getirisi ortalama getiri ile, riski ise varyans ile ölçülür. Ortalama-varyans analizi, amaç fonksiyonu ve kısıt yapısına sahip olması nedeniyle kısıtlı olanaklar dahilinde maksimum fayda sağlamak ya da maliyeti minimize etmek amacıyla kurulan bir modeldir (Keçeci, 2015).

Markowitz'e göre optimum portföy seçiminde "Etkin Sınır" kavramı söz konusudur. Belli bir getiri seviyesinde en düşük riske sahip ya da belli bir risk seviyesinde en yüksek getiriye sahip portföylerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan eğrinin geometrik yerine etkin sınır denir (Markowitz, 1952). Etkin Sınır kavramında, her yatırımcının kabul edebileceği risk düzeyi farklı olduğu için her getiri oranı için en düşük risk seviyelerine sahip portföyleri içeren yatırım kümeleri oluşturulmaktadır. Yatırımcıların, Ortalama Varyans Modeli'ne göre oluşturulan etkin portföyler kümesinden belli bir risk ya da getiri seviyesinde en uygun şartları taşıyan portföyü seçmeleri gerekmektedir (Keskindürk, Demirci, & Tolun, 2010). Bu sınır üzerinde yer alan bütün seçimler etkin portföyü oluştururken hangi portföyün seçileceği yatırımcının getiri için katlandığı risk düzeyi ile ilişkilendirilmektedir.

Şekil 3. Etkin sınır eğrisi

Şekil 3'ten de anlaşılacağı üzere, A – B – C – D – E – F noktaları gibi aynı eğri üzerinde yer alan tüm portföyler etkin portföyler olup bu etkin portföylerin birleşiminden oluşan eğri etkin sınır eğrisidir. Bu eğrinin dışında kalan alanlarda portföy oluşturmak imkansızdır. Yine şekilde, 3 numaralı eğri için etkin portföy oluşturulamayacağı 1 numaralı eğrinin etkin sınır üzerinde olmadığı 2 numaralı eğri ile C noktasının etkin sınır üzerinde kesişerek optimum portföy bileşimini verdiği anlaşılmaktadır.

Portföy Riski ve Performansının Ölçülmesi

Risk kavramını oluşturan bileşenler incelendiğinde, var olan belirsizlik durumu ve bu belirsizliğe katlanma durumu görülmektedir. Belirsizliğin ölçülebilir miktarı riski oluşturur, ölçülebilir müdahale etme imkanı oluşmaktadır. Belirsizlikle ilgili gerçekleşmemiş duruma dair olasılıkların tahmini kişisel bakış açısı ile yapılıyorsa belirsizlik, nesnel bir bakış açısıyla yapılıyorsa ölçülebilir bir durum yani risk oluşmaktadır. Yatırımcıların katlanmak zorunda kaldığı toplam risk temelde sistematik risk ve sistematik olmayan risk olmak üzere iki etkenden oluşur. Tüm dünyadaki finansal unsurları ilgilendiren ve yöneticilerin etki gücüne sahip olamayacağı risk sistematik risk, yönetim tarafından azaltılabilecek ve önlem alınabilecek risk ise sistematik olmayan risk olarak adlandırılır (Usta & Demireli, 2012).

Finansal piyasalar bakımından risk; yatırım aracının gelecekteki değerinin yatırımcının hedeflediği değer altında kalma ihtimalidir. Dönemler içerisinde gerçekleşen getiriler ile ilgili dönemlerdeki beklenen getiriler arasındaki farkın ölçülmesi riski ölçümlemede gerçekçi bir yaklaşım sağlamaktadır. Risk ölçümlemede kullanılacak bu dağılım ise varyans ve standart sapma ifade edilmektedir.

Portföy performansı ölçmek için de temel olarak getiri ve risk üzerine yoğunlaşmıştır. Geçmişten günümüze yapılan çalışmalar ile performans ölçüm modelleri oluşturulmuş ve bu modeller belirli farklılıkları ile sınıflandırılmıştır. Sharpe oranı, Sortino oranı ve M-kare performans ölçütü toplam riske göre, yani sistematik ve sistematik olmayan riski birlikte değerlendirerek ölçüm yapan modellerdir. Treynor oranı, Jensen (Alfa) ölçütü, T-kare performans ölçütü ve Değerleme oranı sadece sistematik riski dikkate alarak performans ölçen modellerdir. CF VaR'a göre düzeltilmiş Sharpe oranı, potansiyel maksimum kayba göre performans ölçen bir modeldir. Fama ölçütü ise piyasa zamanlamasına göre performans ölçen bir modeldir.

Yöntem

Yatırım kararlarında getiri için katlanılacak risk, yatırım seçimlerinde geçmişten günümüze kaçınılmaz bir unsur olmuştur. Yapılan çalışmalarda ve bireysel ve toplu tercihlerin sonuçlarında birçok piyasada yatırımcının riskten kaçmasının çok zor olduğu görülmüştür. Riskin yüksek, sert iniş çıkışlar ile belirsizliklerin hat safhada olduğu kripto para piyasalarında ise bu zorluk daha yoğun bir şekilde yatırımcılar üzerinde baskı kurmaktadır.

Araştırma Modeli

Portföy teorileri yatırım risklerini yönetme ve mevcut riske göre getiriyi maksimize etme konusunda yoğunlaşırlar. Geleneksel portföy teorisi farklı yatırım araçları seçmenin riski azaltacağı yaklaşımıyla portföy yönetimi uygulanırken bu seçimler arasındaki ilişkileri hesaba katmamaktadır (Kapusuzoğlu & İbicioğlu, 2013). Harry Markowitz 1952 yılında yayınlanan portföy seçimi ile ilgili makalesinde, farklı yatırım araçları kullanılarak yapılacak çeşitlendirme ile elde edilecek etkinliğe ve daha önemlisi bu çeşitliliği oluşturma yöntemine

değirmiştir. Markowitz çalışmada aynı getiri düzeyinde olan portföyde riski en düşük seviyede tutmak için aralarında ters yönde ilişki olan yatırımların seçilmesi gereğinden söz eder. Aynı getiriyi sağlayan portföylerden riski düşük olanın seçilmesi, aynı riske sahip portföylerden getirisi yüksek olanın seçilmesi ve aynı yönde yüksek ilişkili yatırım araçlarının portföy içeriğine dahil edilmesinden kaçınmakla sistematik risk azaltılabilmekte hatta sıfırlanabilmektedir. Doğru bir çeşitlendirme ile portföyün riskini, portföyü oluşturan yatırım araçlarının riskinden daha düşük hale getirmek ve riski yok etmek mümkündür. Yatırım araçları içerisinde kripto paralara yer vererek çeşitlendirme yapmak ve risk yönetimi uygulamak ile elde edilebilecek sonuçlar bu çalışmada incelenmiştir.

Diğer bir inceleme konusu ise yatırım kararı öncesi karardan elde edilebilecek verimi incelemek, yatırım sonrasında ise elde edilen sonuçları değerlendirerek sonraki seçimlerde daha iyi kararlar vermek üzere yatırım üzerinde görüş oluşturmaktır. Bu performans ölçüm süreci portföyün belirli zaman aralığındaki performansını farklı zaman aralığı ile kıyaslayarak veya aynı zaman aralığındaki farklı portföylerin performansları ile karşılaştırılarak yapılabilmektedir. Yatırım başlangıcı ve sürekliliği açısından portföyün performansını ölçmek ve süreci gözlemlemek önem arz etmektedir (Tekler, Karakurum, & Tav, 2008).

Yatırımların performansının değerlendirilmesinde iki yaklaşım uygulanmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki yatırımların riske göre düzeltilmiş getirilerinin benzer amaçları taşıyan diğer yatırımların aynı şekilde hesaplanmış getirileri ile ya da ilgili yatırım performansını en iyi şekilde temsil eden bir referansın getirisi ile kıyaslanması ile uygulanmaktadır. Piyasa zamanlaması olarak adlandırılan ikinci yaklaşım ise yatırımlarda yer alan varlıkların doğru zamanda alınıp doğru zamanda satıldığına test edilmesidir (Korkmaz, Aydın, & Sayılğan, 2013). Kripto para piyasalarında yer alan yatırım araçlarının, riske göre düzeltilmiş getirilerinin benzer amaçları taşıyan diğer yatırımların aynı şekilde hesaplanmış getirileri ile ya da ilgili yatırım performansını en iyi şekilde temsil eden bir referansın getirisi ile kıyaslanması ile elde edilebilecek sonuçlar da bu çalışmada incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmada evren ve örneklem olarak 2018 yıl sonu itibarıyla kripto para piyasalarında en yüksek işlem hacmine sahip üç kripto para (Bitcoin, Ethereum, Ripple), ülkemizde en yüksek işlem hacmine sahip üç döviz kuru (Dolar, Euro, İngiliz Sterlini), ülkemizde yaygın olarak yatırım araçları içerisinde yer alan üç endeks (Borsa İstanbul XU100, Dow Jones Borsası DOW30, Alman Birleşik Borsa Endeksi DAX) ve işlem hacmi en yüksek üç emtia (Altın, Brent Petrol, Mısır) incelenmiştir. Aynı yatırım araçlarının 2019 yılı ilk 6 ay verileri ile ve 2019 yılı 12 aylık verileri ile iki kontrol grubu oluşturulmuştur.

Bu karar doğrultusunda, analizde 2018 yılsonundan geriye dönük verilere bakıldığında 07.08.2015 tarihi itibarı ile Ripple verilerin başlangıç tarihini belirlemektedir. Bu bilgiler ışığında çalışmada baz veriler grubunda 07.08.2015 ile 31.12.2018 tarihleri arasında yer alan 1243 günlük veri incelenmiştir. İlk 6 aylık kontrol grubunda 01.01.2019 ile 30.06.2019 tarihleri arasında yer alan 181 günlük veriden yararlanılmıştır. İkinci kontrol grubunda ise 01.01.2019 ile 31.12.2019 tarihleri arasında yer alan 365 günlük veri kullanılmıştır. Bitcoin, Ethereum, Ripple, Dolar, Euro, İngiliz Sterlini, Borsa İstanbul XU100, Dow Jones Borsası DOW30, Alman Birleşik Borsa Endeksi DAX, Altın, Brent Petrol, Mısır yatırım araçlarının kapanış verileri serbest piyasa verilerinden yararlanılarak investing.com adresinden alınmıştır. Oluşturulan portföyler içerisinde her yatırım aracına eşit ağırlık verilmiştir. Risksiz faiz oranı olarak kabul

edilen Hazine Bonosu Faiz Oranı ise Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası verilerinden elde edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma için seçilen varlıkların kapanış verileri üzerinden ilgili yatırım araçları için ortalama getirileri, standart sapmaları, varyansları, beta katsayıları, kovaryansları, sistematik riskleri ve sistematik olmayan riskleri hesaplanmıştır.

Serbest piyasadan elde edilen günlük kapanış verileri mutlak getiri yöntemi ile şu şekilde hesaplanmıştır (Küçükkoçaoğlu, 2002);

$$r_i = S_{t+1} - S_t$$

r_i = Yatırımın t ve $t + 1$ zaman dilimleri arasındaki getirisi

S_t = Yatırımın t zaman dilimindeki kapanış verisi

S_{t+1} = Yatırımın $t + 1$ zaman dilimindeki kapanış verisi

Günlük getiriler ile hesaplanan ortalama getiri aritmetik ortalama yöntemi ile şu şekilde hesaplanmıştır (Küçükkoçaoğlu, 2002);

$$r_p = \frac{r_{M_1} + r_{M_2} + r_{M_3} + \dots + r_{M_n}}{n}$$

r_p = Yatırımın ortalama getirisi

Kantitatif bir risk ölçüm aracı olarak varyans ve standart sapma hesaplamalarında kullanılan formüller şöyledir (Küçükkoçaoğlu, 2002);

$$\sigma_r^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (r_i - \bar{r}_i)^2$$

σ_r^2 = Varyans

$$\sigma_r = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (r_i - \bar{r}_i)^2}$$

σ_r = Standart sapma

Yatırım araçları arasındaki ilişkinin yönünü ölçmek için kovaryans, bu ilişkinin derecesini ölçmek için ise korelasyon katsayısı kullanılmıştır (Küçükkoçaoğlu, 2002);

$$Cov(r_i, r_j) = \frac{\sum_{i,j=1}^n (r_i - \bar{r}_i)(r_j - \bar{r}_j)}{n - 1}$$

$$\rho_{(r_i, r_j)} = \frac{Cov(r_i, r_j)}{\sigma_{r_i} \sigma_{r_j}}$$

Yatırım aracının getirisinin, piyasa getirisine olan duyarlılığını ifade eden beta katsayısını bulmak için şu formül uygulanmıştır (Küçükkoçaoğlu, 2002);

$$\beta = \frac{Cov(r_i, r_M)}{\sigma_{r_M}^2}$$

$$r_M = \text{Piyasa getirisi}$$

Sistemik ve sistematik olmayan risk hesaplamalarını yapabilmek için ilgili formül Sharpe'in çalışmasında ifade edilmiştir (Sharpe, 1994). Buna göre herhangi bir yatırım aracı için toplam riski ifade eden formül şu şekildedir;

$$\text{Toplam Risk} = \text{Sistemik Risk} + \text{Sistemik Olmayan Risk}$$

$$\sigma_{r_p}^2 = \beta_p^2 \sigma_{r_M}^2 + \sigma_{e_p}^2$$

Her bir yatırım aracı için hesaplanan ortalama getiri, standart sapma, varyans, beta katsayısı, kovaryans, sistematik risk ve sistematik olmayan risk ilişkilendirilerek verilerin toplanması ve sınıflandırılması tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Yatırım araçlarının performans değerlendirilmesinde uygulanan yöntemler toplam dört grupta sınıflandırılmıştır; toplam riske göre performans ölçen yöntemler, sistematik riske göre performans ölçen yöntemler, potansiyel maksimum kayba göre performans ölçen yöntemler ve piyasa zamanlamasına göre performans ölçen yöntemlerdir.

Sharpe oranı: En yaygın ve hızlı ölçüm yöntemi olan Sharpe Oranı, oynaklığa göre hesaplanan bir sonuç vermektedir (Liow, 1997). Yatırım aracı getirisinin risksiz faiz oranı üzerinden farkının yatırım aracının risk değerine bölünmesiyle elde edilmektedir. Bu oran sonucu elde edilecek endeks değerinin büyüklüğü, riske göre elde edilecek daha çok getiriye ifade etmektedir. Şu formül ile hesaplanmaktadır (Sharpe, 1994);

$$S = \frac{r_p - r_f}{\sigma_p}$$

$$r_f = \text{Risksiz faiz oranı}$$

$$r_p = \text{Yatırımın ortalama getirisi}$$

$$\sigma_p = \text{Yatırımın standart sapması}$$

M-kare performans ölçütü: Standart sapmayı risk değeri olarak kullanan başka bir ölçüt ise M-kare performans ölçütüdür. Bu ölçütte yatırım araçları aynı oynaklık ile düzenlenerek değerlendirilir. Genel olarak piyasa oynaklığının kullanıldığı bu yöntemde yatırım araçları için düzenlenen getiri oranlarına bakarak (M-kare oranları) karşılaştırılabilirler. M-kare oranı aşağıdaki gibi formüle edilmektedir (Modigliani & Modigliani, 1997).

$$M^2 = r_{p^*} - r_m$$

Sharpe Oranı üzerinden bakılacak olursa şu şekilde hesaplanmaktadır (Scholz & Wilkens, 2005);

$$M^2 = (\text{Sharpe Oranı})\sigma_m - (r_m - r_f)$$

$$r_m = \text{Piyasa getirisi}$$

$$r_f = \text{Yatırımın faiz oranı}$$

$$\sigma_m = \text{Piyasa standart sapması}$$

Sortino oranı: Bir yatırım varlığı, portföy veya stratejinin riske uyarlanmış getirisini ölçen diğer bir ölçüt ise Sortino Oranıdır. Bu model, Sharpe oranının bir modifikasyonudur. Sharpe oranı tüm oynaklığa eşit şekilde etki ederken, Sortino Oranı yalnızca kullanıcı tarafından belirlenen bir hedefin veya istenen getiri oranının altına düşen getirilere etki etmektedir (Sortino & Price, 1994).

Sortino Oranına göre, standart sapma yerine aşağı yönde sapma kullanılır. Bu şekilde getiri dağılımlarının asimetrik olma problemine çözüm yaratmaktadır (Géhin, 2004).

$$SR = \frac{\bar{r}_p - MAR}{\sqrt{\frac{\sum_{t=1}^T (r_{pt} - MAR)^2}{T}}}$$

$MAR = \text{Minimum kabul edilebilir değer}$

$\bar{r}_p = \text{Yatırımın ortalama getirisi}$

$r_{pt} = \text{Yatırımın } t \text{ zamandaki getirisi}$

$T = \text{İncelenen ayların sayısı}$

Treynor oranı: Kabul edilen her bir piyasa risk birimi başına çeşitlendirilebilir riski olmayan bir yatırımda kazanılabilecek getiri oranını ifade etmektedir. Temelde Sharpe Oranı ile aynı özelliği taşımaktayken, Treynor oranı risk ölçütü olarak beta katsayısını kullanmaktadır (Treynor, 1965). bu yöntemde Treynor, yatırım aracını iyi şekilde çeşitlendirilmiş olarak kabul ederek, riskin çeşitlendirilebileceğini göz ardı etmektedir. Sistemik olmayan riskini etki dışı bırakmaktadır.

$$T = \frac{r_p - r_f}{\beta_p}$$

$r_p = \text{Yatırım getirisi}$

$r_f = \text{Risksiz faiz oranı}$

$\beta_p = \text{Yatırımın sistematik riski}$

T-kare performans ölçütü: Treynor oranını yüzdelik getiri oranı gösterimine çeviren bu yöntem, M-kare yönteminde olduğu gibi değerlendirilen yatırım aracını risksiz faiz oranı ile düzenleyerek risk düzeltmesi yapmaktadır (Samarakoon & Hasan, 2006). Yatırımın sistematik olmayan riskini etki dışı bırakmaktadır.

$$T^2 = (\text{Treynor Oranı}) - (r_m - r_f)$$

$r_m = \text{Piyasa getirisi}$

$r_f = \text{Risksiz faiz oranı}$

Jensen (Alfa) ölçütü: Jensen ölçütü, yatırım aracının performansını tek bir değerle ölçmektedir. Bu ölçüt yatırım aracı getirileri ile pazar getirileri arasında kurulan regresyon denkleminin sabit terimi olan alfa katsayısıdır. Pozitif alfa katsayısı, yatırım aracının başarılı olduğunu,

negatif alfa katsayısı ise başarısız olduğunu ifade etmektedir (Jensen, 1968). Yatırımın sistematik olmayan riskini etki dışı bırakmaktadır.

$$\alpha_p = \bar{r}_p - [\bar{r}_f + \beta_p(\bar{r}_m - \bar{r}_f)]$$

$$\alpha_p = \text{Jensen alfa değeri}$$

$$\bar{r}_p = \text{Yatırımın ortalama getirisi}$$

$$\bar{r}_f = \text{Ortalama risksiz faiz oranı}$$

$$\bar{r}_m = \text{Ortalama piyasa getirisi}$$

Değerleme oranı: Sistematik riske göre performans ölçen modellerde problemlili olan taraf portföyün iyi çeşitlendirilmiş olduğu kabul edilerek sistematik olmayan riski etki dışı bırakmalarıdır. Değerleme oranında (Appraisal Ratio) ise yatırımın alfa oranı yatırımın sistematik olmayan riskine bölünerek bu düzeltme sağlanmaktadır (Hecht, 2014). İlgili formül şöyle gösterilmektedir;

$$AR = \frac{\alpha_p}{\sigma_p}$$

$$\alpha_p = \text{Jensen alfa değeri}$$

$$\sigma_p = \text{Sistematik olmayan risk}$$

CF VaR a göre düzeltilmiş Sharpe oranı: Bu yöntemde, Cornish Fisher VaR değeri kullanarak Sharpe oranında yaşanan dağılımın yüksek momentlerini etkiye alamama sorununu düzeltmek için Sharpe oranının paydası CF VaR ile değiştirilmiş ve Düzeltilmiş Sharpe Oranı hesaplanmıştır. Bu metodla sistematik olmayan riske göre performans ölçen Sharpe oranı, potansiyel maksimum kayba göre performans ölçümüne uyarlanmıştır (Sharma, 2005).

Cornish Fisher VaR değeri iki aşamada hesaplanmaktadır (Maillard, 2012). İlk aşamada Cornish Fisher Z değeri bulunmaktadır;

$$Z_{cf} = Z + \frac{1}{6}(Z^2 - 1)S + \frac{1}{24}(Z^3 - 3Z)K - \frac{1}{36}(2Z^3 - 5Z)S^2$$

Bu denklemde Z normal dağılıma ait kritik değeri, S (skewness) eğiklik ve K (kurtosis) diklik değerini ifade eder. Bu hesaplamanın amacı veri dağılımına daha uygun bir güven düzeyi hesaplamaktır (Tekler, Karakurum, & Tav, 2008). İkinci aşama ise CF VaR hesaplamasının yapılmasıdır;

$$CF VaR = PV * \sigma * Z_{cf} * \sqrt{HP}$$

Formülde PV yatırımın piyasa değerini, HP elde tutma süresini ifade etmektedir. Bu veriler eklenerek oluşturulan CF VaR a göre düzeltilmiş Sharpe oranı şöyledir (Sharma, 2005);

$$MS = \frac{r_p - r_f}{CF VaR}$$

$$r_p = \text{Yatırım getirisi}$$

$$r_f = \text{Risksiz faiz oranı}$$

Fama ölçütü: Eugene Fama, 1972 yılında beklenen getiriyi aşan getiriyi, toplam risk primine göre ölçmüştür. Yatırım fonu performansının yöneticinin seçicilik ve zamanlama yeteneğine bağlı olarak belirlendiğini göstermiştir (Fama, 1972). Fama ölçütünde bir yatırımın getirisini ve performansını belirleyen dört temel bileşen bulunmaktadır. Bu bileşenler risksiz faiz oranı, toplam risk etkisi, mükemmel çeşitlendirme yapılamamasının etkisi ve yatırımcının seçicilik becerisinin kazandırdığı net getiri olarak sıralanmaktadır (Yücel, 2016).

$$F_p = \text{Fon Getirisi} - \text{Risksiz Getiri} - \text{Toplam Riske Göre Getiri}$$

$$F_p = (r_p - r_f) - \left[\frac{\sigma_p}{\sigma_m}\right](r_m - r_f)$$

$$r_p = \text{Yatırım getirisi}$$

$$r_f = \text{Risksiz faiz oranı}$$

$$r_m = \text{Piyasa getirisi}$$

$$\sigma_p = \text{Yatırımın standart sapması}$$

$$\sigma_m = \text{Piyasa standart sapması}$$

Optimal Portföy ve Etkin Sınır: Birden fazla yatırım aracının getirisi, her bir yatırım aracının getirilerinin aritmetik ortalaması ile yatırım aracının toplam bileşendeki oranı çarpılarak bulunabilmektedir. Ancak birden fazla yatırım aracının riski hesaplanmak istendiğinde durum bu hesaplardan biraz daha karmaşık olmaktadır. Bunun sebebi Markowitz'in savunduğu üzere, kullanılan yatırım araçlarının risklerinin aralarındaki ilişkinin yönüne ve şiddetine esasen yatırım araçları toplamının riskini beklendik veya beklenmedik yönde etkileyebilmesidir. Bu sebeple birden fazla yatırım aracının riski hesaplanırken aralarındaki bağ da dikkate alınmaktadır. Birden fazla yatırım aracının getirisinin ve riskinin bulunmasında aşağıdaki formüller uygulanmaktadır (Kardiyen, 2008);

$$E(r_p) = \sum_{i=1}^n E(r_i)x_i$$

$$E(r_p) = \text{Portföyün beklenen getirisi}$$

$$x_i = i \text{ yatırım aracının bileşendeki oranı}$$

$$\sigma_p^2 = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n \text{cov}(r_i, r_j)x_i x_j$$

$$\text{cov}(r_i, r_j) = i \text{ ve } j \text{ yatırım araçlarının getirilerinin kovaryansı}$$

$$n = \text{mevcut yatırım aracı sayısı}$$

Markowitz, yatırımcının amacının beklediği getiriyi elde ederken, edineceği riski en aza indirmek olduğunu öne sürmüştür. Bu bilgiler ışığında, birden fazla yatırım aracının dahil olduğu bileşen için optimum bileşen için hesaplanan formül ve oluşturulan kısıtlar şöyledir (Markowitz, 1952);

$$\min \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n x_i x_j \sigma_{ij}$$

$$\sum_{i=1}^n x_i \mu_i \geq R$$

$$\sum_{i=1}^n x_i = 1$$

$$0 \leq x_i \leq 1 \quad i = 1, 2, \dots, n$$

$\mu_i = i$ yatırım aracının beklenen getirisi ($i = 1, 2, \dots, n$)

$R =$ hedeflenen beklenen getiri düzeyi

Formüllerde, minimize edilmek istenen amaç fonksiyonu, yatırım aracının hedeflenen beklenen getirisi ile bileşendeki her bir yatırım aracının çarpımlarının toplamı uygulanırken, bileşendeki yatırım araçlarının ağırlıklarının toplamının 1 olması gerektiğine dair kısıt ifade edilmiştir.

İlgili hesaplamalarla oluşturulan söz konusu bileşenler, verilen ve ya daha yüksek beklenen getiri ve verilen ve ya daha düşük risk için maksimum beklenen getiriye sahiptir ve bu bileşenler etkin portföyler olarak adlandırılmaktadırlar. Etkin portföy tarafından elde edilen beklenen getiri ve risk, etkin ortalama-varyans bileşeni olarak adlandırılmaktadır. Tüm etkin ortalama-varyans kombinasyonları kümesi de "etkin sınır" olarak ifade edilmektedir (Jacobs, Levy, & Markowitz, 2005). Bu bilgiler ışığında, beklenen getiri seviyesinde en düşük risk sağlayan yatırım aracı bileşimi etkin sınırdaki yer almaktadır. Etkin sınır, her bir beklenen getiri seviyesinde, yatırımcılara uygun yatırım aracı seçmede en iyi seçeneği sağlamaktadır (Fernández & Gómez, 2007).

Bulgular

Baz verilere ait ilgili portföy performans ölçüm modelleri sonuçlarının büyükten küçüğe sıralanmış ve Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Baz Verilere Ait Portföy Performans Ölçüm Modellerinin Karşılaştırılması

Sharpe	Treynor	Jensen	M2	T2	Sortino	Değerl. Oranı	Fama	MS
Optimum	XRP	XRP	Optimum	XRP	Optimum	Tümü	XRP	GBP
Kripto	Kripto	ETH	Kripto	Kripto	Kripto	Optimum	ETH	BRENT
Tümü	BTC	Kripto	Tümü	BTC	Tümü	Kripto	Kripto	Corn
ETH	Tümü	Optimum	ETH	Tümü	ETH	BTC	Optimum	Emtia
XRP	GBP	BTC	XRP	GBP	XRP	ETH	BTC	Gold
BTC	Kur	Tümü	BTC	Kur	BTC	XRP	Tümü	DAX
EUR	USD	Endeks	EUR	USD	EUR	EUR	EUR	Endeks
USD	EUR	XU100	USD	EUR	USD	Endeks	USD	Dow30

Kripto Paraların Yatırım Amaçlı Kullanımı: Riskler ve Getiriler

Kur	Endeks	EUR	Kur	Endeks	Kur	USD	BRENT	XU100
GBP	XU100	USD	GBP	XU100	GBP	BRENT	Kur	Tümü
BRENT	Dow30	Kur	BRENT	Dow30	BRENT	Kur	GBP	BTC
XU100	DAX	Dow30	XU100	DAX	XU100	XU100	XU100	Kripto
Dow30	Emtia	GBP	Dow30	Emtia	Dow30	GBP	Dow30	Optimum
Gold	BRENT	BRENT	Gold	BRENT	Gold	Dow30	Gold	Kur
Corn	Corn	Emtia	Corn	Corn	Corn	Corn	Emtia	ETH
Emtia	Gold	Gold	Emtia	Gold	Emtia	Gold	Corn	USD
Endeks	Optimum	DAX	Endeks	Optimum	Endeks	Emtia	Endeks	EUR
DAX	ETH	Corn	DAX	ETH	DAX	DAX	DAX	XRP

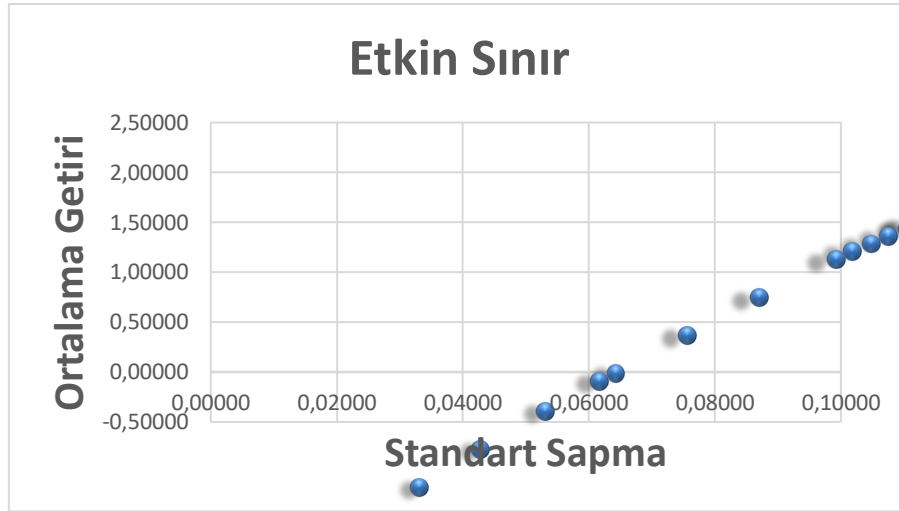
Tablo incelendiğinde tüm portföy performans ölçüm modellerinde en iyi yatırım aracını kripto paralar ve kripto paraların içeriğini oluşturduğu veya içeriğinde bulunduğu portföylerin oluşturduğu görülmektedir. Tabloda kripto paralar mavimsi, kripto portföyü turuncu, optimum portföy yeşil, tüm varlıkların yer aldığı portföy ise sarı renklendirilmiştir.

Baz alınan tarihler aralığında ilgili on iki temel yatırım aracının katıldığı optimum portföy hesaplamasının sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Baz Verilere Ait Optimum Portföy Hesaplaması Sonuçları

Optimum Portföy	Ağırlık
BTC	0,2157554
ETH	0,2391546
XRP	0,158075
USD	0
EUR	0,387015
GBP	0
XU100	0
Dow30	0
DAX	0
Gold	0
BRENT	0
Corn	0
Toplam	1
Beklenen Getiri	1,1935069
Standart Sapma	0,0295757
Yıllık Standart Sapma	0,5650437
Hazine Bonosu	0,1839

Tablo incelendiğinde optimum portföyü oluşturan dört yatırımdan üçünün kripto paralardan oluştuğunu ve portföyün %61ini oluşturduğu görülmektedir. Portföye katılan diğer yatırım aracının ise %39 a yakın bir oran ile EUR olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Baz verilere ait etkin sınır eğrisi

Optimum portföy ile oluşturulan etkin sınır eğrisi ise üstte, şekilde gösterilmiştir.

İlk 6 ay kontrol verilerine ait portföy performans ölçüm modelleri sonuçlarının büyükten küçüğe sıralanmış ve Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. İlk 6 Ay Kontrol Verilerine Ait Portföy Performans Ölçüm Modellerinin Karşılaştırılması

Sharpe	Treynor	Jensen	M2	T2	Sortino	Değerl. Oranı	Fama	MS
BTC	DAX	DAX	BTC	DAX	BTC	Dow30	DAX	EUR
Optimum	Endeks	Endeks	Optimum	Endeks	Optimum	Emtia	Endeks	Kur
ETH	Tümü	BTC	ETH	Tümü	ETH	Optimum	BTC	USD
Kripto	XRP	ETH	Kripto	XRP	Kripto	BTC	ETH	GBP
Tümü	Emtia	Kripto	Tümü	Emtia	Tümü	BRENT	Kripto	Tümü
DAX	Corn	Tümü	DAX	Corn	DAX	Kripto	Tümü	DAX
Endeks	EUR	Optimum	Endeks	EUR	Endeks	ETH	Optimum	XU100
BRENT	Dow30	XRP	BRENT	Dow30	BRENT	Tümü	XRP	Endeks
Emtia	GBP	BRENT	Emtia	GBP	Emtia	Corn	BRENT	Dow30
Dow30	Kur	Emtia	Dow30	Kur	Dow30	XRP	Emtia	Gold
XRP	USD	Dow30	XRP	USD	XRP	Endeks	Dow30	BTC
Corn	XU100	Corn	Corn	XU100	Corn	Gold	Corn	Corn
Gold	Gold	Gold	Gold	Gold	Gold	DAX	Gold	Kripto
USD	Optimum	XU100	USD	Optimum	USD	XU100	USD	Optimum
GBP	BRENT	USD	GBP	BRENT	GBP	GBP	Kur	Emtia
Kur	ETH	GBP	Kur	ETH	Kur	USD	GBP	ETH
EUR	BTC	Kur	EUR	BTC	EUR	Kur	EUR	BRENT
XU100	Kripto	EUR	XU100	Kripto	XU100	EUR	XU100	XRP

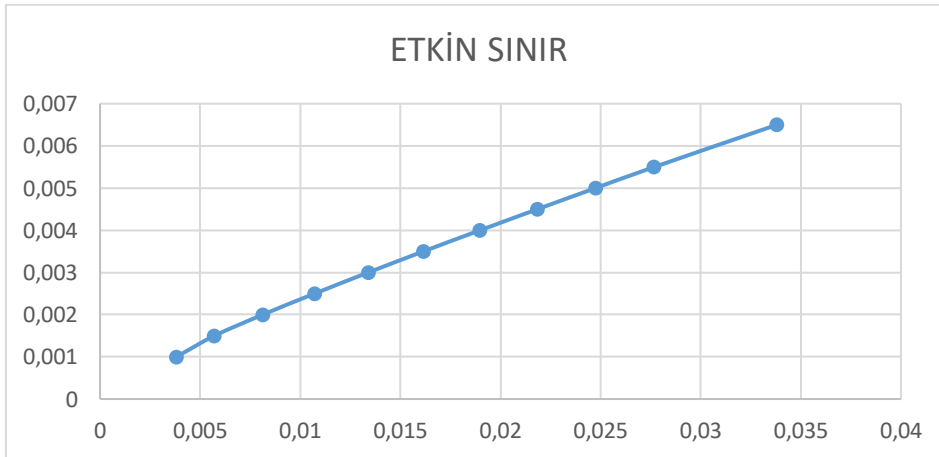
Tablo incelendiğinde tüm portföy performans ölçüm modellerinde en iyi yatırım aracını kripto paralar ve kripto paraların içeriğini oluşturduğu veya içeriğinde bulunduğu portföylerin oluşturduğu görülmektedir. Tabloda kripto paralar mavi, kripto portföyü turuncu, optimum portföy yeşil, tüm varlıkların yer aldığı portföy ise sarı renklendirilmiştir.

İlk 6 ay kontrol verilerini içeren tarihler aralığında ilgili on iki temel yatırım aracının katıldığı optimum portföy hesaplamasının sonuçları ise Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. İlk 6 Ay Kontrol Verilerine Ait Optimum Portföy Hesaplaması Sonuçları

Optimum Portföy	Ağırlık
BTC	0,39
ETH	0
XRP	0
USD	0
EUR	0
GBP	0
XU100	0
Dow30	0,28
DAX	0,01
Gold	0
BRENT	0,19
Corn	0,13
Toplam	1
Beklenen Getiri	0,0033839
Standart Sapma	0,015506
Yıllık Standart Sapma	0,2962426
Hazine Bonosu	0,000595

Tablo incelendiğinde optimum portföyü oluşturan beş yatırım aracından birinin kripto paralardan oluştuğunu ve portföyün %39 unu oluşturduğu görülmektedir. Diğer %61 oranını ise Dow30, DAX, BRENT ve Corn yatırım araçları oluşturmaktadır.

Şekil 5. İlk 6 ay kontrol verilerine ait etkin sınır eğrisi

Optimum portföy ile oluşturulan etkin sınır eğrisi ise üstte, şekilde gösterilmiştir.

12 aylık verilere ait portföy performans ölçüm modelleri sonuçlarının büyükten küçüğe sıralanmış ve Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. 12 Aylık Verilere Ait Portföy Performans Ölçüm Modellerinin Karşılaştırılması

Sharpe	Treynor	Jensen	M2	T2	Sortino	Değerl. Oranı	Fama	MS
BTC	DAX	DAX	BTC	DAX	BTC	Gold	DAX	XRP
Tümü	Endeks	Endeks	Tümü	Endeks	Tümü	Dow30	Endeks	EUR
Endeks	Tümü	BTC	Endeks	Tümü	Endeks	Kur	BTC	Corn
DAX	XRP	Tümü	DAX	XRP	DAX	USD	Tümü	Tümü
Dow30	BRENT	ETH	Dow30	BRENT	Dow30	GBP	Dow30	DAX
XU100	Corn	Kripto	XU100	Corn	XU100	EUR	XU100	Endeks
Gold	Dow30	Optimum	Gold	Dow30	Gold	BTC	Gold	XU100
BRENT	XU100	BRENT	BRENT	XU100	BRENT	Tümü	GBP	Dow30
GBP	EUR	GBP	GBP	EUR	Emtia	BRENT	BRENT	Kripto
Optimum	USD	Gold	Optimum	USD	GBP	Optimum	Kur	BTC
Kripto	Kur	Kur	Kripto	Kur	Optimum	Emtia	USD	Optimum
ETH	GBP	USD	ETH	GBP	Kripto	Endeks	EUR	Emtia
Emtia	Gold	Emtia	Emtia	Gold	ETH	Kripto	Emtia	Gold
Kur	Optimum	Dow30	Kur	Optimum	Kur	ETH	Optimum	ETH
USD	Emtia	EUR	USD	Emtia	USD	DAX	Corn	BRENT
EUR	Kripto	XU100	EUR	Kripto	EUR	XU100	Kripto	USD
Corn	ETH	Corn	Corn	ETH	Corn	Corn	ETH	Kur
XRP	BTC	XRP	XRP	BTC	XRP	XRP	XRP	GBP

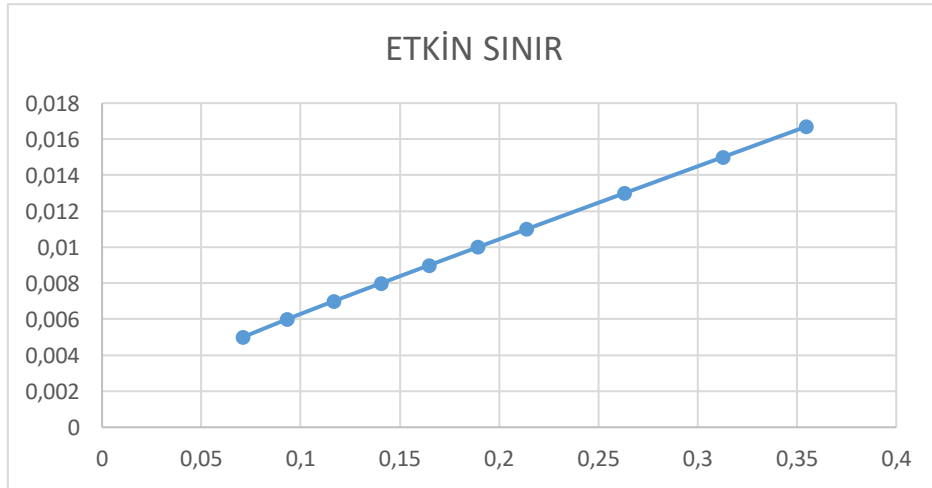
Tablo incelendiğinde tüm portföy performans ölçüm modellerinde en iyi performans sunan yatırım araçları arasında kripto paralar bulunduğu ve kripto paraların içeriğini oluşturduğu veya içeriğinde bulunduğu portföylerin oluşturduğu görülmektedir. Tabloda kripto paralar mavi, kripto portföyü turuncu, optimum portföy yeşil, tüm varlıkların yer aldığı portföy ise sarı renklendirilmiştir.

12 aylık kontrol verilerini içeren tarihler aralığında ilgili on iki temel yatırım aracının katıldığı optimum portföy hesaplamasının sonuçları ise Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. 12 Aylık Verilere Ait Optimum Portföy Hesaplaması Sonuçları

Optimum Portföy	Ağırlık
BTC	0,08
ETH	0
XRP	0
USD	0,01
EUR	0
GBP	0,13
XU100	0,17
Dow30	0,33
DAX	0,01
Gold	0,24
BRENT	0,02
Corn	0
Toplam	1
Beklenen Getiri	0,0007818
Standart Sapma	0,0046621
Yıllık Standart Sapma	0,0890688
Hazine Bonosu	0,0003151

Tablo incelendiğinde optimum portföyü oluşturan sekiz yatırım aracından birinin kripto paralardan oluştuğunu ve portföyün %8 ini oluşturduğu görülmektedir. Çoğunluğu oluşturan Dow30 ve diğer yatırım araçları ise USD, GBP, XU100, DAX, Gold ve BRENT olmuştur.

Şekil 6. 12 aylık verilere ait etkin sınır eğrisi

Optimum portföy ile oluşturulan etkin sınır eğrisi üstte, şekilde gösterilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Kripto paralar kelime anlamı ile 'cryptocurrency', 'crypto' ve 'currency' kelimelerinin birleşimi ile ifade edilir olmuştur. Kripto para; mülkiyet haklarını korumak için kriptoloji (şifreleme) kullanan sanal bir para birimidir. Kripto paralar, merkezi olmayan şifrelenmiş sistemlerde, belirlenen miktarlarda ve her bir kripto para birimine özel belirlenen koşullara

bağlı şartlarda üretilirler. Bu şifreleme hem kayıt güvenliğini sağlamak için hem de yeni para üretimi sürecinde kullanılmaktadır. Kişisel şifrelenmiş kayıtlarda tutulan kripto paralar için banka hesabına ihtiyaç yoktur. Ayrıca kripto paraların el değiştirmesi için banka gibi aracı diğer herhangi bir kuruma da ihtiyacı yoktur.

Kripto paraların portföy riskine ve getirisine etkilerinin ölçüldüğü ve yorumlandığı bu çalışmada kripto paraların yatırımcılar için faydalı portföy aracı olarak kullanılabilirliği araştırılmış, aktif para birimi olarak kullanımlarına yönelik incelemelerde bulunulmuştur. Yazınsal araştırmalar ile doğrudan devlet müdahalesine tabi tutulamayan sanal para birimleri olan kripto paraların reel ekonomiye doğrudan etki etme gücüne sahip olduğu tekrar anlaşılmıştır. İşlem masrafları yok denecek kadar az olan ve kısa sürede çok yüksek işlem hacimlerine ulaşan kripto paraların bu işlem düzeyine ulaşmasında yatırımcıların yüksek oynaklık düzeylerini fırsata çevirme çabaları olduğu ulaşılan sonuçlardan bir diğeridir.

Kripto paraların portföy riski ve getirisine etkilerini bilimsel olarak incelemek yatırımcıların karar alma süreçlerinde doğru kararlar vermelerine yardımcı olmak açısından önemlidir. Evren ve örneklem olarak 2018 yıl sonu itibariyle kripto para piyasalarında en yüksek işlem hacmine sahip üç kripto para (Bitcoin, Ethereum, Ripple), ülkemizde en yüksek işlem hacmine sahip üç döviz kuru (Dolar, Euro, İngiliz Sterlini), ülkemizde yaygın olarak yatırım araçları içerisinde yer alan üç endeks (Borsa İstanbul XU100, Dow Jones Borsası DOW30, Alman Birleşik Borsa Endeksi DAX) ve işlem hacmi en yüksek üç emtia'nın (Altın, Brent Petrol, Mısır) incelendiği bu çalışmada portföy performans ölçüm modelleri ile baz veriler için karşımıza çıkan sonuçlarda kripto paraların tüm yatırım seçimlerinde etkin rol oynadığını göstermektedir. Bu etkinlik çarpıcı bir şekilde tüm değerlemelerde üst sıralara ulaşacak kadar yüksektir. Yine baz alınan veriler için optimum portföy hesaplaması yapıldığında portföyün %61'ini kripto paraların oluşturması bu sonucu desteklemektedir. Baz veriler için elde edilen bir diğer sonucu ise etkin sınır grafiği vermektedir; risk (standart sapma) arttıkça getiri artmaktadır.

İlk 6 aylık kontrol grubu verilerinin analizinden elden edilen bulgulardan toplam riske göre performans ölçen metotlarda kripto paraların baz verilerle yapılan ölçümlerdeki verimliliğini tam olarak sağlayamasa da performans ölçümlerinde üst sıraları koruduğu anlaşılmaktadır. Fakat sistematik riske göre performans ölçen, potansiyel maksimum kayba göre performans ölçen ve piyasa zamanlamasına göre performans ölçen modellerde tercih edilebilirlik düşmektedir. Bu durumun sebebi olarak sistematik riskin, yani genel ekonomik koşullardan kaynaklanan ve dolayısıyla tüm yatırım araçlarını etkileyen, kaçınılamayan riskin arttığı sonucuna varılmaktadır. Portföy performans ölçümlerinin akabinde optimum portföy incelemesi yapıldığında bu konjonktür altında kripto paralarının %39 düzeyinde portföy içerisinde yer aldığı görülmesi portföy içerisindeki payının baz alınan yıla göre düşmesine rağmen kripto paraların tercih edilebilirliğini arttırdığı düşünülmektedir. İlk 6 aylık kontrol grubu için etkin sınıra baktığımızda daha keskin artan risk-getiri eğrisi sonucuna ulaşılmaktadır. Bu keskinliğin sistematik riskin artışından kaynaklandığı düşünülmektedir.

12 aylık veriler ile oluşturulan kontrol grubu verilerinin bulgu ve yorumlarını incelediğimizde, ilk 6 aylık kontrol grubu verilerinde karşılaştığımız gidişatın artarak devam ettiği görülmektedir. Performans ölçüm modelleri, toplam riske göre ölçümlerde kripto para bileşimini barındırırken, sistematik riske göre performans ölçen, potansiyel maksimum kayba göre performans ölçen ve piyasa zamanlamasına göre performans ölçen modellerde kripto para tercih edilebilirliği alt sıralara düşmeye devam etmektedir. Artan sistematik riskin

etkisini 12 aylık veriler ile oluşturulan kontrol grubunun optimum portföy incelemesinde karşılaştığımız altının portföy içerisindeki artışı da kanıtlar niteliktedir. Sistemik risk artışının etkisini iyice keskinleşen 12 aylık kontrol verileri grubuna ait etkin sınır eğrisi de göstermektedir. Sistemik riskteki bu artışın devam etmesine rağmen optimum portföy içeriğinde kripto para bileşeni mevcudiyetini koruması kripto paraların yatırım tercihlerinde ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu dönemde gerçekleşen risk artışını Covid-19 ile ilişkilendiren ve anlamlı ilişki bulan çalışmalar mevcuttur. Araştırma sonuçlarında Covid-19 döneminde risk artışı görülmesi ile Covid-19'un portföy içeriğindeki değişikliğe etki ettiği düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın sadece Covid-19 öncesi ve sonrası dönem ile araştırılarak bu konunun irdelenmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir. Ulaşılan bulgularda, kripto paraların portföy çeşitlendirmesi açısından iyi bir varlık olabileceğini ifade eden literatürdeki çalışmaların sonuçları ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Günümüz ekonomisinde yüksek işlem düzeyi ile ekonomilere etkisinin anlaşılması, kripto paraların risk-getiri düzeyinin yani artan riske karşı sağladığı getirinin incelenen diğer yatırım araçlarından daha fazla olduğunun anlaşılması, artan sistemik riske karşı yatırım araçlarının içerisinde yer bulabilmesi ile iyi bir yatırım aracı seçeneği oluşturabilmesi ve devletler tarafından bir para birimi statüsü ile kullanımına hukuki olarak imkan verilemeyeceğinin anlaşılması ile yatırım aracı olarak ekonomilerde yer alacağı düşünüldüğünde bu çalışmadan elde edilen sonuçların gelecekte tüm kullanıcılara bilgi sağlayacağı düşünülmektedir. Devletlerin senyoraaj hakkı ile tek ve mutlak güç olarak dilediği gibi para üretimi sağlaması, her türlü politik kararların para birimlerine etkisi düşünüldüğünde kripto paralar bu etkilerden kurtulmak isteyen yatırımcılar için bir çıkış yolu oluşturabilmektedir. Daha az sistemik riske maruz kalmak her yatırımcı için değerli bir fırsat olacaktır. Bu sebeple portföy içeriğinde kripto para birimi tercihlerinde sistemik ve sistemik olmayan riskleri ayırarak portföy performanslarını incelemek faydalı bilgi sağlamaktadır. Arzı sabit ve enflasyondan etkilenmeyen, politik risklerden arındırılmış bir kripto paranın toplumun tümüne etki etmesi ve herkes tarafından global bir para birimi olarak kullanılması gün geçtikçe daha mümkün görünmektedir. Tüm bunlarla birlikte para değişimlerinin aracısız, sadece ağdan ağa iletişim ile minimum gecikme ile yapılması kripto paralara ilgiyi her geçen gün artırmaya yetecektir.

Kripto paraların tanınırlığı ve kabul edilebilirliği arttıkça değer kazandığı ve yatırımcılarına sağladıkları getirinin de arttığı görülmektedir. Baz veriler, 6 aylık kontrol verileri ve 12 aylık kontrol verileri ile yapılan optimum portföy hesaplamalarında Bitcoin'in portföy içerisindeki payı da bu sonucu destekler niteliktedir. Kripto paraların ülkemizde tanınması ve kabul edilebilirliğinin artması kullanıcılarının bilgisayar ve internet ağları bilgilerine sahip olması ile de bağlantılıdır. Bu etmen aynı zamanda kripto para piyasasına ilgi gösterecek demografik grubu da şekillendirmektedir. Ülkemizde bilgisayar ve internet ile geç yaşta tanışan nüfusun kripto paralara karşı daha mesafeli bir tutum sergilemesi olağandır.

Geleneksel finans yatırım araçlarından farklı niteliklere sahip kripto para yatırım araçlarını, içinde bulunduğu potansiyel fayda ve kullanım alanlarının nasıl bir kazanç sağlayacağı anlaşılabilen durumdan çıkartarak yatırımcıların ve diğer kullanıcılar tarafından anlaşılması, yatırımcıların ve diğer kullanıcıların faydasına sunulması açısından portföy teorileri ve modern portföy yaklaşımı kullanılarak bir açıklama getirmek bu çalışmada hedeflenmiş ve sonuçları irdelenmiştir. Daha fazla ve çeşitli yöntemler ile kripto paralar üzerine çalışmalar yaparak tüm bulguların bir arada incelendiği ve daha derin veri aralığı ile her an değişim içerisinde olan bu sıra dışı ekonomik sistemde belirsizlikleri kaldırmak gerek

son kullanıcılar için gerek akademik araştırmalar için yön gösterici olabilecektir. Bu kapsamda binlerce kripto para içerisinde işlem hacmi en yüksek üç kripto paranın etkileri ile analiz edilen bu çalışmayı, daha volatil kripto paralar ile farklılaştırmak başka sorulara da yanıt sağlayabilecektir. Ayrıca aynı yatırım araçlarını farklı analiz yöntemleri ile ölçüp karşılaştırmak da yeni cevaplar karşımıza çıkarabilecektir. Bu bilgiler ışığında araştırmacılar için bu sahada çokça ve birbirinin tekrarına düşmeyen araştırma yönlerinin varlığı da göz önüne alındığında yeni ve özgün çalışmalar yaparak çalışmalarını tamamlanan diğer çalışmalar ile karşılaştırmaları ve bu ekonomik sistemdeki belirsizlikleri gidermeye katkı sağlamaları tavsiye edilmektedir. Bu araştırmada her bir yatırım aracı önce portföy içerisinde eşit ağırlıklandırılmış ve daha sonra optimum ağırlıklandırma bulunmuştur. Yatırım araçlarına verilen ağırlıklar araştırmamızda önemli bir kısıtı oluşturmaktadır. Yeni arayışlar ve araştırma fikirleri ile ağırlıkların farklılaştırılması ve/veya portföy içeriğinin farklılaştırılması ile elde edilecek yeni bulgular kripto paralar hakkında faydalı bilgiler sağlayacaktır. Kripto paraları işletme finansmanı açısından değerlendiren kuruluşlar, bireysel yatırımcılar ve diğer son kullanıcılar için ise kripto para yatırım araçlarındaki oynaklık ile yüksek riski gözleterek karar almaları ve kripto paraların yatırımlarını çeşitlendirmede önemli bir varlık olacağı bulguları ile yatırımlarında mutlak suretle yer vermeleri önerilmektedir.

Kaynakça

- Akmut, Ö. (1989). *Sermaye Piyasası Analizleri ve Portföy Yönetimi*. Ankara.
- Aksoy, E. (2018). *Bitcoin – Paradan Sonraki En Büyük İcat – Blockchain Teknolojisi ve Altcoin'ler*. İstanbul: Abaküs.
- Andrianto, Y., & Diputra, Y. (2017). The Effect of Cryptocurrency on Investment Portfolio Effectiveness. *Journal of Finance and Accounting*, 5(6), 229-238.
- Ankenbrand, T., & Bieri, D. (2018). Assessment of cryptocurrencies as an asset class by their Investment. *Management and Financial Innovations*, 15(3), 169-181.
- Ayan, T., & Akay, A. (2013). Tahmine Dayalı Portföy Optimizasyonu: Modern Portföy Teorisinde Risk ve Beklenen Getiri Kavramlarına Alternatif Bir Yaklaşım. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, EYİ 2013 Özel Sayısı.
- Basel Committee on Banking Supervision. (2003). *Risk Management Principles for Electronic Banking*. Basel. Ekim 9, 2020 tarihinde <https://www.bis.org/publ/bcbs35.pdf> adresinden alındı.
- Berk, N. (2000). *Finansal Yönetim*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Bernstein, P. L. (2008). *Tanrılara karşı riskin olağaniüstü tarihi*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Bilir, H., & Çay, Ş. (2016). Elektronik Para ve Finansal Piyasalar Arasındaki İlişki. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21-31.
- BIS CPMI. (2015). *Bank of International Settlements*. BIS: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d137.pdf> adresinden alındı
- Bocconi Students Investment Club. (2017, 5 7). *A Markowitz Walk Down Crypto-land: Modern Assets for Modern Portfolios*. bsic.it: bsic.it adresinden alındı
- Brauneis, A., & Mestel, R. (2019). Cryptocurrency-portfolios in a mean-variance framework. *Finance Research Letters*, 28, 259-264.

- Buterin, V. (2013). Ethereum: *A next-generation smart contract and decentralized application platform*. <https://ethereum.org/en/whitepaper/> adresinden alındı
- Can, V. (2007). Luca Pacioli Muhasebenin Babası mıdır? *Akademik Bakış*, 12.
- Ceylan, A., & Korkmaz, T. (1998). *Borsada Uygulamalı Portföy Yönetimi (3. b.)*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Charnes, A., Cooper, W. W., & Ijiri, Y. (1963). Breakeven Budgeting and Programming to Goals. *Journal of Accounting Research*, 16-43.
- Cooper, R. N., Dornbusch, R., & Hall, R. E. (1982). The Gold Standard: Historical Facts and Future Prospects. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1-56.
- Corbet, S., Lucey, B., Andrew, U., & Yarovaya, L. (2019). Cryptocurrencies as a financial asset: A systematic analysis. *International Review of Financial Analysis*, 62, 182-199.
- Ćosić, K., & Časni, A. Č. (2019). The impact of cryptocurrency on the efficient frontier of emerging markets. *Croatian Review of Economic, Business and Social Statistics*, 5(2), 64-75.
- Davies, G. (2002). *A History of Money: From Ancient Times to Present day*. Cardiff: University of Wales Press.
- Dhillon, V., Metcalf, D., & Hooper, M. (2017). *Blockchain Enabled Applications: Understand the Blockchain Ecosystem and How to Make it Work for You*. Florida, USA: Github Apress. doi:10.1007/978-1-4842-3081-7
- Ebrey, P. B. (1999). *The Cambridge Illustrated History of China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fama, E. F. (1972). Components of Investment Performance. *Journal of Finance*, 27(3), 551-567.
- Ferguson, N. (2011). *Paranın Yükselişi – Dünyanın Finansal Tarihi*. (B. Pala, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fernández, A., & Gómez, S. (2007). Portfolio Selection Using Neural Networks. *Computers & Operations Research*, 34, 1177-1191.
- Franco, P. (2014). *Understanding Bitcoin: Cryptography, Engineering and Economics*. John Wiley & Sons.
- Géhin, W. (2004). A Survey of the Literature on Hedge Fund Performance. Nice: EDHEC Business School - EDHEC Risk and Asset Management Research Centre.
- Graeber, D. (2015). *Borç: İlk 5000 Yıl*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Gül, Y. (2020). Kripto Paralar ve Portföy Çeşitlendirmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(65), 125-141.
- Hazewinkel, R. (2017). *Bitcoin: a diversifier, hedge or safe haven*. Tilburg University.
- Hecht, P. (2014, Kasım). *How to Evaluate Hedge Funds or Any New Investment: Alphas, Sharpe Ratios and the Underutilized -but Most Important- Appraisal Ratio*. Aralık 12, 2019 tarihinde Evanston Capital Management: <https://www.evanstoncap.com/docs/news-and-research/ecm-research-appraisal-ratio.pdf> adresinden alındı

- Hileman, G., & Rauchs, M. (2017). *Global Cryptocurrency Benchmarking Study*. Cambridge Center for Alternative Finance. <https://econpapers.repec.org/RePEc:lbs:altfin:201704-gcbs> adresinden alındı
- Jacobs, B., Levy, K., & Markowitz, H. (2005). Portfolio Optimization With Factors, Scenarios, and Realistic Short Positions. *Operations Research*, 53(4), 586-599.
- Jensen, M. C. (1968). The Performance of Mutual Funds in the Period 1945-1964. *The Journal of Finance*, 23(2), 389-416.
- Kajtazi, A., & Moro, A. (2019). The role of bitcoin in well diversified portfolios: A comparative global study. *International Review of Financial Analysis*, 61, 143-157.
- Kapusuzoğlu, A., & İbicioğlu, M. (2013, Nisan). Portföy Çeşitlemesi: İMKB'de Sektörel Endeksler Üzerine Bir Analiz. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 119-138.
- Kardiyen, F. (2008). Portföy Optimizasyonunda Ortalama Mutlak Sapma Modeli ve Markowitz Modelinin Kullanımı ve İMKB Verilerine Uygulanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2), 335-350.
- Keçeci, N. F. (2015). İkinci Derece Stokastik Baskınlık Kriteri ile Borsa İstanbul'da Etkinlik Analizi. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 2(3).
- Keskintürk, T., Demirci, E., & Tolun, S. (2010). İyi Çeşitlendirilmiş Portföy Büyüklüğünün Genetik Algoritma Tekniği Kullanılarak İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(2).
- Klabbers, S. (2017). *Bitcoin as an investment asset: The added value of bitcoin in a global market portfolio*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Korkmaz, T., Aydın, N., & Sayılğan, G. (2013). *Portföy Yönetimi*. (M. Başar, Dü.) Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Küçükbay, F., & Araz, C. (2016). Portfolio Selection Problem: A Comparison of Fuzzy Goal Programming and Linear Physical Programming. *An International Journal of Optimization and Control: Theories & Applications*, 6(2), 121-128. doi:DOI: 10.11121/ijocta.01.2016.00284
- Küçükkocaoğlu, G. (2002). Optimal Portföyün Seçimi ve İMKB Ulusal-30 Endeksi Üzerine Bir Uygulama. *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, 74-91.
- Law, J. (1705). *Money and Trade Considered With a Proposal for Supplying the Nation with Money*. Edinburgh: Andrew Anderson.
- Liow, K. H. (1997). The Historical Performance of Singapore Property Stocks. *Journal of Property Finance*, 111-125.
- Liu, W. (2018). Portfolio diversification across cryptocurrencies. *Finance Research Letters*, 29, 200-205.
- Lloyd, S. (1997). *Türkiye'nin Tarihi: Bir Gezginin gözüyle Anadolu Uygarlıkları*. (E. Varinlioğlu, Çev.) Ankara: Tübitak Yayınları.
- Maillard, D. (2012, Şubat 2). *A User's Guide to the Cornish Fisher Expansion*. SSRN: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1997178 adresinden alındı
- Markowitz, H. (1952, Mart). Portfolio Selection. *The Journal of Finance*, 7(1), 77-91.

- Martens de Wilmars, A., & Vondeling, W. (2019). *Bitcoin as a financial asset: Impact of Bitcoin on a well-diversified European portfolio*. Universite catholique de Louvain, Louvain School of Management. <http://hdl.handle.net/2078.1/thesis:15145> adresinden alındı
- Modigliani, F., & Modigliani, L. (1997). Risk Adjusted Performance. *Journal of Portfolio Management*, 23, 45-54.
- Mumcu, H. D. (2007). *Uluslararası Para Sistemi, Avrupa'nın Parasal Entegrasyonu ve Oca Teorisi*. İstanbul: Doktora Tezi.
- Nam, Y. (2017). *A New Opportunity of Bitcoin for Improving Portfolio Efficiency in Japan*. Ritsumeikan Asia Pacific University.
- Örten, R., Kurt, G., & Torun, S. (2011). Muhasebede Çift Taraflı Kayıtlama ve Kitab-Us Siyakat. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(1), 34-69.
- Platanakis, E., & Urquhart, A. (2019). Portfolio management with cryptocurrencies: The role of estimation risk. *Economics Letters*, 177, 76-80.
- Platanakis, E., Sutcliffe, C., & Urquhart, A. (2018). Optimal vs naïve diversification in cryptocurrencies. *Economics Letters*, 171, 93-96.
- Prableen, B. (2019 Mayıs 07). *Bitcoin May Be a Portfolio Diversifier but There Are Still Risks*. The Street: <https://www.thestreet.com/story/13877214/1/btcon-may-be-a-portfolo-dversfer-but-there-are-stll-rsks.html> adresinden alındı
- Quesnelle, J. (2018). *An Analysis of Anonymity in the Zcash Cryptocurrency*. Master's Thesis. University of Michigan-Dearborn.
- Ramage, A., & Craddock, P. (2000). *King Croesus' gold: excavations at Sardis and the history of gold refining*. Cambridge: Harvard University Art Museums.
- Reilly, F. K., & Brown, K. C. (2011). *Investment Analysis and Portfolio Management*. Cengage Learning.
- Resmi Gazete (6493 sayılı Kanun 27.06.2013 tarihli, 28690 sayılı Resmi Gazete 06 20, 2013).
- Ripple. (2016). *Whitepaper*, https://ripple.com/files/xrp_cost_model_paper.pdf. Ripple: https://ripple.com/files/xrp_cost_model_paper.pdf adresinden alındı
- Ryan, J. (2014). Historical Note: Did Double-Entry Bookkeeping Contribute to Economic Development, Specifically the Introduction of Capitalism? *Australasian Accounting Business & Finance Journal*, 8(3), 85-97.
- Saksonova, S., & Kuzmina-Merlino, I. (2019). Cryptocurrency as an Investment Instrument in a Modern Financial Market. *St Petersburg University Journal of Economic Studies*, 35(2), 269-282.
- Samarakoon, L. P., & Hasan, T. (2006). *Portfolio Performance Evaluation*. C.-F. Lee içinde, *The Encyclopedia of Finance* (s. 617-622). Springer.
- Scholz, H., & Wilkens, M. (2005). A Jigsaw Puzzle of Basic Risk Adjusted Performance Measures. *The Journal of Performance Measurement*, 57-64.
- Sharma, M. (2005). *Searching for the Perfect Risk-Adjusted Performance Measure*. Aralık 18, 2019 tarihinde QuantZ Capital Management LLC: <http://www.quantzcap.com/RAPM%20by%20Sharma.pdf> adresinden alındı

- Sharpe, W. F. (1994). The Sharpe Ratio. *The Journal of Portfolio Management*, 21(1), 49-58.
- Smith, L. M. (2018). *Luca Pacioli: The Father of Accounting*. Texas: SSRN. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2320658 adresinden alındı
- Sortino, F., & Price, L. (1994). Performance Measurement in a Downside Risk Framework. *Journal of Investing*, 3, 59-65.
- Tarlan, S. (1986). *Tarihte Bankacılık*. Ankara: Ankara: Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayını.
- Teker, S., Karakurum, E., & Tav, O. (2008). Yatırım Fonlarının Risk Odaklı Performans Değerlemesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 89-105.
- Tezer, Ö., & Çolak, Ö. F. (1999). *Finansal Sistem ve Bankalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Treynor, J. L. (1965). How to Rate Management of Investment Funds. *Harvard Business Review*, 43(1), 63-75.
- Trimborn, S., Li, M., & Hardle, W. (2017). *Investing with cryptocurrencies - A liquidity constrained investment approach*. Collaborative Research Center 649: Economic Risk. Berlin: Humboldt University.
- Tuna, G. (2011, Ocak). *Portföy Seçimi İçin Kovaryans Matrisi Tahmini: İMKB'de Minimum Varyanslı Portföy Uygulaması*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.
- UK Legislation. (2020). *The E-Money Regulations*. Ekim 9, 2020 tarihinde <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2011/99/regulation/2/made> adresinden alındı
- Usta, A., & Doğantekin, S. (2018). *Blockchain 101*. Bankalararası Kart Merkezi.
- Usta, Ö., & Demireli, E. (2012). Risk bileşenleri analizi: İMKB'de bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 25-36.
- Yakupoğlu, C. (2016). *A Comparative Study of Bitcoin and Alternative Cryptocurrencies*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yücel, Ö. (2016). BİST Endekslerinin Risk Temelli Performans Karşılaştırması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 4(4), 151-164.